

BANGHA BÉLA S.J.

A NÉGYSZÁZÉVES
JÉZUSTÁRSASÁG

JUBILEUMI KIADVÁNY

Loyolai Szent Ignác.
Sanchez Coëlle festménye a halotti maszk alapján.

A NÉGYSZÁZÉVES JÉZUSTÁRSASÁG

JUBILEUMI KIADVÁNY

A JEZSUITA REND FENNÁLLÁSÁNAK 400-IK ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL TÖBBEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

ÖSSZEÁLLITOTTA :
BANGHA BÉLA S. J.

KIADJA A PÁZMÁNY PÉTER IRODALMI TÁRSASÁG
1940.

Nr. 796/1939. Imprimi potest. Budapestini, die 11. Novembris 1939. Eugenius Somogyi S. J.
Praep. Prov. Hungariae. — Nihil obstat. P. Franciscus Zsiros S. J. censor dioecesanus.
Nr. 1153/1940. Imprimatur. Strigoni, die 16. Februarii 1940. Dr. Joannes Drahos vic. gen.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában, Budapest, VIII., Csepregy-utca 2.

Előszó

Miként ószövetségi választott népében, valahányszor szükséges volt, prófétákat támasztott az Úr: éppen úgy Krisztus Egyházában is, mikor a körülmények megkívánják, támaszt iránymutató, gondviselésszerű férfiakat, amint ezt olyan találóan fejezi ki egyik egyházi himnuszunk:

Cum per mille neces impietas furit,
Opponis valido pectore martyres;
Cum per mille dolos decipit haeresis:
Doctores tibi suscitās!¹

Ezek a gondviselésszerű férfiak azután sokszor nemcsak a maguk személyében, hanem tanítványaikon keresztül intézményesen is munkálják Krisztus Egyházának ügyét.

Ilyen gondviselésszerű férfiú volt Krisztus Egyházában Loyolai Szent Ignác is, aki Pampelona város védelmében történt megsebesülése után elfordult a világ hiúságaitól és dicsőségétől, s egész életét Krisztusnak s az Ő Egyházának szentelte. És miután manresai magányában vezekléssel és elmélkedéssel, majd a párizsi egyetemen végzett tanulmányaival felkészült nagy élethivatására: nemcsak személyes apostolkodásával, hanem III. Pál pápától jóváhagyott agilis Rendjének immár négyszázados munkásságával is szüntelen törekedett kitűzött céljára, amely az egész világnak Krisztushoz való vezetése, Krisztus Egyházának pedig erősítése, terjesztése és felmagasztalása. Ezért Rendjével együtt segített az Egyházat befelé valóságos életszentséggel és a tudományok mesteri művelésével megerősíteni, kifelé pedig a szent hit elszánt védelmével s a hit szerint való élettel nemcsak eddigi keretei között megtartani, hanem apostoli buzgósággal tovább is terjeszteni Krisztusnak egyetemes és minden korban érvényes

¹ Breviarium Maurinum, Commune Doctorum, hymn. Offic. Nocturn.

parancsa szerint: „Elmenvén, tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében; tanítván őket megtartani mind, amiket parancsoltam nektek.”²

Szent Ignác Rendje lényegében és elsőrendű célja tekintetében természetesen egyezik a többi szerzettel. A szerzetes intézménynek lényege és elsőrendű célja ugyanis minden szerzetben azonos: a tagok a mellett, hogy a parancsokat megtartják (ami minden keresztény ember kötelessége), nyilvános fogadalmakkal kötelezik magukat arra, hogy az evangéliumi tanácsokat is követik, az erkölcsi tökéletességre pedig törvényes előjáróik irányítása mellett szüntelen törekszenek az illetékes egyházi főhatóságtól jóváhagyott Regulájuk, illetve Statutumaik vagy Constitutióik szerint. Csupán a másodrendű célkitűzésekben, valamint a célra vezető eszközök megválasztásában van különbség a szerzetek között. A középkori nagy koldulórendek fellépéséig a szerzetes intézmény valóban egységes képet mutatott az Egyházban. Tagjai Keleten főképen Nagy Szent Vazul, Nyugaton Szent Benedek reguláját követték, bár Szent Benedek azoknak a tanítványoknak, akik nagyobb tökéletességre törekszenek, saját reguláján felül a Szentatyák tanításának és Nagy Szent Vazul szabályainak követését is ajánlja.³ A szerzetes intézmény egységét Nyugaton még később is szimbolizálja az a történelmi tény, hogy a középkorban alapított nagy rendek keletkezésükben majdnem mind különös kapcsolatban vannak Szent Benedek rendjével: szinte abból indulnak ki diadalútjukra.

Loyolai Szent Ignác is a híres montserrati bencés apátság templomának Boldogasszony-kegyoltárától indul a manresai magányba s határozza el a Jézustársaság megalapítását, amelynek lényege és elsőrendű célja tökéletesen egyezik a többi szerzetével, de amelynek másodrendű célja (az egész világnak Krisztushoz vezetése, az Anyaszentegyháznak pedig erősítése, terjesztése és felmagasztalása), valamint a célra kiválasztott eszközei egészen sajátosak, amint négyszázestendős jubileumán ez a hatalmas tudományos munka gazdag történelmi forrásokra támaszkodva előadja, mikor részletesen leírja a Rend keletkezését, szervezetét, belső és külső életének viszontag-

² Máté, XXVIII., 19—20.

³ S. Regula, c. 73.

ságait, csodálatos munkásságát és az Egyház, valamint az egyes országok, nevezetesen Magyarország, sőt az egész emberiség életére gyakorolt üdvös hatását. Ennek a sajátos célnak elérésére kiválasztott sajátos eszközei: a megalkuvást nem ismerő sziklaszilárd hit, amely a hit- és erkölcsi igazságokra vonatkozóan észszerű engedelmesség a kinyilatkoztató Isten iránt; továbbá a hit szerint való élet; Krisztushoz és Egyházához törhetetlen ragaszkodás; minden vonatkozásban alapos tudományos felkészültség; nagyszerűen kiépített iskola- és tanítási rendszer; egészen az önfeláldozásig menő engedelmesség, ha kell, harciasság; minden korban és minden vonatkozásban nagy egyéniségek kialakítása (a Rendalapítón kívül egy Xavéri Szent Ferenc, Canisius Szent Péter, Bellarmino Szent Róbert, Pázmány Péter stb.), akik hosszú évszázadokra éreztetik hatásukat; végül az erősen centralizált belső szervezetben és a kollektivitásban rejlő óriási erő, amely az egyes tagok erejét és életkorát messze meghaladó feladatokra is bátran vállalkozik s azokat becsülettel megoldja. És bár az elmúlt századok viharai néha vészes felhőket sodortak a Jézus-társaság egére: ezek előbb-utóbb eloszlottak és a Rend újabb lendülettel törekedett a kitűzött cél felé.

Adja Isten, hogy a Rend négyszáz éves jubileuma újabb üdvös indításokat adjon kivált magyar tagjainak, hogy minél tökéletesebben kialakítsák magukban Krisztust, minden igazi keresztény ember eszményképét, és hogy imádságukkal, jópéldájukkal, minden irányú munkásságukkal s ezzel a jubileumi kiadvánnyal is minél hathatósabban közreműködjenek, hogy az Egyház korunkban is tökéletes népet vezethessen Istenhez.

Esztergom, 1939. Krisztus Király ünnepén.

SERÉDI JUSZTINIÁN

bíboros hercegprímás,
esztergomi érsek

A szerkesztő előszava

A cél, amely e jubileumi kiadvány összeállításában szemünk előtt lebegett, főleg az volt, hogy 400 év távlatából összefoglalva mutassuk be a katolikus Egyház ama szerzetesrendjét, amelyről talán a legtöbb téveszme és téves ítélet van forgalomban s amelyet a maga valójában sokszor még azok is csak fogyatékosan ismernek, akik szeretik Loyolai Szent Ignác alkotását s lelkes hűséggel ragaszkodnak a Jézustársasághoz. Nemcsak az ellenséges beállítások, a Társaság világnézeti ellenteleinek vagy irigyeinek mellébeszélései, egyházellenes regényírók és újságcikkírók tantasztikus kitalálásai homályosították el sokak szemében egészen a felismerhetetlenségig és nevetségességig a Jézustársaság fogalmi képét, hanem Loyolai Szent Ignác rendjének egyes sajátos vonásait gyakran még azok is nehezen tudják igazság szerint értékelni és méltányolni, akik elvileg és világnézetiileg, sőt érzületileg és érzelmileg is közel állnak hozzá. Egyetlen szerzetesrend sincsen, amely körül a félreértések és félremagyarázások ekkora mértékben burjánzottak volna fel; ez azonban legfőllebb annyit bizonyít, hogy a Jézustársaság csakugyan különleges szervezeti és ideológiai remekmű, amelyet nem mindig lehet sablonokkal mérni s amelynek megismerése komolyabb elmélyedést igényel; amint viszont éppen ez a szerkezeti különállóság és egyedülvalóság képesítette fel a rendet azoknak az eredményeknek elérésére, amelyeknek rendkívüliségét minden oldal egyhangúan elismeri.

A Társaság szellemével és szerkezetével való közelebbi megismerkedés nemcsak a rend érdeke, hanem közös katolikus és keresztény érdek is, mert nem lehet közömbös, hogy a kereszténység és katolicizmus egyik legszámottevőbb tényezőjével szemben közönségünkben a tájékozatlanság vagy a tájékozottság-e az uralkodó.

Azoknak, akiknek a katolikus kereszténység szívük ügye s a Krisztusország terjesztése és felvirágoztatása a legkíváncsabb esemény, főleg a szépért és nemesért rajongó katolikus ifjúságnak

bizonyval örömére, épülésére s lelkes visszhangadó érzületére számíthatnak az alábbi fejezetek. Azok számára pedig, akiket születésük, neveltetésük, világnézeti vagy felekezeti beállítottságuk inkább a jezsuita rend ellen hangolt, ha kezükbe kerül e könyv, talán szintén megkönnyíti a tisztánlátást, a berögzött és bizonyos oldalakon ma is fáradhatatlanul kolportált előítéletek legyőzését, egy sokat rágalmazott s félreismert katolikus szerzetesrendnek igazságosabb és megértőbb megítélését. Azoknak végül, akiket az isteni Gondviselés kegye magukat is a Jézustársaság zászlaja alá szólított, ez a visszapillantás a négyszázéves multra s a pazar kegyelmi ajándékoknak szemlélete, amelyekkel Szent Ignác csapatát az Úr kitüntette, bizonyval új alkalmul szolgál majd a hála és köszönet forró érzéseinek felújítására, amelyek a Társaságnak minden igaz fiát eltöltik. Ez a hála és szent öröm egyedül méltó megülvése a 400 éves jubileumnak s a rend tagjait arra ösztönzi, hogy Isten kitüntető ajándékaival ne hiú földi kérkedést üzennek, hanem ellenkezőleg: úgy sátárkodjanak, hogy méltatlanok ne legyenek a hősökre, akik ez úton előttük jártak s a kegyelemre, amely által „meghívást nyertek az ő Fiának, Jézus Krisztusnak, a mi Urunknak társaságába”. (I Kor. 1, 9.)

*

A nehéz viszonyokra való tekintettel jubileumi kiadványunk sokkal szerényebb formában jelenik meg, mint kezdetben reméltük. Munkatársaink csak néhány kimagasló vonását vázolhatják meg benne annak a sokoldalú tevékenységnek, amely a Társaság négyszáz éves multját át- meg átszövi. Tömerdek szép és felemelő mozzanatot kellett mellőznünk vagy — mint a missziós fejezet — legszűkebb keretek közé szorítanunk. Külön fejezetben való tárgyalást érdemelt volna a Társaságnak a hitéletet s annak megszervezését illető működése, így nevezetesen a Mária-kongregáció, vagy a Szent Szív-tiszteleti mozgalmak körül viselt szerepe, népmissziói tevékenysége, vagy pl. a Társaság működése a papnevelés vagy akár a művészetek terén. Ezeket is mellőznünk kellett s beérnünk azzal, hogy utalunk a jubileumi év során megjelent vagy megjelenendő rendtörténeti összefoglalásokra.

*

Legyen szabad itt okát adnunk, miért választjuk a rend magyar elnevezésében ma is fennálló ingadozás helyett a Jézustársaság (Jézus-társaság vagy Jézus-Társaság) alakot a „Jézus Társasága” (vagy Jézus-társasága) helyett.

Az utóbbi forma kétségtelenül régebbi s ma valószínűleg az tartja

szokásban, hogy a latin *Societas Jesu*-nak (vagy a német *Gesellschaft Jesu*-nak) látszólag leghívebb, szó szerinti fordítása. Mellette látszik érvelni az a szempont is, hogy így talán világosabban kifejezésre jut a belső kapcsolat Jézus és a Társaság között s eltűnik az aggodalom is, hogy a rövidebb forma ezt a kapcsolatot merőben külső elnevezéssé homályosíthatná el.

Szerintünk ezek az aggodalmak alaptalanok s a rövidebb formát illeti az elsőség. Mindenekelőtt gyakorlati szempontból, mert a „Jézus Társasága” elnevezés sem melléknévi tovaképzésben, sem a jelzők alkalmazásánál nem bizonyul kezelhetőnek s nem cél, hogy az egyházi fogalmak polgárjogúsítását oly nyelvi formákkal nehezítsük meg, amelyek azokat idegenszerűvé, esetlenné, zökkenőssé tehetik. A továbbképzésben pl. senki sem mondja így: „Jézus-társaság a i”, vagy éppen mint a régiek: „Jézus Társasága bel i”, hanem csakis így: *Jézus társasága*. Ez is arra vall, hogy a nyelvérzék öntudatlanul rázökken a helyesebb s kezelhetőbb nyelvhasználatra. A jelzők használata is elég torzul út ki a hosszabb alaknál. Mert ha azt mondom: „a legkisebb Jézus Társasága”, vagy: „a magyar Jézus Társasága”, vagy „a négyszázéves Jézus Társasága”, az a zavaró helyzet áll elő, hogy nem tudni mármost: Jézust nevezem-e itt legkisebbnek, magyar-nak és négyszázévesnek, vagy a Társaságot?

A szó szerinti fordítás érve sem erős, hiszen a „Jézus társaság” ugyan-csak szó szerinti fordítása a *Societas Jesu*-nak, mert ha azt latinra vissza akarom fordítani, ugyancsak *Societas Jesu*-t kapok. Azonban szerintünk nemcsak a latin vagy a német elnevezést kell itt figyelembe venni, hanem a történeti szempontot s az eredeti olasz vagy spanyol elnevezést is, amelyben a rend neve Szent Ignác és társainak ajkán először megjelent s amely ott kétségtelenül katonai alakulatot jelentő kifejezés-mód volt (*Compagnia di Gesù*, *Compañía de Jesús*); ezt pedig a magyarban kétségtelenül hívebben fejezi ki a rövidebb, katonásabb elnevezés: *Jézus-társaság*. Akárcsak azt mondanók vele: *Jézus-csapat*, *Jézus-zászlóalj*, *Jézus-hadsereg*; éppúgy, mint ahogy ma is így mondjuk: *Hindenburg-hadsereg*, *Ostenburg-különítmény*, *Bercsényi-huszárezred*; nem pedig így, nehézkesen: „Bercsényi huszárainak ezrede”.

Nem áll meg szerintünk az az érv sem, hogy a hosszabb forma jobban kifejezné a belső kapcsolatot Jézus és a Társaság közt. A birtokos összetétel t. i. semmivel sem fejez ki kevésbbé belső kapcsolatot a birtok és birtokos közt, mintha az összetételt két szóra bontjuk fel. Főleg áll ez olyan összetételeknél, amelyekben a belső kapcsolat az összefüggésből világos. Ezért mondjuk nyugodtan így: *Szent Szív-gárda* (nem pedig „a Szent Szív gárdája”), *Mária-kongregáció*, (nem „Mária kongregációja”), *Szent Ferenc-rend* (nem pedig „Szent Ferenc rendje”) stb. Itt senki sem gondol merő külső elnevezésre, aminő pl. a „Pázmány-Egyesület”, vagy „Kisfaludy-Társaság” esete, vagy éppen a „Mátyás király-szálló” stb.

Egyetlen értelemben jelenthetné a hosszabb forma csakugyan mélyebb kapcsolatot, ha t. i. azt akarnók mondani vele, hogy mi vagyunk „Jézusnak igazi társasága”, igazi társai, barátai, meghittjei, mi vagyunk az ő környezete, udvartartása, bizalmasai. A „Jézus Társasága” kifejezésnek ez a melléközöngéje csakugyan megvan, de szerintünk ez nemcsak nem érv e forma mellett, hanem inkább a legélesebben szól ellene. Az az értelmezés ugyanis, amelyről itt szó van, egyfelől igaztalan öntúlbecsülést, kérkedő hivatkozást látszik tartalmazni, amely más rendbelieket, papokat és világiakat joggal sérthet, másfelől semmiféle történeti alapja sincs. A rendalapító alázat lelkületétől, a „*minima Societas*” elindítója szándékától valóban semmi sem

állt távolabb, mint az ilyen kérkedő és bántó kizárólagossági célzat. Szent Ignác abban igenis erős és ingathatatlan volt, hogy rendjét csakis Jézusról nevezze el, ne másról; de egészen más dolog egy rendet már elnevezésében Jézussal hozni belső kapcsolatba s egészen más: ennek a kapcsolatnak kérkedésre emlékeztető, tárgyilag igaztalan s másokat bántani alkalmas kifejezéssel adni különös, kizárólagossági jelleget.

A „Jézustársaság” vagy „Jézus-társaság” szó tökéletesen kifejezi mindazt, amit Szent Ignác az elnevezéssel mondani akart, nevezetesen benne van a legszorosabb kapcsolat Jézus és a rend között, de minden félreérthető mellékszövege nélkül, történeti hűséggel, katonás rövidezséggel s nyelvtanilag egyedül gördülékeny alkalmazhatósággal.

BANGHA BÉLA S. J.

Magyar jezsuiták

Irta: HÓMAN BÁLINT

m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter,
titkos tanácsos.

A Jézustársaságnak négyszázados jubileumi ünnepén kétségkívül sok magyar ember lelkében felmerül újra a kérdés: mi is az igazság a jezsuiták dolgában? Vajjon javára vagy kárára volt-e nemzetünknek magyarországi működésük?

Történetírásunk nemcsak a hitviták korában, de később sem tudott általános érvényű és kielégítő választ adni erre a kérdésre. Egyik történetíró katolikus Egyházának buzgó papjait s a katolikus restauráció lelkes harcosait magasztalja, a másik a protestáns tanok könyörtelen üldözőit szidalmazza a jezsuitákban. Egyik félen a vallásos gondolat és a keresztény szellemiség zászlóvivőjeként tisztelik, a másikon a liberális eszmék és materiális elvek kérlelhetetlen ellenségeiként ócsárolják őket. Kiki a maga hitéhez avagy lelkeségéhez képest dicséri vagy kárhoztatja hitvédő, hithirdető, hitterjesztő munkájukat és vele kapcsolatos közéleti tevékenységüket.

A jezsuitákról alkotott értékítéleteknek ez a szétágazása szükség szerző következménye volt az egységes nemzeti történet szemlélet hiányának. Újkori történetírásunkat az ellenreformáció óta a történet szemlélet kettőssége jellemzi. Ez a kettős — katolikus és protestáns, vagy nyugati-magyar és erdélyi — történet szemlélet a vallásharcok korában alakult ki, de túlélte ezt a korszakot s a legújabb időkig kimutatható történetíróinknál. Katolikus és protestáns történetírók saját lelki beállítottságukhoz képest látják és értékelik a katolikus középkor, a reformáció, az ellenreformáció eseményeit és jelenségeit. A magyar egységet jelképező középkor megítélésében általában egy úton járnak, de mindkét részről eszméinek kisajátítására törekcszenek; azok a Regnum Marianum megvalósítóját és a katolikus Egyház szentjét, emezek a magyar egység megeremőtőjét és az evangéliumi Egyház hívét tisztelik Szent Istvánban. Az ellentét

még élesebben domborodik ki az újkor megítélésében. A lelki egység megbontásáért, az erkölcsök elhanyaglásáért s az ebből származó bajokért egymást teszik felelőssé: a katolikusok a pártoskodó, visszavonást szító, törökkel cimboráló eretnekeket, a protestánsok a magyar eszmével azonosított protestáns gondolatot üldöző, a reformáció gyümölcseit eltékozló pápásokat. A katolikus történetíró a krisztusi Egyház önvédelmi harcát és a magyar egység szolgálatát látja a katolikus restaurációban, a protestáns a krisztusi hit igazságainak védelmét s a magyarság függetlenségi harcát a vele szemben kifejtett ellenállásban.

Ez az ellentét legélesebben a jezsuita-probléma mérlegelésénél nyilvánul meg. A katolikus történetíró Pázmány Péterben látja a magyar jezsuita eszményi megtestesülését, aki a hitegység eszméjének szolgálatával a magyar egységet igyekezett újra megteremteni s a katolikum erejével kívánta a magyarság szellemi és erkölcsi értékeit koncentrálni. A protestáns író viszont azokban a jezsuitákban látja a rend legjellegzetesebb képviselőit, akik a királyi Magyarország és Erdély küzdelmei, a német udvarral szemben vívott függetlenségi harcok idején a katolikus király oldalán küzdöttek Egyházukért, s a másik táborban harcoló protestáns magyarok szemében nemcsak a protestantizmus, hanem egyben a magyar ügy ellenségeiként tűntek fel.

Ennek a kettős történetnézős szemléletnek hatása alól azok a történetírók sem menekülhettek, akik a felekezeti szempontokon felülemelkedve, tárgyilagos kritikával és elfogulatlan mérlegeléssel igyekeztek és igyekeznek a múlt eseményeit, jelenségeit, történeti személyeit értékelni. Az ellenreformáció korának hitelvi alapon kialakult kettős történetnézős szemlélete tovább élt a XVIII—XIX. század katolikus és protestáns történetíróinak egymástól eltérő szemléletében és értékeiteléseiben, mígnem a liberális korszak laikus történetnézős szemléletében lassanként dogmává sűrűsödött a magyar és protestáns ügy azonoságának, a nemzeti eszme és a katolikus gondolat történeti ellentétének merőben téves elmélete. A liberális korszak politikusai és sok autodidakta történetírója a katolikus restauráció kérdésében minden fenntartás nélkül a protestáns hitvitázók álláspontjára helyezkedtek: reakciónak, klerikálisnak, minden haladás hátráltatójának, a nemzeti gondolat és a vele azonosított liberális eszmék ellenségének bélyegezték a katolikus restauráció magyar harcosait s köztük elsősorban a jezsuitákat. Evvel a közvéleménybe mély gyökeret vert laikus történetnézős szemlélettel szemben hiába emelték fel

szavukat a tudomány tárgyilagossá eszközeivel és módszerével dolgozó történétírók, az ellenvélemény nemcsak hogy hitelre nem talált, de mögötte nemzetellenes törekvéseket véltek felismerni. Az ellenreformációnak ez az ellenséges megítélése még általánosabbá vált a történeti pozitivizmus anyagi érdeklődése nyomán kivirágzott történelmi materializmus térhódításával.

Korunk történétírása felszabadította magát a hitviták korának egyoldalúan felekezeti szellemű gondolkodása s a liberalizmus és materializmus látszatra talán protestáns szellemű, de valójában minden vallásos gondolattal ellentétes laikus történet szemléletének befolyása alól s a lelki tényezők elsődleges történetalakító szerepét hirdető szellemtörténet módszerével, egyetemes nemzeti szempontból értékeli a múlt eseményeit és jelenségeit.

A szellemtörténet tudományos módszerével vizsgálva és mérlegelve a Jézustársaság működését és magyar történeti szerepét, fel kell ismernünk azokat a maradandó szellemi javakat és erkölcsi értékeket, amelyekkel a magyar művelődés a jezsuiták működése nyomán gyarapodott. A nélkül, hogy a protestantizmus korszakos történeti jelentőségét s a reformáció szellemi műhelyéből a nemzet birtokába jutott javak értékét kétségbevonni vagy akár csak kisebbiteni kívánná, minden elfogulatlan magyar történetkutatónak el kell ismernie a magyar jezsuitáknak a magyar nyelv és a magyar irodalom, a magyar iskola és a magyar tudomány, a magyar művelődés terén végzett munkásságának értékét.

Ki is merné tagadásba venni Pázmány Péter zengő magyar szavának, zamatos magyar szófűzésének, erőteljes nyelvezetének és eredeti gondolatközlési formáinak tösgyökeres magyarságát, az irodalmi magyar nyelv kialakulására gyakorolt döntő hatását, a magyar lélek mélységeit feltáró szellemének gazdagságát, írásait és politikáját irányító törhetetlen magyar érzését?

Ki ne ismerné el Szántó István és Vásárhelyi Gergely vitaíratainak, Káldi György bibliafordításának, Faludi Ferenc és Baróti Szabó Dávid költészetének irodalomtörténeti jelentőségét?

Ki vonhatná kétségbe Berzeviczy Henrik és Szentmártonyi Ignác matematikai, Lippai János botanikai és Fényi Gyula csillagászati, Szegedi János jogtudományi munkásságának tisztos szerepét, a világhírű Hell Miksa csillagászati eredményeinek és Sajnovics János nyelvtudományi kutatásainak úttörő jelentőségét a magyar tudomány történetében?

Ki ne tudná, hogy tudományos történétírásunk megalapítása a

magyar jezsuiták történetírói iskolájának érdeme, hogy a rendszeres adatgyűjtést hollandi rendtársainak példájára Kishevesi Hevenesi Gábor indította meg, Szörényi Sándor, báró Péterffy Károly, Szegedi János, Kaprinai István és többi rendtársaik folytatták, Pray György és Katona István — kritikai történetírásunk halhatatlan megalapítói — tetőzték be? Ki igazodhatna el a magyar múlt rejtelmes utain a magyar jezsuiták kötetek százaira rúgó hatalmas forrásgyűjteményeinek igénybevétele nélkül?

A magyar művelődés munkásai közül ki ne tudná, mit jelentett műveltségünk színvonalának emelése s a magyar élet vezető szellemenek kipallérozása szempontjából a Jézustársaság negyvenkét magyarországi kollégiuma, egri, győri, kassai, kolozsvári főiskolája és Pázmány Péter később fővárosunkba költözött nagyszombati egyeteme?

A magyar művészetek multjának kutatója hol ne találkozna szerte az országban a jezsuita művészetpártolás nyomaival, rombadőlt, régi épületek helyén emelkedő szép barokk templomokkal s bennük a kor legjobb művészeitől származó szobrokkal és faragványokkal, képekkel és kegyszerekkel?

A nemzetiségi kérdés ismerői közül ki ne tudná értékelni a magyar jezsuiták missziós munkásságát, Hevenesi Gábor, Baranyi Pál, Kolossváry Pál, Fitter Ádám fáradozásait, a magyarság s az óhitű románok és ruszinok lelki közeledését előmozdító egyházi únióért való lelkes munkálkodását?

A magyar jezsuiták sokat és nagyot alkottak az irodalom és művészet, a tudomány és oktatás terén. Történeti szerepüket és hazai munkásságuk jelentőségét az egyetemes magyar művelődés gyarapításának és maradandó alkotásainak szemszögéből értékelve, habozás nélkül meg kell állapítanunk, hogy minden magyar részéről tisztelet és elismerés illeti meg őket.

Befejezésül hadd iktassam ide azt, amit két évvel ezelőtt a legnagyobb magyar jezsuitáról mondtam:

„Pázmány Péter világszemléletében és politikai felfogásában fellépésétől haláláig nem volt törés. Szelleme mozgékony, politikája rugalmas, eszközei változók voltak, de vonalvezetése mindvégig következetes. Politikája nyugati tájékozódású katolikus magyar politika volt, új és korszerű formulázása a szentistváni politikának. Első szent királyunkhoz hasonlóan a magyar nép lelki egységének, a nemzet politikai és az ország területi egységének megteremtése, az európai színvonalú s nyugati elemekkel telített sajátos magyar

műveltség — a valláserkölc, a honi nyelv, a magyar tudomány — fejlesztése, az állami függetlenséget és a nemzeti szuverénitást miben sem csorbító nyugati szövetség biztosítása által igyekezett a biztonságos elhelyezkedés és zavartalan nemzeti élet problémáit — a reális lehetőségek keretében — a megoldáshoz közelebb vinni.

Elgondolásában a katolikum társadalomösszetartó, nemzetépítő, államfenntartó erő, a vallásos gondolat centripetális erőtenyező a nemzeti szintézisben, a nacionalizmus, a vallásos gondolat és a szellemiség — hit és tudás, erkölcs és műveltség — s a faji öntudat és emberi érzés foglalata, az európaiság, a sajátosan magyar és nyugati elemekből összetett keresztény magyar művelődés.

Koncepciójában a katolikus restauráció, a hitegység egyházi érdekű és transzcendens szellemű célkitűzése reálpolitikai vonatkozásban egyetemes magyar érdekként jelentkezik; a béke és az erdélyi függetlenség fenntartásának nemzetpolitikai törekvése, az egyetemes kereszténység, a katolicizmus érdekeként tűnik fel; a királyhűség és a birodalmi kapcsolat gondolata magyar és katolikus szempontból kiinduló megfontolások eredménye.

Pázmány Péter egyetemes magyar nemzetpolitikai szempontból nézte az aktuális politika problémáit. Történeti hagyományokra épített, de a korszerű haladás ügyét szolgálta. Elvekért harcolt, de megbékélni is tudott ugyanezekért az elvekért. Az ellentétek kiélézése és a nemzeti erők megosztása helyett a kiegyenlítésen és az erők egyesítésén munkálkodott. A megismert igazságokat, a vallásos gondolatot, a magyar egység eszméjét, a szellemi és politikai függetlenség elvét a biztos meggyőződés erejével, de erőszak helyett a meggyőzés nemes szellemi eszközeivel hirdette és terjesztette. Céltudatos következetességgel törekedett a hitélet elmélyítésére, a műveltség színvonalának emelésére, az állami és társadalmi szervezet fejlesztésére és javítására. A szentistváni gondolatban gyökerező elgondolásai s a szentistváni politika hagyományos útján haladó nemzetpolitikája minden katolikus magyar és minden magyar tiszteltére méltó."

Az ő szelleme vezérelje a magyar jezsuitákat nemzeti művelődésünk további szolgálatában!

A Jézustársaság az Egyház újkori fejlődésében

Irtta : BANGHA BÉLA S. J.

A Jézustársaság az újkori egyháztörténetnek egyik legszembe-
tűnőbb s legelhatározóbb hatású jelensége.

Barát és ellenség megegyezik abban, hogy a trienti zsinat s a pápaságnak a 16. század folyamán történt belső megszilárdulása mellett a Jézustársaság fellépése és működése volt az a tényező, amely az újkori egyházfejlődésre talán legjobban rányomta bélyegét s amelynek a katolicizmus az utóbbi négy évszázad folyamán belső megerősödését, szellemi megújulását, világuralmi helyzetének visszaszerzését nagymértékben köszönheti. Ami Szent Benedek csodálatos hatású rendje volt a keresztény középkor kialakításában, majd a kolduló rendek fellépése a középkor derekán, az lett a Jézustársaság a középkor végének ijesztő lesüllyedése után az újkorban: az egyházi életnek megnehezedett körülmények között megújítója, újszerű akadályokkal s ellenségekkel szemközt a Krisztusország diadalra vitelének erős tényezője. Az Egyház újkori fejlődése kifelé s befelé talán egészen más irányokba terelődött volna nélküle. A Társaság hatása a legjellegzetesebb s döntő fontosságú egyházi intézmények egész hálózatán máig érezhető vonásokban jelentkezik.

Miben mutatkozott ez a hatás leginkább?

I.

Mindenekelőtt a *katolikus vallási élet megújításában*.

Szent Ignácnak és művének első és legjellegzetesebb hatása a *természetfölötti élet és gondolkodás megújítása* volt egy vallásilag mélyen lesüllyedt, evilágiságba temetkezett korban. Ő, akit a Gondviselés a legnagyobb egyházi reformműben való hatalmas arányú közreműködésre hívott meg, a reformot csakugyan ott kezdte, ahol arra leginkább szükség volt: a lelki és természetfölötti élet megújításában. Mi más okozhatta az egyházi élet végtelen lesüllyedését

az avignoni fogság, a nyugati egyházszakadás, a reneszánsz elvilágiasító mozgalmi, a pápaságnak a zsinati elv nevében való lefokozása, a wiclifi és huszita eretnekmozgalmak során, mint az evilági érdekek s a földies gondolkozás felülkerekedése az egyházi élet őrhelyein? Mi hátráltatta és késleltette egyre az elvben mindenki által szükségesnek és sürgősnek ítélt egyházi reformokat? Ignác jól érezte, hogy itt nem politikai sakkhúzásokra és diplomáciai mesterfogásokra van főképp szükség, nem is tudomány- és művészetpártolásra elsősorban s különösen nem zendülő és forradalmi beavatkozásokra, hanem az Egyház legigazibb értékeinek belső, csendes, de nagyon határozott és nagyon erőteljes felújítására, a lelki értékek és természetfölötti eszközök igénybevételének friss és új lendületére.

Ignác ezt hozta meg elsősorban. Nem lépett fel merész reformtervekkel s még kevésbé vágyott olyan külső hatalmi eszközök után, amelyeknek segítségével reformvágyait a hatalom és erő megnyilatkozásain keresztül válthatta volna valóra. Ő elsősorban imádkozni, magábaszállni, elmélkedni tanította meg ismét az embereket, az örök igazságokat elevenítette meg páratlan szuggesztivitással a kortársak, az egyháziak lelkében, az Istenhez emelkedés és élet-szentség energiáit sorakoztatta fel Krisztus földi országának lelki megújítására.

Tette ezt első helyen a Szentgyakorlatok által, amelyek az imádságnak és lelkiségnek egészen új iskoláját jelentették.

A szentignáci és szentgyakorlatos lelkiség lényegileg újat nem hozott; de megújította, mégpedig csodálatos elevenességben s hatékonyságban megújította az ősi katolikus vallásosságot. Ignác nem talált ki újat, nem állott elő merész felfedezésekkel, nem dolgozott aszkétikus trükkökkel, ahogy egyes meg nem értő bírálói hangoztatták. Csak a rég ismert s félig elfeledett katolikus igazságokat dobantotta oda a lelkek elé, de olyan újszerűen eleven megvilágításban, oly meggyőző s hódító erővel, a csoportosításnak oly lélektani módszerével, hogy aki hatása alá került, abban ezek a keresztény igazságok az ima s a kegyelem hatása alatt feszülő energiákká váltak s mindenekelőtt a lelki megújhodásnak csodálatos eszközeivé lettek. Ennek a lelkiségnek külön-külön egyetlen mozzanata sem volt új, de sajátosan ignáci s gondviselészerűen átütőerejű volt az az összetétel, az a szintézis, amelybe ezek a mozzanatok nála egybefonódtak.

A Szentgyakorlat jellegzetes elmélkedései s a szentignáci lelki-

ség egész irányzata mindenekelőtt valami megkapó *elevenség* jegyében állnak. A Fundamentum, a bűnről szóló elmélkedés, Krisztus királysága, a Megtestesülés, a Két zászló, a Három embercsoport stb. voltaképp újat nem mond, de a régi nagy katolikus igazságokat olyan lélekbemarkoló és megrázó elevenséggel állítja a lelkigyakorlatozó tudatába, oly élesen állítja fel mindig a kérdést: igaz-e ez vagy nem s ha igaz, mi következik belőle s mit kell tennem e következtetéseknek megfelelően, hogy már ezzel a mindig elevenre tapintó élénkséggel is szinte kényszeríti az imádkozót a nagy valósi életeszmények komolyanvételére. Innen a Szentgyakorlatoknak az a közismerten felrázó s lelket megelevenítő hatása, amely még a ma szokásos háromnapos ízelítők alakjában, sőt még igénytelenebb fokon a népmisziók keretében is oly feltűnő eredményekben mutatkozik.

Másik sajátossága ennek a szentignáci lelkiségnek *gyakorlati-sága* és hatóerejének *teljessége*.

A puszta szóbeli ima is imádság ugyan s az Egyház a maga liturgiájában általában csak a szóbeli imát írja elő. A Szentgyakorlat szintén ajánlja a szóbeli imát, de azoktól, akik többre képesek, többet is kíván s nem áll meg akár a szent és sugalmazott imaszövegeknek áhitatos utánamondásánál vagy akár utánaérzésénél, amennyire ez a liturgikus ima keretei és üteme mellett egyáltalán lehetséges, hanem az egyéni elmélyedést és elmélkedést állítja előtérbe. Azt, amely az embert mindenestül és minden képességével, képzeletével, értelmével, érzelmeivel és akaratával Istenhez emeli s az elmélkedés tárgyául vett isteni igazságokat lehetőleg tökéletesen akarja vele feldolgoztatni. Voltak, akik támadták Szent Ignácot azért, mert eltért az Egyház liturgikus imamódjától. Tévesen. Mert Ignác nem a liturgikus ima *helyébe*, hanem *melléje* állította a maga elmélkedő imamódját, mint egyéni imát a közös ima mellé s mint ennek bizonyos fokú folytatóját és kiegészítőjét. A szentignáci imádság nem áll ellentétben a liturgikus imával, mert maga is szívesen veszi témául s kiindulásul a sugalmazott vagy liturgikus szövegeket s viszont maga is legjobb előkészítő a liturgikus imák megértő és áhitatos végzésére. Elűt a szentignáci imamód a puszta kontemplatív imától is, attól, amely ugyan mélyen behatol az isteni igazságok szemléletébe s az ebből fakadó magasztos érzelmeket engedi magára hatni, de itt aztán megáll, megpihen és megnyugszik; nem lendül át életprogramm alakításába, az élet és cselekvés imádságába. A szentgyakorlatos imádság az egész embert és az egész

életet Istenhez akarja emelni; azt kívánja, hogy ne csak lássuk az Isten országát, hanem építsük is; ne csak csodáljuk, hanem megvalósítsuk is; ne csak élvezzük, hanem küzdjünk is érte s ha kell, keményen meg is birkózzunk végette. Azért látunk be, hogy akarjunk s azért akarunk, hogy belássunk; imádkozunk, hogy éljünk s élünk, hogy imádkozunk; e kettőnek szakadatlan egybekapcsolása itt a cél.

VOLTAK, akik Szent Ignác lelkeségét az egyoldalú akaratedzés iskolájának nevezték, a „drill” egyik nemének. Teljes félreértés! Ignác éppúgy intellektualista, mint voluntarista; az ő lelkeségét éppúgy jellemzi az értelem, körültekintés és bölcsesség, mint az akarati lendület, az érzelem s a teljes odaadás. Aki a Szentgyakorlatot komolyan végzi, szinte lehetetlen, hogy ne érezze a kegyelem melegen hívogató hatását s ha őszinte közreműködő készséggel követi ezt a hívást, lehetetlen, hogy mélyen át ne érezze a keresztény életcél nagyszerűségét, az Isten fölségét és szépségét, a bűnnek és minden rendezetlen indulatnak útlatosságát, Krisztus személyének szeretetreméltó s követésre indító varázsát. Lehetetlen, hogy az ilyen emberben fel ne gyulladjon a vágy, hogy Krisztus követésére, mégpedig minél szorosabb követésére szentelje magát, meg nem riadva semmi fáradalomtól, megszegyenüléstől vagy a világ gúnyjától, vissza nem rettenve a kereszt útjáról, amelyen Krisztus járt előttünk a föltámadás dicsősége felé.

A szentgyakorlatos lelkeség további jellegzetessége részben már a mondottakban van adva: az *apostoli lelkesedés és munkavállalás*. A Szentgyakorlat nem kizárólag csak a tevékeny apostoli életnek iskolája, de mégis főleg azé, mert szinte minden lapjából kicseng az apostoli életcél szépsége. Nemcsak Isten *dicsérete* az élet célja (laudet), hanem Isten *szolgálat*a is (serviat) s a szeretetnek, mellyel Isten iránt viseltetnünk kell, elsősorban nem szavakban, hanem tettekben kell megnyilvánulnia. A Krisztus Királynak is ez a hívó szózata: „Az én akaratom az, hogy meghódítsam az egész világot és minden ellenségemet s így menjek be Atyám dicsőségébe”; erre keres Krisztus munkatársakat (De Regno Christi II. rész.), amire csak egy lehet a válasz: „Mindenki, akinek józan esze és ítélete van, felajánlja magát egészen erre a munkára.” Miként a szentignáci lelkeségnek általában, úgy főleg a Krisztus Királyról szóló elmélkedésnek középpontjában Krisztus áll; de az a Krisztus, aki nemcsak Istenember s a legfölségesebb egyéni létező, hanem egyúttal király és vezér is, akinek cselekvő programja, kitűzött célja van, aki egy világot akar meghódítani s erre a munkára köztünk apostolokat keres. Felajánlani magunkat erre a segítő munkára, teljesen megfelelkezni miatta magunkról, feláldozni érte minden kicsinyes emberi érdekünket, a hiúságot, nagyravágyást, érzéki vagy

vagyoni javakat, sőt az egyéni szabadságot is, szinte égni a vágyban, hogy minél hűségesebb s hasznosabb eszközök legyünk az Udvozító kezében az ő világmegváltó s lélekmentő tevékenységében: ez a szentgyakorlatos lelkiségnek egyik legszembeötlőbb apostoli vonása.

Magában véve mindez ugyancsak régi s mégis egészen újszerűen ható gondolat, főleg a 16. század elején. Nem kell egyebet tennünk, mint fellapoznunk az Ignác előtti század legnagyobb aszkétikai remekművét, Kempis Tamás Krisztus követését, hogy a haladás gyökerességét s egyben tudatosságát észrevegyük. Szent Ignác maga is szerette s a lelkigyakorlatos könyvben melegen ajánlja a „Krisztus követését”. De aligha tagadható: Kempisnél a középkor áhítatos megnyugvása, lemondás a világról s küzdés a világ szelleme ellen, a Jézushoz-fordulás és a vele való szerető egyesülés édesége áll előtérben; de itt mintha kissé meg is torpanna; az apostoli gondolat csak egészen gyengén, mellékesen, szinte észrevétlenül csillan át a halhatatlan négy könyvecske néhány lapján. A világtól elvonuló ágostonos remete s általában a középkor végének áhítatos stílusa ez, amely befelé gyönyörű s minden időkre alapvető fontosságú, de egymagában sem a 15. század rettentő egyházi válságait megoldani, sem a 16. század pusztító vallásforradalmait megakadályozni nem tudta. Ignácnál a Krisztus-követés nem megpihenő s lemondó áhítat csupán, hanem egyúttal hadviselés, sürgölődő gondoskodás, számító fontolgatás arra nézve: „Mit tettem eddig Krisztusért, mit teszek most érte s mit kell ezentúl tennem érte?” A szembenálló két tábor képlete itt már nemcsak arra szólít, hogy mindenestül az örök Királyhoz csatlakozzam, hanem arra is, hogy az ő zászlait a világmegmentés és társadalomalakítás apostoli csatásíkján is előre vigyem, hogy másokat is, sokakat, minél többeket, ha lehetne: mindenkit az örök Király birodalmába elvezesse! Ha az előbbi korszak uralkodó aszkézise a remeték, a világtól a csendes szemlélődés oázisába elvonult lelkek belső megbékélése volt, a lemondás és világ elől elrejtőzés művészete, Ignác aszkétikus eszménye viszont a Keresztelő Jánosoké és Páloké, a küzdőké és katonáké, a vállalkozó kedvű Krisztus-bajnokoké, az örök Királyért tenni, csatázni, világot hódítani akaróké.

Amikor Szent Ignác ezeket az elmélkedéseket a maga és mások számára lerögzítette, talán maga sem sejtette, hogy ezzel az újszerű s mégis ősrégi apostoli aszkézissel egy új korszakot nyit meg: a cselekvő lelkiségnek, az apostoli életszentségnek, a legmagasabb

Isten-szeretet és felebaráti szeretet közös síkján megnyilvánuló aktivizmusnak soha többé be nem záruló, új iskoláját.

II.

Ignácnak és rendjének hatása az egyházi életre a lelakiség újjá-élesztésén kívül az *apostoli lendület páratlan megelevenítésében* mutatkozott. Ismét azt kell mondanunk: Ignác e tekintetben sem hozott semmi olyat, ami részletekben előtte is meg nem volt volna, de ismét egészen sajátos nála az apostolkodás bizonyos vonásainak olyan páratlanul szerencsés összetétele, amely a széleskörű hatékonyság kulcsát rejtette magában.

A szentignáci apostoli szellem e különösen hangsúlyozott vonásai közt első helyen áll ennek az apostoli szellemnek *lelki gyökérzete* s az az eleven kapcsolat, amelyben nála a lelki élet és a külső apostoli tevékenység összefonódik. A szentignáci apostolkodás egyenesen a szentignáci lelakiségnek folyománya. Mert Krisztust lángolóan szeretjük, mert az örök rendeltetést mindenekfölött kívánatosnak s az Istentől való elszakadást a legborzalmasabb bajnak tartjuk, ami csak elképzelhető, *azért* állunk munkába az apostoli síkon, *azért* tekintjük a felebarát üdvösségén való fáradhatatlan tevékenységet az istenszeretet magától értetődő követelményének s egyben gyakorlati fokmérőjének. Szent Ignác nagyon jól tudja, hogy a külső apostoli tevékenység is csak akkor áll biztos talajon, akkor fáradhatatlan, csüggedhetetlen, eltántoríthatatlan, ha mélységes lelakiségből szívja vitális erőit, s hogy mennél nagyobb az apostolban az Istennel való egyesültség eleven ereje, a világ hiúságaitól való belső elfordulás, az önzetlen és természetfölötti Krisztus-lelkiesedés, annál igazibb, frissebb, lüktetőbb lesz ez az apostolkodás.

Ezért itt a lelkek üdvösségén való fáradozás teljesen lehántja magáról az evilági szempontokat, a *hiúság és nagyravágyás érdekeit*, valamint az *anyagi előnyök keresését*, amely másutt a lelkipásztori vagy egyházi tevékenységgel is gyakran együtt lép fel; itt nincsenek kitüntetések és javadalmak, rangok és fizetések, elismerések és egyéni jövedelmek: itt minden apostoli tevékenységnek a „*maior Dei gloria*“, az Isten nagyobb dicsősége s a felebarát nagyobb lelki haszna az egyetlen lendítőkereke és zsinórmértéke. Szent Ignác külön fogadalommal kötelezi rendjének professzusait arra, hogy sem a renden belül, sem a renden kívül semmiféle méltóságot sem nem keresnek, sem el nem fogadnak soha, hacsak maga

a pápa rájuk nem parancsol; annyira félti rendjét attól, hogy a nagyravágyás veszélye vagy más emberi tekintet ne színezzé át s ne irányítsa a rendtagok tevékenységét. Csak az Isten számít s a lelkek ügye, semmi más!

Ugyanez a mélységes lelki gyökérzet állítja a jezsuita apostolkodást teljes mértékben az *engedelmesség* talajára. Nem egyéni kedv és hajlam itt a döntő, hanem az engedelmes odasímulás egy nagyobb áttekintésekkel dolgozó, egységes kormányzat munkatervének kereteibe; nem a szabad csapongás és vállalkozás, hanem a katonás, néha szinte rideg fegyelem, amely minden apostolkodást hadviselésnek és istenszolgálatnak tekint, amelyben nem a személyes szabadság és egyéni gusztus az irányadó többé, hanem a rend, fegyelem és tudatos beilleszkedés az isteni tekintély által szentesített törvényes vezetés intézkedéseibe.

A szentignáci apostoli koncepció másik, ezzel kapcsolatos vonása: a *teljes önátadás és fáradhatatlan buzgalom*. Aki csakugyan az Isten minél nagyobb dicsőségét s a lelkek minél nagyobb hasznát keresi, az nem állhat meg valami kényelmes kis apostoli pepecselésnél, a rideg kötelességkeresésnél s annak kufárlelkű méricskélésénél, vajjon erre vagy arra a többletre még kötelezhető-e, hanem állandóan a legnagyobbra törekszik, amit csak minden erejének latbavetésével teljesíthet. Az ilyen számításba sem veszi: vajjon könnyű-e, nehéz-e, egyénileg kellemes-e vagy kellemetlen, megalázó vagy felemelő, hízogató vagy visszariasztó, egyéni vigasztalással járó, vagy keserű csalódásokkal fenyegető munka-e, amiről szó van. Ha a rend nagy emberei, főleg a Társaság első századának bámulatos hőroszai oly páratlanul fényes apostoli sikereket könyvelhettek el, ennek közvetlen magyarázata éppen ennek a szentignáci apostoli munkastílusnak hihetetlen lendületében, önfeláldozásában s akarnitudásában keresendő. Mit számított egy Xavéri Ferencnek, egy Bréboeuf Jánosnak vagy Roque Gonzalesnek és annyi másnak, hogy ez vagy az az út, kaland vagy vállalkozás száz halálos veszéllyel kapcsolatos-e, hogy vadállatok, mérgegek, kígyók, gonosz emberek ezrei leskelődnek-e minden léptükre! Ha csak egy reménysugarát látták annak, hogy Krisztus keresztjét egy újabb, eddig ellenséges oromra kitűzhetik, hogy hinduk vagy japánok, huronok vagy irokézek, tapuk vagy guaranik lelkét az örök élet számára megmenthetik, örömet dobták oda fiatal életüket a veszélyek és fáradalmak tengerébe, s hullottak csakugyan százszámra túlfeszített munkájuknak vagy a hit ellenségeinek áldo-

zatául! Szent Ignác fiai ott tündököltek Európa legelőkelőbb székes-egyházainak és egyetemeinek katedráin, ott működtek mint királyi gyóntatók a fény és hatalom fényözönében, de föllebvalóik egyetlen szavára bármely pillanatban készek voltak elhagyni előkelő munkakörüket, hogy tudatlan hegylakók vagy elfásult lelkű gályarabok közt hirdessék a katekizmus igazságait, vagy elmenjenek Ázsiába, Afrikába s az óceán bármely eldugott szigetére, bonccokkal vitatkozni, vagy emberevőket nyerni meg Krisztus evangéliumának.

Még a mondottaknál is sajátosabb s bizonyos fokig egészen szentignáci tulajdon a *nagyvonalúságnak és tervszerűségnek* az a módszere, amely ilyen kiforrottságban Szent Ignác előtt sehol sem mutatkozik s amely a Jézustársaság apostoli elgondolásainak az alapító szándéka szerint valósággal uralkodó bélyege lett.

Nem hiába volt az alapító maga ifjúkorában katona, hadvezér maradt az apostoli munka terén is. Nem akárhogyan, terv és számítás nélkül, nem a szokások, pusztá hagyományok, berögzött sablonok vagy éppen pillanatnyi jámbor ötletek, külső körülmények döntenek el nála az apostoli módszer kérdését, hanem a stratégiai célkitűzés, az áttekintés s a kérdés: mi a cél s mikép lehet ezt az adott körülmények közt legbiztosabban elérni? Mi a fontosabb, hasznosabb, messzebbható tevékenységi mód? Hol és milyen tevékenységtől várható az Isten országa szempontjából nagyobb, maradandóbb, többekre kiható eredmény? Hogyan lehet Krisztus zászlaját biztosabban és szélesebb vonalon vinni előre?

A Konstitúciók VII. részének 2. fejezete e tekintetben valószínű remekmű: klasszikus összefoglalása az erre vonatkozó ignáci elveknek. Nem azt kérdezi az alapító s kérdezteti fiaival is, mi a szokás által jobban szentesített, könnyebb, csendesebb, kényelmesebb, akadálytalanabb, veszélytelenebb, talán éppen anyagilag és hiúsági szempontból is hasznosabb teendő, hanem mindig csak azt, mi a nagyobb és egyetemesebb jó, mi a sürgősebb feladat, hol van közreműködésünkre nagyobb szükség, kiket s milyen intézményeket kell elsősorban Krisztus számára megnyernünk, hogy rajtuk keresztül aztán minél többen jussanak el az igaz útra?

Ennek a fejezetnek első szakaszát teljes egészében ide iktatni azért sem fölösleges, mert egyúttal Szent Ignác nagyratörő, hadvezéri szellemének beszédesen jellemző dokumentuma.

A szöveg így hangzik:

A Társaság elöljárói által megejtendő kirendelésekről

Hogy a lelkek üdvét (A) minél több helyen, minél könnyebben s minél biztosabban előmozdíthassák azok, akik erre kiküldetnek, (B) a Társaság elöljárói a pápától nyert fölhatalmazás alapján a Társaság bármely tagját bárhova kirendelhetik, ahova nekik jobbnak látszik. (C) Az így kiküldöttek azonban, bárhol tartózkodnak, az Apostoli Szentzsékeknek mindig engedelmes-séggel álljanak rendelkezésre. S mivel nagyon sokan kérik a mieink segítségét, természetesen inkább a saját nyájuk iránt való köteles gondoskodás s a mi rendeltetésünkől távolabb álló előnyök alapján, mint a közös és egyetemes érdek szemmeltartásával, azért a Generális, vagy aki az ő nevében kormányoz, az ilyen kiküldések dolgában élesen ügyeljen arra, (D) hogy amikor övéit inkább erre, mint arra a területre küldi ki, inkább erre, mint arra a munkára (E) s inkább ezt, mint azt, (F) ilyen vagy amolyan formában, hosszabb vagy rövidebb időre, mindig azt kövesse, ami Isten nagyobb szolgálatára és az egyetemes közjó nagyobb hasznára szolgál. Azért mindig a legőszintebben s legtisztábban Isten szándékait kereső akarattal határozzon ily ügyekben s ha a döntés nehézsége vagy fontossága úgy javallja, előbb imádságban és szentmiséáldozatokban ajánlja az ügyet Isten szent fölségének maga és testvérei által, esetleg tárgyalja is meg eggyel vagy többel a Társaság elérhető tagjai közül s úgy döntsön abban, hogy kirendeljen-e valakit vagy nem, és milyen formán és mily körülmények között küldje ki, ahogy legjobban látszik megfelelni Isten nagyobb dicsőségének. A kiküldendőnek viszont az a feladata, hogy semmikép se avatkozzék bele abba, hogy kirendeltessék-e vagy otthon maradjon, hogy ide vagy oda rendeljék-e ki, hanem az önmaga fölött való rendelkezést teljesen és tökéletesen bocsássa annak az elöljárónak a szabadságára, aki őt Krisztus nevében Krisztus nagyobb szolgálatára és dicsőségére kormányozza. Ezért az elöljáró beleegyezése nélkül, aki az alattvalót az Úrban kormányozza, senki semmiféleképen ne mozgassa, hogy ez vagy az itt maradjon-e vagy máshová rendeltessék.

Magyarázatok. A) Könnyebben és gyorsabban intézkedhetnek a Társaság elöljárói szerte a világban, főleg a Rómától távol eső vidékeken, ha maguk járnak el e tisztben, mint ha mindannyiszor magához a Szent-séges Atyához kellene fordulniok azoknak, akik a Társaság embereit igénybe akarják venni. Az egyes rendtagok szempontjából is biztonságosabb, ha elöljáróik kirendelése alapján mennek ide vagy oda, nem pedig a saját tetszésük szerint (még ha erre módjuk volna is), mert így azoknak rendelkezése szerint dolgoznak, akik őket Krisztus Urunk nevében s mintegy az isteni akaratnak tolmácsai gyanánt irányítják.

B) Mint más feladatait, úgy a rendtagok ide vagy oda kirendelésének jogkörét is a Generális akár személyesen láthatja el, akár az alárendelt elöljárók által, magának tartva fenn azokat a kirendeléseket, amelyeket magának fenntartani jobbnak lát.

C) A bárhova való kirendelés úgy értendő, hogy a tagok kirendelhetők akár keresztények közé, pl. Indiába is, akár pogányok közé, esetleg ahol hívők és hitetlenek együtt laknak, mint Görögországban stb. A teljesen pogány tartományokba való kirendelés esetén az elöljáró mindenkéltől alaposan gondolja át az Úr színe előtt, vajjon küldjön-e ki oda

valakit és hova és kiket. Az alattvalónak viszont ily esetben csak az lesz a feladata, hogy derűs lélekkel vállalja a kirendelést, mintha az az Úr kezéből jönne.

D) Hogy a tagoknak erre vagy arra a helyre való kirendelésében helyesebben járunk el, a kirendelés legfőbb szabályaként mindig az Isten nagyobb dicsőségét és az egyetemesebb jót tartva szem előtt: Krisztus Urunk tágas szállómezején (mindig egyenlő körülményeket véve alapul) azt a részt kell elsősorban munkásokkal ellátni, amely a segítségre jobban rászorul, akár a többi már ott működő munkások számát tekintve, akár az embertársak lelki inségét és nyomorát, névleg a végső kárhozat veszedelmét.

Figyelembe kell venni azt is, hogy melyik oldalról remélhető nagyobb valószínűséggel bőségesebb lelki haszon azoknak az eszközöknek alkalmazása útján, amelyekkel a Társaság élni szokott. Másszóval: hol a nyitabb kapu, hol az emberekben a nagyobb készség és befogadóképesség a mi segélynyújtásunkkal szemben. Ennek ismertetőjele a nagyobb szeretet és vágyakozás szokott lenni a mi segítségünk után, amelyet részben abból lehet kikövetkeztetni, hogy az illetők mekkora nyomatékkal kéri a mieink segítségét; de ismertetőjel az emberek lelkiülete és mineműsége is, hogy t. i. mennyire alkalmasak a mi tevékenységünk befogadására és az elért haszonnak s lelki eredménynek az Isten dicsőségére való megőrzésére.

Ahova bizonyos kötelesség köt minket, pl. amely helyeken a Társaságnak rendháza vagy kollégiuma van, vagy ahol a mieink a tanulmányok során a nép támogatásából is élnek (főltéve, hogy egyébként a lelki haszon szempontja itt is, ott is azonos), ott különösebben illik, hogy néhány apostoli munkásunk is tartózkodjék, mert a helyes szeretet rendje szerint az ilyen helyeket más helyeknek elébe kell helyeznünk.

Mivel a jó annál istenibb, minél egyetemesebb, azért előnyben kell részesítenünk azokat az embereket és helyeket, ahol a jó felé való igazodás számos más emberre nézve is a jóhoz való fordulás növekedését jelentheti, akiket t. i. az ő súlyuk és irányításuk befolyásolni szokott. Azért éppen az egyetemesebb jónak szempontjából fontosabbnak kell tartani, hogy kimagasló és közéleti jelentőségű embereket vigyünk előbbre a vallási életben, akár világiak az illetők, pl. fejedelmek, előkelő egyéniségek, kormányzati vagy igazságszolgáltatási tényezők, akár egyháziak, pl. főpapok; vagy ha tudományos súlyú és nagytekintélyű személyiségekről van szó. Ugyanez okból előnyben kell részesíteni a nagytömegű népeken való segítés munkáját, pl. Indiáét, vezető nemzeteknek vagy olyan egyetemeknek apostoli szolgálatát, ahova sokan sereglenek össze; annál inkább, minél jobban várható, hogy ha ezeken segítünk, ezek ismét másokat nyerhetnek meg a jó ügynek.

Hasonlókép: ahol észrevesszük, hogy Krisztus Urunk ellenségei bőségesebben hintették el a konkolyt s különösen azt is elérték, hogy az emberek ellenségesen érzzenek és viseltessenek a Társasággal szemben s így a mi erőfeszítéseink egyelőre csekély eredményre volnának kárhoztatva, nekünk annál inkább kell munkába állnunk, különösen ha nagyobb jelentőségű s kiválóbb figyelmet érdemlő helyekről van szó. Az ilyen helyekre lehetőség szerint olyan embereket kell kirendelnünk, akik a téves híresztelések nyomában ellenünk fordult vélekedést életük példájával és tudományosságukkal eloszlatni alkalmasak.

E) Hogy a föllebbvalók minél jobban és biztosabban választhassák meg a kirendelések helyét, mindig az a főszabály lebegjen szemük előtt, hogy

mi válik Isten lehető nagyobb dicsőségére és a több-jónak előmozdítására, mert csakis ezen az alapon lehet legigazabban eldönteni, vajjon inkább erre, mint arra a területre kell-e embereinket kirendelni. Hogy e kettős szempont alkalmazására néhány példával szolgáljunk: Mindenekelőtt valahányszor a Társaságnak egyszerre nyílik alkalma olyan tevékenységre, amelyben a felebarát lelki előmenetelét lehet előmozdítani s olyanra, amelyben az irgalmasság és karitás vonalán testileg szolgálhatunk neki, vagy ha a közt kell választanunk, hogy itt magasabb, ott alacsonyabbfokú előmenetelre vezessük-e, hogy jobb vagy kevésbé jó dolgokban támogassuk-e az embertársakat, ha mind a kettőt egyszerre elérni nem tudjuk, általánosságban szólva mindig az előbb említett kiküldéseket kell elsősorban figyelembe vennünk.

Ha olyan esetek adódnak, amelyekben az Isten-szolgálat terén az egyik dolog sürgősebb elintéztét, mint egy másik, ahol a segítség későbbre is halasztható, ilyen esetekben, ha egyébként mindkét félén egyenlő az érték, az előbbieknél kell előnyt adnunk az utóbbiak előtt.

Ha egyes dolgok valami oknál fogva közelebből érintik a Társaságot, vagy amelyekben mások nemigen látszanak serénykedni s viszont vannak más dolgok, amelyeknek gondját már mások is viselik, vagy amelyeknek ellátására mások különösebben is alkalmasak, ilyen esetekben a mieink az első helyen említett műveket részesítsék előnyben.

A jámbor cselekedetek közt is, ha hasznosságuk és szükségességük egyenlő s egyformán sürgősek is, de az egyik feladat a művelőre nézve biztonságosabb, a másik pedig veszedelmesebb, vagy pedig: ha az egyik feladatot könnyebben és gyorsabban lehet megoldani, míg a másik több akadályba ütközik és hosszabb időt kötne le: az előbbieké legyen az elsőbbség.

Ha mindezek tekintetében is teljes az egyenlőség, akkor azt kell nézni, melyek azok a foglalatosságok, amelyekből egyetemesebb jó származik s amelyekből többeknek lesz haszna (aminő lehet pl. a prédikálás vagy tudományos felolvasás), míg más munkálatok inkább részleges hasznúak (mint a gyóntatás vagy lelkigyakorlat-adás). Ilyenkor, ha már mind a kettőt nem tehetjük meg, mindig inkább az elsőt tegyük, hacsak nem forognak fenn különleges körülmények, amelyeknél fogva a második helyen említett feladatok adott esetben mégis hasznosabbnak látszanak. Ha ez vagy az a jámbor cselekedet hosszabb vagy éppen állandó hasznot ígér (pl. valamely a lelkek javára létesített kegyes intézmény), a másíknak pedig kevésbé maradandó a hatása s csak ritkán vagy rövidebb ideig mutatkozik: ilyenkor is az előbbieké legyen az előny az utóbbiak fölött. És így minden egyéb dologban ezek szerint irányítsa a Társaság elüljárója a mieink működését ilyen vagy olyan célpontok felé, mindig abból az elvből indulva ki, hogy melyik munkatér szolgál az Istennek nagyobb dicsőségére és a felebarátnak nagyobb javára.

F) Bár az isteni Gondviselés s a Szentlélek vezérlő kegyelme az, ami miként minden helyes választásban, úgy az erre vagy arra a területre való kirendelés tekintetében is a leghatásosabban vezet annak megállapítására, mire van leginkább szükség s mi felel meg legjobban azoknak a személyeknek és körülményeknek, amelyek közé embereinket állítjuk, mégis általánosságban véve, a következőket lehet mondani. Először is a nehezebb és fontosabb feladatokra, amelyeknek terén különösképen jelentős, hogy meg ne tévedjen az Isten kegyelmével intézkedésre hivatott föllebbvaló, válogatott embereket kell kiszemelni és olyanokat, akikben jobban meg lehet bízni.

Olyan munkákra viszont, amelyek több testi erőfeszítést igényelnek, erősebb és egészségesebb embereket kell kiszemelni.

Ahol nagyobb a lelki veszély, oda olyanokat kell állítani, akiknek erénye különösen szilárd és ellenállóképes.

Előkelő emberekkel való tárgyalásra, főleg ha azok az egyházi vagy világi kormányzat terén működnek, olyanokat kell kiszemelni, akikben megvan a szükséges okosság s a megnyerő tárgyalómodor adománya, sőt a megfelelő külső fellépés is (csak ne hiányozzanak főleg a lelki adományok), úgyhogy tekintéllyel léphessenek fel. Lehetséges ugyanis, hogy messzeható kérdésekben kell majd tanáccsal szolgálniuk.

Szellemileg kimagasló, nagyműveltségű és tanult emberekhez olyanok valók, akik maguk is kiváló tehetséggel és tudományos képzettséggel rendelkeznek, mert az ilyenek például előadásokban vagy magánbeszélgetésben is nagyobb segítséget tudnak nyújtani.

Az egyszerű néphez főleg azok valók, akik jól tudnak prédikálni és kiváló gyóntatók.

Ami pedig az ilyenképen kirendelendő apostoli munkások számát és csoportosítását illeti, erre nézve a föllebbvaló szintén körültekintő latolgatással intézkedjék. Hacsak lehetséges, jobb mindig legalább kettőt küldeni ki egyszerre, nemcsak egyet; részben mert így egymásnak testileg-lelkileg segítségére lehetnek, részben pedig, hogy nagyobb hasznára is lehessenek azoknak, akik közé küldetnek, megosztván egymás közt a felebarát érdekében vállalt munkát.

És ha ketten küldetnek ki és az egyik például jó szónok vagy jó tudományos előadó, akkor jó, ha a másik viszont inkább arra alkalmas, hogy gyóntatás és lelkigyakorlatok útján begyűjtse a termést, amit a másik aratott s beszélgetéssel és más eszközökkel támogassa őt a felebarát javának előmozdításában.

Hasonlókép, ha olyant küldünk ki valahová, aki még kevésbé ismeri a Társaság működési módját, s hogy miként kell bánni az embertársakkal, ajánlatos olyant adni neki társul, akinek már nagyobb ebben a gyakorlata s akit az előbbi követhet, akivel a dolgokat megbeszélheti s kétes esetekben tőle tanácsot is kérhet.

Egy lángbuzgó és lelkes ember mellé jó egy olyat állítani, aki inkább körültekintő és óvatos. Hasonlókép tanácsos a tulajdonságokat más tekintetben is kiegészíteni olykép, hogy a lelki alkatok különbözősége a szeretet kötelékében egybeforrjon és se köztük, se mások közt ellentmondásra vagy viszálykodásra ne vezessen. Az elüljáró kettőnél többet is kiküldhet valahova, ha a szóbanforgó feladatkör Isten szolgálatában nagyobb jelentőségű s nagyobb számú munkást igényel s viszont a Társaság elegendő munkaerővel is rendelkezik, úgyhogy az Isten nagyobb dicsőségére s a közös előmozdítására szolgáló egyéb feladatok kára nélkül többeket is ki lehet oda rendelni, a szerint, ahogy a Szentlélek sugalmazása tanácsolja neki s az isteni Fölség színe előtt az elüljáró így látná jobbnak és megfelelőbbnek.

Az apostolkodás Szent Ignác előtt is igyekezett rendszeres és tervszerű lenni s Ignác mint más dolgokban, úgy bizonynyal ezen a téren is szorgalmasan tanult másoktól. De kevesen voltak előtte olyanok, akik az apostoli munkaprogramm egyetemességét, sok-szerűségét, a körülményekkel és szükségletekkel való bölcs számí-

tást ilyen fokban állították volna be az apostoli munkálkodás módszerébe.

Az újítások is, amelyeket Szent Ignác az ő rendjében behozott, a régebbi rendek életmódjánál sok tekintetben enyhébb, másban viszont szigorúbb elvek és előírások, a helyhez nem kötöttség, az állandó plébániák vagy női szerzetek vezetésének elhárítása, a különösebb vezeklések, közös karima s külön rendi ruházat mellőzése, az élethossziglan választott generális kezében összpontosuló kormányzati hatalom teljessége, a pápával való különösen szoros és engedelmes kapcsolat: mind ennek az apostoli tervszerűségnek megnyilvánulása. Az apostoli szabadmozgás érdekében a Konstitúciók még azt sem akarják, hogy a Társaság törzstagjai, a professzusok, állandóan helyhez fűződő lekötöttséget vállaljanak s ezért még a kollégiumok vezetésében is Ignác lehetőleg nem-professzus rendtagokat óhajt látni. Szent Ignác azt akarta, hogy a Társaság törzstagjai mint valami fürgé lovasság mindenütt gyorsan ott teremjenek, ahol Krisztus ügye veszélyben forog, helytálljanak minden támadással és veszedelemmel szemben s főleg Krisztus helytartójának mindig indulásra kész csapata maradjanak, hogy azonnal odamenjenek, ahova a legfőbb vártán álló vezér szava irányítja őket. Mindent megújítani Krisztusban, nem állni meg sem fejedelmi önkény, sem eretneki cselszövések, sem ősi, körülzárt pogány birodalmak falai előtt, sem az Óceán, sem Tibet, sem Afrika víz-, jég-, kő- vagy homoksivatagjainál; elmenni királyi udvarokba és egyetemi aulákba, elhagyott rabok és néger rabszolgák börtönébe s indián emberevők sátraiba; tanítani, nevelni, prédikálni, tudományt művelni vagy erdőt irtani, ahogy a körülmények s az apostoli cél javallják: mindent tenni és mozgatni, amivel Krisztus országát elő lehet mozdítani. Nem keresni rangot s dicsőséget, kitüntetést vagy személyi kielégülést, csak az Úr még nagyobb dicsőségét s a lelkek még nagyobb hasznát.

S mindezt nem ötletszerűen, kapkodó rendszertelenséggel, hanem alapos, tudományos és gyakorlati felkészülés alapján, az egyéni képességek és erők tudatos szemfelmértartásával, mindig a helyzet ismerete, szinte vezérkari körültekinvés és haditerv alapján — ez volt Ignác apostoli elgondolásának az a hatalmas erejű képlete, amelyet ilyen mértékben sem előtte, sem utána nemigen látunk másnál az egyháztörténet folyamán. Az egykori katona, a hadműveletekhez szokott lovas, a Két zászló elmélkedésének szerzője így lett a rendszerességnek, nagyvonalúságnak és tervszerűségnek

egyik legfőbb elindítója az újkori Egyház munkastílusában. Módszerének páratlan időszerűségét és gondviselészerű hatását semmi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ez a rendszeresség, ez a céltudatos és átfogó tervszerűség nemcsak rendjében, hanem ettől kezdve az egész egyházi munkában egészen újszerű lendületet kapott.

III.

A szentignáci lelkiség s apostoli tervszerűség azután magának a *szerezeti eszménynek* is lényeges továbbfejlesztésére vezetett az Egyházban.

Az üldöztetések korában kialakult remetei intézményből alakult régi szerzetesség közvetlenül csak az önként vállalt lelki tökéletesség szervezett és együttes gyakorlására törekedett. Nyugaton Szent Benedeké az érdem, hogy ezzel az önmegszentelő életcéllal egybekötötte a közhasznú külső tevékenységnek rendszeres szolgálatát is, a keresztény hit és művelődés terjesztését s meggyökereztetését az egyes európai országokban, valamint a keresztény tudományosság behatá, mert világtól elvonult művelését. Szent Benedek óta a szerzetesség nemcsak az Egyház belső, lelki életének, hanem kifelé való tevékenységének is egyik legfontosabb tényezője lett. Míg a hierarchia és a világi papság az egyházkormányzati és lelkipásztori munkát végezte, addig mellette kiválóan hasznos segédcsoportokként működtek az akkor még többnyire fel sem szentelt, lelkipásztori feladatokat rendszeresen nem végző, azonban erdőt irtó, házakat építő, városokat alapító, népeket nevelő benediktinus szerzetesek. Keresztény művelődésének jókora részét Európa nekik köszönheti.

Új lépést jelentett a szerzeteseszmény fejlődésében Szent Norbert, aki elsőnek kötötte össze intézményesen a szerzetesi és lelkipásztori élethivatást. Az addig kizárólag püspöki joghatóság alatt működő lelkipásztorkodás nemcsak új erőket, hanem új szint és értéket is kapott a szabályozottan élő szerzetességnek a lelkipásztori téren való megjelenése által. Fontos lépés volt ez s főleg távolabbi következményeiben messzehatóan áldásos hatású, amennyiben a szerzetes-papi intézmény további fejlődésének is alapját vetette meg. A koldulórendek, mint helyhez nem kötött szerzetes-papi intézmények, amelyek prédikálnak, térítenek és szentségeket szolgáltatnak a nélkül, hogy az egyházmegyékhöz kötött lelkipásztorkodásba beleolvadnának, ismét jelentős lépést jelentettek a fejlődés

során. Assisi Szent Ferenc még maga sem lett pap, de már első társai az igehirdetéssel együtt a szentségek szolgáltatását is munkatervükbe iktatták. Szent Domonkos már határozottan szerzetespapi intézményt akart, a hivatásszerűen igehirdetésnek élő vándorhitszónokok s egyházzvédők eszméjét valósította meg korának szükségleteihez képest. Mindkét vállalkozást teljes siker koronázta. A domonkosok a kor eltévelyedéseivel, egyházzendüléseivel s eretnek-ségeivel szemben lettek az igaz hit valóságos oszlopai, míg a ferences atyák a nép széles rétegeiben hirdették az ígét s gyakorolták példászerűen az evangéliumi szegénység és alázat életmódját. A szerzetesi odaadásból fakadó forróbb apostoli lelkesedés és áldozatkészség tette alkalmassá a két nagy koldulórendet arra is, hogy a pogány népek térítése mezején új korszakot nyissanak. Domonkosok és ferencesek lettek az Evangélium legbuzgóbb s legbátrabb terjesztői a Balkántól s a török-sujtotta vidékektől kezdve a Szent-földön át Ázsiáig, egészen az első pekingi missziós püspökség létesítéséig már 1307-ben s a többi földrészekig; ők lettek a legbátrabb hithirdetők mindenütt, ahova csak az akkori világ ismerete alapján s a meginduló nagy felfedezések nyomában az európai vállalkozás elhatolt.

Mit hozhatott itt újat Loyolai Ignác és az ő rendje? Ismét csak semmit, ami nem lett volna meg csirájában azelőtt is. Ővé azonban a stílus tökéletesítése: a tervszerűség és nagyvonalúság tudatos továbbfejlesztése s a kor szükségleteire való alkalmazása; övé az apostoli élet eszméinek a szerzetesi öntökéletesítéssel és szervező erővel való ama társítása, amely az apostoli célt egyfelől minden nélkülözhető megköötöttség fölé helyezi, másfelől mégis olyan formák közé állítja, amelyek az ellanyhulás veszedelmét a lehető legkisebbre szorítják le. Nem az egyéni lelkesedés az, amire Szent Ignác elsősorban épít, mint inkább a természetes és természetfölötti erőknek az a bölcs és körültekintő egybefűzése, mintegy megszervezése, amely emberi számítás szerint leginkább biztosíthatja egy apostoli szerzetesrend belső és külső életterejének, helyes eligazodásának s el nem múló életfrissességének feltételeit a jövőre nézve is. A közfelfogás ezt úgy fejezi ki, hogy Jézustársaság az a rendi szervezet, amely sohasem szorult rá külső reformra.

A szervezet e remekművének középpontjában nem ok nélkül áll a pápahűségnek s a pápa iránt való engedelmességnek az a különleges hangsúlyozása, amelyet a rendalapító a professzusok negyedik ünnepélyes fogadalmával is kifejezésre juttatott s amely a Társaság

működésének a későbbi fejlemények során gyakran oly jellegzetes és sokat támadott alapvonása lett, ugyanakkor azonban belső szilárdságának egyik tényezője s kiapadhatatlan életerejének egyik forrása.

A Jézustársaságnak a katolikus szerzetesi élet fejlődésében való vázolt jelentőségét látszik aláhúzni az a tény is, hogy az újabbkori szerzetesalakulatok igen jelentékeny része a Társaság szervezetének vonásait vette át.

Ha mindezek után szem előtt tartjuk, hogy a szerzetesrendek létesülése és sajátos vonásainak kialakulása bizonynyal a Gondviselés különösebb örködése mellett történik, nem csodálhatjuk azt sem, hogy ez az Egyház történetének egyik legválságosabb pillanatában sarjadt rend ezzel a célkitűzéssel s ezeken az alapokon bámulatos hatást ért el s ritka adománynak bizonyult. Nem csodálhatjuk, hogy az új rendet a Gondviselés főleg az első korban a természetfölötti ihletettséggű s ragyogó tehetséggű férfiak egész csillagrajával áldotta meg, akik az egyházi reformnak úgyszólván minden vonalán olyant alkottak, ami egyenkint is történelembe kívánczik.

IV.

A Jézustársaságot különösen jellemzi az az *éles ellentmondás*, amellyel kezdettől fogva s 400 éves fennállása során állandóan találkozott. Hogy az Egyház ellenségei gyűlöltek s gyűlölnek mainapig, nem csodálatos; ez inkább díz, mint szégyen. Nem csodálhatjuk ezt, ha szem előtt tartjuk, hogy az Egyházat az utóbbi 400 év folyamán kevesen szolgálták olyan odaadással és felkészültséggel, az Egyház ellenségeinek tévedéseit és túlkapásait kevesen leplezték le s verték vissza olyan lendülettel, mint a Jézustársaság. Nincs azon semmi csodálnivaló, ha a diadalmas előrerobogásban mindenekelőtt a jezsuita rend által megakadályozott vallásszakadás hívei máig sem tudják megbocsátani Szent Ignác fiainak azt a rengeteg szellemi és erkölcsi vereséget, amelyet tőlük szenvedtek s az sem lehet meglepő, ha a jezsuita név bizonyos felekezeti körökben ma is minden elképzelhető iszonyatosságnak és ördögiségnak foglalatát jelenti.

AZ SEM LEPHET MEG SENKIT, hogy azok a lappangó eretnokségek, amelyek nyíltan sohasem hagyták el az Egyház kereteit, hanem belülről akarják azt kiüresíteni, nevezetesen a janzenizmus, gallikanizmus és regalizmus, halálosan gyűlöltek a jezsuitákat, mert bennük látták legerősebb és legtevékenyebb ellenfeleiket. Ezeknek az irányzatoknak sikerült a rend nevét a köztudatban annyira befeketíteni, mint egyetlen más szerzetét

sem s az általuk oly szorgalmasan terjesztett jezsuita-ellenes vádak és hangulatkeltések az „aliquid semper haeret” alapján még katolikus részen is sokfelé hitelt találtak, főleg amikor nem éppen protestáns, hanem a protestantizmussal elvileg rokon, de névleg mégis katolikus janzenisták szórták azokat a köztudatba. Így talált pl. széles körökben hitelre az a történetileg téves felfogás is, hogy a Jézustársaságot kifejezetten a protestantizmus ellen létesítette alapítója. Ez az egy történeti ferdítés s az a való tény, hogy a Jézustársaság a vallásszakadás legélesebb ellenzője volt, maga is megmagyarázza, miért nem mernek egyes közéleti tényezők a nyilvánosság előtt egész mellet kiállni a Jézustársaság védelmében: nyilván attól félnek, hogy ezzel a közvélemény protestáns és liberális részét maguk ellen ingerlik. Bizonyval ugyanez magyarázza meg azt a sajátságosényt, hogy azok, akik más szerzetesrendek kulturális és hazafias érdemeit minden tartózkodás nélkül a legelkezebb szavakkal magasztalják, sokszor egyszerre elhallgatnak, mihelyt a Jézustársaságnak nem is csak egyházi, hanem kulturális és hazafias téren is minden más tényezőt árnyékaállító érdemeiről esik szó.

Meglepőnek látszhatnak azonban, hogy a Társasággal szemben bizonyos, teljesen katolikus körökben is bizonyos hűvös húzódozás mutatkozik, amit rövidlátás lenne egyszerűen s általánosan pl. bizonyos irigység vagy testületi féltékenységgel számlájára írni. Mi lehet ennek a néha már ellenszenvhez hasonló hűvös tartózkodásnak oka?

Azt hisszük, ez az ok legvégső fokon magának a Társaságnak egy bizonyos, szavakba nehezen foglalható jellegzetességében, egy különös és titokszerű vonásban rejlik, amely viszont a rend szelleméből, legbensőbb mivoltából fakad. Ezt a sajátságos és jellegzetes vonást legtalálóbban talán a *maximalizmus* szavával fejezhetnők ki, amely a Jézustársaságnak egész alkotmányán, szervezetén, működési irányán és történetén végigvonul.

Ez a maximalizmus, a mindenben a legtöbbet, az egészet, a teljes eredményt kereső szellem már az alapító jelmondatában: az „Isten nagyobb dicsőségének” mint vezérő eszmének kitűzésében megmutatkozik, amely nemcsak célt, hanem egyúttal irányítót és zsinórmértéket jelez s a rendi alkotmány egész felépítésében katonás következetességgel érvényesül. A „maior Dei gloria” határozza meg a jezsuita rendnek nemcsak alapvonásait, hanem szinte minden legkisebb szabályát, rendi szokását és berendezését, az előljárók és alattvalók viszonyát, az apostoli vállalkozások mikéntjét és sorrendjét, a Társaság egész tevékenységének ütemét és modorát. A rendalapító két klasszikus munkájában: a Lelkigyakorlatos-könyvben s a Társaság alkotmányában mindörökre s megmásíthatatlanul lefektette ennek az apostoli maximalizmusnak az elveit. Aki ezt a két, világtörténeti vonatkozásban is jelentős könyvet végiglapozza,

nem menekülhet a benyomás alól, hogy itt nemcsak egy szent és kegyes aszkéta beszél, egy Istenbe merült lélek, egy meleg szív, bölcs vezér és lelki tanító, hanem egy hódító, egy stratég, egy messzenéző vezérkari főnök, egy szervező lángelme, akinek éppoly forró a szíve, mint amilyen hidegen számító az esze s akinek minden törekvése az, hogy bonyolult területen, veszedelmes harcmezőn, félig már elvesztett csaták síkján is győzelemre vigye Krisztus ügyét; aki ebből a célból hadba vet minden tartalékerőt, előre elhárít az útból minden veszedelmet, eleve keresztülhúzza az ellenségnek minden cselvetését és főleg a maga katonáit siet a győzelem elszánt vágyával, egy semmi akadálytól vissza nem rettenő, semmi áldozattól meg nem torpanó akarati lendülettel eltölteni.

A Jézustársaság ellenségei később azt az esetlen vádat eszelték ki, hogy a jezsuiták a céllal szentesítetik az eszközöket. Ez a vád nem ugyan ebben a naív és hamis fogalmazásban, hanem egy sokkal tisztább és felsőbb értelemben valami igazságot csakugyan tartalmaz, azt, hogy Loyolai Ignác stílusában mindig a cél a fontos s nem az eszközök, nem a cél idomul ezekhez, hanem ezek idomulnak kérlelhetetlen következetességgel a célhoz. Vagyis, hogy nem a hajlam számít, a szokás, az emberi szempontok, a kényelem s az evilági felfogások, mégcsak az önszeretetnek és nagyravágyásnak azok a magukban jogos szempontjai sem, amelyeket bizonyos fokig az egyházi élet is elismer. Az alapító könyörtelenül keresztülhúsz mindent, ami a célnak útjában állhat s szó nélkül való feláldozását követeli mindannak, ami emberileg mégoly kellemes, természetes, sőt szép, de beszűkíti a maior Dei gloriá-t s a Krisztusország terjesztésének lehetőségeit. Nincs benne kétség, a rendnek ez a maximalista és katonás szelleme, ez a hidegen számító s mégis forró lelkesedést követelő lelkülete, a lelkek üdvéért s az Isten nagyobb dicsőségéért minden emberi vonást és hajlamot félrelökő stílusa tette a Jézustársaságot 400 éven át oly nagygyá és erőssé s ez magyarázza meg azokat a legendába illő eredményeket, amelyeket a rend az egyházi élet minden vonalán elért. De ez magyarázza meg ellenségeinek félelmét és engesztelhetetlen haragját is a renddel szemben, valamint azt a bizonyos hűvösséget és félő tartózkodást is, amely a rendet egyes katolikus figyelői részéről kísérte.

Lehet egy szerzet vagy egy egyházi intézmény nagyszerű, hősiess, szent és apostoli eredményekben gazdag s ugyanakkor mégis emberileg vonzó, ellentmondást nem keltő, bírálatot magára nem vonó, szelíd és idilli jelenség. Talán Assisi Szent Ferenc alkotása

a legjobb példa rá. A Szent Ferenc-rend tagjai fennállásuknak hét évszázadán át páratlan érdemeket szereztek, sokfelé megújították a föld színét, virágzásba emelték a hitéletet, nagyszerű hódításokat végeztek a missziókban s nagy lendülettel küzdöttek az eretnységek ellen is. Mégis rendjük egész megjelenése a Poverello bájos és szelíd egyéniségét tükrözi, nem a katonáét és szervezőét, mint Loyolai Szent Ignác volt. Az az élő elragadtatás, ima és költészet, amely Assisi Ferencet jellemezte, talán kevesebb félelmet ébresztett az Egyház ellenfeleiben, mint Szent Ignác műve, kevesebb ellentmondást és ellenszenvet is keltett magával szemben, de külön miszriója s jelentősége volt és van ma is az Úr Egyházában.

KÖZELFEKVŐ A KÉRDÉS: helyesen tette-e Szent Ignác, hogy a maga rendjét nem egy hasonlóképp extatikus és szelíd szerzeteszményre eskette fel? Nem lett volna-e okosabb, ha a Jézustársaság szellemi arculatán sem jelentkeznék az a nyughatatlan, szinte mohó és türelmetlen vonás, amely mindenben a legtöbbre és legnagyobbra vágyik s ezzel tömérdek ellenfelet és vetélytársat is szerez magának? Mennyivel több barátja volna ma a rendnek, ha a jezsuiták nyugodtabban, békésebben, emberibb módon küzdenének eszméikért, ha némi engedékenység árán is, de nagyobb mérséklettel dolgoznának s nem ingerelnék az Egyház ellenségeit végső ellenállásra s önmagukkal szemben is olyan elkeseredett gyűlöletre? Akkor bizonyval elhallgatna a páholyban ülők sokszor epés bírálata is az ő módszereikkel szemben.

Azonban, akik így gondolkoznak, azoknak azzal felelhetünk, hogy bizonyval jó, ha vannak az Egyháznak olyan rendjei és testületei is, amelyek szelíd és mérsékelt stílust követnek s az Egyház ellenségeit inkább csendes türelemmel, mint visszavágással és ellentámadással iparkodnak lefegyverezni, de pusztán ezekkel a szelíd és békés eszközökkel minden bajt és éppen a legfenyegetőbb veszelmeket legyőzni csakugyan nem lehet. Ha a Jézustársaság lemond a maior Dei gloria kérlelhetetlen elvéről, ha nem lendül oda mindig a legelső arcvonalba, ahol legélesebb volt a támadás a hit és az Egyház ellen, ha a katolikus gondolat, kultúra és erkölcs védelmében beéri a szerényebb és mérsékeltbb tempóval, akkor bizonyval nem szakadt volna rá az Egyház ellenségeinek gyűlöletgörgöttege, sem a mérsékelt katolikusok bíráló tartózkodása. Akkor nem üldözték volna a jezsuitákat egyik országból a másikba pogány fejedelmek és protestáns földesurak, abszolutista királyok és janzenista miniszterek s nevük ma nem szerepelne feketelistán az Egyház ellenségeinek könyveiben. De vajjon betöltötték volna-e akkor azt a hivatást, amelyet a Gondviselés nekik szánt? Megállították volna-e az egyetemes kereszténység pusztulásának szörnyű folyamatát?

Megteremtették volna-e a hitbuzgalmi élet s a vallásos lelkesedés reneszánszát és sikerült volna-e szilárd szervezeti formák közé szorítaniok az egész vonalon az azelőtt sok tekintetben lazán működő és szétfolyó egyházi erőket? Talpra tudtak volna-e állítani egy skizmákban és eretnekségekben elerőtlenedett, újpogány humanizmusban és egyházi fegyelemlazulásban súlyosan vétkes kereszténységet? S ugyanakkor a nagy felfedezések által megnyílt óriási pogány területeken, Távol-Keleten és Távol-Nyugaton diadalmasan felállíthatták volna-e Krisztus keresztjét? Erős és diadalmas volna-e akkor a mai katolicizmus, vagy részben csak romjain keseregne egy dicső multnak? S vajjon akkor azok a katolikusok, akik ma előkelő katedrai hangon szövögetik mérséklő és bíráló megjegyzéseiket, ma egyáltalán nyugodt katedrán és kényelmes páholyban ülnének-e s nem élnének-e szomorú és înséges katakombai kereszténységet, mint ma az Egyház képviselői Oroszországban?

V.

A Jézustársaság tagjai gyarló emberek s nem minden rendtagban érte el a lelkigyakorlatos gondolkör vagy a Társaság nagyszerű alkotmánya a hősiességnek az alapító által szándékolt mértékét. Mégis kétségtelen, hogy ennek a rendnek tagjai között a letűnt 400 év folyamán a hősök, szentek, vértanúk és apostolok valóságos csillaghullása mutatkozott s annyi volt köztük az emberfölötti ember, a tudomány minden szakában, a katolikus tevékenységnek, hitterjesztésnek és egyházvédelemnek minden vonalán annyi a ragyogó és kimagasló név, mint kevés más egyházi testületben. S ami ennél is főbb: a Jézustársaságra hárult az újkorban az ariánizmus óta legnagyobb egyházi veszedelemnek, a világegéssel fenyegető egyházforradalomnak megállítása s ezzel együtt a nyugati kereszténység felbomlásának és atomokra hullásának meggátlása.

Igazában alig alkothatunk már képet arról a romlásról, amely a 16. század elején, a nyugati szakadás és pogány humanizmus után, egy elvilágiasodott kúria folytonos reformhalogató habozása s a nyugtalan észak forradalmi villódzásai között nemcsak a katolikus gondolatot, hanem az egész kereszténységet fenyegette s amelynek akadálytalan folytatása kiszámíthatatlan romlást okozhatott volna. Történeti tény, hogy ezt az általános zuhanást a trienti zsinat mellett főleg a Jézustársaság állította meg, a kereszténységnek ezt a végsőig felfokozott válságát főleg ő oldotta meg. Jórészt ő állította

meg az esést s ugyanakkor befelé, az egyházi élet vonalán hatalmas reformmozgalmat indított útnak. Sok más tényezővel együtt, de jelentékeny részben ő tartóztatta fel útjában az egyházzendülés és vallásszakadás vészesen terjedő hódításait. Visszaszerezte az Egyház régi tekintélyét és súlyát, befolyását a társadalmi, művelődési és nyilvános életre. Új katolikus öntudatot ébresztett a fejedelmekben s a vezetésre hivatott katolikus értelmiségben. Eleven katolikus kultúréletet teremtett s szinte a semmiből létrehozta a széleskörű katolikus iskola- és nevelésügyet. A gyors városiasodás és polgárosodás korszakában felemelkedő néposztályok közkincsévé tette a magasabb katolikus műveltséget. Új lendületet adott a keresztény bölcseletnek, hittudománynak, valamint a világi tudományok szinte valamennyi ágának. A Szentszéknek rendelkezésére bocsátotta minden erejét a trienti reform végrehajtásában, s viszont maga is mindent elkövetett a Szentszék tekintélyének dogmatikai és gyakorlati elismertetéséért. Segített új szellemet önteni a papságba s megreformálni annak nevelését, a régi rendekkel karöltve új öntudatra ébreszteni, az egyházvédelem és világi apostolkodás lendületébe bevezetni a világi katolikusokat is. Végül a tengerentúli missziókban egész új országokba s pogány tartományokba vitte be az Evangéliumot szívós energiával, páratlan vértanúi készséggel és körültekintő rendszerességgel.

Ezt az óriási teljesítményt azonban a Jézustársaság másképp mint az ő minden erőt megfeszítő maximalista stílusával meg sem közelíthette volna. Amint Benedek, Domonkos és Ferenc stílusa csodálatosan megfelelt a maguk kora szükségletének, úgy az újkor végzetszerűen eltolódott helyzetében csak a lelkigyakorlatos gondolatkör tüzeiben megedzett s egy katonás szerzetalkotmány szellemében megacélozott lelkiség elszánt maximalizmusa hozhatott teljes eredményt. Ez a szellem ott tüzelt és ott ragyogott egyetemi katedrákon és szerény kollégiumi tantermekben, büszke székesegyházak szószékein és tábortüzek mellett vagy börtönök homályában, kínai császárok előtt kifejtett csillagászati és matematikai teljesítményekben s a délamerikai redukciók szegény indián műhelyeiben. Rettenetes Ivánok és francia Napkirályok udvarában, valamint kegyetlen irokézek s egyházüldöző japán despoták borzalmas kínzásai alatt. Ez a szellem mindent vállalt és megkísérelt, amivel Krisztus ügyét előbbre lehetett vinni s csak úgy érhetett célt, ha minden feladatát legjobban és legtökéletesebben igyekezett teljesíteni,

minden veszélyt a legnagyobb gonddal igyekezett az Egyháztól távoltartani.

Már azért is, mert mindent: a legtöbbet és legteljesebbet akarta, azért sem lehetett mindenkinek rokonszenves és népszerű. Azonkívül munkájának és stílusának természetében rejtett, hogy a tagok közt erős testületi szellem fejlődött ki s egy bizonyos kifejlett bizalom a rend módszereivel és felkészültségével szemben. Mi sem volt természetesebb, mint hogy ezt egyesek gőgnek és túlzott önérzetnek, vagy pedig rendi nagyravágyásnak és hatalmi túltengésnek érezték. Alig egy századdal a rend alapítása után a Jézustársaság már az egyházi élet legfontosabb pozícióit tartotta kezében, sokszor csakugyan a nélkül, hogy kereste volna azokat. Jezsuiták voltak a királyok, fejedelmek gyóntatói, pápák és püspökök tanácsadói, a legelőkelőbb szószerzők betöltői; az ő iskoláikba tódult a tanulnivágyó fiatalság legnagyobb számban s az ő gyóntatószékeiket ostromolták a hívek legtöbb bizalommal. Soraikból kerültek ki a legnevesebb írók, tudósok, kutatók, az ő hithirdetőik dicsekedhettek a legvirágzóbb missziós-telepekkel. Emberileg nem az a csodálatos, hogy egy ilyen rendnek hamarosan még fegyvertársai körében is akadtak irigyei, hanem inkább az lenne csodálatos, ha nem így lett volna.

Különösen ha ez a rend a közös cél érdekében az eddig használt közös módszerektől eltérő stílust és eszközöket is használt, ha nemcsak a maga belső életében szakított a régi szerzeti élet külső, monasztikus sajátosságaival, hanem a „mindenkinek mindene lettem” elve alapján a bölcs alkalmazkodás módszereit is nagy mértékben a programjába vette. Ha itthon humanistább lett a humanistáknál s Indiában brahmánabb a brahmánoknál; ha a galamb egyszerűségével Krisztus utasítása szerint egyesítette a kigyó okosságát. Ahogy nem lehetett jogosan szemükre vetni a jezsuitáknak, hogy az apostolkodás hagyományos eszközein túl mindig új és jobb eszközöket is kerestek, úgy nem szabad a tudatos irigység számlájára írni azt sem, ha káprázatos eredményeik s hamarosan elért fölényük bírálatra tette hajlamossá azokat, akiket tradícióik tiszteletben tartása szerényebb sikerekre utalt. De annál inkább érthető a gyűlölködésnek az a heveny foka, amely a rendnek s az Egyháznak kifejezett ellenségeit, főleg a francia janzenistákat, oly éles és maró kritikára indította a rend ellen, a jezsuita névnek oly mérhetetlenül igazságtalan befekettetésére, amely csak a támadások nyomán diadalmasan előrobogó enciklopedizmusnak s a minden egyházi életet elsőprő forradalomnak készítette elő az útját. A bírálat s főleg az

ellenséges csatazaj nem mindig annak a jele, hogy a csapat rossz harcot harcol.

A Jézustársaság ma nem áll egyedül az első vonalban, mint a 16. és 17. század folyamán; ma részben éppen az ő tevékenysége folytán mennyiségben és minőségben hallatlanul megnagyobbodott és megerősödött már a Krisztusország küzdőseregének frontja. De ma is kimagasló a Társaság szerepe ezen a fronton. Nemcsak azért, mert a legnagyobb létszámú egységes szerzetesrend s a hitterjesztés, a katolikus tudományosság és főleg a felsőbb oktatás terén világviszonylatban első helyen áll, hanem mert a lelkigyakorlatoknak szelleme, az a nyughatatlan, cselekvésre hajtó, egyre a jobb és tökéletesebb módszereket kereső stílus, amely a rend alapítójának lelkéből lövelt fel először ilyen intenzitásban és korszerű rugalmasságban, ma is lényeges kelléke az apostoli harcnak, lényeges feltétele az egyre sötétebben gomolygó viharfelhők alatt is győztes helytállásának s bizonynal az is marad időtlen időkig.

A rendnek mindig lesznek ellenségei, lesznek baráti bírálói is. De ahogy az első 400 évről csodálkozó hálával emlékezik az elfogulatlan történelmi szemlélet, úgy a következő évszázadokban is bizonynal sokszor szükség lesz még a Regnum Christi legodaadóbb fekete-seregére, amelynek ki tudja, milyen feladatokat szán még a jövőben is az Egyházáról soha meg nem feledkező Gondviselés.

A rendalapító: Loyolai Szent Ignác

Irtá: HUNYA DÁNIEL S. J.

A Jézustársaság minden ereje és sajátossága, minden „hatalma és titka” legszorosabb kapcsolatban van a Társaság alapítójának egyéniségével. Ő adott a rendnek alakot és életet, lényegét és jelleget. A Jézustársaság közismerten rendkívül szívósan ragaszkodik is a rendalapító szelleméhez és előírásaihoz, szinte az utolsó betűig, úgyhogy el lehet mondani: a rendnek nemcsak legbelső jellege és eszméje, hanem egész történeti kiteljesedése úgyszólván az utolsó részletig Szent Ignác egyéniségének kisugárzása.

Ha ez így van, akkor a Jézustársaság teljes megértéséhez mindenekelőtt a rendalapító egyéniségének helyes megismerése a kulcs. Ezért kíséreljük meg itt Szent Ignác egyéniségének alakító erőit s hajtó rugóit tanulmányozni.

A jezsuitának Szent Ignác egyénisége, minden titokzatosságával s mélységével együtt, legtöbbször nem probléma. Mintahogy a gyermeknek nem probléma atyjának egyénisége s titokzatos vonásai: atyjának, akit tisztel és szeret. Talán ezért ritka a jezsuiták közt is Szent Ignác egyéniségének, egyénisége rejtélyeinek s ezek magyarázatának behatóbb kutatása. Akik a szentignáci értékeket elemzés nélkül élik meg, azoknak Szent Ignác valóban nem probléma, nem feladvány, hanem egyszerűen: élet. Erőt és életet adó élet.

Hogyan fogjuk meg azonban s hogyan tárjuk fel ezt a csodálatosan gazdag, élettől duzzadó egyéniséget? Hol találjuk meg ennek a csodálatos életnek voltaképeni titkát?

A kérdésnek a tárgya is nehéz: amit megfogni még a velünk együttélő embereknel is rendkívül bajos, mert a lélek mélyének rejtekeibe zárkózik, mennyivel nehezebb azt olyan valakinél megtalálni, aki négyszáz évvel ezelőtt élt? Ezt a nehézséget csak úgy győzzük le, ha szigorúan ragaszkodunk a kezünk közt levő, történetileg biztos adatokhoz.

I. Szent Ignác egyéniségének alapvonásai

Fussuk át vázlatosan Szent Ignác élettörténetét s emeljük ki abból egyéniségének jellegzetességeit.

1. Sebesülten.

1521. nyara.

A Loyolák várkastélyában vagyunk: Spanyolország északi részén, az ősi baszkok természeti szépségekben gazdag tartományában, Guipúzcoában. A kis Irurgui-völgy fölött előkelően uralkodik a 14. században épült háromemeletes, várszerű tömb, falain lövőrések, a rések mögött mozsárágyúk.

Az épület belsejében egy csöndes szobában fekszik a család legifjabb vitéze, Don Iñigo kapitány. Úgy hozták haza gyaloghinton az előzékeny franciák leghősibb ellenfelüket Pamplónából, miután saját orvosaik két hétig eredménytelenül kezelték Iñigónak agygolyótól szétzúzott jobb lábszárát. Iñigo sebesülésekor eszméletét veszítette.

NEM IGY GONDOLTA az erős, ügyes és tüzes ifjú, amikor 16 évvel ezelőtt, kb. 14 éves korában elhagyta az apai házat és atyja barátjához, Juan Velázquez-hez tartott, aki Katolikus Ferdinánd király főszámvevője és a castiliai Arévalo várának ura volt. Juan Velázquez mint saját gyermekét szándékozott Iñigót nevelni s később a királyi udvarhoz bejuttatni. Mikor a nevelőapja meghalt, 1517-ben Iñigo régi vágyát követve 26 éves korában katona lett és a navarrai alkirály seregébe lépett. Kedvére élhetett és élt is a fegyverforgatásnak. A franciák ellen viselt háborúban kitüntette magát.

Főleg Pamplona védelmében volt oroszlánrésze. Az ő hajthatatlan ellenállása és rábeszélése nélkül a várparancsnok az ellenfél megalázó békepontjait elfogadta és ostrom nélkül adta volna át a várat. Iñigo inkább a halált tartotta önmagához méltónak és ékesszólása meggyőzte tisztársait. Eljött az ádáz küzdelem napja, amikor Iñigo kapitány vitézsége minden eddiginél ragyogóbb fényben tündökölt. Ekkor érte a golyó s nyomában a katonai pálya összeomlása.

De legalább életben maradt. Mikor hazatért és a kötést kibontották, kitűnt, hogy a tört csontok rosszul forrtak össze. „Az orvosok tehát azt mondták, hogy újból szét kell törni a lábszárát és jobban egybeilleszteni. Ignác készséggel ráállott. A kínos műtét közben arcának egyetlen vonása sem rándult meg, csupán kezeit szorította ököibe s ezzel jelezte, mily borzasztó fájdalmat szenved. A műtét után beállott sebláz és gyomorgöngyeség a sír széléig vitte őt. Az orvosok június 24-én figyelmeztették állapotának életveszélyes voltára s erre ő gyógyással és áldozással készült a halálra. Szent Péter és Pál apostolok ünnepének előestéjén részesült az Egyház e vigaszaiban; este az orvosok kijelentették, hogy ha az éjjel nem áll be fordulat, a halál fia. A fordulat azonban éjfél tájban beállt, mégpedig csaknem csodás módon.

Szent Ignác e fordulatot mindenkor Szent Péter apostol természetfölötti segítségének tulajdonította.

A beteg gyorsan erőre kapott. A törés gyógyult; a lábszár erősödni kezdett. De lassan-lassan kiderült, hogy a sebész ügyetlensége folytán ismét ferdén nőttek össze a lábszárcsontok; a törött szárcsont egy része a térd alatt kiállott s a jobbláb alsószára észrevehetően rövidebb maradt a balnál; ennél fogva Ignác csak bicegve járhatott és nem állhatott volna egyszerre mindkét lábára. Ezt a szépséghibát Ignácnak még mindig lovagi hőstettekre és tetszésre vágyó lelke nem tudta tűrni. Minthogy az orvosok nem tudtak más módot, mint a kiálló csontot lefűrészelni, kívánta, hogy legalább ezt az újabb műtétet azonnal hajtsák végre. Mégcsak meg sem hagyta magát kötöztetni: a hallatlan fájdalommal járó csontfűrészelést rángatózás nélkül és olyan lelki erővel állotta ki, hogy legidősebb bátyja, ki e műtétről jelen volt, megvallotta, hogy mint katonáember sem mert volna ekkora fájdalom elviselésére vállalkozni. A műtét azonban sikerült; a láb rútsága eltűnt, de megmaradt a rövidsége. Hogy ezen is segítsen, Iñigo kénytelen volt hosszabb időn át valami feszítő készülékkel széjjelhúztatni a lábszárát; mindazonáltal e lába egész életében valamivel rövidebb maradt a másiknál.”¹

Am mindezek Iñigo kapitány szenvedésének csak az enyhébb részét tették.

Nagyobb volt a *lelki gyötrődése*.

Pályafutása és jövője tört derékba! Mi ehhez képest egy lábszárcsontnak összetörése! A dicsőséges, szédítő ívelésű jövő: ez volt mindene s most mi marad ebből?

A halálveszélyen túl fölcsillant ugyan lelkében előbbi élete folytatásának reménye, lassú gyógyulásának unalmas napjaiban gyakran ringatta bele magát e reménység színes álmaiba, de mégsem tudott reménnyel eltelni a lelke. A „sánta lovag” rémes képe nem távozott tőle. A legédesebb ábrándból is erre a szörnyű valóságra ébredt.

De vajjon lehetséges-e egyáltalán, hogy ő útszélre vágódjék s a harcias, diadalmas, szerelmes, „igazi” élet elszáguddjon mellette? Minden idegszála és minden vércseppje tiltakozott ez ellen. Pedig lelke mélyén valami titokzatos szó mégis azt súgta: hiába!

Eddig olyan jó dolga volt. A sors dúsan szórta kincseit ölébe. Adott neki előkelő szülőket, akiknek nevét a lovagi dísnél szebben ékesítette ősi vallásos buzgalmuk. Tőlük Iñigo nemcsak ép, erős testet, családi nevet, hanem mélységes vallásosságot is örökölt. Igaz, hogy az ő nevelése, a tizenhárom gyermek közül majdnem utolsóé, nem lehetett olyan gondos és aprólékos, mintha az első között lett volna. De az eleven eszű, nyílt tekintetű, vidám és szeretetreméltó gyermek a főrangú, a „parientes mayores” sorába

tartozó család szellemét és műveltségét szívta magába egész ifjúságában.

Egészséges fejlődése kibontotta daliás termetét, testi erejét, ügyességét, bátorságát. Mélyebb lelki adottságok is jelentkeztek benne: nagylelkűség, nehéz feladatok vállalásában is, szilárdság azok végrehajtásában, okos körültekintés. Fölötte állt minden kapzsiságnak. Értette az emberekkel való érintkezés művészetét. A navarrai alkirály egyszer őt bízta meg a Guipúzcoa tartományban kitört pártviszály rendezésével, és mint az eredmény mutatta, méltán.

Módja és alkalma volt elég, hogy vitézi kedvtelésének éljen, kitapossa saját dicsőségének útját, amely a királyi udvar felé irányozódott.

Hogy képeztetése nem terjedt túl az anyanyelvi íráson, olvasáson, zenén, lovagi művészeteken, azt akkoriban senki, maga Iñigo sem tartotta veszteségnek.

Az sem aggasztotta, hogy külsejére hiú, hirtelen haragú fiatal-ember volt s hogy kalandokba és botlásokba sodródott már többször.

Eddig leélt élete a világfi élete volt. Becsülték. Szerették. Kitüntették. Mosolygott rá a jövő. Szép álmok vonultak át lelkén, amilyeneket lovagregényeiben olvasott mohón. Csak úgy leste szomjas lelke az alkalmakat, amikor kimagasló harci tettel valóra váltsa az álmokat. Meg is jött ez az alkalom. Érezte biztosan, hogy eljött az ő ideje. A pamplonai hősi ellenállásnak ő volt a lelke. Elemében volt. Ez az ő világ! Isten is hősnek teremtette! Hadvezérnek! Ime, a legendás spanyol hadászat egének egy fényes, új csillaga kelt fel benne... Nem is lehet ez másképp...

S Iñigóra betegágyán most a multnak színpompás, reménydús világa úgy nehezedett, mint gyötrő kérdőjel. Mi lesz mindebből? Mi lesz a jelen folytatása?

Látta magát mint szerepéből kiesett vitézt, aki végigbiceg az életen. Barátai sajnálják, előbbi írígyei meglegedetten néznek le rá, a dicső és boldog élet délibábja mindig messzebb fut előle.

Mindent megkísérelt betegágyán. De hát semmi sem használt. Sem az újból való csonttörés, sem a fűrés, sem a fészítő pad. Levítézt! Marad sánta lovak, ki délibábját legfeljebb bicegve kergeti... Azaz kergetné, ha érdemes lenne! — Ennél jobb lett volna a halál! A dicső halál!... ott a váromlás alatt...

Iñigo arcára barázdákat szántott a lelki gyötrődés. Roppant ívelésű életigénye nem tudott beletörődni abba, hogy szürke, senki

emberré fakuljon. Nem, nem lehet! S az élet mégis azt akarja tőle, hogy így legyen. Nincs az a kincsét vesztett ember, akire úgy rászakadt a csalódás éjtszakája és úgy ránehezedett a kifosztottság, a koldussá válás tudata, mint Iñigóra.

Nagy célokra feszült lelke most üvegtekintettel meredt önmagára.

Még soha eddig nem volt kérdőjel önmaga előtt. Most pedig egész lénye azzá lett: egy nagy, gyötrelmes kérdőjellé. S lassan elmerült a lelke a rettenet árjának sodrában.

Nem tudta, honnan is tudta volna, hogy valaki — Valaki — végtelen szeretettel gondol rá és hajol le hozzá. Aki mindig nézte, figyelte őt. Aki akkor is szerette, amikor szeretetreméltó nem volt, ki mindig nagyobbbat gondolt róla, mint amennyit ért, ki örökszép terveket szövögetett számára, ki lelkének nagyság után feszülő vágyait titkon élesztgette...

Az Örök Szeretet Iñigónak összetört életéből valami csodálatosan szép, ragyogó gyöngyöt emelt föl: új hivatást!... Melyben minden vitézi álma százszorosan kielégülhetett... Melynek az űzött délibáb még árnyékképe sem lehetett.

A dolog úgy indult, hogy Iñigo egy kis erőre kapva olvasni-valót kért. A szentek „unalmas” életrajza került kezébe, „jobb” olvasmány híján. Nem érdekelte és mégis valami láthatatlan kéz nyomása alatt lapozgatni kezdett a könyvben. Nem az ő világa ez, és mégis valami titkos ösztön máris ébreszti benne az érdeklődést.

Iñigo olvas. Nem lovagregény ez, nem is szerelmi regény. És ő mégis olvassa, mindig mohóbban... Lelke valami fönséges, királyi sereg vitézei közé vegyül s ködparipákon vágatnak végtelenül magasságos, szépséges célok felé...

Többször elringott Iñigo ezekben az új álmokban. Felébredve eleinte úgy találta, hogy a szentek tettei sem utolsók, főleg a vezeklések; majd észrevette, hogy a szentek lelki világa egészen sajátos kincseket is tartalmaz, amilyeneket ő eddig nélkülözött: a lélek bensejében lezajló hősiek viadalokat, még Istennek is tetsző győzelmeket, mélységes lelki békét, emberszívet egészen kitöltő boldogságot, rendkívüli jellemértékeket, Isten legbensőbb barátságáig jutó kegyelmiséget s végül a legfüggetlenebb és legúrabb világ-fölényt.

E világnak méreteibe szinte beleszédült Iñigo. De nagy célokat, értékeket, sikereket áhító lelke kezdett eltelni valami új melegség-

gel, új készséggel, új lendülettel. Egyszer aztán arra ébredt, hogy soha nem hordott kincs van a lelkében.

Több mint a magzat az anyaszív alatt. Új nagyság isteni csírája. Új hősiességnek ereje és öntudata. Új szövetség, új szerelem, új harci kedv, új győzelmi mámor.

S ehhez már elég volt akár a sánta láb is.

Iñigót az Örök Szeretet új hadak útjára állította. Csak azért, mert szerette Egyházát és mert szerette mindig e tört vitézt, e nagy célok után futó, bolyongó üstököst.

Iñigo nagy hivatásában megérezte az Örök Szeretet *ingyen nagylelkűségét*. Hogy *ő*hosszá hajolt le, aki pedig szívét soha eddig nem fordította úgy igazán Feléje; *ő*hosszá, aki olyan nagyon megvolt az Örök Szeretet nélkül és jövőjének fellegrvárát annyira Nélküle építgette. *Ő*hosszá, aki oly könnyen elfordult Tőle. Iñigo messze sodródott a Végtelen Szeretettől s az mégsem átalította nagylelkűen utána járni, odaadni magát neki és magáénak vallani őt!

Tudta Iñigo jól, hogy mit jelent a legnagyobb szeretetnek ez a félelmetes nagylelkűsége. Hiszen lassan az ő egész életigénye, jövőjének minden álma egy elérhetetlen földi szerelem köré fonódott. Ezért akart ő világraszóló vitéz maradni, ezért akart ő a betegágyon is mindenáron a régi dalia lenni. Szerelmének tárgya messze volt fölötte. Nem hajolt le hozzá, még akkor sem, mikor hős volt; annál kevésbbé a betegágyon vergődő, törtlábú lovaghoz.

Iñigónak fejlett érzéke a nagylelkűség iránt soha nem tapasztalt világossággal élte meg az ellentétet: saját csupa-törtetését egy lángolva szeretett nő után, aki őrá alig vett tudomást — és saját érzéketlenségét a Végtelen Szép és Szeretetreméltó iránt, aki öröktől fogva szívében hordta őt és most, amikor ő senkivé lett, senkiségét fölemelte magához, egészen rendkívüli örök szövetségre.

Kevés embere van a világtörténelemnek, akiben e kettős ellentét ily élesen találkozott és ilyen megélést jelentett.

A loyolai betegágytól a római ravatalig elénk rajzolódó ignáci életet és lélektant csak ebből a kontraszt-élményből lehet a maga teljességében fölfogni.

Iñigo a Végtelen Szeretet nagylelkű ajánlatát elfogadta. Viszont-szeretetébe beleadta nagystílú lovagi lelkének minden erejét és lendületét. Mind! Nem tudott ő részletezni. Nem is akart.

S ezzel elindult a szentignáci élet. Egészséges csirából terebélyesedő fa!

Nagy hivatásának azonban előbb testébe-lelkébe mélyen be kellett gyökereznie és külső életében ki kellett bontakoznia.

Sokan csodálják, hogy ha Szent Ignácban csakugyan a szeretet minden fejlődés gyökere, miért nem mutatkozik meg ez az ő külső életében is érzékelhetőbben. Pedig — bármily csodálatos dolog — pontosan ebben van Szent Ignác egyéniségének jellegzetessége. Ezt majd még bővebben kifejtjük.

2. Manrézában.

Manréza: ismerős szó. Akkor azonban, mikor a loyolai házban fölgyógyult vitéz vette feléje irányát, ismeretlen és jelentéktelen kis hely volt. A Barcelona közelében fekvő község akkortájt kb. 3000 lakost számlált. Egyetlen nevezetessége volt a környék számára épült ispotálya. Hogy valami kis, bozóttal benőtt barlang is van a környező sziklák oldalában, amely hamarosan világtörténelmi kihatású vezeklésnek helye lesz, arról Manréza népe maga sem tudott.

Ignác* e városka felé tartott.

Miért? Talán belátta, hogy vége földi vitézkedésének? Tanács-talanul barangol, míg valami újabb életterv meg nem fogamzik lelkében?

Nem. Őt a Lélek hajtja. A Szeretet őserős, cselekvő Lelke, amely biztosan és tervszerűen dolgozik abban, aki odaadta magát neki! Megcsodáljuk a csírák biztos célratörését? Még inkább csodálhatjuk a lelket, akit az Erő és Cselekvés Lelke kormányoz.

Ignác nem véletlenül tartott Manréza felé.

Mit akar itt?

Örökre leszámolni. Számolni és leszámolni mindazzal, ami eddig volt, jóval és rosszal. Tiszti ruha, kard, pajzs, páncél, vár, hadsereg, harc, dicsőség, hatalom, vagyon, pompa, szerelem, élvezet, család, fészek, rokonság és még hosszú sor egyéb. Mindezeket tetemre hívja a Lélek. A régi Iñigo teteméhez.

Örökre leszámolni. Gondolkodással, érzéssel, akarással, célokkal, bűnnel, erénnyel, éggel és földdel...

Mert a Lélek, a tisztaság lelke, szennyet nem visel el; a rend-

* Így nevezzük megtérése után. Az Iñigo nevet ő maga változtatta a latin Ignatius-ra. Nem új név. Antiochia lánglelkű vértanú-püspökétől vette. († 107 körül.)

nek lelke rendezetlent nem tűr övéiben. Ez a Lélek az egyesített erők lelke. Széthúzást, szétmállást, felekezést nem ismer.

Ez azt jelenti, hogy a Végtelen Szeretet szövetsége úrrá akar lenni Ignác egész lényén. S minthogy e lénynek ezer kapcsolata és vonatkozása van, olyan, ami ezzel az új iránnyal nem azonos, e kapcsolatokkal és vonatkozásokkal és még inkább az embertermészet ilyen jellegű széthúzó adottságaival föl kell venni a végérvényes leszámolás élethalálharcát.

Nem tragikus első tekintetre. Hiszen a Lélek annyi szeretettel oktat és édesget erre. A küzdelem első szakasza tele van kedvvel, hangulattal, csattanó, dalos energiákkal. Ezeknek elemük és játékuk a harc. Így lendül bele a nagy hivatás embere az újszerű küzdelembe.

Mikor már érti a küzdelem természetét, fogásait és módszerét, akkor a Lélek mindinkább magára hagyja. Hadd folytassa egyedül. Hiszen minden igaz vitéznek úgyis ez a szíve vágya: egyedül is bírni, egyedül is helytállni, egyedül is győzni, akár a pokollal is! Azonban a Végtelen Szeretet sohasem ereszt el egészen. Titokban nagyon közel van és erősít.

A küzdelem második szakaszában a magárahagyott léleknek erői fogynak, a harci kedv lankad, a támadás pedig mindig merészebb. Az embertermészet ösztönös erői mintha megéreznék, hogy az ő sorsukról van szó elsősorban — és soha nem tapasztalt követelésekkel veszik ostrom alá az új hivatásnak elkötelezett legbelső akarati magatartást. S most jön az ádáz tusa életre-halálra.

Nincs a világtörténelemnek ehhez fogható szabadságharca. Aki nem tapasztalta meg ezt a harcot, annak hiába magyarázom titkos részleteit. Nem érti.

Ha sikerül győztesen kikerülnie belőle az Istenhez hűséges szabadakaratnak, akkor az új, nagy élet iránya el van döntve. Új tavasz zsendül. Minden világosodik, derül, erősödik. S elindul a legértékesebb gyümölcstermés.

A súlyos küzdelem tartama nagyon különböző a szenteknél. Közönségesen évekre terjed, változó erősséggel. Nagy Szent Terézé 18 évig tartott. Egyik leghosszabb erőfeszítés a megpróbáltatások alagútjában, amelyet ismerünk a lelkek történetében.

Ignácnál nem volt nagyon hosszú, de annál súlyosabb. Az előzmény ez volt:

A pamplonai hős, miután betegágyán örök szövetségre lépett új eszményével, gondolkozásában, beszédjében, egész magatartásá-

ban megváltozott. Istenes dolgok érdekelték csak. S a legnagyobb gonddal töltötte napjait ezekkel. Hogy környezete csodálkozik ezen, azzal nem törődött.

1522 tavaszán megerősödött annyira, hogy elhagyhatta Loyolát. Néhány kötelező rokoni látogatást tett. Ezek végeztével elbúcsúzott kiséző bátyjától és két szolgájától, és Montserratnak vette útját, öszvér hátán, mert gyalogolni még nehezen tudott. Lelkét eltöltötte a vágy, hogy nagy dolgokat cselekedjék Istenért. Pontosan maga sem tudta, hogy mit akar. Nagylelkű szeretetét és háláját Isten iránt egyelőre buzgó imákkal, virrasztásokkal, ostorozásokkal és egyéb önsanyargatásokkal iparkodott kimutatni, amint ez éppen eszébe jutott. Már megtérésének első nagyobb élményei idején elhatározta, hogy elmegy a Szentföldre vezekelni. Ez lebegett most is előtte. Addig azonban, míg lába egészen meggyógyul, a Boldogságos Szűz nevesebb kegyhelyeinek látogatására indult. Ilyen volt Montserrat is, Barcelónától egy napi járásra, északnyugat felé. Bencés apátságának híres búcsújáró temploma állt itt és a rend kolostora.

„MIHELYT IGNÁC MONTSERRAT KOZELÉBE JOTT, egy közelfekvő községben zarándokruházatot vett magának, amely véleménye szerint a jeruzsálemi és más zarándoklatokra éppen megfelelt. Durva, szúrós, zsákvászonból varrott, bokáig érő köntöst készíttetett magának; övnek egy kötél szolgált; lábára bocskort öltött, amely honi szokás szerint goromba spanyol növényrostból, „eszpartóból” volt fonva és sástalpakkal ellátva; oldalára lopótök-kulacsot akasztott ivóvízre, kezébe hosszú vándorbotot vett. A bocskort csak jobb lábára vette föl, mert az éjjelenként még mindig megdagadt s így kíméletre szorult. Szegényes, új fegyverzetét elől a nyereghez erősítette, és így haladt tovább a Boldogságos Szűz temploma felé.”² Mikor megismerkedett az egyik szentéletű bencéssel, P. Chanones Jánossal, az életgyónást tanácsolt neki. Ignác gondosan összeírta bűneit az egyik remetekunyhóban, meggyónta és keservesen megsiratta. További szándékait is föltárta a buzgó szerzetesnek. Majd miután kardját és törét a Szent Szűz kegyoltára mellett felfüggesztette, öszvérét pedig a kolostor szolgálatára hagyta, távozni készült. „Nem volt szándékában itt maradni, hanem csak mintegy fölvatni és a Boldogságos Szűz pártfogásába ajánlani új életét.”³ Ez az önfölvatása természetesnek látszik annyi feltűnő kegy után, melyekben a Boldogságos Szűz részesítette őt megtérése óta. Különben Ignác a Montserrat felé vezető úton a Szent Szűz tiszteletére már tisztasági fogadalmat tett.

A följajánlást Ignác lovagmódra gondolta. A lovagok a lovagrendbe való ünnepélyes fölvételük előtt egész éjen át díszőrállásban virrasztottak. Így tett ő is Montserratban töltött utolsó éjjelén, március 25-re virradtán. Kiöltözött ő is új lovagiasságának fegyverzetébe: „Nagy titokban fölkeresett egy koldust és neki ajándékozta gazdag lovagi öltözetét; maga pedig az imént vett zarándokruhát

öltötte föl.”⁴ Korán reggel magához vette az Oltáriszentséget és útnak indult „a szegény ismeretlen zarándok”, ahogyan ezentúl magát nevezte.

Manréza közelben volt a Barcelóna felé vezető úton. Ignác alkalmasnak gondolta e helyet átmeneti tartózkodásra, amíg egészen lábra áll és a Szentföldre mehet. Az ispotályban akarta meghúzni magát a szegények között. Így is történt. Jó lelkek könyörületéből élt.

Elkezdte a legkeményebb vezeklést. „Életmódja a következő volt: naponként nagy áhítattal jelen volt a szentmisén, délután pedig az énekes vecsernyén. Vasárnapokon rendszeren a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz járult. Az imádságra hét órát szentelt, részben éjjel, részben nappal; és mindig térdenállva végezte az ájtatosságát. Az alvásra csak igen rövid időt hagyott; a pusztza földön feküdt és vánkosként csak kő- vagy fadarabot tett feje alá. Alighogy fölkel, véresre ostorozta magát és ez önsanyargatást napjában háromszor, sőt néha még gyakrabban is megismételte. Eledelet napról-napra kéregetve szokta megszerezni, és csak egyszer evett. Az alamizsnaként kapott húst vagy bort a szegényeknek adta. Szomjúságát egyetlen egy pohár vízzel csillapította; többet nem akart inni. Vasárnaponként egy pohár bort is elfogadott és valami salátafélével megtoldotta ebédjét. Durva darócköntöse alatt szűrő szőringet (ciliciumot) hordott testén; később derekát hegyekkel kirakott vasláncsal kötötte körül. Mind ebben, mind egyéb dolgaiban éppen az ellenkezőjét tette és kereste mindannak, amit előbb szeretett és amire azelőtt törekedett. Azelőtt büszke volt szép nagy hajára és gondosan ápolta azt. Most elszánta magát arra, hogy hagyja nőni bozontosan, nem fésülködik és nem takarja be fejét. Éppígy elhanyagolta körmeit, amelyekre azelőtt szintén nagy gondot fordított. Buzgalmaiban nem gondolt arra, nem riasztja-e el így az embereket az erényes élettől, csak azon járt esze, hogy saját hiúságát, büszkeségét, érzékiségét megtörje. Ezért vegyült a koldusok és alacsony sorsúak közé, s még beszédében és magaviseletében is hozzájuk akart hasonlítani. Ezért szolgált a kórházakban is a betegeknek, a legszívesebben éppen a legundorítóbb bajban szenvedőket és a legzsémbesebbeket válogatta ki. De a koldusok mégsem akarták elismerni, hogy közülük való; sőt még gúnyolták és meg is vetették. Az utcagyerekek is utána kiabáltak, ha látták: „Jön a zsákruhás!” és a maguk módja szerint kinevették és bántalmazták őt. Ignácnak mindez éppen a szíve vágya szerint esett; nem mintha az alantas

durvaság kitöréseiben kedvét lelte volna, hanem azért, mert örömmel ragadott meg minden alkalmat a megalázódás gyakorlására. Ezt az erényt, az isteni Udvözítő példáján felbuzdulva, igen megkedvelte. És nemcsak azon megaláztatásokat viselte béketűréssel, amelyeket ő maga választott, hanem a váratlanul jövőket is; és ez utóbbiakban az ő heves, és becsület dolgában oly érzékeny természete bizonyára nehezebb és alaposabb próbát állott ki.⁶

Négy hónapig minden belső ellenállás nélkül, sőt igazi lelki örömmel folyt ez az élet. De aztán Ignác érzésvilágában ellenkezés állt be: undor az alacsony élettől, a szennytől, a durva kolduserkölcösköztől, melyek körülvették, a betegápolástól. Majd szomorúság lepte meg lelkét. Aggodalom is zavarta, vajjon bírja-e egész életén át ezt az életmódot. Ezeket a belső gátlásokat még könnyedén legyőzte.

De jöttek súlyosabbak is: az unottság és elfordulás érzése a vallásos iránytól, az eddig ragyogó eszményi értékek hirtelen elfakulása, nagy lelki üresség és elhagyatottság érzése, szembekerülés önmagával, életének malomkőterhe, az érzésektől fölszított ellenérvek kereszttüze értelme számára s mindeme zavaros, súlyos élménytömeg egész terhével és támadó erejével rázúdult a szabadakaratra. Arra a szabadakaratra, amely eddig csak nagylelkűen lendült és izzott, — tétovázásról pedig vagy alkuról, esetleg meg-hátrálásról még sejtelve sem volt.

Fölcsigázott képzeletére mind sötétebb háttérből vetítődtek rá az új élet nehézségei, és viszont mind ragyogóbb és kíváncsiabb színekben bontakoztak ki benne az elhagyott javak. A képzelet hatványai miatt az ösztönös igények egyre követelőbben sürgették régi jogaikat.

E viharzások és hullámok nem tudták egészen elborítani Ignác lelkének legbelső fellegvárát, ahol az észnek legvégső ítélete s az akaratnak elhatározó döntése történik. Világosan látta, hogy eddigi álláspontján változtatnia nem lehet, ha meghal is e küzdelmekben. S szabadakarata lovagiasan állta a támadásokat: ha görnyedve is, de töretlenül.

A fellegvár bevétele, a legbelső helytállás megdöntésére legalkalmasabbak azok az aggályok, amelyek az ember józan ítéletét és becsületes akaratát végső próbára teszik. Velük meginog a szilárd erkölcsi gondolkodás és lendület. Az aggályos lélek a tehetetlenségig bizonytalan, bizalmatlan és gyanakvó lesz önmagával szemben.

Az aggályok rendesen bűnök körül forognak. Ignácot is körülfogták multjának bűnei és az elintézetlenség vádjával fojtogatták őt. Újra és újra meggyóna bűneit. Majd mindig zavartabban kutatta őket. Egyik lelkiatyától a másikhoz ment. Nem talált nyugalmat. Az írásban való elintézés sem használt, mert folyton újabb szempontok merültek föl előtte.

A gyötrődések akkor hágtak tetőpontra, amikor már Istentől is egészen elhagyatottnak és Jézus ellenségének érezte magát. Ekkor már a szentáldozást is gyötrelmeknek érezte.

Ignác aggályai hónapokon át tartottak és oly kínosak voltak, hogy majdnem kétségbeesésbe kergették.

Még az öngyilkosság gondolata is ismételten fellépett, mint egyetlen megoldási lehetőség.

De Ignác a végső erőfeszítésbe vetette magát: a fuldokló erejével könyörgött Istenhez, fogadkozott, hogy hű marad, étlen-szomjan akart maradni addig, míg állapota meg nem változik. Egy teljes hétig koplalt így. Végre gyóntatója, akinek beszámolt róla, leintette. Ignác engedelmeskedett. Ez megmentette őt. Még néhány napi vergődés, aztán fölhasadt lelkén újra a hajnal.

Vajjon azzal magyarázható-e Ignác vergődése kizárólag, hogy vezeklései idegzetileg nagyon megviselték? Ezért léptek föl nála talán súlyos, beteges idegéleti tények?

Kétségtelen, hogy a vezeklések megviselték Ignácnak egyébként erős szervezetét és ép idegzetét. Az ilyen vezekléseknek meg is kellett viselniök. Azonban Ignácnak manrézai küzdelmét teljes egészükben és hatásukban nem lehet a vezeklés fizikai és lélektani folyamányaként magyarázni. Ez a kérdés közelebbi megvilágítást igényel.

Ha kikapcsolnók is egészen a manrézai jelenségekből a titokzatos sátáni befolyást, amely befolyásnak a krisztusi világnézet szerint a lelkek történetében nagy szerep jut, főleg rendkívüli hivatottságú lelkek történetében — s ezt a katolikus hitben a tiszta gondolkodás alapján elfogadni semmi problémát nem jelent — mondom, ha kikapcsolnánk is minden ilyen támadást Ignác nagyméretű elindulásakor, akkor is elég, ha a következő szempontokat vesszük szemügyre.

a) Amint Szent Ignác maga és első életírói e küzdelmet élénk tárják, teljes egészében annyira beletartozónak látszik Ignác nagy hivatásába, hogy aki ismeri a legmagasabb földi hivatások sorsát, főleg olyan élet után, amilyent Ignác élt megtérése előtt, annak

számára az ilyen vergődés nem-létezése szinte hiányt jelentene. Itt alakul ki az évszázados hatásokra hivatott lélek. Az új életnek szerves része ez a titáni harc, melyhez képest a cézárokról haditényei gyermekjátékok. Erre a harcra azért van szükség, hogy megbizonyosodjék: Krisztus vitéze ezen poklon át is diadalra viszi isteni hivatását. Az új életirányban e súlyos küzdelmek szerepe világos. A Végtelen Szeretet, amikor Ignác lelkébe a hivatásnak nagy kegyelmi kincsét mint új élet csiráját elhelyezte, azzal még nem alakította őt át, még nem stilizálta hozzá ehhez az új életcsirához Ignácnak egész egyéniségét. Ezt az átalakítást magának a hivatottnak kellett elvégeznie s ezzel egyben választ is adni a Végtelen Szeretetnek. A multnak hibáival, azok lelki nyomaival minél terheltebb és önmagában minél erőteljesebb egyéniség kapta e nagy hivatást, annál nagyobb arányúnak illett lennie a beszemzett életcsirához való át-nemesedés munkájának. E munkát elgondolhatnók úgy is, hogy az ember beosztva, szép lassan elvégzi. De nem ez az Isten Lelkének stílusa. „Nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia.” (Szent Ambrus.) Merészen, bízva a küzdő vitézségében, rászabadítja Isten a mindenre kész szabadakaratra az emberi érzések és vágyak támadó erőit, melyek akár nehéz külső életkörülmények, akár belső idegfeszültségek, kimerülés, betegség folytán a végső leszámolás rohamával szinte életre-halálra vívják harcukat. Az emberi szellem, mely e támadásoknak magát megadni nem hajlandó, akaratának legbelső hadállásából olyan küzdelmet folytat, amely az ilyesmiben járatlan emberek szemében hihetetlennek látszik.

A küzdelem természetéből következik, hogy a helytálló és saját uralmát kiverelkedő szabadakarat az ő istenhűségével, új nemes-ségével, kegyelmi irányával az egész embert egészen áthatja és birtokba veszi, a Végtelen Szeretetnek ingyen-nagylelkű lehajlását a legméltóbb módon teszi magáévá s életerőinek vezérlő elvévé alakítja át.

Aki ezt a harcot megvívta, az bajosan lesz valaha is hűtlen Isten szövetségéhez, az végérvényesen ráállt a szentség útjára, Isten embere lett. Ez a fordulat a teremtetett lények legklasszikusabb lélektani ténye, a vallásosságnak maradéktalanul reális bemutatkozása, a legmagasabb hősiesség, amely a természetfölötti életnek kifogyhatatlan erőit és lendületét szabadítja fel az Isten szolgálatára. Ebben van a Szent Ignác írta Lelkigyakorlatoknak is lényeges és kizárólagos értelme. Ha ezt nem fogtuk meg, nem értjük és még kevésbé tudjuk igazán elvégezni Szent Ignác lelkigyakorlatait.

b) Lássuk most a manrézai időnek csodálatos gyümölcseit, melyek teljesen meggyőznek arról, hogy Szent Ignác életének ez az éve Isten kegyelmeiben leggazdagabb volt, s ezzel egyben bizonyítják azt is, hogy Ignác belső küzdelmeit Isten keze irányította.

Mik hát ezek a gyümölcsök?

1. A lelki élet különleges tapasztalatai.

Ignác megjárta az emberi lélek mélységeit. Megtérése előtt bő alkalma volt megismerni a kegyelemtől elfordult, ösztönös embert, most Manrézában pedig az ösztöneivel viaskodó kegyelmi embert. Szédítőek és vadul örvénylő mélységek voltak ezek.

Az összehasonlításból Ignác lelkében nagy igazságok kristályosodtak ki. Megértette, mi az ember, mi hajtja, mi rejlik benne, mi a legmélyebb megmozdulásainak természete. Emberismerő lett, hogy embergyógyító lehessen. Nemcsak megértette, hanem meg is szerette a vergődő embert és készségesnek érezte magát, hogy segítsen rajta.

„E MEGPRÓBÁLTATÁSOK Isten kezében kegyelmi eszközök voltak, amelyekkel Ignácot a lelki élet iskolájának jeles tanítójává akarta fokozatosan képezni. Eredményük volt az akarat edződésén kívül a különböző lelki állapotok felismerésében nagy tapasztalat és éleslátás. Ezentúl könnyen és biztosan megkülönböztette a jó és rossz lelkek sugallatait és hatását az emberekben és megtanulta, hogyan kell velük szemben viselkednie. De azt is belátta, hogy bármennyit erőlködjek és szenvedjen is az ember, az isteni kegyelem nélkül semmire sem megy, és hogy a mennyei javakat és malasztokat senki sem érdemli meg magamagától, ha mégoly szent életet él is. Tapasztalatait részint a Lelkigyakorlatok könyvében állította össze megbecsülhetetlen útmutatásokba a lelkek felismeréséről és a tépelődésekről (regulae de discernendis spiritibus, de scrupulis), részint a bajaikban hozzá fordulóknál értékesítette számtalannak lelki javára. . . .” E lelki iskolában, amelybe minden előképzettség nélkül lépett be, nem volt más vezetője, mint az Isten, akinek vezetését az ember oly nehezen szokta megérteni, Isten — mint Ignác később mondotta — úgy bánt vele, mint az okos tanító kis tanítványával. Csak fokozatosan vitte őt előre a lelki életben, mikor már az előbbi leckéket megtanulta.”

2. A rendkívüli kegyelmi ajándékok.

Ugyancsak a manrézai magányban kapott a hitigazságokra vonatkozólag is csodás fölvilágosításokat, főleg egy alkalommal a Llobregat partján. „Amint ült, lelki szemei megnyitáltak és a nélkül, hogy valami érzéki vagy képzeleti látomásban részesült volna, egy pillanat alatt bámulatos sokat és mélyen megismert a hit és a tudo-

mány kérdéseiből, valamint a lelki élet dolgaiból. Saját szavai szerint ez a megismerés oly nagyfokú és oly világos volt, hogy hatvankét, sőt több éven át nyert többi ismeretei, tudománya és mennyei felvilágosításai együttvéve nem tártak fel annyit lelke előtt, mint ez az egyetlen pillanat. Ettől kezdve értelme úgy fel volt világosodva, mintha egészen más emberré vált volna. Elragadtatásából magához térve, a közeli feszülethez sietett, hogy az Úr előtt leborulva, háláját kiöntse a vett kegyelemért.”⁷

Elragadtatásban gyakran volt része Manrézában. Ezekről azonban alig beszélt valamit. Később sem. Ha nem mások előtt történtek, rejtve maradtak.

Általában, mint Laíneznek megvallotta, „Manrézában egyórai imádságban többet tanult, mint amennyire a világ összes tudósai taníthatnák. Sőt azt állította, hogy ha a Szentírás nem léteznék és a katolikus vallás igaz voltának minden egyéb bizonyítékai elvesznének, ő ezek ellenére a Manrézában látott és megismert dolgok alapján úgy meg van győződve a katolikus hit igazságáról és oly erős volna a hitben, hogy kész volna érette a halálba is menni.”⁸

3. *Belső átalakulás.*

„Többé olyan nagyobb kísértés nem bántotta, amely arra bírta volna, hogy Isten szolgálatának hátat fordítson.”⁹

„Egész valója élő szónoklat volt Isten szeretetéről és a világ megvetéséről.”¹⁰

Ignác manrézai tartózkodásából egy egész, nagy életre szóló erőtökét vitt magával.

Mekkora erőtőke lehetett az, amely 33 éven át olyan rugalmassággal, annyi életrevalósággal és olyan izzó akarattal győzte! Ilyen átalakulás Istennek egészen különös kegyelme s ugyanakkor a legmagasabb értékű emberi teljesítmény.

4. *Útban az „Isten nagyobb dicsősége” felé.*

E jól ismert ignáci és jezsuita jelmondat annak a lelkületnek kisarjadása, melyet lényegében már megismertünk.

Lehetetlen ebben a vezérelvben mindenekelőtt azt a fönséges vonást észre nem vennünk, amely Ignácot annyira jellemzi: a *nagy-lelkűség* vonását.

Valami nagyszerű, hódító adottság ez: erő, lendület, melegség, önzetlenség, csupa jószág, a szeretetnek dalos önfelédése, a kufáros

alkudozást messze elutasító pazar cselekvés, az önmagát másokért emésztő láng. Isten nagylelkűségének visszhangja a lélekben.

Hogy pedig ez Istennek viszontadott nagylelkűség miatt tűzte ki célul éppen Isten *nagyobb dicsőségét*, vagy egyáltalán Isten dicsőségét, nem nehéz megértenünk. Mennél elevenebb a szeretetünk valaki iránt, annál inkább igyekszünk értékelni, elismerni, megdicsőíteni őt. Minden szeretet himnusz zeng arról, akit szeret; minél fejlettebb, annál ütemesebben és áradóbban kívánja dicsérni.

Istennek úgysem adhat mást az ő teremtménye, mint elismerést és magasztalást. Ezt azonban a lelkesedésnek korlátlan lendületével adhatja. Hiszen Isten minden dicsőítésre végtelenül méltó.

Az Isten *nagyobb dicsősége* viszont valami „többlet”-et mond. Azt, hogy teremtményi magatartásunkat Istennel szemben fejleszteni, tökéletesíteni akarjuk. Ha választhatunk többféle magatartás között Istennel szemben, mindig azt válasszuk, amely az ő tiszteletét nagyobb mértékben műveli. Istent dicsőítő szeretetünket Isten akarata szerint két irányban kell kimutatnunk: önmagunk Istenhez emelése és az embertestvér megsegítése irányában. Mindkettőben Jézus Krisztus a legfőbb útmutató. Őt követni, az ő stílusát fölvenni és Hozzá életre-halálra társul szegődni, az ő embermegváltó, üdvözítő munkájában, mindig azt kérdezni: az adott körülmények között mi tetszik inkább Istennek a Jézussal társult munkában és hogyan tudom a szeretetnek önzetlen és maradéktalan lendületével megtenni azt, ami neki jobban tetszik: ez az Isten „*nagyobb dicsőségének*” keresése.

Szent Ignác így fogalmazta meg ezt egyik imájában: „Örök Ige, Isten Egyszülött Fia! Taníts meg engem igazi nagylelkűsége! Taníts meg olyan szolgálatodra, amilyent megérdemelsz! Számlálgatás nélkül való adásra! Harcra, melyben nem törődöm a kapott sebekkel! Munkára, melynek végén nem keresek pihenést! Önmagam fölláldozására, nem várva semmi jutalmat, csak a tudatot, hogy teljesítettem szent akaratodat!”

Nehéz-e egy életet így: Isten nagyobb dicsőségének látószöge alatt leélni? Nem lehet nehéz annak, akinek lelkében gyökeret vert az Istentől kapott hivatás csírája; annyira nem lehet nehéz, hogy az életnek akármilyen terhe, keresztje ebben a lendületben talál értelmet, megoldást, értéket. Egy pillantás Ignác fejlődésére megérteti ezt velünk.

Ignác Manrézából a Szentföldre ment. Megtérésében ez volt első

szent elhatározása. Mihelyt annyira megerősödött, hogy nekivághatott az útnak, elindult oda, ahol Jézus földi életét töltötte.

Pénz és poggyász nélkül, „szegény zarándok” módjára indult el. Manrézai jóakarói támogatni akarták őt, de ő azt mondta nekik, hogy „még ha a cardonai herceg fia vagy testvére ajánlkoznék is, azt sem fogadná el kísérőnek, mert csak a hit, remény és szeretet társaságában akar utazni. Ha kísérővel megy, éhségében ettől kérne ennivalót; ha elesnék, ez segítené talpra s így ő kísérőjében bízna s őt szeretné, márpedig ő összes bizalmát és szeretetét egyedül Istenre akarja irányítani.”¹¹ Ezt olyan komolyan vette, hogy amikor Barcelónában hajóra akart szállni, még azt az öt vagy hat darab aprópénzt is a parton hagyta egy padon, amely még volt nála. Ugyanígy bánt azzal a 7–8 arannyal, melyet Rómában honfitársai erőszakoltak rá. Odaadta az első szegénynek, akivel találkozott.

Útközben bőven ki is jutott neki a viszontagságból, nélkülözésből. Testi gyöngeség fogta el, láz gyötörte. De bizalma törhetetlen volt. „Ügy bízom Istenben, — mondta Velencében az őt marasztalóknak — hogy ha csak egy hajó vagy deszka jutna is át az idén a tengeren, azon mennék át.”¹²

S bizalmában nem csalódott. Eljutott a Szentföldre. A többi zarándokkal együtt is, külön is végiglátogatta a szent helyeket.

Úgy jött ide, hogy majd egész életét itt tölti. A szeretetnek és vezeklésnek szándékán túl Manréza óta mindinkább foglalkoztatta lelkét apostoli cél is: Krisztus országát a Szentföldön terjeszteni, a hitetleneket megtéríteni. Hogy ez a terve sikerüljön, ajánló leveleket is hozott magával Rómából.

Mégis csak hat hetet tölthetett Jeruzsálemben. A ferences tartományfőnök, aki a római Szentszéktől teljhatalmat kapott annak intézésére, ki maradhat Jeruzsálemben, ki nem, hosszas gondolkodás után megvonta Ignációt a továbbmaradási engedélyt s neki a többi zarándokkal együtt kellett távoznia. Ignác az előzmények után nem várt ilyen döntést, a tartományfőnök határozata lesújtólag hatott rá. De a tekintély szavában Isten akaratát fogadta és azonnal megnyugodott.

Visszajövet belátta, hogy Istennek bizonyosan más tervei vannak vele. Vajjon milyenek? Istenért embertársait segíteni: kétségtelenül ez a feladat, de a hogyan kérdése homályos volt előtte. Csak annyit sejtett, hogy előbb tanulnia kellene, mert embertársait csak így segítheti kellő alapossággal. A töprengésből elhatározás lett. Amikor

1524 januárjában sok viszontagság után, rozoga hajócskán a Szent-földről Velencébe jutott, új terve már készen is volt.

Most kezdődik Ignác életének újabb, jelentős szakasza. Négy új életállomása: Barcelóna, Alcalá, Salamanca és Párizs. Barcelónában, alighogy megérkezett Velencéből, Ardebalo Jeromos iskola-mesternél megkezdte a latin nyelv tanulását. Iskolába járt a gyermekekkel együtt. Külön is „kérte a tanítót, lábaihoz borulva, hogy csak bánjék vele éppúgy, mint bármelyik kisgyerekekkel; csak büntesse és verje meg őt, valahányszor nem figyelne eléggé vagy feladványaiban hanyagnak mutatkoznék.”¹²

A tanulás nem volt egyetlen foglalkozása. Sokat imádkozott, vezekelt, koldult és apostolkodott is. Nem fogadott el jóakarótól nagyobb támogatást. Alamizsnakenyéren élt; abból is csak a durvábbat tartotta meg magának, a többit kiosztotta a szegényeknek. Mások lelke üdvén is fáradozott, amennyit csak tudott. Minden kínálókozó alkalmat fölhasznált arra, hogy néhány buzdító szóval jót tegyen embertársaival.

Kétévi szorgalmas tanulás után Ardebalo mester és mások, akik latin tudását vizsgálták, úgy látták, hogy Ignác további tanulmányokba foghat. 1526 tavaszán tehát elhagyta Barcelónát és Alcalába ment, ahol beiratkozott az egyetemre. Együtt hallgatta a természettudományt, bölcséletet és hittudományt. Ezekbe akkor sem mélyedhetett volna el kellően, ha semmi mással nem foglalkozik, csak tanulással. Pedig ő e mellett még legalább annyi időt fordított a maga és mások lelki életére, mint tanulásra. Alcalát azonban kb. másfél év múlva nem e miatt hagyta el. Lelkes tanításai, melyeket magánosan is, nyilvánosan is tartott, főleg pedig a tanítások rendkívüli hatása fölkellették a figyelmet, de a gyanút is vele szemben. Akkortájt sok volt a téves tanítás és az inkvizíció szigorúan őrködött a katolikus tan tisztasága fölött. Följelentések miatt gyakran idézték be Ignácot, de a vizsgálatok mindig az ő javára dőltek el. Sem tanításában, sem erkölceiben nem találtak kifogásolni valót. Egyszer ugyan hat hétig tartották vizsgálati fogságban, míg ártatlansága ismét tisztázódott. Az alcalái egyházi hatóság azonban véget akart vetni minden enemű nyugtalanságnak s Ignácnak és közben hozzászegődött társainak megtiltotta, hogy hitbeli dolgokról előadásokat tartsanak mindaddig, míg a hittudományban teljes képzettséget nem nyertek.

Ignác azonban nem tudott lemondani a lelkek üdvén való fáradozásról és azért elhagyta Alcalát és Salamancába ment tanul-

mányait folytatni. Itt ugyanazzal a buzgósággal s ugyanazzal a hatással folytatta rábeszélő apostoli munkáját, mint Alcalában. Alig töltött Salamancában két hetet, máris eljárást indítottak ellene. Ignácnak nem volt hivatalos megbízatása, hogy hirdesse az evangéliumot és nem volt hittudományi végzettsége sem. Ebben a korban ez is elég ok volt a gyanúra. Elfogták és láncra verve börtönbe zárták. Vallatták. Írásait vizsgálták. Csodálták, hogy nincs mit kifogásolni bennük. Ignácot tisztelői fölkeresték börtönében s ő vidáman és lelkesen oktatta őket. Helyzete egyáltalán nem törte le. Amikor a vizsgálatát vezető püspöki helynök az egyetem egy tanárának kíséretében őt börtönében meglátogatta, kérdésükre, nem érzi-e magát boldogtalannak, többek között így felelt: „Őszintén és nyíltan ki mondom, nincs egész Salamancában annyi kötelék, lánc vagy kaloda, hogy még többre ne vágyódnám az én Uram Jézusom szeretetéből.”¹⁴ Ártatlansága akkor derült ki igazán, amikor egy éjjel a foglyok mind megszöktek a börtönből, csak Ignác és társai nem akartak elszökni. Hamarosan fölmentették őket s megengedték nekik a tanítást azzal a megszigorítással, hogy míg teológiai tanulmányaikat el nem végzik, ne állítsanak fel arra nézve szabályokat, mi halálos bűn és mi nem. Ez volt az egyetlen pont Ignác lelkigyakorlatos könyvében, melyen a salamancai hittudósok fönnakadtak. Később nagynevű hittudósok is igazolták Szent Ignácnak hajszálfínom s gyakorlatilag oly fontos különbségtételeit.

Ignác engedelmeskedett, de kifejezte azt a nézetét, hogy a megszigorítás kellő megindokolás nélkül történt. Mivel ez a gátlás hátrányosan hatott apostoli munkájára, hamarosan otthagytá Salamancát is. Párizst tűzte ki célul, mint amely az akkori tudományosság középpontja volt. Társai vonakodtak vele menni s elmaradtak tőle.

Párizs új fejezetet nyitott Ignác életében. Itt szerezte meg azt a bölcséleti és hittudományi műveltséget, amelyre szüksége volt, s itt talált olyan társakat, akik rendjének oszlopai lettek.

A világ első egyetemén hamarosan érezte Ignác, hogy alsóbbfokú tanulmányai még nem nyújtanak elég alapot az egyetem sikeres elvégzéséhez. Azért megegyeszer beállt a gyermekek közé, beiratkozott a gimnáziumba: harminchétéves korában. Mivel 1528 február 2-án érkezett Párizsba, ezért ez iskolaévnek még hátralevő részét és a következő iskolaévet fordította alsóbb tanulmányokra a jóhírű Montaigu-kollégiumban.

1529 október elején kezdte tanulni a bölcséletet. Három és fél

évet fordított rá. Vasszorgalommal tanult s dícsérettel nyerte el 1533-ban a bölcseletben a magisteri fokozatot. Ez a cím a bölcseletnek egyetemi tanítására jogosított.

1533 októberében megkezdte a teológiát. De csak másfél évig folytathatta Párizsban. Gyöngélkedni kezdett. Jóllehet ekkor már imáit és vezekléseit lemérsékelte, mégis a megfeszített munka, a természetének meg nem felelő éghajlat, ki-kiújuló gyomorbaja, a fáradalmak és nélkülözések, sőt némi üldözés megtámadták testi erejét. Ignác maga később így nyilatkozott a Párizsban töltött hét évről: „szeretne még valakit találni, aki tanulmányaiban annyi és akkora nehézséggel és akadállyal lett volna kénytelen küzdeni, mint ő és mégis oly sok évet szentelt volna a tudományok elsajátítására.”¹⁵

Már maga a létfenntartás komoly gondot okozott. A kéregetés sok időt rabolt volna el, azért Ignác arra gondolt, hogy más szegénysorsú tanulók példájára egy tanár szolgálatába áll. De hiába járt utána, nem akadt számára ilyen hely. Ekkor egy spanyol szerzetes tanácsára Flandriába ment és ott a jómódú spanyol kereskedőtől kéregetett össze annyit, amennyire Párizsban szüksége lehetett. Ezt a vándorkörutat évről-évre megismételte. A harmadik évben még Angliába is átkerült. Pedig a sok gyaloglás a legyengült s amúgyis bicegve járó, koros diáknak ugyancsak nem lehetett könnyű.

A tanulás mellett minden alkalmat felhasznált, hogy felebarátja lelkének javára legyen. Elsősorban tanulótársai között buzgólkodott. Ebből itt, Párizsban is származtak bonyodalmak. A diákok nagy tömege nem nézte jószemmel a kéretlen buzgólkodást. Még egyik-másik tanár is neheztelt rá, mert attól félt, hogy a vallásgyakorlatok miatt a tanulás szenved rövidebséget.

Bevádolták őt az inkvizíció törvényszékénél, itt azonban megnyugtató döntést kapott. De a vádak csak nem hallgattak el. A Szent Borbála-kollégium igazgatója végül is keményen rá akart ijeszteni, s a legnagyobb büntetést szabta rá, ami akkor szóba jöhetett: a tanárok által való megvesszőztatést. Ignác kész volt a szörnyű megaláztatásra, de Isten előtt kötelességének tartotta, hogy az igazgatóval részletesen közölje terveit és a helyzetet. Az igazgató addig nem látott tisztán a dologban, de most Ignác önzetlenségén és egyszerű szavain mélyen megilletődött. „Megragadva Ignác kezét, a nagyterembe vezette, ahol a tanárok már készen állottak a vesszőikkel. A terembe érve, a helyett, hogy a büntetést megkezdené, egyszerre Ignác lábaihoz borult és könnyek közt hangosan bocsánatot kért tőle, hogy oly könnyen hitt a vádaskodásnak; majd a jelenlevőkhöz for-

dulva fölkiáltott, hogy Ignác valóban szent ember, aki nem fél a büntetéstől és a gyalázattól, hanem még ily büntetés láttára is csak az Isten dicsőségére és felebarátjai javára gondol.”¹⁸ Ez az eset Ignácnak újabb tisztelőket és barátokat szerzett, társait szorosabban fűzte hozzá, ellenfeleit pedig lefegyverezte.

Bölcséleti tanulmányai befejezése után még többet apostolkodott. Egészségét, életét sem kímélte, ha ezáltal megmenthette felebarátja lelkét. Egy fiatalembert, akit semmiféle eszközzel sem tudott visszarántani a züllés útjáról, azáltal mentett meg a végromlástól, hogy amikor az egyszer a bűntársához ment, s útja egy tó mentén vezetett el, Ignác a félig befagyott tóba nyakig merülve várta őt, s úgy kérte a magábaszállásra a közeledőt, saját vezeklését ajánlva fel az ő bűneiért.

Ignác párizsi tartózkodásának egyik csendes, de fontos törekvése az volt, hogy életirányának követésére alkalmas társakat szerezzen. Alcalái és salamancai társai közül egy sem maradt meg mellette. Párizsban először három buzgó fiatalember csatlakozott hozzá, de ezek csakhamar szintén elhagyták. Ekkor azonban olyan emberek kerültek melléje, mint Faber Péter és Xavéri Ferenc, akik később ömellelte oszlopai lettek a kezdődő Jézustársaságnak. Kiválasztásukban s megnevelésükben Ignácnak Isten nagyobb dicsőségére irányuló buzgósága és körültekintése megkapó fejlettségben mutatkozik be. Ezek az első tagok kivétel nélkül ragyogó tehetségű, tiszta lelkű, nagy célokért hevülő férfiak voltak. Mindannyian a bölcseletnek, egyesek a hittudománynak is doktorai. Xavér és Bobadilla az egyetem magántanárai voltak. Ignác egyenkint nyerte meg őket. Elsősorban egyéniségének varázssával. Az egyetemi ifjúság jól ismerte őt, akiben annyi önzetlen szeretet, jóság, segítő készség lakott, fáradhatatlan volt mások szolgálatában, kevés pénzéből is szívesen adakozott. Erő, kiegyensúlyozottság, béke, szelídség, melegség, biztatás és derű áradt belőle, mélyen belelátott a lelkekbe, csodálatosan fel tudta emelni a csüggedőket s oly kivételes jártassága volt a lelkek vezetésében, hogy ha valaki egyszer hozzá fordult, rendesen csak hálával tudott emlékezni rá.

Kivételes adottságú ifjak csak ideig-óráig tudnak elzárkózni ilyen egyéniség hatása elől. Hamar fölkel bennük a vágy, hogy közelebbi kapcsolatba jussanak vele. Ignác aztán azokat, akiket Isten gondviselése közelébe hozott, sok-sok egyéni tapintattal és okossággal alakította. Gyakori gyónást és áldozást ajánlott nekik, napjában kétszer végzendő lelkiismeretvizsgálatot, egyes hibák irtá-

sára részletes lelki számvételt, eligazította őket nehézségeikben, edzette őket, s amikor már elég haladást tettek és idejük engedte, egyenkint végeztette velük a lelkigyakorlatot, melyet ő maga adott nagy gonddal, ellenőrizve elmékedéseiket és önsanyargatásaikat is. Nem csoda, ha az ilyen lelkigyakorlat végeztével ezek a fiatalember-ek az Isten országának munkáira teljesen fölkészült és Ignác lelkü-letéhez hasonló apostollekké fejlődtek. Ha aztán Ignác ilyenkor föltárta egy-egy ilyen átalakult lelki barátja előtt terveit, a másik tökéletesen egyetértett vele és csatlakozott hozzá.

Egyről Ignácnak ezek a lelki barátai vagy tanítványai nem-igen tudtak. Végre 1534 nyarán Ignác elérkezettnek látta az időt arra, hogy társait összehozza és terveit közösen megbeszélje velük. „Leírhatatlan volt az örömük, mikor a baráti szeretet kapcsán kívül egymásban olyanokra ismertek, akiket ugyanaz a szent cél szoros együttműködésre is lelkesített. Ez a tudat mindnyájukban fokozta a bátorságot.”¹⁷

Egyelőre csak annyi állt előttük világosan, hogy minden erejük-vel s egész életükkel embertársaik lelki javára akarnak működni. A további részleteket buzgó imáikban Istennek ajánlják, hogy az ő szent tetszését felismerjék. Közvetlen teendőként úgy találták he-lyesnek, hogy még három évig Párizsban folytatják tanulmányaikat és lelki életüket, utána pedig mindnyájan elmennek hitetleneket téríteni a Szentföldre. „Elhatározták, hogy fogadalmat tesznek, amelynek értelmében Őszentsége a pápa engedelmével elmennek a Szentföldre és ott dolgoznak Isten dicsőségére; ha pedig vissza-térnének, akkor is lemondva Isten kegyelmével minden vagyonról és világi méltóságról s hivatalról, akár a hívők, akár a hitetlenek lelki üdvét fogják gondozni minden erejükkel, hirdetik mindenkinek az Isten ígését és szolgáltatják a szentségeket, a szentgyónást és az Oltáriszentséget. E végből örök szegénységet és tisztaságot is fogad-nak Istennek.”¹⁸

E fogadalm letételére augusztus 15-ét tűzték ki a Szűzanya iránt való tiszteletből. Néhány napon át imával, vezekléssel készül-tek rá, majd előző napon meggyóntak. A Mária-ünnep reggelén heten ott térdeltek Párizsban akkor külvárosába tartozó Mont-martre-domb Mária-kápolnájában. Faber, az egyetlen pap közöttük, mondta a szentmisét. Áldozás előtt az oltár lépcsőjéhez térdeltek mindnyájan. Faber az Oltáriszentséget kezében tartva, feléjük for-dult, ők pedig egyenkint, fennhangon elmondták fogadalmukat és

megáldoztak. Ezután Faber mondta el fogadalmát az oltárhoz fordulva és megáldozott.

„Örömük ebben az órában kimondhatatlan volt. Oly nagy lelkesedéssel, önmegtagadással és annyi bizalommal adták át magukat az Istennek, hogy az e napra való visszaemlékezés még évek múlva is új lángra lobbantotta buzgalmukat és a kapott kegyelmek miatt hálás csodálatra fakasztotta szívüket.”¹⁹

Ebből a fogadalomból sarjadt ki a Jézustársaság.

Még fejletlen, még nem igazi szerzetesrend, még nincsenek erős ágai, lombja, virága, termése. De az erők már együtt vannak benne mindezekhez. Ignác maga sem látja világosan a hogyan kérdését, csak a tényt érzi biztosan: Isten valami nagyra és rendkívüliire hívja őket.

A montmartrei fogadalomtól kezdve Ignác élete mindvégig egyvonalú: minden idejét, erejét, szívének minden dobbanását a nagy műnek szentelte, amelyet az Úr őáltala létesíteni akart. Őrizte, védte, mint a szemefényét; óvta minden félresiklástól, a félreértés és rosszakarat minden veszedelmével szemben. Érte járt-kelt, taposta folyton fejlődése útját, megtett mindent, hogy a pápák fölkarolják és szentesítsék, szakadatlanul imádkozott és vezekelt érte. Mielőtt az alakuló rendnek egy-egy alapelvét megállapította, előbb maga adta rá magát teljesen annak megtartására, önmagán próbált ki mindent.

Az Isten nagyobb dicsőségének elve nála mindig igaz és őszinte valóságot jelentett.

Nemcsak célt, vágyat, álmot, hanem következetes cselekvést. Hajszálnyi eltérést sem tűrt meg attól, amit emberi bizonyossággal Isten nagyobb dicsőségének ismert fel. Ezen töprengett, vívódott, aggódott, amíg élt; de míg másoknál a folytonos mérlegelés sokszor ellenségévé válik a lendületes cselekvésnek, nála az okoskodó kutatás sohasem maradt meddő és gátló. Ha valami, ez Ignác jellemének titka és eredetisége. Ez a folytonos elmélkedő körültekintés nem kötötte soha gúzsba a cselekvés erőit, hanem csak biztos keretek közé fogta azokat, hogy így annál teljesebben és biztosabban érjenek cél.

Ezt jelentette nála az Isten nagyobb dicsőségének elve.

II. Szent Ignác jellemképe

1. Az ember.

Szent Ignác a maga fejlődésének egész vonalán, minden természetfölötti lendülete és felmagasztosulása ellenére is, mindvégig igazán emberi ember maradt. Egyszerű, természetes modorral, vidámsággal, érző, meleg szívvel, nagy megértéssel, türelemmel, segítő készséggel megáldott ember. Így ismertetik kortársai, személyes megfigyelői. Egyikük, González így jellemzi őt:

„CSUPA SZERETETNEK LÁTSZOTT. Éppen ezért mindannyian úgy szerették, hogy nem ismerek senkit a Társaságban, aki őt a legmagasabb fokban ne szeretné és az ő szeretetéről ne volt volna meggyőződve. Ezt a szeretetet alattvalóiban több forrás táplálta; mindenekelőtt atyánk nagy nyájassága. Ha valakivel a házban találkozott, oly nyájas arccal fogadta, hogy mintegy lelkébe öntötte egész szeretetét. Akik elutaztak vagy megjöttek, legalább egyszer hivatalosak voltak asztalához, s mindnyájukat nagy szeretettel bocsátotta el. De mindnyájukkal szemben megőrizte komolyságát is és a hivatalos kormányzás ügyeit csak az elöljárókkal közölte. Mindenki iránt barátságos volt, de senkivel szemben sem bizalmaskodó. Közkedveltségének másik oka a nagy gondosság volt, amelyet mindnyájuk egészségre fordított; továbbá az a kímélet, amelylyel a fájdalmasabb intézkedéseket mások útján közölte övével, a nélkül, hogy tudnák, hogy a rendelkezés őtöle származott; míg viszont az örömet szerző híreket ő maga adta az illetőknek tudtára. Kíméletes szeretete övéinek szívét különösen hozzá bilincselte. Mint P. Ribadeneirának 1553-ban vallotta, harminc év óta soha senkit sértő jelzővel nem illetett. A fiatalabbakat szívesen buzdította dicséretével és elismerésével, ha dolgukat jól végezték; de egyébként mérsékelt volt a dicséretben. Azonban még óvatosabb volt a gáncsolásban. Atyánk — folytatja P. González — mindenkiről mindig jót mond; még azok előtt sem beszél a hibákról, akik ezeket tudják, hacsak ez a hiba orvoslása végett nem szükséges. Mind a házbelieknek, mind a külsőknek fogatkozásait menteni törekszik. Különösen vigyáz, hogy se ő maga, se mások ne nyilatkozzanak kedvezőtlenül a pápáról vagy az Egyház kormányzatáról. Atyánk sohasem hiszi el a rosszat, amit másokról mondanak, még Polancónak (titkárának) sem; hanem sok esetben leiratja, ha neki hibát jelentenek, hogy az illető nyugodtan és szenvedély nélkül adja elő, amit tud vagy hallott.

Nagy szeretete okossággal és tapintattal párosult. E végből igyekezett mindenkinek természetét és hajlamait kiismerni. Az emberekkel való beszélgetésben, mondja P. González, annyira ura volt magának és úgy meg tudta hódítani azt, akivel beszélt, hogy még az oly ügyes emberek is, mint Polanco, gyermekeknek látszottak az ő körültekintéséhez képest. Már az első társalgás után tetőtől-talpig kiismerte embereit. De azért mások útján is igyekezett róluk felvilágosítást szerezni.

Szeretetését különösen a betegek és a lelki zaklatottságban szenvedők tapasztalták.

„ISTEN GONDOVISELÉSE, — mondogatja P. Ribadeneirának — hogy oly sok betegségen estem át. Mert mindíg társakat akartam magam köré gyűjteni és igen szigorú életmódot kezdtem. Ha egészségem megmarad és nem hagyom el azt a szigorúságot, senki sem követett volna. De most megtört és elgyengült testemmel arra tanít az Isten, hogy szánakozzam a betegeken és elnéző legyek az emberi gyarlósággal szemben.” A bevásárló testvéreknek naponként kétszer el kellett hozzá jönnie és beszámolnia, beszerzett-e mindent, amit a betegápoló a betegek számára megrendelt; a betegápolással megbízottaknál még a kisebb hanyagságokat is szigorúbban büntette. Egy alkalommal eladatta a ház nélkülözhető tárait és tányérjait, csakhogy a betegek kiadásaira jusson, mert már nem volt pénz a háznál. Mikor terhének megkönnyítésére P. Nadalt vicarius generálissá — általános helytartóvá — választották, a többi teendőt P. Nadalra bízván, a betegekről való gondoskodást mégis mindig magának tartotta fenn. A beteglakosztályt a ház legjobb szárnyában, igen célszerűen rendeztette be; ebben nem kímélt kiadást, bármennyire szűkében volt is a ház a pénznek. Nagybőjt elején mindenkit megvizsgáltatott az orvossal, s csak azokat engedte bőjtölni, akiknél az orvos nem emelt ez ellen szót. Ha a noviciusok közt olyant látott, akinek arcszíne kissé sápadtabb volt, mindjárt meghagyta, hogy aludjannak többet és kevesebbet dolgozzanak. Amint ő maga engedelmeskedett az orvosnak, úgy övéinek is előírta, hogy betegség idején pontosan kövessék az orvos előírásait és a egészségükről való gondot bízzák másokra. Egészségi felügyelőnek nem egy ízben beteges embert tett meg, merthogy az ilyenek több érzékkel szoktak bírni a szenvedők iránt.

Még kézzelfoghatóbban tapasztalták szívének nagy szeretését azok, akik lelkükben szenvedtek s a lelki életben még gyöngék voltak. Az egyik német újszerzetes elvesztvén lelke egyensúlyát, már el akart menni a házból. Atyánk — mondja P. Ribadeneira — hasztalan kísérelt meg más eszközöket; azt mondta tehát neki, várjon még három-négy napig, ezalatt nem kell semmiféle szabályt megtartania, sem senkinek szót fogadnia, hanem mindenben a maga akarata szerint igazodhatik, fölkelhet, ehetik, mikor akar. Ezt a ház miniserének (másodelőjárójának) is tudtára adta, s meghagyta neki, hogy ne akadályozzák a noviciust ebben. Ez a nagylelkű engedékenység annyira meghatotta az újszerzetest, hogy megszegyenülve önmaga előtt, erőt vett magán és megmaradt hivatásában. Mint P. Ribadeneira írja, a Szent kitűnően értett ahhoz, hogy a zaklatott és zavarodott lelkeket megnyugtassa; még ha valaki nem tudta is előadni lelkiállapotát, ő maga oly világosan megmondta, kit mi bánt, mintha belelátott volna a lelkébe; majd elbeszélte, hogy hasonló esetben mi történt övele s hogyan segített magán; ez oly derült békét szerzett a szenvedők szívében, mintha csak kezével üzte volna el abból a fellegetet.²⁰

„Ha valaki súlyosabb kísértésben szenvedett, — beszéli első életírója, P. Ribadeneira — sokat imádkozott érte és sanyargatta magát; a Társaság első tagjai közül az egyiket, aki már-már el akarta hagyni, azáltal mentette meg, hogy három nap élten-szomjan bőjtölt és imádkozott érte. Nagy szeretettel gondoskodott mindegyik alattvalójának

egészségéről és megelégedettségéről; úgyhogy akik ezt láttuk, csodálkoztunk rajta, akik pedig nem látták, talán kényeztetésnek vették... Egyik bizonyítéka ennek az a gond is, amellyel az ápolásban ő maga segédkezett, ha veszélyes beteg volt valaki, s az alázatos szeretet, amellyel az ilyent kiszolgált, mintha egyéb dolga nem akadt volna. Magam láttam, hogyan tette rendbe a betegek ágát. P. Otello Jeromos betegségében, 1553-ban, magára vállalta az ápolás gondját, saját szobájába vitette ágát, vele étkezett, később vele járt ki a szabadba, míg egészen meg nem gyógyult. Nincs az az anya, aki oly gondot viselne gyermekeire, mint boldogult atyánk az övéire, főképp a gyöngékedőkre és betegekre. A távollévőkre is kiterjesztette gondját és az elüljárókkal iratott fiai hogylétéről, s ha ezt elmulasztották, szelíden intette erre őket. Arra is gondja volt, hogy egészségüket megőrizték. Azokat, akik Rómába érkeztek, az első napokban minden reggel sétára küldötte. P. González ezt csak engedélynek vette, s nem ment ki. Ezért a Szent őt az étteremben feddésben részesítette. A Tivoliba küldött P. Ochoának pontos napirendet és részletes utasításokat írt elő, hogy egészségét és erejét megőrizze. Borgiai Szent Ferenc, P. Araoz, P. Lainez és mások számára külön egészségi felügyelőket rendelt ki, akiknek ezek elüljáró létükre is engedelmeskedni tartoztak. Nem egy levele maradt fenn, amelyet tanuló rendtagoknak vagy újszerzeteseknek írt, s amelyekben egészségük iránt érdeklődik. Szeretete abban is mutatkozott, hogy a haragvókkal a legnagyobb türelemmel és szelídséggel bánt, s ezzel őket egészen meghódította és megszegényítette. Ha valakit szomorúság bántott vagy a szenvedély tüze elragadott, hihetetlen volt iránta türelme. Ilyenkor nem pirongatott, nem szólt egy szót sem, hanem várt, míg a szenvedély le nem csillapodott s a beteg magába szállván, be nem ismerte hibáját s azt, hogy mit szenvedett érette atyánk. Tisztelettel bámulták ilyenkor az okos ügyességet, amelyet vele szemben tanúsított... A hibákat, amelyeket beismertek és bizalommal bevallottak, örök feledés fátyolával takarta el és eltemette; biztosak lehettek róla, hogy sem tettein, sem szavaiban, sem arcán, sem szívében még nyoma sem marad meg e hibáknak, mintha sohasem hallott volna róluk.²¹

„Mikor engem 1553-ban hivatott, — írja P. Manare — három helyet nevezett meg, ahová küldeni szeretne. De előbb tudni akarja, hová vonzódok, s ezért mondjam meg nyíltan, mire hajlanék jobban. Énnekem nem volt más vonzódásom, mint hogy engedelmeskedjem. Bátorított, hogy csak mondjam meg, vagy legalább sejttessem vonzódásomat; de én egyre azt válaszoltam, hogy igazán nem mondhatok mást, mint hogy kész vagyok bárhová elmenni és engedelmeskedni, még ha meg kellene is halnom. Ekkor ő jóságosan elbocsátott, s egy másiknak megmondta, hogy e közömbösségem és magam rábizása igen tetszett neki. Egyébként szívesen követte ennek a készségnek föltételezésével alattvalóinak hajlamát és örült, ha ez az ő óhajával megegyezett, mert, úgymond, az emberek kormányzása ekkép könnyebb és kedvesebb.”²²

„Igyekezett úgy foglalkoztatni alattvalóit, hogy se tétlenek ne legyenek, se a munka alatt össze ne roskadjanak. A munkákat kinek-kinek erejéhez mérte, és sokszor figyelmeztette a házi elüljárókat, hogy ne terheljék túl alattvalóikat, mérsékeljék a munkát, tekintsenek az alattvalók egészségére; az egyeseket is, mint P. Salmerónt, mérsékleltre intette. Mászor az ellenkezőre volt szükség: ha az Isten hívására szántuk magunkat a szerzetes életre, komoly munkát kell végeznünk. Nem elégedett meg azzal, hogy valakire egy hivatalt vagy munkát rábízott,

hanem azon is volt, hogy az illető erre a munkára alkalmassá is legyen. Ezért részben előszóval és írásban utasításokat adott neki, részben egy időn át gyakoroltatta őt ilyenmő foglalkozásban. Ha valaki még kezdő volt, egy tapasztalt és okos embernek napról-napra számot kellett adnia, mit tett és és hogyan sikerült a munkája, hogy mind a jóra, mind a balfogásokra figyelmessé legyen, s megtanulja a helyes módot munkakörében. Ezekben az utasításaiban arra tanította őket, hogy igyekezzenek hivatalukban tekintélyt szerezni, de őszinte, alázatos és okos eljárásokkal; s hogy úgy viselkedjenek az emberekkel, mint az orvos: türelemmel; ne a gyalgó Ádám fiát nézzék bennük, hanem Isten képét s a Jézus vére árán megváltott lélek értékét. Másik eszköze a bátorítás volt, hogy a nehézségekkel szembenézzenek. Főképp a kislelkűséget és csüggedést igyekezett lelküktől távoltartani.²³

„A működésben magában nem zavarta meg az egyeseket kicsinyes beavatkozással, ameddig dolgukat jól végezték. Ugyanezt a bizalmat s a cselekvési szabadság szeretetét mutatja az a szokása is, hogy némelyeknek saját kezeírásával aláírt üres lapokat adott vagy küldött, hogy belátásuk szerint intézkedjenek az ő nevében, s ő előre is jóváhagyja, amit írni fognak.”²⁴

„Az újszerűteseket (noviciusokat) nagy szeretettel karolta föl és odaadó gonddal igyekezett őket képezni. Nyájas és derült arccal fogadta az érkezőket; jóindulata minden szaván megérezett, még akkor is, ha önmegtagadást kívánt tőlük, vagy feddenie kellett őket. Akik az ő szobájába bekerülnek, — írja P. Nadal — mindig nagyon vidámak és nevetős kedvvel jönnek ki onnan. Bánásmódja az egyesekkel más és más volt, kinek-kinek kora, jelleme, előbbi állása, szokásai s hajlamai szerint. Némelyek iránt szigorúnak látszott, mert volt rá oka, vagy mert nagyon bízott bennük; másokkal szemben szelídséget tanúsított.”²⁵

A legtöbb türelmet, megértést, atyai gondoskodást Ribadeneira Péter nyerte Ignációtól, aki alig 14 éves gyermekként került Szentünk keze alá. Annyira élénk és gyermekes volt még, hogy a rendtársak szívesen szabadultak volna tőle. Ignác azonban látta a fiú belső értékeit és erőfeszítéseit s ezért törhetetlen kitartással foglalkozott vele.

„Folytatta nevelőmunkáját és hol jósággal, hol szigorúsággal bánt vele. Néha elnézte hibáit s bátorította őt, máskor alkalmat adott neki a feddés vagy büntetés elviselésére. Hogy az ifjút jó korán figyelmes, pontos munkára és megbízhatóságra szoktassa, egyideig vele iratta levelezését.

— Tudod, Péter, mit tesz titkárnak lenni? — kérdezte őt.

— Titkárnak lenni kétségkívül annyit tesz, — felelte hévvel az ifjú — mint hüen megőrizni a ránk bízott titkot.

— No jó, ha ezt már oly jól tudod, hát ezentúl titkárom leszel.

Ezentúl tehát gyakran kapott lemásolni való leveleket s más okiratokat. Munkáját a Szent tüzetesen átnézte, s részint, mert könnyelműségből hibák csúsztak be, részint, hogy a megaláztatást el-

viselni tanítsa, sok gáncsolnivalót talált benne. Majd a helyesírás volt hibás, majd a vonások szabálytalanok, a sorok ferdék, majd az írás egyenlőtlen. Egyszer az egész elkészült másolatot a Szent a földre dobta s haragos képet mutatva így szólt:

— Ha ez így megy, ez a csélcspap gyermek sohasem fog becsületes munkát végezni.

Ribadeneira bánatában sírva fakadt és magát ütötte arcul, hogy önmagát büntesse. De ettől fogva kettőzött figyelemmel és pontossággal dolgozott.

Ignác gyakran vitte magával az ifjút sétára a szabadba, vagy látogatásaikor kísérőként, s ilyenkor sok mindent elmondott neki okulás végett saját életéből is. Ez a fesztelen megnyilatkozás Ribadeneira szívét is megnyitotta, úgyhogy a Szent előtt semmi titka sem volt s fogékonyabban fogadta útbaigazításait is.²⁶

Az ujoncidő után Ribadeneira Ignáctól távol, Párizsban, Brüsszelben, Löwenben tanult. Azonban csakhamar súlyos búskomorságba esett. Elüljárója ekkor visszavitte Ignác mellé s a Szentnek alkalma volt az ifjú nyugtalanságát, keserűségét, sőt gyanúsításait és heves kitöréseit roppant türelemmel, jóságos szeretettel, buzgó imákkal, vezeklésekkel s amikor Ribadeneira beteg lett, a betegápoló szolgálatkészségével gyógyítani. Végre is egy nyolcnapos lelkigyakorlat kapcsán győzött a fiatalemberen a kegyelem ereje — Szent Ignác által. „Mit mondjak — írja vallomásaiban Ribadeneira — a szelidségről és nyájasságról, amellyel ez a szent férfiú velem bánt! Magamról elfeledkezett szeszélyeimről, s a bánatról és gondokról, amelyeket neki okoztam!... Istenem, Te csöpögtetted az ő szívébe az irántam való szeretetet, te adtad neki azt a szelidséget, azt az atyai jóságot, amellyel Te magad megbocsátasz a hozzád szívből visszatérőknek s nem hányod többé szemükre, nem fordulsz el többé tőlük.”²⁷

„A Szent maga sokat adott a tisztaságra és a művelt megjelenésre; asztalánál is, mint Palmio írja, oly tisztán és kecsesen szolgáltak fel, hogy még az udvariaknak is díszeré válhatott volna. De azt mondta, hogy ily külső csínra elsősorban az idősebbeknek kell törekedniök; náluk ez a gond, miután a hiúság s más rendetlen vágyak már lelohadtak, erényszámba megy; az ifjagnál ellenben a tetszésvágy s az imént elhagyott szenvedélyek melegágya lehetne.”²⁸

2. A szent.

Mit is értünk szent emberen?

A „szent” fogalom előttünk katolikusok előtt valóban szent. És nem csodálkozunk azon, hogy vannak, akik előtt nem szent. Mi is sokalnánk oly nagy tisztességet adni pusztá emberi lénynek, amennyit adunk a szenteknek, ha erre bőséges indokunk nem volna.

Ha a szentnek belső értékeit elemezzük, a következőket találjuk:

a) Természetes, pusztán emberi látószög alatt is egészen ki-magasló jelenségek, legnemesebb embertípusok. Ezt közelükben mindenki érzi és ösztönszerű elismeréssel adózik nekik érte.

Ami önkénytelenül is megkap velük kapcsolatban, az egy bizonyos sajátos melegség, önzetlen jóakarát másokkal szemben, olyanokkal szemben is, akiket talán sohasem láttak, sőt akik talán ellenségeik; hatalmas belső erő, a személyiség fölényes ereje, melyet hamar megérez a szemlélő olyan esetek kapcsán, melyek próbára teszik az egyéniség erejét, pl. megfeszített tevékenység, bántalmaztatás, megaláztatás, szenvedés stb. idején; egységes, fejlett, befejezett etikai egyéniség; nagyfokú kihatás a kortársakra, sőt későbbi korokra is.

b) Természetfölötti szempontból jellemzi őket: a kegyelmi élet teljessége s az ebben gyökerező erények fejlettsége, szoros és melegen átélt kapcsolat az Istennel, minden másnak Istenhez való nagy jóakaró viszonyítása, az istenszeretetnek minden cselekvést átjáró ereje. Bennük, az ő kiteljesedett életükben áll előttünk lenyűgöző valóságként Isten, Jézus Krisztus, az evangélium.

Ignácnak megtérése óta szinte szenvedélyes törekvése volt az életszentség elérése; ez a törekvés nem fogyatkozott meg benne haláláig.

„LELKÉNEK MŰVELÉSÉT és tökéletesítését nem hagyta abba az utolsó óráig. Atyánk — írja P. González — minden órában számonkéri magaviseletét valamely hibára nézve, hacsak valami fontos dolog vagy idegen látogató meg nem akadályozza. Ha ilyesmi megesett, a következő órában pótolja a mulasztást. Mikor az egyik házbeltől kérdezte, hányszor vizsgálta meg lelkiismeretét, s ez azt mondta: hétszer, — ő így felelt neki: „Csak oly ritkán?” Pedig még a nap javarésze hátra volt. E gyakori számonkérése saját tetteinek oly fínommá tette lelkét, hogy oly apró fogyatkozásokat is észrevett és rosszal magán, amelyeket mások rendszerint számba sem vesznek. A nagy gond, melyet fogyatkozásainak felismerésére és legyőzésére fordított, egyik napnak a másikkal való összehasonlítása és a tökéletességre való törekvés mindennapos föllevenítése azt eredményezte, hogy állandóan előrehaladt az erény útján.”²⁹

„A szerzet legmagasabb tisztjét, azt hitte, nem kezdheti meg jobban, mint az alázatosság gyakorlatával. Úgy osztotta be idejét, hogy az általános érdekű ügyek elintézése mellett jusson alacsony foglalkozásokra is. Nap-nap után lement a konyhára és segédkezett a főzésnél, mosogatásnál s végezte a konyha és a ház takarításának munkáját. Mindezt oly pontosan és odaadással teljesítette, mint valami kezdő újszerzetes, aki ezekben lelke művelésének eszközét látja. Ugyane célból vállalta magára a Maria della Strada-templomban a katekizmus magyarázatát gyermekek és nép számára.”³⁰

Megválasztatása után többször mondta: „Ha Őszentsége a pápa meghagyná, hogy az Ostiában horgonyzó bármelyik kéznél levő csónakba vagy hajóba szálljak, mégha sem kormányrúdja, sem árboca, sem vitorlája, evezője s egyéb felszerelése sem volna, és hogy rajta eleség nélkül szeljem át a tengert, nemcsak nyugodt lélekkel, hanem kész örömmel is felszállnék rá.”³¹

A túlbuzgóság ellen a coimbrai kollégium tagjainak így ír: „Az okatlan buzgóságtól is óvakodni kell, mert istenszolgálatunknak észszerűnek kell lennie. A kellő mérséklet nélkül a jó rosszba, az erény hibába csap át és éppen ellenkező hatások erednek belőle, mint amelyekre törekedtünk. Először a kimerülés folytán az Isten szolgálata bágyadtabbá lesz; majd a fellángoló buzgóság hamar lelohad, sőt kialszik; a hajó a túlterhelés folytán könnyen elsüllyed; végre megesik, hogy nem a régi embert, hanem az újat feszíti az ember keresztire s képtelenné teszi az erények gyakorlatára. Így árt saját testének, az Isten élő templomának; ellanyhulásával és talán bukásával másokat megbotránkoztat; vagy pedig önmaga lesz felfuvalkodottá, magának tulajdonítja, ami nem az övé, saját ítéletét másoké fölé helyezi s maga feje után indul. Az ember e józanság nélkül több fegyvert ölt magára, mintsem elbír, és tüzes lova számára csak sarkantyúval látja el magát s nem gyeplővel is.”³²

„Rendkívül könnyen és gyorsan össze tudta szedni elméjét a felhalmozódó munka közepette is és tudott Istennel az imában egyesülni. Mintegy állandóan kezénél volt az áhítat s a könnyezés is.”³³

„Minden imádságát s Istenre vonatkozó ténykedését oly lelki összeszedettséggel végezte, hogy szemmel láthatólag mindig szem előtt tartotta, sőt mintha látta volna Istent. Szentmisénél nem egy ízben háromszor is könnyekre fakadt, a lelki vigasztalás túlradásától; minthogy azonban ez ártani látszott egészségének, az orvos meghagyta neki, hogy fékezze magát. Szent Ignác engedelmeskedett s könnyek nélkül is megtalálta az isteni vigasztalást.

Az Isten szeretetében való elmerülés arra vitte, hogy önmagának minden érdekéből kivetkőzve, csak Isten dicsőségét tartotta szem előtt, csak az ő megbántása fájt neki. A konstitúciók (alapszabályok) írása közben egyik nap az a gondolat merült fel lelkében: mit tenne, ha Isten őt elkárhoztatná? „Két körülmény állott ekkor szemeim elé, — írja följegyzéseiben — az egyik a kín, melyet ott szenvednék, a másik az, hogyan káromolják ott az ő nevét. Az elsőben nem tudtam büntetést érezni vagy látni, s úgy tűnt föl előttem, hogy jobban fájna nekem hallani az ő szentséges neve káromlását.” Annyira átadta magát Istennek, hogy semmi a világon, még egész élete munkájának megsemmisülése sem volt képes megingatni lelke egyensúlyát. Betegsége idején azt tanácsolta neki egyszer az orvos, hogy semmi aggasztó vagy szomorító gondolatnak ne adja át magát. Gondolkodni kezdett, volna-e valami, ami lelkét el tudná szomorítani. Végre egyet talált: ha a pápa a Társaságot feloszlatná, vagy mint szerzetet megszüntetné. Tovább vizsgálva magát, úgy találta, hogy még akkor is vissza tudná nyerni egy negyedórai imádság után lelkének tökéletes nyugalomát. Ebből az odaadásból eredt törhetetlen bizalma Isten iránt, amelynek számos példáját láttuk. Csak Istenre támaszkodott vállalataiban s nem az emberekre, a leghatalmasabbakra sem, s nem az eszközökre, amelyeket megragadott.

Az Isten iránti odaadó szeretetből származott az a folyton tevékeny és önfeláldozó szeretet az emberek iránt, amelynek tanúi voltunk élete nyomán. S ugyane szeretet öntött szívébe oly törhetetlen ragaszkodást és tiszteletet Jézus földi helytartója, az Egyház feje iránt. Mindennap könnyek közt imádkozott a pápáért; sohasem engedett még a kevésbbé jóindulatúnak látszó IV. Pálról sem valami kedvezőtlen nyilatkozatot hallatni.³⁴

„Mindenben, nagyban és kicsiben egyaránt a legmagasabb szempontok szerint igazodik; ura minden szenvedélyének s hatalmában tartja lelkének még ébredő indulatait is; éppen azért kifelé változatlanul zavartalan belső békéjét mutatja, amelyben lelke föltartóztatás nélkül evez az örök révpártok felé. A keresztény érények nemes kíséretében, amely végig követi élete útját, ki-magaslik emberfölötti okossága és szeretete Isten iránt s az emberek iránt Istenért, amely szeretet szeráfi, de nyugodt lánggal égeti szívét, és nem hagy neki egy percnyi pihenést sem az odaadó törekvésben, hogy Istent és egyszülött fiát, ki az emberekért emberré lett, az emberek megismerjék, szeressék és dicsőítsék. Ilyennek mutatkozott

Ignác azok előtt, akik vele érintkeztek, bár szorgos gondnal és páratlan ügyességgel vigyázott mindig arra, hogy elrejtse azon ajándékokat, amelyekkel Isten elhalmozta boldog lelkét.”³⁶

Sok adat bizonyítja Ignác életéből, hogy a Boldogságos Szűz, az ő „Ürnője” iránt mily gyöngéd, gyermekded tisztelettel, hódolattal és hűséggel viseltetett. „Megtérésének történetében a Boldogságos Szűz nagy szerepet játszott. Az ő képe előtt imádkozik a magábaszálló beteg; s Szűz Mária megjelenésével megerősíti a megtérőt jó elhatározásában. Mikor már járnia szabad, az olazi Miasszonyunk-kápolnájához látogat el; majd búcsút véve hazulról, első útja az arránazui Miasszonyunkhoz viszi; Montserrat előtt Szűz Mária tiszteletére még kardot is kész rántani, s az úton neki fogad tisztaságot.”³⁶ A Boldogságos Szűz montserrati szobra előtt egész éjet virrasztva tölt, mielőtt nagy útjára indul Manréza felé. Kardját és törét oltára mellett függeszti föl. Augusztus 15-én teszik első fogadalmukat Párizsban. A fájdalmas Szűz képét állandóan keblén hordta megtérése után. A „Maria della Strada” kegyképhez Rómában Ignác különös kegyelele fűződik. Viszont a Szent Szűz is nagyon kegyes volt Ignác iránt. „Megtérése és lelki tisztulása idejében a Boldogságos Szűz Mária kedves jelenésével vigasztalta és erősítette Ignácot, hogy láthassa, mennyit köszön valódi Ürnőjének és mennyit tett égi Asszonya az ő megtéréséért. Egy éjjel világosan látta a Szent Szűzet és karján az isteni Kisdedet. Szótlanul, sokáig ott időzött nála, hogy a megtérő szíve egészen eltelje látásában. Nagy kegyelemajándékot hagyott hátra gyermekének; mert ezen órától fogva Ignác úgy megerősödött a megtérés útján, hogy egészen megundorodott előbbi életétől és szívében minden földi és érzéki indulat kialudt. Az angyalokhoz hasonló tiszta élet szeretete oly mély gyökeret vert benne, hogy soha többé életében a legcsekélyebb beleegyezését sem adta az érzékies kísértéseknek.”³⁷

A Társaság alkotmányában (Constitutiones), melybe egész lelkét belefektette, leveleiben (főnmaradt kb. 8 ezer levele), előző életéről való elbeszélései és társainak megfigyelései alapján készült életrajzában Ignác mindig egyformán áll előttünk. Mindig ugyanaz, maradéktalanul Isten embere, kinek ügyét lelkének-testének minden képességével szolgálta abban a sajátos szellemben, mely az ő hivatása volt.

Az Egyház 1622 március 12-én avatta szentté.

A szenteknek vannak közös vonásaik, amelyek mindegyikük-

ben egyezők, de vannak egyedi jellegzetességeik is és sokszor épp ezekben a jellegzetességekben van sajátos hivatásuk.

Ignác szentségének jellegzetességeként talán egy bizonyos *kifejlett realizmus-érzék*et jelölhetnénk meg. Míg ugyanis egyesek, néha még maguk a szentek is, az életszentséget úgy gondolják el, hogy annak lendülete túl van minden földiesnek látszó realizmuson, s bizonyos földfölötti eszményiség szárnyain repül a magasságok felé, addig Ignác a legszárnyalóbb eszményiségbe is belé akarja építeni az észnek minden okosságát, józanságát és tervezni-tudását is, úgyszintén az akaratnak minden erejét, a cselekvés erőinek minden rendezettségét és edzettségét. Az eszményiség javára az így érvényesített észnek és akaratnak rendel alá egyéb lelki képességeket, testet és külső tényezőket. S ezekből a legcélravezetőbb munkával szeretné kitermelni a viszonylagosan legmagasabb eredményt. Így áll elő az ő sajátos maximális valóságérzete.

Hogyan értsük ezt közelebből?

a) Ignác az életszentségnek mindenekelőtt erős *természetes alapozottságot* akar adni az egészséges és fejlett emberség adott-ságainak okos és célszerű fölhasználásában.

Ömaga rengeteget tapasztalt a saját és látott mások életében, sokat gondolkozott, imádkozott, vezekelt, vergődött, amíg kikristályosodott lelkében a természetes alapoknak az a mértéke, amely saját egyéniségében, rendjének tagjaiban és általában a katolikus hívók lelkében az életszentségbe beépíthető és Isten akarata szerint be is építendő.

Itt érte el Szent Ignác gyakorlati zsenialitása tetőfokát, ebben van legfőbb eredetisége, ebben van legnagyobb jelentősége az Egyház és a lelkek történetében. Ez a gerincvonal rendi alkotmányában és rendje életében, melyhez minél szervesebben tapadnak a tagok, annál biztosabb az ő ignáci stílusú életük, fejlődésük és hatásuk. Hatalmas tanítást adott ezzel az egész kereszténységnek, amelyet még csak kis mértékben értettünk meg és tettünk magunkévá.

Ignác a legmélyebbre realizált gyakorlati kereszténységnek mestere.

b) Az ignáci szentségnek *lelke: a Jézus-középpontiság* a cselekvés egész vonalán.

A jézusi egyéniség kialakítása a Jézussal összeforrt emberben: ez az a nagy építmény, melyet Ignác az előbb vázolt természetes megalapozottságra emelni akar.

Azért középpontiság, mert innen veszi méretét minden cselekvés, innen veszi indítékait, erejét, szentségét s ide is tér vissza minden eredménye.

A Jézus név a rend homlokán valóban reális név.

S minthogy Jézus nekünk, hívőknek, legreálisabb jelenség: történeti életének valóságában, az Oltáriszentségben, az Egyházban, a pápai tekintélyben, ezért a Jézus-középpontiság cselekvésvilágának rendjében is különös szerep jut ezeknek a legnagyobb jézusi valóságoknak.

c) Az ignáci szentség *legreálisabb kiépítése egy egészséges, mély és lényegbevágó aszkézis útján történik.*

Miben áll ez? Abban, hogy világosan lássam életem célját s rendeltetését s ennek világánál ismerjem fel s küzdjem le mindazt, ami e célnak útjában áll. Ez az önkivizsgálás és öngyógyítás maga is a legsúlyosabb tett. Már a tisztánlátás is nehéz e ponton. Legnehezebb azonban leggyökeresebb lelki bajunkkal titkon szolidáris legbelső magatartásunk megszüntetése. A legmélyebb ellenállásnak, gyógyulni nem akarásnak hatálytalanítása. Ez a lényegbe vágó aszkézis, és ennek szolgálatában áll az a mesterien egységes önreformrendszer, melyet Szent Ignác Lelkigyakorlatainak nevezünk. Sok szó esik annak hatásairól és hatásai kulcsáról. El ne feledjük, hogy ereje éppen abban van, hogy mindenestől gyógyítani akar, mégpedig főképp a lényeges bajunkból. Aki megérti igazán a Lelkigyakorlatot és valóban érvényesíti annak erejét önmagán, az meg is gyógyul.

A Lelkigyakorlatban lényeges orvossággként fölismert eszközt természetesen tovább is alkalmazni kell, nehogy a lelki betegség gyökere, melytől a bűnbeesett természet egészen megszabadulni sohasem tud, kiújuljon. Ez a gyakorlat az életszentség reális továbbépítése.

d) Az ignáci életszentség *hasznosítása: a maradéktalan és maximális apostoliság.*

Az életszentség ugyanis nála nem egyedülálló, önös cél, hanem mindenkor és mindenestül apostolkodó: hasznossá válni az ember-testvér mentésében és megszentelésében is.

Ebben a munkában azonban Ignác meggondolt kiválasztással él. Elve az, hogy a lehető legtöbbet használjon. Ez az elv érvényesül a Jézustársaságnak abban az egyetemes munkarendjében, melyben Szent Ignác elgondolása kifejezésre jut.

Hol legnagyobb a veszély az Anyaszentegyházban, hol leg-sürgősebb a segítség, mivel lehetne a legtöbb jót tenni és a leg-

értékesebb munkát végezni a lelkek javára: ezek azok a kérdések, melyek állandóan Szent Ignác lelke előtt lebegtek s amelyekre rendi alkotmányában, életében és rendjének életében oly klasszikus feleletet adott.

*

Vannak azonban még a katolikus Egyházon belül is, akik kifogásokat emelnek a szentignáci aszkézis, jámborság és életszentség egész iránya és stílusa ellen. Az utolsó két évtizedben ezek a kifogások különösen megsűrűsödtek.

Ha nem ismernők ez ellentétek történetét és belső indítékait és csak úgy kapásból szólnánk hozzá, azt mondhatnók: megértjük ezt az ellentmondást. Sohasem volt az emberi társadalom testileg, idegileg annyira ernyedt, mint a mi korunkban, főleg a világháború után. Amikor aztán mégis leszámol, mert kénytelen leszámolni, a kultúrának előbb istenített, aztán agyagbálványnak bizonyult értékeivel és kinyújtja lelke tapogató csápjait az örök értékek, főleg személyi értékek felé, jót tesz neki egy kis finom miszticizmus, egy kis szemlélődés, elnézgelődés az értékek felé: liturgiában, irodalomban. Talán még itt-ott az akarás párkányára is felmerészkedik. De komoly vallási elszántságot és erőfeszítést ettől az irányzattól egyetemesen várni egyelőre nem lehet.

Lélekmentő lélekkel istápoljuk a bármily gyenge ébredést, de megdöbbenünk, ha egyesek esetleg az aszkézis szónak még a halatára is felszisszennek. Akarat? Szentignáci voluntarizmus? Nem, el vele! Ki kell mondani rá az anatómát! Hiszen ez a gyökere minden voluntarisztikus eltévelyedésnek: individualizmusnak, kapitalizmusnak, liberalizmusnak, minden modern bajnak és világrengetésnek. Ignácék az önakaratot istenítették: íme, megtermett a gyümölcse! Kapjanak hát észbe és vessenek számot négyszáz éves eltévelyedésükkel! Igazán ideje lenne!³⁸

S ezt sokan a liturgia nevében és érdekében mondják.

Testvérharc lett volna, ha a jezsuiták felveszik az odadobott kesztyűt. Kinek jó ez a harc? Hordták inkább a méltatlan megbélyegzetést. Pedig könnyű lett volna kiéleznők a helyzetet s megfélemlnők a vádra.

Mit is vetnek a szentignáci lelki irány ellen?

a) Mindenekelőtt azt, hogy ez a vallásosság, ez az aszkézis és életszentség erősen *szubjektív*, önös. Hangsúlyja az alanyi érvényesülésen, az egyéni értékek biztosításán van. *Én* akarok tökéletesedni, *én* akarok szentté lenni, *én* dicsőítem az Istent. Márpedig

az igazi szentség *objektív*. Cselekvési iránya tárgyi. Az egész élet-szentség az objektív értékvilágba szívódik föl. Döntő tehát az objektív jelleg. Az én-jelleg itt elveszíti érvényét. Nem az a fontos, hogy *velem* mi van, hanem az, hogy a nagy objektív szempontok és értékek hogyan érvényesülnek rajtam és kívülem.

A szubjektív szentségi iránynak lehetnek vonzó hatásai. Könnyebb neki híveket toborozni. De ez olcsó hatás és nem igazi érték.

b) Továbbá azt vetik az ignáci életszentség ellen, hogy túlzottan *akarat*i. „Molinista” akaratiskola. Elsősorban az ontológiai szentség rovására, aztán az igazi etikai szentség lélektani egyensúlyának kárára. Háttérbe szorul ugyanis a megszentelő kegyelem állapotával adott ontológiai szentség nagyraértékelése és minden gonddal való ápolása, minden etikai szentség fölött való szeretete. Lelki világunk homlokterébe a cselekedetek szentsége kerül. De ebben is különös zavarral. A helyes rend az lenne, hogy nagyobb jelentőséget tulajdonítsunk az ismeretnek, mint amely előbb van az akaratnál; tehát tiszta, nyugodt szemlélettel hagyjuk lelkünkre hatni és abban érvényesülni az igazságokat. Hadd foglalják le a szemlélt igazságok és értékek a legsímább lélektani törvényszerűséggel az ész, az akaratot és vigyék cselekvésre az egész embert, — annál inkább, mert ez a szerves, lélektani folyamat amúgy is a kegyelem televénytalanján és erejében történik.

A voluntarizmus ezt persze másképp gondolja. Kitűzi magának a célt, amely *neki* megtetszett, arra akaratí vezénnyelssel ráveti magát és — íme, hamar meg is lesz az eredmény. Csak akkor hajlandó megállni és e módszer helyességét átvizsgálni, amikor már hosszú erőlködés sem termi meg a kívánt gyümölcsöt, sőt az erőlködő idegzetileg esetleg összeroppan, lelki élete pedig csődbe jut. És az még a jobbik eset, hogy valaki módszerét ilyenkor átjavítja, mert a rendes az, hogy az aszkéta végleg a régi módszer útjain reked meg.

Valami különösen anorganikus lélektani folyamat — az ellentmondók szerint — ez az akaratí erőfeszítés, az önmehtagadásnak mindenekfölött való hangsúlyozása, a bravúros teljesítmények áhítása, a küzdesnek rendszerré emelése (állandó lelkiismeretvizsgálat, tervszerű hibairtás stb.). Az önmagával eltelt embernek képzelgő mindenhatósága húzódik meg mögötte.

Innen van aztán az Egyház egyetemes aszkétikus életében, ahol a vázolt voluntarizmus érvényesül, annyi görcsös önakarat, képzelődés, eltévelyedés, hiúság, kevélység és — eredménytelenség. Innen van az ilyen lelki életet élőknek idegfeszültsége, kedély-

zavara, talajvesztése, úgyannyira, hogy sokszor jobban szeretnénk inkább olyan embereket látni magunk körül, akik soha aszkézisről nem hallottak. Innen van végül az a sok kiábrándult „aszkéta”, akiknek egyrésze be sem meri vallani magának, hogy bizodalma megingott a saját aszkézisében.

Mennyivel más, természetesebb, egészségesebb az a szentségre törekvés, amely Istennek és kegyelmeinek egyszerű elfogadása! Inkább önátadás, odatapadás Istenhez és a hozzávezető tiszta értékekhez — az ismeret elsőbbségével, amely tehát inkább ismereti behatásokkal és lélekodahajlással dolgozik, nem pedig rendszerbe szedett akarati erőlködésekkel!

c) Végül még ez a vád is felhangzik: az ignáci jámborság és szentség másokra nézve agresszív jellegű. Mindenáron érvényesülni akar önterületén kívül is: másoknak javításában, alakításában — akár tetszik azoknak, akár nem. Épp azért türelmetlen mások fogyatkozásaival szemben, különösen, ha azok a fogyatkozások nem akarnak eltűnni a javító behatásra záros határidőn belül. Nem is szólva arról, hogy ez a türelmetlen irány a felekezeti ellentétek szítója, összeütközések kihívója.

*

Ime, ezekben iparkodtunk őszintén feltárni a kifogásokat. Egyetlen komoly kifogást sem hallgattunk el.

Érezzük e kifogásokon mindjárt, hogy igen alkalmasak a lelkek fölkavarására, hiszen meglepően valószerűeknek tetszenek és az ember legigazibb érdekeit látszanak megszólaltatni.

Tegyük mindenekelőtt egy-két alapvető megjegyzést.

Az embert és belső fejlődési lehetőségeit olykor túlzott optimizmussal, máskor túlzott pesszimizmussal szokták fogalmazni. Kevés az igazi realizmus. Az az elgondolás az emberről és fejlődéséről, melyből az előbb fölhozott kifogások születtek, túlzottan optimista. Bárcsak az volna az ember, aminek ez a felfogás nézi!

Sajnos, a valóság más. Olyan erők dolgoznak bennünk — az igazi ember rovására és fejlődése gátlásával, hogy azokat pusztá szemlélet útján és a finom, nyugodt önátadás révén nem lehet elintézni. És bizony az ádami embernél Isten sem intézi el egyszerűen a kegyelmeivel. Különböznem tanított volna Jézus Krisztus olyan radikális aszkézisre, amilyenre tanított: „Akkor mondá Jézus tanítványainak: Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét és kövessen engem. Mert aki meg akarja menteni életét, elveszti azt, aki pedig elveszti életét énérttem,

meg fogja azt találni.”³⁹ „Ha jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt, és vedd el magadtól; mert jobb neked, hogy egy vesszen el tagjaid közül, mintsem egész tested a gehennára vettessék. És ha jobbkezed megbotránkoztat téged, vágd le azt és vedd el magadtól; mert jobb neked, hogy egy vesszen el tagjaid közül stb.”⁴⁰ Szent Pál is természetesnek tartja a maga számára a legerőteljesebb aszkézist: „Én bizony futok, nemcsak úgy bizonytalanra; vívok (a görög kifejezés az ökölvívásra vonatkozik), nemcsak úgy a levegőt verdesve; hanem megsanyargatom testemet és szolgaságba vetem, nehogy míg másokat tanítok, magam valamikép elvetésre méltó legyek.”⁴¹ Ugyanígy gondolkodtak és cselekedtek a Szentek kivétel nélkül. Az önmehtagadás és a leghősiesebb akarati erőlködés is napi eledelük volt. Eledel, amelyet igazán szerettek.

Az Anyaszentegyház elítélte a szemiquietizmust is, melynek elvei között pedig nem egy akad igen hasonló azokhoz, amelyeknek szellemében a fönti kifogások történnek.⁴² A szoros értelemben vett szentignáci aszkézist és annak foglalatját, a Lelkigyakorlatokat, az Egyház nemcsak jóváhagyta, hanem ismételt magasztalásokkal illette és végzésüket papoknak és minden rendű-rangú híveknek nagyon ajánlja,⁴³ magát Szent Ignácot pedig ünnepélyesen minden lelkigyakorlatok égi pártfogójának nyilvánította.⁴⁴ Ez magában is perdöntő szempont. Tegyük még hozzá, hogy nagyon sok lelki ember és sok kanonizált Szent kifejezetten az ignáci Lelkigyakorlatoknak köszönte kegyelmi átalakulását.

Igy tehát — a legjobb szándékot tételezve föl a támadások, nál — pusztán súlyos tévedésnek minősíthetjük az ignáci jámborság és aszkézis ellen intézett támadásokat. Az idevágó határkérdésekben megtévedni nem is nehéz, aminthogy nem nehéz az ignáci aszkézist túlozni sem és azzal a testnek és léleknek ártani, vele csődbe jutni. Ez azonban már nem Szent Ignác aszkézise, hanem annak torzítása.

Szent Ignác egyéniségét elemezvén láttuk, hogy törekvési iránya a legobjektívebbek közé tartozik, amiket a történelem fölmutat. Kétségtelen azonban, hogy ő erre a legmagasabb értékű tárgyi irányulásra képességeinek kibontakoztatott és tudatosan érvényesített erőivel törekedett. Hogy e törtétesben volt valami katonai stílus is, bizonyos. Ez jól állt neki, szentségébe beillett, de sok más embernek is javára vált, sőt nem kevés ifjút és férfit épp ez nyert meg a nagyívelésű vallási, szerzetesi, papi életnek. Ne vegyük zokon a Jézustársaságtól, hogy szent alapítójának e vonalán akar meg-

maradni mindvégig, elsősorban azért, mert Isten akaratát látja ebben a rend számára. Isten kegyelmei és céljai különfélék.

Mit szöljünk a kifogásolt voluntarizmusához? Azt, hogy Ignác-nál az ész és okosság legalább annyira áll előtérben, mint az akarat. Kevés Szent tulajdonított az emberi okosságnak vallás és aszkézis terén olyan jelentőséget, mint Szent Ignác. Hogy az emberi lélektan és cselekvés súlypontját mégsem a pusztá ismeretben, az értékek egyszerű szemlélésében látta, hanem a megfontolt akarásban a kegyelem fénye mellett, abban nagyon sokan egyetértenek vele, akik szerint a szabad döntések és irányulások és ezeknek hősiessége képezik a legfőbb emberi értéket, sőt az egyetlen igazán személyes, saját értéket. Az igazi életszentség az Isten parancsainak ismeretében és szeretetében áll, ami ismereti és akarati tények nélkül nem történhetik. Az ontológiai szentséget Ignác ugyancsak nagyon helyesen értékelte, de tudta, hogy annak léte, fejlődése és örök érvényesülése pontosan a szabad *tettektől* függ. Okosan tehát épp a tettek szentségét kell biztosítanunk, ha nem akarjuk a másik szentséget *is* elveszíteni. A „szervetlen”, l'art pour l'art erőlködésnek Ignác nem volt híve. Csakis a leghelyesebb, legcélravezetőbb erőlködésnek. Hogy pedig maga az akarati szabad erőfeszítés, mint olyan, „anorganikus” lelki tény lenne, ezt bizonyára kevesen állítják, legfőlebb olyanok, akik nem ismerik az ember lélektanát és főleg a legemberibb emberek akarati erőfeszítéseit az egyháztörténelmen át.

Ezen az úton természetesen több a veszély, mint a nyugalom útján, de több az eredmény is! Az a voluntarizmus, amely igazán okos, megszentelt és teljes készséggel szabja magát Isten akaratához, az emberiségnek legfőbb alkotó értéke. Ezt a voluntarizmust támadni nem lehet.

A sértően agresszív szentséget bizonynyal Szent Ignác maga is elítélte. Hogy az ignáci egyéniség ütemesebb, tevékenyebben dolgozó, másokért akármily munkára kész és szívesen beleveti magát az önfelelmesztő munkába, — ennek minden bizonynyal van valami „agresszív” jellege. De nincs-e ugyanilyen jellege minden igazi nagy jósnak? Minden igazi nagylelkűségnek? Baj az? Hála Istennek, hogy van. Mi lenne különben az elesettek millióival, ha nem akadnának önzetlenül tevékeny lelkek, akiket űz és hajt a vágy, hogy segítsenek rajtuk?

Amit pedig most a „kifogások” legvégére ideiktatunk, talán leginkább meglepheti azok elindítóit. Voluntarisztikusok akarunk lenni abban, hogy nem minősítjük kifogásaikat — visszafordítva —

szubjektíveknek, voluntarisztikusnak és aggresszívnek, hanem megköszönjük azokat. Éppen Szent Ignác szándéka szerint. Éspedig megköszönjük azért, mert nekünk valóban szükségünk van arra, hogy az a szubjektivizmus, voluntarizmus és aggresszivitás, melyet tiszta értéként örököltünk Ignác atyánktól, a századok poros útjain és fiainak kísértékűségén át el ne torzuljon! Vagy amit torzul, ugyanannyit tisztuljon is! Hiszen az alaptalan „kifogások” is csak tisztítanak rajtunk!

3. A vezér.

Eljutottunk ahhoz a kérdéshez, amelynél leginkább megállnak a jezsuiták ellenségei és általában mindazok, akiknek nincs tiszta fogalmuk arról, hogy mit tett Szent Ignác és miért tette.

Ezek Ignácban egy világias stílusú hadvezért látnak, aki szilaj katonai vérére hallgatva, hatalmas egyéni ambícióinak útján száguld előre s azok szegődtek hozzá, akiket vagy ő dolgozott meg és állított csatasorba, vagy pedig akiket elbűvölt a bravúros vallásosság és egyháziasság látványa, amely a kis emberek hódolatos szolgálékére ellenállhatatlan hatással volt.

Ignác a valóságban ennél kevesebb is, több is. Kevesebb, mert ő sokkal egyszerűbb és kiegyensúlyozottabb ember volt egész lényében, modorában, cselekvésében. Több, mert hasonlíthatatlanul magasabb arányok embere; az ő értékvilága nem ilyen kicsiny.

Ignác vezérségének külső tényei

Miben mutatkozott meg ez a vezéri egyéniség? Mindenekelőtt a) *a személyi érintkezésben.*

A vezért nem a személyi érintkezés teszi, de az képezi. Nehezen lehet az a tömegek igazi vezére, aki az egyeseket nem tudja helyesen kezelni. Viszont, aki ebben mester, annak már valami alapvető vezéri adottsága van: ismeri, érti az embert, vele érez, megtalálja vele a magasabb célra vezető cselekvési kapcsolatot.

E tekintetben Ignác valóban mester volt. Bemutatta ezt a képességét már párizsi tanulmányainak idején. Emberekkel való foglalkozásának sok ténye közül elég rámutatnunk arra a sikerre, amelyet első rendtársainak megnyerésével és képzésével bizonyított be.

Szóltunk arról is néhány szót, hogyan nevelte Rómában az új rendtagokat. Személyiségének ereje, emberismerete, emberkezelő

művészete, célratörő fáradhatatlansága leginkább Ribadeneira nevelésében tűnt ki.

Vezéri adottságait a személyi érintkezésben főleg az mutatja, hogy lelkének hatóerejét majd jóságának meleg közvetlenségével és rugalmasságával, majd pedig, ha a körülmények úgy kívánták, kemény elszántsággal tudta érvényesíteni és amikor a másoknak törekvésvilágán úrrá lett, ezt a törekvésvilágot önhaszna nélkül, teljesen az örök, nagy Célra állította be.

Kétségtelen, hogy Ignácnak nem közönséges tehetsége volt mások akaratának meghódítására. Nem az érzelmek pillanatnyi fel-lángoltatásával, — így sok ember meg tudja nyerni átmenetileg mások akaratát — hanem az akarat mélyén eldöntött új magatartás biztosításával. Ilyenformán Ignác a világtörténelem azon kiválóságai közé tartozik, akik könnyen tudtak mások jellemiségére egészen elhatározó hatással lenni.

Vezérségének legmélyebb adottságát épp abban láthatjuk, hogy könnyen tudott életkapcsolatot teremteni mások akarata és saját vezéri jellemisége között, a fogékonyabbak lelkében saját vezéri lelkületének mását tudta megalkotni. Ebben az értékáttételben való művészete vezéri képességének legmagasabb fokául mutatkozott. Ha ennek elemeit keressük, nem a szuggesztív (lelkésíteni, magával ragadni, rajongásba vinni tudó) tehetséghez jutunk (Napoleonnak inkább ebben volt főereje), hanem ahhoz a lélektanilag fejlett s a kegyelem által megérlelt mély emberi szolidaritáshoz, — nevezhet-nők lelki magnetizmusnak is — amely másokat fölemelő, erősítő, boldogító önértékét kapcsolni tudja az embertestvér akaratához, erő-áttételt létesít, fölébreszti és munkára serkenti a másokban a leg-nemesebb emberi öntudatot és tetterőt.

Minthogy a nevelésnek is ebben van a veleje, azért Ignác igazi nevelő is volt. Vezéri adottsága azonban fejlettebb, nagyobbkörű: szervező és kormányzó jellegű.

Természetesen messze esnénk az igazságtól, ha azt állítanók, hogy Ignác emberi akaratokat hódító és átalakító képessége kivétel nélkül hatékony volt ott, ahol akarta. Korántsem. Nem bűvölte meg, nem is igézte meg az embereket. Nem ez volt a szándéka. A be-hízelgést sem ismerte. Magatartása mindig nemesen egyszerű volt. Biztos intuíciójával hamarosan meglátta, kivel érdemes többet fog-lalkoznia és fölöslegesen nem kísérletezett.

b) Ignác vezér volt továbbá a szervezésben.

E téren csodálatos éleslátást, okosságot, gondosságot és szívós-

ságot tanúsított. Éleslátást a célkitűzésben, okosságot az eszközök kiválasztásában, gondosságot a kedvező körülmények kihasználásában és szívósságot a végrehajtásban.

Szervezésének elméleti része: rendjének alkotmánya, mely szervezői zsenijének örök emléke lesz és lenne még akkor is, ha megszűnnék maga a Társaság. Egyes nem jezsuita kiválóságok azt gondolják, hogy nem volt a világtörténelemnek még egy ilyen kitűnően végiggondolt szervezete. Annyi bizonyos, hogy a jezsuita rend Isten kegyelme mellett ennek a hiánytalanul átgondolt rendszerű szervezettségének köszöni egyvonalú fejlődését és munkabírását.

Elsősorban ebbe az alkotmányba építette bele Szent Ignác minden vezéri képességét. Tizenöt évig dolgozott rajta, egyéb munkája mellett, a tőle telhető legnagyobb odaadással, főleg 1547-től 1552-ig.

Mik voltak ennek a szervező munkának gyakorlati részei? Mindenekelőtt a *rend alkotmányának gyakorlati életbeléptetése*. Rendtagok fölvétele és nevelése Rómában, alkalmatlanok kiválasztása és elbocsátása (ami Ignác elgondolása szerint a legnagyobb gondot igényli), rendtagok taníttatása jónevű egyetemeken, szétosztásuk a világ legkülönbélebb tájain, rendházak alapítása, rendi közép- és főiskolák szervezése, alapítványok biztosítása stb. Ezenkívül: apostoli munkák vállalása, intézmények létesítése, a rendtagok munkájának beosztása. Hogy mibe került neki egy-egy nagyobb intézmény alapítása és fennmaradásának biztosítása, elég rámutatnunk roppant küzdelmeire, amelyeket a Collegium Romanum és a Collegium Germanicum érdekében folytatott.⁶

Foglalkozott személyes szervező munkával is: a hitoktatás reformjával, katekizmus kiadásával, a gyakori gyónás és áldozás elterjesztésével, a családi élet reformjával, viszályok, különösen egyházi és világi főemberek viszályainak elsímításával, szeretetházak, menedékházak (bukott nők számára is), árvaházak alapításával, a gimnáziumi tanulmányok kiépítésével, az egyetemi tanulmányok megújításával, az egyháziak reformjával, szemináriumok alapításával, papi hivatások gyarapításával, zsidók térítésével, körmenetek és zárandoklások ügyével, a koldulás szabályozásával, a rabszolgák sorsának enyhítésével, népmissziók és zárt lelki magányok tartásával, még egy hajóhad nagyszabású tervével is a törökök ellen, melyet azonban az illetékes hatalmak nem karoltak föl, csupán a szicíliai alkirály.

Halálakor 12 szervezett rendtartományt hagyott hátra és száz-

nál több rendi kollégiumot és rendházat, melyek a további szervező munkának gócpontjai lettek.

Mindeme hatalmas cselekvésrendszer és teljesítmény Ignác szervező lelkével volt kapcsolatban és általa élt. Igaz fogalmat azonban csak akkor tudunk alkotni e szervező tevékenység korszerűségéről, arányairól, nehézségeiről és hatékonyságáról, ha szemmel tartjuk a vallási és erkölcsi, társadalmi és politikai viszonyok ziláltságát ebben a korban.

c) Ignác vezérnek mutatkozott végül a *kormányzásban*.

Kormányzáson a már megszervezett személyi és dologi erőviszonyok igazgatását értjük a cél biztosabb elérése érdekében. Minél jobban szervezett egy társaság, annál egyszerűbb és könnyebb a kormányzása. De azért a legjobban szervezett társaság életereje is lényegesen függ a megfelelő központi igazgatástól. Tudni, érezni, egy erkölcsi testület legvégső tagjában is tapasztalni, hogy az egész szervezetnek van egy igazi, egészséges, fönntartó és mozgató lelke, amely világosan látja a tagok életét és munkáját, számon is kéri, felelősségének egész súlyával elbírálja, helyesli vagy elítéli, új indításokat és buzdításokat ad, Istenbe kapcsol és kegyelmeket közvetít, a világ minden táján szétszórt tagokat összefűzi, munkáikból egységes, nagy, hatalmas célratörést létesít Isten dicsőségére, az Egyház és a lelkek javára: ez a legfőbb erő egy erkölcsi testületben, névleg a Társaságban is. Talán soha, senki erről jobban nem volt meggyőződve, mint Ignác. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a központi kormányzásnak olyan átgondoltsága és kiképzettsége, annyira reálisan szilárd és tevékeny s annyira emberien életrevaló jellege sehol másutt nem érvényesül. Ami monarchikus, arisztokratikus és demokratikus kormányzási érték elgondolható, azt Ignác mind összehozta rendje középponti kormányzatában, mégpedig a zseninek intuíciójával; ezért olyan egy darabból való az. S ezt a kormányzatot életszentségének ihletével és erejével minden részében és vonatkozásában a természetfölöttiség magaslatára emelte. A Jézus-társaság ebből a középponti lélekből él és cselekszik elsősorban. Ezt a nagy igazságot csak gyakorlati megéléssel lehet egészen fölfogni; nem elég hozzá az ignáci alkotmánynak elméleti tanulmányozása.

Ignác kormányzásának tényei tizenöt évig tartó rendfőnöksége alatt roppant sort és rendszert alkotnak. Hogy megközelítően valószínű összegezést nyujtsunk ezekről a tényekről, meg kell rajzolnunk előbb e tények közvetlenül éltető és hordozó lélektani vázát. Ez körülbelül a következő elemekből tevődik össze.

a) *Istenbe gyökerezett lelkület.* A szentignáci kormányzás innen meríti páratlan szilárdságát, biztosságát, életerejét, organikus egységét. S lényegesen Isten miatt ilyen. Az Isten-adta eszményre néz fel és az Isten-szabta irányt tartja szemmel eltérések nélkül.

Ebből fakad közvetlenül az ignáci kormányzásnak számtalan ténye: az, hogy imaéletébe építi be az egész kormányzást, sok külön imát fon köréje, egy-egy fontosabb intézkedés előtt külön is buzgón imádkozik, az elhatározások előtt lelkét közvetlenül Istenhez emeli, s tőle várja az indítást vagy jóváhagyást, Istennek számol be a napi kormányzásról, az egész rend hogylétéről. Isten megbízottjaként jár el az egész vonalon.

b) *Éberség.* Ignác kormányzatát a csodálatosan kiterjedt jelenlét-élmény jellemzi. Mintha rendjének mindenegyes sejtje és életkörülménye fölé állandóan ráterülne és ráfeszülne a lelke. Mindent átél, mindenben ott van. Egészen sajátos vezéri élmény ez. Ebből fakad az a jelenség, hogy az ignáci kormányzás az egész vezért lefoglalja. Félemberként állni benne, egyik foglalkozási *ágként* kezelni a sok között, zajos lélekkel végezni: ez is lehet kormányzás, de nem ignáci. Ezzel az éberséggel kapcsolatos a pontos hírszolgálat és jelentéstétel a végekről a középpontba és viszont: állandó közép-ponti készenlét...

c) A mindent felölelő: tagokat, munkájukat, a Társaság külső körülményeit átfogó *központi tudat és akarat.* Mintha minden tudni-való a rendfőnök tudatában élne és minden rendi jelenség az ő akaratával állna kapcsolatban. Mindent ő mér le s vet egybe a számbavehető összes körülményekkel.

d) *Egyensúlyozás* ott, ahol egyensúlyt zavaró jelenséget lát. Ilyen pedig Ignác rendjében is akadt elég. Olykor súlyos is. Vihartól felborzolt tengeren nemcsak a hajót kormányozni, hanem a belső zavarokkal is megküzdeni oly feladat, amely ugyancsak kipróbálja a hajóskapitány képességét. A rendi kormányzásban is a vezéri képesség erős próbája: külső és belső nehézségek között egyensúlyban tartani az egész testületet.

Az egyensúlyozás eszköze: az alkotmányhoz, a szabályokhoz, az ezek szellemében folytatott élethez és munkához való erőskezü vissza-visszaegyenítés. Ilyesmiben Ignác olykor látnokszerűen bölcs, szinte édesanyaián szelíd volt, de viszont nem ritkán szigorú bírónak is lépett fel, amikor megátalkodottakkal állt szemben, vagy kisebb hibákkal ugyan, de olyanoknál, akiktől sokat várt. Legkedvesebb embereire is, akik nagy ügyek élén álltak, súlyos és mai

szemmel nézve megdöbbenő vezekléseket tudott kiszabni olyan egyszer előforduló hibáért, ami a közjót, az engedelmisséget, a fegyelmet, általában a rendnek fontosabb szempontjait sértette.

Egyensúlyozó képessége nagy rugalmassággal és a határok pontos kitapintásával rendelkezett. Sokszor messzire ment az engedekenységben is, a szigorúságban is, de mindig biztosan tudta, meddig kell és lehet elmennie.

e) *Istenben megnyugvó öntudat.* Miután mindent megtett, amit Isten szent akaratának látott, békében és boldog megelégedettségben oldódott föl nála minden félelem és aggodalom. Isten kezébe tette a sikert, a jövőnek esélyeit, Isten ölébe hajtotta bele munkától fáradt fejét is.

*

Szent Ignác kormányzását leghívebben *levelei* tükrözik. Fönnmaradt leveleinek száma közel 8 ezer, tizenkét vaskos kötetben. Ezeknek jórésze a rend kormányzásával kapcsolatos. Mekkora gondtal és odaadással folytatta levelezését, mutatja a következő részlet boldog Faberhez intézett egyik leveléből: „Ha én a hivatalos levelet kétszer írom... s ezt a levelet is sajátkezűleg írtam, mennyivel inkább kell hasonlóképp cselekednie a Társaság minden tagjának. Mert Önök csak egynek írnak, én azonban sokaknak; s igazán mondhatom, hogy a mult este összeszámláltuk a leveleket, amelyeket mindenfelé szétküldtünk, s számuk kétszázötvenre rúgott. És ha némelyek el vannak foglalva a Társaságban, én bizonyára, ha nem is vagyok jobban, de kevésbbé sem vagyok elfoglalva, mint bárki más, s még hozzá rossz egészséggel.”

A levelek kiadói így jellemzik a kormányzó Ignácot levelezése alapján:

„KITÜNIK BENNUK HELYES ÉS ALAPOS ITÉLETE s az emberi szívbe hatoló éleslátása, amely annak minden zugát, megnyilatkozását, tekervényes útjait világosan megismeri, csodálatos megkülönböztető képessége, amellyel mindenféle állásban lévő, más és más természetű és hajlamú emberekkel bánti tud; érettsége a megfontolásban, biztossága a döntésben, készsége a tanácsadásban, ereje a rábeszélésben, hatásossága a végrehajtásban, bátorsága nehéz vállalatok megkezdésére, kitartása a jónak folytatásában, állhatatossága az ellenkezés legyőzésében és ügyessége az akadály elhárításában. Továbbá figyelmének az összes részletekre való kiterjeszkedése; az összes körülmények számbavétele; képessége az engedekenységre vagy a dolog sürgetésére, a meghajlásra, vagy az ügy megragadására a maga idején, a szükség szerint a szigorúság vagy nyájasság, a részvét vagy határozottság mutatasára. Tündöklék bennük az a tevékeny, lángoló, fáradhatatlan buzgóság, amely egyre új vállalkozásokról, harcokról és győzelmekről gondolkodik, hogy Isten

nagyobb dicsőségét terjessze, s amely egyre arra vágyódik és törekszik, hogy teljes erejével Jézus Krisztus országát gyarapítsa, amely mindenütt szent Egyházának ügyét mozditja elő és újra fölvirágoztatja az erkölcsi jószágot és szentséget, ahol csak a keresztény név tisztaságán folt esett. Mindez egységes összhangban van a változatlan nyájassággal és szelidséggel, megnemesülve ama nagylelkűség által, amely fölemelkedik a vállalatok és eredményeik fölé, — megszépül ama nemes és finom udvariasság által, amely a korabeli spanyol lovagok sajátja volt, ragyog a mennyei bölcsesség természetfölötti sugarában.”⁴⁶

*

Milyen volt Ignác vezérségének *szelleme*?

Minden biztos vezéri adottságnak, megfelelő körülmények között, legfeltűnőbb kísérőtünete és jellegzetessége az érvényesülés. Az igazi vezér mindenáron a helyzet ura akar és tud lenni, a vezérese alá került személyeket, dolgokat önszabta célja felé tudja vinni. Ez a jelleg szembeszökő az igazi vezérségnek minden tényén.

Vajjon Ignácnál is így van-e?

Ő is legmélyebb adottságai szerint valódi vezér volt. Ezek az adottságok azonban Isten kegyelme és Ignác önnevelő munkája folytán egészen krisztusiakká nemesedtek, szinte átszellemültek. Így állt elő benne a *krisztusilag kiteljesedett vezéregyéniség*.

Ennek szelleme már nem a nyers és erőszakos érvényesülés, még kevésbé saját uralmának árkon-bokron való biztosítása, és legkevésbé önös célok hajszolása.

Lássunk előbb néhány konkrét vonatkozást, azután foglaljuk össze Szent Ignác vezéri szellemét.

SZENT IGNÁC a Társaság alkotmányában ilyennek rajzolja a rendfőnököt: „Minél jobban legyen Istennel, a mi Urunkkal, az imádságban és egyéb cselekedeteiben egyesülve s mintegy bizalmas viszonyban, hogy annál bővebben tudja belőle, mint minden jó forrásából, mindazon kegyelmeket és azt a hathatós erőt meríteni, amelyre a lelkek javára szüksége van. Legyen továbbá mintaszerű minden erényben; kiváltkép a szeretet tündököljék benne mindenki, de főként alattvalói s a Társaság iránt; e mellett őszinte alázatossága tegye őt kedvessé Isten és az emberek előtt. Tudjon uralkodni minden rendetlen indulaton; Isten kegyelmével az önmegtágadás által már azon a fokon kell állnia az önuralomban, hogy indulatai se józan belátását ne homályosítsák el, se külső viseletében s beszédében akár alattvalói, akár idegenek szemében ne adják a legkisebb okot sem a megütközésre, éppen azért, mert példát kell adnia mindnyájuknak. Tudja egyesíteni a szilárdságot és kellő szigorúságot a jószággal és szelidséggel; egyrészt el ne hagyja magát tántorítani attól, amit Isten előtt kedvesnek ítél, de másrészt tudjon — amint illik — együttérezni fiaival, s úgy viselkedjék, hogy még a feddésben s intésben részesülők is beismerjék, hogy az Úrban helyesen és szeretettel tölti be tisztét, mégha fáj is nekik, az érzelmeket tekintve, eljárása. Nagy szüksége van nagylelkűségre és bátorságra, egyrészt sokak gyarló-

ságainak elviselése végett, másrészt az Isten szolgálatában nagy vállalkozások s az ilyenekben való kitartás céljából. Nem szabad csüggednie, ha mégoly hatalmas, nagy emberek tanúsítanak is ellenállást; sem könyörgésekre vagy fenyegetésekre ne hagyja magát eltántorítani attól, amit a józan ész és az isteni szolgálat megkíván. Emelkedjék túl minden eshetőségen, se el ne bizakodjék a jó sorsban, se a balszerencsében ne váljék lesujtottá és legyen kész, ha kell, akár meghalni is a Társaság javáért, Jézus Krisztus, a mi Istenünk s Urunk szolgálatáért. — Ezenkívül megkívánja a generálistól, hogy éles ítélőképességgel bírjon mind a tudományos kérdések helyes felfogására, mind főképen a gyakorlati döntésekre. Kiváltképp okosságra és gyakorlottságra van szüksége, hogy a lelki élet tüneteit fölismerje és helyes tanáccsal s orvosszerezettel tudjon szolgálni a szenvedőknek. Továbbá ügyességgel is kell bírnia, hogy a sokféle ügyben s oly különféle jellemű emberekkel bántani tudjon. Legyen éber és gondos a munkák megkezdésében és odaadón kitartó azok végigvezetésében; se gondatlanság, se elernyedés folytán félbe ne hagyja a megkezdett műveket. Ha e tulajdonságok mind együtt nem volnának meg benne, semmiesetre se hiányozzék a kiváló erény, a Társaság szeretete, a józan ítélet kellő tudással párosulva.”

Ignác ezeket a vonásokat a legérettebb és legilletékesebb kortársak tanúsága szerint kiváló fokban egyesítette magában.

„Az első és főszköz, amellyel fiai szívébe a tökéletesség vágyát beültette, az volt, hogy szívüket atyai, édes szeretettel megnyerte. Mert valódi atyja volt minden fiának, s mint e testület feje, mindegyik tagjára különös gondot viselt, s mint e fa gyökere, éltető nedvet bocsátott az egész törzsbe, minden ágba, levélbe, virágba és gyümölcsbe... Mindenekelőtt nagy nyájassággal fogadta és bámulatos jószívúséggel bánt mindegyik alattvalójával, ha hozzá jött, és hogy jobban megismerje és megörvendeztesse őket, meghívta néha asztalához, még a segítő testvéreket is, a szakácsot, kapust s a ház legalacsonyabb dolgaival foglalkozókat is. Továbbá megengedte nekik, amit kértek, ha vagy maga a kért dolog vagy a kérelmező személye szempontjából nem látszott ártalmasnak. Ha a kért dolog annyi bajt okozott volna, hogy joggal nem volt teljesíthető, megtagadta azt, de oly tapintatosan, hogy a kérelmező egészen meg volt győződve jóakarataról, s a dolog teljesíthetetlen voltáról. Akit korholt, sohasem illette sértő vagy keserű szavakkal s nem mondta őt kevélynak vagy engedetlennek vagy hasonlónak. Nagyon nézett minden alattvalójának jó hírnevére és becsületére, mégpedig olykép, hogy egyrésztől mindíg jót mondott róluk s kimutatta, mily jó véleménye van mindegyikükről. Nem is tárta fel hibáikat másnak, hacsak nem kellett orvoslásukról tanácskoznia. Ekkor is, ha elég volt a dolgot eggyel megbeszélni, nem szólt róla kettőnek; ha kettő elég volt, nem szólt háromnak. A hibát nem nagyította, hanem csak

egyszerűen elmondta, mi történt. Másrésről szigorúan megbüntette azokat, akik testvéreikről rosszat mondtak vagy beszédükkel alkalmat adtak róluk kevésbé kedvező vélemény alkotására.”⁴⁸

„SZERETETÉT MUTATTA KI IRÁNTUK AZZAL, hogy nem terhelte meg fiait jobban, mint amennyit könnyen kibírtak: hadd járjanak inkább könnyűszerrel, mintsem görnyedezve; továbbá vizsgálta s igyekezett megismerni jó hajlamaikat, hogy ezek szerint kormányozza, és enyhébb módon vezesse őket. Hogy ezt jobban elérje, a könnyebb munkákra nézve az illetőnek valamely bizalmas jóbarátját megbízta, hogy beszéljen vele és vegye ki belőle, mire volna kedve; a nehezebb feladatoknál előbb imádkoztatott vele és azután írásban kérte válaszát három pontban: vajjon kész-e a szóbanforgó munkára, ha az engedelmesség tőle kívánná? Vajjon vonzódik-e hozzá? És ha egészen óréa bíznák, tegye-e meg vagy ne, mit tenne? Minthogy pedig ő oly szerető atya volt mind egyik fiával szemben, ezek is engedelmes fiainak mutatkoztak, átadták neki magukat, ellentmondás és vonakodás nélkül, hogy rendelkezék velük és mindenükkel. E szeretete által nemcsak atya és vezetője, hanem ura volt minden alattvalójának. Ő gondoskodott róluk, ők nem gondoskodtak magukról, és dolgoztak kimerülésig, mert tudták, mennyire gondoskodik róluk ő és mily tökéletesen megadja nekik, ha pihi-nésre volt szükségük. Valóságos versenyzés volt a szent atya és fiai között; ezek oly terhekre is vállalkoztak, amelyek fölülmúlták erőiket, atyánk pedig levette róluk azon tehernek is egy részét, amelyet elbírtak...”⁴⁹

Az alattvalók hibáira nézve így oktatja P. Violát: „Legyen nagy-lelkű s ne kínozza magát a rendetlenségek láttán, hanem kövesse az angyalokat, akik a tőlük telhetőt megteszik az emberek segítségére, de ha gondozták Babilont, s ez nem gyógyult meg, ha megtették, amit megtehettek, s a rájuk bízott emberek vagy országok nem fordították üdvükre segítségüket, nem győtrik magukat, hanem ügyeiket mindenben Isten akaratára bízzák; az teljesedjék mindnyájunkban.”⁵⁰

De ezzel a szellemmel nála jól megfért a nagyfokú szigorúság is. Mikor némely esetben más nem használt, tudott olyan hangon dorgálni, hogy „a fal is rengeni látszott tőle s a jelenlevők reszketek az ijedtségtől.”⁵¹ Ilyesmire akkor szánta el magát, amikor tudta hogy ennek hatása lesz.

Legkevésbé volt elnéző azokkal a rendtársakkal szemben, akik legértékesebbek voltak, akiket épp azért legjobban szeretett s akikben nem tűrt semmi kiütköző hibát. P. Laínezzel, aki utódja lett a rendfőnökségben, s aki egyike volt azoknak, akiket legjobban becsült és szeretett, utolsó évében gyakran oly keményen bánt, hogy P. Laínez néha az imádságban is fölkiáltott: „Uram, mit vétettem a Társaság ellen, hogy ez a szent férfiú így bánik velem?”

Épp ez a jelenség vezet rá Szent Ignác vezéri voltának leg-mélyebb szellemére, s ez: *a közjó szolgálata minden erővel, mara-dékitalanul, Isten tiszta szeretetéből és az Úr Jézus példájára.*

Rendjének java s általa az Egyház java — nem mint az ő egyéni célja, hanem mint Istentől nyert nagy feladat: ebben emésztődik fel Ignác vezérsége. A regnare = servire (uralkodni annyi, mint szolgálni) elvnek akart megtestesítője lenni, amennyire csak Istentől nyert képességeivel tehetette.

A közjó szolgálata azonban Ignácnál nem hideg szolgálati tény volt; nem is csak meleg, testvéries életkapcsolat, hanem termékeny és gazdag életárasztás. Szerinte az elüljárónak mindent meg kell tenni, hogy az a krisztusi élet, melynek érdekében elüljáró lett, első-sorban öbenne magában dúsan áradozzék, a túlcsoordulásig bőséges legyen. Ezt az életet neki kell átárasztania a tagokba. Mindíg készségesen, mindig türelemmel, mindig önzetlenül, mindig Jézus nevében, a tőle vett legszentebb megbízatás szerint.

Ebből önként következik, hogy az ignáci vezérkedésnek legkiemelkedőbb vonása a *jótékony szeretet*. Ez hordja ugyanis és közvetíti legbiztosabban és legtermészetesebben a természetfölötti élet javait.

Ennek a szeretetnek pedig fémjelzője a hibátlan tárgyilagosság, mely ez életárasztó szeretetben nem keres alanyi kielégülést, a szeretettek hozzánk hajlását, ránkborulását, hanem csak az *Isten* mindig nagyobb szeretetét. Csak így érthető egészen Szent Ignácnak némely esetben tanúsított szigorú viselkedése, éppen legértékesebb és legkedvesebb fiaival szemben.

Összefoglalás

Nem remélhetjük, hogy e vonásokkal tökéletes rajzát adhattuk a rendalapító csodálatos, emberi mértékeken messze túlágazó egyéniségének. Oly nagystílú egyéniség ez, hogy elmondhatjuk: alkotása, a Jézustársaság máig ennek a nagy egyéniségnek vetülete. Nem ő a cél s a végső eszmény, nem is akart az lenni soha, de annál inkább a vezér, az útmutató, akire biztosan s örömmel ráhagyatkozik a rendnek minden tagja s gyermeke.

Mi jezsuiták szeretjük Szent Ignácot, azért, mert ő az út, amelyre Isten minket állított. Szeretetünk nem rajongás, hanem hála és lángoló bizalom, amelynek az a tudat az alapja, hogy vezérünk s útmutatónk csak egyet akar: hogy mindenestül az örök Isten és Krisztus uralkodjék bennünk!

Jegyzetek

- ¹ Jablonkay: Loyolai Szent Ignác élete és működése. I. k., 44—45. ll. (Első források: Acta S. Ignatii a P. Consalvio; Monumenta Historica Soc. Jesu — Monum. Ignatiana, ser. IV., tom. I., 39., 340. ll.)
- ² U. o. 54. l. (Első forrás: Acta... a P. Consalvio, 46. l.)
- ³ Bollandisták: Acta Sanctorum Julii, t. VII., 416. l.
- ⁴ Jablonkay műve: I. k., 58. l. (Első források: Acta a P. Consalvio 47. l. Láinez, Epistola de S. Ign.)
- ⁵ Jabl. i. m. I. k., 64. l. (Első források: Acta... 48. l.; Polanco, Vita Ignatii — Monum. Hist. Soc. J., Monum. Ign. ser. IV., tom. I., 18—19. ll.; Ribadeneira, Vita Ignatii Loyolae, L. I. c. V.)
- ⁶ Jabl. i. m. I. k., 73. l. (Acta a P. Consalvio, n. 26.)
- ⁷ Jabl. i. m. I. k., 81. l. (Tanúskodnak Consalvius, Ribadeneira és Láinez jelzett műveikben.)
- ⁸ Láinez, Epistola de S. Ignatio. (Monum. Ign. ser. IV., t. I. 103—104. ll. II.)
- ⁹ Láinez, u. o.
- ¹⁰ Jabl. i. m. I. k., 86. l.
- ¹¹ U. o. 90. l. — Acta... a P. Consalvio n. 35.
- ¹² Láinez, i. m. 106. l.
- ¹³ Jabl. i. m. I. k., 110. l. — Polanco, Vita Ignatii etc. t. I. 32. l.
- ¹⁴ Ribadeneira, Vita Ign. Loy. L. I., c. XV.
- ¹⁵ U. o. L. II. c. I. — Jabl. i. m. I. k., 151. l.
- ¹⁶ Jabl. i. m. I. k., 166—167. ll. — Du Boulay, Hist. Univ. Par. T. VI., 945. l.
- ¹⁷ Simonis Rodericii, De origine et progressu Soc. J. (M. H. S. J. Epistolae, 456. l.) Jabl. i. m. I. k. 198—199. ll.
- ¹⁸ S. Rodericii u. o.
- ¹⁹ U. o. 459. l. Jabl. i. m. I. k. 204. l.
- ²⁰ Memoriale P. Consalvii. — Ribadeneira, De actis S. Ign. — Ribad., Dichos y hechos. — Jabl. II. k. 601—604. ll.
- ²¹ Ribadeneira, De ratione S. Ign. in gubernando, c. 3. — Memoriale P. Cons. — Szent Ignác levelei. — Jabl. II. k., 622—623. ll.
- ²² Responsio P. Manarei n. 13.
- ²³ Szent Ignác levelei, és Ribadeneira, De ratione S. Ignatii in gubernando. — Jabl. II. k., 636. l.
- ²⁴ Jabl. i. m. II. k. 636—637. ll.
- ²⁵ Acta quaedam N. P. Ignatii. — Jabl. II. k., 43., 46. II.
- ²⁶ Jabl. i. m. II. k. 48—49. ll.
- ²⁷ L. Jablonkaynál idézve II. k. 54. l.
- ²⁸ Palmio önéletrajza (Tacchi-Venturi, Storia della Comp. di Gesu in Italia, t. I.)
- ²⁹ Memoriale. n. 24. — Ribadeneira, De actis S. Ign. n. 42. — Jabl. II. k., 617. l.
- ³⁰ Ribadeneira, Vita S. Ign. I. III. c. II. — Jabl. II. k., 14—15. ll.
- ³¹ Ribadeneira u. o. I. V. c. IV.
- ³² Szent Ignác levelei közt a 169., 1547-ből a coimbrai koll. tagjaihoz.
- ³³ Ribadeneira, De actis S. Ign. n. 63.
- ³⁴ Memoriale, n. 183. — Ribad., Vita S. Ign., L. V. c. I. — Ephemeris, n. 35. — Ribad., De actis S. Ign., n. 25. — Jabl. II. k., 615—616. ll.
- ³⁵ Cartas de S. Ignatio, t. I., Introduction I—II.
- ³⁶ Jablonkay, I. k. 57. l.

- ³⁷ U. o. I. k. 47—48. ll.
- ³⁸ Előadások a kat. liturgiáról. Bp. 1924. 25—26. ll., 93. l.
- ³⁹ Szent Máté evang. 16. f. 24. s 25. vv. (Ügyszintén Lukács 9, 23.)
- ⁴⁰ Szent Máté evang. 5. f. 29. és 30. vv. (Ugyanott Máté 18, 8 és 9; Márk 9, 46.)
- ⁴¹ Szent Pál korintusiakhoz írt első levele, 9. f. 26. és 27. vv.
- ⁴² Lásd M. de Molinos elítélt tévedéseiből némelyiket: Denzinger—Umberg, *Enchiridion Symbolorum*, nn. 1222 skk. (Világosan tárgyalja e kérdést Dr. M. Premm, „Aszetischer Semiquietismus“ címen a Linzer Quartalschrift 86. évf. 295—300. ll.)
- ⁴³ Lásd XI. Pius körlevelét a lelkigyakorlatokról, *Acta Ap. S.*, vol. XXI. 691—705. ll.
- ⁴⁴ *Acta Ap. S.*, vol. XIV. 629—632. ll.
- ⁴⁵ L. Jablonkay i. m. II. k., 460—482. ll.
- ⁴⁶ *Cartas de S. Ignatio t. I. Introduccion I—II.*
- ⁴⁷ *Constitutiones*, P. IX., c. 2., nn. 1—10.
- ⁴⁸ Ribadeneira, *De ratione S. Ignati in gubernando c. 3.*, nn. 1—7.
- ⁴⁹ U. o. n. 12. — *Memoriale P. Consalvii* nn. 112—117.
- ⁵⁰ 3565. levél a gyűjteményben.
- ⁵¹ Gemelli—Kolb, *Leben des hl. Ign.* 364. sk. I.

A rend erőforrása: a szentgyakorlatok

Irtta: CSÁVOSSY ELEMÉR S. J.

Csendes, későnyári délután borul rá a Zugligetre. A 81-es villamosról sok férfi száll le a Szarvas Gábor-úti megállónál és kis közön át a Labanc-út felé irányítja lépteit. Ott, az erdő szegélyén hatalmas épülettömb ragadja meg figyelmét, melynek homlokzatára az egyszerű, de sokat mondó szó van ráírva: Manréza, Jézus Szíve férfi-lelkigyakorlatos ház. A kápolnarész homlokzatán pedig a dedikáció: Cordi Christi Regis — Krisztus Király Szívének.

Mit keres ez a férfisereg itt, ebben az épületben? Miért hívják Manrézának? Mi az a lelkigyakorlat, melynek végzésére épült ez a ház?

Gyönyörű rálátás nyílik lapos tetejéről az alatta a távolban elterülő fővárosra. Csak messziről látszanak Budapest épületei, palotái, bérházai, templomai, gyárkéményei, bankházai, nyomortanyái.

A férfiak jönnek egyesével, kettesével. Először kis cellájukba mennek és elrendezkednek, majd megtekintik a házat és a lapos tetőről a gyönyörű kilátást. Elfelejtani jöttek — elfelejtani az alattuk elterülő fővárost, az üzletet, a hivatalt, a gyárat minden gondjával, sürgésével-forgásával, — de nem egy pohár borban, nem egy mulatóhelyen, nem is egy kiránduláson, hanem a lelki magányban, egy lelkigyakorlaton, melyből felfrissülve, új erőt merítve akarnak visszatérni az életbe, ahonnet jöttek. Nem remeték akarnak lenni, de mintegy a remete otthonából tisztább szemmel akarják látni a világot, hogy visszatérve a magányból, munkásabb munkásai és igazibb megismerői lehessenek az életnek.

— Mi is lesz itt velünk? — kérdi talán, aki először vesz részt ilyen ú. n. szentgyakorlaton.

— Magam sem tudom, válaszol a másik, aki maga is csak jövevény ebben az országban, még nem otthonos Manréza vilá-

gában. De meghallva beszélgetésüket, odalép egy harmadik, aki már járatos a szentgyakorlatok iskolájában, és ízelítőt ad nekik a lelki gyakorlatokról: mily szép, megnyugtató, békítő, erőt adó lesz az, amit nekik nyújtani fognak a három napon át.

Az est már ráborult a zugligeti völgyre, ezer csillag tekint le a lelkigyakorlatozókra, s csillagok fénye kezd derengeni már most is lelkükben.

Megszólal a csengő és vacsorára hív. Itt és vacsora után barátságos ismerkedés: mindnyájan egy közös célért jöttek, nem olyanért, melynek megvalósítására a világban szoktak szövetkezni az emberek, itt mindnyájan keresnek valamit, ami a földi érdekeken túl van, valami mélyebbet, valami múlhatatlant, valamit, ami nem e világból való — lelküket, Istent, az élet értelmét, az örökkévalóságot. Ez a gondolat hozta őket ide.

Ismét megszólal a csengő és a lelkigyakorlatozók csoportja a kápolnába lép. Itt megszólal a *Veni Sancte* hangja és a Szentlelket hívja le rájuk.

„Jöjj, Szentlélek, töltsd be híveid szívét” — imádkozzák, éneklük, s talán soha így szíven nem találta ez az imádság a férfit, mint most, mikor először van itt, hogy háromnapos magányban számot vessen magával és az élet legfontosabb, leghűsbavájóbb, legkomolyabb kérdéseivel.

Imádság és szentségi áldás után az előadóterembe vonulnak. Csendben várnak. Belép a páter, a szentgyakorlatok vezetője. Mindenki rátekin, látni akarja azt, akinek mintegy kezébe van letéve e három napon át lelke. Ajkáról várja az első szót. Miről beszél? Lélekről, halhatatlanságról, túlvilági életéről, a földi élet mulandóságáról, próbajellegéről, a vallás szükséges voltáról, életreformról: megnyitja lelki szemük előtt a szentgyakorlatok perspektíváit, programját. Az élet nagy kérdéseiről szól, azokról, melyekről talán sohasem gondolkoztak még komolyan, melyeknek talán még fontosságát, életbevágóságát sem ismerték meg. Ez a bevezető.

Reggel pontos időben felkelés, imádság, szentmise. Majd következik az első igazi szentgyakorlatos elmélkedés. A vezető a teremtsérről és az ember rendeltetéséről szól. Országgyűlési képviselők hallgatják, akiknek lelke kint az életben éppen a politika napi eseményeibe merült el. Itt ismerik meg, hogy a politika érdekein túl van valami, ami még sokkal égetőbb fontosságú, mint bármely politikai vagy társadalmi probléma, van valami, aminek az életet még a politikában is irányítania kell, valami sarkcsillag az örökké-

valóság egén, melyre a politikusnak, az államférfinak, a miniszternek is fel kell tekintenie, ha az élet hajóját nem akarja zátonyra vinni, vagy örvénybe sodorni: az örök cél, az ember rendeltetése. — Munkások hallgatják, akiknek örök célul csak a szocialista államot festették oda lelkük elé, akiket Marx és Lenin elvei megtevesztettek, akik szemében eddig az ég csak angyalok és verebek számára létezett. — Ifjak, tisztviselők, tanárok, orvosok, művészek és írók hallgatják: egy közös céljuk van, az ember örök rendeltetése. Ez a „fundamentum”, melyre egyedül lehet biztosan emberéletet felépíteni, emberéletet, melynek vége nem a halál kódében foszlik szét, hanem átnyúl az örökkévalóság fényébe.

Tovább szól az elmélkedés a teremtetett dolgok rendeltetéséről, s mintegy pillanat alatt fellebben a fátyol, mely eddig a lélek tisztánlátását eltakarta: minden teremtetett dolog csak eszköz és egyedül csak eszköz az örök cél elérésében: Isten szolgálatában és lelkem üdvözítésében. Pillanat alatt ott áll a lelkigyakorlatozó előtt életének egész rendezetlen volta, esztelensége, hiábavalósága, gonosz-sága. Ez az egy elv elegendő az életreformra.

Következnek az elmélkedések a bűnről: mert hiszen életünk említett rendezetlensége a legtöbb esetben bűnbe sodor minket, maga ez a rendezetlenség is sok esetben már bűn. Most a lelki-gyakorlat vezetője azt az „emberi gyengeségnek”, megbocsátható kilengésnek nevezett bűnt állítja oda hallgatói elé: mi egyetlen bűn Isten szemében és megítélésében, mi a bűn önmagában, mi következményeiben egyénre és társadalomra nézve, a földön és az örökkévalóságban? Ezek az elmélkedések, melyeket még a földi élet mulandóságáról, a halálról, az ítéletről szóló elmélkedések kiegészítenek, a lelki-gyakorlatozó tökéletes megtérésére, életének átértékelésére, „új” életre vezetnek — attól a tudattól kísérve, melyet a vezető páter mindig újból, minden legkomolyabb elmélkedés szigora mellett is hallgatói lelkébe beleönt: hogy a végtelenül irgalmas Isten a legnagyobb bűnöst is szívéhez öleli, ha az őszinte lélekkel hozzá megtér.

A folyosók az atyák cellái előtt benépesednek, a lelki-gyakorlatozók egyenként belépnek a gyóntatóhoz, hogy Isten eme megbocsátó irgalmában részesüljenek. Vidámság és béke sugárzik arcukról, amikor az atyák szobáját elhagyják. A keresztségi kegyelem új fényben ragyog lelkükön és visszatükröződik arcukon. Erőt kaptak új életre, Krisztus bátor, öntudatos harcosai lettek a magán- és a nyilvános életben.

Erre a feladatra edzik, lelkesítik őket a szentgyakorlatok további elmélkedései. Fellép az isteni Vezér, a királyok Királya, Krisztus, és hív mindenkit a nagy munkára, országának felállítására az emberek lelkében, az egész nagy világon, a közéletben, a tudomány és művészet csarnokaiban, hogy az egész emberiség az Ő igazságát megismerje és földön és túlvilágon boldog legyen. Ez a nagy vállalkozás, melyre a lelkigyakorlatozók a további elmélkedésekben felbuzdulnak: államférfiak, munkásvezérek, pedagógusok, katonák, családapák, lelkes ifjak... Krisztus Király maga köré hívja az övéit, s ők követik.

Nincs harc sebek és vér, fáradság és szenvedés nélkül. Erre készíti fel a lelkeket az elmélkedés Krisztus szenvedéséről. Krisztust követni, Krisztusért harcolni önmegtadadás és szenvedés nélkül: utópia, fából vaskarika. De viszont a keresztút a feltámadáshoz vezet. Krisztus megdicsőítésében látja a lelkigyakorlatozó saját lelki s egykoron testi megdicsőülését is, látja már e földön az Egyház Golgotájából fakadó mindig új meg új feltámadást, diadalát ezer üldöző terrorhatalom, áltudomány és álkultúra, gazdasági lehetlenné tevés és politikai kisemmizés, szellemi negligálás és alattomos rágalmozás, szabadkőművesség és bolsevizmus, vérkultusz és fajimádás és a pokol összes erősségei fölött, bármilyen alakban is öltenek testet a világtörténelem színpadján. Ez ad apostoli bátorságot, erőt, lelkesedést a világi apostolok szívébe, akik a Manréza szentgyakorlatait elhagyják, akár a gyárak gépeinél állnak majd ismét, akár a közélet porondján küzdenek, vagy a bársonyszékben védik meg az Egyház és Isten érdekeit.

S mindez legvégén az istenszeretet remek akkordjaiban cseng ki, a tevékeny, az önátadásban és az Istenért vállalt munkákban megnyilatkozó hamisítatlan istenszeretben, mely a szentgyakorlatokra ráteszi a koronát.

Igy hagyják el elmélkedéssel és áldozással lelkileg táplálva, az örök változatlan Isten igazságának fényében szemlélve az életet, a szentgyakorlatos házat, hogy Krisztus zászlóját kivigyék és diadalra juttassák az életben.

*

Ha egy lelkigyakorlatozó a szentgyakorlat után az elmúlt napokra s azok élményeire visszagondolna s kérdezné: Mi is volt az, ami életemet oly gyökeresen megváltoztatta, lelki irányomat oly egészen más vágányokra terelte, nehezen tudná pár szóval megmondani, mi volt az az erő, melynek oly áldásos, de egyúttal oly

ellenállhatatlan hatása alá került a szentgyakorlatokban. Mi is ez előtt a kérdés előtt állunk: Mi a lelkigyakorlatok ereje? Miben rejlik sikerüknek titka? Talán ez a szó megmondja: *Átélt valóság.*

A lelkigyakorlat ugyanis nem valami könyv, akár a leghíresebb szerzőtől is, melyet olvasunk. Nem színdarab, legyen az a lelket minden szálában a legnemesebb és legmélyebbre ható katarzis által megrendítő darab is, melyet csak megnézünk. A lelkigyakorlat átélt lelki valóság. A lelkigyakorlat egy nagy embernek: Loyolai Szent Ignácnak lelkéből magából fakadt. Voltakép nagy önvallo-más, de egészen más, mint Szent Ágostoné. Minden szó a könyvben egy élettapasztalat. Egészen személyes élmény és mégis személy-telen. Ebben különbözik a lelkigyakorlatos könyv a Vallomásoktól. Szent Ignác saját lelki élményeit mintegy objektiválta a lelkigyakorlatos könyvben s másoknak odanyújtja, hogy ők is átéljék. Nem hogy olvassák, hanem hogy átéljék, kiki a maga lelki beállítottsága és szükséglete szerint. Ebben áll a lelkigyakorlatok ereje.

Amit Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyvben leírt, azt maga átélte, de ebben minden ember lelki átélését megrögzíti, aki őszintén és lélekkel végzi ugyanazokat a gyakorlatokat. Szent Ignác személye egészen háttérbe szorul a lelkigyakorlatos könyvben, csak itt-ott, a képek és hasonlatok és a szavak erőteljes, tartalomdús rövidsége árulják el a katona-szerzőt; s mégis mindenki észreveszi, aki ezt a könyvet olvassa, s még inkább, aki a szentgyakorlatokat végzi, hogy mindez, ami ott le van írva, átélt valóság, egy lélek eleven élménye. Maga a dolog azonban az emberi lélek egyetemes élete, Istenhez térése, a lelki tökéletesség csúcsára való törtétese. Szent Ignác után ezrek végezték a lelkigyakorlatokat, s mindenki a saját lelkét találta meg azokban. Azért voltak képesek a lelki-gyakorlatok egy egész világot megújítani. A nagy egyházi reform-nak bölcsője és forrása lettek a 16. században és maradtak nap-jainkig.

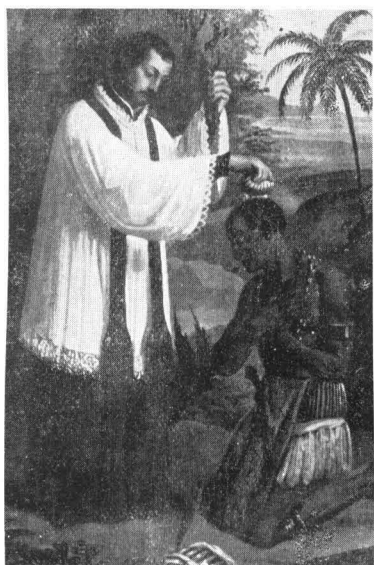
Szent Ignác a pamplonai sebesülés után Loyola várától kezdve, ahol betegen feküdt és volt ideje elmélkedni élete multja s jövője fölött, Manrézán át, melynek barlangjában hónapokat töltött s imával, vezekléssel készült nagy hivatására, egészen teológiai tanulmányáig Párizsban, mindent feljegyzett, ami lelkében végbement. De nem naplószerű érzelmeket, felbuzdulásokat olvasunk feljegyzéseiben, a lelkigyakorlatos könyvben, hanem a lélek legmélyéig ható, a vallás lényegét érintő, az Isten-szolgálatra, Krisztus-követésre vonatkozó tapasztalatait, meglátásait s élményeit. A lelkigyakorlatos könyv

tehát nem egy napon, nem is egy év alatt, hanem az évek során át keletkezett, bár lényeges részei Szent Ignác manrézai tartózkodása után már megvoltak.

Az egész lelkigyakorlat négy úgynevezett hétre oszlik, melyet az alapelmélkedés, a „fundamentum” előz meg, ahol Szent Ignác az ember rendeltetését és örök célját s a teremtetett dolgok rendeltetését tárja elénk. Az első hét az Istenhez térést tartalmazza, a második a Krisztus-követést, melyet a Krisztus Királyról szóló nagyszerű s átfogó elmélkedés vezet be s az ezt részletező úgynevezett választási elmélkedések a Két zászlóról, a Három emberosztályról, az alázatosság három fokáról szönek át. A harmadik hét, mely Krisztus szenvedésével foglalkozik, a lelkigyakorlatozó megerősítésére szolgál a tett elhatározásokban. A negyedik hét mintegy átalakítja, új színekbe öltözteti az előző hetekben megalapozott és tökéletessé lett lelki életet: a lelki öröm és az apostoli lendület motívumait viszi bele a lélekbe Krisztus feltámadása és megdicsőült földi élete szemlélésével. Az isteni szeretetről szóló elmélkedés pedig mint tetőzet borul rá az egész lelki építményre, de egyúttal életprogramot is tár fel: a tevékeny szeretet életprogrammját, a cselekvésben megnyilvánuló szemlélődés örömteljes programját.

Ez a lelkigyakorlat, amint Szent Ignác lelkében megszületett, s amint minden lelkigyakorlatozó lelkében mindig újból lelki valósággá lesz. Ezerszer ismétlődik ugyanaz a lelki processzus és mindig másképp. Mert a lelkigyakorlat nem holt betű olvasása, hanem tett és élet. Ha az ember a lelkigyakorlatok könyvét pusztán olvassa, talán mint kevésbé értékes valamit félre teszi, annyira egyszerű. De a lelkigyakorlatokat nem olvasni, hanem végezni kell. Csak ez nyitja meg számunkra belső tartalmukat és érezteti velünk hatásukat. Kissé profán hasonlattal egy színházi rendező utasításaival hozhatnám párhuzamba a lelkigyakorlatos könyvet. Ezekből az utasításokból még nem láthatjuk a darab nagyszerűségét, csak ha az utasítások szerint el is játsszuk a darabot. Ilyen a lelkigyakorlat is. Elvégzésük tárja fel előttünk igazi tartalmukat.

Vessük fel újból a kérdést: Miben rejlik voltaképp a lelkigyakorlatoknak ereje? A csoportosításban és beállításban. Nem annyira azokban a kisebb jelentőségű, inkább csak módszertani utasításokban, melyeket a Megjegyzések és Adalékok fejezetében s más oktató részekben állít elénk, bár ezek is rendkívüli emberismeretről, tapasztalatról és lelki meglátásról tanúskodnak, hanem inkább a gyakorlatoknak maguknak lényegében. És mi ez a lényeg? Az, hogy

Xavéri Szent Ferenc keresztel.

*Borgia Szent Ferenc.
Az egri főszékesegyház márványszobra.*

P. Ricci Máté, kínai hithirdető.

*P. de Nobili Róbert, a brahmánok térítője.
Egykorú archép.*

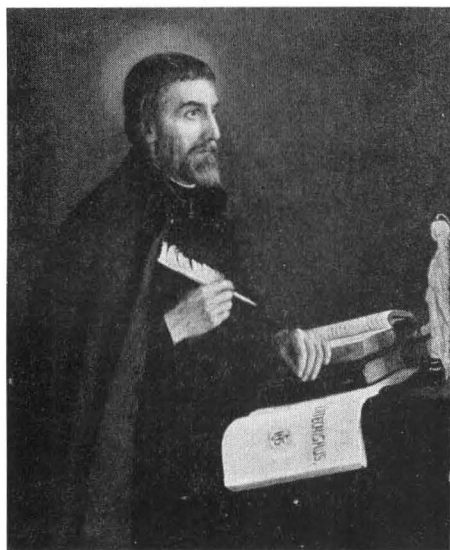
*Kosztka Szent Szaniszló.
Delfini egykorú festménye.*

*Gonzaga Szent Alajos
mint királyi apród.
Festmény a bécsi Szépművészeti Múzeumban.*

*Bellarmino Szent Róbert, egyháztanító.
Római festmény.*

*Canisius Szent Péter, egyháztanító.
Hosszú Márton festménye.*

Szent Ignác hallatlan egyszerűséggel, a főre és lényegesre egyedül tekintő összpontosítással, egyenesen és világosan, azt lehet mondani: húsbametsző, könyörtelen következetességgel tárja elének a keresztény alapigazságokat, azoknak egész gyakorlati jelentőségét és a belőlük folyó következtetéseket is, és nem ereszt el az embert addig, amíg az ember végleges és döntő választ nem ad önmagának s Istennek arról: belátja-e, hogy ezekből az igazságokból ezek és ezek a következtetések folynak, belátja-e, hogy ezeket okvetlenül s a leghalálósabb komolysággal teljesíteni kell, s akarja-e teljesíteni azokat, igen vagy nem?

Ez és az az élet célja: ez és semmi más. Hiszed? Akkor ez meg ez következik belőle. Akkor így és így kell élned. Erről s erről örökre lemondanod. Erre s erre magad rászánod. Súlyosan, pörölyütésként, kérlelhetetlenül pattognak a logikai következtetések: tantum quantum, közömbösség minden teremtett dologgal szemben. Még észre sem vetted, mily szörnyű sok és látszólag nagy dolog rejlik e szóban: „minden teremtett dolgok” s már jön is a másik fundamentális igazság: ettől a céltól pedig elfordulni bűn, átok, öngyilkosság és rettenet, és nincs a teremtésben rettenetesebb, mint ez. És még tovább: ennek az elfordulásnak vége a kárhozat. Nem festett, elképzelt, dantei pokol, hanem igazi, égő, élő és égető. És örök. Nem akarsz úgy-e, martaléka lenni soha? Akkor ezt és ezt kell tenned, de komolyan, végérvényesen, alkudozás és ingadozás nélkül. A fejedet le kell vágatnod, kezedet-lábadat leszaggattatnod inkább, mint ezt!

Három sorban le lehet írni ezeket az igazságokat, de roppant akarat kell hozzá, hogy gyakorlatilag is megvalósítsuk és egy élet kell hozzá, hogy az ember végig híven teljesítse azokat. Itt nem szép szavakról vagy érzelmekről van szó többé, nem költeményről, nem szertartásról, nem jogi vagy tudományos formulákról, hanem kemény és elalkudhatatlan életprogramról, amelyet a természetfölöttiségnek a mindennapi életbe való tökéletes beleillesztése s az örök igazságokba való teljes és maradéktalan elmerültség képvisel.

A szentgyakorlat második része: Krisztus. Ki Ő? és mit akar? És mit akar névleg tőlem? Melyik az a királyi út, amelyet Ő a maga számára mint legkiválóbbat választott s követett: szegénységben, alázatban, önfeláldozásban? Engem is erre az útra hív. Akarom-e követni? Milyen mértékben? És meddig? És mekkora következtetességgel?

A harmadik rész lényege: a keresztút. Krisztus útja: a szen-

vedés, a kereszt és a szegény útja. Hajlandó vagyok levonni ebből is a következtetéseket? Mik ezek? Hogyan kell azokat életem programjába beleillesztenem?

A negyedik rész: a végső megdicsőülés. Az a biztos hit, hogy a végső győzelem és milyen győzelem! — a mienk; hogyha a Krisztus-követés nehéz útját járjuk, a Krisztus örök diadalában is királyfiúi részt kapunk.

Mily kevés igazság és mily egyszerű! És mégis: ezekben az igazságokban rejlik a keresztény élet és apostolkodás minden egyszerűsége. S éppen azért lélekbe markoló módszer a lelkigyakorlatok módszere, mert ezeket az egyszerű igazságokat a maguk középonti helyzetében, megkerülhetetlen, elvitathatatlan s elodázhatatlan valóságukban tárják a lélek elé s szinte kényszerítik, hogy lásson, a mélyre hatoljon, magára alkalmazza azokat s a végső, nagy, akár vértanúi hősiességet követelő elhatározásokra gyulladjon. Ez a lelkigyakorlatok ereje.

A lelkigyakorlatoknak nincsen teológiája, mondja H. Bremond és követői. Nem tárnak elénk egy nagy teológiai igazságot, mint p. o. Krisztus titokzatos testének tanát, melyre mindent felépítenek. — Szent Ignác egészen a tett embere, ez a válaszuk. Őt az elméleten túl a gyakorlat érdekli. Szent Ignác is nagyon jól ismerte Krisztus titokzatos testének tanát; de jobban érdekelte, — hogy a Krisztus-követése egyik szavára utaljunk — mikép lehetek valóságban ennek a titokzatos testnek tagja, mint az, hogy miben áll ennek a tannak elméleti magyarázata. Azért a lelkigyakorlatban, s ez épp a másik hét főfeladata, arra törekszik, hogy igazán egészen ennek a testnek tagjai legyünk, egészen a fejhez hasonlók, egészen képe szerint formáltak és átalakultak. Ezt pedig másképp nem érjük el, mint hogy magunkról, önszeretetünkről, rendetlen hajlamainkról lemondunk s az ő szegénységét s alázatát követjük fel az alázatosság harmadik fokáig. Ez Szent Ignác gyakorlati teológiája a szentgyakorlatokban. Meg kell ölni magunkban a régi ember életét (mortificatio), hogy Krisztus élhesse bennünk az Ő életét (vita vera — a Két zászló elmélkedésben.) Ez a titokzatos test dogmájának aszkétikus megvalósítása, s ez egyúttal a szentgyakorlatoknak is alapeszméje. Ezt az átalakulást azonban csak ima és elmélkedés s az ima által nyert kegyelem segítségével lehet elérni — s ebben van a cáfolata annak az ellenvetésnek, mely a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatos aszkézist helytelen voluntarizmussal vádolja.

Ha a lelkigyakorlatoknak nem annyira módszerét, átütő erejét, mint inkább közvetlen célkitűzéseit vesszük szemügyre, egy másik kérdés merül fel és vár feleletre: Mi is voltakép legbensőbb mivoltában a lelkigyakorlat? A megtérés kiváló eszköze? Pályaválasztás? Életrendezés?

E kérdéseket már sokszor felvetették és igen különbözően feleltek rájuk. Legjobban azt mondhatnók: a lelkigyakorlat *a lényegi vallásosság iskolája*. Mily mélyértelmű, sokatmondó ez a szó: *lényegi vallásosság*. Vagyis az a vallásosság, mely nem éri be a vallás külső formáival, nem éri be a pusztán vallásos érzelemmel, nem éri be azzal, hogy magát Istent-hívőnek, jó katolikusnak nevezi, nem éri be azzal, hogy a klérus igazi vagy színlelt per-tu barátja, nem éri be azzal, hogy szónokol a vallás szépségéről vagy az Egyház mult dicsőségéről, vagy egy-egy templomi koncertet vagy vallásos ünnepélyt végigélvez, vagy talán végigunatkozik. Oly sokan nem érnek el életük végéig a vallásosság igazi lényegéig! Vannak, akik talán naponként áldoznak, de hogy kis áldozatot hozzanak kényelmük, megszokott életmódjuk megtagadásában és módot nyújtsanak arra, hogy mások, cselédjük, alkalmazottaik, velük lakó rokonaik legalább vasárnap miséhez jussanak, erre már nem kaphatók. Ime, csak egy kis példa rá, hogy mi a vallásosság igazi lényege, és mi nem az.

A szentgyakorlat tehát, úgy mondhatjuk, *életünknek a vallásosság lényegéből fakadó elvek szerinti következetes és céltudatos berendezésére előkészítő iskola*. Nem mintha csak abban az emberben volna meg az igazi vallásosság lényege, aki szentgyakorlatokat végzett, vagy hogy csak a szentgyakorlatokból meríthetné az ember a vallásosság lényegét. De a lelkigyakorlat ennek az igazi és lényegi vallásosságnak egyik legkiválóbb iskolája, sőt maga a szentgyakorlat egész felépítésében, berendezésében, mivoltában nem nyújt és nem is akar mást nyújtani, mint épp ezt a lényegi vallásosságot, mely a magot keresi, nem a burkolatot, az igazságot magát végső következményeivel együtt, nem annak külső színét.

Épp ezért a szentgyakorlat általános katolikus valami, nem különlegessége a jezsuita rendnek, habár ez, mint látni fogjuk, a lelkigyakorlatokból született meg s ebből szívja magába továbbra is éltető erejét, saját lelki életében és világra szóló apostoli működésében egyaránt.

Szent Ignác egyszerű katolikus hívő volt, mikor Manrézában a lelkigyakorlatokat végezte. Ezek tették őt a Jézustársaság alapító-

jává, de ő azokat nemcsak jezsuiták számára írta. A szentgyakorlatok, amint az már a könyvhöz írt utasításokból (annotationes) világosan kitűnik, mindenkinek való. Legjobb bizonyítéka a szentgyakorlatok általános értékének, hogy azokat nemcsak minden rangú és állású világi emberek, hanem még szemlélődő szerzetesek is nagy haszonnal végzik. Ezért szólítja fel XI. Pius pápa a szentgyakorlatokról írt körlevelében (Mens nostra) az összes állásokat és hivatásokat, hogy a kor betegségei ellen mint legbiztosabb gyógyszert használják azokat és örömeinek ad kifejezést a vallásos áhítat ama fellendüléséért, mely a lelkigyakorlatok végzéséből világszerte megindult.

„TAPASZTALATI TÉNY, mondja a pápa, hogy az egészséges katolikus aszkézis elveivel egyező szentgyakorlatos módszerek közül egyik mindig legjobban kitűnt, az Apostoli Szentszék teljes jóváhagyását ismételten elnyerte, a legjobb hittudósok és szentek magasztalását kiérdemelte és négy évszázadon át a szentség tömérdek gyümölcseit megtermette: a Loyolai Szent Ignác által bevezetett módszert értjük, akinek csodálatos könyve mindig úgy szerepelt és érvényesült, mint a legbölcsebb és általános szabálykönyve a lélekvezetésnek az erényesség és életszentség útján, mint kiapadhatatlan forrása a legtisztább és legalaposabb jámborságnak.”

Miért?

Mert a szentgyakorlatos könyv az egész lelki életet a legáltalánosabb és legalapvetőbb vallási elvekre építi fel. Nem is lehet a vallásos életet más elvekre, más alapra általánosságban felépíteni, mint amelyeket Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvében lefektetett. Krisztus titokzatos teste? Liturgia? Mindennek mi a végcélja? — „Homo creatus est, ut laudet Deum Dominum nostrum, ei reverentiam exhibeat eique serviat”, az ember a végre van teremtve, hogy Istent dicsérje, tisztelje s neki szolgáljon. Ez a Szent Ignác által lefektetett alapelv a legáltalánosabb és legszilárdabb, melyből minden egyéb alap és elv szilárdságát, megbízhatóságát kapja. Benne nyer kifejezést az *Isten akarata iránti áhítat*, mely minden áhítat igazi gyökere és forrása.

A szentgyakorlatok aszkézise tehát, mely voltaképp a „fundamentum”-ból, az alapelvből folyó aszkézis, mindenkinek való. Csak a mód, hogyan valósítja meg valaki a „fundamentum”-i igazságot saját életében: milyen pályán, milyen hivatásban, milyen életmód által dicsóíti és szolgálja Istent — ez lehet más személy s személy, hivatás és hivatás szerint. De ennek a speciális hivatásnak s életmódnak felismerését, megválasztását is ismét csak a „fundamentum”-i elvek alapján szerezhetjük meg és dönthetjük el helyesen: „minden

egyéb teremtvé van az emberért s hogy őt segítse célja elérésében, mely végett teremtvé van... azért szükséges, hogy közömböseké tegyük magunkat minden teremtetttel szemben". Nem a hajlam mint ilyen dönt, hanem Isten akarata, mely az eszköznek, a pályának, a hivatásnak a célhoz való alkalmasságában nyilvánul meg az isteni akaratot követni kész emberi akarat előtt. Ezen az alapon választom az aktív vagy kontemplatív életmódot, vagy esetleg a házaseletet is, ha benne Isten akaratát felismerem.

Életem helyes rendezésének egyedüli akadály a bűn és a bűnre való hajlandóság bennem. Azért a szentgyakorlatok aszkézise a bűnt és annak forrását, az emberi önzést a legmélyebb rejtekében is üldözi, kérlelhetetlen harcot indít ellene — ez az ú. n. első hét. Ebben is egészen általános érvényű lelki nekilendülésre találunk, mely nélkül semmiféle aszkétikus irány, a lelkiiségnek semmiféle módja sem lehet állandó és szilárd s nem teremheti meg a várt gyümölcsöket, aminők a bűn gyűlölete s az önzés leküzdése, az önlegyőzés, az önmegtagadás.

A bűnös hajlamok legyűrése után Isten akaratát pozitív irányban leginkább, sőt egyedül Krisztus hű követésében találom meg. Ez a szentgyakorlatoknak további folytatása: Krisztus élete, szenvedése, megdicsőülése, mint a mi életünk mintája s példaképe. Kibontakoznak előttünk egész életében, de főleg a Krisztus Királyról, a Két zászlóról, a Három emberosztályról, az alázatosság három fokáról szóló elmélkedésekben a tökéletesség elvei: alázat és belső elszakadás, melyekből új természetfölötti élet és erő fakad. Mindez a kereszténységnek, Szent Pálnak legigazibb aszkézise, s azért szintén kivétel nélkül mindenkinek való, aki a keresztény élet tökéletességére akar felemelkedni. Így látjuk ezt az Egyház szentjeinél. A szentgyakorlatok nem állítják oda mint a tökéletesség csúcsát az evangéliumi tanácsokat önmagukban, hanem Isten akaratának tökéletes követését, melynek feltétele az alázat és a belső elszakadás Krisztus példájára. Viszont rendes körülmények közt az evangéliumi tanácsok útja egyenesebb és könnyebb, hogy a nagy célt, a lelki tökéletességet elérjük, mert Krisztus is ezt választotta és ajánlotta. Így vezetnek végig a szentgyakorlatok a Krisztus-követésben a szenvedés titkán át a megdicsőülésig Krisztusban és fel a legtisztább Isten-szeretet magaslataira. Mindez a legtisztább katolikus aszkézis és kivétel nélkül mindenkinek való.

MISZTIKUS KÖNYV-E a szentgyakorlatok könyve? Iskola-e a misztikára a szentgyakorlatok iskolája? A lelkigyakorlatok elsősorban, mint az elő-

zöekből is világos, saját öntevékenységünknek az isteni kegyelemmel való közreműködéséből származó életrendezés s azért főleg aszkétikus törekvés. De tagadhatatlan, hogy a szentgyakorlatokban, főleg a szellemek megkülönböztetéséről szóló szabályokban megtaláljuk a katolikus misztika magvait, csiráit, sőt maga a lelkigyakorlatoknak aszkézise a legszilárdabb és legbiztosabb alapja a lélek misztikus életének, ha Isten kegyelme erre felvezérli.

*

Mindezekkel szemben felmerül a kérdés, vajjon mindezt nem ismerték-e fel már Szent Ignác előtt is s mi az ő voltaképeni érdeme a lelkigyakorlatok megteremtésében?

Igen, mindez, amit mondtunk, katolikus tan és igazság s már a kereszténység kezdete óta ismeretes volt az Egyházban, amint a rózsafüzér titkai, az Udvözlégy, a Miatyánk is ismeretesekek voltak, amióta csak az evangéliumok megíráttak. De amint a rózsafüzér mai alakját Szent Domonkosnak köszönjük, úgy a szentgyakorlatok mai formáját is, melyet XI. Pius pápa annyira dicsér, *Szent Ignác*nak köszönjük. Szent Ignác főérdeme az egység és a rendszer, melyet a lelkigyakorlatokba hozott; habár az egyes jegyzetek, utasítások, szabályok is, melyeket a szentgyakorlatos könyvben találunk, rendkívüli emberismeretről, tapasztalatról és lelki meglátásról tanúskodnak és a rég ismert igazságokat egészen új megvilágításba helyezik, mélyítik és rendszerbe foglalják. Szent Ignác ezeket az ismert igazságokat nagyon finom emberismerettel az egy nagy célra irányítja, mely a „fundamentum”-ban táruel élénk. Ez adja meg a lelkigyakorlatok egységét. De ebben rejlik, amint láttuk, egyúttal erejük is.

Voltak, akik a szentignáci lelkigyakorlatokat az értelmetlen, drillszerű akaratedzés iskolájának tartották s egyhangúnak találták ugyanazoknak az alapigazságoknak folytonos ismétlését. De a szentgyakorlatok éppen azért örök értékűek, mert az alapigazságokat hozzák közel az ember értelméhez és szívéhez. S ki mondhatja magáról, hogy őneki ezekre nincs szüksége, hogy ő ezekben már annyira otthonos és gyakorlatilag is otthonos, hogy reá nézve ezek a lelket formáló vallásos gyakorlatok már fölöslegesek?

Voltak, akik másféle „szentgyakorlatokkal” akarták pótolni, helyettesíteni a Szent Ignác-féle lelkigyakorlatokat s inkább a liturgikus ájtatosságot ajánlották. Nagyon helyesen ajánlották a liturgia mélyebb ismeretét, szeretetét s a lélek elmélyedését az Egyház nagy liturgikus eszmei kincstárában. De sohasem szabad elfelednünk, hogy a liturgiát is csak az egészen Istennek, Krisztusnak átadott lélek tudja egészen megérteni, megízlelni, kiaknázni. Ez az önátadás pedig

komoly lélektisztulás, önfegyelmezés, önmegtagadás nélkül lehetetlen. Erre a lelki tisztulásra és lelki átformálódásra vezet fel a szentignáci lelkigyakorlat. Egyébként is az Egyház nyilvános imádsága nem teszi feleslegessé vagy alacsonyabbrendűvé az egyéni imádságot. Ennek pedig szintén a lelkigyakorlat egyik legfőbb eszköze. Viszont az egyéni ájtatosság rendszeres kiépítése nélkül maga a liturgia is könnyen üres formalizmussá válhatik. A liturgikus és a szentgyakorlatos mozgalom tehát feltételezi és kiegészíti egymást s így testvéries egységben haladnak.

*

De miben áll akkor a szentgyakorlatok sajátossága a Jézustársaságra nézve? Miért köszöni a Jézustársaság a szentgyakorlatoknak sajátos szellemét, mikor a szentgyakorlatok voltaképp az egész Egyházhoz és minden katolikus emberhez szólanak? Ezt nagyon találóan fejti ki P. Böminghaus S. J. Szent Ignác lelkének következő jellemzésében:

„Mily különféleképp törik meg az egy nagy Krisztus-kép fénye az egyes szentek lelkében! Assisi Szent Ferenc lelkét megragadja a szegény Jézus alakja: látja, amint a jászolból s a keresztről kéri viszontszeretetünket. Másokat mint égi jóbarát szólítja a magányba, hogy ott meghitt társuk legyen, vagy mint végtelen nagy Isten jelenik meg előttük, akinek jelenlétében minden teremtetett lénynek el kell némulnia s csak az imádás hangja szólalhat meg. Szent Ignác lelkét is betöltötte Krisztus keresztléte esztelensége édes mámorával s a lélek misztikus emelkedettségei nem voltak előtte ismeretlenek. De az ő lelkét mégis Krisztus személyének más megnyilatkozása érintette legmélyebben. Ez a megnyilatkozás természetesen a többit is magába zárja. Szent Ignác lelkét ez a gondolat ragadta meg: Krisztus nem mint kész ajándékot hozta magával az égből evangéliumának kincseit, a lelkeknek ígért kegyelmi gazdagságot és földi országának egész nagyszerűségét. Mindezt mint megalkotandó, meghódítandó értéket állítja elénk. S ezt a nagy feladatot ránk, szegény emberekre bízta, nem a sokakra, hanem a nagy-lelkűekre. Ezekhez fordul Krisztus, a Király, nagy-lelkűségüket szólítja! Ez a gondolat lobbantotta lánggra Szent Ignác szívét. És ez a másik: Krisztus az ő országa felállításának szolgálatát személyes szolgálattá avatta, egészen személyes odaadássá tette. Nem az égből hallatta szavát: Emberek, munkálkodjatok s a végén megjutalmazlak titeket! — hanem Ő maga megjelent közöttünk jóságában s ember-szeretetében s mint ember vegyült közénk, szegény földi zarándokok

közé s ezt a szót kiáltotta lelkünkbe: „Engem kövessetek! Így készülök fel a lelkek meghódítására, országom felállítására a földön.”

Szent Ignácnak ez a Krisztus-meglátása a lelkigyakorlatok Krisztus Király-elmékedésében adta meg a Jézustársaság eszméjét. A „maior Dei gloria”, Isten nagyobb dicsősége minden különlegesség és megszorítás nélkül területre vagy életmódra nézve, Krisztus földi országának felállítása a legtagabb értelemben, minden megkötöttség nélkül akár közös zsolozsma, akár meghatározott külső vezeklések vagy egyéb dolog által, mely ezt a legfőbb apostoli célt hátráltatná: ezt az eszmét vette fel magába Szent Ignác a manrézai lelkigyakorlatokban és öntötte át mint testbe az általa alapított Jézustársaságba. Így lettek a lelkigyakorlatok a Jézustársaság bölcsője s megmaradtak mégis az összes katolikus hívek közös nagy aszkétikus iskolája minden állás- és hivatásbeli különbség nélkül.

A szentgyakorlatok által nyerte meg Szent Ignác nemcsak eszmei, hanem történeti egymásbafűződésben is első társait: Fabert, Xaviert és a többieket, akik viszont a lelkigyakorlatok által hatottak másokra s szereztek újabb tagokat a Társaságnak. A szentgyakorlatok maradtak azóta is a Társaság lelkiségének forrásai, melyekből mondhatni az anyatejét szívják magukba már a noviciusok. Hiszen az összes gyakorlatok élén, melyekkel a Társaság ujoncainak alkalmas voltát próbára teszi, ott áll a 30 napos lelkigyakorlat, melyet minden noviciusnak a próbaidő első hónapjaiban el kell végeznie. Ugyanezt a 30 napos lelkigyakorlatot végzik, de már mélyebb megértéssel és nagyobb tapasztalattal felvértezve a teológiai tanulmányok után mindazok, akik a harmadik próbaévben utolsó fogadalmaikra készülnek. És az összes rendtagok minden évben, a halálukig, 8 napos szentgyakorlatban újulnak meg és tökéletesednek a Társaság ősi szellemében, melyet az első 30 napos szentgyakorlatban magukba szívtak.

A lelkigyakorlatok voltak egyúttal a Társaság fő fegyvere is, mellyel minden állást és rendet a társadalomban megreformált és apostollá képezett fennállásának első napjaitól kezdve máig. Számátalan pap, kolostor, sőt egész szerzetek megújultak lelkileg a szentgyakorlatok iskolájában. Maga a nép is a lelkigyakorlatok által kezdte jobban ismerni és értékelni az istentiszteletet és az egyházi szertartásokat s így Szent Ignác a lelkigyakorlatok által a liturgia terén is többet tett sok más reformátornál.

Amit Szent Ignác társai magukban tapasztaltak és átéltek a szentgyakorlatok magányában, azt közölték másokkal is. Így lettek a

szentgyakorlatok annak a nagy lelki reformnak forrása, mely a 16. század közepétől kezdve megújította az egész nyugati egyházat. Maga a Társaság alkotmánya is csak a lelkigyakorlatok szellemét önti szabályokba a szerzet belső életében és külső tevékenységében. Ez a szellem hatja át nevelését is a Ratio studiorum valláserkölcsei elveiben; a népmissziók voltaképp csak nagy közös lelkigyakorlat egész községek, városok számára. A külföldi missziók óriási fellendülése Xavéri Szent Ferenc messzeható fellépése óta a századokon át máig jórészt a szentgyakorlatos Krisztus Király-elmélkedésből indult ki Szent Ignác lelkén át.

A szentgyakorlatok nyomában tízezrek mentek a tengeren túlra Jézust hirdetni a pogányoknak s ezek szenvedtek ott vértanúhalált. A szentgyakorlatok nyomában a csendes, vértelen heroizmus megszámlálhatatlan hadserege lépett a maga Golgotájának útjára, életfogytiglan tartó önkéntes szegénységbe, tisztaságba, engedelmességbe, sokszor hálátlan és nehéz munkában, példaadó, nemes aszkézisben, tűrésben és lángoló szeretetben. S a szentgyakorlatok nyomában talán nagyobb belső átalakuláson ment keresztül az Anyaszentegyház, mint akár a trienti zsinat határozatai révén. Hiszen ezeknek is éltető lelke volt.

A szentgyakorlatok nyomában egészen új lendületet vett az egyházi apostolkodás, új szellem töltötte el a világiakat és papokat, a régi és újabb szerzeteket. Ma már nem is tudjuk elképzelni a mélyebb vallásos, sőt általában az egyházas életet lelkigyakorlat nélkül, s jellemző, hogy még a nemkatolikusok is kezdik lassan felfedezni, hogy valami hasonlóra, „csendes napokra” nekik is szükségük van.

Történeti perspektívában mint a szentgyakorlatokban formált nagyok vonulnak fel előttünk a katolikus ellenreformáció pápái, püspökei, fejedelmei, szentjei a Gergelyektől, Borroméi Szent Károlyoktól, Szalézi Szent Ferencektől, Ferdinándoktól, Tillyektől, bajor Miksáktól, Pázmányoktól, Báthory Istvánoktól kezdve végig a 17. és 18. századon át a mi korunk vallási megújíódásáig. Mondhatni, hogy a 16. és 17. században a katolikus újjáébredés minden országban a lelkigyakorlatokból fakadt. Mit nem tett a szentgyakorlatok szelleme világszerte egyedül csak a 16—18. században a Mária-kongregációk által, melyek egészen a lelkigyakorlatokból táplálkoztak s ennek a szellemnek megtestesülése voltak a világi katolikusok között!

Ezzel a szentgyakorlatos lelki megújulással függ össze a lelki-gyakorlatos mozgalom is, mely a szentgyakorlatok végzését intézményesen biztosítja és rendszerezíti. A szentgyakorlatok szorgalmazása intézményesen leginkább a lelkigyakorlatos házakban történik. Ezeknek eszméje visszanyúl egészen Szent Ignác korába, de a mai értelemben vett első szentgyakorlatos házat P. Huby Vince S. J. alapította 1659-ben a franciaországi Vannes-ban. Példáját sokan követték s 1727-ig Franciaországban már 7, 1795-ben Olaszországban 12-nél is több lelkigyakorlatos ház állott fenn. Német vidéken nehezebben haladt az ügy. A női szentgyakorlatos házak kezdeményezője De Francheville Katalin volt, aki ugyancsak Vannes-ban 1671-ben az első ilyen női szentgyakorlatos házat alapította s a „Szent Szűz Leányai” kongregáció által, melynek alapító-nője volt, Franciaországban egymásután keletkeztek a női lelki-gyakorlatos házak. A 17. és 18. században Eudes Szent János és Liguori Szent Alfonz hatalmasan előmozdították a zárt szentgyakorlatok ügyét s lelkigyakorlatos házakat alapítottak. A Társaság felosztása után sem szűnt meg a mozgalom s ez a kor mutatja nekünk az Argentinában élő, csodálatos Maria Antonia de San José-t, aki 26 év alatt mintegy 100,000 ember részére tette lehetővé a 8 napos zárt lelkigyakorlat végzését.

A rend felosztása és a rákövetkező francia forradalom azonban nagyon ártott a mozgalomnak s a zárt szentgyakorlatos házak új virágzása csak a 19. század második felében kezdődött meg újból. Franciaország, Belgium, Hollandia versenyeznek egymással a szentgyakorlatos házak felállításában, más országok követik példájukat. Hazánkban 1926 őszén tették le az első férfi szentgyakorlatos ház alapkövét és 1928 júniusában avatták fel ünnepélyesen; a „Manréza Jézus Szíve férfi-lelkigyakorlatos ház” nemrég ülte fennállásának 10 éves fordulóját. Ez az első magyar szentgyakorlatos ház is Isten iránti hálával ugyanolyan szép eredményeket könyvelhet el, mint aminőkről más országok szentgyakorlatos házainak története szól.*

Méltán fejezhetjük be cikkünket a szentéletű X. Pius pápa egyik szavával: „Tudja, — kérdi a pápa — mi hiányzik ma az Egyházban mindenekelőtt? Világi katolikus férfiak elitje.” S hol nevelődik, képződik a katolikus férfiaknak ez az elitje? A pápa maga válaszol:

* Azóta Jézus Szíve Népleányai Társasága — sok más tényező dicséretes vállalkozásáról nem szólva — Pécelen gyönyörű női szentgyakorlatos házat is emelt 1938-ban, mely hatásaiban versenyre kel a manrézaival.

„A szentgyakorlatos házakban. Ezek bő és kiváló gyümölcsöt teremnek. Férfiak, akik teli előítéletekkel lépnek oda be, teljesen átalakulva jönnek ki mint a példa s a tett apostolai. Hálát adunk Istennek ezért a műért és kérjük Öt, adja kegyelmét, hogy folytatódjék s még jobban elterjedjen.“

A Jézustársaság szervezete

Irtta: LÁNYI EDE S. J.

A Jézustársaság szervezetét, alkotmányát megérteni annyi, mint ismerni e szerzet lényegét. Sokan kutatták ezt már négy évszázadon át, és milyen eltérő, többször egyenesen ellentétes eredményekre jutottak!

Még vérbeli, módszeresen dolgozó történetíróval is megtörténik, hogy túlságosan leegyszerűsít, elsiet, általánosít. Sokszor a kutató nem tud felülemelkedni saját, különleges szempontjain. Hiába, sem a csodálat, szeretet, lelkesedés, sem ellentétes világnézeti, vallási meggyőződés, érdek, irigység, gyűlölet nem szolgálják a szükséges tárgyilagosságot. Lesz alkalmunk alább erre nézve példaként felhozni Macaulay, Ranke, Makkai Sándor felfogását.

A népszerűsítő és regényes élénkséggel megírt művek közül az utóbbi években rendkívül figyelmet keltett *Fülöp-Miller, Macht und Geheimnis der Jesuiten* c. műve. Szerzője csakugyan meglepően éles szemmel végzi a lélektani analízist; de műve a naturalizmus felé való elrajzolás lett, mert a természetes lélektani mozzanatokon túl nem vette észre, vagy csak alig látta meg a természetfölötti, kegyelmi tényezőt és a különleges gondviselés vezetését. — *Kühnelt-Leddin Erik* pedig (*Jesuiten, Spiesser und Bolschewiken* c. művében) szinte a félelmetességig túlozza a Társaság szervezettségét, csodálatos együttműködését és az egyházi és világi katolicizmus minden más tényezőjére való hihetetlen hatalmát, befolyását.

Egy különbséget nekünk is nagyon meg kell szívlelnünk: más az alkotmányban megrajzolt, eszményi Társaság, más a történelemben megjelenő, konkrét élő és működő Társaság, a valóságos, egyéni jezsuiták. Az eszmény és megvalósulása között szükségképen van bizonyos távolság. Éppen azért csodálhatjuk talán a Társaságnak az alkotmányban megrajzolt eszményét, de e csodálatot nem vihetjük át minden további vizsgálat nélkül a történelmi Társaságra;

viszont az, ami az egyes személyekben visszatetszik, még nem vonhatja maga után az eszmény és a rendi szervezet aláértékelését. Igaz, hogy a jezsuita rend szervezetének éppen az az egyik saját-sága, hogy alkotója magában az alkotmányban is érvényesítette a saját tapasztalatából leszűrt elveit; így például, ahol a szegénység megtartásának módjáról, a testsanyargatásokról stb. szól.

Mi itt csak az ideális, eszményként elgondolt Jézustársaság lényegét kutatjuk. Ezt pedig semmi másból nem ismerhetjük meg, mint elsősorban írott és egyházilag jóváhagyott alkotmányából. Ennek tökéletesebb megértésére jó ismerni Loyolai Szent Ignác lelki-gyakorlatainak szellemét, mert az alkotmány alapján e lelki-gyakorlatos szellemnek látható megtestesülése. És erre ismét a szent alapító személyiségének, lelki alkatának, belső fejlődésének meg-értése világít rá.

Itt tehát a Jézustársaság alkotmányát ismertetjük tartalma szerint s a tartalmi ismertetés után egy-két általánosabb gondolatot, kérdést és vitapontot érintünk.

*

A JÉZUSTÁRSASÁG ALKOTMÁNYÁT nyilvánosan hozzáférhető könyvek-ből, forrásművekből tanulmányozhatja bárki, a regényköltés erről a tárgyról ma már igazán menthetetlen.

A fő forrásmű: *Monumenta Ignatiana*, Series III. tom. II. (Romae 1936), *Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Jesu*. Vagy a könnyen kezelhető *Constitutiones Soc. Jesu cum declarationibus*. Romae, typis Vatic. 1908. és 1937. — A magyar közönség magyar nyel-ven főleg Jablonkay Gábor S. J. monumentális művéből (*Loyolai Szent Ignác élete és műve*, I., II.) ismerhette meg a Társaság alkotmányát, amilyen az az alapító életében volt.

Az alkotmány legrövidebb alakja a *Formula Instituti*, melyet 1540-ben III. Pál pápa, 1550-ben, kissé bővítve, III. Gyula ünnepélyes bullá-val erősített meg.

Az *Examen Generale* kis kézikönyv a belépni óhajtok számára, hogy abból ismerjék meg a rend lényegét. Magyarázó része utasításokat ad a jelentkező hivatását megvizsgáló rendtagok részére.

A főmű a *Constitutiones Societatis Jesu*, és mi is ennek tartalmi ismertetésére szorítkozunk.

A *Declarationes* címen az előbbieknak magyarázatait gyűjtötték egybe, a később elfogadott pótlásokkal és az esetleges változtatásokkal, melyeket oldal- és vonalalatti jegyzetek hoznak.

A *Constitutiók* rendszeres, rövid és mégis teljes képét adják a Tár-saságnak. A tíz főrész genetikusán, mintegy szemünk előtt keletkezteti a szerzetet, kezdve a belépni szándékozókka, befejezve a renddel mint egészszel. Vegyük a főrészeket külön cím alatt!

A jelöltek

Az ezekre vonatkozó rendelkezések a minőségi kiválasztást szolgálják. — Mi itt egyáltalában csak egyes gondolatokat jelezhetünk; akit az igazolás is érdekel, utána nézhet az idézett művekben.

Már a laikus testvéreknél, azaz a házi munkákra fölvehetőknél a szükséges tulajdonságok között találjuk a jó lelkiismeretet, nyugodtságot, kezelhetőséget, józanságot és egészséget, normális szervezetet és külsőt. A tanulmányokra fölvehetőknél még egészséges elveket vagy ezek elsajátítására fogékonyságot kíván a rendi alkotmány.

A felvételt kizáró akadályok: elpártolás a hittől, súlyos erkölcsi bukás; továbbá gyengeelméjűség, elmezavarra való hajlam, örökölt terheltség. A szerzet tehát nem lehet ilyenek menhelye, vagy volt nagy bűnösök bűnbánati helye. — Érdekes, hogy olyanokat sem lehet külön felmentés nélkül felvenni, akik már más szerzet ruháját viselték. Ennek főmagyarázata az állhatatlanságnak közelfekvő gyanúja, és még: békesség más szerzetekkel. Általános elv: ha jó volna is egyik-másik fogyatékos ifjúnak a szerzetben biztonságba helyezkednie, de a Társaság közjavát elébe kell helyezni az ilyen egyesek magánjavának és nem kell őket fölvenni.

Akiket alkalmasaknak találtak, egyik rendházban mint jelöltek kézhez kapják a „*Primum ac generale exament*”, a Társaság lényegének szabatos ismertetését, hogy lássák a konkrét szerzeteséletet is s így alkalmuk legyen hivatásuk valódiságát megvizsgálni. Viszont a szerzet is ítéletet formálhat róluk.

Ez az „*Examen generale*” feladatához és rövid terjedelméhez képest deduktív eljárással ismerteti a rendet: a célkitűzésen és a rend egészén kezdi és úgy száll le a konkrétebb részletekre.

Előrebocsátja a rend nevét: Jézustársaság és kiemeli, hogy az a szó legszorosabb értelmében, jogilag vett *rend*, nemcsak egyházi társulat (kongregáció); mert III. Pál pápa 1540-ben, III. Gyula pedig 1550-ben ünnepélyes bullával rendi minőségben approbálta. E megjegyzés háttérében ott vannak az új rendet ért heves támadások. Még ma is előfordul, hogy a rendet tévesen papok „egyesületének” mondják.

„Társaságunk célja Isten kegyelmével nemcsak lelkünk üdvén és tökéletesedésén, hanem ugyanazzal a kegyelmi segítséggel felebarátunk lelki üdvén és megszentelésén is buzgón közreműködni.” Tehát istenszolgálat a cél, amire minden ember, minden teremtmény

kötelezve van; lelki tökéletességre törekés, amire az Úr mindenkit meghív... Eddig még semmi különös, ezt a célt bármely laikus magáévá teheti. Ezért nem kell még több embernek tömörülnie; s ha tömörülnek, ez ellen nem lehet kifogása sem rendörnek és államnak, de még vallási közösségnek sem, Krisztus Egyházának sem. További cél: a felebarát lelki életén is lendíteni, mégpedig aktív munkával, nemcsak imádsággal; és a mindenkit kötelező felebaráti szeretet mértékén jóval túl. Ezt a működést szerény, kicsinyített értelemben apostoli célnak nevezzük. A célkitűzés által különbözik a Jézustársaság a régebbi, monachális szerzetektől. A bencéseknél a hivatalos Egyház tilalmazta a rendes lelkipásztorkodást. A clugny-i reformmozgalom újból kiemelte a monachális szerzetesideált és a lelkipásztorkodást csak mint rendkívüli, missziós működést akarta látni. A ciszterci rend is határozottan tiszta monachális rendként keletkezett, a papi tevékenység eredetileg a monostoron kívül tilos volt, csak néhány pap volt az apátságnak (és apátsági birtokok területének) lelki gondozására. Az első papi rend (ordo clericorum) a premontrai, mely statútumszerűen vállalt plébániákat is. A dominikánus rendnek alkotmánya, sőt már neve is (prédikátorok rendje) apostolinak mutatja a rendet, mert tagjai legalább egy papi funkciót alkotmányuk értelmében gyakorolnak. Papi rend, ordo clericorum a Jézustársaság is. A Társaság alkotmánya működésében az Isten kegyelmét teszi az első helyre, tehát távol van a pelagianizmustól, naturalizmustól, pszichologizmustól; de erőteljesen hangoztatja az emberi munkát is, tehát nemcsak kontemplatív, és távol van a quietizmustól és álmiszticizmustól.

Kettős céljának hathatós elérésére a három ú. n. evangéliumi tanácsot, a szegénységet, tisztaságot, engedelmességet vállalja önként minden szerzetes, a jezsuita is és mind a három tanács, mindpedig a fogadalomtétel annyira szentírási és különleg annyira evangéliumi eredetű, hogy mint az élő Egyháznak sajátos életműködése szinte a legelső kezdettől fogva a mai napig megtalálható. Ezért már mint gondolkodó emberek, annál inkább mint hívő keresztények fájdalmas csodálkozással olvassuk — kiragadott példaként — Makkai Sándor könyvében (Az Egyház missziói munkája. Budapest, Révai, 1938.) a következőket: „A szerzetek és szerzetesrendek szekták, amik az Egyházra nézve szükségtelenek és veszedelmesek.” (75. l.) Vajjon mi Makkainál a szekta? „A szekta az Egyházzal szembe-helyezkedő mozgalom, történelemellenes, kultúrellenes... alakulat, mely erős vallásos ösztönzésű, élénk erkölcsi törekvésű, de értelmi-

leg homályos és érzelmileg túlfűtött egyének között hódít.” (47. l.) Pedig oly világosak az Úr szavai, pl. Máté 19, 21—22. és 29; és az Apostol szavai, pl. az első Korinthusi levél egész 7. fejezetében (főleg 1., és 7, 25—30, és 37.)! Oly világosak a történelmi tények, és a hivatalos Egyház oly szorosan tartja kezében a szerzetes intézményt, hogy nehezen értjük az idézett szerző tájékozatlanságát.

Az alapító és első társai különösen azt vették hosszás, szinte kínos vizsgálódás tárgyául, letegyék-e az engedelmesség fogadalmát is, azaz igazi szerzetté legyenek-e, vagy talán csak oratóriumszerű munkaközösség formájában éljenek. Végre a szorosan vett szerzet mellett döntöttek.

A három fogadalom nem sajátossága a Jézustársaságnak, mert ez az alapja minden szerzetnek. A szerzetek közti különbséget az teszi, melyik szerzet milyen különleges célt, feladatot tűz maga elé; milyen működési kört választ és milyen sajátos eszközöket használ. E különleges feladat következtében azután a közös alap is módosul; egy-egy fogadalmat, pl. a szegénységet más és más módon tartják meg, vagy az egyiknél erre, a másiknál arra a fogadalomra teszik a hangsúlyt. A Jézustársaságnak sajátosságát a Constitutiók mutatják meg nekünk.

Az alkalmatlan tagok kizárása

Ez is a minőségi kiválasztást szolgálja. Akinél idővel bebizonyul, hogy nincs komoly hivatása, vagy akinek megmaradása a szerzet-egésznek kárára volna, azt el kell bocsátani, esetleg akarata ellenére is, ha ő maga nem kéri a fogadalmaitól való felmentést. Az okok között ezek lehetnek: alkalmatlanság a hivatási munkákra; súlyos botrány a hit, az egyházfegyelem, az erkölcs ellen, botrányt okozó hibák, melyekről valaki letenni nem akar; nyughatatlan, békebontó szellem megnyilvánulása.

Az elbocsátás azonban még nagyobb megfontoltságot kíván, mint a felvétel: itt az igazságosságnak, a méltányosságnak, a jóindulatnak és a rendezett szeretetnek kell érvényesülnie.

Legkönnyebben el lehet bocsátani a fogadalommal még le nem kötötteket, az ujoncokat. A fogadalmasok közül még az utolsó fogadalmuk előtt lévőket. Legnehezebb a professzusokat elbocsátani. Legújabbán az Egyház általánosan megnehezítette az elbocsátásokat.

A kiképzés

Akiket az Isten meghívott a szerzetes pályára, azokat a szerzetnek mint drága kincseket kell őriznie. És minthogy rendesen fejlődésben lévő fiatalemberekről van szó, gondos szeretettel, okosan ki kell őket képeznie: hivatásukban megtartania, lelki és szellemi képességeiket fejlesztenie, testüket józanul épségben tartania.

Ami különleg a lelki képzést illeti, annak itt csak egy-két jellemző vonását emelhetem ki. Az alkotmány e helyén voltaképpen kezdőknek való előírásokat találunk: a haladás és tökéletesedés akadályainak legyőzése, a szegénység szeretete, munkaszeretet, meggyőződéses áhitat, egyetértés; főleg egyre tökéletesebb engedelmesség, alávetés; egyenes és jószándék, hogy mindenben Isten nagyobb szolgálatát keressék... Mint két főeszköz, az imádságos élet és az önmegtagadás van ajánlva.

Amint látjuk, ez teljesen szentignáci célkitűzés: Isten nagyobb dicsősége, és teljesen szentignáci gyakorlatiasság: önmegtagadás, a szeretet akadályainak legyőzése, mert az ima és az önlegyőzés útján kell haladni a végső állomás, a tökéletes szeretet felé.

A tudományos és lelkipásztori képzés

A tanulmányokra jelentkező rendtagok tudományos kiképzése létkérdés minden szerzetben. A Társaságban először Lainez ismerte föl ennek óriási fontosságát. Eleinte csak a rendi ifjúság képzésére kellett kollégiumot nyitni. De a kor szükségletei még az alapító életében arra szorították a rendet, hogy az ifjúság nevelő tanítását általában is, a rendtagokra való korlátozás nélkül, lényeges működési terület gyanánt vállalja. A Jézustársaság nem „csak tanítórend”, de valóban az, mégpedig alkotmánya alapján.

A tanítás a kollégiumokban és a Studium generalén történik.

A kollégiumokban folyó tanulmányok középiskolai fokozatúak; de a szükséghez képest lehet főiskolai rangú szakokat (facultates) is hozzájuk csatolni. Főiskolai rangúak a rendtagok hároméves filozófiai és négyéves teológiai kiképzésére szolgáló házak is.

A kollégiumokat a rend első századaiban rendesen nagylelkű egyházi vagy világi jótevők, nem ritkán az uralkodók alapították. Ezért az alkotmány legelső helyen az ily kiváló jótétemény meghálálását iktatja szabályba.

Kollégiumot elfogadni az általános rendfőnök joga; a kollégium

megszüntetése még ennél is magasabb fórum, az általános rendi gyűlés elé tartozik.

A kollégiumban tilos minden más munka vállalása, még a rendszeres lelkipásztorkodás is, mely a tanárokat tudományos munkájukban, vagy a szakszerű, jó tanításban zavarná. A kollégium javait még a Generális sem fordíthatja más célra, s ha a ház elegendő alapítvánnyal bír, akkor tilos alamizsnát kérni vagy elfogadni.

A Társaság határozott állást foglal az akkori idők iskola-problémájában: teljes lélekkel elfogadja a humanisztikus képzési ideált, de másrészt az uralkodó helyet a teológiának juttatja.

Az iskola, a tanítás nem öncél, hanem a való életre nevel. Célja az Isten kegyelmével közreműködve a tanuló lelkének tökéletes kifejlődése és a helyes kiképzés az embertársak szolgálatára.

A tanítás tartalmára nézve a törvénykönyv nagy nyomattal sürgeti az alapos, megbízható tudás megszerzését.

A növendékek szorgalmasan hallgassák az előadásokat, sőt azok anyagát előre nézzék át. Az előadás után ismételjék át a hallottakat; ha nehézségeket találnak, igyekezzenek azokat maguk megoldani és ha nem bírják, kérdezzék meg a tanárt, vagy hozzák fel azokat a vitatkozásokon. Ezekre a disputációkra nagy súlyt helyez a Társaság. — Ugyancsak ajánlja az alkotmány a tanultaknak tágabb látkörű ártismétlését, további elmélyítését művek olvasása által és az írásbeli értekezések készítése által az önálló kezelőképesség megszervezését. A ma uralkodó (német) felfogással szemben, mely rengeteg iskolai előadást ír elő, a Jézustársaság tanulmányi rendje jobban szereti a kevesebb kötelező iskolaórát, de annál inkább sürgeti az elmélyedő magántanulmányt.

A rend tagjai az előírások értelmében a kellő időben készüljenek az akadémiai fokozatok elnyerésére. Tegyék ezt hivatkozás nélkül, egyedül azért, hogy az Isten dicsőségét, az emberek üdvét azzal jobban előmozdíthassák. Tanulmányi idejük hosszúságát azok a nagy feladatok magyarázzák, melyekre a Társaság őket előkészíti.

Világi tanulók számára tágabb keret van felállítva. De náluk is a legelső: hogy vallásos műveltségük arányt tartson világi képzettségükkel. Komoly vallásoktatást kapnak és egyéni buzgóságuk szerint gyakran, legalább havonként a szentségekhez járulnak.

A Társaság tanítási működése, hacsak a szükség mást nem parancsol, ingyenes.

A fiatal rendtagok pasztorációs kiképzésére az alkotmány azt

írja elő, hogy a tanulmányi idő alatt a prédikálásban gyakorolják magukat, mégpedig a népies prédikálásban.

A kollégiumok vezetése igen pontosan van meghatározva. Élükre a római Generális rektort állít, kinek lelki, szellemi és jellembeli tulajdonságai igen pontosan vannak a szabályban körülírva. A Generálissal sűrűn és behatóan érintkezve ő az öre és vezetője a kollégiumban folyó minden munkának. Ezzel a rendelkezéssel az egységesség van teljesen biztosítva; egységesség a tantervben és az iskolavezetésben.

A kollégiumokon kívül az egyetemi oktatás, sőt egyetemek alapítása és fönntartása is a Társaság feladatai közé tartozik, saját alkotmánya alapján. — Az egyetemeken a „modus parisiensis” érvényesül a „modus italicus”-szal szemben. Azaz, a Társaság a párizsi szokás szerint szigorúbban megkövetelte az előtanulmányokat és a hallgatókat „osztályok”, azaz évfolyamok szerint, tehát megint a mindenkori előkészültség mértéke szerint vezette pontosan előírt tárgyak előadásával. A *modus italicus* mindkét szempontból lazább volt.

A jezsuita egyetemeken a teljesen világi tárgyakat, mint a polgári jogot, az orvostudományt stb. világi erőkre bízta.

A *Ratio Studiorum Societatis Jesu* integráns része a Társaság alkotmányának; de itt mellőzzük a méltatását, mert sajátságánál, fontosságánál fogva külön tárgyalást kíván.

A rend belső tagozódása

Legszorosabban a „professzusok”, az ünnepélyes fogadalmasok tartoznak a rendhez. A Generálist csak ez a „*Societas professus*” választhatja, a saját kebeléből. Professus csak az lehet, aki a Társaság összes előírt tanulmányait kiváló sikerrel elvégezte, a próbákat kiállotta, és jellemben, erényben is jelentősen felülmúlja a közép-szerűséget. Egyedül ők teszik le az ünnepélyes nyilvános négy fogadalmat. A negyedik fogadalom a pápának teljesítendő szorosabb engedelmesség különleges fogadalma arra az esetre, ha a pápa őket valami különleges szolgálatra akarná fölhasználni. Az alkotmány lehetővé teszi a 3 fogadalmas professziót is, de ez ritka.

Igazi tagok, de kevésbbé szoros kötelékkel, mint az előbbieket, a „formált koadjutorok”, azaz segédek, vagy a lelkiekben (papok, *coadjutores spirituales*) vagy anyagiakban (laikus testvérek, *coadjutores temporales*). Ők is nyilvános utolsó fogadalmakat tesznek, helyzetük végleges.

Harmadik tagozat a „Scholastici approbati”, az approbált, elismert tanulótagok, a noviciátus végén letett egyszerű, de mégis örök fogadalommal. Ez utóbbi jelenség: egyszerű, és mégis örök és a házasságot kánonilag megsemmisítően kizáró fogadalom, Szent Ignác előtt hallatlan dolog volt, mely miatt heves támadások érték e rendet, így a kiváló tudós Melchior Cano részéről is.

Leglazábban a még fogadalom előtt álló noviciusok (az ujoncok) vannak a renddel összekötve.

A tagok személyes kötelezettségei

A tagok kötelesek mindenekelőtt a három szerzetesi fogadalmat megtartani a Társaság sajátos módja és előírásai szerint. Ami különösen az engedelmességet illeti, annak módját Loyolai Szent Ignácnak egyik értekezésszerű levele magyarázza. Az alkotmány az engedelmisség erényének tökéletes gyakorlatát sürgeti, mely így messze túlmegy az engedelmisségnek csak egyházjogilag vett kötelezettségein. Szent Ignác a tökéletes engedelmisségre való törekvésben a Társaság egyik legjellegzetesebb vonását látja. Az engedelmisségnek e levélben leírt három „foka” tulajdonképp az alattvalóknak az elüljáróval való fokozatosan tökéletesebb egységét jelenti. Az első e három fok körül a parancs pontos végrehajtása; a második a rendelkezés indokaival való teljes akarati megegyezés és a harmadik az engedelmeskedni vágyó értelmének is alávetése, mégpedig nemcsak a parancsnak, hanem az elüljárónak minden, mégoly halkán jelzett óhaja esetén is — hacsak az ellenkező világos belátása azt lélektanilag lehetetlenné nem teszi.

Külön szabályzat írja elő a különféle tagoknak és a különféle jellegű rendházaknak (professzusház, kollégium, rezidencia), nemkülönben a közületeknek, provinciáknak, az egész rendnek szegénységmódozatát. A Társaság szegénységeszméje bizonyos tekintetben enyhének látszik (egyszerű, tisztos világi papok módjára kell élni . . .), de másrészt — a birtoklás szempontjából — jóval szigorúbb sok más, szigorúnak ítélt rend szegénységénél is.

A szabályzatnak ez a része előírja a lelki életnek a jezsuita lelkiség értelmében való gyakorlását, az apostoli munkák kiválasztását és végzését; tiltja tisztára világi ügyek elvállalását és végzését, súlyt helyez a szegények, rabok és haldoklók szolgálatára.

A munkák elosztása

Az alkotmány hetedik része a Társaság egyik főcéljáról, az embertársak megsegítéséről szól. Mi történjék, ha a pápa valakit különleges küldetéssel bíz meg? Miként küldjék rendi elöljárók munkára az alattvalókat? Hogyan válogassák meg a helyeket és a munkákat? Mindebben a vezérelv: oda állítsák be a tagokat, ahol Istennek nagyobb dicsősége érhető el, ahol általánosabb, hatékonyabb, fontosabb, szükségesebb a rend munkája. Ha — amint az gyakran megtörténik — sok minden a dolgozó rendtagok szabad választására van bízva, a választásban ne hajlama vagy ellenérzése vezérelje, hanem — a lelkigyakorlatok szellemében — ilyen érzésktől szabadon, „indifferensen” csak arra nézzen, hogyan szolgálhat jobban az Istennek. A jezsuitának Isten nagyobb szolgálata legyen egyetlen szenvedélye.

Egység a tagok és a fő között

Minél jobban elterjed a Társaság az egész földön, annál nehezebb annak egységben tartása; de annál nagyobb eréllyel is kell ennek az egységnek biztosítására törekedni.

Az egység jelentheti a lelkek egységét és a személyek egységét.

Éppen a rend szellemi, lelki, érületi egysége miatt szükséges, amint már láttuk, a tagok föl vételében és megtartásában a leg gondosabb kiválasztás; nem a nagy taglétszámra kell törekedni, hanem hogy megfelelőek legyenek a tagok.

Az egységnek elsőrendű köteléke maga a szerzetesi engedel messég. Éppúgy az elöljárók hierarchikus fokozatának tiszteletben tartása mind a kormányzók, mind a kormányzottak részéről. Az esetleges zavartkeltőket és az áskálódókat mint a pestist, a leg erélyesebben ártalmatlanokká kell tenni. — De mindezekén túl az egységnek leghathatósabb eszközét a rendi alkotmány a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak mélységes szeretetében jelöli meg. Ez biztosítja a többi erényeket, a jellem egyenességét, a földi szempontok kevésre becsülését és ezzel az egész Társaság igazi egységét.

A személyek egységét legegyetemesebben az általános rendi gyűlés (Congregatio generalis) domborítja ki.

Az elvek, melyek szerint Szent Ignác ezt az általános gyűlést szabályozta, akkoriban merőben újak, hallatlanok voltak; de annyira

észszerűek és gyakorlatiak, hogy azóta maga az Egyház is több intézményében alkalmazta azokat.

A generális kongregációt ritkábban és csak két okból lehet összehívni: új Generális választására, vagy az egész rendet érintő, lényeges kérdések eldöntésére.

Az általános gyűlés tagjai a professzusok, és bizonyos körülmények között néhány nem professzus páter is. Eleinte az összes professzusok jelen lehettek: de a Társaság óriási megnövekedése után ez lehetetlen lett; azóta minden rendtartományból a tartományfőnök és két választott kiküldött jelenik meg, kiket a provincia professzusai a maguk köréből választanak.

Az általános gyűlés minden tagjának egy-egy szavazata van, egyedül a Generálisnak van kettő. Hogy a célszerű választás és a kérdések üdvös megoldása aránylag kimért idő alatt meglehessen, a gyűlés menetének minden módozata szigorúan elő van írva. Szavazategyenlőség esetén egyedül a provinciálisok szavaznak újra; ha akkor is egyenlően oszlanak meg a szavazatok, akkor döntő az a csoport, amellyel a Generális (ill. a Vikárius) szavazott. Szent Ignác ezt az előírást azzal a mély gondolattal okolja meg, hogy a hivatalos elüljárók a Gondviselés rendes menete szerint több felvilágosító, segítő kegyelemben részesülnek.

A Generális választásának módja részletesen meg van határozva; szintűgy a kérdések eldöntésének mikéntje is.

Az Általános Gyűlés fölötté áll az Általános Rendfőnöknek is. Törvényhozó hatalma szintén csak a gyűlésnek van; határozatai addig érvényesek, míg újabb általános gyűlés azokat törvényszerűen meg nem változtatja, vagy míg a mindennek fölött álló egyházi hatalom másképp nem dönt. A kongregációnak hatalma van még a Generálissal szemben is. Ennek egyik esete: „ha a Generális világosan bebizonyítottan súlyos bűncselekményt követne el — mitől Isten óvjon — (pl. eretnkségbe esne), a Társaságnak... kötelessége a Generálist letenni, sőt őt a rend kötelékéből elbocsátani”. Másik eset: ha a Generálist valamely egyházi méltóság elfogadására kényszerítenék, mely miatt nem kormányozhatná a Társaságot, ennek elfogadásához a Társaság beleegyezése szükséges; ez viszont a beleegyezést sohasem fogja megadni, csak ha arra a Szentszék iránt tartozó engedelmesség kötelezi.

A rend általános főnöke, a Generális

A Jézustársaság élén az Általános Rendfőnök (Praepositus Generalis) áll. Az Általános rendi Gyűlés és tagjainak összetétele, megválasztása, a gyűlés egyedüli törvényhozó hatalma, mindez valóságos demokratikus szervezetet ad a Társaságnak, de ezzel szemben a Generális kormányzati hatalma a monarchikus elvet képviseli.

Míg az összes többi elöljárók hivatali ideje rendesen három év, vagy ennél valamivel több, egyedül a Generálisé — normális körülmények között — életfogytiglan tart. A Társaság alapításakor ez is feltűnő és ellentmondásokat kihívó újítás volt a szerzetesjogban. De Szent Ignác úgy látta, hogy ennél az állásnál az állandóság előnyei a rend számára oly nagyok, és az esetleges hátrányok a megfelelő intézkedésekkel annyira ellensúlyozhatók, hogy ez a nagyhorderejű és új rendelkezés egészen megokolt.

A GENERÁLISBAN MEGKIVÁNT TULAJDONSÁGOK között Szent Ignác a legelső helyen az Istennel való legbensőbb egyesülést kívánja meg, melynek imaéletében és egész magatartásában meg kell nyilvánulnia. Legyen benne szembeötlő szeretet (*splendor charitatis*) a Társaság és annak tagjai iránt. A mellett helyes ítélet, mérséklet, igazságérzet és jóságos megértés legyenek a főtulajdonságai. Tudományos felkészültség igen kívánatos, de nem okvetlenül szükséges, ha különben megvan benne az értelmesség, helyes ítélet, okosság, kiváló erény és szeretet a Társaság iránt. Testi rátermettsége legalább annyi legyen, amennyi ily terhes hivatal végzésére szükséges.

Szent Ignác azt akarta, hogy a Generális „kezében meglegyen a teljes kormányzó hatalom, mely a rend egészének fölépítésére szükséges”. Ez a hatalmi teljesség azonban csak a kormányzó hatalomra szorítkozik, míg a törvényhozás teljesen az általános kongregációé. A jezsuita Generális tehát a kormányzásban is szorosan hozzá van kötve a Társaság főnnálló alkotmányához. — A Generális joga többek közt a fölvétel és elbocsátás, a fogadalmakhoz bocsátás, tanulmányokra küldés, kollégiumok átvétele, elöljárók kinevezése és felmentése, a Szentszék fölhatalmazásainak közlése az alattvalókkal, az általános kongregáció egybehívása és vezetése, a tartományi gyűlések egybehívása; adott esetben „in virtute sanctae obediendiae”, az engedelmisség fogadalmának erejében való parancs adása.

Az alkotmány pontosan meghatározza, hogy a rend viszont miképp gondoskodjék a Generálisról. Hivatalának megkönnyítésére a Rendfőnök általános titkárt kap; a tartományok egy-egy csoportjából (asszisztencia) egy-egy asszisztenst, az anyagi ügyekben való

segítőül az ú. n. „procurator generalis”-t. Be van osztva melléje egy „admonitor” is, aki joghatóság nélkül, de kötelességből az esetleges hibáira figyelmezteti.

A szerzet-egésznék irányítása

Szent Ignác a rendi alkotmány e részében saját tapasztalatának és érett bölcseségének a legjavát adja.

A Társaság vezetésében és gondozásában minden bizalmat az Úr Jézusba kell vetni. Ő kezdeményezte e rendet, Ő fogja azt, míg neki úgy tetszik, jól is vezetni. Erre a célra a szerzet állandóan, rendszeresen nagyszámú szentmisét ajánl fel. Hogy a Társaság munkái hathatósabbak legyenek, a tagok mindenekelőtt keressék az Istennel való legbensőbb egyesülést, hogy a jó Isten kezében jól felhasználható eszközök legyenek. Csak azután, de ezután valóban keressék és alkalmazzák a legjobb természetes eszközöket is. Mert az a Gondviselés rendje, hogy első helyen áll az isteni kezdeményezés és erő, de Isten az ember munkáját is megkívánja. Ezért fontos az alapos képzettség, a közlőképesség, az emberekkel való bánni tudás. Egy másik nagyhatású eszköz a Társaság munkáiban a jól kormányzott kollégiumok fönntartása.

A szegénység a szerzet védőbástyája. Ezért a pénzvágynak a Jézustársaságban helye nincs és ennek még a látszatát is kerülni kell. Ugyancsak kerülni kell a becsvágyat is, egyházi vagy világi méltóságok keresését, vagy rendi elöljárói hivatalra törekvést. A professzusok külön fogadalmat tesznek, hogy a Társaságon kívüli méltóságot (pl. püspökséget...) sem nem keresnek, sem el nem fogadnak, hacsak az Egyház feje bűn terhe alatt nem kötelezi őket erre.

Fontos a tagoknak megfelelő kiválogatása, és döntően fontos jó elöljárók választása. Szükséges az egyetértés, a kölcsönös szeretet. Kerülni kell a testi, szellemi túlterhelést.

Elő kell mozdítani a Társaságon kívül állók jóindulatát. Ezt bizonyos általános, Istenben gyökerező szeretet hozza meg, mely tartózkodik a kívülállóknak pártoskodásaiba, viszálykodásaiba való beavatkozástól, politikai pártok vagy háborús felek támogatásától.

Más okos intelem, hogy a Társaság lelki kiváltságaival a tagok okosan, hivalkodás nélkül, mértékkel éljenek.

Jellemző Szent Ignác rendi alkotmányára a záradék: „Igy az isteni jószág ezt a művet, melyet megkezdeni kegyes volt, tovább

fogja vezetni. A Társaság jóhírneve, mely jó tetteken alapul, arra fogja bírni az embereket, hogy szolgálatait igénybe vegyék és segítségére legyenek céljának elérésében az isteni Fölség nagyobb dicséretére.”

Néhány általános megjegyzés

A Jézustársaságot keletkezésétől mind a mai napig baráti és ellentétes oldalról egyaránt megkülönböztetett figyelemben részesítették. Itt most a Társasággal kapcsolatosan felmerülő problémák egyikével-másikával szeretnénk foglalkozni. Figyelemre méltók ezek szellemtörténeti szempontból is.

Első helyen a Társaság célkitűzését vizsgáljuk. A protestáns Macaulay ismert elgondolása szerint Loyolai Ignác megsebesülván s katonai pályafutását hirtelen derékba törve látván, kínjai között fetrengve azon gondolkozik, mit is tehetne, hogy az egész világot egyszerre megmérgezze. Ekkor született meg benne a jezsuita rend eszméje. Ismeretes a protestáns történetírók általános felfogása, hogy a Jézustársaság eredeti célja, létoka a reformáció legyűrése, a küzdelem a protestantizmussal szemben. Amit azután úgy értenek, mint Ranke, hogy a szerzetek általában, de leginkább a Jézustársaság az ő negyedik fogadalma értelmében, a pápa hatalmi politikájának eszköze. A szerzeteseknek a püspöki hatalom alól való kivévése is arra szolgál szerintük, hogy a pápa a püspökök eredeti önálló joghatóságát megnyirbálja s az ő területükön saját őrséget tartson. — Makkai Sándor (i. m. 19—21) már csak letompítva hozza fel az Egyház ellen a politika vádját, és így közvetve a jezsuiták ellen is. „A nyugati Egyház — úgymond — aktív politikai típus. Nem világi politikát értünk, hanem az Egyház igényét a lelkek feletti szervezett impériumra. Impériuma a lelkek felett kiterjed a megváltoztatandó világ egészére is, a kulturális, szociális, jogrendi és politikai életnek önkörében való szabályozására.”

Mind e felfogások nem a történeti szemlélet eredményei, hanem valami gondolati levezetés egy előre felvett és érinthetetlen tételtől, mely szerint a wittenbergi és genfi reformáció értékes vallási vívmány és ami azzal ellenkezik, az csak rossz lehet.

Történeti tévedés azt hinni, hogy a Jézustársaság eredeti és egyetlen főcélja a protestantizmus elleni küzdelem.

ENNEK IGAZOLÁSÁRA, hogy ez nincs így, elég a történeti tényeket vizsgálat alá venni. Szent Ignác lelki fejlődésének részletes ismeretét itt feltételezve, most csak vázlatyszerűen festem, mint fejlődött egyre

határozottabbá a rendalapító célkitűzése. Legelőször a lovageszmény szolgálatában látjuk őt, hiszen abba mintegy beleszületett. Oly odaadással, oly acélkemény akarattal szolgálja azt, hogy még a pampelónai ágyúgolyó sem győzi meg arról, hogy számára a logvagvilág és a lovagi élet már örökre elmúlt. Mikor betegágyán kényszeredetten a Flos Sanctorumot olvassa, a szentek élete nyomán eszmél rá, hogy van nagyobb úr is, mint a spanyol király: a világ Ura; van szebb és kötelezőbb szolgálat is, mint a királyé: az Isten szolgálata; van nagyobb kincse az embernek, mint a földi dicsőség: halhatatlan lelke; van szebb, maradandóbb haza: az égi haza, az örök mennyország; van nagyobb szeretet, mint a lovag választott hölgyének szeretete: az Udvözítő szeretete... Hosszú belső küzdelem után, a kegyelmi megvilágítás és erősítés özone közben pattan ki lelkéből az elhatározás: én szent akarok lenni, kerüljön akármibe! Ezt az életcélját most ugyanolyan odaadással, ugyanoly acélos akarattal szolgálja, mint lovagi életét. De mit jelent szentnek lenni? Az akkori közkeletű sekély felfogás, némely szentek élete is lehetőleg szigorú külsőségekre helyezte a fösúlyt. Ignác ettől sem riad vissza. Később a bölcs, öreg bencés gyóntatójának ítéletére bízta magát. Keresi a helyes utat, hogy az igazi célt, Istennek vele való akarát megvalósítsa. Felkel benne a baszkok nyugtalan, cselekvésre, szervezésre törő vére is; úgy látja, Isten azt akarja, hogy a Szentföldre zarándokoljon és a mohamedánok tértisével szolgálja Isten országát. De a Szentföldön a ferencesek főnöke pápai bullát tart elébe, mely egyházi büntetés terhe alatt megparancsolja, hogy minden zarándok térjen vissza a hazájába. Tehát még mindig nem találta meg az Isten akarát. Most úgy látja, hogy az Isten országának szolgálata, a lelkek mentése azt kívánja, hogy ő és munkatársai, kiket maga köré akar gyűjteni, papok legyenek; tehát előzetesen sok és nehéz tanulmányon kell végiggázolniok. Ő maga öreg fejjel, de ismét odaadásának teljességével a latin nyelvtan tanulására adja magát. Közben társakat gyűjt, de kétézben nem sok sikerrel. Végre Párizsban hat igen komoly értékű társra akad, közöttük a Sorbonne fiatal tanára, Xavier Ferenc és Lefebvre Péter is... A Montmartre-n fogadalommal kötik sorsukat egymáshoz. De mi ekkor a célkitűzésük? 1534-et írtak s ők ott voltak Párizsban; a Sorbonne-on, a tudományos érdeklődés gyújtópontjában. Tudniok kellett, milyen vészes hullámok örvénylenek egész Európában; hogy a reformáció forgataga megrázkódtatja az Egyházat és államokat... Az új társaságot mindez elég hidegen hagyja és azt fogadják, hogy tanulmányaik végén mint papok áthajóznak a Szentföldre és a hitetlenek tértisére szentelik életüket. A Macaulay-vel aggódó protestánsok nyugodtak lehetnek: Loyolai Ignác még nem is gondol rájuk, nemhogy megmérgezni akarná őket! Azonban fogadalmuk óvatosan csak föltételes; tudják, hogy útjuk és ottani működésük megíúsulhat. Azért azt fogadják: hogy ha útjuk egy éven át, 1537-ben, hibájukon kívül lehetetlen lesz, akkor... akkor... elmennek Rómába és ott Krisztus földi helytartójának ajánlják föl szolgálataikat és egész önmagukat; és amit az mond, azt tekintik magukra nézve Isten kifejezett akarátának.

Mennyire más lelkületre mutat ez, mint amelyet ellenfelei Szent Ignácnak tulajdonítanak. A hét első jezsuita egyedül Isten akarátának szolgálatát keresi tisztaságban, szegénységben, ingyenes munkával, mint papok, mint a kor színvonalán álló tudományos

képzettségű emberek, a pápának ajánlják fel szolgálataikat s így nem a saját döntésükkel akarják meghatározni magukra Isten akaratát, hanem Jézus helytartójánál keresik Isten rendelkezéseit. Ez a felfogás és ez az eljárás nyilvánvalóan egyenes fordítottja a protestáns szellemiségnek és Ignác és társasága már ezáltal is ellentétben állt a protestantizmussal; de kifejezetten még mindig nem is gondoltak a reformáció elleni küzdelemre. Amikor 1537-ben a velencei-török háború miatt egy teljes esztendeig egyetlen hajózási alkalom nem kínálkozott a Szentföldre és így a kisdud csapat fogadalma szerint Rómába ment és följánlotta szolgálatait a Szentatyának, „*Digitus Dei est hic! — Az Isten ujja van itt!*” — kiáltott föl a pápa, most, a legnagyobb szükség idején épp a legalkalmasabb segítség érkezett. Így jutott hozzá a Jézustársaság a többi, egyformán lényeges és súlyos feladat között ahhoz is, hogy az Egyház hitét védelmezze a hitújítókkal szemben.

*

Sokan abból akarták levezetni a Társaság sajátosságait, hogy az alapító *katonaember* volt, aki *lovagi eszményért* rajongott. Innen érthető a rend alkotmányának katonás jellege. — Ez a felfogás jogsult annyiban, hogy valamit valóban megértet az alkotmányból, például az erőteljes célratörést, a szolgálati jelleget, az Isten országának olyan éles kidomborítását, az egység, az engedelmesség, az alávetés sürgetését, az áldozatosságot. De mindez még nem az egész jezsuita alkotmány.

*

További kérdés: *politizálhat-e* alkotmánya szerint a jezsuita?

Amennyiben a „politizálás” annyi, mint szavazás politikai választások alkalmával, ez joga minden polgárnak, ezáltal jót tehet, s így az a jezsuitának is kötelesség. De nem lehet politizálásnak venni politikai elveknek, jelszavaknak, mozgalmaknak a hit és keresztény erkölcs szempontjából való, higgadt megbíráását sem, amely minden gondolkodó embernek jogában áll, a keresztény tudósoknak pedig nem egyszer kötelességük is. A rendi alkotmány természetesen erről sem szól. Az igazi politikai tevékenységről viszont ezt írja: ha viszály törne ki és pártoskodás a keresztény urak és népek között, a Társaságban se ne legyen, se ne mutakozzék állásfoglalás (és annál kevésbbé agitálás, a mozgalmakban, gyűlésekben való részvétel) az egyik párt javára, a másik ellen.

A történelem folyamán gyakran esik szó egyik-másik uralkodó gyóntatójáról. A Társaság ezekről külön szabályt nem ad, de

már Szent Ignác egy levele erről a tárgyról elvi eligazítást ad. Ha minden hívőnek meg van engedve, hogy bárkit válasszon gyónatatójának, — írja — ugyan miért tiltanak ezt meg az uralkodóknak? Sőt éppen náluk fontos, hogy minden teendőjüket mérlegeljék az igazságosság, a szeretet erkölcsi szempontjából, hisz tőlük egész népek sorsa függ. — E téren már könnyen elmosódnak az erkölcs és a politika határai, azért ide nagy bölcsesség, önmérséklés kell. De a történelem azt tanúsítja, hogy a népek igen sok jót köszönhetek uralkodóik szentéletű és bölcs lelki tanácsadóinak.

*

Rá kell térnünk még a jezsuita alkotmányban lefektetett *engedelmisségi eszményre*. Történeti művek, regények, közkeletű mendedmondák sok csodás dolgot hordtak már össze erről. Iszonyattal ismételtetik a „kadáver-engedelmisség” kifejezést, az „öreg ember botja” hasonlatát; méltatlan rabságnak tartják, hogy gondolkodó ember ne csak teljesítse a parancsot, hanem azt saját szívügyévé tegye, sőt még saját személyes felfogását is mindig az elüljáró nézetének vesse alá. Előhozzák még, hogy a Társaság alkotmányában betűről-betűre az a kifejezés áll: „obligare ad peccatum”, amit magyarul „bűnre kötelezni” kifejezéssel adnak vissza.

Legelőször válaszoljunk ez utóbbira. „Obligatio ad peccatum” a Szent Ignác előtti teológusoknál nagyon használatos és egyértelmű kifejezés volt, amely annyit jelentett, mint *bűn terhe alatt* parancsolni, oly erővel kötelezni, természetesen valami jó dologra, hogy annak elmulasztása bűn legyen. De különben is, aki az általános keresztény erkölcsnek elemeit ismeri, aki magukat a jezsuita szabályokat olvasta, az több helyen is világosan megláthatja azokban az engedelmisség határait, például amikor Szent Ignác azt írja, hogy a rend tagjai engedelmisségre köteleztetnek *mindenben, ami nyilvánvalóan nem bűn*. — Az a híressé vált hasonlat: „mintha holt-tetem volnának”, szintén előfordul mint kép, már a szeretet szentjénél, Assisi Szent Ferencnél is; az „aggastyán botja” pedig még régibb hasonlat: már az ősrégi monasztikus írók könyvei is ismerik.

*

Általában azt lehet mondani, hogy a Jézustársaságban az engedelmisséget, mint fogadott kötelességet, lényegében éppen úgy követelik, mint más szerzetekben. Különleges a pápának tett engedelmisségi fogadalom, és jezsuita sajátosság ennek a többi szerzetével teljesen megegyező engedelmisségi eszménynek nyomatékosabb

sürgetése és az engedelmesség tökéletes erénygyakorlatának ismételt ajánlása.

Ennek a törekvésnek nem az a magyarázata, hogy a reneszánsz-kor tekintélyrombolásával szemben tudatos ellenhatást akart felállítani a rend; sem nem az, hogy az alapító vérbeli katona volt, hanem mélyebb oka, hogy a rend korlátlanul vállalta az apostoli működést, és ehhez a célhoz életbevágóan szükségesnek látszott a tagok bensőséges összeköttetése a fővel és egymás között. És az alapító legmélyebb lelki célja az engedelmisséggel talán ugyanaz, mely a lelkigyakorlatainak is gyújtópontja: a tökéletes istenszolgálat, az Istennel való egyesülésünk a tökéletes akarati megegyezés által.

De nem lealázó-e a szabad személyiségre, ha így az engedelmisségben lemond még a saját véleményéről is? Lélektanilag nem lehetetlen követelmény-e ez? — A körülöttünk lévő világ sokhelyütt megkívánja ugyanezt... hivatalokban, pártokban, még az eredményes összmunkánál is, igen sokszor föl kell áldozni az egyéni véleményt... A Jézustársaság alkotmányában kifejezésre juttatja e megszorítást is, „ahol az ellenkező vélemény nyilvánvalósága” erőt nem tesz az alattvaló értelmén. A mellett ez az alkotmány biztosítékot nyújt azzal is, hogy csak gondosan megválogatott emberek lehetnek elöljárók, akik kívánságaiknál vagy parancsaiknál okosan, körültekintéssel, mérséklettel és főleg sok szeretettel járnak el s akiknek lélektani jártasságuk is van. Akik ismerik a jezsuiták életét, tudják, hogy valójában nehezen lehetne valamely más nagy zárt közösséget, hivatalt vagy szervezetet találni, melyben úgy előhozhatná bármely alattvaló saját érveit, gondolatait, mint ezt szabályai értelmében a jezsuita alattvaló teheti és a gyakorlat szerint teszi is.

*

A ma aktuális *fajelmélettel* kapcsolatban is történik hivatkozás a jezsuita rend törvényhozására. Mily jupon? A rend szent alapítója, az előkelő baszk nemes kétségkívül távol állott a zsidó- vagy moriszko-vérkeveredéstől, de természetesen távol volt tőle minden gyűlölködő antiszemitizmus is. Az Úr Jézushoz és a Boldogságos Szűzhöz való bensőséges szeretete pedig azt mondatta vele bizalmas társalgás közben, hogy nagy kegyelemnek tekintené, ha abból a népből származott volna, melyhez Jézus tartozott.

A keletkező Jézustársaságban nem is tettek semmi különös nehézséget a rendbe jelentkező újkeresztény, azaz zsidó vagy mór származású ifjak fölvétele elé. De néhány ilyen mór vagy zsidó szár-

mazású csodálkozást, sőt rosszalást és botránkozást keltett az akkori Spanyolországban az inkvizíció előtt és részben az udvarnál is. Maguk a rend e tagjai is néha nehéz természetűek voltak s ezért már Szent Ignác kénytelen volt az ilyenek fölvételében nagyobb óvatosságot és igen beható egyéni elbírálást ajánlani; az alkalmakat inkább Rómába utasította, hogy ott lépjenek be. De ez még nem volt elvi megoldás, és a nehézségek csak növekedtek, sőt a renden belül valóságos egyenetlenség keletkezett. Nyugtalan természetű, de egyszersmind nagyon tehetséges és tekintélyes rendtagok a Társaság alkotmányának a gyökerekig ható átalakítását kívánták a saját elgondolásuk szerint. E célból a spanyol királyi udvarba és a pápai kúriába is beférkőztek, hogy hatalmi szóval ériék el céljukat. A nyugtalanság lecsillapítására ült össze 1593-ban a rend ötödik általános gyűlése. Ezen kitűnt, hogy a huszonhét legexponáltabb, legnyugtalanabb rendtag közül huszonöt zsidó, ill. mór származású és a másik kettőnél is valószínű volt az ilyen keveredés. E tény hatása alatt az általános gyűlés többsége igen szigorú törvényt hozott a zsidó és mór származásúak fölvételére nézve s azt egyenesen megtiltotta. Ez alól felmentést kivételt érdemlő esetekben még a Generális sem adhatott, csak a pápa. A gyűlés a már fölvetettek elbocsátását is elrendelte, kivéve azokat, akik már professziót tettek, vagy akiknél a Generális személyes elbírálás alapján másképp intézkedik. A következő általános kongregáció e törvényeken csak lényegtelen enyhítéseket hozott. Az alkotmánynak ez a rendelkezése 1923-ig teljes érvényben maradt. Ekkor a tilalmat megszorították, úgyhogy csak a férfiágra és ott is csak a negyedik ízig áll. Azaz, ha a dédapa már keresztény volt, nem áll fenn tilalom. És a tilalom alól minden esetben felmentést adhat a Generális. A gyakorlatot illetőleg azonban az enyhítés után is olyan ritka a Társaságban a felmentéssel fölvetett zsidó származású rendtag, hogy még nagyobb provinciákban is az egyik kéz ujjain megszámlálhatók volnának.

*

Végezetül még egy kérdés: *időtálló-e a Jézustársaság* alkotmánya és vele maga a Társaság?

Minden szerzet térben, időben, határozott körülmények között, az Egyház valamely szükségletének megfelelőleg keletkezik. De így előállhat az a lehetőség is, hogy valamely szerzet az alapításkor szemmeltartott cél megszűntével idejét mülja. Az elavulásnak másik lehetősége eredhet abból, hogy — bár a szükséglet továbbra is fennáll — a szerzetnek, vagy általában bármely közületnek tagjai kezdik

a cél szolgálatát elhagyni, eredeti rendeltetésüknek többé nem felelnek meg.

Egyedül Krisztus Egyháza az a közösség, mely Isten rendeléséből az emberiségnek összes lelki szükségleteit és életjelenségeit szolgálja és amely az idők végéig — így szól az isteni ígéret — fennáll, mivel isteni életelvből él.

A szerzetek között ritkán akad olyan, amelynek csak kis időhöz kötött hivatása volna. Valamennyi egy-egy, vagy több általános keresztény életszükségletnek különleges, tökéletesebb megoldására alakult.

A kérdés a Jézustársasággal szemben is az, megjelöl-e az alkotmánya elegendő, az Egyház nagy feladatával szorosan egybekapcsolt, helyt és időt álló rendi célt, és nyújt-e tagjainak hathatós ösztönzést ezek állandó megvalósítására? Lesz-e tehát így mindig valamelyes szerepe Krisztus misztikus testének életnyilvánulásaiban?

Amikor a Jézustársaság keletkezett, az Egyház testét nemcsak a reformáció lázrohamai bántották; ez maga csak egyik külső megnyilatkozása volt még mélyebb és nagyobb bajoknak. — Baj volt a népnél a vallási tudatlanság, az erkölcsi romlás; baj a fegyelmetlenség a papság és szerzetesség széles köreiben; a világiasság sokszor még az egyházfejedelmeknél is.

Még ezeknél is mélyebb baj volt egy új szellemiség jelentkezése: a filozófiai nominalizmus nyomán az individualizmusnak általános előretörése. E szerint csak az egyedi, az individuum értékes, csak ez igazán reális: az egyed, a személyiség, a konkrét, látható világ, a természet, szemben minden természetfölöttivel és minden gondolattal, metafizikummal, lelkivel. A kereszteslovagoknak Keleten, a mohamedán világban tett tapasztalatai, az Újvilág fölfedezése, az emelkedő anyagi jólét... mind csak ezt a szellemi irányt erősítette. Onmagukat keresték először az abszolút hatalomra törő nemzeti királyok, utánuk az urak, ezek után a polgárok, és már akkor a még nagyobb számú, a kisemmizett parasztok... Az Egyház és az állam elvben már akkor elvált egymástól. A kultúra elvilágiasodott, a hitetlenség a tudás és a műveltség jelének számított. A kereszténység, annak formái, annak hivatalos tanítása, filozófiája, teológiája megvetés tárgyai. Viszont a régi klasszikus pogányság formáival és tartalmával uralkodott a lelkeken.

És ekkor állította be a Gondviselés a küzdő Egyház szolgálatába a Jézustársaságot. Elvégezte-e a Társaság az akkor neki kijelölt feladatokat?

A protestantizmust hódító rohamában megállította, a katolikus híveket megerősítette és vissza is nyerte a már elpártoltak tekintélyes részét. De a protestáns lélek teljes megnyerése, leszerelése, a kiengesztelés, sajnos akkor nem jöhetett létre. A másik, mélyebb bajnak, az individualizmus szellemi irányának megváltoztatása, a társadalom felbomlásának feltartóztatása szintén nem sikerült; sőt a Társaság feloszlata éppen ez ellenséges szellemáramlatnak volt, igaz, hogy csak ideiglenes, diadala. Azonban a bomlasztó szellem-irány tovább hömpölyögtette áradatát. Az élet minden terén fokozottabb tempóban történik a szekularizáció, főleg a fölvilágosodás korától kezdve; a liberalizmus, legalább elvből, nem törődik a hittel, tagadja, kiküszöböli a keresztény vallást, fölállozza a tudományos, a művészeti, a technikai kultúra bálványozásának. A legújabb évtizedben döbbenetesen dinamikus hatalmak vagy a nemzetnek, vagy a fajnak, vagy valamely osztálynak istenítésével már bevallottan, szervezeten magának a kereszténységnek letiprását tűzték ki célul.

Ez élet-halál küzdelemhez van-e a Jézustársaság alkotmányában is valami számbavehető fegyverzet?

Aki egész fejtegetésünket figyelemmel átgondolta, azt hiszem, belátja, hogy van itt szép számmal fegyver a harchoz. Van a Társaság feladatkörében elég időálló elem.

Az élet minden területének laicizálása, szekularizációja, és a hitközömbösség révén végül is elistentelenítése, oly program, melylyel a keresztény nem alkudhatik, melyet „megkeresztelni”, jó vágányon tartani akarni naivság lenne; ezzel szemben a keresztény álláspontja csak határozott, feltétlen, rendületlen elutasítás lehet. És ez a magatartás, mely az isteninek föltétlen elsőbbségét vallja minden emberi és teremtményi fölött, ez Szent Ignác lelkiségének, ez az ő lelkigyakorlatainak, ez az ő rendje alkotmányának alap gondolata.

Második helyen áll mint fegyver az elistentelenítési törekvésekkel szemben: határtalan odaadás Krisztus iránt. Ez a krisztusszeretet a lelkigyakorlatoknak és a Társaság törvénykönyvének is második alap gondolata.

További lényeges elem a Társaságnál a tekintély elve. A liberalizmus fénykorában szívesen támadták, gúny tárgyává tették ezt az elvet és védőit; ma ellenkezőleg, parancsuralmak keletkeznek, melyek az ellentmondást nem tűrik, hanem eltiporják. A Társaság fenntartja a tekintélyelvet, Istennel és Isten törvényes képviselőivel szemben; de az emberi tekintélyt egyrészt visszavezeti az Istenre, tehát az egyedüli, önmagán való abszolút tekintélyre, másrészt éppen

Isten szándékai szerint jogi és erkölcsi korlátok közé is szorítja. Az egyén és a közösség problémája kísért ma mindenütt; a közjónak és az egyéni jónak szembeveszülését látjuk minduntalan. Ezt a problémát csakis a tekintélyelvnek keresztény érvényesítése, erős fenntartása és egyszersmind erkölcsi korlátozása oldja meg. A közjó bizonyos szempontból fölötte áll a magánjónak; de más szempontból az egyének javára van rendelve, az egyén személyes értéke, jogai elpusztíthatatlanok, fölötte állnak minden közösségnek és egyedül az Istennek vannak alárendelve az egész emberi személyiséggel együtt. És ez a szellem hatja át a Társaság egész alkotmányát.

További gondolat e rendi alkotmányban, hogy mindenki szabadon, önelhatározásból adja át magát teljesen Krisztusnak, Egyházának, Istennek; ezzel az önkéntes csatlakozással kap a szerzet igazi testületi lököerőt, melyet mechanikus, megparancsolt uniformizálás sohasem adhat meg.

A Társaság alkotmánya továbbá határozott szolgálniakarást követel; ez teljesen megfelel a ma mindenféle alakban hatalmasan előtörő kollektív hajlamoknak. Ez viszont a tagokban hallatlan önuralmat, fegyelmezettséget követel meg. És éppen ezt leheli a Jézus-társaság alkotmányának minden sora.

A mondottak alapján kétségtelennek látszik, hogy a Jézus-társaságnak a mai korban is van gondviselészerű, Isten-akarta hivatása, és lesz akkor is, ha a mai problémák viharzása rég megszűnt. Mert az alkotmányban megjelölt feladatok általános keresztény és emberi helyek és idők felett álló célkitűzések, melyeknek tudatában a Társaság tagjainak csak azt kell Istentől alázattal kérniök, hogy kegyelmével segítse továbbra is hivatása betöltésére ezt a — Szent Ignác szavaival élve — „legcsekélyebb Jézustársaságot”.

A jezsuita lelkiiség

Irtta: HITTER JÓZSEF S. J.

A Jézustársaság alapítóját és fiait, a jezsuitákat nem ismernők meg egészen, ha nem rajzolnánk meg külső műveik, tevékenységük és az azt mozgató szellem mellett, legalább néhány vonásban, benső, lelki életüket is; ha nem elemeznénk ki lelkükből azokat az alapelveket, amelyeken lelki életük fölépül. A rend külső arculatát sokszor azok is ismerik, akik tőle messzeállnak: a Társaság monumentális épületét és nagy dimenziójú és széles hatósugarú tevékenységét észre nem venni vagy megkerülni nem könnyen lehet. De a lelkiiséget, azt a dinamikus erőt, amely ezt hordozza és életté, formává kovácsolja össze, csak kevesen látják meg és veszik észre. Pedig ennek a belső életnek a feltárása a külső teljesebb megértése szempontjából is szükséges, mert a lélek mély és titokzatos élete a kulcs ahhoz a rejtélyhez, melyet ez az élet alkotásokban, tettben és hatásaiban maga köré von. Ezt az elfátyolozott, befelénéző, csak Istent és önmagát látó arcot akarjuk most a jezsuita lelkiiségben megrajzolni.

Hogy a jezsuita lelkiiséget megismerhessük, magának a szent rendalapítónak a lelkébe kell bepillantánunk. Hiszen a jezsuita lelkiiség az ő lelkében tükröződik vissza töretlen tisztaságban: elsősorban tehát benne kell keresnünk ennek a lelkiiségnek erőit, irányelveit és autentikus képét.

Mindíg érdekes, az emberi képzeletet izgató tanulmány az, amely világtörténelmet mozgató embernek a lelkébe nyit bepillantást; amely felfedi a cselekvést megindító vágyakat és gondolatokat és kitapintja a lélek mélyén szunnyadó erőforrásokat; amely ekként megfejt egy-egy nagy egyéniségnek színpompásan sugárzó, gazdag életét. Szent Ignác lelke szentélyének feltárása, még csak annyira is, amennyire ezt jelen tanulmányunk célkitűzése szükségessé teszi, annál érdekesebb vállalkozás, mert ő nemcsak világtörténelembe nőtt

egyéniesség, hanem nagy szent is, akiben az Isten bőkezűsége a természetes ádományok áradatát a kegyelmi kiáradással kapcsolta össze. Érdekes és tegyük hozzá: nem is lehetetlen vállalkozás ez, mert itt vannak lelkigyakorlatai, amelyekben lelkének minden fontos élménye valamilyen általános elvben vagy megfigyelésben visszatükröződik; itt van a Jézustársaságnak alkotmánya, amely lelkiségének legvalódibb gyermeke; itt vannak azután egyéb iratai is, mint lelki naplójának néhány lapja és leveleinek lelkébe mély bepillantást engedő töredéke.

De Szent Ignácra kívül meg kell hallgatnunk rendi fiait is, akik atyjukat legjobban megértették és szellemét legteljesebben magukévá tették. Mert csak az így nyert szintézisben láthatjuk meg a jezsuita lelkiséget minden oldaláról és egész teljességében és foghatjuk meg annak a lelkiségnek életritmusát, amelyben a jezsuiták, rendalapítójuk és atyjuk örökből merítve, élnek. Ha Szent Ignácra és legkiválóbb fiairól reánk eső sugarakat így egy nyalábba fogjuk össze, felcsillan előttünk a jezsuita lelkiség legtisztább, ideális képe. Ez a kép az egyes rendtagok lelkében egyéniességüknek és a kapott kegyelmeknek megfelelően majd élesebben, majd homályosabban rajzolódik ki. Még a jezsuita szentekben is, mint a prizmára hullott fénysugár, több színre bomlik, egyszer ezt, másszor azt a színt hangsúlyozva ki jobban, hogy annál pompásabban igazolja ennek a lelkiségnek hajlékonyságát és gazdagságát.

„Isten nagyobb dicsősége”

Szent Ignác, mint minden erős egyéniesség, kevés eszme embere volt; sőt ha volt valaha egyetlen eszme embere, akkor bizonyára a jezsuita rend alapítója az. És az az eszme: Isten nagyobb dicsősége, Isten megdicsőítése mindenben.

Ennek a néhány, látszólag jelentéktelen szónak a mélyén az a kimeríthetetlenül gazdag igazság van, hogy a világ — az ember éppen úgy, mint az anyagi világ — az Isten gondolata és ennek a világnak a feladata az, hogy megvalósítsa és kibontsa ezt az isteni gondolatot. Minél tökéletesebben és szélesebb körben valósul meg ez a gondolat a világban és az emberben természetes és kegyelmi képességeinek kibontásával, annál inkább kiépül az Isten földi országa, s annál nagyobb lesz Isten dicsősége is, mert annál hűbb képét és teljesebb kifejezését tükrözi vissza magának az Istennek. Szent Ignác ennek az Isten országának, az Isten e nagyobb dicsőségének lesz a szerel-

mese: ez a vágy Isten nagyobb dicsősége után, benne teremő erővé és termékeny életté válik. Ez a vágyó gondolat szinte folytonosan hazajár lelkébe. Ez lelkesíti és erősíti a lelki élet meredek ösvényein; ez ösztönzi őt arra, hogy a világot meghódítsa Krisztusnak. Az Isten nagyobb dicsőségének szomjazása alapíttatja vele a Jézustársaságot és ez mondatja vele fiainak: „menjetek és gyujtsátok lángra az egész világot”. Az Isten nagyobb dicsősége az a norma, amelyhez mindent lemér, mielőtt határozná és ez az irány is, amelybe élete művét, a Társaságot beállítja.

Lelkének ez az égető szomja Isten nagyobb dicsősége után, abból a világos meglátásból és annak misztikus megéléséből fakad, hogy egyedül az Isten nagy, hogy Isten az egyetlen nagyság, és azért az ő gondolata, terve és akarata a legnagyobb, sőt az egyetlen nagy feladat, amelyre az igazi nagyságot szomjazó lélek vállalkozhatik.

A hódolat a nagyság előtt Iñigo de Loyolának mindig a legjellegzetesebb vonása volt. Már mint hős spanyol lovag és bátor katonatiszt ezt a nagyságot szomjazza lelke. Álma ugyan még csak az emberi nagyság. De ez benne már fiatal éveiben titokzatos erő, mely hétköznapiságot nem tűr maga körül, hanem mindig nagyobbra ösztönzi. Pamplonánál egy ágyúgolyó kettőtöri a lábát, de nagyságot szomjazó lelkét szárnyalásában nem tudja megtörni. A nagyság szenvedélyes szeretete szívében marad, csak tárgyat cserél. Isten kegyelme rögtön megtérésekor és lelki életének kezdetén megsejti vele, hogy csak egyetlen nagyság van és ez az Isten.

Igaz, minden szentben megvan ez a hódolat Isten egyedülálló nagysága előtt. Fénélon nagyszerű gondolatát: „Il n'y a pas de sainteté sans une grande idée de Dieu” minden szent élete igazolja. De annyi bizonyosnak látszik, hogy egy szentnél sem lett az Isten egyetlen nagyságának és szuverén jogának ez az elismerése annyira a lelkiség alaphangja, mint éppen Szent Ignácnál.

Lelkigyakorlati is, amely benső életét vetítik elénk, szintén Isten nagyságának megérezésébe és átélésébe vannak beágyazva. Ebben az akkordban csendül fel az alapvető elmélkedés. Ez a gondolat feszíti szinte a végtelenségbe nagylelkűségét. Az Isten nagyságának fényében ismeri fel a manrézai vezeklő a teremtmények értéktelenségét és önmagának semmiségét. Ez teszi közömbössé minden iránt, ami nem Isten vagy nem visz hozzá. Ebben a fényben szemléli a bűnt is: hideg következetességgel méri le a távolságot, amely közte és az Isten között nyúlik el, hogy azután megdöbbsen

kiáltásban csattanjon fel ajkáról a csodálkozás Isten irgalmán és szeretetén. Ilyen lélekmagatartásban lehet-e számára szentebb, mint ennek az Istennek a gondolata, terve és akarata? Isten dicsősége? A lelkigyakorlatok e meredek ösvényeken vezetnek fel az Isten-szeretet csúcsaira; az Isten nagyságának átélésében oldódnak fel az utolsó napok elmélkedései is. Így mindaz, aki Szent Ignác iskolájába jár és az ő lelkiségét magáévá teszi, az Isten nagyságának hódoló, az ő nagyobb dicsőségét szomjazó lelket nyit meg magában; annak legfőbb vágya Isten megdicsőítése lesz mindenben: a hétköznapi életben, a munkában, a kulturális tevékenységben, apostolságban, szóval az élet minden megnyilvánulásában éppen úgy, mint a lelki életnek küzdelmes kialakításában.

Természetesen ez a hódolat Isten nagysága előtt a jezsuita lelkiségben is a szeretetbe megy át és abban vész el. Szent Ignác lelkét nem nyomja el Isten egyetlen nagysága, csak megalapozza, hogy szeretete ne homokon, az érzelem homokján épüljön fel; hogy életerőssé váljék s állhatatos és tettbe kiáradó legyen. Mert ő nem azért szemléli Isten nagyságát, hogy elfusson tőle, hanem hogy ehhez a nagysághoz símuljon szeretetének minden melegével. Nem ökölből szorult kézzel ismeri el Isten abszolút jogát önmaga és a világ felett, hanem ennek felfedezésében és igenlésében ujjong a lelke. A Krisztus-misztériumok ebben a tág perspektívában, amelyet az Isten végtelenbe nyúló nagysága és a teremtet világ törpesége zár be, nőnek számára óriás erőkké. Bennük vállalkozik lelke a legnagyobb hősiességre: Isten odaadó, nagylelkű, egyetlen szolgálatára, Isten tökéletes megdicsőítésére.

Krisztusba öltözötte

Ez az istenszolgálat Szent Ignácnál is Krisztus követése. Az ő istenszeretete is az értünk emberré lett Istenben összpontosul. Benne látja és érzi megrázó következetességgel Isten nagyságának és szeretetének végtelenségét. A kereszten vérző Krisztus előtt jut öntudatára egészen világosan, hogy mit tett ő az Istennel és mit tett az Isten vele. Így tör fel lelkéből szinte szüntelenül a szeretet kérdése: „Mit tettem én eddig érte?! És mit tegyek ezért a Krisztusért?” (Lelkigyakorlatok.)

Ilyen viharzó, új, friss levegőt teremtő érzelmek között talál a Szent Krisztusra, hogy attól fogva a hűséges és hálás szeretet láthatatlan szálaival örökre hozzáfűzze egész életét. Számára az élet ezután Krisztus lesz: a vele való egységünk megélése egészen a

Krisztus-szeretet és követés extázisáig, az alázatosság harmadik fokáig, amelyet a szentek nyelvén a „kereszt bolondságának” szokás nevezni. „Feltéve, hogy az isteni Fölség szolgálata ugyanaz, — rajzolja meg a Szent az ő Krisztus-viszonyát lelkigyakorlataiban — csupán azért, hogy Krisztus Urunkat kövessem és a valóságban hozzá hasonlóbb legyek, inkább akarom és választom a szegénységet a szegény Krisztussal, mint a gazdagságot; inkább a gyalázatot a meggyalázott Krisztussal, mint a tiszteletet, és inkább kívánom, hogy együgyűnek és bolondnak tartsanak Krisztusért, akit előbb tartottak ilyennek, mint épeszűnek és okosnak ebben a világban.”

Ez az önfeledt Krisztus-szeretet és Krisztusba-öltözöttség a jezsuita lelkiség határozott alapvonása, amiben azonban még az összes katolikus lelkiséggel találkozik. A szent rendalapító, Ignác csak az általános katolikus felfogást adja, amikor övéinek, mint lelki örökséget ezt a Krisztus-követést írja elő: „Nagy gonddal ügyeljenek arra és tekintsek nagy és rendkívül jelentős dolognak Urunk és Teremtőnk színe előtt, — hangzik a rendi alkotmányban és szabályokban — mennyire használ a lelki életben való előhaladásra, teljesen s nemcsak félig-meddig, megútálni mindazt, amit a világ szeret és felkarol, valamint felkarolni és elfogadni, és teljes erővel megkívánni, amit Krisztus Urunk szeretett és felkarolt. Mert amint a világ fiai, akik a világ dolgain kapnak, méltóságokat, dicsőséget és nagy földi hírnevet szeretnek és nagy gonddal hajhásznak, miként erre a világ tanítja őket: úgy azok, akik a lelki életben haladnak és Krisztus Urunkat igazán követik, éppen az ellenkezőt szeretik és forrón óhajtkák, t. i. azt, hogy Urunk iránti szeretetből ugyanazt a ruhát viseljék, s ugyanazokat a díszjeleket hordozzák, mint ő; ugyanarra, hogy ha Ő szent Fölsége megbántása s felebarátaik vétke nélkül megtörténhetnék, készek volnának szidalmakat, hamis tanúbizonyságokat elszenvedni és — a nélkül, hogy okot szolgáltatnának rá — akár bolondnak is tartatni attól a vágytól indítatva, hogy a mi Teremtőnkhez és Urunkhoz, Jézus Krisztushoz némiképen hasonlítsanak, őt kövessék, az ő ruháját és díszjeleit viseljék. Hiszen ő is elviselte mindezt a mi nagyobb lelki hasznunk kedvéért és példát adott nekünk, hogy mi is kövessük őt s legyünk hozzá hasonlók mindenben, amennyire Isten kegyelmével és segítségével csak telik tőlünk, lévén ő az igaz út, mely az élet felé vezet.”

A jezsuita lelkiségben a keresztény léleknek Krisztushoz való viszonya azonban még egy sajátos vonást kap. Szent Ignác egy képbe öltözteti gondolatát, amelyet Krisztus királyságáról szóló elmél-

kedésében fest meg. Ez a kép történelmileg határolt és megfelelő történelmi ismeret nélkül teljesen nem érthető meg. Azért, hogy Szent Ignác gondolatába jobban behatoljunk, rövid pillantást kell vetnünk arra a korra, amelyben élt.

Mint ismeretes, az ő születése arra az időre esik, mikor Dél-Spanyolországban az utolsó mór háborúk dúltak. E harcok folyamán a már kihaló lovagi intézmények új életre keltek. Ezek a lovagrendek, amelyekben együtt volt a vallási és katonai elem, a kelta s germán hűbérrendszernek voltak a szellemi örökösei. Ennek a hűbériségnek az alapja pedig nem egy eszmének a szolgálata volt, nem is csak a dologi szolgáltatás (feudum, beneficium), hanem főként személyes viszonyon nyugodott. Ennek a viszonynak lényeges eleme viszont a hűség volt, a kölcsönös hűség jóban, rosszban, a személyes ragaszkodás. Ez a gondolat, ha külső megjelenési formája, a hűbériség meg is szűnt, tovább élt a lovagi intézményben, amely a XV. század végén másodvirágzásban állt. A mór háborúk befejeztével a lovagság világa romantikájával együtt fennmaradt a hadsereg tisztikaránál és tovább élt a tisztikörökben. Nagyon valószínű, hogy Iñigo de Loyola, mint katonatiszt, ilyen tisztikörben került érintkezésbe a lovagi eszmevilággal és merítette belőle később az ő sajátos Krisztus-követésének gondolatát. Példájában nyilvánvalóan ebbe a keretbe és háttérbe van beállítva ez a Krisztus-követés, a személyes odaadás és hűség Krisztushoz így lesz lelkiségének egyik jellegzetes vonása.

Ez a sajátos Krisztus-vonás természetesen rányomja bélyegét a nagy lelkigyakorlatok összes Krisztus-elmélkedéseire is. Ezekben hangol minket a Szent erre a bensőséges, nagylelkű szeretetre és vezet be ebbe a személyes viszonyba Krisztushoz. Azért visz oda minket a Megváltó közvetlen közelébe, azért végeztet velünk szemlélődést az ő életéről, mintha mi is jelen lennénk, hogy felmelegedjünk és jól érezzük magunkat nála. Azért érezteti meg és élteti át a krisztusi érzéseket és élményeket, hogy egészen Szívéig hatoljunk és „ugyanazt az érzést ápoljuk magunkban, ami Krisztus Jézusban is megvolt” (Phil. 2, 5). Így lesz szívünk, akarásunk és érzésünk egy Krisztussal: így öltjük magunkra Krisztust.

Ebben a fényben most már teljesen érthetővé válik a Jézus-társaságnak alkotmánya, különösen annak fent idézett részlete. Ezzel érthető lesz az is, miért akarta Szent Ignác rendjét Jézus-társaságnak nevezni és miért kívánja fiaitól, hogy a tökéletes engedelmeségben lehetőleg senki se múlja őket felül.

De a Krisztushoz való viszonyunk ily felfogásában találjuk megokolását annak is, miért a Jézustársaság kapta meg különösképpen a Jézus Szíve-tiszteletet. Ez a tisztelet lényegében nem más, mint az Istenember bensőséges ismerete és személyes szeretete, amely nemcsak a szeretetet és az engesztelést öleli fel, hanem sokkal messzebb vezet be a Krisztussal egyesült életbe. Felfogásunk szerint ez a kultusz egész életünket áthatja és ránevel arra, hogy az Istentől való létfüggés kapcsolatain túl, Krisztussal, a misztikus fővel tökéletesen egymásba kapcsolódó élet- és sorsközösségre jussunk, amelyben együtt érzünk, gondolkodunk és dolgozunk Krisztussal az ő földi országáért. A jezsuita lelakiség is ugyanezt adja meg nekünk: a legnagyobb Krisztus-közelségből táplálkozik s a hűségben és a legkövetlenebb személyes viszonyban találja meg eltető gyökereit.

Szent Ignác fia így öltözik Krisztusba, és így él belőle, mint misztikus főből, természetfeletti életet. Ebben a Krisztus-közelségben élete teljesen összefonódik az istenemberi élettel és eggyé lesz azzal: egy a kegyelmi kapcsolatokban, egy az életcélban és annak megvalósításában, egy a munkában, szenvedésben és megdicsőülésben. Krisztus számára nemcsak a legtökéletesebb modell, amelyről életét mintázza; nemcsak a legfőbb tanítómester, akitől megtanulhatja, hogyan éljen Isten akarata szerint az ő nagyobb dicsőségére, hanem akivel a legbensőbb sors- és életközösségben él s akinek életében az ő élete elvész és feloldódik.

A tett lelakisége

Szent Ignác felfogásában a Krisztus-követés mértéke a nagylelkűség. Akiben ez nincs meg, az alkalmatlan a lelkigyakorlatok végzésére, alkalmatlan a jezsuita életre. Az ő merész elgondolásában rendjének szabályai sem köteleznek bűn terhe alatt: itt minden a nagylelkűségre van felépítve, a nagylelkű szeretetre, amely tettekben igazolja önmagát és valódiságát. Így lesz a jezsuita lelakiség másik jellemző vonása a tett, a tettben megnyilatkozó szeretet.

A lelkigyakorlatokat joggal nevezik a szeretet főiskolájának. Hiszen az egésznek célja az, hogy az ember Isten akarátát megismerje és szeretetből megtegye. De mialatt Szent Ignác ezzel a munkával foglalkoztatja a lelkigyakorlatozókat, nem szűnik meg figyelmeztetni, hogy ez a szeretet, ha valódi, inkább tettekben, mint szavakban nyilvánul meg. Ez a gondolat valamilyen formában majdnem minden elmélkedésnél megjelenik. A lelkigyakorlatok végén, a Szent

újra visszatér erre a kedvenc gondolatára, mintha még mindig félne, hogy nem vagyunk bebiztosítva a lelki élet csalódása ellen, amely az Isten szeretetét csak érzésekbe, ömlengő szavakba, de nem tettbe helyezi. Azért az utolsó elmélkedésben, mintegy utolsó ütkőként, szemünk elé állítja Isten szeretetét, mely minden megnyilvánulásában tett és megint csak tett, hogy így még egyszer és nyomatékosan figyelmeztessen a nagy elvre: ha a mi szeretetünk igazi, akkor az is tettben fog megnyilvánulni.

De a Szent, aki jól ismeri az emberi természet gyengeségét, nem éri be e gondolatnak pusztá hangoztatásával. Hogy elzárja útját minden ábrándozásnak és önámításnak, mely a tett megölője lehetne, Krisztus királyságáról szóló alapvető elmélkedésében igazi hadvezéri zsenialitással konkrét megfogalmazásban két elvet és övéinek lelkébe. Ez a két elv két egyszerű igazság: az egyik, hogy annak, aki komolyan akarja venni Krisztus követését, igénytelenül kell élnie és kevéssel kell beérnie; a másik az, hogy nagy dolgokat nem lehet alkotni a nélkül, hogy a kényelmes, lusta és irigy emberek kritikáját, gúnyját, gáncsoskodását, sőt üldözését magunkra ne vonnánk. Más szóval: nem tehet nagyot Istenért az, akinek nincs bátorsága nélkülözések és gyalázatok elviselésére, aki nem veti meg a vagyont és a tiszteletet. Krisztus ügyének története a multban és jelenben állandóan igazolja Szent Ignácnak ezt a meglátását: ezzel a két elvvel állt vagy bukott el minden nagy elindulás és minden nagy tett Krisztusért.

A jezsuita lelkiséget így teszi a szeretet, mely tettekben akar kiáradni, apostoli irányúvá. Ez az a gyökér, amelyből a Jézustársaságnak apostoli szelleme végső fokon táplálkozik. Célkitűzésünknek megfelelően, ennek az elvnek csak a benső életre vonatkozó hatásait akarjuk még szemügyre venni; azt, hogyan nyilvánul meg a cselekvésnek ez a lelkisége a benső életben és annak kialakításában.

Öntevékenység az imában is!

Kétségtelen, hogy Szent Ignác rendjét elsősorban apostoli célból alapította. De ugyanakkor rendi fiaitól azt is megkívánja, hogy az apostolkodás mellett hasonló buzgalommal saját megszentelődésükön is munkálkodjanak. Teszi ezt abban a meggyőződésben, hogy Isten nagyobb dicsőségét önmagukon kívül csak azok az apostolok tudják hathatósan előmozdítani, akik Istenből és Istennel állandó egyesülésben élnek. Tudja jól, hogy a másokra való természetfeletti hatásnak

a titka az Istennel egyesült élet. Ezért nagyobb fontosságot tulajdonít az életszentségnek, a kegyelem diadalának bennünk, mint a természetes adományoknak: tudásnak, írói, szónoki és egyéb ilyen tehetségnek, noha ezeket is igen nagyra becsüli. A rend ideálja ebből a felfogásból kifolyólag nemcsak az apostolkodás egyedül, természetesen nem is csak a szemlélődő élet, hanem a kettőnek a tökéletes és harmónikus összeolvadása: „contemplativus in actione”, a szemlélődő élet a tevékenységben, amint azt Szent Ignác lelkiségének nagyszerű ismerője, P. Nadal tömören meghatározza. „Értsük meg jól, — fejt ki gondolatát egyik körlevelében (De la oración, especialmente para los de la Compagnia) — hogy nálunk a cselekvő és szemlélődő életnek kéz a kézben együtt kell haladniok, Istentől adott világosságban és nyugalomban. A hosszú próbaidő azért van, hogy az apostoli tevékenységet a szemlélődő élet táplálja és irányítsa. Így fejlődik ki aztán bennünk a magasabbrendű tevékeny élet (vida activa superior), amelyben a tevékenység és a szemlélődés eggyé lett és mindkettő szóhoz jut a szerint, amint azt az Isten szolgálata megkívánja. Röviden: a tökéletes tevékenység az Istennel egyesült szeretetnek a tevékenysége.”¹

Igy Szent Ignác az imaélet kialakítására a legnagyobb súlyt helyezi és azzal a mesteri kézzel, amely csak Istentől megvilágosított lelkek sajátja, mutat rá azokra az élvezekre és szabályokra, amelyekben a külső tevékenységben elfoglalt ember imaélete felépülhet. A Szent ebben is a tett emberének bizonyul: az imaéletben is öntevékenységet kíván, mert tudja, hogy fiai, akik lelki életének kialakítását a jó Isten reá bízta, két lábbal fognak beleállni az apostoli élet lármás, a benső élettől elvonó világába. Akkor pedig az imaéletnek oly fogásaira és szabályaira van szükség, amelyek az emberi tevékenység maximumát követelik. A szemlélődő élet csendjében jó lehet az az elv, amely az ember szerepét csökkenteni törekszik és a kegyelmi beavatkozásnak inkább passzív alanya akar lenni. De ahol akár az apostoli élet zaja, akár a világi élet lármás tevékenysége fonja körül a lelket, ott rendkívüli kegyelmi hívás nélkül az öntevékenység elhanyagolása előbb-utóbb a megfeneklésbe torkollik. Ezeket a szempontokat nem szabad elfelejteni, amikor Szent Ignác aprólékos, de tegyük hozzá rögtön: sohasem kicsinyes, hanem mindig nagyvonalú imautasításait nézzük.

¹ Aquinói Szent Tamás szerint is a tevékeny és szemlélődő életnek egyesítése a legtökéletesebb életforma (In III. Sent. D. 29, q. 1. art. 8), ha az apostolkodás az Istennel egyesült életnek a túlcordulása (2, 2, q. 188, a. 6).

Mert ezek az imautasítások egyáltalán nem szorítják a lelket merev keretek közé, hanem az egyéni képességeknek, hajlamoknak és a kegyelem vonzásának tiszteletben tartásával csak azt célozzák, hogy a lélek Istenhez való emelkedését lehetővé tegyék és megkönnyítsék. Szó sincs ezekben arról, hogy lelki tehetségeinket gépiesen, merev kényszerűséggel foglalkoztassuk. De mint minden lelki tevékenységnek, úgy az elmélkedő és szemlélődő imának is megvannak a maga általános érvényű törvényei és keretei. Ezeket foglalja Szent Ignác egyszerű és gyakorlati szabályokba, amelyeket ő maga is vagy évszázados tapasztalatból vagy lelkének isteni megvilágításából merített. És ha nem bölcs dolog földi mesterség elsajátításában mások tapasztalatát megvetni, mennyivel inkább nem az, ha akármilyen címen túltesszük magunkat a lelki élet nagy mestereinek útbaigazításain és saját fejünk szerint indulunk el az elmélkedő és szemlélődő ima megtanulásában. Az ilyen nem számíthat az Isten segítségére sem, mert az Isten kegyelme csak az alázatosnak jár, aki szívesen hallgatja meg a tapasztalt lelki vezető tanácsait.

NEM LEHET FELADATUNK itt az útmutatásokat bővebben ismertetni. Közülük csak egyet mutatunk be annak az igazolására, mennyire nem köti meg Szent Ignác a lélek szabad szárnyalását. Egyik megjegyzésében arra figyelmeztet, hogy elmélkedéseink alatt abban a gondolatban és érzésben maradjunk meg, amelyben megtaláltuk azt, amire lelkünknek szüksége van, amelyben ízt és világosságot merítettünk és időzzünk annál a továbbhaladás nyugtalansága nélkül mindaddig, míg egészen ki nem elégítettük magunkat. Nyilvánvaló, hogy az imának ily felfogása minden, csak nem kicsinyes és merev. Különbözik a Szent maga is kifejezetten a lelki szabadság mellett tör pálcat, amikor a Társaság alkotmányában (P. X. c. III. n. 1) ezeket írja: „ami azokat illeti, akik már megkapták kiképzésüket, feltehető, hogy igazi lelki emberek, akik nemcsak haladnak, hanem futnak az Isten útjain. Ilyeneknek felesleges lenne bármit is előírni ima, elmélkedés és vezeklés dolgában. Ebben kövessék azt az irányítást, amit nekik a diszkrécióval párosult szeretet (*discreta caritas*) diktálni fog.” Azért azt hisszük, P. Nadal joggal mondja, hogy „a jezsuita lelkiség egyik jellemző vonása a léleknek magasabb szabadsága, aminek következményeként a lélek könnyen megtalálja az Istent, vagyis az áhítatot és a békét az Istenben és az Isten szemléletét minden dologban” (Ep. t. IV. p. 619).

Igaz, Szent Ignác az elmélkedésben céltudatos munkát kíván. Feltételezi, hogy az elmélkedő körülbelül tudja, mily lelki szükségletei vannak, mily kegyelmekre van szüksége és azért azt is tudja, hogy mit akar elérni az imával. Csak úgy találomra nekivágni a lelki élet kialakításának, éppúgy nem lehet, mint ahogy egyéb munkánk sem lesz eredményes, ha vaktában fogunk neki. De azt se felejtsük el, hogy ez az eligazodás és irányvevés is már a kegyelem behatása

alatt történik; az ima alatt pedig, mint láttuk, megmarad mindig a lélek joga és kötelessége, hogy a kegyelem indításának megfelelően a kijelölt úton maradjon-e, vagy mást válasszon. Bármennyire is hangsúlyozza tehát Szent Ignác az öntudatos célratörekvést, öntevékenységünk teljes munkába állítását, mindig vigyáz arra, hogy ugyanakkor a kegyelem behatása és irányítása alatt maradjunk. Ezért a Szent csak nagyon kevés utasítást ad magára az imára nézve: figyelme inkább az ima előkészülete felé fordul. De az erre vonatkozó utasításokban is annyi pszichológiai finomság, oly mély lélekismeret van összesűrítve és tanítása annyira a keresztény hagyomány talajába mélyesztí gyökereit, hogy csak az elfogultság vagy a beképzeltség teheti magát túl rajtuk. Akik az Isten útjain komolyan előhaladni akarnak, azok mindig szívesen fognak ezekből a forrásokból tudást, eligazítást és világosságot meríteni.

Szent Ignác hasonlóan nagyvonalú az ima és a külső tevékenység összeegyeztetésénél is. Felfogása az volt, hogy akik a lelki életben már komolyan előhaladtak, az ima tartamát illetőleg kövessék a Szentlélek vonzását és a diszkrécióval párosult szeretet irányítását. Hosszú imákat ezért szerzetes fiainak nem ír elő, sőt inkább mérsékleltre int, nehogy a sok ima elvonja őket felebarátaik szolgálatától. De mégis megkívánja tőlük, hogy életük állandó ima legyen: az Isten keresése és megtalálása mindenben. „Keressék mindenben Istent, — írja a rend alkotmányában — és amennyire lehet, bontakozzanak ki minden teremtmény szeretetéből, hogy szívüket egészen Teremtőjükhöz fordítsák, őt szeretvén minden teremtetett lényben, és mindent őbenne, az ő szent akarata szerint” (P. III. c. 1, n. 26). Ezért övéinél azt a szellemet akarja látni, hogy ugyanolyan lelki örömet találjanak a szeretetből vagy engedelmességből vállalt bármely munkában, mint az imádságban vagy az elmélkedésben. (Levél a lisszaboni rektorhoz.) Sőt meggyőződése szerint sokkal tökéletesebb dolog, ha meg tudjuk találni az Istent mindenben és mindenütt, mintha azért a magányba zárkoznánk. (Levél Borgiai Szent Ferenchez.)

Szent Ignácnak ez a felfogása benne van a nagylelkigyakorlatokban, benne van a jezsuita lelkiségben is, melynek célja és végső iránya éppen az, hogy kialakítsa bennünk ezt a mindenben Istent kereső és megtaláló lelkületet. Az ima előkészítésére adott utasítások, a választásról, az étkezésről, alamizsnálkodásról szóló szabályok, sőt maguk a Szent Ignácra oly jellemző szemlélődések is mind ebbe a lelkületbe vezetnek be minket. A nagylelkigyakorlatok utolsó

szemlélődése, mely Isten szeretetét tárja elénk, szintén arra akar minket rávezetni, hogyan találjuk meg mindenben az Istent. Ebben a szemlélődésben a Szent nagyszerű vonásokban bemutatja az Isten mindenütt való jelenlétét és működését minden teremtményében, hogy rádöbbenjünk és lassankint megszokjuk, hogy az Isten mindenütt és mindenben megtalálható, nemcsak imádságos kamránkban, a gótívek összehajló csúcsai alatt, nemcsak szívünk mélyén, hanem munkakörünkben s foglalkozásunkban is, az emberekben, akikkel összejövünk éppúgy, mint a dolgokban, amelyekre rászorulunk. Mert minden bennünk és rajtunk kívül Istenből úgy forrászik, „mint a napból a sugár, a forrásból a víz”. Így tulajdonképpen mindenben Istent érinthetjük, vele kerülünk belső összeköttetésbe; a mindenség: a világ és én, nem más, mint az Isten visszfénye; sugár, melyben maga az Isten lép hozzánk.

Ebben a meglátásban a jezsuita lelkiség végső csúcsaira, az Istennel egyesült élet világába jutottunk: ez a világ már a misztika határait súrolja, hogy azután, ha az Isten rendkívüli kegyelme úgy akarja, ez a mindenben Istent kereső és néző lelkület a misztika magasabb régióiba nőjön bele.

MÁR AZ EDDIGIEKBŐL IS NYILVÁNVALÓ, hogy a jezsuita lelkiségben annyira hangsúlyozott öntevékenység távolról sem zárja ki vagy nehezíti meg Isten misztikus kegyelmi beavatkozásait. Egyedül az a figyelmeztetés, hogy az elmélkedő maradjon annál a gondolatnál, amelyben több ízt és világosságot talál, mutatja eléggé, hogy ez a veszély nem forog fenn. Ahol annyi szabadságot hagynak az egyén képességeinek és a kegyelemnek, mint Szent Ignác az ő imautasításaiban, ott már ebből a szempontból sem kell attól tartani, hogy az imádkozó a misztikus kegyelmek elől elzárja magát. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy ezeknek az imautasításoknak hű megtartása a legjobb felkészültségbe helyezi a lelket a rendkívüli ima adományának befogadására, ha az Isten ilyen kegyelmet akarna neki juttatni. A Szent maga is tudatában van ennek, mert nagylelkigyakorlataiban szinte állandóan feltételezi, hogy ezek a misztikus behatások bármikor érhetik a lelket. Például hozhatjuk fel a 20. megjegyzést, melyben ezeket mondja: „Aki mindent megtesz, hogy lelke körül csendet teremtsen, az nemcsak sok érdemet szerez Istennél, hanem alkalmas lesz arra, hogy Teremtőjéhez és Urához közeledjék és őt elérje.” Máskor meg azt tanácsolja, hogy az isteni dolgokat izleljük és érezzük meg belsőleg (2. megjegyzés). Hasonlóképpen sok példával szolgálhatnak a lelki behatások megkülönböztetésére adott szabályok. Az a mindenben Istent kereső és megtaláló lelkület pedig, amelyre a lelkigyakorlatok nevelnek, láttuk, mennyire a misztika magasabb légköre fölé emelik a lelket.

Nem véletlen tehát, hogy a nagylelkigyakorlatok iskolájából a négy évszázad folyamán annyi nagy misztikus került ki. Éppen

ezért tán nem is járnak messze az igazságtól azok, akik szerint a nagylelkigyakorlatok iránya annyira a misztikus ima felé hajlik, hogy egyes kegyelmek, amelyeket az elmélkedések folyamán kérni kell, teljes mértékben el sem nyerhetők magasabb nyugalmi ima nélkül. Annyi azonban legalább is bizonyos, hogy Szent Ignác imautasításai a misztika küszöbéig vezetnek és tágra nyitva hagyják a kaput az Isten rendkívüli beavatkozása előtt. És többet a Szent nem is akar. Megelégszik azzal, ha a lelket ezekre a behatásokra előkészítette, mert tudja, hogy itt, a misztika útjain, a Szentlélek a legjobb vezető. Különben is úgy látszik, hogy neki nem volt isteni küldetése többre: a misztikus imaélet tanítójául az Isten két másik nagy szentet, Avila Szent Terézt és Keresztes Szent Jánost szemelte ki. Szent Ignác, noha ő maga nagy misztikus, csak a rendes imaélet tanítómestere lett.

Harcias vonás a lelkiésén

Szent Ignác rendi fiait az Egyház körül dúló harcok első tűzvonalaába állította. A Jézustársaságnak 400 éves története tanúskodik arról, hogy a jezsuiták hűek maradtak atyjuk akaratához: a rend megalakulása óta mindig ott küzdenek az Egyház érdekeiért, ahol legélénkebb és legkeményebb a harc.

Ez a harcias szellem magától értetődőleg a benső életben, a jezsuita lelkiésénben is megnyilvánul. Szent Ignác a benső élet kialakítását is harcnak fogja fel, ahol az embernek küzdeni kell önszeretete ellen: önzése, rossz hajlamai ellen, amelyek meggátolják benne Isten tökéletes uralmát. A cselekvés embere így itt is kiütöközik belőle: nem várja ölötett kezekkel, míg az Isten kegyelme győzedelmeskedik benne, hanem maga is minden erejét beállítja a küzdelembe. Kempis Tamás mondása, mely szerint annyira haladunk előre, amennyire erőt veszünk magunkon, szinte állandóan kicseng lelki tanácsain. A híressé lett „age contra” „szállj szembe magaddal” és „vince teipsum” „győzd le magad” harcias jelszavak szintén Szent Ignác lelki fegyvertárából kerültek ki. Mint igazi hadvezér, tudja jól, hogy a legjobb védelem a támadásban van s ezért annak, aki győzelmet akar aratni önmagában Isten uralmának ellenségei felett, ezt az elvet életprogrammul kell választania. Ezért helyezi a Szent a nagylelkigyakorlatok középpontjába is ezt az elvet, amely szinte annak

lényegét teszi ki.² Annyira, hogy Xavér azt merte mondani: „Más tanítást nem is kaptam Magister Ignáctól, mint ezt.” Ez a tanítás be is került a Jézustársaság alkotmányába, ahol a szent rendalapító ezekkel a kemény szavakkal válaszolja fel gondolatát: „Irányuljon mindegyikünknek minél nagyobb és buzgóbb igyekezete arra, hogy minél nagyobb önlegyőzésre s lehetőleg minden dologban szüntelen önmegtagadásra tegyünk szert az Úrban.”

Nem csoda tehát, ha a rend szentjei és kimagasló tagjai ebben a harcias lelki beállítottságban, amely a „vince teipsum” és „age contra” elvéből cseng ki, látják a jezsuita lelkiség egyik alapvonását. „Ez a szó: küzdeni saját érzékiségünk és önszeretetünk ellen, az, ami az igazi jezsuitát teszi, — írja a múlt századnak egyik kiemelkedő jezsuitája, P. Olivaint (*Journal de ses retraites annuelles*). — Minél jobban gyakorolja ezt valaki, annál jobb jezsuita. Ez Szent Ignác lelkigyakorlatainak összefoglalatja. Ez a szentek titka. Mert hogyan jutottak el ők a szentségre? *Agendo contra*: küzdve önszeretetük ellen.” Ezért foglalták össze a rendi elöljárók a Társaság szabályainak szellemét és lényegét e rövid néhány szóban: „Keresztre feszített embereket kíván a mi életmódunk, akiknek kereszten van a világ. Új embereket, akik levetkőzték saját érzéseiket, hogy Krisztusba öltözzenek és önmaguknak holtan az igazságnak éljenek. Akik, mint Szent Pál mondja, Isten szolgálóiként viselkednek fáradtságban, virasztásban, böjtölésben, tisztaságban, tudásban, békétűrésben, nyájasságban, a Szentlélekben, nem színlelt szeretetben, az igazság erejében. És az igazság fegyverzetében jobbról és balról, dicsőségben és becstelenségben, gyalázatban és jóhírnévben nagy utakon törtetnek az égi haza felé s amennyire tőlük telik, másokat is magukkal vonzanak: állandóan szemük előtt tartva Isten legnagyobb dicsőségét.” Ha igaz marad is, hogy a valóság és az ideál csak ritkán fedi egymást s a kegyelem mértéke és az egyéni képesség sem akkora mindenkiben, hogy a rend akármelyik tagja ezt az életprogramot tökéletes fokon meg tudná valósítani, mégis a jezsuita lelkiség magán hordja ezt az önfegyelmezésre, benső fegyelemre, az akarat iskolázottságára törekvő aszkétikus vonást és azon van, hogy ez a vonás az egyes rendtagokban minél határozottabban és mélyebben rajzolódjék ki.

Ne higgyük azonban, hogy Szent Ignác e harcias jelszavak

² A lelkigyakorlat egyik legjelentősebb elmélkedése, Krisztus királyságáról szóló elmélkedés éppen abban a nagy megajánlásban csúcsosodik ki, melynek értelmében elfogadjuk életprogramul ezt a küzdelmet az érzékiség és dicsvágy ellen.

hangoztatásánál elsősorban és kizárólag a test megfenyítésére, a külső önmegtagadásra gondol. Arra is, természetesen. De amit ő ezekkel főként ki akar hangsúlyozni, az a benső önmegtagadás, az akarat uralma hajlamaink, vágyaink, önmagunk felett, azé az akaraté, amely nem engedelmeskedik, csak egyedül az Istennek. És az elv puszta hangoztatásával a Szent nem éri be. Egyben rámutat arra az eszközre is, amellyel ezt az önuralmat és önkormányzást az Isten felé legbiztosabban és legkönnyebben elérhetjük. Ez a gyakori önvizsgálat, önellenőrzés és a híressé vált részletes lelki számvétel.

Ezek a szürke, tán sokaknál nem is rokonszenves szavak Szent Ignácnál sokkal többet jelentenek, mint amennyit mondani látszanak. Mert itt nemcsak egyszerű ténymegállapításról van szó, esetleg annak feljegyzéséről. Ez éppúgy nem hozna eredményt, mintahogy a beteg sem gyógyul meg attól, ha megállapítják és feljegyzik köhögéseinek számát és a mért lázakat. Ez az önvizsgálat sokkal több ennél: ez az akarat pszichológikus kezelése, hogy tudjon akarni és győzni. Különösen kiváló ez a részletes lelki számvételnél, ahol az autoszugesztio modern elvei teljesen érvényesülnek. A figyelem összpontosítása egy irányban, sokágú asszociációk kiépítése, erős motiválás és intenzív elhatározás: ezek azok az erőforrások, amelyek Isten kegyelmén kívül a győzelmet önmagunk felett biztosítják. A gyakori lelkiismeretvizsgálat és a részletes lelki számvétel éppen ezeket az erőket állítják be lelki életünk kialakításába és adják meg a jezsuita lelkiségnek jellemző vonását, az öntudatos célratörékvés és komoly öntevékenység harmóniáját.

Ha arra gondolunk, hogy a jezsuiták nem a szemlélődés magányában élő szerzetesek, hanem benne állnak az apostoli élet zajos forgatagában, ahol száz és ezer alkalom tereli el figyelmüket a benső életről és ahol hiányoznak a kolostori élet csendre, befelénzésre hangoló keretei, amelyek feleslegessé tennék a különösebb erőfeszítést a lelki összeszedettség megőrzésére, akkor nem csodálkozhatunk, hogy a gyakori, sőt a különös lelki számvétel bekerült lelki fegyvertárunkba. Akik a lelki étellel már megpróbálkoztak, azoknak nem is kell bizonyítani, hogy a külső tevékenység, a hétköznapi élet foglalkozásai súlyos lelki károkat okoznak, ha folytonos és éber önellenőrzés s állandó önfegyelmezés nem őrökdi a lélek belső élete felett.

De ne értessünk félre. A jezsuita lelkiség egyáltalán nem akarja magának kisajátítani az önmegtagadás és az önfegyelmezés keresztény alapelveit. Hiszen ezek az elvek a keresztény lelkiség

történetében olyan régiek, mint maga a kereszténység. A Krisztus-követés magna chartája mindíg ez a szó marad: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét és kövessen engem” (Mt. 16, 24). Sőt maguk azok a harcias szavak, amelyek hallatára sokan a katonát vélik Szent Ignácban felfedezni, az Evangélium szókincsében is szinte szóról-szóra megvannak. Szent Pál leveleiben, hogy mást ne is említsünk, található nem is egy kifejezés, amely nagyon úgy cseng, mint Szent Ignác szavai. A „harcold a harcot” (I Tim. 1, 8), a „törd magad, mint Krisztus jó katonája” (II Tim. 2, 3), a „harcolok ... megsanyargatva testemet” (I Kor. 9, 26), és még néhány ilyen kifejezés semmivel sem mond kevesebbet Szentünk hasonló szavainál. Az ő lelkiiségében tehát nem az önmegtagadás és az önfegyelmzés felvétele a sajátos és jellegzetes, hanem annak erőteljes kihangsúlyozása s előtérbeállítása és talán az a néhány eszköz, amelyet e célra kezünkbe ad. A tett embere ebben sem mondhatott ellen önmagának: mikor önmagunk legyőzését, szenvedélyeink tökéletes kézbe tartását sürgeti, akkor sem tesz mást, csak az Isten szeretetét a tett nyelvére fordítja le.

De a jezsuita lelkiiségnek ezt a férfias, aszkétikus irányát nemcsak az az elv magyarázza meg, amely az igazi szeretetet tettekben látja. Nem szabad figyelmen kívül hagyni a kort sem, amelyben ez a lelkiiség napvilágot látott. Luther ekkor kezdett uralkodni az ő kényelmes, könnyű vallásosságával, amely az Istenre bízott mindent, s az emberi tevékenység számára csak a hitet tartotta meg. Ennek a felfogásnak pusztító áradatával szembe kellett szegezni a harmónikus katolikus tant, amely nem felejt el ugyan a kegyelem fontosságát, de ugyanakkor az üdv munkájában az ember szerepét sem kisebbiti. A kegyelem azonban csak Istentől függ, és mi Istenre csak imáinkkal és a kapott kegyelmekkel való közreműködéssel hatunk. Ezért Szent Ignác, miközben feltételezi a kegyelem szerepét és fontosságát, inkább az ember közreműködésének szükségességét hangsúlyozza ki, az üdvösség munkájában azt a részt, amely főként és elsősorban az ember hatalmában áll. 400 év lefolyása nem kisebbitte ennek a felfogásnak jelentőségét. Az ember ma is könnyen hajlik a kényelmesség felé és azért szívesen kap olyan vallásosság után, amely nem kíván tőle komolyabb erőfeszítést. Evvel az irányzattal ma is szembe kell állítani az Evangélium tanítását, mely Krisztus követésében nagylelkű kereszthordozásra és kemény megfeszülésre szólít fel minket. Így a jezsuita lelkiiség nem tesz mást,

csak vállalja ennek az evangéliumi lelkiségnek őszinte elfogadását és erőteljes képviselését s hirdetését.

Korszerűség és egyetemesség

Ennek a lelkiségnek, melyet csak lényegét érintő vonásaiban mutattunk be, van-e szava a XX. század emberéhez? Egyáltalában, van-e neki létjogosultsága a rend keretein kívül?

Iñigo de Loyola Manrézában egy napon, a Cardoner-patak partján imába mélyed. Lelkét csodálatos fényesség önti el. Eddig azt hitte, hogy az Isten neki világtól elvonult életet szánt: vezeklést, magányt és hallgatást. Most egyszerre nagy távlatokban feltárul előtte Isten gondolata: látja a jövőt, látja az Isten szándékát vele. Ez a fény, noha még csak biztos sejtésekben, megérteti vele, hogy nem a remeteéletet szánta neki az Isten, hanem ki akarja vinni az élet forgatagába, az emberek közé, hogy apostollá legyen. Mások kereshették a teljes lemondásban az Istent: neki mindent fel kell használnia az ő nagyobb dicsőségére. Mások örök magányba temetkezhetek lelkük megmentésére: ő lelkét mások lelkének megmentésével fogja üdvözíteni. Az ő hivatása: szentté lenni, nem a barlangok mélyén, nem a magános kolostorok celláiban, hanem a szabad levegőn, az emberekkel bajlódó, külső tevékenység közt őrlődő apostoli életben. Ez a derengés lassankint, hosszú évek során nappali világossággá nő benne és kiviszi őt a spanyol városok, később a Szentföld szűk apostoli kereteiből a nagy világba, hogy végül Rómában, a keresztény világ középpontjában, rendje, a Jézustársaság által, az egész világ apostola legyen.

Ennek a Társaságnak, amelynek tagjai az ő hivatását kapják, olyan lelkiséget kellett adnia, mint amilyent az Isten neki adott, hogy feladatát megoldhassa. Az ő fiai sem lesznek remeték, akik vezekléssel és lemondással szolgálják az Istent, mégcsak nem is völgyek mélyén, vagy az élet zsivajából kiemelkedő hegyeken épült kolostorokban élő szerzetesek, hanem, mint őmaga, apostolok lesznek, akiknek működési tere maga a világ. Neki, a rend alapítójának, olyan benső életet kellett övének hagyományoznia, amely ezzel a külső étellel megfér, sőt benne éppoly jól izmosodik, mint a magányban, csendben, hol az Isten nesztelen léptei is oly könnyen meghallatszanak a tágranyílt lélek mélyén. Így adja nekik a szent rendalapító azt a benső életet, melyet jezsuita lelkiségnek ismerünk meg.

De az az élet, melyet a jezsuiták apostoli hivatásukban élnek, a belső élet szempontjából nem hasonlít-e sokban a világiak életéhez? Azokéhoz, akiket reggeltől estig elfoglal a kenyér gondja, a család, a hivatal és a társadalmi kötelezettségek? Akik mint hivatalnokok, gazdák és orvosok, a gazdasági élet nagy vagy kis munkásai, ezer és száz gonddal és figyelemmel teljesítik Isten akaratát, evilági küldetésüket, a föld meghódítását, a kultúra és a civilizáció kiépítését? A feladat, amelyet e munkákban nekik is meg kell oldani: a belső élet összeegyeztetését a külső tevékenységgel, ugyanaz, mint a jezsuitáké. Csak a tevékenység más, de a probléma ugyanaz: úgy kell élniök a világban, hogy azért az Istennek éljenek; úgy dolgozniök a földi lét kis és nagy munkáiban, hogy az Istent sohase veszítsék el; úgy keresniök az evilágiakat, hogy bennük és általuk megtalálják az Istent. Ezt a lehetőséget adja meg nekik a jezsuita lelkiiség. Nem kizárólag, távol legyen tőlünk ezt állítani. De olyan módon, mely biztos utat nyit az Isten felé.

Joggal mondhatjuk tehát, hogy a jezsuita lelkiiség Szent Ignác szava a XX. század emberéhez, ahhoz a modern emberhez, aki a világban Istenért, az ő nagyobb dicsőségéért akar élni; aki Krisztussal akar találkozni és vele dolgozni az ő földi országáért; aki az ima és önmegtagadás benső önfegyelmezést, akarást és cselekvést igénylő szárnyain bele akar nőni az erős egyéniségek, a talpig emberek, krisztusi típusok magasabb világába.

Szent Ignác így erről az oldalról is, csupán lelkiiségét tekintve, századokat áthidaló egyéniségnek mutatkozik be, aki számára és aki előtt nincs idő és nincs tér, mert műve örök. A jezsuita lelkiiséggel Jézustársaság alapítója joggal belép és helyet kér a modern szentek sorában, kiknek lelke életünknek Istenhez tartó útjain ma is fényt és meleget sugárzik.

A jezsuita szellem

Irta: GÁLFFY LÁSZLÓ S. J.

Ut világrészre terjedő, négyszáz éven át óriási arányokban hullámozó, rendkívül sokrétű működésnek éltető szellemét nem lehet néhány felszínes vonással megállapítani. Sokan igyekeztek világosságot deríteni a „jezsuita szellem” titkára, de vajmi gyakran a rend működésének inkább csak a külső, változatos tüneteit hajszolták; érdekfeszítő adathalmazakkal és kápráztató pillanatfelvételeikkel legfeljebb annyit értek el, hogy a jezsuiták működésének irányító és hatóerői sokak szemében még talányszerűbbek lettek, mint azelőtt. Az ilyen felszínes leírások hasonlítanak ahhoz, mint amikor valamely műépítményről vagy hatalmas templomról úgy adunk ismertetést, hogy csak kívülről írjuk le annak méreteit és formáit, csak kívülről nézzük ablakfestményeit, de nem megyünk be a templomba. Pedig kívülről sok minden érthetetlen és láthatatlan, ami csak akkor lesz világossá, ha belülről próbáljuk nézni.

A Világmegváltó munkatársai

A jezsuita tevékenység éltető szellemét belülről vizsgálva, mindenekelőtt azt a kapcsolatot kell szemügyre vennünk, amelyben a Jézustársaság magának Krisztusnak személyével áll. Mi ennek a kapcsolatnak a jellegzetessége?

Talán az-e, hogy a jezsuiták bensőségessé, elevenné akarják tenni ezt a viszonyt? Nem, ebben megegyeznek minden komoly kereszténnyel. Az-e, hogy a jezsuiták Jézust állítják életük központjába, vagyis szívvel-lélekkel „krisztocentrikus” gondolkozásúak? Ez sem, mert minden kereszténynek, minél inkább tudatára ébred keresztény voltának, ilyennek kell lennie. Az „antropocentrikus” kereszténység: fából vaskarika.

Azt sem akarják a jezsuiták a többi keresztények és főleg a többi szerzetesek előtt a maguk számára lefoglalni és kisajátítani,

hogy csak ők Jézus igazi „társai”. Jézus minden kereszténynek születt társa és testvére — se nascens dedit socium — s a „Jézustársaság” elnevezés semmiesetre sem óhajt ebben az irányban valami különleges kiváltságot tulajdonítani a rendnek. A jezsuiták nem tekintik magukat Jézus díszőrségének, amely a díszhelyeket foglalja el Jézus mellett; nem akarnak az Úr ünnepi kísérete lenni, sőt külön fogadalommal kötelezik magukat, hogy például egyházi méltóságokat nem keresnek és nem fogadnak el. A jezsuiták Krisztus egyszerű, mindennapi *munkatársai akarnak lenni*, meg akarják vele osztani az ő egyszerű, szegény és áldozatos életét és azt a kelyhet is, amelyet az Úr a díszhelyekre kívánczó apostoloknak kínált, az üldöztetés és szenvedés poharát. Társul akarnak szegődni Krisztushoz, nemcsak a békés szemlélődés útján, nemcsak az angyalénektől zengő Betlehemben, nemcsak a csendes Názáretben, nem is csak Bethániában, hogy ott a nyugodt szemlélődés idilli fénye sugározza be lelkület. A táborhegyi Krisztus boldog látásában sem akarnak megpihenni és ott állandó hajlékot építeni. Hanem elkísérik Jézust az apostolokkal együtt a megváltói munka mezeire, hogy megvigyék és szétáraszszák az evangélium világosságát a föld minden részére és minden népére, hogy Krisztus királyi uralmát mindenütt diadalra vigyék.

A rendalapító úgy látta, hogy ebben az apostoli munkában Krisztus az ő követőinek nemcsak valamely részletmunkát szánt, hanem a mindenre kiterjedő, sokoldalú s az egész földkerekséget felölelő tevékenységet.

Szent Ignác sokáig hordozta lelkében ennek a hivatásnak gondolatát, sokszor tört elő szeretettől égő szívéből eget ostromló imádság ennek az eszmének megvalósításáért. Éppen mielőtt döntő fontosságú lépéseket tett Rómában a rend megalapítása érdekében, feszültségig hevítette lelkét a vágy, hogy Jézus dolgozótársakul fogadja övét az ő világmegváltó művében. Róma közelében a Stortakápolnában nemcsak boldogító biztosítékot kapott Istentől, hogy „Rómában kegyes lesz irántuk”, hanem Szent Ignác kijelentése szerint ott avatta a mennyei Atya őt és társait is az ő Fiának munkatársaivá és Jézus maga akkor fogadta őket királyi zászlaja alá.¹

Szent Ignác számtalanszor visszatér erre az eseményre és azóta Jézust úgy tekinti és úgy állítja társai elé, mint „akivel együtt kell menniök, együtt kell dolgozniök és együtt kell szenvedniök”. Újból és újból kitör tettekre kész szívéből a nagy kérdés, amit a lelkigyakor-

¹ Mon. Ign. IV. 2. 275.

latokban tanítványainak lelkébe is beleégetett: „Mit kell tehát *tennem* Krisztusért és mit érte szenvednem?”

Ha valahol, itt kell keresnünk a jezsuita működés szellemének a kulcsát.

Nem e fejezet feladata, hogy a jezsuita lelkiiséget, vagyis a jezsuita léleknek Jézushoz való viszonyát részletesen ismertesse. Itt csak egy-két vonásban foglaljuk össze ezt a kapcsolatot. Ennek a kapcsolatnak legmélyebb eleme a mélységes imádás és tisztelet az istenemberi Király iránt, amely hódolat a szeretetteljes egyesülés legmagasabb fokával párosul. Ővéitől is azt kívánja Ignác, hogy a hódoló tiszteleten kívül meleg, szinte bizalmas viszonyt építsenek ki a lelkükben Jézus iránt. Jézus fölséges és félelmetes úr és bíró, de ugyanakkor végtelenül vonzó és szeretetreméltó vezér is (*amable y gracioso*), ahogy őt a két zászlóról szóló elmélkedésben Ignác jellemzi.

Hogy ez a belső szeretetközösség a Krisztus-Király és munkatársai között csakugyan elevenen él a rendben, leginkább abból a kifejezetten eucharisztikus szellemből világlik ki, amely a rendet kezdettől fogva eltöltötte. Századokon keresztül a jezsuiták voltak a gyakori és naponkinti szentáldozás legelszántabb, sokáig meg lehetőségesen kivételes előharcosai; ők fáradoztak legtöbbit, hogy az őskeresztényeknek ezt a szent szokását a hívek közt újra meghonosítsák. Hallatlan nehézségeket, tömérdék ellentmondást kellett ezen a téren leküzdeniök. A rend alapítása idején a fényes, ünnepélyes templomi szertartások megvoltak ugyan, de az eucharisztikus élet mindenütt fagyoskodott, sőt sok helyen fagypontra alá süllyedt. Annyira ritkává lett a szentáldozás, hogy aki évenként egyszernél többször merészkedett az Úr asztalához járulni, gyanús hírbe keveredett, sőt eretneknek híresztelték.²

Szent Ignác és társai, még mielőtt papok voltak, maguk is gyakran, sőt naponta áldoztak. Elferdült gondolkozású katolikusok azt akkoriban forradalmi újításnak bélyegezték, fölháborodtak miatta és inkvizíció elé vitték az ügyet. Azonban néhány buzgó főpásztor, majd nemsokára az Egyház legfőbb tekintélye a jezsuitáknak adott igazat és a trienti zsinat az ő tanításaik alapján dicsérte és ajánlotta a híveknek a gyakori szentáldozást. De még azután is három és fél százados szívós küzdelembe került, míg a Társaságnak sikerült az egész világon elhárítani azokat az akadályokat, amelyeket a köny-

² Cartas de San. Ign. II. pq. 517.

nyelmű élet, a felületesen felfogott kereszténység és különféle tév-
tanok gördítettek az Eucharisztikus Király uralma elé.

Az örök korszerűség titka

Mi tette azt, hogy a Jézustársaság működése állandóan magán
hordta a korszerűség bélyegét? Bizonytal az, hogy a Társaság tagjai
maguk is iparkodtak mindig, a szó nemes értelmében korszerűek
lenni s Jézus országát maguk közt, a maguk környezetében s a maguk
világában felvirágoztatni. Nem távoli jövők eshetőségeit fürkésztek
s nem is abban látták hivatásukat, hogy türelmesen várják a ritka
és kivételes alkalmakat, mikor Krisztus királyságáért valami különöst
és rendkívülit tehettek. Nem szövögettek elméleti, világhódító ter-
veket, nem építgettek légvárakat, nem valami rejtett „boldogok
szigetén”, kivételesen kedvező szellemi viszonyok között akartak
csekélyszámú, kivételes megáldottságú lelkek üdvösségén dolgozni,
hanem a való életet ragadták meg s azt akarták visszahódítani
Krisztusnak. Mégpedig mindenben, mindenütt, ahova csak kezük
munkája, szívük dobbanása elhatott. Nekik az egész világ kellett,
mert Krisztusnak is az egész világ kell. Uralomra akarták juttatni
Krisztust mindenütt, a mindennapi élet minden vonatkozásában,
mint ahogy Krisztus a mindenség Királya, akinek minden világrészt,
minden népet, minden lelket meg kell nyerni, nemcsak a jókat,
hanem a gonoszokat is.

Jézus nem a multba küldte ki munkatársait, nem is csupán a
jövő szent eshetőségeit festette eléjük, hanem a ma, a mindennapi
élet égető szükségleteinek lázas munkájába állította őket. Nem
küldte ki munkatársait a világból, hanem beleküldte őket a világba,
a nagy nyilvánosság elé, akár a „farkasok közé” is. „Amit nektek a
sötétben mondok, mondjátok el fényes nappal, amit fülbesúgva
mondok, azt hirdessétek a háztetőkről” (Mt. 10, 27). Azt kívánta, ne
rejtsek véka alá az ő evangéliumának világosságát, hanem legyenek
vele a „világ világossága”. Tüzet jött bocsátani a földre és mit akar-
hat mást, minthogy az felgyulladjon! (Lk. 12, 49). Szent Ignác láng-
lelke elevenen visszhangozta ezeket a krisztusi szavakat. Ő is azt
mondta társainak: „Menjetek, gyujtsátok lángra az egész világot!”

Ez a tűz, a Krisztus szeretetét egy egész világra szétlobbantó
lángolás, lett a jezsuita tevékenység egyik legjellegzetesebb tünete.
Ez a világot átfogó tűz sürgette és hajtotta munkába a jezsuiták
tízezreit négy évszázadon át s állítja munkába ma is minden erejüket.

Krisztus Király országát terjeszteni, építeni, szilárdítani! Igaz, hogy munkánk csak csöpp a tengerben, a tengernyi gonosszággal és tudatlansággal szemben, de ez sem béníthatja meg tevékenységünket; a szeretet tüze nem engedi, hogy erőink korlátoltsága miatt sopánkodjunk és meglévő erőinket is tétlenségre kárhoztatva, a nagy krisztusi munkát ábrándozó csodavárással elodázzuk.

A jezsuita tevékenység a jelennek él, de nem választja el azt a múlttól és a jövőtől, hanem ugyanakkor a múlt Krisztusából merít és a jövő Krisztusáért is dolgozik.

Vajjon ez a tevékenység megveti-e a szemlélődő élethivatást? Nem! A jezsuiták elismerik és Krisztus Szívével együtt érezve, nagyra becsülik némelyeknek azt az istenadta hivatását, hogy életüket kizárólag vagy főképen arra szenteljék, hogy a múlt Krisztusának evangéliumi képét tanulmányozzák, tisztaságában megőrizték és a keresztény világba sugározzák. Nagyra becsülik azokat is, akik főkép csak a jövő diadalmas Királyát látják Krisztusban és életüket imádságban, szemlélődésben és istentiszteletben töltik; akik a megváltás művét már jövő befejezettségében látják és Isten örök égi dicsőítését szinte elővételezik. Az ilyen lelkek a győzedelmes Krisztus túlvilági fényét vetítik zárandok életünkre, és a küzdő Egyháznak fáradozásait Királyunk örök dicsőségének misztikus fellobogtatásával könnyítik meg.

A Jézustársaság tagjai mint a tevékeny Krisztus munkatársai, nem vonnak le semmit azok életének szentségéből, akik a múlt és a jövő Krisztusát látják és szolgálják csendes, határozott, statikus keretekben. Ők azonban a maguk hivatásának a *szemlélődéssel párosult tevékenységet* látják, ahogy azt maga Krisztus Urunk is gyakorolta s amelynek révén az ő világmegváltói művének mindennapi folytatásán fáradoznak. A ma emberei akarnak lenni, bár szüntelenül az örökkévalóságnak élnek és dolgoznak, ahogyan maga az örökkévaló Krisztus is, aki ugyanaz tegnap, ma és mindenkor, igazán a ma emberévé lett, amidőn emberré lett, hogy az örökkévalóságot belevegítse a mulandó életbe. Krisztus magára vette a mulandó élet esélyeit, alkalmazkodott a változandó emberi élet szükségleteihez, segített ott és úgy, ahogyan és ahol időszerűnek tartotta. Az ő munkatársainak is az az élethivatása, hogy a változandó idő és tér viszonyai közt mindig Krisztus művét folytassák, hogy minden kort krisztusivá alakítsanak. És minél jobban élnek együtt Krisztussal, annál kevesebb a veszély, hogy a korszerű munkában elhalványul lelkük előtt Krisztus örökkévalóságának fénye. Minél korszerűbbek

Krisztus szándéka szerint, annál inkább dolgoznak az örökkévalóságnak.

Egyetemes szellem

Egyik szerzetesrend sem vett fel eredeti alkotmányába oly sokoldalú és univerzális tevékenységet, mint a jezsuitáké. Ez a tevékenység felöleli az evangélium hirdetését, védelmét, diadalravitelét, nemcsak itthon, hanem a földnek minden táján, nemcsak a keresztények, hanem a pogányok között; igehirdetésben, népmisztsziókban, lelkigyakorlatokban, az ifjúság oktatásában és nevelésében, az isteni tudományok mellett az emberi tudományok minden ágának művelésében; s e mellett a jezsuiták még az irgalmasság cselekedeteiből, a szeretetművekből és a szociális intézmények alapításából is mindig kivették a részüket. Diadalra juttatni Krisztus elveit a szellemi és erkölcsi világ egész mezején, az egyéni és magánéletben, a közgondolkodásban, kultúrában, a közéletben is, a nemzetek és országok viszonylataiban is: ez a jezsuiták célkitűzése. Valóban oly széles működési tér, amilyen széles maga a Krisztusország.

A rend tevékenységének ez az egyetemessége különösen a missziókban mutat már szinte szédületes sokoldalúságot, ott, ahol a jezsuiták teljesen szabadkezet kapnak lelki, szellemi és szociális erőik maradéktalan kibontására, s ahol a pogány népek testi-lelki elhagyatottsága legjobban lobbantja lángra az önfeláldozó lelkek apostoli szeretetét. A missziókban a hithirdetők csakugyan az elhagyatottakkal elhagyatottak lesznek, a gyöngékkal gyöngék, a betegekkel betegek. Nemcsak arra törekszenek, hogy a vadon gyermekeit jó keresztényekké neveljék, hanem emberibb emberekké. Nemcsak tanítójuk és papjuk a népeknek, amelyeket gondoznak, hanem orvosaik, nevelőik, iparosaik és földművelőik, művészeik és építőmestereik, törvényhozóik, sőt ha kell, államalapítók is, mint Paraguayban, amelynek dicső multjára vonatkozólag nem ok nélkül mondták, hogy az a lehetetlenségek és utópiák megvalósítása volt. A jezsuiták tudtak mindenük lenni a négereknek, páriákká lenni a páriákkal, brahmánokká a brahmánokkal, mandarinokká, tudósokká, csillagászokká, művészekké és ezermesterékké a kínaiakkal.

De a jezsuiták tevékenységének univerzális jellegét nemcsak az a csodálatosan egyetemes munkaprogramm adja meg, amelyet mint a Világmegváltó munkatársai megvalósítani igyekeznek, hanem méginkább az az egyetemes világszemlélet és az az egyetemes ön-

feláldozás, amelyből az egyetemes munkaprogramm szükségképen származott.

Hogy mennyire teljes és egyetemes önátadást kíván Krisztus az övéitől, arra elég bizonyíték már az a mindenkinek szóló főparancs is, amelyben az Úr háromszorosan meghangsúlyozza a szerető odaadás teljességének szükségét: „Szeresd a te Uradat *teljes szívedből, teljes lelkedből* és minden erődből!” — Azután: „Aki nem mond le *mindenről*... nem lehet az én tanítványom...” — „Ha tökéletes akarsz lenni, add el *minden* vagyonodat... és kövess engem!”

Erre a *mindent* kívánó krisztusi szóra sokszoros és különösen örvendő visszhangot adtak Szent Ignác és társai. A jezsuiták életvilágában és irányelveiben feltűnően gyakran csendül meg az egyetemesiségnek és maximalizmusnak jelszava, a „*minden*” és „*minél nagyobb*” szó.

„Nem szabad mást óhajtanunk és mást keresnünk, mint mindenben és minden által Isten nagyobb dicsőségét.” (Lelkigyakorlatos könyv.) „Minden rendetlen hajlamunkat ki kell irtanunk... hogy *egyedül* azt kívánjuk és válasszuk, ami *inkább* célunkhoz vezet”... „Közömbösekké kell tennünk magunkat *minden* teremtménnyel szemben”, vagyis minden teremtmény fölé kell emelkednünk, hogy azokon keresztül is csak Istent keressük.

Ezeknek a mindent igénylő krisztusi szózatoknak visszhangja az a *Suscipe* imádság, amelyet a jezsuiták Szent Ignációl kaptak örökségbe s amely az ő családi fohászuk lett. Ebben a pársoros kis szövegben az önátadás egyetemes jellege hétszer ismétlődik.

Maga az igazi szerzetesi élet teljes odaadást jelent, s a jezsuiták ezt a szerzetesi eszményt mindig komolyan vették. A hármasszent fogadalmat maga a fogadalom szövege is teljes önfeláldozásnak. „holocaustumnak”: egészen eléggő áldozatnak nevezi. E fogadalmak lényege az, hogy az Isten szeretetének *minden* akadályát elhárítsák.

Az önátadás teljességét azonban az egyes fogadalmak külön is hangsúlyozzák. A szegénység az egyeseknek semmiféle anyagi rendelkezési jogot nem enged. A tisztaságban a legmagasabb fok van célul kitűzve, „hogy testük és lelkük tisztaságával az angyalok tisztaságát utánozzák”. Hogy a jezsuita engedelmesség milyen univerzális önátadást jelent, annyira közismert, hogy a rendet sokszor éppen e miatt támadták, pl. akár a „perinde ac cadaver” („mikéntha holttest lennének”) hasonlat miatt. Akik azonban komolyan veszik az egészen Jézusnak szentelt életet, azok nem akadékoskodnak és nem szörnyűködnek a „cadaver-engedelmesség” hallatára, hanem

megértik, hogy csak az élhet egészen Jézusnak, aki önmagának egészen meghalt. Szent Pál is ezt mondta: „Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él énbennem.”

Amúgy sem nehéz megérteni, miért kell önátadásunk egyetemes jellegénél főleg éppen az engedelmességet hangsúlyozni. Már a szentatyák ismételtették, hogy sokkal könnyebb az embernek feláldoznia azt, *ami*je van, mint azt, *ami*, vagyis önmagát. Az embernek kétségkívül nem a külső javai a legféltettebb kincse, nem is a teste, hanem a saját szabadsága, értelmes, személyes akarata. Jézus iránti önátadásunk is csak akkor lehet igazán teljes, ha akaratumkat, személyiségünket is öneki szenteljük, szinte az övébe beleolvasztjuk, az övével egyesítjük; akár közvetlenül nyilvánul meg ez a jézusi akarat, akár csak közvetve, az Úr helyettesei, előljáróink által.

Akik így, teljesen átadják magukat Istennek és egészen Jézusnak élnek, azoknak lelkében kicsinyes emberi gondolatok helyett mindinkább Isten nagyobb gondolatai jutnak uralomra és a törpe emberi vágyak helyett a világot átfogó krisztusi vágyak érvényesülnek. A Jézusban és Jézusból való élet nem szűkíti be, hanem ellenkezőleg kitágítja világszemléletünket.

Ez az egészen Krisztusban élő világszemlélet ragyogott fel Szent Pálban, amikor ezt írta: „Adjatok hálát az Atyának, aki méltókká tett minket a szentek sorsában, a világosságban, és kiragadott minket a sötétség hatalmából és áthelyezett szeretett Fiának az országába... Ő a láthatatlan Isten képmása, elsőszülött minden teremtmény előtt, mert benne teremtett minden az égben és a földön, a láthatók és a láthatatlanok... Minden őáltala és őérette teremtetett... Ő előbb van *mindennél* és *minden* őbenne áll fenn... Mert úgy tetszett az Atyának, hogy őbenne lakozzék *minden teljesség*...” (Kol. 1.)

Szent Ignác lelke is Szent Páléhoz hasonlóan telve volt Jézussal. Ebből a teljességből született meg benne az a mindenséget egybefoglaló világszemlélet, amelynek Szent Ignác kivételes mestere, bajnoka volt. Már Manrézában látta, „miként származik *minden* az Istentől”. Sokat emlegetett látomásában a Cardoner-patak partján, „*minden* dolgot Istenben szemlélt és *minden* dologban Istent.” Látta, „miként ered *minden* Istentől és miként tér vissza *minden* Istenbe”. Nem győzi eléggé hangoztatni, hogy „*minden* dologban meg kell találunk Istent” (hallar Dios en todas las cosas).

Ezt a mindent átfogó világszemléletet kapják Szent Ignác társai is a *lelkigyakorlatok* révén. Már ennek „fundamentuma”, „alapvető

igazsága" is hatalmas szinopszis, roppant átmérőjű, egységes világkép, egyetlen grandiózus összefoglalása Istennek, embernek és minden teremtménynek. Krisztus Királyt is úgy állítja eléink Ignác, mint a mindenség örök Királyát, akinek uralmát az egész világra ki kell terjesztenünk.

Ebből az univerzális világszemléletből születik az *egyetemes munkaprogram* azoknak lelkében, akik egészen Krisztusnak adták át magukat. Ebből a lelkületből pattant ki Ignác és a jezsuiták nagy életelve és jelszava: „*Mindent Isten nagyobb dicsőségére!*” Csak a rendi alkotmány szövegében 376-szor ismétli Szent Ignác ezt a jelszót és leveleinek özönében számtalanszor. Ez a királyi jelszó szüntelenül ott cseng a rendi szabályokban is különféle formában, századok óta visszhangzik a jezsuiták életében, ott fénylik templomaikon, házaikon és könyveiken és ösztönzi őket nemcsak arra, hogy mindent Isten dicsőségére tegyenek, hanem hogy mindenben az ő *nagyobb dicsőségét* szorgalmazzák. Ezért kell többi közt minden jezsuitának késznek lennie, hogy „a világ bármely tájára menjenek, ahol *nagyobb a remény, hogy Istennek szolgálatot tehetnek*”. (Szabályok.)

A valóságok érzéke

Azonban sem Krisztus Urunk, sem Szent Pál, sem Szent Ignác nem szánta ezt az egyetemes szellemet, ezt a mindenre kész lelkesedést felhőkben járó lelkendezésnek, fiatalos ábrándok kergetésének, sem pedig fékevesztett titánkodásnak. A *mindent* és a *minél nagyobb*at kereső egyetemesség nem jelenthet vakon száguldó rajongást, amely mint a gátját átszakító áradat, csak újabb meg újabb partot tép, a helyett, hogy hasznos munkát végezne s hatalmas erejét gátak és zsilipek szabályozná cél tudatos erő kifejtésre. Az univerzális szellem csak akkor alkotó erő, ha a *valóságok érzéke* vezérli.

Semmi sem állt oly távol Szent Ignácól, a „santo della ragione”-tól, mint a pusztá költői ábrándozás vagy délibábkergetés. Megóvta őt ettől valóságérzete, amelyet szeges gonddal igyekezett övéibe is belenevelni. Nem azért lobbantotta bennük lángra a mindenre kész apostoli tüzet, hogy az azután garázdán romboló tűzvésszé fajuljon, hanem hogy mint az evangéliumnak nyugodtan s változatlanul ragyogó világossága, a krisztusi szeretet állandó fény- és hőforrása legyen.

Valóságérzéke diktálta Szent Ignácnak azt is, hogy övéinek lángbuzgalmát csodálatos okossággal vezérelje a kitűzött célok felé.

A fiatal rendtagokhoz intézett egyik levelében ezt írja: „Ne túlozzunk! Ezt az elvet ne feledjük még a jó dolgokban sem! Ahol nincs mérséklet, ott a jó is rosszá lesz, ott magából az erényből is hibák és rendetlenségek fakadnak... Az az erény ritkán tartós, amely nyugtalan hajszában akar érvényesülni. Ne legyünk olyanok, mint az a katona, aki annyi fegyvert rak magára, hogy végül egyiket sem tudja szabadon használni”. Szent Ignác épp ezért még a testi erőkre is gondol: „Minthogy testestől-lelkestől Isten tulajdona vagyunk, — írja Borgia Szent Ferencnek — egyikünknek sincs jogában testi egészségét oktanul gyengíteni... Azért kérem, tartsa jókarban és gyarapítsa testi erejét... Azért kell a testről gondoskodni, mert a lélek eszközeül van rendelve és általa lesz alkalmassá az Úr szolgálatára.”³

Arra is gondja volt Ignácnak, hogy az okosság csak irányítsa, mérsékelje, de le ne törje és le ne lankassza a lángbuzgalmat. „Ritkán visznek végbe nagy és hősi dolgokat azok, akik túlságosan okosak akarnak lenni Isten szolgálatában. Aki vállalkozásának minden kis nehézségét és eshetőségét töprengő aggályoskodással kutatja, az bajosan alkot kiválót.”⁴

Ugyancsak ez a valóságérzék óvja meg Szent Ignácot és társait a pusztán esztetizáló vagy érzelgős lelkiiránytól, akár a saját benső életükben, akár a lelkek vezetésének munkájában. A valóságérzéke nem merő érzelmeket és szép elgondolásokat követel tőlük, hanem *tetteket*, gyakorlatot. Azért nevezi Szent Ignác már Lelkigyakorlatait is *gyakorlatoknak*, és nem „*gondolatoknak*” vagy „*elmefuttatásoknak*” az örök célról, Krisztus szolgálatáról. A Krisztussal való együttélés és együtt dolgozás szerint nem lehet csendes andalgás és idilli álmodozás, hanem mindenekelőtt kérlelhetetlen cselekvés, mindenekelőtt a lelkünk átformálása, krisztusivá alakítása. Fájdalmas vajúdás ez a „rég emberre” nézve, de szükséges, hogy megszülethessék és kialakuljon bennük az új, krisztusi ember. Ehhez komoly munka kell, sok akadály és ellenállás leküzdése, sok *gyakorlat*, kemény és mélyreható vésőütés, faragás, csiszolás.

A valóságok érzéke figyelmeztet arra is, hogy ne ábrándozzunk mindjárt az Istennel való egyesülés misztikus kegyelmeiről. Az ilyen ábrándozásoknak a jezsuita szellem túlságosan józan, úgyhogy e miatt egyesek még antimisztikusnak is nevezték Szent Ignácot az Egyház

³ O. Karrer: Briefe des hl. Ign. 48 és 115.

⁴ Nolarci, cap. ult.

egyik legnagyobb misztikusát. Helyénvaló ez a józan valóságérzék a misztika síkján is, amely a legnagyobb magaslatokra is elvezethet, de nem úgy, hogy csak éppen a vakító fényben szikrázó csúcsoakat csillogtatja meg szemünk előtt. E helyett Szent Ignác azt az utat mutatja meg a magasságok felé, amely nemcsak kivételes embereknek szól, hanem mindenkinek s amely nem kényelmes, hanem kemény, áldozatos és sokszor keserves, de biztosan vezet az Isten felé.

HOGY SZENT IGNÁC keveset szól a misztikáról, azt éppúgy nem lehet csodálni, mint azt, hogy Szent Pál vagy akár maga Krisztus Urunk sem beszél róla sokat. Szent Pál írásaiban és magában az evangéliumban is kevés szó esik a misztikus magaslatokról, de annál biztosabban tárul elénk bennük az oda vezető út. Az apostol feladata főként az, hogy fogékonyakká tegye a lelkeket a krisztusi kegyelem minél teljesebb befogadására. A misztika az isteni életnek sokkal inkább isteni módon való közlése, mintsem emberi magyarázatása. Szent Ignác és fiai a való étellel számolnak, amikor magát a misztikát is főként az apostoli élet szemszögéből tekintik. „Nem azért kell a misztikus kegyelmeket keresnünk, hogy gyönyörűséget találjunk bennük, hanem mert tudjuk, hogy nélkülük gondolataink, szavaink és cselekedeteink tökéletlenek, rendetlen önszeretettel keverték és hidegek. Azért kívánjuk tehát azokat, hogy *tetteink szeretettel* izzók legyenek; még világosabban és egyenesebben: hogy Istennek minél nagyobb *szolgálatát* mozdítsák elő.”⁶

Egy századdal Szent Ignác után Suarez azt állítja rendtársairól, a tevékeny élet apostolairól, hogy sok kiváló misztikust ismer köztük. De Ponte Lajos pedig, a rendnek szintén kimagasló egyénisége, azt mondja: „A misztikus kegyelmek az apostoli lélek tökéletes felkészültségének a koronája.”⁶

Ki is tudná mindíg diadalmasabb tevékenységgel árasztani szét a világban Krisztus szellemét, mint az az apostoli lélek, aki legbensőbb egyesülésben él Krisztussal? Aki Szent Pállal elmondhatja: „Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem”? Ezt a szentpáli misztikát hordozta lelkében Szent Ignác. Kifelé inkább hűvös valóságérzéke ötlük szembe; ám ő is hasonlít azokhoz a magas hegyekhez, amelyeknek ormát állandó hó borítja és kristálytiszt a hús légkör övezi, de bensejükben tűzkohó ég: a misztikus szeretet tüze. A józanság magaslati légköre hűvös a kényelmes vagy a lágy természetűeknek, de frissítő és jótékony az edzett vagy magukat edzeni kívánó lelkeknek.

Megnyilatkozik a szentignáci valóságérzék abban is, hogy még

⁶ Szent Ignác Borgia Szent Ferenchez; Suau: Vie de St. François Borgia, 179.

⁶ Peters: Vers l'union... 229.

az istenfiúság boldogító tételét sem tárja elénk egyoldalúan csak a napsugaras, bájos és vonzó oldaláról. Az istenfiúság kegyelme csakugyan nem a mennyei Atya ránk ragyogó szeretetében való boldog sütkérezés, nem pusztá ringatózás a gyermeki bizalom és szeretet örömhullámain. Nem elkényeztetett gyermekei akarunk lenni a mennyei Atyának, akinek talán az a fő feladata, hogy önző és szeszélyes kéréseinket kiszolgálja. A mi mennyei Atyánk nem azért fogadott minket gyermekeivé, Fiának, a Világmegváltónak testvéreivé, hogy örökös lelki kiskorúságba rögzítsen minket, hanem hogy bevezessen és beavasson minket a Megváltó világot átfogó nagy gondolataiba, terveibe, művébe, fáradságos lélekmentő munkájának folytatásába, az áldozatos kereszthordozás misztériumába. Az istenfiúság által „növekednünk kell tökéletes férfiúvá egészen Krisztus teljességéig” (Ef. 4, 13), hogy belenőjünk Isten-Fia szellemébe, hogy együtt éljünk Krisztussal és vele együtt folytassuk az ő tevékeny és áldozatos életét. Szent Ignác az istenfiúi életnek inkább *fértias és keresztes oldalát mutatja*, mint szelíd édességét. Pedig ő maga valóban akár himnuszokat zenghetett volna ennek az istengyermekségnek napsugaras oldaláról is, hiszen olyan kiváltságos kegyelmeket kapott éppen a mennyei Atyára és a mi istenfiúi életünkre vonatkozólag, hogy naplótöredékének fennmaradt kicsiny része a maga mozaikszerű, szűkszavú, szaggatott formájában is valósággal a gyermeki lélek forrón ömlő szeretethimnusza a mennyei Atyához. A pároldalas kis töredékben ötvenszer említi az Atyát, aki „eltöltötte lelkét szeretetének édességével... és végtelen jóságában keblére vonta őt...”

Bármennyire vonzódott Szent Ignác egyénileg a *liturgikus istentisztelet* méltó külső fényéhez és bármennyire az Egyházzal való együttérzés szabályának hirdette, hogy nagyra kell becsülnünk az egyházi éneket, zsoltárimát és hasonlókat, mégis a liturgia ünnepi részének különösebb művelését nem vehette fel munkaprogramm-jába, mert arra más, inkább szemlélődő szerzetek kaptak hivatást. Annál inkább tekintette övéi apostoli feladatának, hogy igehirdetéssel, népmisziókkal és oktatással vezessék a lelkeket a liturgikus élet szívéhez, az eucharisztikus Krisztushoz.

Szent Ignác valóságérzékének és egyetemes munkaprogramm-jának azonban alig van megkapóbb és egyénibb színezetű megnyilatkozása, mint az a *bölcs és számító mérlegelés*, amellyel Szent Ignác az apostoli munkák sorozatának szinte értékiskoláját állította fel s a rendi alkotmányban övéi számára zsinórmértékül rendelte.

Mivel a legegyetemesebb munkaprogramm sem ölelhet fel betűszerint mindent, amire az Isten országának védelme, terjesztése és felvirágoztatása szempontjából szükség van (mert hiszen erőink korlátoltak), azért Szent Ignác a rendi alkotmány 7-ik részében felállítja az apostoli munkák gyakorlati hierarchiáját: azt, hogy mit kell *inkább tenni* s mire erőinket s embereinket mindenekelőtt összpontosítani. Ezt a fejezetet joggal nevezték a szentignáci apostoli koncepció legklasszikusabb kifejezőjének. Itt arra oktatja Szent Ignác a fiait, hogy ha már válogatni kell és lehet az apostoli munkában, akkor mindenekelőtt oda kell az embereinket küldeni, ahol az illetők legjobban megfelelhetnek s legtöbbet tehetnek Isten dicsőségére. Nehezebb feladatokra válogatottabb embereket kell küldeni; olyanokra, amelyek nagyobb testi erőt is igényelnek, az erősebb és szívósabb szervezetűeket; nagyobb lelki veszélyek közé olyanokat, akik az ilyen veszélyek közt edzettebb ellenállóképességűek; előkelő és tanult emberekhez olyanokat, akik maguk is magasabb műveltséggel rendelkeznek, az egyszerű néphez olyanokat, akik ennek a nyelvét értik. Általában a munkák és feladatok közül azt kell előnyben részesíteni, amiből nagyobb és biztosabb haszon háramolhatik az Isten országára, ami általánosabb értékű, ami szélesebb hatású, ahol az ellenfél részéről nagyobb veszedelem fenyegeti a lelkeket és sürgősebb a segítség, vagy ahol kevesebb a munkaerő s elhanyagoltabb a munkatér, vagy amiből tartósabb haszon várható.¹

Ez a körülmekintő és józan számítás, ez a célirányos beosztás lett a jezsuita tevékenység egész szellemének legfőbb elve és jellemzője. Ez magyarázza meg azt is, hogy a Társaság számos olyan munkakört is magáénak vall, amely első látszatra talán nem a leg-sürgetőbb apostoli feladatokat tartalmazza s távolabbi elemzésben mégis a komolyabb és eredményesebb munka biztosítékát hordozza magában. Ha pl. a munkatér megválasztása főleg az egyes rendtagok, különösen a fiatalok saját tetszésére volna bízva, nagyon könnyen lehet, hogy a jezsuiták túlnyomó többsége a távoli missziókban keresne elhelyezkedést. Hiszen a pogány országok roppant lelki ínsége éppúgy missziós munkára hív, mint a rendkívüliség s a küzdelmesebb élet, amely a hithirdetői tevékenységet jellemzi. A Jézus-társaság csakugyan hatalmas arányban veszi ki részét a távoli missziós munkában; ma alig van szerzet, amely annyi hithirdetőt kül-

¹ Constit. P. 7. c. 2.

dene ki a távoli világrészekbe, mint Szent Ignác rendje. Mégis a rendtagok nagyobb része itthon marad, s itthon működik. Miért? Bizonytal nem kényelemszeretetből vagy a missziók alábecsüléséből. Hanem abból a mélyebb meglátásból, hogy a hit fenntartása, védelme s fejlesztése a keresztény országokban a további hithirdetői munkának is központja és gyökere. Ezért is helyez oly nagy súlyt a Társaság az oktató-nevelő munkára a kollégiumokban, nagyon jól tudva azt, amit az Egyház ellenségei is észrevettek már, hogy az ifjúság nevelése a jövő irányításának biztosítója.

A nevelési elvvel kapcsolatos egyébként az elit-képzés jelentősége is, amely a jezsuiták tevékenységének szintén minden időben egyik jellemző vonása volt. A vezető körök megnyerése Krisztusnak nem azért fontos szempont mindig a rend programjában, mert előkelőbb s választékosabb munkát jelent, hanem a szentignáci valóságérzetnek s az apostoli célkitűzésnek megvalósításaképpen, mert hiszen a vezető körök helyes lelki eligazodása egész környezetüknek üdvös irányítására kihatással van.

A jezsuiták humanizmusa

A jezsuita szellem egyik alkotóelemének nem ok nélkül tekintik sokan a jezsuiták *humanizmusát*.

SIESSUNK MEGJEGYEZNI, hogy a humanizmus szó nem csupán műveltséget vagy emberies jóságot és jótekonyságot jelez, hanem elsősorban azt milyen szerepet tulajdonítunk egész világszemléletünkben az embernek.

A jezsuiták első látszatra bajosan lehetnek nagyvonalú viselői ennek az általánosabb értelemben vett humanizmusnak, hiszen azon az állásponton vannak, hogy az ember magában kevés, hogy minden értékét az Istentől kapta s feladata az, hogy mindene föl isten szolgálatára a krisztusi érdekek diadalravitelére szánja magát. Ez azonban rövidlátó következtetés. Tévedés azt hinni, hogy amikor magunkat egészen Krisztus önfeláldozó szolgálatára adjuk, akkor ezzel lemondunk az igazi humanizmus műveléséről: a saját magunk s emberi életünk tökéletesítéséről. Vajjon a belénk oltott krisztusi élet csak emberi és földi életünk rovására fejlődhetik? Úgyhogy minél krisztusibb életet élünk, annál inkább csökken bennünk emberi értékünk? Szó sincs róla!

A krisztusi életnek nincs szüksége arra, hogy az emberi életet, annak igazi, bár természetes értékeit lefokozza. Nem célja, hogy ellentétet támasszon az isteni és az emberi élet között, hanem ellenkezőleg, hogy összhangot teremtsen bennük. Nem emberi voltunk romjain akarja a krisztusi élet égbenyúló építményeit 'elemelni, hanem magát az emberi elemet tisztogatja meg, nemesíti bennünk és emeli az ég felé. Ez a felfogás az emberi képességeknek és természeti adományoknak nem alábecsülésére, hanem ellenkezőleg: helyes megbecsülésére és elevenebb felhasználására vezet.

Ha nem így lenne, ha az emberi elemnek annál inkább el kellene tűnnie és megsemmisülnie, minél magasabbra fejlődik bennünk az isteni elem, akkor az Istenember maga sem lehetett volna és fejlődhetett volna igazi, tökéletes emberré. Pedig azzá lett. Az isteni életben való részesedés nem megnyomorítója, hanem felmagasztalója az emberi életnek.

Az egyetemes önátadás, egész emberi mivoltunk feláldozása a krisztusi élet szolgálatára éppen nem jelenti Krisztus munkatársaira nézve sem az emberi egyéniség és tehetség semmibe vételét, sem pedig azt, mintha az embert csak pusztá eszköznek kellene tekintenünk. Még Isten szemében s az isteni élet szempontjából sem pusztá eszköz az ember, annál kevésbé más, teremtett célok, például az állam vagy a faj szolgálatában.

A Lelkigyakorlatok szűkszavú könyvében, amelyet joggal tekintünk a jezsuita szellem legfőbb letéteményesének, van egy rövidke mondat, amelynek döntő jelentősége van a jezsuita humanizmus kérdésében. Az általános célkitűzés után — hogy az embernek Isten dicsőítése a végcélja — ott következik mindjárt az a mondat, hogy „mindaz, ami az emberen kívül a földön van, az *emberért* van teremtve, hogy őt célja elérésében segítse”. Ezt a mondatot egyes túlbuzgó bírálói nem találták elég tökéletesnek, elég szentnek és úgy szerették volna kijavítani, hogy *nem az emberért*, hanem közvetlenül Istenért van teremtve minden. Az ilyen kákán is csomót keresők talán még a Credót sem tartják elég tökéletesnek, mert ott is az áll, hogy Krisztus „*értünk emberekért és a mi üdvösségünkért*” szállott le az égből és megtestesült... (propter nos homines et propter nostram salutem); tehát ezt is ki kellene javítani, mert szerintük az Isten Fia nem miértünk, hanem Istenért szállt le az égből. Az ilyen mindent jobban tudók nem veszik észre, hogy Isten maga többre becsüli az embert, mint ők. Krisztus bizony nem pusztá eszköznek tekinti az embert, hanem célnak is, *akiért* önmagát és életét is odaadja, természetesen, végeredményben azért, hogy ezáltal is az Atyát dicsőítse.

Ennek a teremtett világot átfogó lelkigyakorlatos elvnek döntő jelentőségére élesen rávilágítanak korunk nagy szellemi harcai. Erre hivatkozik az utóbbi években többször is Krisztus helytartója: „Az ember nem eszköz és nem lehet eszköz; az *ember cél*, természetesen nem végcél és nem legfelsőbb cél, mert az az Isten. De cél az ember a rajta kívül eső teremtett világ számára.”⁸ Nem az ember van pl. az államért, hanem az állam van az emberért, hogy annak egyéni és közösségi életét szolgálja. Még a közös jónak elvitáztatlan felsőbbisége az egyéni javak fölött sem fokozza le az egyént

⁸ Ecclesiastica 1927. III.

puszta eszközzé. Minden, még az állam és a nemzet is az emberért van és az ember üdvösségéért, hogy az embert végcéljához, Isten dicsőítéséhez segítse. „Az Egyház elveti azt a felfogást, amely szerint a polgári társadalom vagy az állam önmaguknak elégséges és öncélú lények. Ilyen elvek mellett szinte szükségszerűen odajut az állam, hogy az ember személyes jogait támadja vagy megsemmisítse.” Krisztus helytartója hozzáteszi még, hogy ma többfelé mutatkozik hajlandóság arra, hogy azt a téves államelméletet hirdessék, amely szerint „az állam öncél és a polgárok csak az államért vannak; mindennek az államért kell lennie és az államban minden benne van.”⁹ Amióta XI. Pius pápa e szavakat évekkel ezelőtt mondotta, azóta az események is mindjobban mutatják, mennyire igaza volt. Sajnos, Krisztus Egyháza az ember istenadta természetes jogainak megbecsülésében és védelmében ma sokfelé meglehetősen magára marad.

Ebből a humanizmusból érthető, miért oly következetes védői a jezsuiták a szabadakarat tanának és az egyén legszentebb jogának, a lelkiismereti szabadságnak, tudományos munkáikban éppen úgy, mint gyakorlati tevékenységükben. Ebből a szemszögből érthető, hogy az ú. n. molinizmussal kapcsolatban sem engedik kisemmizni, mint természetes adottságot a szabadakaratot. A sokszor félreértett probabilizmus gyökerei is kapcsolatban vannak a lelkiismereti szabadság védelmével, amennyiben lelkiismereti kötelezettséget csak a törvény *biztos* jellegében, nem pedig pusztán valószínűségében láthatunk.

Az is a jezsuiták humanizmusából ered, hogy az emberi eszközöket jobban megbecsülték és minden lehető módon beállították Isten dicsőítésének munkálására, mint sokan mások. Krisztus az emberi elemet nem tartotta alkalmatlannak arra, hogy az isteninek hordozója legyen s azért az ő bajnokainak sem szabad alábecsülni az emberi erőket s elemeket, hanem azokat a lehető legnagyobb mértékben meg kell becsülniök s fel kell használniok. A jezsuiták ellenségei sokszor szemére vetették a rendnek, hogy mennyire emberi és természetes eszközökkel dolgozik, hogy mennyire a krisztusi cél szolgálataiba hajt emberi érdeklődést s tehetséget, minden törekvést és kulturális igényt. De vajjon hiba ez? Nem arra ösztönzi-e a jezsuitákat univerzális szellemük, hogy Isten minél nagyobb dicsőségére minden lehető és megengedett eszközzel dolgozzanak? Ez nem az isteni cél lealacsonyítása, hanem az emberi erők felmagasztalása és

⁹ Acta A. S. 1926., XVIII. 53.

istenítése, s annak a világ megváltójának követése, aki nemcsak azzal szentelte meg az emberi létet, hogy maga is emberré lett, hanem azzal is, hogy mindenben alkalmazkodott hozzánk és hasonló lett hozzánk. Az Úr az üdvösség egész kérdését megoldhatta volna láthatatlan, szellemi úton-módon is. De ő megbecsülte az embert és hozzá való szeretetből nem átalított emberi eszközökhöz is nyúlni. Attól sem félt, hogy a legszentebb isteni misztériumokat lealacsonyítja, amikor emberi, anyagi hasonlatokkal igyekszik azokat érthetővé tenni. Hiszen elvégre még ezek az emberi hasonlatok, gondolatok és eszközök is végső elemzésben isteni gondolatok, amint-hogy az egész teremtetett világ Isten gondolata.

Az apostoli alkalmazkodóképességnek is ez a legmélyebb, krisztusi megokolása. Amint Jézus tudott egészen galilei lenni a galileaiakkal, éppen úgy egészen kínai lett volna a kínaiakkal, indián az indiánokkal vagy európai az európaiakkal. A jezsuitáknak szemére vetették, hogy túlságosan alkalmazkodók az emberek s az egyes népek szokásaihoz, igényeihez, természetes hajlamaihoz. Lehet, hogy egyesek ebben az alkalmazkodó képességben és alkalmazkodó hajlandóságban esetenként túllépték a határt. De hogy az alkalmazkodási elv magában véve nemcsak az okosság és szeretet parancsa, hanem egy nagy krisztusi elv érvényesítése, a mondottak alapján aligha lehet kétséges.

A megértő krisztusi szeretetből fakad az a törekvés is, hogy Krisztus igáját ne tegyük nehezebbé, mint szükséges. Szent Ignác azt mondja: „Ne terheljük meg a lelkeket annyival, amennyit már nyugodtan el nem bírnak” (Annot. 18.). Aki ezt az elvet túlságos engedékenységnek tartja, vajjon mit szól az Krisztus szavához, amely szerint „az ő igája édes és az ő terhe könnyű”? Vagy ahhoz a másik krisztusi szóhoz, hogy a farizeusok „nehéz és elviselhetetlen terheket kötözgetnek és raknak az emberekre, de maguk egy ujjukkal sem akarnak azokon lendíteni” (Mt. 23, 4.)? Szent Ignác elve s tanítványainak megértő emberisége csak ennek a krisztusi szózatnak a visszhangja, nem pedig olcsó elvtelenség és félénk opportunizmus cselfogása.

Harcos szellem

Akiknek az a kitűzött céljuk, hogy az egész világot Krisztusnak meghódítsák, természetesen nem érhetik be azzal, hogy az apostoli munka terén pusztán szenvedőleges vagy védelmi álláspontra helyezkednek. Még ha ezt a világhódítást a legeszményibb

magaslatra, tisztán lelki síkra emeljük is, ahol tisztán csak a szellem fegyvereivel folyik a harc, a hódításhoz mégis csak harc kell. Több-kevesebb harcban a küzdő Egyház minden tagjának része van, nemcsak hogy saját magában juttassa uralomra Krisztust, hanem hogy hivatásának mértéke szerint hozzájáruljon Krisztus országának továbbterjesztéséhez. A küzdő Egyházban azonban nem mindenki hadakozik a küzdelem első sorában. Krisztus seregének vannak hadoszlopai, amelyeknek úgyszólván csak védelmi szolgálat a feladatuk, másoknak pedig szinte állandó imádságos őrszolgálat a hivatásuk. De vannak ebben a hadseregben természetesen tűzvonalban küzdő és előnyomuló csapatok is, az egész világ hódítására rendelt hadoszlopok. Pusztá védekezéssel, béketűrő szenvedéssel és otthonuknak idilli templomszerű kiépítésével világot hódítani még nem lehet.

Igaz, hogy Krisztus maga szenvedésével váltotta meg a világot, ez azonban nem azt jelenti, hogy *csak* szenvedéssel és áldozattal akarná a világot meghódítani. Az ő halálos áldozatából forrásozik ugyan minden felsőbbrendű életerőnk; mégis ezek a kegyelmi erők nem pusztán arra vannak szánva, hogy szenvedni tudjunk Krisztusért, hanem hogy tevékenyek legyünk érte s az ő országáért. Krisztus Urunk maga nemcsak szenvedett értünk, nemcsak szelíd volt s alázatos szívű, béketűrő és alázatos, hanem „hatalmas volt tetteiben és szóban Isten és az egész nép előtt” (Lk. 24, 19). Ezt a tevékeny, hódító szellemet sugározta bele apostolaiba is. Nem félt, hogy munkatársai megtántorodnak, amikor olyan hallatlanul merész és magasztos szavakban vetítette eléjük lelkeket hódító hivatásuk nagyságát. Csak ő merhette mondani gyarló embereknek, hogy „ti vagytok a világ világossága” (Mt. 5, 14), vagy hogy „a pogányok világosságává tettelek téged, hogy szolgálj az üdvösséget a föld végső határáig” (Csel. 13, 47). Olyan tetters és hódító lelkületet kíván Krisztus az ő munkatársaitól, hogy nem áallja nekik azt mondani: még az ő saját, istenemberi sikereinél is nagyobbak lesznek az apostolok tettei és sikerei. „Aki énbennem hisz, az cselekedni fogja azokat a tetteket, amelyeket én cselekszem, sőt nagyobbakat is fog tenni azoknál” (Ján. 14, 12.).

Krisztus Egyháza tehát nemcsak szenvedő és vértanú Egyház, hanem tevékeny, hódító, harcos és diadalmas Egyház. Ezért kell Krisztus munkatársainak is hódító és harcos apostoloknak lenniök s ezért harcos szerzetesrend a Jézustársaság is.

Igaz, a jezsuiták ezt a harcos szellemet elsősorban önmagukon próbálják ki. A jezsuita lelki élet folytonos belső harc az emberi

gyarlóságok ellen; „*Agere contra*”, „*Vince teipsum*” (hass ellene, győzd le magad) és hasonlók itt a vezényszavak. Szent Ignác is oda-tűzte állandó emlékezetül a Lelkigyakorlatok címlapjára a nyílt had-üzenetet a rendetlen önszeretet ellen: „Lelkigyakorlatok, amelyek által az ember *önmagát legyőzi*”. Ezzel a belső harccal azonban párhuzamos az apostoli harc is, amelyet a Krisztus királyságáról szóló elmélkedés oly elevenen állít szemünk elé. Krisztus itt harcra szólítja munkatársait a gonoszlélek ellen és az egész világ meghódítására hívja fel őket. Krisztus katonái tehát nem zárkozhatnak el jól kiépített fedezékekben, hogy az antikrisztusok támadásait hagyják elviharzni fejük fölött. Hódító munkát kell végezniök, hogy „mindenkit Krisztusnak megnyerjenek” (Fil. 3, 8.).

A TAVOLÁLLÓK és meg nem értők szeretik sejtelmeskedve túlozni a jezsuita harcias szellemét. Még abban is valami különös harcias szellemet szimatolnak, hogy a Jézustársaság élén egy „generális” áll; holott ez a szó csak „egyetemes” rendfőnököt jelent s a legtöbb szerzetesrendben éppúgy megvan, mint a Jézustársaságban. Igaz, a jezsuiták erősen harcias rend, de ennek a harcnak célja s eszközei merőben lelkiek. A jezsuiták sok mindenért nem harcolnak, amiért mások, főképen ellenfeleik, ugyancsak ádáz harcokat vívnak. Nem harcolnak címekért, rangért, jövedelemért, tekintélyes állásokért, kitüntetésekért és méltóságokért, nem harcolnak anyagi javakért, élvezetekért s kényelmes életért. Azok a szenvedélyek és érdekek, amelyek miatt annyi gyűlölködés s háborúság folyik az egyének és népek közt, a jezsuitákat érintetlenül hagyják. De igenis harcolnak a jezsuiták azért, amiért kevesen harcolnak: a krisztusi igazság diadaláért a tévedéssel szemben, az igazságosság győzelméért az égbekiáltó igazságtalanságokon, az evangéliumi testvériség uralmáért az egyéni és faji önzés fölött, a krisztusi világfelfogás érvényesüléséért az élet minden viszonylatában. Harcolnak Isten jogaiért és az emberek igazi érdekeiért az önző, vak s magukat Isten fölé helyező világgrontók ellen. Ha ezt a harcot abbahagynák, hűtlenek lennének Krisztus zászájához, mert „Isten megsértését elhallgatni nagyon gonosz dolog”. („*In iurias Dei dissimulare nimis impium est.*”¹⁰)

Ennek a harcos szellemnek fegyverei tisztán szellemiek: az igazság pajzsa, az evangélium szava, vagyis „Isten szava, amely áthatóbb minden kétélű kardnál és lehat az elmének és léleknek, az ízeknek és velőknek eloszlásáig” (Zsid. 4, 12). Az igazság fegyverét pedig Isten ereje, az áldozatos krisztusi szeretet ereje hordozza apostolaiban. Krisztus jezsuita munkatársai sohasem fordultak inkvizíciós eszközökhöz céljaik érdekében, legfellebb önmaguk szenvedtek tőlük. Aki inkvizítori képet fest a jezsuitákról, az képzeleg és

¹⁰ S. Thomas II. II. q. 159. a. 1. ad 2.

mesét mond, ha egyébként a képzelet és regényírás terén mégolyan lángész is, mint Dosztojevszkij.

Harc ez, de amely a békével ölelkezik. A jezsuiták harcias szelleme örökre el van jegyezve a béke szellemével, aminthogy Királyuk is a béke Királya, a Princeps Pacis. Mégpedig nem csupán a túlvilági béke értelmében. A jezsuiták Krisztus békéjét nem hajlandók egyszerűen átutalni a túlvilágra, hogy ideleenn csak harc legyen béke nélkül. Minden lelki harcnak az a célja, hogy Krisztus békéje már itt a földön minél több embernek szívébe áradjon. Akik Krisztussal harcolnak, azoknak szívét béke és öröm tölti el. Szent Ignác maga a béke apostola volt s arra oktatta övéit, hogy lelkük igazi békéje tegyen tanúbizonyságot a bennük rejlő krisztusi élet őszinteségéről.¹¹

A béke és harc tehát megférhet egymással, mert különböző dolgokra vonatkoznak. Békességünk az igazságban, igazságosságban és szeretetben van, harcunk pedig a hazugság, igazságtalanság és gyűlölet ellen indul. Békénk és örömünk a lelkünkben uralkodó Krisztusban csúcsosodik ki, míg harcunk az antikrisztusi lelkület és istentelen világfelfogás ellen irányul. A béke és a szeretet egyesíteni akarja Krisztusban az embereket, a harc pedig a krisztusi testvériség akadályait akarja eltüntetni. Ebben az életben sem magunkban, sem másokban nem juttathatjuk ugyan oly zavartalanul és hiánytalanul uralomra a krisztusi élet békéjét, hogy soha többé semmi ellen se kelljen harcolnunk. De akármilyen ellentmondásnak lássék is, mégis igaz, hogy a Krisztus szándéka szerint vívott harc növeli bennünk Krisztus békéjét és fordítva: az igazi krisztusi béke szeretete fokozza Krisztus katonáiban a harc lendületét.

A szeretet szelleme

A jezsuita név annyira a katolikus harcias szellem hordozójaként él a köztudatban, hogy némelyek, ha a jezsuitákkal szemben a szeretet szelleméről esik szó, kételkedve csóválják fejüket. A jezsuiták és a szeretet? Buzgóság, harckészség, tudományosság, lelkesedés, önfeláldozás: igen. De szeretet? Ez csaknem különleges tartozéka a jezsuita szellemiségnek?

Akik így beszélnek, egyről megfeledkeznek: hogy a szeretet elsősorban nem érzélgés és nem lágy, puha, simogató szavak ismételtetése. Loyolai Szent Ignác maga figyelmeztet erre a sokszor

¹¹ De discr. spir. II. hebd.

elfeledett igazságra Lelkigyakorlatos könyvének utolsó, gyönyörű elmélkedésében, amelyben az Isten szeretetéről van szó: hogy az igazi szeretet nem annyira érzelmekben s szavakban nyilvánul, mint inkább cselekedetekben. Érzelgős szeretet, szentimentalizmus és puhaság csakugyan nem fér meg a jezsuita szellemmel, de a tetterős, segíteni akaró, Istent s felebarátot valóban szívébe záró szeretet, valósággal azonos a szentignáci lélekkel.

Sokakat az téveszt meg, hogy általában nem tudják megegyeztetni a harcias szellemet a szeretet szellemével. A jezsuiták mindig az első sorban harcoltak minden tévedés és minden istentelenség ellen, s ebben a harcban sebeket osztottak és sebeket kaptak. Azért is közgyűlölet tárgya a Jézustársaság mindazok előtt, akik Isten országának ellenségei. Istennek s az Egyháznak ellenségei természetesen nem szerethetik Krisztus jogainak elszánt védelmezőit. De a tisztánlátók éppen e miatt a gyűlölet miatt csak annál jobban szeretik Szent Ignác rendjét.

A nagy francia katolikus vezér, Montalembert, nyíltan vallotta a luxemburgi törvényszék előtt (1844 május 8), hogy nem utolsó helyen éppen azért szereti a jezsuitákat, „mert az Egyház valamennyi ellensége oly izzó gyűlölettel lángol velük szemben”. Nem annyit jelent ez, hogy csak az lehet a jezsuiták ellensége, aki egyúttal az Egyháznak ellensége. De annyit igenis jelent, hogy miként Montalembert mondja, „az Egyháznak ellenségei mindig és mindenekelőtt a jezsuitáknak is ellenségei. Mindíg őket sujtja az első ütés és éppen ez indítja a katolikusokat arra, hogy tiszteletükkel és bizalmukkal kitüntessék őket, mint az Egyház választott előcsapatát. Ellenségeink közül az őszintébbek ezt maguk is sokszor bevallották... De főleg, amikor gyakorlatilag kezdtem a kérdést tanulmányozni s láttam, hogy az egész világon és az egész újkori történelemben, minden országban, kezdve Paraguytól, fel egészen Brazíliáig, az Egyház összes üldözői, Pombal márkitól az orosz cárig, és minden tévedés, az istentagadástól a janzenizmusig, egyetért és összefog a jezsuiták ellen, együtt dolgozik az ő összetörésükön és kiűzetésükön; amikor láttam, hogy napjaink vallási harcai is pontosan ugyanezeket a tüneteket mutatják, akkor megállapítottam magamban, hogy ezekben az emberekben kell valami szent és titokzatos erőnek lenni, valaminek, ami megmagyarázza és megokolja oly különféle ellenségeiknek csodálatos megegyezését. A gyűlölet mindig világosan lát és ez az ösztönszerű gyűlölet feltétlenül elárulja, hogy akik az Egyházat szíven akarják sebezni, azoknak itt, ezen a ponton kell erejüket

megfeszíteniök. Ime, így és ezért lettem a jezsuiták híve és bámulója, miután előbb inkább ellenfelük voltam. És hála az Égnek, nem én vagyok az egyetlen, aki ezen az úton jártam.“

Azonban bizonyos ellenszenvet a jezsuitákkal szemben nem mindig csak az Egyház ellenségeinél találunk, hanem itt-ott katolikusoknál is. Mi az oka ennek? Mindenekelőtt bizonyos általános okok, főleg az, hogy hiszen a jezsuiták is gyarló emberek. Nekik is vannak hibáik, emberi fogyatkozásaik. Bármily becsületes erőfeszítéssel igyekszik is a rend a maga tagjait az emberi hibákból kiemelni, ebben az életben a tökéletességet senki el nem éri. Ezt őszintén és alázatosan be kell vallani. A jezsuiták maguk is annyira vallják ezt, hogy pl. a saját kiadású hatalmas történelmi forrásgyűjteményben — *Monumenta historiae Societatis Jesu* — maguk hozzák nyilvánosságra az olyan okmányokat is, amelyek az egyes rendtagok hibáit nyíltan feltárják.

Azzal az utópiával persze a jezsuiták sem áztatják magukat, hogy minden katolikus csak szeretheti őket. Még ha csupa oltárra emelhető szentek közt élnénk is e földön, még mindig meg kellene szívlelnünk Szent Pál figyelmeztetését, hogy: „egyik a másiknak terhét — gyöngéit és hibáit viseljétek el!” (Gal. 6, 2.).

HA A JEZSUITÁKKAL SZEMBEN néha mégis különös fokban mutatkozik bizonyos ellenszenv, annak határozott okát is adhatjuk. A jezsuitákat hivatásuk olyan különleges helyzetbe állította, amelyben velük szemben talán több surlódási lehetőség támadhat, mint másokkal szemben. Akiknek az a hivatásuk, hogy egész életüket az oltár lépcsőjén vagy a cella csöndjében zavartalan Isten-imádásban töltsék, azoknak életében természetesen kevesebb ütközőpont adódik, mint az apostoli vállalkozások tágas, változatos és mozgalmas mezején. Akiknek az a hivatásuk, hogy a keresztény mult szent emlékeit őrizzék vagy a diadalmas Egyház szerepét mintegy elővételezve állandóan a mindenség örök Királyát imádják, azoknak alig van alkalmuk arra, hogy a küzdő Egyház mindennapos harcában esetleg katolikus testvéreikkel is összekülönbözzenek, akár az apostoli tennivalók fontossága, akár a munka üteme és módszere dolgában. Aki magának az apostoli munkának terén is mindig ugyanazokhoz a formákhoz, keretekhez és módszerekhez ragaszkodik, annak kevesebb alkalma van félreértések felkeltésére, mint annak, aki mindig a jobb, az idősebb formákat és eszközöket keresi, hogy Krisztus jogait és érdekeit minél hatékonyabban képviselje és minél szélesebb körben juttassa érvényre. Azok is ritkán vonják magukra embertársaik neheztelését, akik lehetőség szerint békében hagyják őket, néha talán a tévedés és a bűn csalfa békéjében is; míg azok, akik Isten parancsait kérlelhetetlenül s következetesen hirdetik és sürgetik, még ha az kellemetlen is, könnyebben magukra vonják mások neheztelését. Akik Istent a felhők mögé rejtik és csak mint távoli, titokzatos lényről ejtenek róla elvont, békés, költői szavakat, amelyek lehetőleg nem zavarják, hanem inkább elandáltítják a lelkiismeretet, azok ellen sem zúdul könnyen támadás. De hamar

kész az ellenségeskedés azokkal szemben, akik a köztünk és velünk élő Krisztust hirdetik és Isten jogainak védelmében ezt a világot nem hajlandók az antikrisztusok prédájául hagyni. Sajátságos, ha néha még katolikus testvérek is akadnak, akik talán azért is neheztelnek, ha Krisztus munkatársai óvják aluszékony vagy hiszékeny testvéreiket a báránybőrbe bújt farkasoktól, a megtévesztő jelszavakat hangoztató álprófétáktól.

Némelyek azon évődnek, hogy a Lelkigyakorlatos könyv, a jezsuita szellemnek ez a fő letéteményese, miért oly száraz, miért nem beszél többet a szeretetről s miért nem sugároz több melegséget? Ez a felfogás azonban a Lelkigyakorlatoknak csak felszínes ismeretéből eredhet. A Lelkigyakorlatok könyve a pápák tanúsága szerint is több lélekkel szeretettette meg Istent, mint amennyi betűje van. Ez a könyv, igaz, nem zeng ékes dithirambuszokat a szeretetről, mégis egész lényege csupa szeretet, mert hiszen az a célja, hogy az igazi, nagy, áldozatos Krisztus-szeretetre s ezen keresztül az embertárs tevékeny szeretetére tanítsa meg a lelkigyakorlatozót. Figyeljük csak meg, maga a Miatyánk sem említi szószerint a szeretetet, pedig ugyancsak szeretetből, az Isten Fia végtelen szeretetének teljességéből fakad és tökéletes szeretetre is tanít, amikor minket mennyei Atyánk dicsőítésére és szent akaratának teljesítésére nevel. A szentmise sem áradoz a szeretet érzelmeiben, sőt a „szeretet” szó elő sem fordul a mise legszentebb, állandó részében, a Kánonban, mégis a mise a végtelen isteni szeretetnek legfölségesebb áldozata és a mi Krisztus-szeretetünknek fő forrása. Nem is attól függ az igazi szeretet foka, hogy mily gyakran és mily ékesen *szólunk* róla, hanem hogy milyen tevékenyen és áldozatosan *gyakoroljuk* azt. „Ne szeressünk szóval, se nyelvel, hanem cselekedettel és igazsággal” (1 Ján. 3, 18.). A végítéletről is azt tanítja Krisztus, hogy ott a végső és legfelsőbb fórum előtt az lesz az ítélet döntő mértéke, hogy *cselekedeteinkkel* mennyire szerettük Istent mindenkiben, még legkisebb embertársainkban is.

Szent Ignác is erre a nem szentimentális, hanem erős, cselekvő, áldozatos szeretetre nevelte fiait.

Ha pedig a szeretetnek ezt a krisztusi zsinórmértékét alkalmazzuk a történeti Jézustársaság fiaira, valóban nem lehet szerénytelen öntúlbecsülés, ha azt hisszük, cselekedeteik mértéke szerint nekik is azt mondhatja ma Krisztus, amit egykor apostolainak mondott: „*Ti szerettetek engem*” (Ján. 16, 27). Hiba és tökéletlenség van itt is természetesen; mégis ha Krisztus a tetterős szeretetet jelölte meg

övéinek ismertetőjeléül, akkor a Jézustársaság ezt az ismertetőjegyet kétségtelenül a homlokán viseli.

„Ti szerettetek engem” . . .

Nincs is vigasztalóbb vagy felemelőbb tudat az Úr Társaságának fiaira nézve, mintha magukra alkalmazhatják Jézusnak eme szavait: „Ti szerettetek engem!” s ha nehéz és küzdelmes életük során állandóan a fülükbe csenghet az Üdvözítő biztató szózata!

Mintha azt mondaná fiainak: amikor a mulandó dolgok szeretetéből kibontakozva, az isteni szeretet akadályait elhárítva, az evangéliumi tanácsok útján hozzám szegődtetek, hogy egészen nekem éljeteek és az én világot üdvözítő munkámban részt vegyetek: *szerettetek engem!* Szerettetek engem, amikor velem együtt szegény, tiszta és engedelmes életet éltetek, amikor szentek, szentéletű szerzetesek és hőslelkű apostolok egész légióit neveltétek nekem, akik életük példájával és munkájukkal oly számtalan sok lelket gyullasztottak szeretetre irántam. *Szerettetek engem*, amikor kezdettől fogva oly lelkesen küzdöttetek az akadályok ellen, amelyek híveimet éppen attól a Szentségtől tartották távol, amelyben az én végtelen szeretetem legnagyobb kincseit árasztottam ki rájuk és amelyben nemcsak jelen akarok lenni enyéim között, hanem minél gyakrabban egyesülni is óhajtok velük a szentáldozásban! *Szerettetek engem*, amikor szembeszállva a közöny, a félreismerés és rosszakarat minden akadályával, négyszáz év óta mindig az elsők között buzdítottátok a híveket a gyakori szentáldozásra és templomaitok mindenütt, ma is, elől járnak az eucharisztikus élet s a vele kapcsolatos Szent Szívtisztelet gyakorlásában. *Szerettetek engem*, amikor nem engedtétek, hogy beteges és torz tévtanok meghamisítsák a végtelenül szerető Isten képét és holtra fagyasszák az Isten iránt való bizalmat és szeretetet; lelkesen teljesítettétek kívánságomat és apostolaivá letetek Szívem tiszteletének.

Szerettetek engem, amikor a gyermekeket s az ifjúságot hozzám vezettétek, hogy tanításaimat a lelkükbe áraszátok, szeretetemet szívükbe ültessétek; amikor lilimoslelkű Alajosokat, Szaniszlókat és Jánosokat neveltetek és vezérlő csillagok gyanánt állítottátok őket az ifjúság elé. *Szerettetek engem*, amikor a lélekgyilkos kor-szellem romboló mozgalmaival szemben megvédtétek az ifjúság keresztény nevelésének jogát, védtétek az én jogaimat a nevelés, az iskola és az ifjúság körül, amikor a gyermekeket már zsenge

koruktól szeretetem szentségéhez vezettétek és isteni Szívem apostolaivá, testőreivé, gárdistáivá és Szűzanyám lovagjaivá neveltétek őket. *Szerettetek engem*, amikor oly sokan közületek töltötték egész életüket a nevelés és tanítás igénytelen, egyhangú és áldozatos munkájában.

Szerettetek engem, amikor igazságaimat, evangéliumomat hirdettétek szószerűen és iskolákban, lelkigyakorlatokban és népmissziókban, egyesületekben és gyűléseken, szóval és írásban és az eszmeterjesztés minden eszközével; amikor a krisztusi testvériség nagy elveit és követelményeit hirdettétek, hogy a szegényekben *engem* tápláljanak, *engem* ruházzanak és nekem adjanak emberhez méltó megélhetést. *Szerettetek engem*, amikor „elmentetek az egész világra és hirdettétek az evangéliumot minden népnek”. És Xavéri Ferencek támadtak köztetek, akik egész világrészekben gyújtották fel az én világosságomat és árasztották szét az én szeretetemet az elhagyott népekre. Emberfölötti fáradozások, nélkülözések és szenvedések közepette, sokszor férfikorotok legszebb virágában törtetek le szeretetem szolgálatában. *Szerettetek engem*, amikor névtelenül és ismeretlenül ott sugározttattátok az én szeretetemet Afrika vadonjaiban és Brazília gyilkos éghajlatú őserdeiben, a sivatagok elhagyatottságában, vagy az örök hó és jég országaiban. Hithirdetőitek áldozatos élete valóságos szakadatlan szeretet-himnusz: a tetterős, apostoli szeretet el nem nemülő himnusza.

Szerettetek engem a betegekben és elhagyottakban, akiket itthon és a távoli országokban alapítótok példájára különös gonddal kerestek fel; amikor Kláver Pétereket neveltek, a legnagyobb testi-lelki ínség gyámolítóit, akik betegápolók és hithirdetők egyszerre, s akik a legmegvetettebb népnek, a négereknek, mindenük lettek, hogy őket az üdvösségnek megnyerjék. *Szerettetek engem*, amikor Kláver példáját követve, máig oly nagy számmal mentek el akár az emberiség kilököttjeihez is, a bélpoklosok közé, vagy pedig Cayenne fegyenclepeire és Ördög-szigetére. Még az Istentől elrugaszkodott gonosztevők is álmélkodtak, hogy íme, akadnak, akik irántuk való szeretetből — vagyis irántam való szeretetből — önként eljöttek hozzájuk, hogy enyhítsék gyötrelmeiket és segítsenek szegény lelkükön. „Legalább most már nem pusztulnak el itt úgy, mint a barmok; — mondogatták — hiszen, ha ezek az atyák nem szeretnének minket, nem jöttek volna ide, hogy velünk szenvedjenek.” Cayenne temetőiben egyedül 1853-tól 1856-ig tizenegy élete virágában elhunyt jezsuitának sírkeresztje hirdeti a krisztusi szeretet hősiességét...

A Zambézi partvidéken pedig a közelmúltban, két évtized alatt, 60 jezsuita hithirdető sírja domborult, közte két magyaré; valamennyi javakorában szállt sírba, mert mindene akart lenni a szegény néger népnek... Vagy a kvangói misszióban! Ahol a rend tagjai 1892-ben kezdték meg az élethalálharcot a pogányság sötétsége és a leggyilkosabb járvány, az álomkór ellen. 13 év alatt a lakosság egyhatedére apadt le; a jezsuiták is sorra haltak. De mindig jöttek újak és egyre többen jelentkeztek önkéntesül erre a halálmezőre. Ápolták a betegeket és kápolnákat építettek, amelyek a rohamos halálozás folytán hamarosan árván, üresen maradtak s csak az oroszlanok és fehér hangyák tanyáztak bennük. 1910-ben a központban, Kiszantuban és környékén a lakosságnak már 80 százaléka elpusztult. A misszionáriusok is egyre haltak... A szeretet apostolainak lelkében hányszor merülhetett fel a gondolat, érdemes-e annyi ifjú pap drága életét feláldozni a menthetetlen vállalkozásért? De minden okoskodáson győzött a szeretet ereje. Megfogadták, hogy nem hagyják el a haldokló népet, amelynek egyetlen vigasza, hogy a krisztusi szeretet, íme, itt virraszt szörnyű kórságuk fölött. A jezsuiták tovább gyógyítottak, tovább építettek, és tovább vigasztaltak, és végre is lehetővé lett a lehetetlen: az öldöklő betegséget sikerült végleg lefékezniök. A temetők országában ma virágzó élet pezseg, itt legnagyobb a születések száma és itt érlelődik a hit és szeretet munkájának legszebb reményekre jogosító gyümölcse. A hősies szeretet már túlnyomó részben kereszténnyé tette az egykori halálmezőt, a ma nagyszerűen fellendült kvangói missziót...

„Szerettetek engem”, mondja Jézus biztonnyal az ő kis seregének: szerettetek vértanúitokkal, azoknak nagy seregével! Nagyobb bizonyosságot nem tehetett az én nevem Társasága az irántam való szeretet mellett, mint azzal, hogy sohasem fogy ki közülük azok sora, akik vérükkel pecsételik meg hozzám való hűségüket. Akár az oltárra emelve tisztelik őket, akár ismeretlenek maradnak, akár egyenesen a hit védelmében ontották vérüket, akár a szeretet gyakorlásában, akár rejtett, vértelen vértanúságban, felörlő lélek-szolgalatban és munkában...

„Szerettetek engem”, mert kitartottatok velem megpróbáltatásaimban” (Lk. 22, 28). Boldogok vagytok, mert üldöztetést szenvedtetek az én nevemért.

Akik ennyire szeretik Jézust és az ő népét, s ennyire feláldozzák magukat értük, azokat valóban nem érheti az a vád hogy nincs meg bennük Krisztus szeretetének szelleme... Nem ellágyult nem

áradózó szeretet ez, hanem a szentek, hősök, katonák és apostolok szeretete: kemény, komoly, égő és lankadatlan lángolás...

A négyszáz éves jubileumát ünneplő Társaság nem is kér más ünnepi ajándékul Krisztustól, mint hogy tartsa meg fiait továbbra is abban a szellemben, amelyet a lelkigyakorlatos elmélkedéseken s a rendalapító lánglelkén keresztül sugározott bele a rend fiaiba az elmúlt négyszáz év folyamán.

A Jézustársaság mint tanítórend¹

Irtta: PETRUCH ANTAL S. J.

A kezdeti alakulás

Sajátszerű dolog, Loyolai Szent Ignác alapítása első és legsebbebb babérait az ifjúság nevelése terén aratta, holott alapítója és első társai — úgy látszik, az egy Lainez kivételével — kezdetben nem gondoltak arra, hogy tanítórendet alapítsanak s az ifjúság rendszeres nevelését programjukba vegyék. A Jézustársaság a legelső elgondolás ellenére mégis mindjárt elején tanítórenddé, mi több: az Egyház első tanítórendjévé fejlődött. Igaz ugyan, hogy jóval a jezsuiták előtt Szent Benedek fiai, valamint egyes koldulószerzetek és a hieronimiták is foglalkoztak némileg az ifjúság tanításával és nevelésével, mégis a Jézustársaság volt az *első szerzet, amely az ifjúság nevelését és tanítását hivatása egyik lényeges alkatelemének tekintette* és „ministerium proprium”-ként iktatta programjába. A Jézustársaság ezáltal utat tört a szerzetesség történetében más tanítórendeknek is.

Szent Ignác maga kezdetben még a rendtagok tudományos kiképzésére sem a renden belül gondolt. Eredeti elgondolása szerint kész, tanult embereket kellett volna a rendbe felvenni, akik bölcseleti s teológiai tanulmányaikat már befejezték. Az élet azonban megmutatta, hogy ez az út nem járható s azért hosszú tanácskozások után az lett az elhatározás, hogy az utánpótlás biztosítására kellő számú és alkalmas tanulót is felvesznenek a rendbe, s ezek számára rendi tanintézeteket, kollégiumokat nyitnak. Arról azonban ekkor még nem igen volt szó, hogy ők maguk legyenek előadó-tanárok is. Szent Ignác mozgékony, jobbra-balra alkalmazható bajnokokat akart a rendben, nem tanárokat és tanulókat. Az eredményes tanítás kiváló erőik egész sorát vonja el a közvetlen apostoli munkából. Hogyan vállalkozzanak erre, amikor oly kevesen vannak, sőt az első

időben a pápai megszorítás szerint csak 60 lehetett az ünnepélyes fogadalmat tett rendtagok száma?

Azonban itt is közbeszólt az élet. Mindenekelőtt III. Pál pápa már 1543-ban visszavonta az említett megszorítást, majd 1546-ban az ünnepélyes fogadalmasok mellett megengedte az ú. n. lelki segítők (*coadjutores spirituales*) osztályát. Ezzel a Jézustársaság kapui megnyíltak számos jelentkező előtt. Másfelől a hívek részéről is egyre jobban megnyilvánult az a kívánság, hogy az ifjúság tanítását és nevelését a jezsuitákra bízzák, ami főleg abból érthető, hogy ebben a korban az ifjúság oktatása s nevelése szörnyen el volt hanyagolva.

A tanítás azért kezdettől fogva sem volt ismeretlen gondolat a rendtagok körében. Még a rend teljes megalakulása előtt, 1538-ban, III. Pál pápa megbízta Faber Pétert és Lainezt, majd később Salmeront azzal, hogy a római Sapienza-egyetemen előadásokat tartsanak. 1542-ben Xavéri Szent Ferenc kért tanárokat a goai kollégium számára. Majd Borgia Szent Ferenc, akkor még gándiai herceg, fordult ugyanazzal a sürgető kéréssel Szent Ignáchoz. Máshonnan is ostromolták az alapítót, hogy küldjön pátereket az ifjúság nevelésére. Ignác várt, elmélkedett, gondolkozott. De már a rendi alkotmány első szövegezésében (1547—1550 között) foglalkozik a tanítás eszméjével. Itt még inkább csak az ifjú rendtagok oktatásáról beszél ugyan s csak kevés szót ejt a rendhez nem tartozó, külső tanulókról. Mindössze annyit mond, hogyha kevesen volnának a Társaság skolasztikusai, akkor fel lehet venni más tanulókat is a kollégiumokba, olyanokat, akik nem szándékoznak a rendbe lépni. Az első ilyen vegyes kollégium alighanem a coimabriai volt, amelyet III. János portugál király alapított 1542-ben.

Azonban a kérelmek egyre halmozódtak. Le Jay és Canisius beszámolt a német püspököknek és fejedelmeknek arról a kívánságról, hogy területeiken a jezsuiták a tanítást, mint a hit megmaradásának és az erkölcsök megújításának fő eszközét kezükbe vegyék. P. Domenech Jeromos 1547-ben azt írta Ignácnak, hogy a szicíliai alkirály Messinában kollégiumot szándékozik nyitni és a jezsuitáknak átadni. Az alkirály és a város maga is kérte a Szentől a kollégium elfogadását. Ignác azzal felelt, hogy sokfelé kéri a Társaság tagjait s még nem tudja, mit tehet érdekükben. 1548-ban azonban a pápa maga is szót emelt a messinai kollégium érdekében, a város pedig kész volt egyetemet, „studium universale”-t alapítani. Erre Szent Ignác engedett s 1548-ban megnyílt Európában az első

olyan jezsuita nevelőintézet, amely külső tanulókat tartott szem előtt.

Ennek a messinai kollégiumnak hamarosan nagy híre kelt. Tanügyi és nevelői sikereinek az lett az eredménye, hogy most már mindenfelől hasonló kérelmekkel ostromolták Szent Ignácot. A Szent végre is Isten ujját látta ebben és a tanítást most már minden megszorítás nélkül felvette szerzetének alkotmányába. Mi több: elsőrangú fontosságot tulajdonított neki éppúgy, mint a misszióknak és lelkipásztorkodásnak. Így lett a Jézustársaság a szó teljes értelmében tanítórenddé, az első szerzetesrenddé, amely *alkotmánya szerint hivatásszerűen vállalja a közép- és főiskolák vezetését és ellátását.*

A pápák is ebben a formában hagyták jóvá s kifejezetten tanítórendnek ismerték el a Társaságot; sőt ezt egyre világosabban hangsúlyozták. Így IV. Pius megadta a Társaságnak a jogot, hogy a saját főiskoláin egyetemi rangfokozatokat oszthasson, nemcsak saját rendtagjainak, hanem a világi hallgatóknak is. A trienti zsinat magyarázatára rendelt bíboros-kongregáció pedig kimondta, hogy a katolikus iskolák számára képzett tanárokról kell gondoskodni s ha ezek közt jezsuiták akadnak, elsősorban ezeket kell alkalmazni.³

A FEJLŐDÉS MENETE tehát a következő: először semmiféle kollégium, aztán olyan kollégium, amelyben a tanuló rendtagok csak bent laknak, de az előadásokat valamely külső egyetemen hallgatják; majd hamarosan otthon tartják az előadásokat is és ezekre nem-jezsuita hallgatók is eljárhatnak. Végül pedig mind nagyobb számmal keletkeznek olyan kollégiumok, amelyekbe elsősorban, sőt többnyire kizárólag nem-jezsuita tanulók járnak. A 16. század végétől kezdve ezek a kollégiumok általánosan előtérbe kerülnek.

A kollégiumok

Nem tellett sokba és Európa szinte észrevétlenül megtelt jezsuita iskolákkal. Itáliában, Spanyol-, Francia-, Németországban, Németalföldön, Lengyel- és Magyarországon⁴ (1561-ben létesült a nagyszombati, 1581-ben pedig a kolozsvári kollégium),⁵ de még a külföldi missziókban is nagyszámú jezsuita kollégium alakult. 1750 körül a jezsuita kollégiumok száma 669 volt; legtöbbje gimnázium és ezeken kívül 176 internátus és szeminárium.⁶ A kollégiumok növendékeinek száma ekkor 200,000 körül mozgott. Ám a jezsuiták nemcsak a saját rendi főiskoláikon — melyeket olykor külsők is nagy számmal látogattak — tanították a bölcséletet s a hittudományt, hanem világi egyetemeken is, vagy pedig egyetemi ranggal bíró egyházi akadémiákon. A világi egyetemek közül főleg Ingolstadt-

ban, Bécsben, Prágában, Kölnben, Boroszlóban, a breisgaui Freiburgban, Heidelbergben és Innsbruckban arattak a rend tanárai fel-tűnő eredményt. A jezsuita rendi kollégiumok közül ugyancsak egyetemi ranggal bírtak többek közt a gráci, dillingeni, paderborni, fuldai, braunsbergi, vilnai, nagyszombati, kolozsvári, kassai, olmützi, dijoni, quitói és sucrai (Bolívia) főiskolák. Túlzás nélkül el lehet mondani: alig volt ország Európában vagy Amerikában, amelyben a közép- és felsőoktatás terén ne a legelsők közt küzdöttek volna a jezsuiták s voltak esetek, hogy egy-egy vidéknek egész nevelésügye az ő kezükbe került.

Hazánkban a jezsuiták tanítórendi tevékenységének különle- gesen nagy szerep jutott, s megállapítható, hogy a magyar közép- és felsőoktatás rendszeresítése és általánossá tétele legnagyobb rész- re a jezsuiták tanító működésének eredménye. Sem az állam, sem a köz- ségek ekkor még nemigen foglalkoztak a magasabb oktatás és iskolai ügy kérdéseivel. A többi szerzetek csak lassan kezdetek az iskolai oktatás terén felfejlődni, részben éppen a jezsuiták kezdeményezé- sének hatása alatt. A 17. században a közép- és felsőoktatás szinte kizárólag, a középiskolák pedig nagyrészen a jezsuiták kezén van. Az 1766-ik évi országos összeírás szerint Magyarországon (Horvát- ország és Szlavónia kivételével) volt 2 egyetem (Nagyszombat, Kassa), 13 főiskola, 121 középiskola. Ezek közül 72 volt katolikus jellegű s ennek fele (36) jezsuita kézen.⁶ Ebben a kimutatásban azon- ban nem szerepel a szorosán vett magyarországi gimnáziumok közül a nagyszombati és pétervárad, szepeni, valamint a pozsegi, varasdi és zágrábi jezsuita kollégium. A katolikus gimnáziumok másik fele pedig így oszlik meg: 23 a piaristáké, 4 a ferenceseké, 4 a minoritáké, 2 a pálosoké, 1—1 a bencéseké, domonkosoké és premonstreieké. 1767-ben a jezsuiták az egész országban 42 gimnáziumot vezettek, sőt ezek közül 7 volt főiskolával kapcsolatos; azonkívül volt 3 egyetemi ranggal bíró, vagyis doktorátust adományozó kollégium (Nagyszombat, Kolozsvár és Kassa), 4 akadémiajuk (Buda, Eger, Győr és Zágráb). Ezenkívül vezettek még 4 elemi iskolát is,⁶ 18 kon- viktust és szemináriumot.⁷

A jezsuita rend gimnáziumait látogató diákok száma egy évben meghaladja a 8600-at: még külföldi viszonylatban is sokatmondó szám e korban. A magyar jezsuita gimnáziumok ifjúságának száma ebben az időben felülmúlta az ausztriai gimnáziumokét: 1741-ben több mint 4300-an tanultak 14 gimnáziumban;⁸ míg a felsőnémet rend- tartomány 1768-ban 27 kollégiumban 7357 növendéket számlált.⁹

A Jézustársaság üldözése, majd időleges megszüntetése szinte halálos csapást mért számos országban a katolikus nevelés és oktatás ügyére; hiszen mint hazánkban, úgy másutt is sokfelé a közép- és felsőiskolák igen nagy része jezsuita kézen volt. Katasztrofális lett volna tehát XIV. Kelemen pápának a jezsuitákat feloszlató brévéje, ha mint magánemberek sem folytathatták volna a tanítást. Sok helyütt azonban a püspökök, fejedelmek s közületek nem akartak lemondani a jezsuiták további nevelői tevékenységéről: nem egy helyen nemcsak egyenkint taníthattak tovább, hanem mint világi papok együtt is éltek és megmaradtak iskoláikban, míg azután utánpótlás hiányában lassan ki nem haltak, vagy olyan területekre nem mentek át, amelyeken pápai engedéllyel tovább élt, illetve újjáéledt a Társaság. Sőt hogy a rend a pápai feloszlató rendelet ellenére sem halt meg egészen, hanem erősen megfoggyva tovább élt általános helyreállításkáig, azt szintén tanítórendi mivoltának köszönhette. II. Frigyes porosz király és II. Katalin orosz cárnő ugyanis azért nem engedélyezték a feloszlató bréve kihirdetését országaikban, nehogy az ifjúság nevelése ezáltal kárt szenvedjen.

„MIG HATALMASOK VOLTAK, addig nem védelmeztem őket”, írja II. Frigyes d’Alembert-nek 1774 március 3-án; „mostani szerencsétlenségükben azonban a tudósokat látom bennük, akiket az ifjúság nevelésében nagyon nehéz lenne pótolni. Ez elég fontos ok s őket számomra éppenséggel nélkülözhetetlenné teszi”.¹⁰ II. Frigyes és II. Katalin nemcsak megakadályozták a feloszlató bréve kihirdetését, hanem fel is kérték a pápát, hogy országaikban továbbra is jogérvényesen megmaradhasson s taníthasson a Jézustársaság. Míg a cárnő ezirányú törekvését teljes siker koronázta, addig a porosz király csak részleteredményről számolhatott be: „Semmi-kép sem ismeretlen Ön előtt, — írta 1775 szeptember 27-én az erlandi püspöknek — mennyire szívemen viselem országaim ifjúságának jó nevelését... Éppen ezért az Önök vallásának ifjúságáról szólva bosszankodással kellett észlelnem, hogy nevelésügyi tervezetemet teljes megsemmisítés fenyegette, amikor a jezsuita rendet akarták tönkre tenni, amelyről nagyon jól tudtam, hogy kiválóan alkalmas az ifjúság nevelésére és tudományos képzésére. Ezért minden lehetőt megtettem, hogy ez a rend országaimban fennmaradjon és maga a pápa sem tagadhatta azoknak az okoknak erő-ségét, amelyek engem arra indítottak, hogy ezeknek a tanítómestereknek kedvezzek. Sőt Öszentsége e miatt tetszését is nyilvánította.”¹¹

A Jézustársaságnak az egész világon való visszaállításában ismét fontos szerepet játszott a Társaság tanítórendi jellege. Ugyanis a szülők ezrei éppen azért sürgették a Társaság visszaállítását, hogy gyermekeik nevelését rájuk bízhasák. Amikor VII. Pius a sürgetés-nek engedve, az egész rendet újra visszaállította és a jezsuiták újra iskolákat nyitottak, a szülők csakhamar mindenfelé tömegesen adták be gyermekeiket a tegnap még megbélyegzett rend iskoláiba.

A 19. és 20. század liberális államhatalmai nemigen pártfogolták a Jézustársaság iskoláit. Bár legtöbb esetben szabadkezet engedtek nekik, de sok helyütt üldözték és számkivetették őket, ami semmikép sem kedvezett az iskolák gyors és egységes fejlődésének — mégis, ebben a korban is az Egyház egyik legjelentősebb tanítórendjévé küzdötte fel magát a Társaság. A fejlődést a következő számok szemléltetik: 1854-ben a jezsuita kollégiumok száma 110-re emelkedett, a tanulóké pedig 1878-ig 32,243-ra. 1896-ban 209 jezsuita kollégiumot 52,692 tanuló látogatott. A növendékek száma tehát nem egészen húsz év alatt 20,000-rel növekedett. 1920-ban 240 jezsuita kollégiumban 100,240 fiatalember tanult. 25 év alatt ismét 40,000-nyi gyarapodás.¹² 1937-ben 204,516 diák közül 63,149 a főiskolai, illetve egyetemi fokon látogatja a jézustársasági kollégiumokat. A tanárok száma 11,698, akik közül 4265 a jezsuita.¹³

Ezek a jezsuita kollégiumok legnagyobbbrészt gimnáziumok, réal- és kereskedelmi iskolák, de vannak köztük akadémiák és egyetemek is. Különös említést érdemel a római Gergely-egyetem (Gregoriana), mely főleg XIII. Gergely pápa támogatásával (innen a neve) a Szent Ignác által alapított Collegium Romanum-ból fejlődött ki. Ma 5 kara (fakultása) van: hittudományi, egyházjogi, bölcseleti, egyháztörténeti és misszióstudományi. Az 1938/39-es iskolai évben a hallgatók száma 2339 volt.¹⁴

HA A RENDI NOVENDEKEK számára alapított főiskolákat mellőzzük, a Jézustársaságnak ma 28 egyeteme, illetve valamely egyetembe bekebelezett kollégiuma van, így pl. Észak-Amerikában: New-Yorkban, New-Orleansban, St. Louisban és Milwaukeeben; Kínában: Shanghaiban (az Aurora-egyetem) és Tien-Tzinben a „Hautes-Études”; Japánban a tokiói katolikus egyetem; Indiában: Bombayban, Kalkuttában, Madrasban, Trichinopolyban, Mangalorban stb.; Szíriában: Beiruthban. Persze egyes nem-jezsuita egyetemeken is részben jézustársaságiak tanítják a bölcseletet és hittudományt; így Párizsban, Angersben, Lilleben, Nimwegenben, Lublinban, Varsóban, Milánóban. Az innsbrucki egyetemen a legújabb korig több mint 70 év óta a hittudományi kart jezsuiták látták el. A főiskolákhoz kell számítanunk számos technikai akadémiát is, mint pl. a belga jezsuiták liègei technikai intézetét (Institut Gramme), a versaillesi, lillei, nantesi technikai és a spanyol jezsuiták barcelonai fizika-kémiai intézetét. De vannak a rendnek kereskedelmi főiskolái is, pl. Antwerpenben.

Magyarországon a Jézustársaság helyreállítása után a jezsuiták tanító és nevelő tevékenysége szerényebb keretek között mozog, mindössze Kalocsán (Szent István-Intézet) és Pécsen (Pius-Kollégium) tart fenn a rend gimnáziumot konviktussal és Kalocsán kisszeminariummal is. Azelőtt Szatmárt is volt konviktusa gimnazisták számára,

de ezt a román impérium alatt (1927) elvesztette. Itt az átlagos szám 120 volt,¹⁴ míg Kalocsán az 1939/40-es tanévre beiratkozott 362 tanuló, ebből konviktor 125; Pécsen pedig 672, ebből konviktor 154. 1930 óta a Jézustársaság vezeti és látja el tanárokkal a szegedi Egyházmegye-közi Hittudományi Főiskolát. 1936 óta pedig a tamingi (Kína) Szent Szaniszló-kollégiumot és középiskolát is a magyar jezsuiták vezetik. Az utolsó félévszázad folyamán számos gimnázium átvételére kapott a magyar Jézustársaság meghívást, a rendtagok aránylag csekély száma s az egyéb irányú egyházi szükségletek azonban lehetetlenné tették a meghívások elfogadását. XI. Pius pápa 1928 szeptember 30-i intézkedésével a Pontificium Institutum Biblicum-ot (pápai szentírástudományi főiskola) a Pontificium Institutum orientalium studiorum-mal (pápai keleti főiskola) együtt a Gergely-egyetemhez csatolta, hogy mint mondotta, ez az összes egyházi tudományoknak igazi, tökéletes és az idők igényeinek megfelelő egyeteme legyen.¹⁵ A szentírástudományi főiskola célja: 1. szentírási szakembereknek, elsősorban tanároknak képzése; 2. kutatásoknak és a szentírástudománnyal összefüggő tanulmányi utaknak tervszerű megrendezése; 3. folyóiratok és művek kiadása.

EZ A FŐISKOLA a Gergely-egyetem magasabb szentírási kurzusából nőtt ki. 1909-ben X. Pius pápa Fonck Lipót jezsuitát bízta meg főiskolává való kibővítésével. A Gergely-egyetemmel való egybekapcsolása után is mint főiskola megőrizte függetlenségét: közvetlenül a Szentszéknak van alárendelve. Hallgatói három éves kurzus elvégzése után szentírástudományi doktorátust szerezhetnek. Rendes hallgatói csak azok lehetnek, akik legalább is a hittudományi licenciátusi rangfokozatot szereztek meg.¹⁶ 1932 óta keleti tanulmányok számára külön kara van, mely négy ágra szakad: *semitistica-ra*, *assyriologia-ra*, *aegyptiologia-ra* és *iranistica-ra*. Folyóiratai: „*Biblica*”, „*Verbum Domini*”, „*Orientalia*”; sorozatos kiadványai: „*Scripta Pontificia Instituti Biblici*”, „*Analecta Orientalia*”. 1927 óta a palesztinai kutatások és tanulmányok megkönnyítésére Jeruzsálemben külön intézetet tart fenn.

A Pontificium Institutum studiorum orientalium-ot 1917-ben XV. Benedek pápa alapította. Magasabb rendű főiskola, amennyiben rendes hallgatói csak azok lehetnek, akik a rendes bölcseleti és hittudományi tanulmányokat már elvégezték.¹⁷

A KÉTÉVES KURZUS BEFEJEZÉSE UTÁN hallgatói doktorátust (*doctor in scientiis ad Orientem christianum pertinentibus*) szerezhetnek. Főcélja a keleti egyházra vonatkozó tanulmányok művelése; másodsorban olyan papok kiképzése, akik a keleti szakadárokkal közvetlenül szándékoznak foglalkozni; harmadszor kellő felvilágosítás és útbaigazítás nyújtása azoknak, akik a keleti szakadár egyházak egyesítésén dolgozni akarnak. Tudományos folyóirata: „*Orientalia christiana*”.

A jezsuita iskolák sikerének kulcsa: a Ratio studiorum

Ha felvetjük a kérdést, mi adott a jezsuita intézeteknek és iskoláknak akkora vonzóerőt, mindenekelőtt a rend tanító-nevelő rendszerében lefektetett alapelvekre s azok komolyan vételére kell utalnunk. Ennek a rendszernek alapjait még Szent Ignác fektette le, amikor nem elméleti tudósként, hanem a gyakorlati szervező és élesen látó stratégia világoslátásával vonta meg a jezsuita tanító-nevelő rendszer alapvonalait. Ez a rendszer rányomta bélyegét a szerzet egész iskolai működésére s egyszersmind sikereinek is nyitját adja.

Szent Ignác nem ismer tanítást nevelés nélkül. Az iskolában a nevelésen, mégpedig a vallásos nevelésen legyen a hangsúly. Meghonosítja a hittan iskolai oktatását. A testi büntetést nem zárja ki, de mérsékli, helyette elsősorban a jó szó és serkentő dicséret ösztönző erejét kell szerinte alkalmazni. Erősen sürgeti a buzgóbb keresztény életeszményt s a gyakorlatias oktatást. Erkölcsi veszélyt rejtő olvasmányokat száműzni kell az iskolákból. Megkívánja a tanárok rendszeres pedagógiai felkészültségét. A tanítás ingyenes legyen. Az egyidőben tanított anyag egységet képezzen; az osztályt az alsó és középső fokon egy-egy tanár vezesse (osztályfőnöki rendszer). Fiatalosan lüktető, eleven munkásságot akart ő a középiskolákban, mert evvel lesz a 10—16 éves ifjak tanuló munkája is kedvessé és eredményessé; ezért írta elő a különféle gyakorlatozásokat.

Ezek Szent Ignác főbb tanító-nevelő irányelvei, amelyeknek bővebb részletekbe menő kifejtését és alkalmazását és így az egységes tanító-nevelő rendszer kidolgozását utódaira bízta. Míg ez el nem készült, addig azt ajánlotta Szent Ignác, hogy a Collegium Romanum módjára rendezkedjenek be.

Sok kísérletezés után P. Aquaviva Kolos, az ötödik általános rendfőnök vette kezébe az egységes tanügy kérdésének rendezését. Hat kiváló, gyakorlati pedagógus rendtagot bízott meg különböző országokból az első tervezet kidolgozásával (1583—1585). Ezt a tervezetet 1586-ban megküldték véleményezésre az egyes rendtartományoknak. Minden tartományban több kimagasló és biztos ítéletű páter egyenkint vizsgálta meg az egész tervezetet. Majd hetenkint többször közös tanácskozást tartottak a felmerült kérdésekről. Végül írásba foglalták véleményüket és azt Rómába küldték. Itt az észrevételek tekintetbevételével módosították a tervezetet, és 1591-ben három évi gyakorlati kipróbálásra megküldték az egyes iskoláknak.

Az egyes, időközben felmerült hiányok kiigazítása után kapta meg végül a „Ratio atque Institutio studiorum Societatis Jesu” végleges alakját, amely a rendben 1599-ben törvényerőre emelkedett.

Két évszázadon át, egészen a Jézustársaság feloszlatásáig (1773) ez a tanulmányi rend volt érvényben. Ideiglenes és kisebb jelentőségű módosítások azonban itt-ott előfordultak benne az egyes rendtartományokban az általános rendfőnök engedélyével. Ilyen volt a Molindes-féle 1735-ből származó rendelet (*Instructio*), mely a magyarországi iskolákra is vonatkozott és nevezetesen a történelemnek külön tárgyként való tanítását tartalmazta.

A Ratio studiorum a nevelés történetében korszakalkotó munka. Nem mondható minden ízében eredeti alkotásnak. Már Szent Ignác a párizsi és a löweni egyetemre utalt mint példaképre. Amint ezek a főiskolák a bölcsélet és hittudomány számára szolgáltatták a lényeges irányelveket, úgy a középfokú képzés a renaissance hatása alatt létesült humanista iskolákra, főleg a németalföldiekre támaszkodik, amelyekben a Társaság vezető tanáregyéniségei a maguk kiképzését kapták. Ezekből vette át a Jézustársaság a bevált s felhasználható tapasztalatokat és szokásokat még a Collegium Romanum és Germanicum számára is. Ez a két intézet pedig középponti helyzete miatt a többi jezsuita iskola számára irányadóul szolgált. Ami így több évtizeden át a gyakorlatban bevált, az aztán a Ratio studiorumban kötelező normaként nyert kifejezést.

A Ratio studiorum külső alakjára nézve nem tartalmaz részletes fejtegetéseket, hanem egyszerű pedagógiai szabályokat ad elő azon rendtagok számára, akikhez a tanítás és nevelés ügye tartozik (tartományi rendfőnök, igazgató, tanulmányi felügyelő és az egyes osztályok vagy szakoktanárai). Ezek a szabályok rendszeresen felosztják a tananyagot és elszórt módszertani útbaigazításait szerves egészet adnak.

A jezsuita tanulmányi rend közvetlenül csak fiúkra vonatkozik, mert a jezsuiták maguk csak fiúiskolákat vezettek. Közvetve azonban a Jézustársaság a leányoktatást sem hanyagolta el. A rend tagjai ugyanis messze-menőleg támogatták azokat a női szerzeteket, amelyeknek célja a leányifjúság nevelése volt (Orsolyák, Angolkisasszonyok, „Sacré Coeur”), azonkívül egyes helyeken ők szervezték meg a leánynevelést, pl. Németalföldön és a Rajna-vidéken, amennyiben ők keresték ki az arravaló, művelt és hozzáértő nőket, akikre saját felügyeletük alatt a leányok képzését bízták.

A Ratio studiorum a tanító-nevelő munkát mint a lelkek javára vállalt apostoli ténykedést fogja fel s az iskolai képzés minden fokát, nemcsak a középiskolát, az apostoli szeretet művének tekinti.¹⁸ Az írni-olvasni nem tudó gyermekek elemi oktatását a rend csak azért nem vállalja, mert nincs hozzá elég embere s mert a nevelés szempontjából szükségesebbnek és fontosabbnak tartja a helyes közép- és felsőfokú képzést.¹⁹ Ezért a Társaság csak ritkán vállalt és vállal elemi iskolákat. Inkább csak akkor tette, amikor a sikeres kollégiumi nevelés megkövetelte, hogy a meglévő hely-

beli elemi iskolákra is hatással legyenek, vagy ha hiányzottak, ilyeneket alapítsanak. A tanítással ilyenkor vagy fel nem szentelt rendtagokat vagy világiakat bíztak meg. 1773 előtt Magyarországon is volt a jezsuitáknak néhány elemi iskolájuk. Spanyolországban 1932 előtt csak Madridban több mint 30,000 gyermek elemi oktatásáról gondoskodott a rend.²⁰ Manap különösen a missziókban karolják fel az elemi oktatást. Az 1936—37-es évben 54,050 gyermek látogatta elemi iskoláikat. Ha azonban tekintetbe vesszük azokat az elemi iskolákat is, melyek valamiképen jezsuita vezetés alatt állanak, akkor az ezekbe járó tanulók száma meghaladja a 300,000-et.²¹

A Ratio studiorum utasításai kiterjednek a gimnáziumi, bölcséleti tanulmányokra s egyetemi szaktudományokra. A gimnáziumi fokozat a rendi tanulmányi tervezet szerint 5 osztályból áll. A főanyag szerint, mellyel foglalkoznak, az osztályok elnevezése a következő: alsó, közép és felső grammatica, humanitas vagy poézis és retorika.

A grammatika első osztályát a fiúk sokszor két év alatt végezték el; a retorika viszont 2 évig is tarthatott. Az 5 osztályú gimnáziumi tanulmány tehát legtöbb esetben 6, ritkábban 5 vagy 7, néhány helyen azonban, mint pl. Magyarországon is, 2—7 évig tartott.

A gimnáziumi képzést 2—3 éves filozófiai tanulmány egészítette ki, mely egyszersmind előkészület volt egyetemi szaktanulmányokra. A bölcsélet, amelyben Aristoteles a mester, felkarolja a logikát, fizikát, matematikát, metafizikát és etikát. A Ratio studiorum szaktudománynak első sorban és mindenekelőtt a hittudományt tekinti, illetve azt akarja, hogy a jezsuiták, ha egyetemi szakoktatást is nyújtanak, mindenekelőtt hittudományt adjanak elő. A teológiában Szent Tamást tekintik irányadónak, magának Szent Ignácnak előírásai szerint. Ez az intézkedés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Szent Tamás az egész katolikus teológiai tanulmány fedelmévé lett. Szent Tamásnak követése irányt jelez s elvi eligazító, annak a szabadságnak meghagyásával, amely nélkül tudományos haladásról szó sem lehet.

Összhangzatos keresztény nevelés

Ma az elméleti pedagógusok legtöbbje elismeri, hogy a gyermekifjúnak minden képességét *összhangzatosan* kell nevelni, úgyhogy egészséges testű, jómodorú, képzett ember váljék belőle. Azonban éppen a modern pedagógusoknak nagy fogyatéksága, hogy ebben úgyszólván teljesen és kizárólag csak a természeti rendre szorítkoznak s a kereszténység nagy, *természettőlötti képzőerejét* figyelmen kívül hagyják. A Jézustársaság nevelő rendszere nem veti meg a természetes erényeket (a honszeretetet, a nemes önbecsülést, az úri jellemet), sőt nagyra tartja és szilárd alapot ad nekik. Azonban nem áll meg ezeknél a természetes céloknál, hanem teljesértékű embert, keresztényt s Isten gyermekét akar nevelni az ifjúból s ennek a nagy célnak megfelelően iparkodik a fiatalember minden képességét olyan összhangban fejleszteni, hogy az ösztönös természet az értelemnek és akaratnak, az értelem és akarat viszont az Istennek engedelmessédjék. Ha a nevelés célja a fejlődő ember

tökéletesítése, ez a tökéletesség mindenekelőtt abban mutatkozik, hogy az ember értelme a legfőbb Igazzal, kedélye a legfőbb Szép-pel, akarata pedig a legfőbb Jóval állandó összhangba jusson és ebben meg is maradjon. A tökéletes ember pedig önként meghódol minden előtt, ami igaz, lelkesedik mindazért, ami valóban szép és kerüli mindazt, ami rossz és rút.

A Jézustársaságban az ifjúság nevelése papi működés: a papi lélegkondozás és lélekképzés egyik fontos tényezője. Ezért mondja a Ratio studiorum: „Társaságunk alkotmányának megfelelő tudományra oktatja az ifjúságot s egyik legfontosabb feladata, hogy ezáltal Teremtőnk és Üdvözítőnk ismeretére és szeretetére sarkalja őket.”²²

A jezsuiták tehát nevelő munkájukban mint közvetlen célra arra törekcszenek, hogy az ifjakat alapos és komoly, a lélek bensejében gyökerező *vallásosságra* neveljék, amely abban nyilvánul meg, hogy az ifjak szíves örömmel és lelkesen tegyenek eleget Isten, az Egyház és a társadalom iránti kötelességüknek. Ennek a lelkes készségnek kettős a forrása: a szilárd hitbeli meggyőződés és az Isten iránt való szeretet.

A JEZSUITA NEVELŐ-RENDSZERNEK teljes félreismeréséből származhatik az az állítás, hogy a Jézustársaság a nevelés terén a pusztá külső vallásosságot szereti hajszolni vagy éppen beéri holmi érzelgős ájtatossággal. Ellenkezőleg, a Társaság nevelő-munkája mindig a komoly, tetterős hithűséget szorgalmazta, amely nemcsak az intézet falai közt bizonyul erősnek, hanem főleg később, az élet forгатagában is beválik.

A Ratio studiorum magának a tanításnak a célját abban látja, hogy az ifjak ne csak *tudjanak* valamit, hanem *önálló alkotásra képesek* is legyenek. Nem az ismeretek mennyisége és sokoldalúsága a tanítás közvetlen célja, hanem inkább a lélek tehetségeinek olyan kiművelése, amely azoknak teljesértékű használatára és önálló alkalmazására képesít. Ezért helyez a jezsuita iskola oly feltűnő súlyt mindenekelőtt az *emlékezőtehetség* fejlesztésére: a mindennapos gyakorlatozással, felmondatással, amelynél azonban nem az emlézendő dolgok sokasága és sokfélesége a fő, mint a mai iskolában sokszor, hanem az, hogy az emlékezetet mint *képességet* fejlessze az ismeretek hű és tartós megőrzésére. Ez a célja az ismétléseknek is.

Nagy súlyt vet a Ratio studiorum a képzelőtehetség művelésére is: nemcsak amennyiben szemléletesen igyekszik a megkapó és választékos kifejezőmód szépségét élveztetni a tanulókkal, amint azt a mai tanítási tervek is sürgetik, hanem mert gyakorlatilag is

ravezeti őket, hogy fegyelmezett fantáziával maguk is megtalálják a szépet és választékost s azt megfelelően ki is tudják fejezni.

Legfőképp mégis az *értelem* nevelése áll a jezsuita tanítás előterében. A gyermeket már a grammatikától kezdve rávezeti s belegyakorolja a logikus gondolkodásba. Erős logikai érzékkel a nyelvtani tanításban sem annyira a nyelv elsajátítását keresi csupán, hanem azt egyúttal kiváló eszközként használja fel arra, hogy a gyermekben a nyelv belső szerkezetével a *gondolkozás öntudatosítását s fegyelmezését*, a formai elmeképzést fokozza. Csak a logikus gondolkodásba alaposan belenevelt emberek veszik észre hamarosan az álokoskodásokat, amelyekkel az életben lépten-nyomon találkozhatnak. Nem az ismeretek *tömege* a nevelés és oktatás közvetlen célja, arra ráér az ifjú később is, mint inkább a helyes gondolkodásmód szilárdítása. — Ez a tanterv azonkívül tudatosan ránevelte a tanítványokat arra is, hogy amit felfogtak s megértettek, azt akár élőszóban, akár írásban világosan és szépen elő is tudják adni.

A Ratio studiorum szerint a tanítás és tanulás is egyúttal a *jellemképzés* szolgálatában áll. Erre irányul az otthoni tanulás is. Ezzel szokik rá a gyermek a munkára, saját tehetségeinek, erőinek gyakorlására; öntevékenységre szorítja, mégpedig rendezett öntevékenységre, ugyanakkor pedig kötelességtudatra és lelkiismeretességre, amiből későbbi hivatásában is hűség, pontosság, szorgalom, rend fakad. Rászoktatja továbbá a felmerülő nehézségek leküzdésére; új meg új feladatok, nehézségek előtt találva magát az ifjú, megacélozódik az akarata. Szinte kényszeríti közben az elkalandozó gondolatok és vágyak elűzésére, az unalom s kedvetlenség legyőzésére s így az önfegyelmezésre, az akarat uralmára a képzelet s hangulatok fölött.

Ugyancsak a jellemképzésre irányul a *fegyelem és rend* is a Társaság nevelőrendszerében. A fegyelem és rendtartás sok önmegtagadással jár, s így az akarat gyakorlását, edzését jelenti. Aki megtanulja, hogy a rendtartás kedvéért uralkodjék önmagán, az majd nagyobb dolgokban, a szenvedélyek komoly harcában is könnyebben megállja a helyét. Ez a fegyelem leszoktat az önzés és neveltlenség apró kitöréseiről, illedelmessé, művelt modorúvá, mások iránt figyelmessé fejleszt; ebben is felkészít a későbbi élet követelményeire.

Ilyképen a jézustársasági nevelőrendszerben minden: az iskolai tanítás és gyakorlás, az otthoni tanultatás, az iskolai, intézeti és otthoni fegyelmezés, a vallásos gyakorlatok, kivétel nélkül arra a

célra irányulnak, hogy a rend gondjaira bízott ifjakkól képzett, jellemes, értékes, komoly, valóban keresztény és katolikus emberek alakuljanak.

A jezsuita nevelő

Bonifacio János S. J. († 1606) szerint a nevelésben voltaképpen „minden a tanáron múlik”. „A tanítványok s növendékek rendesen olyanok lesznek, aminők a tanáraik.”²³ Ezért fordított és fordít ma is a Jézustársaság oly nagy gondot tanárainak lelki, tudományos és pedagógiai képzésére.²⁴

A lelki kiképzésről itt nem kell külön szólnunk. A tanárok tudományos kiképzését illetőleg már Szent Ignác megkívánta a gimnáziumi tanároktól, hogy saját tantárgyaikban, a nyelvekben és az ékesszólásban kiválók legyenek, s azért igen helyeselte, hogy a tanári működésre alkalmasnak látszó fiatal tagok ezekben a szakokban külön is képeztesse. De a nyelveken kívül minden más tudományágban is alkalmas, képzett embereket óhajtott.²⁵ A Ratio studiorum kimondja, hogy csak a bölcséleti tanulmányok befejezése után szabad tanítani,²⁶ amikor tehát a rendtag már alaposabb tudományos előképzettséggel rendelkezik s nemcsak a klasszikus nyelvekben szerzett bővebb képzést, hanem a mélyebb gondolkodás művészetében s a pozitív tudományokban, valamint a pedagógiai gyakorlatban is.

Tanításra rendelt tagjainak tulajdonképeni pedagógiai képzéséről is külön gondoskodott a Társaság. Erről az előkészítésről Fináczy Ernő azt mondja, hogy hasonló tanárképző tanfolyama ebben az időben (18. század) *semmiféle más iskolafenntartónak még nem volt.*²⁷ Ziegler szerint a Jézustársaság volt az első, amely a pedagógiai képesítés szükségességét felismerte s azt meg is valósította.²⁸

MIBEN ÁLOTT ez az előkészítés? Mindenekelőtt már az ujoncidőben alaposan bevezették a noviciust a latin nyelv ismeretébe, ami akkor minden magasabb műveltség első lépése volt. A noviciusok állandóan gyakorolták a latin nyelvet; ugyanakkor bizonyos utasításokat, felvilágosításokat kaptak a Jézustársaság szellemében való nevelésről. Ennek az útmutatásnak szép példája nálunk a magyar P. Csákányi Manuductio-ja 1695-ből, amely részletes utasításokat tartalmaz a nevelés művészetéről.

Azonkívül a Jézustársaság már igen korán sürgette, hogy minden rendtartományban legyen ú. n. *tanárképző szeminárium.*²⁹ A Ratio studiorum előírja, hogy minden tartományfőnöknek legyen legalább 2—3 kiváló embere, akiknek közreműködésével jó tanárokat képezzen a szemináriumokban.³⁰ Már Szent Ignác gondolt arra,

hogy a Római Kollégiumot központi jezsuita tanárképző intézette fejleszti. Ezért valamennyi rendtartományból itt összpontosította a legjobb erőket. Ebben a Római Kollégiumban a többi itáliai iskola számára tanároknak kijelölt fiatal rendtagokat még külön gyakoroltatni akarta a középiskolai tananyagban és azok előadása módjában; velük a tanítás előtt próbaelőadásokat tartatott. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a jezsuita tanárképzés kialakítása magára a szent alapítóra nyúlik vissza.³¹

Az osztrák-magyar rendtartományban 1632 óta Leoben-ben volt ilyen tanárképző szeminárium (Collegium repetentium), a 17. század végétől Szakolcán,³² a 18. században több helyen is találunk ilyen szemináriumot; így a klasszikus nyelvek és a matematika számára Grácban, Nagyszombatban és Bécsben; csak a klasszikus nyelvek számára Steyerben és Győrött.³³ Igaza van a protestáns Paulsennek, amikor ezekben a Collegium repetentium-okban látja a mai tanárképző intézmények eredetét. Ugyancsak ő mutat rá arra is, hogy hasonló előkészítés szükségességét Poroszországban csak a 18. században ismerték fel s vezették be.

Magyarországon a Jézustársaság eltörlése után a tanárképzés is megszűnt. Maga Urményi József nagyon panaszkodik azon, hogy az újabb, 1806-i Ratio educationis mitsem törődik a tanárok nevelésével. Minő eredményt lehet várni, kérdezi, ha a tanárok műveletlenek, tudatlanok, a pedagógiában s a módszertanban járatlanok maradnak? Márpedig közismert, hogy túlnyomó részük ilyen. A szerzetesek mindjárt a noviciátus után, sőt már az alatt is tanítanak, még a filozófiai tanfolyamot is rendszeresen magánúton végzik, miközben az iskolában tanítószkodnak. A világi tanárok selejtes elemek, akik inkább megrontják, semhogy helyesen és alaposan nevelnék az ifjúságot.³⁴ Schedius 1828 június 30-án ezeket írja Mednyánszky Alajos bárónak: „Az egész magyar tudományos kultúrának alapvető hibája olyan szemináriumnak vagy kollégiumnak hiánya, mely a jövőendő tanárokat és nevelőket képezné ki. A bölcshajlé, Mária Terézia, a bajon némileg segíteni próbált az ú. n. Collegium Repetentium felállításával. Ez azonban megszűnt.” Mednyánszky mindenképpen véget akart vetni ennek a fonák helyzetnek, azonban fáradozása eredménytelen maradt.³⁵

Ezenkívül a kezdő jezsuita tanároknak különféle pedagógiai művek álltak rendelkezésükre, amelyek jó segítségükre lehettek. Ilyenek Bonifacio János S. J. (1538—1606) *Christiani pueri institutio* (Salamanca, 1575 és másutt gyakrabban) és *De Sapiente fructuoso* című munkái. Possevino Antal S. J. (1533—1611) nevelésügyi művei közül a nagystílú, kétkötetes *Bibliotheca selecta* (Róma, 1593, később másutt is többször) magaslott ki. A benne foglalt pedagógiai elveket és fejtegetéseket még 1901-ben is újra kiadták a német Bibliothek der kath. Pädagogik című sorozatban (11. kötet). De Jouvancy József S. J. (1643—1719) híres pedagógiai művei közül kiemelkedik a *Christianis litterarum magistris de ratione discendi et docendi* című munka (1691), amelyet a szerző a 14. általános rendi gyűlés kívánságára a jezsuita kollégiumok tanárai számára „Magistris scholarum inferiorum S. J. de ratione discendi et docendi” (1703) címmel külön is átdolgozott. Ez az úttörő munka a didaktika és a régi nyelvek tanulmányozása terén valósággal korszakalkotó jelentőségű. Kropf Ferenc S. J. *Ratio et via recte atque ordine procedendi in litteris humanioribus aetati tenerae tradendis* (1736) című fejtegetésében a Jézustársaság tanulmányi rendjét

módszertanilag magyarázza. Ez a munka hatással volt a bécsi kormány által 1764-ben kiadott gimnáziumi utasításokra is. Tantervi utasításnak tekinthető még a Wagner Ferenc S. J.-től származó s P. Molindes tartományi rendfőnök jóváhagyásával 1735-ben Nagyszombatban megjelent *Instructio privata seu typus cursus annui pro sex humanioribus classibus in usum magistrorum S. J.* Ez a munka a legelső tantervi utasításokat tartalmazza.

A jezsuita tanítási rend sajátosságai

A gimnáziumi tanulmányok középpontjában, mint a 16—18. század többi középiskoláiban, a latin állott nemcsak mint a klasszikus művelődés alapja, hanem mint a gondolkodás és ízlés formai képzésének kiváló eszköze. A grammatikai fokozaton arra törekedtek, hogy a tanulók állandó szóbeli és írásos gyakorlattal mielőbb elsajátítsák a latin nyelvet. A humanitási fokon már a klasszikusok olvasása lép előtérbe azzal a céllal, hogy az ifjak nagyobb szó- és kifejezőbőségre tegyenek szert és hogy stílusukat csiszolják. A retorikai fokon különösen Cicero és más szónokok műveivel foglalkoznak, hogy minél tökéletesebb művészi előadásra tegyenek szert. Jóllehet, Cicero áll az első helyen, a klasszikusok köre egyáltalán nem szűk, hanem körülbelül ugyanaz, mint a mai gimnáziumokban.

Az uralkodó latin nyelv mellett a görögnek szerényebb hellyel kellett beérnie, bár annak tanítása a Ratio studiorum szerint szintén az I. osztállyal kezdődik s a II. osztálytól fogva rendszerint heti egy órában folytatódik.

Az anyanyelv nem külön tantárgy, de a grammatika osztályai-ban kiinduló és magyarázó eszköz, s még a felső osztályokban is gyakorolják a fordításnál.³⁷ Az anyanyelvnek ez a háttérbe szorítása nem jezsuita különlegesség, hanem a kor iskolai rendszerének elfogadott gyakorlata.

Magyarországon pl. még Zichy Antal (1823—1898) diákkorában — amint ő elbeszéli — a tanulóknak más, mint latin nyelven beszélni „még az iskola falain kívül is tiltva volt, büntetés terhe alatt”³⁷ s a pesti egyetem bölcséleti kara még 1841-ben is határozottan valamennyi tárgyban a latin tanítási nyelv mellett foglalt állást.³⁸ Bár a jezsuita iskolákban a tanítás nyelve a latin volt, hazánkban a jezsuita iskolák szelleme lelkesen és öntudatosan magyar. Az ezekből az iskolákból kisugárzó szellem ébresztette most először a magyarságot „sajátmagának öntudatára s ezt oly lelki örömmel, saját multján való lelkesedéssel, Istennek mondott hálával teszi, hogy ma is csodálnunk kell azt a nemzeti erőt, az összetartozás hatalmas érzését, mely ezt a történetiszemléletet hirtelen létrehozta és minden későbbi nemzedékre áthagyományozta”. „A magyar kétszáz esztendőn át próbált mindenképen hozzásimulni a nyugati szomszédokhoz, hogy tőlük

támogatást nyerjen a török rákényszerített élet-halálküzdőlemben, e két-száz esztendőnek sokszor megalázó könyörgése után most érzi először, hogy saját lábán is meg tud állani, hogy saját magán és földjén kívül senkire sem szorul. Ez új optimista öntudatot, melyből a nemzeti erőnek óriási segélyforrásai fakadhattak, a magyar jezsuiták történetfilozófiája dolgozta ki", és sikerült nekik neveléssel és a tudományok művelésével „nem egyszer a nemesség ellenére az új szellemet átplántálni a lelkekbe”.³⁹

A német nyelvű városi polgárság s általában a felvidéki nemesi és polgári osztály megmagyarosodásán nemcsak a nemzeti érzés, hanem a nyelv terjesztésével is munkálkodtak, kassai kollégiumukban nagy eredményként könyvelték el 1748-ban, hogy tanulóik „oly serényen tanultak magyarul, hogy sokan, kik az év elején egy szócskát sem tudtak, az év végével szülőiknek örömet okoztak előhaladásukkal”.⁴⁰

Sajnos, a Ratio studiorum 1832-i átdolgozásánál túlságosan ragaszkodtak a régihez, olyan időben, amikor a nemzeti nyelv és irodalom már mindenütt parancsolólag követelte a maga jogait. Ezért ez az átdolgozott Ratio studiorum nem is tarthatta magát: a honi nyelv, nemzeti irodalom a jezsuita kollégiumokban is a művelődés középpontjába került.

Akármilyen fontos szerepet játszik a vallásos nevelés a Jézustársaság pedagógiájában, mégis a tulajdonképeni *hitoktatás* szerény keretek között mozgott: egyszer a hét vége felé megmagyarázzák és kikérdezik a katekizmust. E helyett vallásos buzdító beszédet is lehetett tartani. Amint már láttuk, a jezsuitáknál a főhangsúly a vallás gyakorlása és annak átélése volt. Az egész tanítás olyan legyen, hogy a fiúk „a tudománnyal együtt keresztényhez méltó erkölcsöket sajátítsanak el”.⁴¹ A nevelőnek példája vallásilag befolyásolja a növendékeket. Szentmise, prédikáció, lelki olvasmány, Mária-kongregáció és a szentségek vétele tartja pezsgésben a vallásos életet. A vallásos életnek ez az egységes felfogása és keresztülvitele rendkívül mély hatást fejtett ki a katolikus restauráció idejében és főleg ez alapozta meg a jezsuita iskolák jó hírét.

Más tárgyak a középfokú tanítás rendes elemei közt nem szerepelnek. A matematikát és természettudományt a bölcsélet keretei közt művelték. A történelem és földrajz pedig „eruditio” néven valamely szerző, különösen történetíró magyarázatánál került szóba, de alkalomadtán összefoglaló áttekintést is nyújtottak belőlük. Ezt a hiányt azzal iparkodtak pótolni, hogy a felsőosztályokban ilyen tárgyú latin kézikönyvet olvastak és magyaráztak és ünnepi alkalmakkor történeti vagy földrajzi könyveket osztottak szét.⁴² A történelem idővel mint külön tantárgy is szerepel. 1622-től kezdve a rajnai német rendtartomány iskolakönyvei közé fölvtették Tursellini jezsuitának *Historiarum ab origine mundi...* című művét. Magyarországon 1731-től kezdve tanították külön a történelmet.⁴³

Minthogy a jezsuita nevelés alapelvei szerint egyik fontos cél a növendékek hozzáalakítása a becsületes és lelkiismeretes munkához, azért a Ratio studiorum sokszor és nyomatékkal sürgeti a tanuló *szorgalmának és munkakedvének* felkeltését. E célból aggály nélkül alkalmazza a természetes eszközöket is, mégis úgy, hogy a jutalom

és dicséret reményét erősebben hangsúlyozza, mint a megfeddéstől és büntetéstől való félelmet. A Ratio studiorum azt ajánlja, hogy a jutalomban is csak módjával részesítsék a növendékeket, nehogy ezek azt utóbb semmibe se vegyék. A tanulóknak egymással való tanulmányi versenye (aemulatio) elevenebbé és érdekesebbé teszi az órákat és segíti legyőzni a kényelmet és lustaságot. Sokat gáncsolták a jezsuita iskolákban dívott tanulmányi versenyeket, azonban az életben a nemes verseny mindig fontos tényezőnek bizonyult s így az iskolában is. A versenyből származó hátrányok erkölcsi megokolással ellensúlyozhatók. Téves azonban az a felfogás, mely szerint az aemulatio lett volna a jezsuita iskoláknak voltaképeni „hajtóereje”. Ezeknek az iskoláknak „hajtóereje” a komoly életfelfogás, melyet hatalmasan élesztettek a vallási gyakorlatok s nem utolsó helyen a Mária-kongregáció intézménye. Így érthető, hogy a verseny mindig tiszta és nemes volt és a jóbarátságot a fiúk között semmiképen sem zavarta.⁴

A Ratio studiorum, éppúgy mint a kor többi iskolaterve, a *testi fenytéket* sem utasítja vissza. Azonban nagyon mérsékli azt és alkalmazásában a növendék korát veszi tekintetbe. Ritkán szabad igénybe venni s csak akkor, ha a többi nevelőeszköz csődöt mondott. A tanárnak magának sohasem szabad testi fenytéket alkalmaznia, éppúgy nem szabad a tanulókat gyalázó szavakkal illetnie vagy csúfneveket osztogatnia.⁴⁵ Hasonlítsuk ezt össze azzal, amit báró Podmaniczky Frigyes a múlt század 30-as éveinek végén a miskolci ev. gimnáziumban szerzett tapasztalatairól mond: „Dunaj uram legszelídebb kifejezései, ha valamelyikünkre megnehezelt, ezek valának: Canis tua mater; kutyafejű tatár; zsvány; perversus puer; vos estis latrones, betyarones, accipies scuticam s alig ejtette ki e szavakat s a scutica (korbács) már közelünkben járt, mert hisz ott lógott a katedra mögött a Dunaj uram tányéros sipkája szomszédságában. De mi a scuticát már úgy megszoktuk s annak kellemetlen következtései ellen oly biztos óvszert találtunk fel, hogy látszólag sírva, de a valóságban mosollyal fogadtuk tanárunk vad kikeléseit.” Dunaj uram kétségkívül visszaélt a büntetéssel, de a testi fenytéket a Ratio educationis is megengedte, bár nyíltan nem mondta ki; s a 19. század elején a kormány külön rendeletben szintén megengedte.⁴⁶ Higgadt nevelők mindig vallották, hogy a testi büntetést aligha lehet valamikor is egészen kiküszöbölni, különösen a gyermekkorban nem, amikor az értelmi és erkölcsi fejlettséggel szemben az ösztönösség az uralkodó.⁴⁷

A jezsuita tanítási rend az elvégzendő anyag tekintetében bölcs mérsékletet tanúsított, amennyiben az átlagtehetséget tartotta szem előtt. Így érték el azt, hogy a kitűzött anyagot el is végezték, szemben a protestáns iskolákkal, amelyek rendszeren túlméretezték az anyagot.⁴⁸ Hogy azonban a jobb tehetségűek parlagon ne hevertessék képességeiket, bevezették iskoláikba az akadémiát (önképzőkört), melynek csak a kiválóbbak lehetnek tagjai, akik számára ez a külön elfoglaltság nem ment a rendes iskolai tanulás rovására. Itt iparkodtak pl. történelemből és földrajzból is bővebb

ismereteket közvetíteni s ugyanakkor a klasszikus tanulmányokban is jobban elmélyedni.⁴⁹

A növendékek *üdüléséről* is bőven volt gondoskodás. Naponta 4—5 órán át folyt az előadás, de ez megoszlott a délelőttre és délutánra. Mint-hogy a latiné volt az uralkodó szerep, azért a tantárgyak fárasztó sokfélesége ki volt zárva. Minden héten volt a vasárnapokon kívül is egy szabadnap. Ehhez járult még a sok egyházi ünnep és az évenként egy-két hónapos szünidő. Ha a tanterv a testi neveléssel behatóbban nem is foglalkozik, mégis a kollégiumi élet bizonyosságot tesz a jezsuita iskolák alap-éltéről, hogy „mens sana in corpore sano — ép testben ép lélek”; ebben a tekintetben a jezsuita iskolák sokszor megelőzték korukat.⁵⁰

A gimnáziumok *épületére* nézve Szent Ignác többször hangoztatta, hogy a kollégiumok épülete szilárd, egészséges helyen emelt legyen, tágas termekkel.⁵¹ A jezsuiták erre általában ügyet is vetettek. Nem keresték iskoláik számára a palotaszzerű épületeket, de mégis nagy gondot fordítottak rájuk. A jó részben máig fennmaradt régi kollégiumok arra vallanak, hogy a jezsuiták nem fukarkodtak iskoláik célszerű és méltó berendezésében. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a jezsuiták nem fogadtak el olyan kollégiumot, amely nem volt kellőképpen megépítve s amely nem rendelkezett elegendő alapítvánnyal az iskolák fenntartására és a tanárok ellátására, nehogy a tanulókat kelljen megterhelni. Hiszen a jezsuiták elve az *ingyenes tanítás* volt. A tanárok nemcsak semmiféle díjazást nem fogadtak el, hanem még ajándékokat sem. Szent Ignác ezzel az intézkedésével nemcsak a Jézustársaság működésének tisztaságát s a tanárok függetlenségét akarta megővni, hanem a tanári állást is iparkodott felemelni megalázó helyzetéből, melyben a 16. században a megvesztegethetőség miatt sokhelyütt sínylett.⁵²

Magyarországon még a múlt század elején is a katolikus gimnáziumok közül a volt-jezsuita iskolák voltak legjobban *felszerelve*, míg más iskolák sokszor elég szánandó állapotban sínylődtek. A nagykanizsai gimnáziumban pl. a 19. század elején „a folyosókon, termekben a lehullott vakolat miatt kilátszottak a téglák, a padlásra vastagon szalmát kellett hinteni, hogy az eső s a megolvadt hó lé kevésbé csepegjen be, melyek nem egyszer töcsába gyűltek a kikopott padlón s előlük egyik szögletből a másikba menekültek a tanulók a rozszant, korhadó padokon”.⁵³

Az iskolára kétségkívül kedvezőtlenül hatott a *tanárok gyakori változtatása*. Ugyanis a fiatal tanárok (magisterek) legnagyobb része 4—5 év múlva ismét távozott, hogy hittudományi tanulmányait megkezdje. Helyükbe újak jöttek, hogy ugyanannyi idő múlva ismét távozzanak. A Ratio studiorum hangsúlyozza tehát, hogy az előjárók gondoskodjanak lehetőleg sok *állandó tanárról*.⁵⁴ Azonban az iskolák nagy száma és a másirányú apostoli elfoglaltság miatt ez nem kis nehézségbe ütközött. Ez egyébként nem jezsuita sajátosság, mert az akkori protestáns német és magyar iskoláknál ugyanaz a panasz. A magyar protestáns gimnáziumok alsóbb osztályaiban többnyire lelkészjelöltek vagy öregebb diákok tanítottak mint „praeceptorok”. S minthogy a tanítást csak kényszerből végezték és előkészületük sem volt hozzá, sokszor rettenetes nyűgnek érezték a tanítást. „Docendi magis, quam doctores, regendi magis, quam rectores”, mondták róluk. Kiválóbb tanárok azok, akik mint teológusok, külföldi egyetemet végeztek. Azonban ezek rendszerint csakhamar otthagyták a latin iskolát s szegényes tanári állásukat a jobban jövedelmező lelkészi hivatással cserélték fel. E folytonos tanárváltozás miatt nincsen a protestáns iskolákban

hagyományosan megszilárdult jó módszer,⁵⁵ ami a jezsuita iskolákban minden kisebb-nagyobb változás ellenére megvolt.

Ha eredményeinek átlaga és tartóssága alapján ítéljük meg a jezsuita Ratio studiorumot, annak csakugyan elég jónak kellett lennie. Minden heves, ellenséges támadás ellenére két évszázadon át ez a Ratio uralkodott a magasabb katolikus oktatás egész területén és még azok is nagy elismeréssel nyilatkoztak róla, akik az új képzés hajnalán éltek, mint pl. Bacon, Descartes, később Chateaubriand.

A Ratio studiorum ezt az elismerést meg is érdemli. Eredményeit mindenekelőtt az magyarázza meg, hogy egységes, zárt, minden fontos szempontot felölelő nevelési s oktatási rendszer. Pontosan megállapítja az egyes fokozatokra nézve a tananyagot és megjelöli annak módszeres kezelését. A nyelvi és irodalmi képzés logikusan előkészít a filozófiai és a szaktanulmányokra. A tanterv fő jellemvonásai egyébként ezek:

1. A *tananyag egysége*. Egyidőben egy főtárgyat ír elő s körülötte csoportosul a többi, de mindig csak rokontárgyak.
2. A tárgyak egymásutánjában a Ratio a tanulók korának megfelelő fokozatokat tartja szem előtt. Az emlékezet erős fejlődése korában (10—14. év) a grammatikát, a képzelet és kedély kialakulásának korszakában (15—16. év) a költészetet, stílust, ékesszólást, az értelem érése korában (16—18. év) a filozófiát s a reális tantárgyakat írja elő. Az egyes gimnáziumi osztályok anyaga osztályról-osztályra koncentrikus körökben bővül.
3. A középiskolai osztályokban *csak egy tanár* tanít (osztálytanár-, nem szaktanárrendszer).
4. A Ratio tanítási célja az „*efformatio ingenii*”, a tulajdonképeni *elmeképzés*.
5. A *testi fejlődésre* való tekintettel a napi tanítást két részre osztja, hetenkint a vasárnapon kívül is egy másik szünetnapot rendel el.⁵⁶
6. Az iskolai hitoktatás.
7. Az oktatástól a *nevelést* soha el nem választja. Nevelési célt szolgál az állandó ismétlés is, ami talán egyes esetekben kelleténél jobban utánzásra szorít az önálló tevékenység rovására; mérsékelten azonban igazi, mély tudást nyújt és elkerüli a modern iskolák egyik legfőbb hibáját, a szétforgácsolódást és túlterhelést.

Az újabbkori fejlődés

A Ratio studiorum a maga korának humanisztikus eszményéből nőtt ki s ennek meg is felelt. A 18. században az iskolázásnak új eszménye lépett előtérbe: a kor a „*latina eloquentia*” (latin ékesszólás) helyett megkövetelte a művelt embertől, hogy anyanyelvében, annak irodalmában, a történelemben és a természettudomá-

nyokban is képzett legyen. A klasszikus nyelvek tanulmányozásában a régiek szelleme, felfogása és ízlése volt a fő.

AKADTAK JEZSUITÁK, akik tudták, hogy a Ratio studiorum nem számol kellőleg ezekkel az új igényekkel, de azért gimnáziumaik állhatatosan ellenzéki álláspontra helyezkedtek velük szemben, ugyanúgy mint a kornak leghíresebb protestáns iskolái. Ez az ellenszegülés érthető, mert az új törekvést a vallástalan felvilágosodottság szelleme járta át. Ez a régihez való makacs ragaszkodás mindazáltal sokat ártott a jezsuita iskolának. Amíg ezek azelőtt általában nemcsak koruk színvonalán állottak, hanem azokat sok tekintetben felül is múlták, addig 1729 körül hanyatlás mutatkozott.⁵⁷ A fejlődés további lehetőségét azután megakasztotta magának a Jézustársaságnak feloszlása.

Az *újjáéledt Társaság* egyelőre szerény keretek közt ugyan, de ismét foglalkozni kezdett az ifjúsággal.* 1832-ben P. Roothaan János általános rendfőnök átdolgoztatta a Ratio studiorumot, melynek azonban a megváltozott körülmények miatt nem tudott általános érvényt szerezni. A jezsuita kollégiumok felismerték az új helyzetet, s vagy a régi nyelvek uralkodó jellegének megóvásával iparkodtak az egyes nemzetek művelődési eszményének megfelelni, — különösen olyan országokban, ahol a szabadoktatás elve van uralmon — vagy pedig fenntartás nélkül átvették az állami tanulmányi rendszert és így iparkodtak a többi iskolával felvenni a versenyt.

A Ratio studiorum, amennyiben *tanulmányi rendszer*, manap inkább csak történelmi jelentőségű a középiskolákra s a felső oktatásra nézve egyaránt. A felsőbb bölcséleti és hittudományi oktatást illetőleg ugyanis XI. Pius pápának „Deus scientiarum Dominus” (1931 május 22.) és a pápai tanulmányi bizottság előírásai (1931 június 12.) új tanulmányi rendet tettek szükségessé. *Nevelői* szempontból azonban a Ratio studiorum továbbra is változatlan és felbecsülhetetlen értékű pedagógiai forrásmű marad.

Az internátusi nevelés

1750 körül a jezsuiták 669 kollégiumot vezettek s ezeknek kb. egynegyede (176) internátussal (konviktussal) vagy szemináriummal volt kapcsolatos. Csak kevés internátus állott egymagában, kol-

* Nálunk a katolikus tanulmányi alapból, mely jórészt jezsuita vagyron volt, tartják fenn ma részben a piaristák budapesti, sátoraljaújhelyi, tatai, magyaróvári, nagykanizsai és veszprémi gimnáziumát, a szombathelyi premontrai gimnáziumot, továbbá a budapesti II. kerületi, a dombovári, jász-apáti, mezőkövesdi, miskolci, nyíregyházi, kir. kat. gimnáziumokat, valamint a szegedi kir. kat. tanítóképzőt. Így még a megszüntetett Jézustársaság is bizonyos fokig egyéb tanintézeteknek lett továbbtáplálója. (Becker Vendel: A kir. kat. középiskolák, Katolikus Szemle 1939. 266. kk.)

légium nélkül, mint pl. a bécsi Theresianum; rendszeren gimnáziummal volt egybekötve s ebbe rendszerint kintlakó tanulók is jártak.

Jelenleg a Jézustársaság 174 internátust vezet s ezek közül csak 7 nem kiegészítő része valamely iskolának. A bennlakó növendékek száma az 1936—37-es iskolai évben 32,544 volt.⁵⁸ Ezek a számok arra látszanak utalni, hogy a Jézustársaság a családi neveléssel szemben az intézeti nevelést részesíti előnyben. Ez azonban nem áll. Ellenkezőleg, tény, hogy a jezsuiták kezdettől fogva elvben nagyon *tartózkodó álláspontot* foglaltak el az internátusokkal szemben. Szent Ignác maga a rendi alkotmányban csak kivételnek tekinti az ilyen intézeteket s azokat csak ott engedi meg, ahol vagy kényszerítő körülmények működnek közre, vagy ahol kiváló nevelői eredmény várható.⁵⁹ Ha a tartózkodó álláspont ellenére az internátusok száma igen korán jelentősre emelkedett (köztük ott volt a Collegium Germanicum és Hungaricum Rómában, a pápai szemináriumok Németországban, Ausztriában, a római angol, ír szemináriumok stb.), a rend mégis arra törekedett, hogy ezeket az intézeteket a lehetőség szerint visszaszorítsa. Még a trienti zsinat által sürgetett egyházmegyei szemináriumok átvételét is, amennyire lehetett, iparkodott a rend magától elhárítani.

A Jézustársaság távol állt attól, hogy a családi nevelést alábecsülje, mert jól tudja, hogy „az Isten terve szerint a gyermeknek, valamint a családban születik, a családban kellene nevelődnie. Istenadta természetes légköre a nevelésnek a család.”⁶⁰ Minthogy azonban igen sok fiúnak tanulmányi évei alatt el kell szakadni a családi otthontól, azért a Jézustársaság konviktusaival másik otthont akar nekik biztosítani, hogy minden hitbeli és erkölcsi veszéllyel szemben védve legyenek.

A jezsuita konviktusok szelleme az eszmei elgondolás szerint ezekből az elvekből tevődik össze: vallásosság, tekintélytisztelet, tiszta élet, vidámság és munkaszeretet.⁶¹

Hogy a vallásosság első helyen áll, természetes ott, ahol a hangsúly nem annyira az értelmi tudás növelésén, mint inkább a keresztény lelkiület kialakításán van. Szent Ignác lelkigyakorlatai elmélyítik a vallásos szellemet, a Mária-kongregáció pedig állandóan az erkölcsi magaslatok felé irányítja az ifjú törekvését.

A *tekintélytisztelet* szintén alapelv a jezsuita konviktusokban. A növendékek kor szerint szakaszokba vannak osztva. Mindegyik szakasz élén egy prefektus áll, aki azonban egy főprefektusnak van alárendelve, hogy biztosítva legyen az egységes nevelés. A házirend pontosan meg van állapítva. Hogy azonban ez ne vezessen kaszárnys stílusra, a konviktus légkörének családisnak kell lennie, „a családi tűzhelyet kell utánoznia

berendezésében", ha a nevelőintézet magasztos nevére számot tart.⁶³ Már 1585-ben ezt az írásos intézkedést adta P. Bader, német tartományi főnök, a dillingeni konviktusnak: „Ne abban lássák a tekintélytiszteletet, hogy a növendékek minden intésre, szóra, sőt szemrebbenésre engedelmeskedjenek, hanem inkább abban, hogy a növendékek szeretettel legyenek irántunk, bizalommal közeledjenek felénk s nehézségeiket félelem nélkül tárják ki előttünk.”⁶³

A *felügyelet* magától értetődő követelmény. Ebben a növendékek is közreműködnek; ez a bizalom ápolását és az összemunkálást célozza. Kémkedést és besúgást ez a nevelési módszer nem ismer. Az intézeti nevelés és a vele kapcsolatos felügyelet könnyen önállótlan-sághoz vezet. Az önálló jellem kialakítására és az életrevalóság fejlesztésére Kalocsán például bizonyos szabad rendelkezést biztosítottak. „Az előjárók tehát azon voltak, hogy a növendékek maguk közt önképzőköröket s zártjellegű ifjúsági egyleteket alakítsanak. Ezekben az irányítás van az előjáróság kezében, a kör tisztviselőinek választása, a kör tevékenységének vezetése, ügyeinek lebonyolítása az ifjak autonóm működését képezi. Így például a játékok, sőt bizonyos tekintetben a szakaszok ügyeinek gondozása is ilyen ifjúsági szervezetek munkaprogramját képezi... Csak történeti tényként említjük, hogy nevelési rendszerünk... több téren megelőzte az ú. n. reformközepiskolákat, a School-city-féle intézeteket, Magyarországon meg éppen a rendszer lényege nálunk fejlett állapotban megvolt, mielőtt még a pedagógusok írtak volna róla.”⁶⁴

A növendékek *erkölcsi tisztasága* a nevelés egyik legfontosabb feltetele és egyszersmind célja. Az erkölcsi önuralom élesztésére szolgál a lovagias és fiúi Mária-tisztelet. A konviktusba való felvételnél lelkiismeretesen megválogatják a növendékeket; a veszélyeket távoltartják tőlük, de különösen ráneveléssel iparkodnak a növendékeket az öntudatos erkölcsi tisztaságban megszilárdítani.

Súlyt helyeznek a *kedély* ápolására s az ifjúság *vidámságára* is. Színielőadás, játék, sport, zene s a régóta szokásos külön hétközi szabadnap a maga szórakozásaival és kirándulásaival nem teremtik meg ugyan a jókedvet és vidámságot, de hatalmasan elősegítik azt.

A jókedvet s elevenséget a Társaság konviktusai belevitték még a tudományos munkába és az erkölcsi törekvésbe is, s fokozták növendékeik munkakedvét. A régi soproni kollégium növendékeiről pl. azt olvassuk, hogy sokan közülük szabadidejükben önként tanultak matematikát, földrajzot s nyelveket: németet, franciát, olaszt. Jóleső érzéssel emlegetik a kollégiumi évkönyvek, hogy Mária Terézia egy konviktort megdicsért szép francia kiejtéséért és a bécsi udvari körök csodálkoztak, hogy Magyarországon ilyen tökéletesen meg lehet tanulni franciául. A nyelvek elsajátításában akkora volt a buzgalom, hogy egy 1772-es feljegyzés szerint a növendékek a fő étkezéseken kizárólag franciául és olaszul beszéltek.⁶⁵ A lőcsei internátusban arra tanították a növendékeket, amire később szükségük lesz: magyar, szláv, német nyelvre, aritmetikára és a választékos levélírássra.⁶⁶

Ez a nevelési szellem tette a jezsuita intézeteket nemcsak komoly és derék katolikus férfiak termékeny talajává, hanem a világi apostolkodás lelkes és öntudatos művelőinek szinte a szemináriumává. A jezsuita intézetek volt növendékei, főleg a Mária-kongregációk tagjai, a 16. és 17. században valósággal versenyeztek

a jezsuita igehirdetőkkel s hitvitázókkal a soká visszaszorított katolikus hitélet felvirágoztatásában s ezzel a *katolikus újjáéledésnek maguk is történeti jelentőségű munkásai lettek.*

Papnevelő intézetek

A régi jezsuita internátusok külföldön is, Magyarországon is gyakran egyszersmind *papnevelőintézetek* is voltak. Külön püspöki szemináriumok felállítását a trienti zsinat írta elő.⁹⁷ E rendelet végrehajtása a legtöbb katolikus országban nem okozott különösebb nehézséget. Erre a célra a püspökök a legtöbb országban a jezsuitákat kérték fel. A Jézustársaság elvben nem volt ellene, de a második rendi általános gyűlés⁹⁸ három feltételtől tette függővé a papnevelőintézetek elfogadását: állandó és megfelelő nagyságú alapítványtól, nélkülözhető rendtagoktól és a tanításban, valamint a házirend megalapításában való szabad rendelkezéstől. A szemináriumok növendékei a jezsuita iskolákat látogatták.

1563-ban rábízta a jezsuitákra a Római Szeminárium vezetését és később azokat a pápai papnevelőintézeteket is, amelyeket a Collegium Germanicum mintájára Rómában az északi és keleti népek javára egymásután alapítottak. Amikor a francia püspökök nagyobb számú papnevelőintézetek elfogadását sürgették, a 12. rendi általános gyűlés 1682-ben módosította eddigi állásfoglalását Franciaországra nézve.⁹⁹

Magyarországon a 18. század második feléig a *világi papság nevelése majdnem teljesen a jezsuiták kezén volt.* Szinte privilégiumuk lett ez már. Azóta, hogy *Oláh Miklós* a trienti zsinat szellemében megalapította a nagyszombati szemináriumot és annak vezetését a jezsuitákra bízta, a később keletkezett többi szemináriumban is a 18. század közepéig, 1—2 esetet leszámítva, ők tanítottak. Csak ettől fogva kezdték őket a papnevelés terén mellőzni. „Az a buzgó papi nemzedék, amely a katolikus restaurációt annyi sikerrel megvalósította, a jezsuitáknak köszönhetette buzgóságát és tudományát”, írja *Hets.*¹⁰⁰

A JÉZUSTÁRSASÁG HELYREÁLLÍTÁSA UTÁN különösen Franciaországban játszottak nagyobb szerepet a jezsuiták által vezetett papnevelőintézetek. Az itt elért eredmények azonban nyugtalanították az egyházellenes köröket s 1828-ban a francia kormány kitiltotta őket az országból. Idővel azonban ismét számos szeminárium vezetését bízta a rendre a francia püspökök, egészen az 1901-ben kezdődött újabb rendi üldözésig, amikor a jezsuiták minden szemináriumából ismét kivonulni kényszerültek.

Napjainkban a Jézustársaság lényegesen enyhítette azt a tartózkodó

álláspontot, melyre különösen eleinte helyezkedett az egyházmegyei szemináriumokkal szemben.⁷¹ A rend által vezetett papnevelőintézetek száma ma 110, mintegy 10,000 papnövendékkel.

Összefoglalás

A Jézustársaság mindezek után, akár alkotmányát, akár történeti multját vagy jelenét tekintjük, lényege szerint *tanítórend*, ha nem is kizárólagosan az. Mi több, alapításától kezdve egészen 1773-ig a Jézustársaság az intézetek számát, színvonalát s eredményeit tekintve a *legszámtöbb*, manap pedig egyik legtekintélyesebb tanítószervezet.

Magyarországon 1773-ig korszakalkotó működést fejt ki. Már Zrínyi Miklósnak is feltűnt, hogy a nemesi ifjak tanulás és munka híján tétlenül élnek, nyulakra vadásznak otthon, atyjuk falusi birtokán. S ugyanezt a helyzetet panaszták fel a III. Károly korabeli első nagy országgyűlések. A király azáltal iparkodott a helyzeten változtatni, hogy a nevelést államüggévé teszi. Azonban ez nem sikerült neki. „A nemzeti oktatás valóban azon alacsony állapotban maradt volna, — állapítja meg Szekfű — melyben Zrínyi találta, ha segítségére nem jön a Jézustársaság univerzális szervezete, s ha a magyar jezsuiták ki nem építik példátlan gyorsasággal iskoláik és nevelőintézeteik egész sorát, mely aztán 1773-ig, a rend feloszlatásáig hitelveket, vallásos életet, világi kultúrát és nemzeti műveltséget adott a magyarság nagy részének. A közép- és felsőoktatás e korban szinte egészen az ő kezükben van... A magyarság három nemzedékének nevelői tehát túlnyomóan jezsuiták voltak, kiknek hatása alól az akkor már erősen kisebbségbe szorult protestánsok iskolái sem tudták magukat kivonni.”⁷² A magyar jezsuitáknak éppen ez a történeti érdeme és jelentősége a liberális korszak óta nagy fokban szinte feledésbe ment. A Bethlen István-féle felsőházi reform egyszerűen kihagyta a Jézustársaságot a tanítórendek sorából.

A Jézustársaság tanító-nevelői működéséről közölt fejtegetésünket hadd fejezzük be a Jézustársaság egyik illusztris növendékének, *Apponyi Albert* grófnak következő szavaival. A Kalksburgban „eltöltött hat esztendőre, írja Apponyi Albert, amelyeknek folyamán oly lelkiismeretes gondozásban, annyi szeretetben részesültem, forró hálával emlékszem vissza. Ez évek során sok páterrel volt dolgom s magától értetődik, hogy nem voltak egyforma tehetségű emberek: az egyik talán rokonszenvesebb volt, mint a másik; helyüket jól vagy kevésbé jól töltötték be, — de merem állítani, hogy egyetlenegy sem akadt közöttük, aki mint ember és pap, ne lett volna tiszteletreméltó egyén; azonban voltak közöttük olyanok is, akik valóban hódoló tiszteletre tarthattak igényt... (Az intézetből) mindenféle sablon és minden üzletszerűség száműzve volt, ellenben szeretetteljes gondoskodás

nyilvánult meg mindenegybes növendék iránt, a lehetőség szerint az individualitás tekintetbevételével. Szóval, a nevelés munkáját itt nem tekintették üzletnek, vagy hivatalos kötelességnek, de magasztos hivatásnak. Annak, amit ellenséges körökben titokban „jezsuita szellemnek” neveznek, nyoma sem volt felfedezhető. Ám nem csupán tanárain: tudtukon és akaratukon kívül iskolatársaim is felbecsülhetetlen szolgálatokat tettek nekem nevelésem terén, elsősorban azzal, hogy alaposan kivetkőztettek hirtelen haragra hajló természetemből, olyannyira, hogy egész későbbi életemben ennek a hibának nyoma sem maradt...

Az iskola légköre jóval több szellemi tápot nyújtott, mint ahogyan ez hasonló tanítási fokon rendszerint tapasztalható s erkölcsi szempontból már éppen nem lehetett volna semmi helytálló kifogást emelni. Előfordultak vad csínyek, bárdolatlan kitérősek, aminthogy ez, fiatalemberekről lévén szó, nem is igen lehetett volna másképen; ám jellegük rendesen ártatlan volt, ha pedig valahol a romlottság legkisebb jele mutatkozott, úgy azt haladéktalanul és könyörtelenül kioperálták az intézet testéből. Elmondhatom, hogy éppoly tiszta szívvel hagytam el az intézetet, mint amilyenell odakerültem a szülői házból és azt hiszem, hogy a növendékek túlnyomó részénél ugyanez volt a helyzet.¹

Hasonló nyilatkozatok tömegét lehetne felsorakoztatni a jezsuiták volt növendékeinek tollából, de elég legyen itt Prohászka Ottokárnak 1908 szeptember 27-én Kalocsán a Szent Imre Kör vándorgyűlésén viharos tetszést aratott, nemes szívére és krisztusi alázatára jellemző vallomását idézni: „Az egész világ szemeláttára meg akarom csókolni az összes páterek kezét, akik engem ápoltak és neveltek, s tudom, hogy ezáltal tekintélyemen csorba nem esnék”.²

Jegyzetek

¹ Főbb források:

Institutum S. J. I—III., 1892—93. (Constit. pars IV.; Congreg. gen.; Ratio stud.)

Delbrel J.: Les Jésuites et la pédagogie au 16e siècle, 1914.

Duhr B.: Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge. I. (1907) 237—356; II. 1 (1913) 494—703. — Die Studienordnung der Gesellschaft Jesu, 1896.

Heimbucher M.: Orden und Kongregationen der kath. Kirche. III² 120—129.

Hermann J. B.: La pédagogie des Jésuites au 16e siècle, 1914.

Hets J. Aurelián: A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén, 1938.

Huonder Anton: Ignatius von Loyola, 1932; különösen 149—162.

Jablonkay: Loyolai Szent Ignác, Jézus-Társasága alapítójának élete és működése; különösen II. (1921) 246—280.

— Minő alapon tanítórend a Jézustársasága vagy a jezsuiták szerzete? Kalocsai Gimnáziumi Értesítő, 1927—28.

Knünz J.: Studienordnung der Gesellschaft Jesu; lásd: Koch Ludw.: Jesuiten-Lexikon. (1934) 1709—1715.

Mertz G.: Pädagogik der Jesuiten, 1898.

Meschler M.: Die Gesellschaft Jesu. (1912) 195—239.

Monumenta Historica S. J. — Monumenta paedagogica, 1901.

Müller G.: Unterricht und Erziehung in der Gesellschaft Jesu während des 16. Jahrh. — Lásd: Schmidt K.: Geschichte der Erziehung III.

Pachter G.: Ratio studiorum et Institutiones scholasticae S. J. per Germaniam olim vigentes. — Lásd: Monum. Germ. Paedag. II., V., IX., XVI. (1887—94).

Paulsen Fr.: Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart,² 1896.

Schimberg A.: L'éducation morale dans les Collèges de la Compagnie de Jésus, 1913.

² Resp. 231.

³ Meszlényi A.: A magyar jezsuiták a XVI. században, (1931). 57. k. és 127. k.

⁴ Brucker J.: La Comp. de Jésus, (1919). 516.

⁵ Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1777—1848. I. Térkép-melléklet.

⁶ Jablonkay: Jézustársaság; Katolikus Lexikon, II. (1931), 447.

⁷ Hets i. m. 9.

⁸ U. o. 18.

⁹ Koch Ludw.: Jesuiten-Lexikon, (1934) 1621.

¹⁰ Oeuvres posthumes de Frédéric le Gr. (Berlin, 1788), 8, 44; idézve Koch: Jes.-Lex. 618.

¹¹ Preuss: Urkundenbuch zur Lebensgeschichte Friedrichs des Grossen,⁹ (1833) 112. sk. Idézte Koch: Jes.-Lex. 618.

¹² Woodstock Lettres, 51 (1922 n. 1) 73.

¹³ Memorabilia S. J. VI. (1939) 784—789.

¹⁴ Pont. Universitas Gregoriana. Liber annualis (1939) 8. k. 251.

^{15a} Komárik J., Jézus-Társasága visszaállításának 100 éves évfordulója. (1914) 41.

¹⁶ Pont. Univ. Greg. Lib. an. (1938) 10.

¹⁷ „Deus scientiarum” art. 25 n. 2 b.

¹⁸ U. o. art. 25. n. 2. c.

¹⁹ Const. p. 4, cap. 12, n. 1; Ratio stud.: Reg. Prov. 1 és másutt.

²⁰ Const. p. 4, cap. 12, n. 3 c; Ratio stud.: Reg. Prov. 21. § 1.

²¹ Koch, Jes.-Lex. 479.

²² Memorabilia S. J.: VI., 346.

²³ Jablonkay, J. t. tanító és nevelő rendszere 88. és 89.

²⁴ Ratio stud.: Reg. Prov. 1.

²⁵ Ratio stud.: Reg. Prov. 22. 50.

²⁶ Jablonkay, Loyolai Szent Ignác... II., 277.

²⁷ Ratio stud.: Reg. Prov. 28.

²⁸ Finácz E., A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. I. (1899) 118.

²⁹ Ziegler Th., Geschichte der Pädagogik.² (1904) 110.

³⁰ Congr. gen. 2, decr. post elect. 9, et can. 2.

³¹ Ratio stud.: Reg. Prov. 22.

³² Jablonkay i. m. 277.

³³ Jablonkay, Jezsuiták iskolaügye; lásd: Kemény Ferenc, Magyar Pedagógiai Lexikon. I. (1933) 1002.

³⁴ Duhr, Die Studienordnung... 42.¹

³⁵ Kornis i. m. I., 297—8.

- ³⁵ U. o. II., 29. sk.
- ³⁶ Jablonkay u. o. 1002.
- ³⁷ Kornis i. m. I., 604.
- ³⁸ U. o. II., 31.
- ³⁹ Szekfű Gy., Magyar történet.¹ VI. 138. sk.
- ⁴⁰ U. o. 142.
- ⁴¹ Ratio stud.: Reg. comm. Professorum class. inf. 39—41; Reg. Scholast. ext. 7.
- ⁴² Hets i. m. 59—61.
- ⁴³ Jablonkay u. o.
- ⁴⁴ Duhr i. m. 56—64.
- ⁴⁵ Ratio stud.: Reg. Praef. Stud. inf. 38—40; Reg. comm. Prof. class. inf. 39—41; Reg. Scholast. ext. 7.
- ⁴⁶ Kornis i. m. I., 586—589.
- ⁴⁷ Várkonyi Hild., Büntetés; Magy. Ped. Lex. I., 292.
- ⁴⁸ Hets i. m. 62.
- ⁴⁹ Ratio stud.: Reg. Acad. et Praef. acad.
- ⁵⁰ Duhr i. m. 64—78.
- ⁵¹ Jablonkay, Loyolai Szent Ignác... II., 279.
- ⁵² I. m. 276.
- ⁵³ Kornis i. m. I., 552.
- ⁵⁴ Ratio stud.: Reg. Prov. 24.
- ⁵⁵ Kornis i. m. I., 539. sk.
- ⁵⁶ Jablonkay, Ratio stud.: Kat. Lexikon IV. (1933) 69. sk.
- ⁵⁷ Boehmer, H., Die Jesuiten.⁴ (1921) 60. és 160.
- ⁵⁸ Memorabilia S. J. VI., 788.
- ⁵⁹ Const. p. 4., c. 3. B.
- ⁶⁰ A Kalocsai Kollégium ötven éve (1910) 67.
- ⁶¹ Rempel, Das Jesuitenpensionat zu Freiburg in der Schweiz 1827—47; Stimmen der Zeit 114. (1927) 32. k.
- ⁶² A Kalocsai Kollégium ötven éve i. h.
- ⁶³ Pachter i. m. I., 411.
- ⁶⁴ A Kalocsai Kollégium ötven éve 77. és 79.
- ⁶⁵ Schwartz Robert, Die Geschichte des Kollegs der Ges. Jesu in der königl. Freistadt Sopron. (1935) 82. sk.
- ⁶⁶ Hets i. m. 48.
- ⁶⁷ S. 23., c. 18. de ref.
- ⁶⁸ Decr. 18. post elect.
- ⁶⁹ Decr. 26.
- ⁷⁰ Hets i. m. 37 k.
- ⁷¹ Congr. gen. 27., d. 134.
- ⁷² Szekfű i. m. 139—141.
- ⁷³ Apponyi Albert gr., Élmények és emlékek 27—33.
- ⁷⁴ A Kalocsai Jézustársasági Stefáneum Levelezőlapja. (1909) 4. sz. 14.

A Jézustársaság a missziók szolgálatában

Írta: REISZ ELEMÉR S. J.

Nagy alkotások mindig nagy eszményekből születnek. Jóbarát és ellenség egyaránt megegyezik abban, hogy Loyolai Szent Ignác alkotása, a Jézustársaság, egyike azoknak a szervezeteknek, amelyek emberileg fel nem mérhető szerephez jutottak az Egyház életében és az egész emberiség történetében. Sokan azonban nem tudják, hogy a Jézustársaság kezdettől fogva missziós, hithirdető rendnek indult s máig a hithirdetés teszi egyik legjelentősebb munkamezejét. A „hitetlenek elsegítése az igazsághoz” (iuvare infideles): ez a vágy töltötte be mind Loyolai Szent Ignácnak, mind első társainak a lelkét s ez az eszmény nyomta rá legjellegzetesebben pecsétjét a Társaság törvénykönyvére. A legújabbkori missziós írók nem alaptalanul tekintik a Jézustársaságot a korban legelső, szorosan vett missziós szervezetnek.

Az alábbiakban a rendelkezésünkre álló keret szűkös lehetősége szerint rámutatunk a missziók szerepére a *Társaság megalakulásában*, továbbá a missziós eszme megnyilatkozására a *Társaság alaptörvényeiben*, végül röviden vázoljuk azt a *munkát*, amelyet a Társaság 400 éves múltja folyamán a világmisszió szolgálatában kifejtett.

Történeti háttér

A 16. századot három tény avatja az emberiség történelmének egyik legkimagaslóbb korszakává.

Az egyik a *Conquista*, vagyis Spanyolországnak és Portugáliának szinte mesébe illő hódításai az újonnan felfedezett világrészen. Szinte egymást érik ennek a két versengő államnak világra szóló sikerei.

CABRAL 1500-ban felfedezi Brazíliát. 1505 és 1515 között a portugál flotta megsemmisíti a muzulmán tengeri haderőt Indiában. Cortez 1519-ben

megveti lábát Mexikóban. 1520—21-ben Magelhães körülhajózza a földet. Mindezek az események forradalomszerű újdonságokat hoznak magukkal a két anyaország életében. 1516-ban a burgosi Junta (Indiai Tanács) az indiánoknak megadandó szabadság mellett foglal állást. Portugáliában számos néger vonja magára a nép bámész pillantását. 1512-ben a lisszaboni udvarban, a lehető legnagyobb fénnnyel fogadják a kongói „hercegek” egy küldöttségét. Ugyanott bocsátják útjára az első fekete-bőrű püspököt, aki már a portugál fővárosban végezte teológiai tanulmányait és utána visszatért San Salvadorba. Az Amerikából hazatérő flották tömegesen hozták az indián rabszolgákat. Még a szerzetesházak szolgazemélyzetének jó része is ezekből az indiánokból vagy négekből került ki. Soha a világtörténelem folyamán nem táruult fel annyira tágas látóhatár a kereszténység számára, mint ezekben a mozgalmak években. A *conquistador* ünnevelt hőssé és szinte áhítatos lelkesedés tárgyává magasztosult a tömeg szemében.

Ezek a felfedezések és hódítások természetesen gazdasági szempontból is lényegesen új helyzetet teremtettek, hiszen a világkereskedelem színterét a Földközi-tengerről áttették az Atlanti-óceánra, Velence kereskedelmi hegemoniáját pedig átjátszották Portugália kezébe. Minket azonban sokkal inkább érdekelnek azok az új korszakot megnyitó következmények, amelyek a kereszténység életét érintették. Mind a két katolikus hatalom a felfedezések korszakának kezdetétől fogva tudatában volt azoknak az apostoli köteleességeknek, amelyek a koronájuk fennhatósága alá került új népek megtérítésével kapcsolatban merültek fel. VI. Sándor, II. Gyula és X. Leó nemcsak az új világrészek földrajzi elosztásában érvényesítették tekintélyüket a két birodalom közt felmerülő viták során, hanem azt is ismételten hangsúlyozták, hogy az államfőknek kötelességük az újonnan felfedezett színes népek megtérítését minden lehető módon előmozdítani. Erre nézve a legmesszebbmenő kiváltságokkal ruházták fel mind a portugál, mind a spanyol uralkodókat.

Ezek az államfők csakugyan szívükön viselték gyarmataik népeinek a megtérítését. Anyagi áldozatkészség szempontjából még elfogult történészek részéről sem érheti őket a szűkmarkúság vádja. Különbféle intézkedéseik, amelyek a hithirdetés biztosítását és előmozdítását célozták, általában véve igen üdvösek voltak. Hogy legnemesebb elgondolásból fakadó rendelkezéseik sem mindig értek célt, annak legfőbb oka az volt, hogy a gyarmati hatóságok és végrehajtó közegek lelkében igen gyakran a Mammon lett úrrá. Bármennyire visszataszítónak tűnik is fel azonban egyik-másik kalandor természetű hódítónak kegyetlen, néha valósággal vérszomjas eljárása az újonnan felfedezett országok lakosságával szemben, mégis kétségbevonhatatlan, hogy mind a portugál, mind a spanyol királyok

lelkében, valamint a két ország kimagaslóbb egyéniségeiben élénken élt a „conquista espiritual” eszménye. A területi hódítások gondolatával párhuzamosan járt, sőt nem egyszer az előbbinek igazi sugallójává lett a lelkek meghódításának, az Egyház terjesztésének a gondolata.

A korkép e futólagos vázolásánál nem térhetünk ki közelebbi részletekre, akár a gyarmatosítási módszerek ismertetése és bírálata szempontjából, akár pedig a hittedjesztésben követett akkori eljárásra nézve, csak annyit említünk meg, hogy jóllehet a dominikánus és ferences hithirdetőknek sokat kellett panaszkodniok a hódítók és gyarmatosok pénzsóvársága, kegyetlenkedései és erkölcsi szabadossága miatt, mégis csak sok szép eredményről is számolnak be a színes népek közt a hódítókkal karöltve végzett munkájuk nyomán. Egyik-másik hithirdető kalandos utazásai, legendába illő élményei szájról-szájra jártak az itthoniak körében és mindenkinek az érdeklődését ráirányították az új világrészekben folyó missziós tevékenységre. A *conquistadores* mellett ezek a kimondottan csak lelki hódítók álltak az érdeklődés középpontjában és amekkora éhséggel várták az itthoniak a híreket újabb hódításokról, ugyanolyan lázas figyelemmel kísérték a hithirdetők útrakelesével, működésével kapcsolatos ujságokat.

*

A másik nagy tény, amely a 16. század első harmadában kitörölhetetlen nyomot hagyott a történelem alakulásában: a *török rohamos térfoglalása Európában*.

PORTUGÁLIA kemény csapásokat mért ugyan az iszlámra Ázsiában, de ezzel Európában nem torpantotta meg félelmetesen növekvő hatalmát. 1521-ben a török elfoglalja Belgrádot, 1522-ben Rhodust, 1526-ban a végzetes mohácsi ütközetrel megnyitja magának az utat Bécs felé. Khair ed Din 1516-ban befészkei magát Algírban. 1534-ben Tunisz esik el. A Földközi-tenger, a Duna alvidéke, az egész Balkán a török kezében van. X. Leó a kereszténységet fenyegető török veszedelem ellen keresztshadjáratot hirdet és nagy erőfeszítéseket tesz a nemes terv megvalósítása érdekében. De a keresztény államokat — a Pireneusi-félsziget államain kívül — annyira lekötik belső gondjaik (a vallásszakadás!) és a politikai hegemóniáért folytatott versengés, hogy nemcsak önkéntes nagylelkűségre nem vállalkoznak az összereszténység érdekében, hanem még létük veszélyeztetettségét sem ismerik fel kellő mértékben. A pápa vészkiáltása Közép- s Észak-Európa államainak fájdalmas vergődése közepette a pusztában kiáltónak szavává vált.

*

A harmadik tény, amelyet figyelembe kell vennünk: a *hitújítás*. A 16. század első évtizedeiben ez még nem éreztette ugyan közvet-

len hatását Spanyolországban és Portugáliában, mégis meg kell említenünk azok között a kimagasló körteyvezők között, amelyek mély nyomot hagytak az Egyházat őszintén szerető nagy szellemek kifejlődésében.

A FRANCIA ÉS NÉMET EGYETEMEKEN sokat vitatták az új tanokat és önként adódott, hogy a nyíltan vagy titokban protestáns egyének csoportosulásaival szemben a katolicizmushoz hű szellemek is egymásra találtak és ösztönszerűleg bizonyos szellemi közösségekbe tömörültek. Emezeknek a lelkét az a — céljára nézve ugyan határozott, de a kivitelezés módjára nézve nagyobbára eléggé elmosódott — vágy töltötte el, hogy: az Egyház életében fellépett bajokon mindenáron segíteni kell!

*

Ebben a páratlanul mozgalmas korban, világrészek életének új irányt szabó esemény-áradatban, feszülő szellemi áramlatok mindjobban kiéleződő harcában nőtt fel *Loyolai Ignác*.

GYERMEKKORÁT valósággal átítatták a *Conquista* legendás történetei. Alig volt túl 20-ik életéven, amikor X. Leó meghirdette a keresztes-hadjáratot. Tudnia kellett arról, hogy Spanyolország és Portugália kitűzték a kereszt diadaljelét az új világrészekben. Hallania kellett arról, hogy a Szentszék a két anyaország uralkodóira bízta a tengerentúli országrészek népeinek a megtérítését. Portugáliában még fennállott „Krisztus hadseregének” (*Militia Christi*) rendje, amelynek tagjai azt tartották kötelességüknek, hogy meghódítsák az új földrészeket a kereszténység számára. Ignác katonai dicsőséget szomjazó lelke előtt sokszor el kellett vonulniok ezeknek a képeknek. Lovagias lelkületét nem hagyhatták érintetlenül a nagy hódítások lehetőségei az új világrészekben. Egy Albuquerque és Cortez kortársa és szellemi rokona már megtérése előtt is, a sokat ígérő katonai pályafutás kezdetén, csak a keresztény lovag nemes ábrándjaitól átítatott dicsőségvágygal táplálhatta ambícióit!

A missziós gondolat a rendalapító lelkében

A Jézustársaság alapítójának életében már megtérésének időpontjától kezdve megtaláljuk a missziók eszméjét. Már a Lelkigyakorlatokban az egyik alapvető elmélkedés a Krisztus királyságáról szóló, aki a „hitetlenek minden országát”, „az egész világot” meg akarja hódítani. A megtestesülésről szóló szemlélődésben is ismételtén ráirányítja figyelmét „az egész földkerekségre, tele emberekkel”... A megtért lovagnak Manréza után első dolga, hogy útrakel Jeruzsálem felé, mégpedig, hogy a lelkeken segítsen. P. Polanco szerint: Szent Ignác a szent helyek látogatása közben „hirdetni akarta a hitetleneknek az igaz hitet és Krisztus tanítását”. Tehát a misszió gondolata már 1523-ban középponti helyet foglalt el Szent Ignác lelkében. Évek multán, amikor Párizsban első társait gyűj-

tötte maga köré, az ő hatására, mint Rodriguez Simon tanúsítja, valamennyien „leírhatatlan vágygal voltak eltelve, hogy Jeruzsálembe menjenek és ott embertársaik üdvére szenteljék életüket”. 1534-ben a Montmartren tett fogadalmukhoz is azt a záradékot fűzték, hogy mindenekelőtt a Szentföldön igyekeznek az igaz hitet terjeszteni a pogányok között. Mindebből kétségtelen, hogy a missziók gondolata volt a *legelső cél*, amelyet a Jézustársaság alapító tagjai maguk elé tűztek. Nem későbbi toldalék volt ez, nem váratlan körülmények folytán utóbb felmerült módosulás. A protestáns Boehmer is azt mondja, hogy a mag, amelyből a Társaság kifejlődött, „a Szentföldön vállalandó mohamedán-misszióra irányuló diák-szövetség” volt.

Mikor aztán szentföldi tervük dugába dőlt s az első társak a további teendőkről tanácskoztak, a misszió gondolata itt is állandóan szemük előtt lebegett.

Mindjárt az első megbeszélésen ezt a kérdést tárgyalták: „Miután már magunkat és életünket felajánlottuk Krisztus Urunknak és földi helytartójának, hogy oda rendeljen, ahol hasznosabbnak látja működésünket, — akár Indiában, akár az eretnekek között, bármiféle hívők vagy hitetlenek között — megfelelő lenne-e, ha társaságba egyesülnénk és az engedmesség fogadalmával is lekötőnk magunkat?” E megbeszélésnek eredménye az lett, hogy nemcsak rendbe tömörültek, hanem elhatározták, hogy a hármas fogadalomhoz negyediket is csatolnak: a pápa iránt való különös engedmesség fogadalmát, hogy bárhova küldje őket, azonnal útrakelnek a világ bármely tájára, ahol az igaz hitet terjeszteni kell.

Még nem is történt meg az új rend pápai jóváhagyása, máris maga a Gondviselés jelölte ki az alakuló Társaság missziós rendeltetésének útját. III. János portugál király követe, Mascarenhas útján misszionáriusokat kért tengerentúli országai számára a „párizsi doktorok” közül, ahogy ekkor ezt a kis társaságot nevezték. III. Pál pápa 1538-ban ugyan visszautasította a spanyol királynak ilyen irányú kérését, azonban a portugál királynak engedett és két jezsuitát ígért neki, azok kiválasztását Szent Ignácra bízván. Ignácnak csak a választás körül lehettek nehézségei, mert valamennyi társa: Faber, Lainez, Bobadilla és Rodriguez Simon vágyainak netovábbja az volt, hogy külföldi misszióba jussanak. Mascarenhas névszerint Rodriguezt és Bobadillát kérte, mivel ezeket közelebről ismerte. Ignác 1540 márciusában útnak indította Rodriguezt és vele együtt — Bobadilla megbetegedése miatt — Xavéri Ferencet. Rodriguezt aztán a portugál király annyira megkedvelte, hogy magánál tar-

totta, de Xavéri Ferenc eljutott Indiába s mint tudjuk, a hithirdetői buzgalomnak ott valóságos csodáit művelte. Xavér Lisszabonból már akkor elindult missziója felé, amikor a Szentszék formailag még jóvá sem hagyta a Társaságot.

A Társaság törvénykönyve

A Társaság törvénykönyvét az itthoni hitvédelem, hiterősítés és hiterjesztés mellett a voltaképeni missziós eszme lengi át. Már a III. Páltól jóváhagyott alaptervezet (Formula Instituti) az új Társaságnak célját magát így jelöli meg: a Társaság „főképp arra alakult, hogy nagy gonddal szolgálja a lelkek előmenetelét a keresztény életben és tanban, valamint a *hit terjesztését*, nyilvános prédikációk és Isten igéjének szolgálata, a lelkigyakorlatok, a szeretet művei, főleg az ifjúság s az egyszerű nép oktatása által a hitben s a krisztushívők gyóntatása s lelki vigasztalása útján”. A III. Gyula által jóváhagyott tervezetben ez még világosabban így hangzik: Ez a Társaság „főleg azért alakult, hogy a hit védelmét és *terjesztését* s a lelkeknek a keresztény tanban és életben való előrevitelét szorgalmazza”. A 4. fogadalom értelme is az, hogy „bármit parancsolna a mindenkori római pápa a lelkek java és a *hit terjesztése ügyében* s bármely vidékre küld ki minket, vagy akár a törökök vagy bármi hitetlenek közé, akár Indiába is, vagy bármily eretnekek, szakadárok vagy más hívők közé, minden húzódozás vagy mentegetőzés nélkül azonnal engedelmeskedjünk, amennyire csak tőlünk telik”.

A Jézustársaság tehát nemcsak valóságban s talán a körülmények folytán fejlődött az Egyház egyik legerősebb missziós rendjévé, hanem kezdettől fogva s már alapelgondolásában is *missziós szerzetnek indult*.

Joggal írja a francia Goyau: „Először jelenik itt meg az Egyház életében egy szerzetesintézmény, amelyben az engedelmesség fogadalmá minden tag számára kötelességévé teheti a misszióba való küldetést és amelyben a rend tagjainak egy része erre külön fogadalommal is kötelezte magát.” Más szóval: Először alakult meg egy szerzet, amely ha nem is kizárólag, de kifejezetten a misszióknak szentelte magát. Először rendelkezik a pápa olyan szervezettel az Egyházban, amelynek tagjait a rendfőnök a missziókba küldheti, a nélkül, hogy az illetők maguk is kérelmeznék a misszióba való küldetésüket. Igaz ugyan, hogy a rendfőnök ritkán él ezzel a hatalmával, — rendszerint csak azt küldi ki a missziókba, aki ezt önként

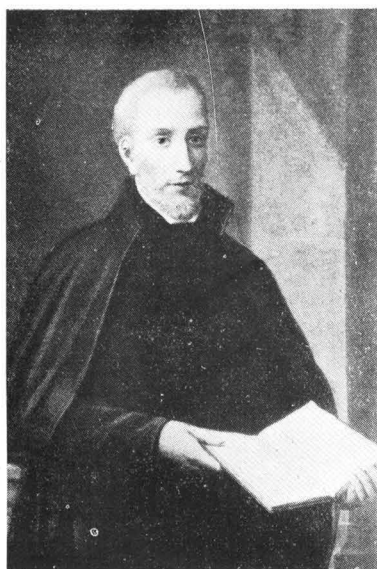
kérelmezi s kérelmezőben nincs is hiány soha — de a rend szabályai szerint megetheti a nélkül s voltak esetek, amikor meg is tette.

EZ EDDIG ISMERETLEN DOLOG VOLT az Egyház életében. Az eddigi szerzeteseknél sehol nem találjuk a külföldi missziókat a szerzetnek a sajátos munkái között. Szent Benedek szabályában egyetlen szó sem esik a misszióról; a domonkosrendiek eredeti szabályában sem szerepel még kifejezetten a misszió gondolata. Szent Ferencnek a szabálya említi, hogy ha valamelyik testvér Istentől sugalmazva arra érez ösztönzést, hogy a mohamedánokhoz, vagy más hitetlenekhez menjen, kérjen rá engedélyt a provinciálístól. A Szent Ferenc-rendnél tehát már kifejezetten szerepel a missziós tevékenység, a Szentszék megbízhatja a rendet missziós területekkel, az elöljáróknak kötelességük is buzdítani az alattvalókat erre a munkára, azonban senkit sem *kötelezhetnek* ennek a munkakörnek az elvállalására. Hogy mennyire más Szent Ignácnak az elgondolása a Társaság missziós munkáira nézve, elég lesz összehasonlítani a Szent Ferenc rendjének és a jezsuita rendnek két kiváló jogászát, akik ezt a kérdést tárgyalják. Carron Raymund neves 17. századbeli ferencrendi jogász azt a megállapítást teszi, hogy súlyosan vétkeznék az elöljáró, aki paranccsal kötelezné valamelyik alattvalóját, hogy misszióba menjen, mert az ilyen munkakör testileg és lelkileg egyaránt felette veszélyes. Suarez, a jezsuita rend nagy teológusa és jogásza viszont a jezsuita rendre nézve megállapítja, hogy a Társaság mindenegyes fogadalmas tagja egyszerűen az engedelmességi fogadalma alapján is küldetést kaphat elöljáróitól bármilyen misszióra, tekintet nélkül, hogy az a misszió közeli-e vagy távoli, veszélyes-e vagy sem. A Társaság Konstitúciói is rendszerint csak általánosságban beszélnek a „missziókról” és nem tesznek különbséget távoli vagy közeli misszió között. Az Általános szabályokban, amelyeket még Szent Ignác fogalmazott meg, de csak a halála után közölték a Társasággal, ezt olvassuk: „A mi hivatásunkkal együttjár, hogy a világ bármi részén megforduljunk, ahol Isten dicsőségére és a lelkek javára valamit tehetünk.”

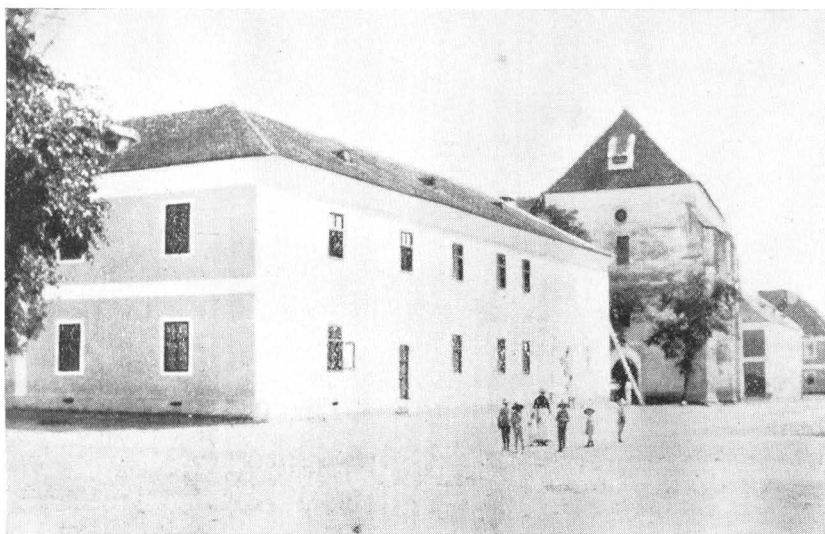
Hogy mekkora súlyt helyezett Szent Ignác a Társaság missziós működésére, kitűnik abból is, hogy maga erre a munkatérre mindig különleges figyelmet fordított. Már az sem jelentőség nélkül való, hogy a misszióknak adta oda legértékesebb és legkedvesebb fiát, Xavért s hogy ő maga hazulról állandóan a legnagyobb odaadással segítette őt nagy feladatában. Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a missziókba küldött utasításai által Szent Ignác vetette meg a modern missziós apostolkodás módszerének az alapjait. III. János portugál király jóindulatát mindenekelőtt arra használta fel, hogy 1542-ben Coimbrában tanulmányi házat alapított, amelyet ő a távolkeleti missziók szemináriumának szánt. Rómából és Párizsból 12 jezsuita papnövéndéket küldött Coimbrába, mint ennek az új kollégiumnak az első tanítványait. Számuk 1547-ben már 115-re emelkedett, közöttük előkelő portugál családok gyermekeit találjuk. A Társaság

*P. Aquaviva Kolos,
a Jézustársaság ötödik generálisa.
Egykorú római festmény.*

P. Possevino Antal pápai diplomata.

A gyulafehérvári Báthori-templom és jezsuita kollégium nyugatról nézve.

*Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek.
A bécsi csász. könyvtárból.*

*P. Pray György, a magyar történelmi
okmánykutatás elindítója.
L. Velics: Vázlatok.*

*Jogues Szent Izsák, kanadai vértanú.
(Az ujjakon láthatók a csonkítások.)
Rézmélynyomat 1644-ből.*

*P. Fáy Dávid, braziliai hitelhirdető.
Egykorú festmény.*

egész missziós történetében egyetlenegy kezdeményezés sem jutott ekkora jelentőségre, mint ez a kollégium: 1542-től 1725-ig 1650 misszionáriust nevelt Ázsia és Afrika számára, 1549-től 1724-ig pedig kb. 400-at küldött Brazíliába és Marañon vidékére. Csak ennek a coimbrai kollégiumnak volt növendékei közül 63-an vértanúhalállal haltak meg.

Hamarosan az alapítás után máris elindultak az első misszionáriusok Coimbrából. 1544-ben hárman Indiába, 1546-ban újra tízen szintén Indiába, 1547-ben négyen Kongóba, 1548-ban tízen, majd 1549-ben hatan Brazíliába. Lisszabon népe nagy ünnepélyességgel kísérte az apostolokat útjukra. Coimbra hamarosan a missziós életnek egyik központjává lett. Nemsokára egy indiai is megfordult az intézet falai között, sőt a nagy hírnévre szert tett első japán jezsuita, Bernát is. III. János maga taníttatott és kereszttetett meg a coimbrai kollégiumban egy indiai követet. Ugyancsak ott taníttatott egy mauritániai is, akit Ceuta püspöke kereszttelt meg.

Szent Ignác élete végéig a szívéen hordozta a coimbrai kollégium felvirágzását, ugyanakkor a megkezdett missziókról is állandóan gondoskodott. Minden hónapban az indiai missziók szándékára külön szentmisét mondott. Gyors térfoglalásukat a legnagyobb figyelemmel kísérte és mihelyt úgy ítélte, hogy a misszió eléggé kifejlődött, külön rendtartományi rangra emelte azt. Xavért elhalmozta bátorító és vigasztaló leveleivel. Az Indiából jött beszámolókat viszont lemásoltatta és kiosztatta a Társaság házaiban, sőt eljuttatta azokat a Társaság jötevőihöz is. Ezzel igen sok hivatást támasztott és sok adományt is ért el a misszió javára.

Xavér nem is győz neki gondoskodásaiért hálálkodni. 1552 január 22-én így ír: „Az ön hozzám való szent szeretete közölte velem azt az élénk vágyat, hogy látni szeretne, mielőtt földi életét befejezi. A mi Urunk Istenünk tudja, mekkora hatással voltak lelkemre ezek a szeretettől diktált szavak és mennyit könnyezem napnap után, valahányszor azokra gondolok. Örvendek azon, hogy ez még megtörténhetik, hiszen az engedelmesség számára nincs lehetlenség.” A Gondviselés azonban úgy rendelkezett, hogy a két nagy szent itt a földön nem találkozott többet egymással. Szent Ignác ugyan valóban hazarendelte Xavért, nem csupán barátsága és szeretete jeléül, hanem sokkal inkább azért, mert remélte, hogy Xavér hazatérése Európában nagy haszonnal járhat a missziókra nézve. Nagyon jól látta azt a hatást, amit ez a rendkívüli személyiség tizesztendős, legendákba illő apostoli működése után tehetett

a portugál királyra és a pápai udvarra, vagyis arra a két emberre, aki döntő szerepet játszott akkor a pogány világ megtérítésében. Amikor azonban Ignác 1553 június 28-án Xavéri Szent Ferencet csakugyan hazarendelte, ez már hat hónapja halott volt: Szancián-szigetén visszaadta lelkét Teremtőjének.

Ignác Xavér halála után is éppúgy szíven viselte az ázsiai missziók ügyét. Ugyanakkor azonban Afrikára és Amerikára is gondolt. III. János kérésére 1547-ben indította el az első hithirdető jezsuitákat Kongóba. Ez a vállalkozás rövid idő múlva félbeszakadt, a fiatal szerzet még nem rendelkezett annyi erővel, hogy minden feladatot vállalni tudott volna; Kongóban csak 300 év múlva valósultak meg Szent Ignác álmai. Nagyobb sikerrel járt a misszió Abesszíniában. Ez az egyetlen keresztény állam Afrikában állandóan nagy küzdelemben volt az iszlámmal, amely minden oldalról körülzárta. A népus szorongatott helyzetében Portugáliához fordult segítségért, s III. János azonnal értesítette III. Pál pápát és hangsúlyozta, mekkora jó származnék az Egyházra nézve, ha ezt az alkalmat missziós célból is kihasználná. Ugyanakkor kérte Szent Ignácot is, hogy tegye magáévá az ügyet s jelöljön ki neki pátert, akit etiópiai pátriárkának lehetne kinevezni. Szent Ignác P. Fabert jelölte ki erre a tisztségre. Abesszínia ekkor területre nagyobb volt, mint Olaszország, Franciaország és Spanyolország együttvéve. Ez természetesen nagy lelkesedéssel töltötte el Szent Ignácot; íme, itt az alkalom, hogy egész óriási birodalmat kiragadjunk az iszlám kezéből. Szent Ignácot annyira elragadta ez a lehetőség, hogy a portugál királynak a pápa jóváhagyása esetén felajánlotta az egész Társaságnak a segítségét, sőt kijelentette, hogy ő maga is hajlandó Etiópiába menni, hogyha a Társaság professzusai ehhez hozzájárulnak. Faber azonban meghalt s a portugál királyt is egyelőre más gondok költötték le, úgyhogy az abesszín misszió ügye késedelmet szenvedett. Mikor végre 1553-ban III. János jelezte, hogy most már elküldi a pátriárkát két segédpüspökkel és 12 jezsuita misszionáriussal együtt, Szent Ignác szinte úszott az örömben. Nuñez Barretót nevezette ki pátriárkának, aki eddig Marokkóban működött.

AMIG EZ ÉS HITHIRDETŐ TÁRSAI útnak indulhattak, ismét bizonyos idő telt el s Szent Ignác ezt a késedelmet arra használta, hogy a Rómában időző abesszíniai papokkal lépett érintkezésbe, lefordíttatta az újszövetséget etiópiai nyelvre, nagy anyagi áldozatok árán ki is nyomatta azt és 300 példányt elküldött belőle Lisszabonba. Előre beleélte magát azokba a különféle nehézségekbe, amelyek az új pátriárkát érhetik rendeltetési helyén, azért a pápánál egészen rendkívüli felhatalmazáso-

kat eszközölt ki számára és teológusokkal kidolgoztatta több erkölcstani kérdésnek a megoldását, hogy később a pátriárka ezek alapján dönthesse az esetleg felmerülő hasonló esetekben. Szent Ignác figyelme mindenre kiterjedt: ő maga írt kis tanulmányt az Egyház egységéről és a pápa primátusáról a „titokzatos János pap” számára. Ugyancsak kis útbaigazítást állított össze P. Nuñez számára, hogy milyen módszerrel próbáljon hatni a négus és a nép lelkére. Nem térhetünk ki ennek a rendkívül tanulságos dokumentumnak részletezésére, csak annyit jegyzünk meg, hogy ez is csodálatosan rávilágít Szent Ignácnak missziós szervezőképességére. A Társaság törvényei szerint a professzusok semmiféle egyházi méltóságot nem vállalhatnak. Itt pedig arról volt szó, hogy a misszió érdekében pátriárkává és püspökké nevezzenek ki jezsuitákat. Szent Ignác hosszas megfontolás után úgy döntött, hogy a szóbanforgó pátereket fel kell menteni erre vonatkozó fogadalmuk alól, egyrészt az ügynek kivételes fontossága miatt, másrészt pedig azért, mivel „lényeges különbség van a mi országaink püspökségei és az Etiópiában felajánlott között, mert az előbbiek fénnyel és kényelemmel járnak, az utóbbinál csak fáradság és munka várja az embert”. III. János szinte elragadtatással beszélt Szent Ignácnak az egész haditervéről és egész terjedelmében magáévá tette az abesszíniai misszióra vonatkozó utasításokat. 1556 március 30-án végre Nuñez pátriárka és társai elindulhattak Abesszínia felé. Sajnos a vállalkozás nem sikerült, mikor ugyanis megérkeztek, hamarosan kiderült, hogy Európában tévesen magyarázták a négus kérelmét, és a négus tulajdonképpen rászedte Lisszabont is, Rómát is. Valójában csak katonai szövetséget akart Portugáliától és néhány latin szertartású papot akart kérni az országában tartózkodó portugálok számára. De ez már nem tartozik ide.

Szent Ignácnak még halála előtt megvolt az a vigasztalása, hogy fiait elküldhette a távoli Amerikának meghódítására is. Még a rend jóváhagyása előtt, 1538-ban, V. Károly követe azt kérte a pápától, hogy adjon neki néhány hithirdetőt az új alakulat tagjai közül Mexikó számára. A pápa ekkor nem teljesíthette a császár kérését; nagyon kevesen voltak akkor még a rendtagok és a pápa nem akarta őket eddigi fontos munkakörükből kiemelni. 11 évvel később Szent Ignác végre teljesíthette III. János sürgető kérését és elküldhette az első expedíciót Brazíliába P. De Nobrega Emmánuel vezetése alatt (1549). A misszió hamarosan oly gyönyörűen felvirágozott, hogy még maga Szent Ignác 1553-ban külön rendtartománnyá emelhetette.

Nagyon messze vezetne akárcsak az alapítónak minden, a missziókra vonatkozó szándékát és fáradozását ismertetnünk, még lehetetlenebb pedig egy rövid tanulmányban arra a kérdésre bővebben megfelnünk, mikép valósította meg a Társaság a legelső kezdettől fogva a rendalapító elgondolásait a külföldi hittenjesztés mezején. Ez az ismertetés köteteket igényelne. Azért itt csak néhány összefogó vonásra kell szorítkoznunk.

A Társaság missziós munkája

Ha a Jézustársaság soha más hithirdetőt nem termelt volna, mint az egy *Xavéri Ferencet*, ezt a második Szent Pált, India és Japán apostolát, már ezzel is örök időkre beírta volna nevét a katolikus hitehirdetés évkönyveibe. Róla is egész kötetekben kellene szólnunk; kénytelenek vagyunk a részleteket illetőleg itt is a közkezen forgó irodalomra utalni.¹

A rendalapító missziós lelkülete, s főleg mindjárt az első időben Xavéri Szent Ferencnek s a többi misszionáriusnak levelei oly lángoló lelkesedést ébresztettek a Társaság tagjai közt a missziók iránt, hogy a rendtartományok vezetőit s magát a római központot állandóan levelek százai ostromolták a misszióba küldetés kegyéért. Főleg Xavér levelei borították valóságos lázba a Krisztusért nagy tettekre, sőt vértanúságra vágyó rendi fiatalságot. Maga Canisius Szent Péter, mint a német rendtartomány főnöke, az egész rendtartományt felajánlotta Szent Ignácnak a missziók számára. S valóban csakhamar egész hadoszlopok vonultak ki a világ legkülönbébb tájaira Krisztust vinni el a népeknek, amelyek évezredek óta sötétségben s a halál árnyékában ültek. Jellemző, hogy amikor pl. a fiatal braziliai hithirdető, P. Azevedo Ignác Európába jött vissza, hogy új hithirdetőket toborozzon, a rend tagjai közül csakhamar 39-en csatlakoztak hozzá, legnagyobb részt fiatalok, s indultak el Brazília felé, hogy aztán mindjárt az Azóri-szigetek táján kálvinista kalózok kezébe kerüljenek s egy szálíg vértanúságot szenvedjenek, még mielőtt céljukat elérték. De Ázsiába is egyre-másra indultak újabb és újabb hithirdető csapatok. Pedig akkor a hajózás rendkívül nehéz és veszélyes volt; sokszor nagy szerencsének tartották, ha három hajó közül kettő útközben el nem pusztult a viharokban.

A kezdeti lángolás primitív eszközökkel is beírta, de a 17. század elejétől kezdve a jezsuiták, alapítójuk szelleméhez híven, az észszerű és nagystílusú szervezett missziós tevékenység módszereit is nagyobb mértékben kezdték beállítani a hitehirdetés szolgálatába. Szinte egyszerre indulnak meg a világ legkülönbébb pontjain az ezirányú nagyszerűbbnél-nagyszerűbb missziós kezdeményezések.

Indiában P. de Nobili, a madurai misszió megalapítója érzi meg először, hogy a páriák megtérése még semmikép sem jelentheti

¹ L. Bangha: Képek a jezsuiták történetéből.

India megtérését, hogy ellenkezőleg: átütő hittérítői siker ebben a kasztrendszerben gondolkozó roppant birodalomban csak a művelt kasztok megtérítésén keresztül várható. Ezért maga is brahmává lesz, vezekel, bőjtöl, különös fejviseletet hord, s mindenképpen alkalmazkodik a magasabb kasztok szigorú életfolyamához. Ezzel megteremti az *alkalmazkodási* elv nagystílusú missziós módszerét, amely ugyan rengeteg ellentmondásra talál, sőt időnkint Rómában is helytelenítésbe ütközik, de végül is a missziós tevékenység termékeny és gyümölcsöző módjának bizonyul. Aquaviva Rudolf 1580-ban már a nagymogul udvarában hirdeti az evangéliumot. Felvirágzik a Xavér alapította Molukki-misszió is, valamint a hátsóindiai, főleg P. de Rhodes Sándor kezdeményezésére.

Ugyanakkor Kínában P. Ricci Máté hasonló elgondolással mint matematikus és csillagász férközik be a nagy falak közé, majd magába a császári udvarba, sőt a császár személyes kegyeibe, ahova mint egyszerű hithirdető soha semmi körülmény között nem férközhetett volna be. Valignani és Ruggieri ennek a zseniális úttörésnek tulajdonképeni kitervezői és megszervezői. Riccit követi Schall és Verbiest, az új módszernek hasonlóképp páratlan hatású és bámulatos energiájú alkalmazói. Ahol évszázadok óta egyetlen európaít sem tűrtek volna meg, oda most ezek a jezsuiták bejutottak: nem a nyílt hithirdetés által, hanem azzal, hogy napfogyatkozásokat mondtak be előre, óraműveket és vízigépeket szerkesztettek, ágyút öntöttek, megismertették a császárt s Kína előkelőségeit az európai naptárral, a hárfával, a távcsővel, a mennyiségtan, földrajz, csillagászat és európai irodalom csodáival. Maguk kitűnően megtanultak szanszkritul s az ősi indiai irodalom szentkönyveiből és klasszikusai-ból érveltek a keresztény alapigazságok mellett. Az eredmény csakugyan bőséges volt: Kínában szabad lett az eddig halálbüntetés alatt tilos keresztény igehirdetés és Kanghi császár már arra is gondolt, hogy egész óriási birodalmával együtt keresztény lesz. Nem a jezsuiták hibája, hogy ez a nagyszerű terv elakadt...

Míg Indiában és Kínában a jezsuita hithirdetők ilyen újszerű módszerekkel állították fel Krisztus diadalmas keresztjét, addig Dél-Amerikában egészen legendába illő kezdeményezésekkel írták be nevüket a rend tagjai a katolikus hitlejlesztés történetébe. Ezt a tevékenységet egyetlen szóval jellemezhetjük: *redukciók*. A jezsuiták a paraguayi redukciókban, e keresztény indián mintatelepekben és mintaállamban a keresztény gyarmatosításnak és népcivilizálás-

nak olyan csodáit teremtették meg, amelyeket azóta is csak tisztelettel és bámulattal emleget az elfogulatlan kultúrtörténet.

S miközben India, Kína, Dél-Amerika szinte rohamlépésben jutott előre a keresztény hit befogadása útján, Afrikában P. Paeznek sikerült, bárha sajnos csak rövid időre, megvalósítani Szent Ignác és Nuñez Barreto pátriárka álmát: egész Abesszíniát átvezetni a katolikus egységbe.

Ugyanakkor azonban Észak-Amerika mérhetetlen területein is mindenfelé ott sűrögnek-forognak a jezsuita hithirdetők, behatolnak Kalifornia és Kanada eddig ismeretlen vidékébe, felfedezik a Mississippit, vérüket ontják a huronok és irokézek között, segítenek keresztény kultúrát teremteni Mexikótól s az Antilláktól Montreálig és Quebecig. Brazíliában P. Anchieta művel valóságos csodákat, megalapítja többi közt São Paulo városát, ő építi brazíl földön az első iskolát s foglalja elsőnek rendszerbe a brazíliai ősnyelveket.

A jezsuita missziósok ott működnek a mohamedánok, valamint a keleti skizmatikusok között számos országban: a görög szigetekén, Konstantinápolyban, a Balkánon és főleg Perzsiában. Amikor a Társaság rendszeres üldözése a 18. század második felében megkezdődött, a Társaságnak 3276 tagja működött a pogány missziókban, ami az akkori viszonyok között egészen kivételesen nagy szám. A jezsuiták hitterjesztői tevékenységének a jelentőségét körünk egyik legkiválóbb misszió-történésze, Fr. Schwager S. V. D. ezekkel a szavakkal foglalja össze: „Legelsősorban a Jézustársaság kimagasló teljesítményének kell tulajdonítanunk, hogy a középkort követő missziós-korszak a legdicsőségesebb az Egyház közel kétezereves történelmében.”²

A jezsuita hithirdetés sajátosságai

Minthogy teljesen lehetetlen, hogy a jezsuita missziók változatos történetéről, legendás hőstetteiről, szembeszökő nagy alakjairól itt akárcsak vázlatos képet is adjunk, igyekeznünk kell inkább rövid vonásokban összefoglalni a Társaság missziós tevékenységének sajátosságait.

A Jézustársaság hithirdetői tevékenységét mindenekelőtt *a teljes odaadás*, az áldozatot nem néző, hősi elszántság jellemzi. Egy világ közepén, amelyben az idegen tájakra özönlő tömegek közt mindenütt csak önzést és evilági érzületet látunk, ahol csak az

² Die kath. Heidenmission in der Gegenwart, Steyl 1907, 16. I.

arany számít, meg a nő, a kényelem és a dicsőség, az evilági előnyök és élvezetek: itt egy több ezer embert számláló csapat, amelynek minden tagja rég leszámolt ezekkel a földi érdekekkel. Emberek, akiknek nem jelent semmit többé sem fény, sem dicsőség, sem kényelem, sem vagyon, csak egy: Jézus szeretete s a lelkek megmen-tésének izzó, lázas vágya, és akik éppen ezért szembeszállnak minden veszéllyel, kimennek a világ legzordonabb és legidegenebb tájaira, ezer nélkülözés, veszedelem, éhség, elhagyatottság közé, vademberek és vadállatok világába s minden testi-lelki erejük végső megfeszítésével fáradtságosan és verejtékesen egy-egy oázist teremtenek Krisztus keresztje számára. Más szerzetekben sem hiányzik ez a hatalmas, apostoli és hősi lelkület, természetesen; az életszentség és vértanúi készség másutt is gyönyörű diadalokat arat. De mintha itt ez a lendület és ez az odaadás kezdettől fogva különös erővel mutatkozott volna meg és máig sem mutatná leg-csekélyebb jelét sem annak, hogy ki akarna halni, el akarna hal-kulni a Társaság igazi fiainak lelkében.

Talán ennél is sajátosabb és egyénibb vonása a jezsuita hit-hirdetői tevékenységnek: a *tervszerűség*. Nemcsak tenni, dolgozni, áldozni és szenvedni Krisztus hitének terjesztéséért, hanem ezt a terjesztést lehetőleg okosan, szakszerűen, bizonyos messzemenő hadi-taktika programja szerint hajtani végre: ez itt az a vezérmotívum, amelyet a Társaság hithirdetői alapjában magának Szent Ignácnak zseniális hadászati szelleméből merítettek. A Társaság törvény-könyvének ama klasszikus fejezete, amely az apostoli munkák és munkamódok helyes egymásutánjáról szól (VII. 1), a jezsuita hit-hirdetőknek a vérükbe ment át. Nem pillanatnyi hevület, nem az egyéni ötlet, nem a hirtelen elérhető siker itt a legfőbb zsinór-mérték, hanem mindig a messzenéző s átfogó s az ehhez szabott tervszerű cselekvés. Ha pl. Xavéri Szent Ferenc szinte lázas nyug-hatatlansággal jár be egész hatalmas országokat, szinte csak végig-száguldvá rajtuk: ezt a felületes szemlélet elsietett, mélyre nem ható, külső eredményekkel beérő kapkodásnak nézhetné, holott valójában éppen nem az, hanem az ellenkezője: ő missziós-főnök volt, úttörő, hadvezér, akinek haditerveket kellett kidolgoznia egész Ázsia megtérítésére s azért mindent előbb maga akart látni s maga végigpróbálni, hogy aztán alattvalóinak s követőinek megjelölhesse a legcélravezetőbb utakat. A tervszerűség célkitűzése hajtja pl. abban, hogy Japánba siet, amelynek kiváló népi tulajdonságait any-nyira dicsérték előtte; hogy itt is először a császárral akar beszélni;

majd midőn észreveszi, hogy Japán megtérítésének kulcsa Kína: mindenáron oda igyekszik behatolni. A tervszerűség legmagasabb foka nyilatkozik meg a paraguayi redukciók intézményében is: a jezsuiták itt nem voltak szigorúan véve kezdeményezők, mert a redukciók gondolata eredetileg a ferencendi hithirdetőké volt, de ők ragadták meg ezt a missziós módszert legnagyobb erővel s céltudatossággal, s fejlesztették azt páratlan tökéletességre, nagyon jól látván, hogy az ilyen tervszerű és intézményes térítés sokkal többre visz, mint a mégoly odaadó, de tervszerűtlen fáradozás, amelynek gyümölcseit utólag mégis elpusztítja a meg nem felelő környezet.

Harmadik szembeötlő vonása a jezsuita térítésnek: az *alkalmazkodás*. A jezsuiták mindig megszívlelték az apostol mondását: „Mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit megnyerjek.” Tudták, hogy mellékes dolgokért a lényegét feláldozni nem szabad, s hogy a Krisztus-ország terjesztésének útjából lehetőleg el kell gördíteniök azokat az érzelmi akadályokat, amelyek nem annyira a pogányságnak, mint inkább a nemzeti szokásoknak és nemzeti kegyeletnek kifejezői. Innen indult ki az alkalmazkodási módszerük, amelynek hatalmas eredményeket köszönhettek, s amelyből aztán a más módszereket követők, a meg nem értők, néha talán féltékenyek részéről annyi és oly heves támadás irányult ellenük. Kína ma talán keresztény volna s vele együtt esetleg Japán is, ha akkor a jezsuiták módszerét a jóakaró félreértés el nem gáncsolja. A hosszú és kellemetlen emlékü rítusvita, amelyre itt részletesen nem térhetünk ki,³ végül is a jezsuiták módszereinek római elítélésével fejeződött be s a rendnek kétszáz éven át kellett viselnie a megbélyegeztetést, hogy túlságos engedményeket tett a „pogány” szertartásoknak; míg végre most, legújabban, XI. Pius és XII. Pius alatt, ismételten olyan újabb határozatot hozott ebben a kérdésben a Propaganda-kongregáció, amely a jezsuiták alkalmazkodási módszerét fényesen igazolja. Ezek a határozatok bizonyos kikötések és feltételek mellett újra megengedettnek jelentik ki a nemzeti szertartások tiszteletben-tartását az ázsiai országokban, még ha azok pl. Konfucse s az ősök emlékeztetésének szólnak is; és ebben arra az alapra helyezkednek, amelyet a jezsuiták mindig hangoztattak, hogy ezek a szertartások alapjában véve nem vallási, hanem csupán világi, nemzeti, családi és kegyeleti tények, s a babonás félremagyarázások elhárítására elég ennek a különbségtételnek nyílt hangoztatása.

³ L. Bangha: Képek a jezsuiták történetéből.

A jezsuita missziók az újabb korban

A Társaság feloszlata (1773), s azt megelőzőleg a portugál és spanyol rendtartományok megsemmisítése a missziókra nézve soha többé jóvá nem tehető csapást jelentett. Főleg a végső feloszlítás után számos missziós püspök szinte kétségbeesetten jelenti Rómába egész nagyszerű missziós területek árván maradását, felbomlását, megsemmisülését. Ezzel persze a feloszlatast keresztülerősztakoló szabadgondolkozó és janzenista miniszterek nem sokat törődtek, Rómának pedig meg volt kötve a keze. Csak lassan és hiányosan tudták más szerzetesrendek s világi-papi testületek hithirdetői, akiket a maguk missziós munkája amúgy is éppen eléggé elfoglalt, a jezsuita missziók helyén is újabb hithirdetői tevékenységet szervezni.

A visszaállítás (1814) után a Társaság hamarosan ismét megjelent a missziók terén is. 100 évvel visszaállítás után (1914-ben) 28 missziós-területen 1971 rendtagot foglalkoztat (1266 áldozópap, 229 papnövendék, 476 segítőtestvér). Ez a szám a legutóbbi 25 év alatt majdnem megkétszereződött. 1939-ben ugyanis 2145 áldozópap, 975 papnövendék és 665 segítőtestvér, vagyis összesen 3785 jezsuita hithirdető működött a rend 47 nagy missziós-területén. Nem kellett hozzá száz év és a Jézustársaság ismét a legelső helyre jutott a misszionáló szerzetek között. Ha a régi Társaságban, főleg a portugál és spanyol páterek jártak elől a missziós tevékenységben, most a vezérszerepet a franciák vették át s nyomukban a belgák. Kimagasló jezsuita hithirdetők e korban: P. de Smet Észak-Amerikában, P. Lievens és Hoffmann Indiában. A Társaság egyik fáradságos, de nagyjelentőségű missziós kezdeményezése a tokiói katolikus egyetem, valamint a többi missziós egyetemek: Bombay, Calcutta, Trichinopoli, Zikawei, Beirut. Az új Társaságban főleg a bennszülött papság nevelésére fordít a rend nagy gondot s e célból egész sor missziós szemináriumot vezet az egyes missziós országokban. A tulajdonképeni igehirdető misszionáláson kívül lapok, nyomdák, kórházak, csillagvizsgálók állnak a hiterjesztés és hiterősítés szolgálatában. A missziós lelkesedés felkeltése és ébrentartása az itthoni katolikusok közt szintén nagy gondja a Társaságnak; 30 körül jár csak az itthoni missziós folyóiratok száma.

Szerényebb kezdetek után (a délafrikai Zambéziben) 1924 óta a magyar jezsuita rendtartomány is erősebben résztvesz a hithirdetői tevékenységben, nevezetesen Kínában a hopehi Táming vidékén; ez a missziós terület mint önálló misszió 1936 óta van a

magyar rendtartomány vezetése alatt. Első főnöke P. Szarvas Miklós, apostoli prefektus. A Kínában működő magyar rendtagok száma közel 40.

Befejezésül meg kell említenünk még, hogy a missziós munka kezdettől fogva számos vértanút is követelt a Jézustársaságtól; az 500-at jóval meghaladja ama jezsuiták száma, akik a tulajdonképeni missziók területén ontották vérüket Krisztus hitéért. Legnevezetesebb missziós vértanúi a rendnek: Miki Szent Pál, Szoán Szent János és Kizai Szent Jakab (Japán), B. Britto János (India), Brébeuf Szent János, Jogues Szent Izsák és társaik (Kanada).

*

Ezek a vázlatos vonások is eléggé igazolják azt, hogy a Jézustársaság máig hű maradt nagy alapítójának, Szent Ignácnak örökségéhez. Az az eszmény, amely a kemény és dicsőségre vágyó katonát Manréza magányában Krisztus országa egyik legkiválóbb harcosává avatta, tovább él a Társaság fiaiban. Ez az eszmény az önfeláldozásig, önmegsemmisülésig menő szeretet Krisztus iránt. Aki igazán szereti Krisztust, az nem kereshet és fogadhat el mást itt a földön, mint azt, amit Krisztus keresett; ez pedig a szakadatlan munka, nélkülözés, szenvedés, lassú felörlődés Isten dicsőségének az előmozdítása érdekében, mégpedig a lelkek üdvösségének előmozdítása által. Ez az eszmény vezérelte ki Szent Ignác fiait 400 éven át Krisztus országának legnehezebb harctereire, ez tartotta meg bennük a lelkesedést az emberfeletti munka és a sok veszély közepette, ez tette kívánatosá számukra a megkínztatást és a vértanúhalált. „Krisztus szeretete sürget minket.” (II Kor. 5, 14.) Ám „a szeretet türelmes, nyájas... mindent eltűr... mindent remél, mindent elvisel”. (I Kor. 13, 4. és köv.)

A Jézustársaság és az egyházi tudományok

Irtta: BORBÉLY ISTVÁN S. J.

1537 és 1539 között Velence és néhány más középítaliai város polgárai megütközéssel tekintettek néhány különös életű, idegen férfiúra. Kettesével vagy egyenként léptek föl és amerre csak megjelentek, mindenütt komoly és imádságos életet mutattak. Szakítani látszottak a hagyományos polgári józansággal, nem számított előttük semmit a vagyon és a szórakozás s bár a szent tudományokban is alapos jártasságot árultak el, mégsem törekedtek valamely tanszék elnyerésére, sőt a tanult embereket csalogató egyéb kitüntetések is hidegen hagyták őket.

Aki életkörülményeikbe közelebbről is bepillantott, megtudhatta róluk, hogy javarészből a párizsi egyetem végzett növendékei, többnyire felszentelt papok, akik erre a csodálatos, új életmódra idősebb spanyol vezetőjük, Magister Iñigo irányítása folytán szánták rá magukat. E felvilágosítás után még nyilvánvalóbb lett az ellentét, amely a Párizsban szerzett tudományos cím és a nyomorúságos életmód között jelentkezett. Ilyenkor bizonyára több becsvágyó olaszban fölébredt az a gondolat, hogy ezek a derék férfiak egy rajongó spanyol kedvéért elrontották az életüket, mivelhogy haszontalanul, paragon hevertetik azt a tudást és azt a műveltséget, amellyel tisztességet, egyházi méltóságot, esetleg nagy nevet szerezhettek volna.

Nehéz lett volna ezekben a napokban e különös életű férfiak jövődjét előre látni, s főleg elhinni, hogy az idegenek olyan szerzetesrendnek lesznek első tagjai, amely a következő századokban az egész művelődésre, különösen pedig az egyházi tudományokra döntően nyomja majd rá a saját szellemiségének bélyegét. Az új életmód első szárnypróbálgatásainál még ma is, a történelem adatain keresztül, csak azt látjuk, hogy a vezető Magister Iñigo személyében a 16. század több szellemi áramlata olvadt össze nemes eredetiségben. Iñigo baszk eredetű spanyol volt. Abból a népből származott,

amely az akkori lelki forradalom izgatott légkörében is leginkább megőrizte hűségét a római Egyház iránt. Egyébként maga is nagy lelki megrendülések után igyekezett Istent megtalálni. Ám ebben a fordulatban is eredeti: nem vonult szerzetbe, ahogy mások tették volna, az Izabella királynő és Ximenes bíboros buzgólkodása folytán megújuló spanyol szerzetesi élet nem vonzotta őt. E helyett a németalföldi és rajnavidéki „devotio moderna” („új áhítat”) egyéni vallásosságot elmélyítő hullámai jutnak el hozzá. Kempis Tamás Krisztus követése és minden bizonnyal Cisneros apát könyve növelték buzgóságát és segítették arra, hogy megtalálja önmaga számára a legfőbb életszabályt. Lelkisége a zárda fegyelme helyett a szív iskolájában iparkodott az embereket keresztény jámborságra nevelni. Az így bensőségesse vált lelkek számára azt hirdette, hogy katonai céltudatossággal, az éppen felmerülő szükségletek szerint álljanak Krisztus országának szolgálatába.

Ezeknek az elveknek nyerte meg a kemény akaratú spanyol fiatalabb párizsi társait is. Iskolájában ezek is végighaladtak az egyéni vallásos életet elmélyítő lelki előhaladás szakaszain. Lelkiségük alakítása mellett később a párizsi tanulmányok emléke szinte elhomályosult bennük. A megszerzett teológiai tudás legfeljebb annyiban volt fontos nekik, hogy a lelkek gondozásában hasznát látták.

Csak később tűnt ki, hogy a kis csapat jövőjében mekkora szerep jutott a hosszas párizsi tanulmányoknak.

Amikor először jelentek meg Rómában, ketten közülük a pápa asztala mellett vitatkoztak teológiai kérdésekről. Ez még jelentéktelen esemény: a Fernese-pápa, aki fiatalabb korában egyéb mulatóságokat sem vetett meg, most az Egyház reformjának gondjaitól körülvéve ilyen dolgokban keresett szórakozást. Később, midőn Ignác végleg Rómában telepedett le, két fiatal társa a Sapienza-egyetemen kapott tanári megbízatást. Ez már komolyabban mutatta, hogy a párizsi tanulmányoknak súlya volt. De itt sem állhattak meg. Olyan válságba sodródott az Egyház, olyan kötelességek háramlottak a pápára, hogy a készséges új gárdának szinte elsősorban a tudományos fegyverzetét kellett segítségül hívni. A protestánsok németországi előtörései, a nagy paphiány és a meglévő klérus szégyenletes tudatlansága sürgősen diktálták a teendőket. Faber és Le Jay Németországba mentek és a protestánsokkal mérték össze fegyvereiket, Lainez és Salmeron pedig a trienti zsinaton remekeltek. Ignác látja, hogy a köréje sereglő fiatalembereknek is jó képzést

kell nyújtani, ezért a párizsi, löweni és spanyol egyetemekre küldi őket. Rómában az alapító megteremti a Germanicumot, Augsburgban Canisius tart tudományos előadásokat. Egyre érezhetőbb a szükséglet, hogy magának a rendnek kellene gondoskodni növendékei alkalmas képzéséről. Még Ignác maga megkezdte ezeknek a házaknak alapítását s gondoskodik róla, hogy a jezsuitákkal együtt a híres „modus parisiensis” is meghonosodjék. Az ifjú jezsuita tudósok irodalmi tevékenységükkel gátat vetnek a protestáns könyváradatnak. Így indul el a Jézustársaság munkája az egyházi tudományosság területén.

Amikép a kezdetet céltudatos lendület, vállalkozó merészség és ügyes alkalmazkodás jellemezte, úgy a későbbi századokban is megmaradtak ezek a tulajdonságok. A rend teológiai főiskolái meghonosodtak az egész világon. A protestánsok egyházellenes támadásai közt a jezsuiták az első sorokban küzdenek. Néha ők maguk vezetik a harcot, máskor erős fegyvertársként működnek, de mindig ott állanak a támadások középpontjában.

NEM KÖNNYŰ DOLOG röviden összefoglalni ezt a hatalmas tevékenységet, kidomborítani sajátosságait, rámutatni hatásaira és megkeresni azt a szellemiséget, amely a munka sokrétű megnyilvánulásait áthatotta. A nehézség leginkább onnét ered, hogy bár a tudományos teljesítmények anyaga aránylag könnyen hozzáférhető, egységes szempontból alaposan eddig senki nem dolgozta föl az egészet. Az eredmények megítélésében pedig még elég gyakran szóhoz jutnak bizonyos régi ellentétek; újabban a szellemtörténet ingadozásai és általánosításai helyeztek akadályokat a higgadt ítélkezés útjába. E nehezítő körülmények tudatában nem törekszünk másra, minthogy bemutassuk a jezsuita egyházi tudományosság főbb érdekességeit és jellegzetesebb vonásait. E célból először megismerkedünk azzal a szellemi termőtalajjal, amelyből ez a tudományosság kinőtt, utána végigtekintünk a munka terjedelmén és értékén, végül néhány gondolatot szentelünk annak a kérdésnek, hogy a jezsuiták teológiája milyen irányzatot juttat kifejezésre.

Az egyházi tudományosság a rend fellépése előtt

A 16. századdal az egyházi tudományosság is fordulóponthoz érkezett. A közel két évszázadon keresztül nagy befolyásnak örvendő nominalista teológia ekkor érkezett el teljes belső elsorvadásához. A szellemi vezetést azok az irányok vették át, melyeket részben a nominalizmus nevelt naggyá, részben tőle függetlenül formált ki az európai gondolkodás.

A 14. SZÁZAD ELEJÉN KEZDŐDŐ NOMINALIZMUST a klasszikus skolasztikától eredetileg az a felfogás választja el, amely szerint általános fogalmaink nem bírnak alappal a tárgyi világban, hanem csak kényelmes jelek

a gondolatainkban szükséges rendszerezés megteremtésére. Ez az eleinte jelentéktelennek látszó tudományos nézeteltérés később gyökeresen különböző szellemiséget eredményezett. A klasszikus skolasztika gondolatvilága a tökéletes összhang, a teljes belső rend jegyében alakult ki. Az okoskodásunkkal mindig együttjáró nagy apóriák: gondolat és valóság, egyén és közösség, hit és ész, természetes és természetfölötti, megnyugtató feleletet és kielégítő összefüggést nyertek Szent Tamás bölcseletében. Ezzel szemben a nominalizmus, alapelvének logikus következményeként, szinte az egész világot bensőleg összefüggéstelen részekre bontotta szét. Onállósult benne a tapasztalati kutatás, különálló foglalkozássá lett a vitázó ügyesség, megjelent előtte az egyén teljes belső utánozhatatlansága, s úgy fogta föl a közösséget, mint az egyénre ható értelmetlen kényszert. A hitet kizárólag a kinyilatkoztatásra és az Egyház tekintélyére alapozta, a természetes ismeret birodalmában szélsőséges kételkedésnek hódolt. A természetfölötti rendben nem ismerte föl a természetes világhoz simuló belső tartalmat; a természetfölötti világot egészen Isten szabad tetszéséből magyarázta, amelynek nem kell tekintettel lenni még bizonyos belső összefüggésekre sem.

Néhány szerzetes iskolát nem számítva — ezekben tovább őrizték a klasszikus skolasztika tanításait — az említett két században a nominalizmus erősen hatalmába kerítette a lelkeket.

SZÁMUNKRA ENNEK AZ URALOMNAK nem a tanításai jelentősek, hanem az az általános hatás, amelyet a teológia művelésére gyakorolt. Szembetűnő, hogy a dialektikai mesterkedés, a száraz, elvont, fogalmi megkülönböztetésekben és felosztásokban tetszelgő előadásmód szinte eltorzította a tudományos műveket. Csak a beavatottak és azok is kényelmetlen erőfeszítés után tudtak behatolni ezekbe a titokzatos tartalmú iratokba. De ha még annyi fáradság után valami biztos tudást szerezhettek volna! A szerzők és könyveik a kételkedést és a bizalmatlanságot terjesztették. A könnyelmű és felelőtlen egyéneknél ez a módszer néha valóságos hitelenséghez vezetett, míg a komolyabb és vallásos lelkek, mint a 15. század nagy német teológusa, Biel Gábor, a legtöbb kérdésnél mint utolsó mentődeszkába, a kinyilatkoztatásba és az Egyház tekintélyébe kapaszkodtak. Azonban a Szentírás és az egyházi döntések kezelésében nem jártak el nagyobb szerencsével, mint a teológiai igazságok kutatásában. Itt is a szavak boncolgatása, a mondatok elemzése és mérlegelése volt a fontos, nem pedig az átfogó és az életre tekintő szemlélet.

Érdekes sajátossága még ennek az iránynak, hogy a problémák súlya elől szívesen menekült az *egyéni vallásos élmény* vizsgatásába.

Ezt a hangulatot fejezi ki a nominalista korban író Kempis Tamás mondása: mit használ nagy tudománnyal vitatkoznod a Szentháromságról, ha alázatosság híján nem tetszel a Szentháromságnak? (Krisztus köv. I. 1.) Végül mivel az Egyház még nagy tekintélynek örvendett s az egyházi pályafutás szép megélhetést ígért, azok, akik egyházi téren akartak felemelkedni, a teológiai tanulmányokból csak a legszükségesebbet, a kánonjogot végezték el. Ez tökéletesen elegendő volt a külső boldoguláshoz. Eck János is céloz erre az általános fogyatkozásra a würzburgi káptalan prépostjához írt

egyik levelében: „Mivel már magas méltóságra jutottál az Egyházban, szeretnék megnyerni, hogy elhagyd a jog jól fizető tanulmányozását s helyette csak a teológiának szenteld magad.”¹

A nominalista teológia hatása alól a kezdő protestantizmus teológusai is alig vonták ki magukat. Luther maga is azoknak a típusoknak egyike, akik a nominalista teológiát üzve, inkább személyes vallásos élményeikben kerestek súlyos kérdéseikre megoldást. Ha műveiben jelentkezik is a szenvedélyes és nagy képzelőtehetségű ember egyéni írásművészete, mellette megvan a kor teológiai iskolájának minden kicsinyessége, szörszálhasogatása, s az egykori vitatkozók mindenáron való diadalkeresése. Ezért írta róla még Harnack is, hogy Luther külső bemutatkozásában és néha lelke legmélyén is középkori lélek és az ébredező új szellemmel szemben ősi katolikus jelenség. Részben ebből a körülményből magyarázható meg, hogy az első teológiai viták katolikusok és protestánsok között nem a tárgyi igazság oldaláról, hanem a személyek és szenvedélyek szerint értékelték az embereket. Innét eredt az is, hogy az első iratok a nominalista teológia szerencsétlen köntösében láttak napvilágot és sem a közönséget nem keltették érdeklődésre, sem egymás gondolatait ügyesen és közvetlenül nem tudták megragadni.

Ezzel a szellemi megmerevedéssel szemben nem késztett a visszahatás. A kintről támadó leghatalmasabb ellenfél a humanizmus volt. A klaszikus formák és a platói szárnyalás kedvelői érthetően nem barátkozhattak meg a nyelvi bárdolatlanság és a bölcséleti kicsinyeskedés bajnokával. Még elkeseredettebben ellenkezett a humanizmus a régi teológiai irányzattal az ébredező történelmi kritika miatt. A teológusoknak kevés érzékük volt ama kérdések iránt, melyek a teológia történelmi jellegével voltak kapcsolatban. Viszont a humanisták igyekeztek utána nézni az írásművek származásának, eredetiségének, a fordított könyvek megbízhatóságának. 1430-ban Cues Miklós már gyanúsnak tartotta a hamis Decretálisok néhány részletét. 1440-ben pedig Valla Lőrinc az apostoli hitvallás eredetiségét bírálta. Megkezdik a Vulgata szövegének a göröggel, sőt a héberrel való összehasonlítását; ez a törekvés vezette Erasmust is, hogy 1516-ban kiadja Újszövetségét „ad graecam veritatem” (a görög szöveg igazsága szerint).

Nem maradhatott nyom nélkül az sem, hogy a görög nyelv utáni érdeklődés és a Konstantinápolyból nyugatra érkező görög menekültek felhívják a figyelmet a görög szentatyákra. Az 1519-ben megtartott lipcsei vitatkozásokon Eck János meglepődött a Luther által felhozott sok olyan görög szövegen, amelynek ő még a létezéséről sem tudott. Ha nem is az eredetiben, de latin fordításban, a görög szentatyák számos kiadást értek el. Sok fogymatkozás tapadt e kiadásokhoz, de az áramlatot többé nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A humanizmus hatása tehát mindinkább megéreződött a teológusok munkáján. A tökéletesebb irodalmi formák igénye és a történelmi elmélyedés magukkal hozták, hogy szélesebb áttekintéssel és

¹ Epistola de ratione studiorum suorum. 1538 február 2-ról Corp. Cath. fasc. 2. p. Idézi: A. Hayen: Saint Robert Bellarmin et les principaux courants théologiques de son temps. Nouvelle Revue Théologique. 58. (1931) 385—396.

elfogadhatóbb előadásban kezdték írni a könyveket, a pontos történelmi és irodalmi megalapozottság pedig a teológia művelődésének elengedhetetlen kellékévé kezdett válni.

Téves volna azonban a teológia 16. századbeli újjászületését kizárólag a humanista befolyásnak tulajdonítani. Közvetlenebb változások is erősen hozzájárultak a hittudomány újjáébredéséhez. Így első helyen a visszatérés a 13. század skolasztikájához. Minél inkább világos lett a nominalizmus csődje, annál nagyobb buzgósággal fogtak hozzá még a humanista műveltségű komolyabb emberek is a skolasztika virágkorabeli gondolatainak továbbfejlesztéséhez.

ENNEK A FORDULATNAK LEGISMERTEBB HIRDETŐJE a mozgalmas életű domonkosrendi generális, majd bíboros, *Thomas de Vio Cajetanus* (1469—1534).

Mellette a spanyol *Vitoria Ferenc*nek vannak igen nagy érdemei. Ő keltette Szent Tamást szinte új életre. Mint a salamancai teológiai kar tanára (1526—46), eleven szellemével, széleskörű érdeklődésével és világos ítélőképességével sok tanítványt szerzett, akik később az ő szellemében művelték az egyházi tudományokat. Az ő hatására történt, hogy Petrus Lombardus Szentenciái helyett Szent Tamás *Summa theologiae*-jét kezdték alkalmazni vezérkönyv gyanánt. Ennél is fontosabb, hogy a teológiai bűvárkodás egész szellemét átalakította.

SAKITOTT A MEDDŐ NOMINALISTA FOGALOM-elemezgetéssel, de nem esett a másik hibába sem, hogy Szent Tamás követésében aggályoskodva ragaszkodjék hozzá minden részletkérdésben is. A középkor nagy tanítójának egyetemes szempontjait, merész összefoglaló képességet és az élettel való kapcsolatot tartotta szem előtt; ezért foglalkozott korszerű jogi kérdésekkel is, főleg a háborúról és békéről írt művében. Tanítványai közt nagy nevek szerepelnek: Melchior Cano, Dominicus Soto, Petrus Sotomayor, Medina, Dominicus Bañez. A trienti zsinaton résztvevő teológusok közül 66 volt a salamancai egyetem tanára vagy növendéke. A mester eredeti és merészen újító szellemét leginkább talán Melchior Cano örökölte. Halála után megjelent *De locis theologicis* (a teológiai elvekről) c. munkájában gyökeresen rendet teremt a teológia elméletében és módszerében. Azt a határozatlanságot, mely a teológia és a bölcselet, a történelem és a hittudomány viszonyaira nézve még a középkori nagy skolasztikusoknál is megtalálható, Cano evvel megszüntette. Abban az időben, midőn a teológiának a protestánsokkal szemben új feladatokat kellett megoldani, teljesítménye fontos szükségletet elégített ki.

A salamancai iskola jellemzéséhez hozzátartozik még az is, hogy a teológusok írásmodora tekintettel van a humanizmus szép formát kívánó szellemére. E törekvés már Vitorianál tapasztalható, Canónál talán túl is lépi a kívánatos kereteket. Ez az örömdetes

változás azt is meggyőzően hirdeti, hogy a humanizmusnak és középkori művelődésnek kapcsolata mekkora segítséget nyújtott a 16. században meginduló belső katolikus reformnak. Figyelemreméltó az is, hogy ez a szellemi szövetség ilyen arányokban spanyol földön jön létre: ott, ahol a közszellem sajátságos alakulása, de különösen Ximenes bíboros buzgótsága és humanista műveltsége már a század elején egyesítette a későbbi barokk katolikus kultúrának e két elemét.

NEM JELENTÉKTELEN HATÁSSAL VOLT a teológia felfrissítésére a katolikus és protestáns ellentét következtében megkezdődő *vitatkozó irodalom* is. Eleinte ezek a művek is magukon hordozták a nominalista szellem valamennyi hibáját, sőt még tetézték azokat nyers és értelmetlen szenvedélyességükkel. Lassanként azonban megértik a szerzők, hogy ha eredményt akarnak elérni, meg kell érteniök a mások álláspontját, bele kell helyezkedniök az ő gondolkodásukba és a beavatottak szakkifejezései helyett érthetően és világosan kell írniok. A legkiválóbb polemikus termékek éppen a tárgyilagos megítélésben, a világos előadásban és a gyakorlati élethez alkalmazkodásban tűnnek ki. Ez az új tárgyalási mód azonban nem maradhatott hatás nélkül az előadás világosságára.

Végül a század második felében újabb tényező adott a katolikus teológiának nagy lendületet. 1563-ban fejeződtek be a trienti zsinat tárgyalásai. Eddig nem volt még egyetemes zsinat, amely a katolikus hit igazságait annyi rendszerességgel, oly alaposan és részlegesen fejtette volna ki, mint a trienti. A katolikus hitnek e határozott kifejtése erős serkentést adott a teológusoknak. Megszűntek az ingadozások, véget ért az a bizonytalan állapot, melyben még a katolikusok is bizonyos kompromisszumokon törték a fejüket, mindenekfelett pedig ismét bebizonyosodott a tanító Egyház csodálatos irányító ereje. A zsinat tanítását terjeszteni, magyarázni, kifejteni a teológusok feladata volt. Ez a munka is a teológiai ismereteknek elmélyülését hozta magával.

A Jézustársaság tudományos aranykora (1540—1660)

Ebben a környezetben kezdette meg tudományos működését a Jézustársaság, főleg amióta az első évtized eredményei megmutatták, hogy a teológia művelése a rendre nézve elsőrangú apostoli kötelesség. A német protestánsokkal való érintkezés csak növelte ezt a felismerést. A tévedés leküzdéséhez alapos tudásra volt szükség. A Szent Ignác fogalmazta rendi alkotmány V. része számol már olyan tanulmányi házak létesítésével, amelyek fiatal rendtagok és kívülállók számára humanisztikus képzés mellett a hittudományban is

alapos oktatást nyújthatnak. Szent Ignácot főleg a párizsi tanulmányi rendszer vezette. Nemcsak az intézetek szervezésében, hanem a tananyag megválasztására és az előadás módjára vonatkozó rendelkezéseiben is érvényesültek a párizsi tapasztalatok. Hangoztatja, hogy a legfontosabbnak a skolasztikus teológiát, a hitigazságok értelmi áthatolását kell tekinteni. Mellette maradjon elég alkalom a pozitív tanulmányokra, főleg a Szentírás megismerésére. A teológia előadásaira Szent Tamás Summa Theologiae-ját ajánlja vezérfonalul, bár megengedi, hogy a régebbi szokás szerint Petrus Lombardust is használhatják. Általános elvként pedig azt hangoztatja, hogy a tanítás biztonsága és egysége legyen a legfőbb zsinórmérték. E rendszabályok egyszersmind megjelölik azt a szellemet, amelyben a jezsuiták teológiai oktatása ma is folyik. Ennek a szellemnek és a korigények kölcsönhatásából született meg, fejlődött, alakult, izmosodott később is a jezsuita teológia.

Melyek voltak a fontosabb eredményei?

Nagyszerű bemutatkozás, sokatígérő kezdet volt a jezsuiták szereplése már a *trienti zsinaton*. Itt Szent Ignác fiai közül ezeket találjuk: Lainezt, Salmeront, Canisius Szent Pétert, Le Jayt, Carillont és Polancót. Közöttük a két első szerepe valóban nagyjelentőségű, mert mint az uralkodó pápa kiküldött teológusai a zsinat mindhárom szakában résztvettek. Le Jay, Canisius és Carillon csak a német püspökök vagy hercegek megbízottaiként szerepeltek. Egyedül az utolsó szakaszon volt Canisius Ferdinánd császár megbízottja. Lainez és Salmeron az első ülészakon néhány szereplés után annyira meghódította tudásával a zsinat résztvevőit, hogy rövidesen egészen kivételes helyet kaptak a tárgyalások alatt. Az elnöklő pápai legátus kívánságára Salmeron adta elő a megvitatandó kérdésben az Egyház álláspontját, míg a vita végén Lainez foglalta össze az elhangzott véleményeket, s ő tett igen gyakran javaslatokat a meghatározandó hittételekre nézve. Egyedül neki volt joga háromórás felszólalásokra. Az ő föllépésének tulajdonítható, hogy a zsinat elvetette a kettős megigazulásról szóló javaslatot s több előterjesztése a határozatok végleges szövegébe is belekerült.

A ZSINAT 2-ik és 3-ik részén is nagy befolyása volt a két spanyol jezsuitának. A 14. ülés fejezeteinek és kánonjainak kidolgozása Lainez munkája; így a zsinatnak a bűnbánat szentségére vonatkozó tanítása az ő irányítása alatt jött létre. Ha nem a legeredményesebb, de legfáradtságosabb munkát a zsinat 3-ik szakában végezte Lainez, midőn hosszasan és csodálatos alapossággal védelmezte azt a felfogást, hogy bár a püspöki méltóság isteni eredetű, az egyes püspökök joghatóságukat mégis a pápá-

tól kapják. A kilenc hónapig tartó tárgyalások nem vezettek eredményre. Lainez nézete, mely a pápa lelki hatalmának teljességén alapult, nem tudott diadalra jutni. Csak annyit ért el, hogy az ellenkező tanítás lezögezését sikerült megakadályoznia.

Ezen a 3-ik szakaszon képviselte Canisius Ferdinand császárt s ebben a megbízatásában, valamint több német fejedelem nevében is kérte a kehely használatának megengedését. A zsinat azonban egy másik jezsuita, Salmeron, javaslatára Canisius kívánságait nem fogadta el.

Ezek a sikerek inkább személyes sikerek voltak. Lainez és Salmeron, a két fiatalkori jóbarát az alcalai főiskolán kezdték tanulmányaikat, majd Párizsban szerezték meg tudásukat, melyet elsősorban a híres és bevált iskolának szellemi kincseskamrájából merítettek. Az önálló jezsuita képzés, a jezsuita szellemnek a teológiában való bemutatkozása csak akkor jelentkezik, amikor a Társaság főiskolái már felszaporodtak és tanulmányi rendjük is határozottabb alakot öltött. Ez a fejlődés több évtizedet kívánt s természetesen az elméleti állásfoglalásokban éppen úgy, mint a tanítás gyakorlatában és az iskolák szervezésében sűrű próbálkozások, gyakori ingadozások és bizonytalanságok jelezték a fejlődés útját.

Alig telt el azonban 2—3 évtized, a jezsuita teológia általánosan elismert tekintéllyel és számos nagynevű tudós ajkáról emelte föl szavát a hittudományban. A Jézustársaság történetében is megismétlődött az a törvény, amellyel a Szent Domonkos és Szent Ferenc rendjeiben találkozunk, hogy az alapítást követő első fellendülés ideje szellemi téren is a legtermékenyebb volt. A jezsuita teológiának ezt a fénykorát, az alapítástól a 17. század közepéig, a rend későbbi történelmének egyetlen időszaka sem érte eddig utol.

E nagyszerű virágzás abban is megegyezik az említett két rend első korszakának nagyságával, hogy a szerzetesrendek diadala mind a két esetben összeesett az egész Egyház nagyszerű kulturális lendületével. A jezsuiták teljesítménye fennállásuk első századában valóban csak a barokk műveltséget jellemző nagy katolikus munkának egyik megnyilvánulása volt. Ezért nehéz, szinte lehetetlen bizonyos jelenségeknél elválasztani azt, ami egyetemesen katolikus, attól, ami a Jézustársaságnak sajátja. A művelődés egyes jellemvonásai ugyanis az egész egyházi életet átjárják. Azért is elhibázott dolog volna vitatkozni, hogy a munka egyes részleteiben honnét eredt a kezdeményezés. Annyit biztosan állíthatunk, hogy a jezsuiták a kornak vezető szellemi hatalmasságai közé tartoztak.

Jellegetes, hogy a teológia legkiválóbb művelői ebben az időszakban a *spanyol* jezsuiták soraiból kerültek ki. A virágzó spanyol katolikus élet éppen Spanyolországban szerzett kiváló rendtagokat a spanyol eredetű szerzetnek s a virágzó spanyol tudományos intézmények parancsolólag írták elő a jezsuitáknak azt is, hogy

hasonlóan komolyan merüljenek el a teológia tanulmányozásába. Az ösztönzést és a teológia művelésének szellemét ők is Vitoria iskolájából kapták. Az első nagy spanyol jezsuita teológusok, akik a Jézustársaság tanintézeteinek és teológiai virágzásának alapjait kezdték lerakni, de Toledo bíboros, Maldonado, Valenciai Gergely, a nagy spanyol dominikánus szellemében nevelkedtek, Salamancából hozták magukkal az újjáébredő skolasztika friss lendületét.

Csak Szent Ignác gyakorlatiasságára és az apostoli tevékenység kívánta fűrgeségre meg alkalmazkodásra volt szükség, hogy kialakuljon a spanyol jezsuiták eredeti teológiai iskolája. Valóban, ha ezt az iskolát egységes szempontokból vizsgáljuk, az említett két szellemi gyökérből megérthetjük összes tulajdonságait. A jezsuitáknál is ugyanaz a kedv és bátorság tapasztalható a problémák felvetésében és megoldásában, mint a salamancaiaknál. Szent Tamás megbecsülésében és követésében is alig állanak a salamancaiak mögött. Toledo magyarázatai Szent Tamás Summájához nemcsak a jezsuiták számára értékes hagyomány, hanem az egész korszaknak rövidségben és mélységben egyik legjobban sikerült ilyenmű terméke.

Mindkét iskola megegyezik abban, hogy nem eredetiségre, nem új szintézisre tör, hanem a középkor nagy teológusainak gondolatait akarja az újabb idők számára öntudatosra és elevenné tenni. Ennek következtében a főtörekvés mindkét oldalon oda irányul, hogy Szent Tamás rendszerét kidolgozzák, esetleg tovább is vigyék, alkalmazhatóságát a felmerülő újabb kérdésekre bebizonyítsák. Azok a nagy kérdések, melyek Szent Tamást az augusztinizmussal vagy az averroizmussal szemben foglalkoztatták, itt nem mint vitatott és megvilágítandó, hanem mint birtokolt és kifejtendő igazságok szerepeltek.

Viszont a 16. században elkerülhetetlenül számolni kellett azokkal a bírálatokkal, amelyek harmadfél századon át a skotizmus vagy a nominalizmus részéről Szent Tamás rendszere ellen elhangzottak. Az ellenkező nézetek mérlegelésében a jezsuiták éppen gyakorlati irányuk miatt általában messzebb mentek, mint a dominikánusok. Ebből a viselkedésükből következik, hogy nem annyira a főbb irányvonalak végigvezetésében tűnnek ki, mint inkább az egyes részlet-problémák kimerítő és alapos tárgyalásában. Az elvek és az általános irányok ezért nem kerülnek náluk veszélybe, hiszen ezeket ők is Szent Tamás szerint fogadják el. A gondolkozó és világosan, merészen következtető képesség, a spanyol lelkületnek egyik jellegzetes

tulajdonsága, viszont annál nagyobb szenvedéllyel boncolgatja a felvetett és felvethető részletkérdéseket.

BÁR HATALMAS KÜLÖNBBSÉGEK választják el ezt a spanyol jezsuita skolasztikát a nominalizmus kételkedésben és apró elemzésekben elvesző tehetetlenségétől, mégis eléggé bőven találunk a spanyoloknál is olyan helyeket, amelyek kicsiny kérdéseken vitatkoznak. Ezek a hibák azonban más természetűek, mint a nominalisták kilengései. Egyáltalán nem az általános fogalmak iránt érzett bizalmatlanságból, nem az értelmi munka félreismeréséből fakadnak, hanem inkább az okoskodó és következtető lendület túltengéséből. Van idő, van kedv, van szorgalom s van természetadta képesség ilyesféle foglalkozásokra, miért ne fogjanak hozzá akár a legbonyolultabb, bár kis jelentőségű probléma megoldásához. Néha — így történetelt Vasquez és Suarez vitáinál — ez a szenvedély két ellentétes temperamentum összeütközéséből is kipattanhatott s ilyenkor a csak-azért-is igazságkeresés sem idegen a szent hittudományok egyik-másik művelőjétől.

Ekkora lelkesedés, ilyen munkakedv, annyi tehetség és szorgalom nem mehetett el figyelem nélkül a szentatyák műveiben, a történelmi forrásokban tett újabb felfedezések és eredmények mellett. A legkiválóbb spanyol jezsuitákat általában jellemzi a régebbi teológiai irodalomban való alapos elmerülés. A kritikában nem oly erősek, mint a franciák (pl. Petau), de az ókori keresztény írók gondolatainak feldolgozása és értékesítése műveikben igen komoly szerephez jut. Suarez roppant anyaga e pontban is bámulatot kelt. Ruiz de Montoye-t páratlannak mondják a szentatyák ismeretében. Vasquez és Ripalda pedig nem hiába kapták a spanyol Szent Ágoston, illetve Szent Cyrill elnevezést.

Nagynevű jezsuita egyháztudósok

Ennek a spanyol jezsuita skolasztikának legkiválóbb képviselője kétségkívül *Suarez Ferenc* (1547—1617). Még a korviszonyokhoz képest is kivételes munkabírását művei párizsi kiadásának 28 hatalmas kötete maga is fényesen igazolja. E művek legnagyobb része hűen a kor szelleméhez Szent Tamást magyarázza. Kevés olyan kérdése van a teológiának, melyet Suarez körülményesen és alaposan meg ne tárgyalna. Tudós egyéniségének épp ez a rendszeres, kiemerítő, semmi akadálytól vissza nem rettenő szívós munka a legfényesebb tulajdonsága. Nem is akar hatni más eszközzel, mint a föltétlenül becsületes tudással, érveivel és világosságával. Honfitársai, a spanyol jezsuiták nem alap nélkül adják ajkára szellemes gondolatátvitellel az evangéliumi hűtlen szolga mondását: „Patien-

tiam habe in me et omnia reddam tibi.” (Légy türelemmel és mindent megadok neked.)

E PÁRATLAN TUDOMÁNYOS BECSULETESSÉG mellett Suarez kiváló gondolkodó is. Behatol a kérdések mélyébe, élesen különböztet és hidegen, megfontoltan ítél. Fogyatozásai természetesen vannak. Főleg ha Szent Tamással hasonlítjuk össze őt, azonnal kitűnnek gyengeségei. A nagy középkori hittudóssal szemben ő inkább magyarázó, mint egységesítő, inkább boncoló, mint intuitív elme, nagyobb az összefüggések szorgalmas keresésében és összerakosgatásában, mint egyetlen átfogó megpillantásában. Természetének ez a különbözősége is magyarázza, hogy bár Szent Tamás becsületes követője igyekezett lenni, módszere mégis több lényeges pontban eltér mestere gondolataitól. Suarez a körülményes mérlegelés, megfontoltság embere, a józan, kielégítő, átlagos világosságot kedveli. Megelégszik azzal, hogy ezek az igények ki vannak elégítve. Életrőli szerint tanulmányainak kezdetén kínlódba törte be magát az elvont igazságok ismeretébe. Ezt az érzéki valóságokhoz tapadó képességet később sem tagadta meg teljesen. Innét van, hogy rendszere szigorúan következetes és gondos fölépítése mellett is azt a benyomást kelti, mintha nem volna elég éleslátással egybefűzve. (Ilyen szerencsétlen alkatrészt például a modus unionis többféle formában visszatérő elmélete.) Viszont az erkölcstaní és jogi kérdésekben Suarez lelkiismeretessége és gondos elemzéseí elsórangú alkotásokat hoznak létre; legnagyobb értékű művei e területről való. (De virtute et statu religionis, De legibus, Defensio fidei catholicae adversus anglicanae sectae errores. A szerzetesi életről; a törvényekről; a katolikus hit védelme az anglikánok tévelyeivel szemben.)

E kérdésekben Suarezból ma is lehet meríteni. Rendszerint szorosan vett metafizikai része azonban eddig nem akadt feltétlen követőre, bár a Jézustársaság legnagyobb teológusát tiszteli benne.

Munkássága révén az egyházi felsőbb oktatásban egy jelentős módszertani újítás kezdett meghonosodni. Suarez előtt a filozófiai és teológiai művek szinte kizárólag Aristoteles, Lombardi Péter, később pedig Szent Tamás-magyarázatokat nyújtottak. Mivel ebben a keretben lehetetlen volt elhelyezni a kor kívánta összes tudnivalókat, már Toledo Szent Tamás-magyarázataiban találunk egy Quaestiones et dubia (kérdések és kételyek) c. részt, melyben a kérdésre vonatkozó, jórészt pozitív anyag van összefoglalva. Ebből a kezdeményezésből alakult ki az a tárgyalási mód, mely a magyarázandó szöveghez való szolgai ragaszkodás helyett hosszabb és áttekinthetőbb problémátörténetet iparkodott nyújtani s ezek után adta meg a fölvetett kérdésre a választ. Suarez *Disputationes metaphysicae* c. műve ennek az új tárgyalási módnak egyik legsikerültebb példája.

A FOLHALMOZOTT ANYAG ÉRTÉKE MELLETT ez az új előadási mód is elősegítette azt a nagy népszerűséget, amelynek ez a terjedelmes filozófiai tankönyv örvendett. Nemcsak a katolikusok használták, hanem a protestáns főiskolák is, ahol Melanchthonnak a protestáns Seeborg

szerint „terméketlen tankönyv-filozófiája nem vehette föl a versenyt a spanyol skolasztika hatalmas tudományos felszerelésével és kimeríthetetlen problémagazdagságával”.²

Suarez dicsőségét kora is elismerte. 32 éves korában az általános rendfőnök Rómába hívta meg őt tanárnak. Hírnevének nem ártott, hogy az inkvizícióval és a levélbeli feloldozás kérdésében a római Székkel is voltak elméleti nézeteltérései. Mikor ügye tisztázása végett Rómába ment, a pápa a legnagyobb tisztelettel fogadta őt és visszatérése Spanyolországba valóságos diadalmenet volt.³

Portugáliának Spanyolországgal történt egyesítése után II. Fülöp sürgette, hogy a portugálok megnyerése végett Suarez, mint a spanyol teológia büszkesége a coimbrai egyetemre menjen tanítani. Nagy tudása mellett dicsérettel emlegetik erényeit, főleg szerénységét és előkelő származásából is eredő lelki nemességét.

Suarezéhez hasonló nagy megbecsülés vette körül a Jézustársaság másik nagy teológusát, *Diego Ruiz da Montoye*-t (1562—1632). Ez a szerény, szent és apostoli lelkületű szerzetes egész életét a teológia tanításával töltötte el a délspanyolországi jezsuita kollégiumokban. Híre azonban bejárta az egész félszigetet; püspökök, papok, magasrangú világi hivatalnokok keresték föl őt tanácsért. Még III. Fülöp is az ő tekintélyével akarta igazolni a Sevilla városára kivetendő egyik súlyos adóját, azonban Ruiz tiltakozott a király eljárása ellen és igazságtalannak bélyegezte követeléseit.

RUIZ TUDOMÁNYOS MŰKÖDÉSÉT jellemezve, a spanyol teológus többi erényeit is fel kellene sorolnunk: hűségét Szent Tamáshoz, akinek műveit magyarázta, bámulatos szorgalmát és rengeteg anyagát. Kortársaival szemben mégis kitűnik a teológia pozitív részének kivételesen terjedelmes és komoly művelésében, valamint abban, hogy minden fölösleges finomságot mellőzve, tudományos tevékenységben is elsősorban az apostoli munkát és a lelki épülést tekinti céljának. Ez lehetett az oka, hogy a nagy német teológus Scheeben oly lelkesedéssel beszél Ruizről s hajlandó őt még Suarez fölé is helyezni. Ám ez az ítélet legfeljebb Ruiz pozitív tudására nézve állhatja meg helyét, mélység és alaposság tekintetében Ruiz Suarez mögött marad. Fő művének az isteni kegyelem természetét tárgyaló *De auxiliis* c. könyvét tartotta, ez azonban — az isteni kegyelem kérdését tárgyaló könyvekre akkor kiadott római tilalom miatt — sohasem jelent meg, a szerző halála után pedig nyoma veszett.

Talán még Suareznál is jóval ismertebb neve van az e korból származó *Molina Lajos*nak (1536—1600), bár ő maga ilyen dicsőségre alig számított. Szorgalmas és csöndes tanár volt egész életében. Írása nem eléggé világos s a jó előadás sem erős oldala, azonban annál nagyobb szívóssággal néz szembe a legnehezebb kérdésekkel. Ez a képessége jut kifejezésre hatalmas erkölcstani munkájában: *De iure*

² Reinhold Seeberg: *Lehrbuch der Dogmengeschichte* 23. (1920) IV. k. II. 714 l.

et iustitia (a jogról és igazságról). Neve azonban egy másik eredetibb és merészebb szellemű műve folytán lett maradandóvá. Ebben az isteni előrelátásnak, a Gondviselésnek és az eleve elrendelésnek az emberi szabadsággal való viszonyát igyekszik tisztázni.

ENNEK A KÉRDÉSNEK A TÁRGYALÁSA, melyre megnyugtató megoldást különben mindeztideig sem sikerült találni, Molina korában különösen tele volt veszélyekkel. A protestánsokat ezekben a pontokban választotta el áthidalhatatlan ellentét a katolikusoktól, de magában a katolikus táborban is elég mélyek voltak az ellentétek. Egy valladolídi nyilvános teológiai vita alkalmával az ottani jezsuita és dominikánus kollégium vezetői ütköztek össze rajta, a spanyol inkvizíció ellenőrzése is aggodalmassá tett minden állásfoglalást. Molina műve is csak az inkvizitorokkal folytatott tárgyalás után láthatott napvilágot 1588-ban. Azonkívül a szerző mint kereső és problematikuss természet, sohasem volt kész teljesen gondolataival. Mindig talált egy újabb szempontot és mindig igyekezett tökéletesíteni mondanivalóját. Az első kiadáshoz már egy magyarázó függelék volt hozzátűzve, ezt később beledolgozta a főanyagba. Alapgondolatát hosszú megfontoltsággal újabb és újabb kérdésekre terjesztette ki. Ezek a mozzanatok teszik érthetővé, hogy Molina művéről, melynek címe: *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis* (a szabad akarat és a kegyelem közti összhang), egy francia teológus így nyilatkozott: *Concordia Molinae, discordiarum multarum et magnarum fons.* (Molina összhangja oly sok és oly nagy ellentétek forrása...) Dicsérték és védték őt sokan, így többek között a könyvét bíráló dominikánus inkvizitor is, mert látták szerzője nemes szándékát és azokat a finom okoskodásokat, melyekkel az emberi szabadságot védelmezte, támadták és elítélték őt mások, elég sokan a jezsuiták közül is, mivel újításait túlmerésznek és megokolásait elégtelennek tartották.

Munkája és tételei hosszas vitatkozásoknak voltak tárgyai, az isteni kegyelemről folytatott római megbeszéléseken, de szenvedéllyel beszélnek róla gyakran még ma is. S amint ilyen esetekben történni szokott, nagyon kevesen vannak olyanok, akik a spanyol tudós nehezen olvasható könyvét alaposan megismerni s az érdemeit tárgyilagosan felmutatni készek volnának. Molina nem több és nem kevesebb, mint egy mély és gyakorlott gondolkozó, aki a legsúlyosabb kérdéseken töprengett s bár igen értékes megoldásoknak jutott nyomára, a végső feleletet neki sem sikerült megtalálni.

MOLINA TÁRGYILAGOSABB MEGÍTÉLÉSE VÉGETT érdemes vele kapcsolatban rámutatni az általa érintett problémák fejlődésére, amelyet a legújabb kutatások derítettek ki. A salamancai egyetemen már Vitoria tárgyalta Szent Tamás idevonatkozó fejezeteit. Az ő próbálkozásai nyomán lettek figyelmesek az ottani teológusok Cajetanus magyarázataira, melyek Szent Tamás kérdéseit a Duns Scotus által hirdetett isteni rendelkezések (*decreta divina*) segítségével akarták megoldani. Duns Scotusnak e gondolata Cajetanusból átoltva Szent Tamás rendszerébe jutott Bañezhez s e tanítónál érte el végső kifejlődését.

Cajetanus kísérlete azonban már egy neves salamancai teológusban,

Mancióban felébresztette az ellenkezést. Mancio megkísérelte kideríteni a nehézséget; annyira nem jutott el, mint Molina, de a fejlődés vonala világosan követhető Szent Tamástól, a domonkos Cajetanuson és Manción keresztül Molináig.³

Molina forrongó, alakulóban lévő rendszere sok tévedést is felölel. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a jezsuiták e kérdéseket molinizmusuk alapján mind Molina gondolatai szerint akarják eldönteni. A Jézustársaság egyedül azt a tételt vallja Molina gondolataiból, hogy az emberi szabad cselekedetek nincsenek alávetve Isten előre elrendelő indításának, továbbá, hogy a kegyelem hatékonysága nem ilyen előzetesen ható indításból ered. A többi pontokban a jezsuiták Molina nézeteivel szemben őrzik teljes függetlenségüket.

Három nevet nem szabad említés nélkül hagynunk, amidőn e korszak nagy, spanyol teológusairól emlékezünk. Ezek Vasquez Gábor (1551—1604), de Lugo János bíboros (1593—1660) és Ripalda Martinez János (1594—1648). Mind a három a szorgalomnak, a spanyol elemző és dialektikus képességnek és bizonyos tekintetben a spanyol szertelenségnek is képviselője.

EZ AZ UTÓBBI TULAJDONSÁG főképp Vasqueznél nyilvánvaló: külső viselkedésében is érvényesültek ilyen helytelenségek, műveiben pedig, ahol az éles elmét és a nagy jártasságot a szentatyákban, főleg Szent Ágostonban mindenki megcsodálhatja, néha pusztán ellentmondási kedvből a különleges vélemények felé hajlik. E miatt nagyobb visszhangot általában csak úgy kelt a teológusok között, hogy visszautasítják felfogását. Egyedül a kegyelemtanban a skolasztikus álláspontnak és Szent Ágoston felfogásának összeolvasztására tett kísérletét tartja több szaktudós figyelemreméltónak.

Ripalda már a korszakalkotó nagyságok kevésbé kiemelkedő követője. Hírnevét a természetfölötti valóságok mibenlétét fejtegető teológiai monográfiájának köszöni. (De ente supernaturali.) Érdeme, hogy az elsők egyike, akik a teológia ilyen irányú tárgyalására adták magukat. Sajnálatos azonban, hogy munkálkodása közben megfeledezett a módszer állandóan kötelező komolyságáról. Néha semmitmondó aprólékosságokba téved s ami még sajnálatosabb, sűrűn beleesik a mindenáron való eredetieskedés kísértésébe. Veszedelmes állításoktól megóvjva őt hite és óvatossága, néhány különleges és teológiai nem biztosan felépített elmélet azonban elválaszthatatlanul oda van fűzve Ripalda nagy munkájához.

A leginkább kiegyensúlyozott gondolkodó a három közül de Lugo. Világos, szép előadása és fölényes értelme mindenfelé, leginkább azonban tanári működésének színhelyén, Rómában a csodálat tárgyává tették őt. Erkölcstani könyvei ma is kiváló értéket képviselnek (De iure et iustitia, De poenitentia — A jogról és az igazságról, A bűnbánat szentségéről), dogmatikai műveiben azonban — úgylátszik — a kinyilatkoztatás összefüggésének kifejtése helyett túlságos szerepet enged merész dialektikájának.

³ F. Stegmüller: Francisco de Vitoria y la doctrina de la gracia en la escuela salmantina. Barcelona Bibliotheca Balmes 1934. — Nouvelle Revue Théol. LXII. (1936) 669—670.

E nagy, spanyol nevek mellett a többi nemzet fiai sem voltak tétlenek, de kisebb számban mutatnak föl századokra szóló értékeket. Az olasz Szent Bellarmino mellett a németalföldi *Lessius* (de Lays) *Lénárd* (1554—1623) kapott fontosabb szerepet e korszak teológiai vitáiban. A franciáknál két nevet érdemes említenünk. Az első *Petau* (Petavius) *Dénes* (1583—1652), a másik *Tiphaine Kolos*.

ELŐBBI ORLEÁNSI CSALÁDBÓL SZÁRMAZOTT, s még a Jézustársaságba való lépése előtt alapos nyelvészeti és történeti műveltséget szerzett magának Párizsban; 1605-ben lett jezsuita s ettől fogva kizárólag tanulmányainak, a történelemnek, a kronológiának és a patrisztikának élt. Kora tudományos életének egyik középpontja volt, levelei tanúskodnak széleskörű tapasztalatairól. IV. Fülöp spanyol király és VIII. Orbán pápa saját tudományos intézeteik számára szerették volna megszerezni, de XIII. Lajos nem engedte ki őt Franciaországból. Mint teológus a szentatyák tanainak kutatásával szerzett elévülhetetlen érdemeket. Főműve ezen a területen a befejezetlenül maradt *Theologia dogmatica* (1650), mely kritikai érzék és megbízhatóság tekintetében messze felülmúlja valamennyi elődjét, s még ma is felbecsülhetetlen kincseshánya. A második neves francia teológus *Tiphaine* (Typhanus) *Kolos* (1571—1641), akinek nagy műve: „*De hypostasi et persona*” Ripalda említett könyve mellett az e korból ránkmaradt teológiai monográfia mintája. Sajnos, Ripalda hibái Tiphainenél is föltalálhatók.

A német teológiát ebből az időből *Tanner Ádám* (1572—1632) képviseli.

A jezsuita teológiai működés fő irányjai

Az eddig említett nevek szorosan vett, iskolás teológiai szaktevékenységet folytattak és a szakirodalmat művelték. Mellettük — s ebben már nem a spanyoloké a vezetőszerep — igen sokan dolgoztak olyanok, akiknek teológiai munkássága közvetlenül gyakorlati célokat szolgált. Legfontosabb az a tevékenység, mely a különféle irányzatoktól megtámadott katolikus tanításnak kel védelmére. Ha a valóságban nem is volt olyan erős választófal elméletek, teológusok és gyakorlati vitatkozók között, a jezsuiták hittudományos tevékenységéről szólva, ezt a két működési területet szükséges elválasztanunk. Számos esetben ugyanis nem az adja meg egyik-másik jezsuita szerző munkásságának jelentőségét, hogy a hittudományt újabb elméletekkel gazdagította. Inkább azért fontos, mivel a pillanatnyilag jelentkező támadással szemben képviselte a határozott és öntudatos ellenállást. A jezsuita teológia így folytonos harcban állott; ez a harc nem kizárólag a protestánsokra korlátozódott. Még kemény küzdelmek következtek a janzenistákkal, a gallikán szabadságok védelmezőivel, majd a 18. század felvilágosult racio-

lizmusával, végül a 19. században azokkal a különféle rendszerekkel, amelyek változatos elméletek álarcá alatt igyekeztek leszámolni a kinyilatkoztatással.

E küzdelmek között kiterjedésében és történelmi kihatásaiban a protestánsok ellen vívott harc a legtekintélyesebb. E nagy küzdelem több történelmileg jelentős részletét elmellőzve, mi csak arra tekintünk, hogy mit adott ez a tevékenység a jezsuiták által a katolikus teológiának. Az összefoglaló válasz az, hogy a jezsuiták tették közölhetővé, általános érdekűvé a vita anyagát. Ők érték el, hogy a katolikus felfogás és öntudat a protestánsokkal szemben megszilárdult s így a teológiai gondolkodást tápláló katolikus közvéleményre is döntő hatással voltak.

A JEZSUITÁK FELLÉPÉSE ELŐTT is erősen védekezett már a katolicizmus a protestáns újítások ellen s vitairatok nagyszámban jelentek meg. Ezek egyik csoportja, élén Eck János *Enchiridion controversiarum seu locorum communium* (Vitapontok és közhelyek gyűjteménye) c. munkájával, a nominalizmus irodalmi köntösében és jórészt nominalista szellemben vette fel a harcot Luther ellen, a másik rész inkább a humanizmus hatása alatt állott s a középkori skolasztika megkerülésével Szent Ágostonhoz nyúlt vissza, hogy közös alapot találjon a protestánsokkal és így vezesse vissza őket a katolikus táborba. Mindkét irányzat elsősorban tudományos jellegű volt, a két ellenfél között vitatott vallásos kérdést nem közvetlenül az érdekelt vallásos lélek szempontjából ragadta meg. Eleinte a jezsuiták nem tudták függetleníteni magukat ettől a tárgyalási módtól. Canisius Szent Péter teljesen el nem készült nagy vitairatai, a testté lett Igeről és a Boldogságos Szűzről szintén ennek a tudományosságnak alapos és száraz termékei.

A vitatkozó teológia remekművét, mely a tudományos igények kielégítése mellett a lelkek keresésével is számol, az olasz *Szent Bellarmino Róbert* (1542—1621) alkotta meg. Nagy műve *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos* (A keresztény hit vitatott tételeinek tárgyalása a mai idők eretnekei ellen. Ingolstadt 1586—1589) azokból az előadásokból keletkezett, melyeket a szerző mint a római Gergely-egyetem kortroverziantanészének első birtokosa tartott. Bellarmino eredetisége abban állott, hogy megtalálta a szempontot, amelyből a katolikus és protestáns vitákat a legeredményesebben lehetett tárgyalni. Mivel az Egyház mint vallási közösség áll elsősorban a hívők érdeklődésének előterében, Bellarmino is az Egyház létét és természetét állítja tárgyalásainak középpontjába. Az így elevenen jelentkező vallásos problémák kapcsán tér ki azután a többi vitapontokra.* Előadása

* L. Renard S. J.: Saint Robert Bellarmin, apologiste de l'Eglise. *Nouvelle Revue Théologique* 58 (1931) 397—412.

mindíg élénk és világos marad. A szerző tudományos felkészültsége is tekintélyes, bár itt már korántsem annyira eredeti; erősen támaszkodik az őt megelőző írókra, pl. elég gyakran Canóra.

BELLARMINO KÖNYVE PÁRATLAN SIKERT ÉRT EL, a felvilágosításra áhítozó lelkek mohón kaptak ezeken az eleven, világos és gyakorlati fejtegetéseken. Utána ez a diadalmas öntudat tölti be a katolikus vita-irodalmat. Még abban az esetben is, ha az irodalmi függés Bellarminótól nem kimutatható, az ő ügyessége és gyakorlatiassága befolyásolja a későbbi szerzőket. Ezeknek sikere legfeljebb csak akkor hatványozódik meg, amikor általuk először szólal meg nagyobb tehetséggel egy-egy nemzeti nyelv a teológiában. Így történt ez a híres lengyel jezsuitánál, Skarga Péternél (1535—1612) és a mi Pázmányunknál (1570—1637).

A protestánsok elleni védekezés adott hatalmas lökést annak a tevékenységnek, amely alkalmas műnek kibocsátásával a *hitoktatást*, és a hívek, az egyszerű nép körében való elterjesztését tartotta feladatának. A Jézustársaság egyik egyháztanítója, *Canisius Szent Péter* (1521—1597) áll itt elsősorban. Katekizmusa több mint egy századon keresztül volt a német nép hitoktatója, nem is szólva arról, hogy idegen országokban is mennyire hatott példájával. Telegdi Miklós már 1572-ben kiadta Canisius kiskatekizmusának magyar fordítását.

A janzenisták elleni küzdelem és a gallikán igények visszaszorítására irányuló törekvés is több jónevű teológust (az elsők között Petau-t) késztetett munkára. Jelentőségük azonban inkább abban állott, hogy ezzel a patrisztikai és történelmi tanulmányoknak adtak nagy lendületet. A janzenisták ugyanis Szent Ágoston és a pelágianizmus ellentétéből iparkodtak igazolni, hogy tanításuk az Egyház álláspontjának megfelel, a gallikánok pedig történelmi érvekre hivatkoztak, amidőn a primatus jogait megnyirbálni igyekeztek. A janzenisták ellen folytatott küzdelemben kitűntek az egyháztörténelemben és patrisztikában kiválóan jártas *Labbe Fülöp* (*Triumphus catholicae veritatis adversus novatores*. A katolikus igazság diadala az újítók ellen. Párizs, 1651), továbbá *Deschamps István* (*De haeresi jansenistica ab apostolica sede merito proscripta libri tres*. Az apostoli szék által érdem szerint elítélt janzenista eretnekségről. Párizs, 1654). A gallikánok elleni vita-irodalom ebben az időben azokra az iratokra támaszkodott, amelyeket a jezsuita teológusok különféle országokban a pápaság védelmében nagy számmal adtak ki. Gretser, Tanner, Becanus, de Lugo, Ripalda írtak ilyen munkákat.

E fejlődés után nem meglepő, hogy a dogmatika és a vita-irodalom mellett a *többi egyházi tudományágak is hatalmasan föllendültek*. Mindkét foglalkozás lendülete megkívánta, hogy a szerzők a

Szentírás ismeretében is tökéletesek legyenek. A görög és héber nyelv ismeretének a humanizmus nyomában történt elterjedése szintén tekintélyes ébresztőként hatott a szentírási tanulmányok megújítására. Ebből a szellemből s ezen törekvések befolyása alatt jöttek létre Salmeron, Toledo, Maldonado, Cornelius a Lapide és Bonfrère szentírástudományi művei, amelyek közül Maldonadónak az evangéliumokhoz írt komoly és alapos magyarázatai máig is figyelemreméltók, Cornelius a Lapide roppant terjedelmű anyaga pedig nemcsak szentírási tudnivalókat, hanem a 16. és 17. század vallásos életének és gyakorlatának számos ismeretlen vonását őrizte meg.

*

Megindult a tudományos munkásság azon ága is, amely a Jézus-társaság számára a legtöbb elismerésnek, de rengeteg támadásnak is forrása lett: a *theologia moralis* művelése. A rend szabályai a gyóntatást az akkori viszonyokhoz képest feltűnően szorgalmazzák; ez nem volt másképp lehetséges, mint ha a rend e fontos munka elvégzésére alaposan kiképzett gyóntatókat állít munkába. Az alakulást követő évtizedekben a gyóntatók képzésének szüksége annál nyilvánvalóbb volt, mivel a papság nagy részének e téren való tudatlansága (sokan voltak olyanok is, akik a feloldozás szavait sem ismerték) okozta a szentségek elhanyagolását.

A GYÓNTATÓK KÉPZÉSÉNEK ESZKOZEI között szerepel, hogy minden házbán meghatározott időnként (hetenként vagy havonként) elméleti vagy gyakorlati jellegű megbeszélést folytattak a gyóntatást érintő kérdésekről. A tanulmányok alatt pedig mindenkinek — még annak is, aki a neves professzorok szigorúan tudományos előadásait követni nem tudta — két esztendőn keresztül gyakorlati erkölcsstani ismereteket közlő tanfolyamot kellett elvégezni.

Igy tehát az erkölcsstani kérdések tanulmányozása és írásbeli feldolgozása kétféle módon ment végbe: az egyik részről nagy, elméleti, a kérdés minden mozzanatáról kimerítő tanulmányok keletkeztek, másrészt pedig a gyóntatók használatára szánt kisebb művek, melyek az elvek rövid kifejtése után a gyakorlati élet különféle lehetőségeit ismertették meg. Ennek az utóbbinak egyik hajtása a *kazuisztika*, mely csak a részleges, sokszor különleges gyakorlati esetekkel foglalkozik.

Az elméleti alapvetést maguk a nagy dogmatikusok végezték el. Általános nézeteiket Szent Tamás hagyományaihoz híven, a végső cél s az emberi cselekedetek ismertetésében és az erénytanban fejtették ki. A nagynevű teológusok között nincs talán egy sem, aki ilyen kérdésekkel ne foglalkozott volna.

Ez az új szellem és lendület, mely ebben az időben az egész

teológiai gondolkozást áthatotta, az erkölcstani vizsgálatokban is komoly eredményeket hozott létre. Míg Szent Ágoston erkölcstani nézetei és a középkori nagy skolasztikusok kutatásai is *inkább az emberi cselekvés erkölcsiségének tárgyi vonatkozásait keresték*, addig a 16. század teológusai már az alanyi föltételek kutatására is gondoltak. A lelkiismeret formálásának kérdése határozott esetben, a tudatlanságnak, a szenvedélynek, a tényleges figyelemnek szerepe a cselekvés erkölcsiségének megítélésében, ezek voltak a kérdések, amelyeknek tisztázása szükségesnek látszott. Ezt annál is inkább el kellett végezniök, mert a természetesen felismerhető alapigazságok ebben az időben veszedelmes támadásoknak voltak kitéve.

LUTHER TANÍTÁSA a felelősségről, a szabadságról, a megigazulásról, továbbá ennek a nézetnek hatása a katolikusok között (pl. a löweni Baius Mihály tanításában) nagy zavarokat idéztek elő a lelkiismeret megalkotásában. A szükséges tisztázó és felvilágosító munkát már a salamancai domonkosok kezdték. Az ő körükben jelentkezett először és ott nyert megfogalmazást a probabilizmus tana. Nyomukban a jezsuita teológusok is mind a probabilizmust vallották. A jezsuita szerzőknél e hatáson kívül még egy másik törekvés is érvényesül. Azzal a nézettel szemben, amely az akaratszabadságot csökkentve a szenvedélyek ellenállhatatlan erejét s a kegyelem mindenhatóságát hirdette, a jezsuiták, rendjük egész működése és szelleme folytán, inkább az emberi természet szabadságát, erejét és jogait védték.

Senki sem csodálhatja, hogy ez az új feladat nem oldódott meg azonnal. Egy szerző nem merítheti ki a probléma összes vonatkozásait, egy-egy elv alkalmazása nem lehet mindig a legszerencsésebb. Ezeket a kényes és komoly megfontolásokat, melyeket a nagy teológusok végeztek, gyakran persze kisebb képességű, csak az iskolai előnyre vagy gyóntatói ügyességre tekintő személyek népszerűsítették. Náluk pedig még könnyebben megeshetett, hogy az elméleti ingadozás gyakorlati helytelenségre, a lelkipásztori megértés és szeretet túlságos enyhe megítélésre vezetett. Innét a panasz a Társaság kebelén belül bizonyos enyhe vélemények miatt, innét Aquaviva tilalma egyes véleményekre, innét, hogy voltak jezsuita szerzők, akiknek könyve indexre került.

HA MÉG HOZZÁVESSZUK, hogy az akkori durvább érzésnek megfelelően a kazuisták (pl. Sanchez) igen kényes kérdéseket részletesen és nyers szókimondással tárgyaltak, akkor előttünk áll az az alap, amelyen a janzenisták (főleg Pascal) a jezsuiták erkölcstanát a legnagyobb gúnnyal és elkeseredéssel támadták. Nincs értelme, hogy e csaknem háromszáz év előtti küzdelem szenvedélyeit akármelyik oldalon életre támasszuk.

Az összes komolyabb kifogások abból magyarázhatók, hogy a szerzők inkább gyakorlati, a híveknek segítő lelki tükröt kívántak nyújtani,

vagy pedig még nem láttak tisztán bizonyos kérdésekben. A két leginkább támadott jezsuita moralista: a francia Bauny mellett a spanyol Escobar y Mendoza (1584—1669), aki nem szakmunkákban, hanem a nép számára írt tankönyveiben követett el túlságos szelídsége és terjedős magyarázatai miatt jelentős kilengéseket. Azonban Escobarnak az erkölcsstan alapjait tárgyaló műve már mentes ezektől a tévedésektől.

Busenbaum Hermann (1600—1660) Medullája a világos, rövid, morális tankönyvnek mintaképe. Az a néhány tévedés, amelyeket pápai elítélés sujtott, másoknál is megvan és a probabilizmus helytelen alkalmazásából ered. Tamburini szintén a probabilizmus tág értelmezésével lőtt túl a célon.

Egészen érthetetlen azonban az a támadás, amelynek a spanyol jezsuita Mariana János (1536—1624) szokott a célpontja lenni. Akik Mariana történeti, jogi, politikai és gazdasági tárgyú műveivel behatóbban megismerkedtek, nem győzik csodálni roppant tudását, éleslátását és a kormányzás alapelveiről vallott bölcs felfogását. Schnürer azt mondja róla, hogy az egyetlen ember, aki a hanyatlásba rohanó spanyol nagyhatalom hibáit észrevette és azokat írásaival megszüntetni igyekezett.⁵ A zsarnokgyilkosság megengedése, amelylyel Marianát vádolják, nem egyéb, mint annak a kérdésnek szakszerű tárgyalása, hogy egy teljesen elvetemült uralkodót a népnek el szabad-e tenni láb alól. Hogy ez a munka (*De rege et regis institutione*) nem tartalmazott semmiféle anarchista tanokat, azt maga a tény igazolja, hogy az II. Fülöp udvarában a trónörökös nevelőjének kérelmére készült s mivel II. Fülöp meghalt, Mariana művét egyenesen az új uralkodónak, III. Fülöpnek ajánlotta.

A megtámadott jezsuiták mellett azonban e korszak olyanokat is felmutat, akik jogi és kanonista alapon foglalkoztak erkölcs-tani kérdésekkel s ezeken senki sem találhat kivetnivalót. Ilyen volt pl. a német *Laymann Pál* (1524—1635).

Kisebb-nagyobb kisiklások hasonló mértékben mindenütt előfordulnak, de megállapítható, hogy még ezek az ingadozások is jelentősen hozzájárultak a katolikus erkölcsstan határozottságának és világosságának kialakulásához. Igaztalan volna azonban az egész jezsuita erkölcsstant laxizmussal, vétkes enyhességgel vádolni. Aki részletesebben megismerkedik tanaikkal, igazat ad Joseph de Maistre-nek, hogy ha minden ember elkerülné azokat a cselekedeteket, amelyeket az egyik legtöbbet támadott jezsuita moralista, Escobar bűnnek bélyegez, akkor rövidesen eszményivé alakulna az emberi tár-

⁵ Gustav Schnürer: *Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit* (1937.) 196—200.

sadalom élete. A kevés visszaélés különben a 17. század utolsó harmadában már véget ért. A pápák intézkedései, a rendben megindult s néha eléggé tekintélyes és erélyes visszahatás (Thyrsus Gonzales általános főnök törekvései), majd a komoly és mérsékelt tudósok munkája akkora eredményt értek el, hogy a katolikus erkölcsstan nagy tanítómestere, Liguori Szent Alfonz már nyugodt lélekkel a jezsuitákat vallhatja mesterének és irodalmi munkásságát az egyik legismertebb jezsuita szerző, Busenbaum könyveinek kiadásával kezdhette meg.

A teológiai lanyhulás kora (1660—1760)

1660 KORUL az egyházi tudományosságban és a jezsuita teológiában is új korszak kezdődik. Az önálló kutatást, elsősorban a dogmatikában, a megszerzett anyag ismertetése és népszerűsítése váltja fel. A hanyatlás jelét mutatja, hogy az előző korszak tudatossága és merészsége, mely a középkori skolasztika nagy szintézisének birtokában önállóan mert alkotni, most erős engedményeket tesz a kisszerű, néha bizarr ötleteskedésnek, később a 18. század második felében racionalista ízű véleményekre hajol, vagy legalább is félénk és ingadozó védekezésre szorítkozik. Módszer tekintetében az mutatja a visszaesést, hogy az irodalmi termelésen uralkodik az iskolai tankönyvek bősége. Ezek pedig — mint általában történni szokott — csak arra vannak tekintettel, hogy az anyagot rövidre fogják, egyszerűvé, világossá, érthetővé tegyék. A szerzők abban látják céljukat, hogy az iskolai üzem és az emlékezet számára készenlétben legyen egy világos formula, egy rövid distinkció, néhány szóban összefoglalható érvelés. Világos, hogy ez a különben érthető iskolai törekvés a problémák leegyszerűsítéséhez, formalizmus-hoz, néha a gondolat és az igazi teológiai elmélkedés megöléséhez vezetett.

A teológusok közül az olasz Viva Domonkos (1648—1726) tűnt ki. A 17. század végén lefolyt teológiai viták számos római döntést eredményeztek. Viva főmunkájában ezeknek a döntéseknek, sokszor bonyolult és finom teológiai problémáknak nyújtja alapos magyarázatát. A korszak végén jelent meg az iskolai igényekre tekintő irodalmi művek legkiválóbbika, a würzburgi egyetem Theologia Wirceburgensis címmel kiadott sorozata. A hagyományos jezsuita nézeteket védik, velős rövidséggel, de minden problémára kitérnek. Érdekes újítás, hogy az igaz vallásról szóló részt elkülönítik a többitől. Ez már a racionalista térhódítással szemben való szükséges védekezés eredménye. Erre a korszakra esnek végül azok a kiadványok, melyek a janzenista küzdelem másik felében VIII. Sándor elítélése nyomán, majd Quesnel tanítása és XI. Kelemen Unigenitus bullája körül szerepelnek. A gallikán szabadságok pontokba foglalása is ekkor történt, ekkor következett be a pápai ítélet s így érthető, hogy a pápai jogokat védő munkák jórészt ebben a korban jelentek meg.

A felvilágosodás korszaka

A racionalista szellem térhódítása nem annyira a hittudományban, mint inkább a bölcseletben vehető észre. A hittudományban legfeljebb az mutat a felvilágosodás befolyására, hogy akadtak jezsuita szerzők (Le Comte, Le Golien), akik a hitetlenek erőnyeit és üdvözülési lehetőségeit erősen túlozták, sőt Le Berruyer a vallási kérdésekben is túlságos engedékenységre hajlott. Még ezeknél is erősebben szívta magába a felvilágosodás szellemét a német Statler Benedek, akiről később lesz szó.

A BÖLCSELETBEN már jóval erősebb volt az ébredező természettudományos-matematikai és racionalista gondolkodás hatása. Itt sem szabad azonban túloznunk. A Jézustársaság hivatalos szervei e korban is igyekeztek a bölcseleti oktatást Szent Tamás útján tartani. A 17. század végén működő Sylvester Maurus († 1687) jónévű római bölcselettanár pl. Aristoteles és Szent Tamás követésében a legszigorúbb elveket követte. A 18. század szorgalmas spanyol jezsuita filozófusa, *Lossada Lajos* (1681—1748) pedig Suarez gondolatait ismételte. Csak a hivatalos kíváncsalmak ellenére s az elfogadott tekintélyekkel szemben jelentkezett azoknak a csapata, akik az újkori bölcselet világosságát és mennyiség-tani módszerét szerették volna átvenni. Az új irány hívei között többen pusztán kíváncsiságból és újítási vágyból ápolták ezt a rokonszenvet. Akadtak azonban közöttük igazi tehetségek is, akik az elért vívmányok alkalmazásával akartak frissességet önteni a skolasztika kissé elmaradt rendszerébe. Ilyen rokonszenves és tehetséges újabb irányú bölcselet volt az olasz jezsuita bíboros, *Tolomei János* (1725). Nálunk ezt a szellemet a fizikus-filozófus Horváth János művei lehelik.

A patológiai és az egyháztörténelemben viszont fel kell mentenünk ezt az időszakot a hanyatlás vagy ellanygulás vádjától. A francia jezsuiták közül többen, különösen *Labbe Fülöp* (1607—1667), *Garnier János*, *de Vitry Eduárd* alig maradtak el a világhírű francia maurinusok mögött. Részben még Labbe munkája (Cossart Gáborral együtt) az a 17 kötetes kiadvány, amely a zsinati határozatokat gyűjtötte össze s messze felülmúlja az előtte megjelent hasonló munkákat. A *Hardouin Jánostól* (1646—1729) készített újabb kiadás pedig csak azért keltett egyideig vihart a francia közvéleményben, mert túlságosan rómainak találták; széleskörű tárgyszerűségében azonban senki sem vonta kétségbe. A franciák példája hatott a német *Hartzheim József*re (1694—1763), aki öt kötetben kezdte meg a németországi zsinatok okmányait kiadni. Művét két rendtársa folytatta: Scholl Hermann és Niessen Egyed. A teljes mű csak az 1790. évben jelent meg véglegesen. E munkák hatottak a mi Péterffyekre is.

A TEOLÓGIAI ERKÖLCSTANBAN szintén a gyakorlati irányú rövid összefoglaló munkák uralkodtak e korban. A 17. század végén és a 18. század elején kezdődő békésebb társadalmi fejlődés kedvezett a csendes és beható lelkipásztori tevékenységnek. Azoknak pedig, akik e területen fáradoztak, leginkább világos és rövid erkölcsstani tankönyvek kellenek. Busenbaum Medullájának 200 kiadásából a legtöbb erre az időre esik. Átdolgozói között nagy érdemet szerzett a luxemburgi *Lacroix Kolos* (1652—1714), aki mesterének nézeteit szabatosabbá tette és értékes bővítéseket fűzött az eredetihez. A hasonló irányban munkálkodó jezsuiták között nagyon olvasottak és máig is elismertek *Reuter János* művei.

A morális teológia pozitív része azonban ismét feltűnő haladást mutat. A fejlődés legfőbb bizonyítéka, hogy míg Aquaviva Ratio Studioruma említi ugyan a tanítható tárgyak között az egyházjogot, de külön helyet mégsem biztosít neki, addig ebben az időszakban az egyházjog tudománya kiváló szakemberekkel, elmélyedő kutatókkal és rendszerezőkkel bír a jezsuiták között. Az úttörő a német *Pirhing Henrik* (1606—1679) volt; művét a *Decretales* öt törvényéről írt magyarázattal klasszikusnak tartják. A dillingeni, majd ingolstadti jogtanár, *Schmalzgruber Ferenc* (1663—1735) *Jus ecclesiasticum universum* c. műve a legutóbbi időkig becsült törvénymagyarázat. E fényes tehetségek mellett a 18. század nagy egyháztudósa volt az olasz *Zaccaria Ferenc* (1714—1795), aki a hitvédelem, az irodalom és egyháztörténet terén kiváló műveket írt s az egyházjoggal is foglalkozott. Ez utóbbi munkásságának indítóoka a védekezés volt: a Közép-Európában uralomra jutó téves egyházkormányzati rendszerek ellen vette fel a harcot.

A magyar jezsuita hittudósok

A magyar jezsuiták szorosan vett hittudományi tevékenysége is jórészt ebbe a korszakba esik. Igaz, a legkimagaslóbb közöttük, *Pázmány Péter*, inkább a virágzó kor szellemében dolgozott. Kalauza a Bellarminok nagyarányú hitvitázó irodalmához tartozik, teológiai előadásai pedig terjedelemben és elmélyedésben a neves spanyol hittudósokra emlékeztetnek. Pázmány azonban egyedülálló és kivételes jelenség. Az alkalmazott és tervszerű tudományos tevékenység a rendben csak akkor kezdődhetett meg igazán, amikor a nagyszombati egyetem (1635), majd a kassai főiskola (1657) erre lehetőséget nyújtott.

Am e főiskolák virágzása és megalapozottsága csak a 18. század nyugodtabb esztendeiben következett be. Eleinte ugyanis mind-

kettőnek sokat kellett küszködnie a megalapozás nehéz körülményeivel. Súlyosan nehezedtek rájuk a mostoha politikai viszonyok, melyek nem egyszer elkeseredett háborúskodással akadályozták az iskolák komoly működését. A 17. század Magyarországon mozgalmas szellemi élet egyáltalán nem volt lehetséges, legkevesebb a hit-tudományok magasabb szakszerűséggel folytatott művelése. Ahogy az említett intézmények megalapításának célja a papképzés volt, úgy az irodalmi és tanári foglalkozás is elsősorban gyakorlati célra irányult.

A nagyszombati tanárok közül többen, már az egyetem első évtizedeiben is, hagytak hátra egy-két teológiai munkát. Ezek rendszerint az előadások rövid összefoglalását adják, vagy pedig a lelkipásztorkodó papság szükségleteire vannak tekintettel. Ilyen munkát köszönhetünk *Sennyey Lászlónak*: *Examen ordinandorum quadripartitum* c. műve kérdés-felelet alakjában nyújtja a papság számára szükséges erkölcstani és lelkipásztori tudnivalókat. Sennyey neve alatt ismeretes még egy, Szent Tamás Summájának első részét magyarázó, Grácban megjelent mű (*Tractatus in primam partem Divi Thomae, De Deo uno et trino, Graecii, 1680*).

E gyakorlati irányú működés két legjelentősebb képviselője *Szentiványi Márton* és *Tapolcsányi Lőrinc*. Mindkettő egész életén át tanár volt; nevük összeforrt a nagyszombati s bécsi magyar papképzéssel; mindkettő tekintélyes hivatalokat is töltött be a nagyszombati főiskolán és rendházban.

SZENTIVÁNYI MÁRTON (1633—1705) rendkívüli szorgalommal megáldott, sokoldalú férfiú volt. Elöljárói tiszte mellett igazgatta a nagyszombati egyetemi nyomdát és különféle tantárgyakat adott elő. E szétágazó munkálkodás nyomait irodalmi termelése is magán viseli. Nem rendszeres teológiai műveket írt, inkább arra törekedett, hogy hatalmas tudásából az érdekes és hasznos tudnivalókat másokkal is közölje. Ezeket az apróbb dolgokat *Curiosa et selecta variarum scientiarum miscellanea* címmel enciklopédiaszerű kiadványokban egyesítve adta ki. Mennyeiségtani, természettudományi, szentírástani, dogmatikai, bölcséleti és a Raymundus Lullus tudományelméletén épülő gondolatok könnyed és változatos kifejtését tartalmazza e munkája. Mint éber tollú íróember és a vitázó teológia tanára, nem hagyhatta figyelmen kívül a protestánsokat sem. Pázmány után kétségkívül ő a magyar jezsuiták között a legtekintélyesebb hitvitázó. Több apró polemikus munkát jelentetett meg; legfontosabb írásában a protestánsok ellen ötven érveléssel bizonyítja a katolikus hit igazságát. (*Quinquaginta rationes et motiva, quod tot inter religiones et fidei confessiones, quae de facto inter christianos vigent, Catholica praeferenda et eligenda sit. Nagyszombat 1702.*) E mű később magyarul is megjelent.

Tapolcsányi Lőrinc (1669—1729) pályafutása hasonlít Szentiványié-

hoz, mégis sokkal inkább egyirányú irodalmi működést fejtett ki. Mint tanár és az erkölcsstan szakembere elsősorban a papság ilyirányú igényeit tartja szem előtt. Több kisebb, dogmatikai tárgyú mű mellett legjelesebb írása a száz erkölcsstani esetet tárgyaló *Centuria casuum* (1718 Bécs).

A többi tanár közül mint író is említést érdemel még *Berzeviczy György* (1657—1708), akinek két dogmatikai tárgyú tankönyve (*Tractatus de Deo uno et trino*, Nagyszombat, 1701 és *Tractatus de Incarnatione*, Nagyszombat) szigorú szillogisztikus formában, de alaposan és megbízhatóan tárgyalja a kérdéseket.

Az iskolás modortól elütő hangot találunk *Kapi Gábor* (1658—1728) műveiben. Csak kevés ideig tanárkodott, de fontosabb szerepet játszott az erdélyi románok áttérítésében és nagyhatású működést fejtett ki a kolozsvári rendházban. Könyvei is minden különösebb vitázó hév nélkül inkább az élet szükségleteire vannak tekintettel. Műveit az *Institutiones christianae* c. sorozat foglalja magában.

A törökök kiűzése után beállott nyugodtabb korszak, az egyetemek és főiskolák első nemzedékeinek fáradozása mégis megteremtette az intenzívebb tudományos foglalkozás előfeltételeit. Komoly eredmény legelőször a *történelmi kutatásban* mutatkozott. Ebben a tényben is annak az általános európai jelenségnek hatását kell felismernünk, mely a 17. század második felétől kezdve a kiválóbb elmék érdeklődését inkább a hittudomány történelmi kérdései felé irányította.

A MAGYAR JEZSUITÁK KOZOTT tudománya és erényes élete miatt egyaránt tisztelt *Hevenesí Gábor* (1656—1715) tartományfőnök indította el az egyháztörténeti kutatást. Hatása alatt Nagyszombatban alaposabban kezdenek foglalkozni az egyháztörténelemmel. Szentatyák kiadásai jelennek meg, amelyekben a kapcsolatos történelmi kérdések ismertetésére is sor kerül. Egyházmegyéek multjára vonatkozó részleges tanulmányok születnek meg, a hagiographia ujkori tudományos fellendülése is érezteti szerényen hatását néhány egyszerűbb igényű munkában.

A magyar jezsuiták közt fejlődésnek indult egyháztörténelmi kutatás legnagyobb teljesítménye *Péterffy Károlynak* (1700—1746) az 1016—1715-ig tartott magyar zsinatok adatgyűjteménye és története, amelyekhez a királyok és a pápai követek egyházi jellegű okmányait csatolta. (*Sacra homilia Ecclesiae Romanae Catholicae in Regno Hungariae celebrata ab anno Christi 1016—1715*. 2 kötet, Pozsony, 1741—42.)

Ennek az emelkedésnek hatása a teológiában úgy mutatkozott, hogy a korszak vége felé a magyar jezsuiták könyvei, bár eredetiségben nem emelkedtek az általános színvonal fölé, mégis komoly, alapos és gondos szakmunkákká váltak. Ez a tudományosság jellemzi *Schmidt Miklós* és *Muszka Miklós* terjedelmes köteteit.

Előbbi (1707—1767) az isteni erényekről, a megtestesülésről és a kegyelemről adott ki terjedelmes tanulmányokat (De virtutibus theologicis. Nagyszombat 1755, 513 lap; De aug. Verbi Divini mysterio. 1757 Nagyszombat, 452 lap; Tractatus de divina gratia. Nagyszombat 1756, 402 lap). A felosztás előtti utolsó osztrák-magyar tartományi főnöknek, Muszka Miklósnak (1714—83) bécsi egyetemi tanársága idejéből maradtak fenn alapos erkölcstani dolgozatai (De legibus, earum transgressionem, seu peccatis et peccatorum poena dissertationum theol. libri tres. Bécs 1756, 552 lap; De actibus humanis. 1757 Bécs, 595 lap). A nagyszombati egyetem utolsó dogmatikatanára, *Csapodi Lajos* (1729—1801) szintén ezt az emelkedett színvonalat képviseli. Alapos képzettségét nemcsak kortársai magasztalják, hanem könyvei is hirdetik. Csapodi irodalmi munkássága még abban a tekintetben is figyelemreméltó bizonyítéka szakműveltségének, hogy nem foglalkozik egyéb tárgyakkal, csak a dogmatikával. Szellemi elevenségét hirdeti továbbá, hogy a hagyományos teológiai tárgykörök mellett foglalkozik a mai értelemben vett apologetikával is, avval a tudománnyal, amelyet a 18. század felvilágosodása tett szükségessé. E művének címe is (De religione revelata eius requisitis et virtutibus praeceptis partes 2 cum dissertatione de auctoritate historiae Veteris et Novi Testamenti) mutatja, hogy főcélja a tételes keresztény kinyilatkoztatás igazolása volt.

Csapodi nem az egyedüli a nagyszombati jezsuiták között, aki a század uralkodó gondolataira komolyan figyel. Míg ő csak védekezik, addig a filozófus *Horváth János* (1732—1789) erősen belemélyed a racionalista bölcselet eszméibe. Ez a kapcsolat nem vált nála olyan végzetessé, mint egyik-másik külföldi kortársánál. A hagyományos elvek lényegét tisztán megőrizte, csak a valamennyi kérdésnek matematikai mintára észérvekből való bizonyítása hirdeti, hogy Szent Tamás szellemétől messzire távozott. Az általános felfogás azonban ilyen tankönyveket keresett, s Horváth is nagy sikereket ért el *Institutiones Logicae et Metaphysicae* c. művével, mely első nagyszombati kiadása után másutt is, így Madridban, Velencében került ismét sajtó alá. Spanyolra is lefordították. Az egyetem Budára való helyezése után Horváth csak természettant adott elő. E tárgyú könyvei még nagyobb elismerést szereztek neki: általuk jutott a göttingai tudós társaság tagjai sorába.

Nem annyira kiváló tudományos érték, mint roppant termékenység és a felvilágosodás kártékony szellemével folytatott hadakozás őrizi a 18. század végén író *Molnár János* (1728—1804) emlékét. Mint Horváth Jánosnál is megtörtént, munkásságának jelentős része a jezsuita rend felosztása után folyt le. Molnár műveit a nagyközönségnek szánta, s ezért leginkább magyarul írt. Könyvei különféle tárgyakkal foglalkoznak; van régiségtani, egyháztörténeti, természettudományi irányú könyve, ír a protestánsok ellen, de különösen támadja a felvilágosodás elveit. Ilyen szándékkal készített egy latin munkát is a vallástalan írók ellen, de ugyanaz a cél jelenik meg több magyar könyvében, főleg a 2 kötetes Magyar Könyvház-ban (1783—1806 Pozsony, Pest).

A teljes hanyatlás kora (1760—1830)

Szomorú képet mutat a katolikus teológia a 18. és 19. század fordulóján. Nem az volt a fő baj, hogy az évtizedeken át folytatott támadások a francia forradalomban diadalmaskodtak és azt a hie-

delmet keltették, hogy a győzelmes átalakulás a középkori társadalmi élet maradványaival együtt művelődésünk keresztény elveit is megsemmisíti, hiszen e hangos diadalmámmor ellenére sokan hűek maradtak a kereszténységhez és tőle reméltek megújítást. Inkább az kelt megdöbbenést, hogy ebben a korszakban a katolikus gondolat védelmezői maguk is gyakran fertőzve voltak a kor tévedéseitől. Ritkán vállalkoztak arra, hogy az élet főbb kérdéseire tiszta keresztény választ adjanak. A régi eszmények védelmében vagy eredetiség és mélység nélkül ismételték a hagyományos eszméket, vagy pedig siettek elvi kérdésekben is látszólagos engedményeket tenni az új korszaknak.

A Jézustársaság mint egységesen irányított szellemi testület ebben a küzdelemben már nem vett részt. A feloszlás folytán szétszórott egykori tagjai közül azonban számosan szerepeltek az első sorokban, a régi jezsuita lelkesedéssel és képzettséggel védve azt, amit azelőtt is szolgáltak. Ilyen volt a már említett Zaccaria, továbbá Mazzarelli. Az engedmények felé hajlók közül a legjelentékenyebb *Stattler Benedek* (1728—1791), aki még mint jezsuita filozófiai, majd teológiai tanár, alaposan elmerült a racionalista gondolkodók tanulmányozásában. Fel is vette a küzdelmet ellenük, de annyira nem tudta magát függetleníteni tőlük, hogy több teológiai könyvét Rómában indexre tették. Vele együtt más jezsuiták is nehezen tudták ebben az ingadozó és merészen újító korban elkerülni, hogy a racionalizmust a helyes mértéken túl ne becsüljék. Azonban ezek a bizonytalan kísérletezések nem eredtek soha olyan szellemből, amely a kereszténység lelki tartalmától elszakadt volna. Hiszen pl. a katolikus hagyományoknak és a felvilágosodás szellemének legszerencsésebb egyesítője, a nagynevű Sailer regensburgi püspök, az egykori jezsuita, a feloszlás előtt három évig maga is Stattler tanítványa volt s később is, minden mende-monda ellenére, nagy tiszteletet és ragaszkodást mutatott egykori rendje iránt.

Az újabb korban (1830—1940)

A feloszlás alatt az oroszországi száműzetésben élő rend kebelében a jelentékenyebb tudományos törekvések szüneteltek. Egyelőre megelégedtek avval, hogy a válságos helyzetben fennmaradásukat valahogy biztosítsák. A visszaállítás után is másfél évtizeden keresztül az volt a rendi eljáróság legfőbb gondja, hogy

a fiatal rendtagok képzését a régi szellemben, minden veszélyes megalkuvástól menten biztosítsa. E törekvések eredményét csak az 1830-ban kormányra jutott Roothaan János főnöksége hozta meg. Alapelvekül Aquaviva Ratio Studiorumának intézkedései szolgáltak, csak a természetbölcselet és a természettudományok tárgyalásában kellett számolni az újabb idők haladásával.

A MEGREFORMÁLT és a skolasztikus hagyományokhoz visszatérő jezsuita hittudománynak szüksége is volt erre az erősítésre, mert a 19. század elején uralkodó forrongó szellemi állapot kemény küzdelmeket kívánt tőle. Azok a kísérletek, melyek a racionalizmustól elfordulva az élet- és világmagyarázatot erős pátozzsal és nagy tehetséggel új alapokra igyekeztek fektetni, a katolikusokra is nagy hatással voltak. A német filozófia merész gondolkodójának, Hegelnek tanítása az eszme abszolút jellegű dialektikus kifejlődéséről katolikus teológiai iskolákat is (pl. a tübingenit) erősen befolyásolt, a romanticizmus a szellemi közösség csodás gazdagságából akarta levezetni az élet és társadalom összes értékeit. Az eszmék megmagyarázhatatlan kölcsönhatása vagy az általános szellemi légkör eredményezte, hogy e kiindulások katolikus teológusokat is hasonló kezdeményezésekre vonzottak. A francia tradicionalizmus és ontologizmus, több német próbálkozás és az olasz Rosmini tanítása igazolják a 19. század nyugtalanul kereső első felének erős hatását a teológusokra. E befolyás nyomán rövidesen mutatkoztak is a káros következmények. Az említett irányok egyike-másika vagy némely képviselője olyan állításokhoz jutott el, melyek nem voltak összeegyeztethetők a kinyilatkoztatás világos tételeivel. A Jézustársaság teológusai elé itt ismét új feladat tárult: az, hogy Szent Ignác fiainak régebbi nemzedékeit követve, sikra szálljanak az Egyház hirdette igazság védelmében. Ez a védekezés annál szükségesebb volt, mert a szellemi éberség révén, mely a jezsuitákat állandóan a koráramlatok figyelésére sarkalta, az újabb eszmék a Társaságon belül is rokonszenvre, sőt szerényebb követőkre találtak. A német Rothenflue és a francia Martin nyílt ontologizmust hirdetett; közülük főleg a tehetséges és ügyes tollú Martinnek volt akkora hatása rendtársaira, hogy a rend egyik tekintélyes tanintézete, a valsi skolasztikátus lelkesedéssel akarta követni. De Lamennais sikerei és nemes lelkesedése szintén sok elismerést arattak a francia jezsuiták körében. A forrongó szellemiség és az újonnan visszaállított rendnek hiányos szellemi felkészültsége miatt a küzdelem e téves vélemények ellen eleinte inkább csak a tiszta visszautasítás és előljárói intézkedések által ment végbe. Roothaan rendfőnök tervszerű fáradozásai eredményezték, hogy a rend szellemi irányításában lassanként kiváló emberek: Perrone, de Ramière, Passaglia, Franzelin, majd később Kleutgen jutottak vezetőszerphez.

E nevek mindegyike az új teológia komoly értéke. Passaglia, még inkább Franzelin, főleg avval szerzett érdemet, hogy a teológiai kutatás hagyományos skolasztikus irányát a Szentírás és a szentatyák műveinek gondos és színvonalas elemzésével gazdagította; Kleutgen pedig a skolasztikus gondolat védelmezője, kiváló írókészséggel és tartalmas elmélyedéssel vette fel a küzdelmet a teológiában jelentkező bizonytalan újabb kezdeményezések ellen.

Ezzel a munkával az újjáalakított jezsuita rend szellemi áramlata határozott formát öltött. Visszatalált ahhoz az irányhoz, melyet teológiája fénykorának legnagyobb szellemei jártak. Ami ingadozás még mutatkozott a hagyományokhoz való hűség tekintetében, az nem volt jelentős. Még a tehetséges és merész olasz jezsuitának, *Palmieri Domonkosnak* éles, némileg Descartes-ra emlékeztető gondolatai is mélyebb nyom nélkül maradtak. XIII. Leó Aeterni Patris körlevele a jezsuiták egyházi tudományosságára elhatározóan hatott. A rend hagyományaihoz híven tanítja, fejleszti és védi a skolasztikus irányt, mely azonban nem zárja ki a kapcsolatot, sőt a termékenyülést sem másféle nézetekkel szemben. Hagyományához tartozik az is, hogy a skolasztikus tan követésében viszonylagos szabadsággal jár el. Amaz irányzat mellett, mely a Szent Tamás rendszerének egységesen és határozottan kifejeződött rendszeréhez ragaszkodik, helyet enged a 16. és 17. századbeli nagy jezsuita teológusok szabadabb értelmezéseinek. Kötelező előírásokat azonban sem a szigorú tomizmus, sem az ú. n. suarezianizmus érdekében nem tesz. Egyedül a kegyelemtanban nem fogadja el azokat a tételeket a szigorúbb tomista rendszerből, amelyeket a szabadakarat világos fölfogásával nem tart összeegyeztethetőnek.

ENNEK A SZABADSÁGNAK megfelelően az újabb jezsuita teológusok között két irányt különböztethetünk meg. Vannak, akik a szigorúbb tomizmus kidolgozása terén szereztek nagy érdemeket; így a római Gergely-egyetem hosszú időn át volt tanára, a francia *Billot Lajos*. Világosságban, következetességben és mélységben egyike az újjáéledt Társaság legjelentékenyebb gondolkodóinak. Vele együtt francia, olasz s részben belga rendtársai működtek még ebben az irányban. Velük ellentétben a spanyolok, németek, főleg az innsbrucki egyetem tekintélyes hittudományi karának tanárai inkább a nagy jezsuita teológusok szabadabb értelmezéséhez ragaszkodtak. A német *Pesch Keresztély*, az innsbrucki *Stentrup* és *Stufler* ennek a felfogásnak jelentősebb képviselői.

A mult század elején és később, a világháború végéig ez az ellentét eléggé előtérben állt teológusaink között. A szüntelen eszmecserének megvolt az az előnye, hogy a figyelmet ébrentartotta, az elvi kérdéseket nem engedte levétetni a napirendről, sőt indítóul szolgált Szent Tamás alaposabb megértésére és a középkori skolasztika tanfejlődésének pontosabb vizsgálatára (*Pelster, Hocedez, Stufler*). Ezek az eredmények ellensúlyozzák az említett vitatkozás több kellemetlen következményét. Nem lehet ugyanis tagadni, hogy ez a küzdelem több kevésbé széles látókörű szellemnél szinte arra a meggyőződésre vezetett, mintha a katolikus teológiának csak ez

volna az egyetlen megoldandó kérdése; s előállt a másik baj is: a vita szinte állandóan ugyanazon szűk körben mozgott és újabb termékenyítő szempontok felvetésére alig adott reményt.

SZERENCSERE nem mindenki esett áldozatul ennek a vitatkozó kísértésnek. A legutóbbi korszakban is voltak olyanok, akik a szentírástudomány művelésére adták magukat (*Patrizi, Cornely, Knabenbauer, Fonck, Delattre, Huby*), vagy pedig a szentatyákat tanulmányozták (*de Regnon, de Ghellinck*). Az erkölcsstan neves művelői sem hiányoztak (*Gury, Balzerini, Lehmkuhl, Noldin, Genicot, Vermeersch, Schmitt, Hürth*) és az egyházjogban is rendelkezett a Társaság kiváló tekintélyekkel (*Tarquini, Wernz, Ojetti*). Az egyháztörténelemben pedig az innsbrucki *Grisar Hartmann* munkássága keltett világszerte elismerést.

A világháború után az Egyház számára kedvezőbb politikai korszak kezdődött. Ez a helyzet s XI. Pius pápa tudományos érzéke mindenfelé arra indította a katolikus tudósokat, hogy működésüket rendszeresebbé és alaposabbá tegyék, intézményeiket a kor kívánalmainak megfelelően kifejthessék. Ennek a törekvésnek fontos mozzanata az 1931-ben kiadott apostoli konstitúció: *Deus scientiarum Dominus*, a nyomában kiadott rendelkezésekkel. A Jézustársaság megértette az idők figyelmeztetését s már az apostoli konstitúció előtt, majd utána a rendszerező, szervező és céltudatos munka jegyében igyekezett tökéletesíteni tanulmányait és tudományos életét. Ebbe az időbe esik a római Gergely-egyetem nagyszabású kibővítése és átszervezése, a Szentírástudományi Intézet teljes kiépítése, a Keleti és az Orosz Intézet felállítása. Közben a fiatal jezsuita tudósok egész serege, elfordulva az elmúlt évtizedek heves csatározásaitól, történelmi, valláslélektani és Szent Tamás szellemében való elméleti részlettanulmányokba mélyedve iparkodik olyan eredményekre eljutni, amelyek a teológia újszerűbb, mélyebb módszerének megalkotásában építőkövekül szolgálhatnak.

A jezsuita tudományosság jellegzetes vonásai

Az a sokoldalú s szinte állandóan harcot is folytató munkálkodás, mely a jezsuita teológiát 400 éven át jellemezte, érthetően különféle megítélésekre adott alkalmat. Ezeket a véleményeket egyszerűen elfogadni vagy visszautasítani nem lehet. Ugyanis még a nyilvánvalóan egyoldalú ítéletek is, nem szólva a túlzó magasztalásokról és a rosszindulatú befeketítésről, rendszerint nem abban hibáznak, hogy alaptalanul hirdetnek valamit, hanem inkább hogy egyetlen szempontot, esetleg elszórtan jelentkező tényeket általánosítanak.

Ha átfogó tekintettel akarjuk végigpillantani a jezsuiták egyházi tudományosságát, legmegfelelőbbnek látszik, hogy az eddig legsűrűbben ismételt ilyen sommás jellemzéseket vesszük fontolóra. A legismertebb jellemzéseket az a két megjelölés fejezi ki, hogy a jezsuiták tudománya komolyabb elvi alapok nélküli *eklektikus, válogatós irány* és benső törekvéseit tekintve erősen hajlik az újkori racionalizmus felé. Bírálát tárgyává szokták tenni még a jezsuita tudósoknak hűvös viselkedését Szent Tamás tanai iránt.

Vizsgáljuk először az eklekticismust, a válogató jelleget. Elismert tény, hogy a katolikus teológiai könyvek nézeteikben meglepő egyöntetűséget árulnak el. Alapos tudással és jól kiművelt hit-tudományi érzékkel kell annak rendelkeznie, aki e művek különféleségét, eltérő inspirációját észreveszi. Nagyjából mégis két alaptípusra lehet visszavezetni a szakirodalomba tartozó könyveket. Vannak köztük, amelyek egy közös bölcseleti, pontosabban metafizikai alap szemmeltartásával haladnak előre s vannak, amelyek a kérdéseket szabadabban tárgyalják. Ha valaki az első irány műveit lapozgatja nagyobb élvezettel, könnyen megütközhetik azon az önállóságon, mellyel a különböző korból származó jezsuita szerzők véleményeik felállításában és kifejtésében eljárnak. Az is előfordulhat, hogy egyik-másik szerzőnél ez a szabadság nem árul el nagy szellemi elmélyedést, inkább csak a pillanat igényeiből, alkalomszerű megfontolásokból következik.

Kérdés azonban, hogy a tények alapján jogosult-e az egész jezsuita teológiát válogatósnak nevezni olyan értelemben, mintha ott az állásfoglalások mindig csak jelentéktelen részletszemponatok szerint, az egészre való tekintet nélkül, rendszert sejtető egységes gondolatvezetés híján jönnének létre? Azt hisszük, az így felfogott eklektikus jelző tárgyilagosan nem alkalmazható a legnagyobb jezsuita teológusok munkájára. Nem volna igazságos Suarez, Ruiz, Vasquez, de Lugo, Franzelin, Billot vagy akár de la Taille munkásságát a szellemi középszerűség, a korlátolt szempontú értelmi foltozgatás példáinak tekinteni. Még ha nem is érik utol műveik egységes fölépítésben más iskolák aprólékosan kidolgozott rendszerét, mindig könnyen megállapítható, hogy műveik kidolgozásában őket is egyetlen rálátás, azonos belső sugallat vezette. Suarez és Vasquez kötetekben észrevehető, hogy a végeláthatatlan sorokban ugyanaz a gondolkodó egyéniség jelentkezik. Franzelint a Szentírás és a szentatyák alapos ismerete mellett mindenütt áthatja az a finom természetfölöttiség, amely az újabb korban legfeljebb még Scheebennél

található. Billot és de la Taille nem közönséges önállósággal egyetlen alap gondolatot alkalmazva építették ki elméleteiket a teológia különböző területein.

Az eklektikus jelző másik fogatkozása, az, hogy nem meríti ki annak a szellemi termelésnek belső gazdagságát, amelyet a jezsuita teológusoknak köszönhetünk. Ezek eredetét, történelmi szerepét és sajátos szellemiségét más jellemvonások tartalmazzák. A jezsuiták akkor fogtak hozzá a teológia műveléséhez, amikor az szokatlan virágzás és viszontagságos támadások után különös veszélyben forogott. A vallási forradalom megtámadta azt a lelkeséget, azt a nagy, vallásos közösségbe olvadó öntudatot, amely nélkül a középkori bámulatos gondolatrendszer hatása elképzelhetetlen volt. Szent Ignác rendje ösztönszerűen rátapintott tehát a bajok forrására s a válságos helyzetben határozott célt tűzött ki maga elé: visszavezetni az embereket a hagyományos lelkeséghez, megtörni a vallási forradalom erejét s helyreállítani a hívek előtt Krisztus helytartójának tekintélyét. Ez a jezsuita munka a protestáns veszély megállításaival nem fejeződött be. Ahogy az újkori szellemi lázadás egyre újabb formákban ütötte fel a fejét: úgy kellett a jezsuitáknak később is minden veszéllyel szemben újra védelmezni a katolikus lelkeség és kultúra közösség alapjait.

A küzdelem hullámszó élvonalán szerzett tapasztalatok hamar megtanították a jezsuitákat arra, hogy mire van elsősorban szükség. Aquaviva rendfőnöknek és elődeinek a legnevesebb jezsuitákkal folytatott tárgyalásai felvilágosítanak arról, mit tartottak a jezsuiták a teológiai oktatásban legfontosabbnak. Ne legyen a hittudomány tanítása egyetlen iskola tételeihez kötve, hiszen egyes részletekben még a katolikusok között is sok az ellentét. Ellenben annál nagyobb gond fordítandó a Szentírás és szentatyák alapos tanítására, s a lelki egységre, mely a jezsuiták munkáját példaadóvá és meggyőzővé tudja tenni. Ezekben az utasításokban a katolikus hagyomány tisztelete mellett érvényesül tehát az a felfogás is, amely az iskola vitatott részletkérdései fölé akar emelkedni, s inkább arra törekszik, hogy az *apostoli élet követelte ismeretekkel legyenek jól felszerelve a rendtagok*. Ebből a szempontból tekintve a dolgokat, az eklektikus megjelölés helytelennek bizonyul. Inkább arról kellene beszélni, hogy azokkal az irányzatokkal szemben, amelyek a hitgazságoknak türelmes és elmélyedő munkával szilárd bölcséleti alapvetést adtak, a katolikus tanítást a sokszor végigelmélkedett, számtalan eszmélkedésben megtisztított elméleti rendszer magaslataira emelték, a

jezsuiták képviselik az *apostolok gyakorlati hittudományát*, amelynek az a rendeltetése, hogy igaz, komolyan tudományos, de a mellett könnyen kezelhető és a katolikus lélek vallásos igényeinek megfelelő legyen. A középkori szintézis inkább az elmélyedő szerzetesi lélek alkotása, a jezsuita teológia viszont a küzdő apostoli szellem fegyverzetének kidolgozása.

Sűrűn találkozunk azzal a kijelentéssel is, hogy a jezsuiták teológiája az újkori *individualizmusnak és racionalizmusnak* nyomait viseli. Nem úgy értik ezt, hogy egyes jezsuiták Descartes eszméivel, a felvilágosodás gondolataival esetleg bővebben foglalkoztak; sőt amíg csak arról volna szó, hogy akadt egyik-másik jezsuita, aki maga is behódolt a kor szellemének, a kérdés még mindig pusztán ténykérdés maradna. Többre szoktak hivatkozni. Az individualizmus és a racionalizmus befolyását szellemtörténeti alapon úgy fogják föl, hogy a jezsuiták teológiájában a figyelem a hittel elfogadott igazságok kifejtéséről és elemzéséről áttérőldött a hitigazságok észszerű bizonyítására. A régi teológia lelkeséggel áthatott eszmélkedése helyébe a jezsuiták olyan törekvést állítottak, amely a hittudományt a többi okoskodó, bizonyító és ésszel tervezgető tudományok közé akarja elhelyezni. Ennek az állításnak igazolását abban keresik, hogy már a legelső jezsuita teológusoknál, pl. Suareznál s nyomában szinte valamennyinél, megjelenik a hitélmény logikai színezetű elemzése. E fejtegetéseikben a teológusok azt szeretnék kimutatni, hogy mennyire a mai ember, a matematikai és fizikai nyilvánvalóságra áhító ember számára van teremtvé a kereszténység. Türelmetlenül és elszántan fáradoznak azon, hogy a hitélményben is ugyanazt az értelmi belátást mutassák ki, amelyet az ész a természettudomány, mennyiség-tan vagy a racionális bölcsélet tételeinek elfogadásában tapasztal. Az alapvető és legtitokzatosabb vallásos élménynek, a hitnek ez a racionálása a vád szerint a további fejlődés során azt eredményezte, hogy a teológiának csak azokat a kérdéseit és részleteit karolták föl, amelyek ennek a belátásnak segítséget nyújtottak. Így jöttek létre és így hatalmasodtak el a tapasztalatokon, történelmi és irodalmi bizonyításokon nyugvó szakok, így született meg az apologetika, — szóval azok a teológiai tárgyak, melyek csak rideg tudást, rengeteg adathalmazt, száraz érvelést közöltek, de a vallásos élet belső lényegét nem ismerik föl. A jezsuita teológia következetes munkája felelős azért, hogy a letűnt századok folyamán a vallásos élet, bensőség, Istennel létesített kapcsolat helyett bizonyításokban, számításokban keresték sokan a kereszténység lényegét.

Erre mindenekelőtt azt jegyezzük meg, hogy még abban az esetben is, ha a fenti jellemzés találó volna, alap nélkül tartaná valaki, az egész jezsuita teológiát az újkori áramlat szellemétől megfertőzöttnek. A vád lényege ugyanis az, hogy bizonyos kérdések tárgyalása a hittudomány újabb szellemű feldolgozására adott alkalmat. Am az említett részletkérdések, pl. a hitélmény logikai elemzése mellett a Jézustársaság teológusai a többi kérdéseket éppúgy felölelték s valamennyit hagyományos szel­lemben iparkodtak megvitatni. Egy kérdéscsoport kiemelkedő tárgyalása és a belőle fakadó következmények még nem lehetnek ok arra, hogy az egész teológiai munkát a hagyománytól elfordulónak és szerencsétlenül újítónak állítsuk oda.

De az ítélet akkor sem állja meg a helyét, ha figyelmünket kizá­rólag a hit kérdéseire s az itt mutatkozó tárgyalási módra korlátozzuk. Kétségtelen, hogy e nehéz probléma megvitatásában némi különbség van a középkori és a trienti zsinat után élő teológusok között. A középkori hittudósok a hit zavartalan birtoklásában a hívó ember álláspontjáról értékelik és kutatják ezt a lelki adományt. Rendszerint nem kíváncsiak arra, hogy a bíráló okoskodás előtt a hit mennyire igazolható. Az újabb­kori teológusok ellenben érthetően már szükségét érzi, hogy a hitélmény értelmi oldalának részleteit is felkutassák s keressék azokat a mozzana­tokat, melyek a kinyilatkoztatás elfogadásában belátást eredményeznek.

A középkori teológia a maga egyszerűbb álláspontjával inkább csak arra hivatkozik, hogy a hit élménye a földön élő ember számára nagy értéket, nagy vigasztalást hoz s ezért ragaszkodik hozzá. Az újabbak már igazolni próbálják az értelem előtt is a hitet; de egyetlenegy újabbkori teológusnak sem jutott eszébe, hogy ezt az élményt tiszta értelmi követ­keztetésnek tekintse. Egyetlen teológus sem törekedett arra, hogy a hit felemelő, vigasztaló, megnemesítő voltát valaha is kétségbevonja; senki sincs a jezsuita teológusok között, aki a keresztény vallásosság lényegét a puszta értelmi megbizonyításban keresné.

Suarez, de Lugo és a többiek, akik az analysis fidei-nek részletes tanulmányokat szenteltek, keresik ugyan azt a módot, ahogyan az értelem is megnyugodhatik a hitigazságok elfogadásában, de egyúttal azt is hangoztatják, hogy a hitben az akaratnak is nélkülözhetetlen szerepe van. A legkiválóbbaknak gondjuk van még azokra a lelki jelenségekre is, amelyek megközelítő törvényszerűséggel a hitet előkészíteni és a lelket a hit felé irányítani szokták. Ezekkel az állításokkal természetesen nem mondjuk, hogy a jezsuita teológusok eljutottak a kérdés helyes és vég­leges feltevéséhez, nem védjük egyiknek vagy másiknak részleges elgon­dolását; — ezek ellen lehet kifogást találni — még kevésbbé állítjuk, hogy nyomozásaik után nem maradt a hit problémájában még sok fel­derítetlen titok. Egyet azonban hirdethetünk: hogy munkájuk révén a teológia nem oldódott fel a filozófiában; tevékenységük egész szelleme nem is kedvezett ilyenféle törekvésnek, álláspontjuk szerint is mindig megmaradt a nagy különbség a hit értelemmel megismerhető alapjai és a hittel elfogadott isteni kinyilatkoztatásból származó igazságok között.

Igaz, hogy az újabb teológiának érdeklődési iránya indította meg és fejlesztette ki az apologetika tudományát. Történelmileg az is kétség­telen, hogy az apologetika, mint önállóbb hittudományi ág a 18. és 19. század folyamán először a jezsuita teológusoknál jelenik meg határozottabb formában. Ebből azonban nem szabad az egész teológiai irány racionaliz­musára következtetnünk s még kevésbbé volna megengedett az apologe-

tika kialakulása miatt azt a vádat emelni, hogy ezzel a keresztény teológia eltért volna eredeti szellemétől. Lehet, hogy az apologetikához egyesek túlságosan nagy reményeket fűztek, talán kelleténél fontosabbnak és döntőbbnek tartották. Ezek vitatható és megfontolandó kérdések s lehet, hogy egyik vagy másik hittudósunk, nem éppen a legkiválóbbak, eltéveszthették a helyes arányokat. De abban a helyzetben, amelyben vagyunk, amidőn a kinyilatkoztatás emberi szavakban és történelmi úton jut el hozzánk, annak az értelmes természetnek birtokában, amely mégis különbséget tesz igazság és káprázat között, nélkülözhetetlen az apologetika. Mindig szükséges lesz, hogy bizonyos tévtanokat ésszel cáfoljunk, bizonyos tételeket tudományosan igazoljunk. Ennek a tudományos hitvédelemnek kidolgozásához erősen hozzájárult a jezsuiták teológiája. De ezért a munkáért nem kell szégyenkeznie.

Elhibázottnak kell tartanunk azt a módszert is, amellyel néha a jezsuita teológia racionalizmusát próbálják igazolni. A jezsuita szerzők műveiből kiszakítanak gondolatmeneteket, egyes problémákat s diadallal mutatnak rá, hogy hasonló irányú okoskodás, rokon-szellemű problémakeresés Descartesnél vagy Wolffnál is található, akár mert a szerzők egymást olvasták, akár mert olvasás nélkül is a gondolkodás szelleme rákényszerítette őket, hogy egy irányban haladjanak. De mégiscsak nagy különbség van a jezsuita közt, aki értelmi nyomozásaiban is rendjének, lelkigyakorlatainak szelleméből táplálkozik, s egész fáradozását a lelkében kiformálódott krisztusi eszmény szolgálatába állítja s a között a filozófus között, aki merész okoskodásaitól megittasulva nem lát és nem becsül mást, csak amit az esze áttekint.

AZ ILYEN EMBER egészen fordítva cselekszik, mint a jezsuita. Ez arra törekszik, hogy a lelkében rejtőző benső indításokat is beolvassza értelmébe, teljesen józan, igazolható, bebizonyíthatón hasznos, földies viselkedéssé alakítsa át őket. A jezsuitánál az egész munka eszköz, melyet a hit és az istenszeretet biztos állomáshelyéről irányít a legfőbb célra. A racionalistánál az új felfedezések káprázatos világot nyitnak meg, amelyért kész elfeledkezni minden másról. A jezsuita Szent Pál hívó lelkével akarja az ember újabb vívmányát is Krisztus szolgálatába állítani. A két szellemiség lényegesen és gyökeresen ellenkezik egymással.

*

Vizsgáljuk meg végül a kérdést, milyen viszonyban volt a jezsuita teológia azzal a katolikus tudóssal, akinek munkáit az Egyház már négyszáz év óta irányadónak tartja a hittudományban, Aquinói Szent Tamással.

Szent Ignác előtt nem volt ismeretlen az a tekintély, mellyel Szent Tamás kora legkiválóbb tudósai öveztek. A salamancai és a párizsi főiskolákon végzett tanulmányai azt is bebizonyították előtte, hogy Szent Tamás művei a hitújítókkal szemben az egyházi tanításnak világos és teljesen

megbízható kifejtését nyújtják. Midőn pedig a rendi alkotmánynak a hittudomány tanítására vonatkozó részletét kidolgozta, bizonyára még inkább figyelemmel volt az uralkodó törekvésekre s még inkább megfontolta a hittudomány művelésének szükségleteit. Ezek alapján írta elő, hogy a teológiában Szent Tamásnak skolasztikus rendszerét tanítsák (In theologia legatur vetus et novum Testamentum et doctrina scholastica Divi Thomae. Const. p. IV. c. XIV. 1). Nem tette azonban kötelezővé a Summa theologiae használatát, sőt kifejezetten megengedte, hogy Petrus Lombardus könyvét alkalmazzák, vagy esetleg más olyan kézikönyvet, amelyet a jövőben készítenek el.

A rendalapító intézkedései már jelzik az irányt, amelyet a Társaság Szent Tamás követésében követni akar. Később ez a ragaszkodás csak növekedett, mikor V. Pius pápa Szent Tamást az egyháztanítók sorába emelte és a Summa theologia használatát mindinkább általánossá vált. Midőn Aquaviva rendfőnök a Ratio studiorum előmunkálataihoz hozzáfogott, nyomban felvetődött a kérdés, milyen szabatos előírásokat léptessenek életbe Szent Tamás követésére. Ebben az időben, a 16. század 80-as éveiben a katolikus teológia Szent Tamás szellemében történt újjászületése már teljes volt, s a spanyol egyetemek fényesen igazolták ennek a megújulásnak értékes gyümölcseit. A döntést tehát ezen megváltozott és Szent Tamásra nézve kivételesen előnyös helyzetben kellett meghozni. Aquaviva tárgyalásaiban a megkérdezett teológusok között háromféle fölfogás körvonalai bontakoztak ki. Néhány spanyol jezsuita, élükön P. Deza Alonso, azt kívánta, hogy a rendi teológiatanítás egyöntetűsége érdekében, néhány pontot leszámítva, a Társaság is legszigorúbban kövesse Szent Tamás tanait. Mások viszont csak azt tartották szükségesnek, hogy az iskolákban Szent Tamás Summáját magyarázzák. E mellett még legfeljebb néhány általános irányelv megállapítását kérték, a vélemények megállapításában és Szent Tamás rendszerének követésében azonban a szabadságot tartották megfelelőbbnek.

A két véglet között foglal helyet az a nézet, amely a rend állásfoglalásában később diadalra jutott. Védői a legjobb nevű teológusokból kerültek ki. Ily értelemben foglalt állást Szent Ignác egykori társa, a trienti zsinat egyik teológusa: Salmeron, megegyezett vele a párizsi jezsuita kollégium nagytudományú és tekintélyes megalapítója, Maldonado és csatlakozott hozzájuk a római egyetem híres kontroverzia-tanára, Bellarmino. Közös fölfogásuk az volt, hogy Szent Tamás összehasonlíthatatlan mestere a hittudománynak, követése tanárnak és tanulónak egyaránt biztos és szilárd tudást közvetít, a Summa Theologiaet és *Szent Tamás rendszerét általában követni kell, de ne legyen előírva, hogy minden pontban mereven kell ragaszkodni hozzá*. Szent Tamásnak is vannak nézetei, amelyeket általában már nem fogadnak el, vagy amelyek az újabb kornak nem felelnek már meg — írja Salmeron. Ezekhez fölösleges volna ragaszkodni. Majd kijelenti az akkor már agg teológus, hogy hiú ábránd volna tökéletes egységre törekedni, mert ezt úgysem lehetne soha megvalósítani.

Aquaviva külön kifejezte megelégedését Salmeron javaslatára nézve, s a hosszúra nyúlt tanácskozásokon általában mindig ragaszkodott e nézetekhez. E tanácskozások az 1593-ban megtartott V. általános gyűlésen fejeződtek be, amidőn a rend törvényhozó testülete jóváhagyta a Ratio studiorum-ot. A megbeszélések folyamán egyesek azt az eszmét védelmezték, hogy részlegesen állapítsák meg azokat a tételeket, amelyeket Szent Tamás nyomán tanítani kell és azokat, amelyekre nézve megengedett lesz a szabad választás. A Római Kollégium tanárai azonban megbuktatták ezt a tervet. Később egy kilépett spanyol jezsuita túlzása okozott bonyodalmakat, amidőn az inkvizíciónál följelentette egykori rendjét, Szent Tamás tanításának mellőzése miatt. A római inkvizíció azonban a jezsuiták viselkedésében nem talált elítélnivalót.

Végül 1593-ban megállapították, hogy a rend Szent Tamást saját hittudósának tekinti és tanítását kötelezőnek ismeri el magára nézve. Ez a kötelezettség azonban nem olyan mérvű, hogy bizonyos kisebb jelentőségű kérdésekben ne legyen szabad eltérni tőle. Főleg a filozófiában, a szentírástudományban és az egyházjogban védik ezt a szabadságot olyan szerzők javára, akik e tudományágakkal részletesebben foglalkoztak. Ajánlatosnak vélik azt is, hogy tanárokká csak olyanok neveztessenek ki a Társaságban, akik Szent Tamás iránt ragaszkodást és tiszteletet mutatnak.

Ezeket az általános elveket juttatták érvényre a Ratio studiorum egyes szabályai. Ezek a megokolások jellemzik leghívebben a Jézus-társaság hivatalos álláspontját Szent Tamással kapcsolatban a legújabb időkig.

A felozlatás előtt több ízben szőnyegre került a kérdés, vajjon nem volna-e szükséges a Szent Tamás követését hirdető előírásokat átnézni. Az illetékes szervek azonban minden alkalommal elegendőnek ítélték, hogy újabb nyomatékkal mutassanak rá az Aquaviva-féle rendelkezésekre. Ennek a pontosan, de eléggé nagylelkűen megvont iránynak követését elegendőnek tartották mind az idegen gondolatokból és rendszerekből beáramló veszélyek elhárítására, mind annak a szabadságnak biztosítására, amely a lendületes és eredményes tudományos munkának nélkülözhetetlen föltétele.

Az egyházi tudományok legújabb korszaka, amidőn XIII. Leó és utódainak kezdeményezésére Szent Tamás tekintélye és befolyása örvendetes emelkedést mutat, nem hozott semmiféle lényeges változást a Jézus-társaság hivatalos álláspontjában. XIII. Leó az Aeterni Patris megjelenése után külön foglalkozott a Jézus-társaságnak Szent Tamás iránt tanúsítandó viselkedésével. Gravissime nos kezdetű brévéjében, amelyet a Jézus-társaság rendfőnökéhez intézett, felsorolja Szent Ignác alkotmányának, s az egyetemes gyűlések határozatainak és rendfőnökök rendelkezéseinek

Szent Tamást pártfogoló részleteit, ezeket megerősítette, szilárd, állandó és határozott szabályok jellegével ruházta fel őket. Nem kívánta, hogy a Társaság hűtlen legyen neves teológusaihoz, csak azt az óhaját fejezte ki, hogy ez a ragaszkodás ne legyen Szent Tamás követésének akadályozója, hanem inkább előmozdítója. Egyúttal kifejezte örömét, hogy a római Gregoriana ezeknek az elveknek hódolt már régebbi idők óta.

1914-ben X. Pius pápa Szent Tamás hiteles tanításának ismert el 24 tételt. E határozat után a jezsuita rendfőnök ismét szükségesnek ítélte, hogy a Társaság hivatalos felfogását újból kifejtse. A jelenleg is kormányzó P. Ledóchowski 1916 december 8-án kelt hosszú és tartalmas levelében magyarázta meg, hogy a jezsuiták továbbra is Szent Tamást követik, ez a követés Szent Tamás rendszerének alapelveire föltétlenül vonatkozik (pronunciata maiora), míg a kisebb kérdésekben továbbra is a rend hagyományos szabadsága lesz irányadó. Ezt a levelet XV. Benedek pápa jóváhagyta, elismerve róla, hogy híven fejt ki X. Pius pápa szándékait.

Milyen mértékben valósultak meg ezek az előírások a tudományos gyakorlatban? A történelmi áttekintés már megadta erre a választ. A Jézustársaság hittudománya általában sohasem lett hűtlenné ahhoz a rendi hagyomány és az egyházi törvény alapján is kötelező rendelkezéshez, hogy az alapvető kérdésekben Szent Tamás bölcséleti rendszerének világos, józan és biztos elveit képviselje. Voltak időszakok, amikor a Descartes-féle bölcsélet s az újkori felvilágosultság racionalista szelleme egyes jezsuita szerzőknél is sajnálatosan erős szerephez jutott. Ezek azonban valódi irányadók nem voltak. Mindig felülkerekedett az az irányzat, amely a rend előírásaihoz következetesen ragaszkodott.

Kétes lehet a jézustársasági hittudomány Szent Tamás-hűsége azok előtt, akik ezt a hűséget bizonyos szigorúan meghatározott eszmék követésében látják. A nélkül, hogy a legkisebb mértékben is kétségbevonnók ennek az értelmezésnek komolyságát, megjegyezzük, hogy Szent Tamás eredeti tanítására nézve még nem tökéletesen egyeznek a vélemények. Így történhetett meg, hogy olyan állításokban, amelyeket sokan Szent Tamás eredeti és alapvető tanításától való eltérésnek látnak, mások nem látnak semmiféle hűtlenséget az anyagi tanító iránt. A Szent Tamás rendszeréről vallott ez a két- vagy többértelműség magyarázza meg, hogy a nagy mester követésében is igen eltérő árnyalatokkal találkozunk.

Vajjon nem hátrányos-e mégis, hogy a Jézustársaság a rendszeres egyenesvonalú tomista bölcsélet és teológia helyett inkább a szabadabb úton haladó gondolkozási irány mellé szegődik? Javára szolgál-e az igazságnak és az egyházi teológia egységének és szilárdságának ez a szelídebb vagy merészebb ellenzékieskedés? Valóban helytelen és megfontolatlan állítás volna azt hirdetni, hogy a tomizmus szigorúbb formája egységben, következetességben, szinte fölülmúlhatatlan metafizikai megalapozottságban és a neki kijutott elismerések miatt nem érdemel tiszteletet és csodá-

latot. Hiú törekvés volna az is, ha valaki tagadni merné, hogy az Egyházban polgárjogot nyert rendszerek között nem őt illeti meg az első hely.

Ám a tomista rendszernek kijáró elismerés mellett sem tagadható, hogy vannak benne részletek, amelyeket sűrű homály fed, találkoznak benne feltevések, amelyek nem minden szellemi alkatnak felelnek meg, nagyszerű egysége és csodálatos zártága mellett ő sem képes arra, hogy az örök problémák más és új szempontú vizsgálatának szükségét megszüntesse. A Jézustársaság mesterének vallja Szent Tamást, napjainkban talán inkább közeledik hozzá, mint valaha, mégis a keresztény társadalomban és az Egyház egész életében neki jutott szerep érdekében megfelelőbbnek tartja, ha saját fiainak az említett okok miatt szabadságára hagyja a nagy emberi kérdések több szempontú megvitatását. Az apostolkodás számára nélkülözhetetlen leereszkedő és alkalmazkodó szeretetet evvel a magatartással látja inkább biztosítottnak.

A Jézustársaság és a világi tudományok

Irtta: BIRÓ BERTALAN

Egyetlen szerzetesrend a világ művelődésének történetében a Jézustársaság, amely a szó legigazibb értelmében az egyetem padjairól indult el. Ez is mintegy előre jelezte már, hogy a Jézustársaság a magasabb tudományok komoly művelését szinte alapítói örökségként végzi majd. Csakugyan, alig van a világtörténelemnek még egy testülete, amely annyi nagy tudóst tudna felmutatni, mint a Jézustársaság, bár ez a tudományt, főként a világi tudományt sohasem mint öncélt művelte, hanem mint az apostolkodás kiváló eszközét.

Az első jezsuiták a kor viszonyainak megfelelően jobbadán a bölcsélet s a hittudományok művelésében keltettek feltűnést. Egyrészt nevelői hivatásuk azonban, másrészt a körülmény, hogy a hitet sokan a világi tudomány nevében is támadták, hamar rávezette a Társaság tagjait a világi tudásszakok művelésére is. Ennek folytán a Társaság a hittudósok mellett a természettudósoknak, történészeknek s irodalomkutatóknak nagyszerű vezéregyéniségeit adta a világ tudományos életének. Oly nagy a világi tudományok terén vizsgálódó jezsuita tudósoknak a száma, hogy szinte azt a gondolatot kelthetné bennünk, mintha a Jézustársaság nem is hittudósok, hanem természetbúvárok, történészek s nyelvészek tudományos társasága volna. A világ művelődéstörténete ma jelentékenyen szegényebb lenne, ha mindaz hiányoznék belőle, amit ma a jezsuita tudósoknak köszönhet.

A Jézustársaság a természettudományok terén

Nagy szerep jutott itt mindenekelőtt a *földrajz* művelésének. A Jézustársaság alapításától kezdve hithirdetői rend volt, tagjai az első évektől kezdve új és ismeretlen világrészekre vetődtek, ezeknek földrajzát, s az itt élő emberfajtaknak néprajzát kutatták, új földrajzi s természetrajzi ismereteket szereztek s dolgoztak fel, úgyhogy a

tudományos világ részben ma is az első jezsuita hithirdető-kutatók adatait használja. A jezsuita hithirdetők a földrajz terén valóságos fölfedezők voltak és a jezsuita hithirdetés története sok tekintetben egybeesik a Föld fölfedezésének történetével. Lássunk csak néhány kimagasló nevet és adatot.

Afrikában *Paez Péter* spanyol jezsuita volt az első (1564—1662), aki fölfedezte s kitérképezte a Kék-Nílus vidékét. *James Bruce* skót utazó ugyan azon mesterkedett, hogy elhitesse: nem Paez, hanem ő fedezte föl 1790-ben e vidéket, mely a közelmúltban oly nagy szerepet játszott az abesszín háborúban; a tudományos világ azonban tiltakozva utasította vissza ezt a hangoskodást. *Apollinario de Almeida* (1587—1638) a híres Tana-tó vidékéről készített térképet. *Ludovico Mariano* a Nyassza-tó vidékét fedezte föl s már 250 évvel Livingstone előtt pontos térképet készített róla.

A jezsuita hithirdetők legkedveltebb s legtöbb fáradságot okozó területe Ázsia volt, melyet Szibéria kivételével szinte teljesen ők térképeztek ki elsőnek, le egészen a Ráktérítőig. A kereszténység terjesztését a jezsuita hithirdetők mindig egybekötötték pontos földrajzi kutatásokkal. *De Goes Benedek* spanyol jezsuita (1562—1607) volt az első, aki átkelt a Hindukus 5000 méteres hegyóriásain, fölfedezte s kitérképezte a Tarim-medencét és Kelet-Turkesztán nagy sivatagját, a Taklamakánt, mely maga akkora, mint a történelmi Magyarország. Három év alatt 4000 km-t járt be Közép-Ázsia havasai közt a tudomány e hőse, akiről protestáns tudósok is (Ritter, H. Yule) magasztalóan nyilatkoznak.

Ma általában az a hiedelem, hogy az ismeretlen Tibetet Landor és Sven Hedin fedezte fel. A valóság az, hogy már *de Andrade Antal* portugál jezsuita (1580—1634) átkelt a Himalája gleccservidéken (a Mana-hágón), fölfedezte a Visnú-Gangesz forrásvidékét és 270 évvel Sven Hedin előtt megírta a tibetiek néprajzát. Magának a Tibeti-fennsíknak tetemes részét az olasz jezsuita hithirdető, *Desideri Ipoly* (1684—1733) kutatta fel térképészeti szempontból. Szrinagár, Kasmír és a Beltisztán vidékéről ő rajzolta meg az első térképet. Oly járatlan utakon haladt, melyen utána 200 évig, Rawling és Ryder utazókig (1904), egyetlen európai sem tudott előrejutni. Ő kutatta ki a Gangesz és Indus közti vízválasztót. A Dalai láma engedélyével éveken át Lhasszában élt, a tibeti lámák fővárosában s legelsőnek fordította le a 115 kötetes tibeti szentkönyvet, a Kah-gujrt és a Lamrimcsát, s megírta Tibet vallástörténetét és néprajzát. A protestáns Sven Hedin szerint Desideri „a legragyogóbb tehetségű utazó volt, aki valaha Tibetben járt” (Southern Tibet, I. 278). — Más úton járt ugyanerre az osztrák jezsuita *Gruber* (*Grueber*) *János* (1623—80), aki Kínából nyugatnak indult Európa felé, legelsőnek készített térképet és gyűjtött néprajzi adatokat a Kanszu-tartományról, fölfedezte a Hoangho és a Jangcekiang forrásvidékét, átkelt a Himalája hegysorosain, felkutatta s *Roth Henrik* német jezsuitával együtt feltérképezte Nepált. *Kircher Athanáz*nak Kináról szóló könyvéhez Gruber adta az adatokat. Roth hozta magával Európába elsőnek a szanszkrit nyelv közelebbi ismeretét is. Gruber később hazánkban élt és Sárospatakon halt meg. — „A modern indiai földrajzkutatás atyja”, a déltiroli jezsuita, *Tieffentaller József* (1710—1785) fedezte föl a Gangesz felső folyását és összes mellékfolyóit s készítette el róluk a ma is használt térképeket. Bernouilli német csillagász adta ki Tieffentaller útleírását, melyet „a földrajz klasszikus művének” tekintenek. *Poidebard* francia jezsuita Mosszul és Örményország földrajzát készítette el legelsőnek.

Kína rejtelmes életének felkutatásában nagy szolgálatot tettek ugyan más jezsuita híthírdetők is, mint pl. M. Ricci, Schall és Verbiest, legjelentősebb eredményt azonban *Martini Márton* olasz jezsuita ért el (1614—1661), aki elsőnek készítette el Kínának meglehetősen pontos térképét. Munkája miatt „kora összes híthírdetői közt a legjelesebb geográfusnak” nevezték (Richthofen). *Gerbillion János* francia jezsuita (1645—1707) Kína határvidékeinek, főleg Tatárországnak földrajzát készítette el, míg honfitársa, *Bouvet Joákim* (1656—1732) több rendtársával együtt Kang-hi kínai császár megbízásából Kína hivatalos állami térképét készítette el. Az ő kínai néprajzát használta fel Leibniz is. Egyik társa, *Parrenin Domokos* (1665—1741) Közép-Kína nehezen hozzáférhető tartományainak részletes földrajzát készítette el. *Gaubil Antal* francia jezsuita (1689—1759), az őskínai emlékek kutatója, tudósította Európát Dzsingisz-kánról s a magyar tatárjárás kínai okairól. Japán és Korea földrajzát is ő írta meg elsőnek. *Von Hallerstein Ágoston* osztrák jezsuita (1703—1774) szervezte meg Kiang-long császár idején Kína első népszámlálását s a lakosok számát 198 milliónak találta. A jezsuiták földrajzkutató tevékenységének mértékére jellemző, hogy Du Halde 16 kötetes enciklopédiája kizárólag ezt a munkát dolgozza fel. Napjainkban neves lett *Tailhard de Chardin* és *Em. Licent* belga jezsuitáknak működése, akik 1923-ig, tíz év alatt 30 ezer km-t jártak be s elkészítették Belső-Mongóliának, Tibet északi részének s a Sárga-folyam lapályának geológiai felkutatását. P. Licent Tiencinben külön múzeumot létesített, melyben Kína harmadkori leletei és egész madárvilága rendszerezve van. Kagyló-, zuzmó-, gomba- s alga-gyűjteménye az egész világon páratlan értékű.

Az északamerikai kutatás legnagyobb alakja *Marquette Jakab* francia jezsuita (1637—1675), aki egyszerű fakéregcsónakján végigjárta és felfedezte a Mississippi, Missouri, Ohio és Arkansas folyókat s megírta azok pontos földrajzát. Bár Kanada francia kormányzója Colberthez írt levelében e fontos vidék felfedezését Marquette útítársának, a szintén jezsuita nevelésű Jolietnek akarta elorozni, maga a nagy amerikai költő, Longfellow védte meg a nagyérdemű és tragikus sorsú Marquettet. Marquetteről egyébként várost, egyházmegyét és Milwaukee-ban egyetemet neveztek el; a washingtoni Kapitólium Nemzeti Csarnokában pedig szobra áll, Amerika legnagyobb nemzeti hősei közt. — Kalifornia felfedezése a déltiroli jezsuitának, *Kino Özsébnek* érdeme (1644—1711), aki 30 évi munkával ötven útja alatt felfedezte a Rio Colorado mentét. Ő alapította meg véglegesen Dél-Kaliforniának félsziget jellegét, s megírta az első indián szótárt. Ugyanitt működött a varasdi származású, elfelejtett magyar jezsuita, *Koncsák (Konság) Nándor* is (1703—1758), aki a Rio Colorado forrásvidékét, és a bajor *Sedlmayr Jakab* (1703—1779), aki a Nagy Sóstó környékét vette fel térképre.

Dél-Amerika vízrajzában terén a szudétánémet *Fritz Sámuel* (1654—1725) tett nagy szolgálatot az Amazonas menetének és az Orinoco vidékének fölfedezésével; azonkívül a spanyol *de Acosta József* (1539—1600), aki Peru morfológiáján kívül elsőnek írta meg Peru s az inkák történetét is. — Paraguay és Brazília földrajzát szinte teljes egészében jezsuiták készítették el, akik e vidéken jezsuita mintaállamot, az ú. n. redukciókat szervezték meg. Köztük a sziléziai *Baucke Flórián* (1719—1780) 20 év alatt a Gran Chaco vidékét kutatta ki. Jólal előtte a spanyol *Ferrer Rafael* (1566—1611), a későbbi vértanú, a Rio Napo és a Pilcomayo-folyam lapályvidékét bejárta s szinte élete árán megírta a kofáni törzs nyelvtanát. A délamerikai spanyol-portugál határvitában máig is használt földrajzi méréseket a magyar *Szentmártonyi Ignác* végezte (1718—1793), aki végül 18 évig Pombal földalatti

börtönének rabja volt. — A tudományos földrajz nevese a német *Scherer Henrik* (1628—1704), aki elsőnek készített külön hegy- és vízrajzi térképet az addigi általános térképrendszer helyett. Mária Terézia megbízásából *von Liesganig József* mérte fel a monarchia földrajzi fekvéseit Bécstől számítva. Közép-Európa földrajzi felméréseit a 18. században szinte kizárólag jezsuiták végezték (*Metzburg, Innsprugger, Pradstetter, Naruszewicz, Nieprzecki, Cabral, Boscovich, Maire, Grimaldi, Riccioli*).

A földrajzkutatással karöltve járt a tudományos néprajz művelése. A hithirdetők jelentései voltaképp mind jeles néprajzi tanulmányok.

Kiválik e téren a portugál *Frois Lajos* (1528—1597), aki 30 éven át élt Japánban. Az európaiakat ő tudósította először Japán titokzatos életéről s vallástörténetéről. Művét még 1928-ban is kiadták. Az északamerikai irokéz-indiánok életéről *J. F. Lafitau* (1681—1746) tudósított először. Tibet lakóinak néprajzát a már említett *Desideri Ipoly* készítette el. Az osztrák *Dobrizhoffer Mártonnak* (1717—1791) a paraguayi indiánokról szóló háromkötetes néprajzát „az ethnográfia példaképének” nevezik.

A magyar földrajzitanítás is sokat köszönhet a régi jezsuitáknak. *P. Szentiványi Márton* (1632—1705) állította össze hazánk teljes földrajzát.

A földrajzi kutatásokkal együtt járt a növényteni kutatás.

Az ecuadori hithirdetés vértanúja, *Ferrer Ráfael* Dél-Amerika ismeretlen növényvilágát először rendszerezte Herbariumában. *Ferrari János* olasz jezsuitának (1584—1655) növényteni munkáját Linné is magasztalta.

Ma kevesen tudják, hogy a kaméliának Európába hozatala, sőt neve is egy jezsuita fráterre emlékeztet: a manilai rendház tudós patikusára, a brünni származású *Camell Györgyre* (1661—1705). Ő küldte e csodás virágot Angliába, s azt a protestáns Linné Camellről is nevezte el „kaméliá”-nak. Növény- és ásványgyűjteményét, valamint rendszerét, a nagy angol botanikus, Ray is megcsodálta. *Jartoux, Monville* és *Montenegro* páterek a tea-, kakaó- és kávécseserjék természetrajzáról elsőnek tudósították a tudományt. Kína növényvilágát szintén elsőnek *Boym Mihály* természetrajzi könyve tárta elénk 1656-ban. E növényvilágot később *D'Incarville* és *Cordero* rendszereztek elsőnek. Tudományos tevékenységével feltűnést keltett *Wulfen Ferenc* (1728—1805), aki Kassán tanult, majd az Alpok növényvilágát kutatta, számos új növényt fedezett föl, melyeket mind róla neveztek el. Ugyancsak ő lelte először a sárga ólomércet (az ólomolibdátot), melyet szintén róla „wulfenit”-nek neveznek. A német növénykutatók közt előkelő helyre jutott az osztrák *von Schrank Ferenc* (1747—1835), aki egész Dél-Németország növényvilágát feldolgozta. A müncheni Tudományos Akadémia meghívására létrehozta egész Németország leggazdagabb füvészkertjét, amely Münchennek ma is egyik nevezetessége.

A magyar botanikusok nevese volt *Bertalanfi Pál* (1706—1770) s *Menyhárt László* (1849—1897), aki Zambézi vidékén 1300 új növényt talált s dolgozott fel rendszeresen s Boromában meteorológiai állomást is létesített. A tragikus sorsú — kutatás közben a hegyek közt lezuhant — *Theissen Ferdinánd* (1877—1919) a gomba- és zuzmókutatás terén volt szaktekintély. A keletindiai missziósok közt *Blatter Ethelbert* svájci jezsuita (1877) Elő-India óriási növényvilágáról s az indiai pálmákról végzett egyedülálló kutatást. Madagaszkár növényvilágát *P. Cambrué* dolgozta fel tudományosan.

Az állattan terén a jezsuita tudósok inkább a rendszeres újabb kutatások idején álltak munkába.

Heude Péter (1835—1902) egész Kelet-Ázsiának állatvilágát feldolgozta. Ő egyébként a kagylótan megalapítója is. A mult század végén dúló darwinizmus legerősebb cáfolatául összehasonlító morfológiai kutatásokat végzett a majmok s emberek csontrendszerén s lényeges különbséget talált köztük. A darwinizmus egyébként a jezsuita természettudósok egész sorát mozgósította. *Pesch Tillmann* német természetbölcse (1836—1899) volt a darwinizmus első cáfolója; tanítványa, *Wasmann Erich* (1859—1931) pedig a világhírű hangyakutató s az állatlélektan mestere. 16 tudós társaság választotta be tagjai közé. Wasmann 1907-ben Berlinben 2000-nél több hallgató előtt tíz monista tudóssal szállt nyilvános vitába. Három órán át állt a vita pergőtüzében, míg végül oly csattanó és szakszerű választ adott mindegyiküknek, hogy még a nemkatolikusok is Wasmann győzelméről beszéltek, a frankfurti egyetem pedig meghívta őt az állattani tanszékre. Nagy érdeme, hogy kimutatta, hogy a fejlődéstörténet önmagában még nem vallásellenes.

Az entomológia terén nagy szaktekintély *Navas Longinus* spanyol jezsuita természettudós (szül. 1858), aki 1000 új rovarfajtát fedezett fel s rendszerezett. Az állattani kutatások közt nagy eredményt ért el az említett belga *Licent*. A magyar természettudósok közt hangyaszorgalmával is kitűnt *Tóth Mike* (1838—1932), az első, aki a magyar Nagy-Alföld befásításának és az akácok meghonosításának kérdésével tudományosan foglalkozott. Másik neves magyar természettudós volt *P. Thalhammer János* (1847—1934), akinek kutatási területe a legyek birodalma volt. Több, előtte ismeretlen légyfajtát róla neveztek el. Több ezer légyfajtából álló légygyűjteménye a világon páratlan máig is.

A jezsuita hithirdetők működése magával hozta az orvostudományok és a vegyészet távolabbi művelését is, bár VIII. Orbán pápa és a Jézustársaság (1615) rendelkezése a Társaság tagjaira nézve meglehetősen korlátozta az orvostudomány művelését.

Mikor 1717-ben Csiléből száműzték a jezsuitákat, a santiagoói jezsuita patikussal, *B. Zeidlerrel* kivételt kellett tenni, mert ő volt a főváros egyetlen gyógyszerésze.

Ennél is fontosabb az ú. n. *jezsuita-por*, vagyis kinin, melyet 300 évvel ezelőtt Dél-Amerikából jezsuiták hoztak Európába és amely még ma is a malária egyetlen gyógyszere. Az orvostudomány történései szerint ez a gyógyszer egyedül több áldást hozott a maga idején, mint mindaz a sok arany és ezüst, melyet valaha is Amerikából hoztak. Ramazzini olasz orvos már 250 évvel ezelőtt mondotta, hogy a jezsuita-por feltalálása olyan jelentőségű az orvostudományban, mint a lőpor volt a harcászatban. A kinin neve inka szó (a. m. jó, gyógyító kéreg), az Andok magaslatain termő fa kérgének őrléséből készült, melyet *Barnaba Cobo* spanyol jezsuita hozott Európába (1632), s melyet botanikailag csak 100 év múlva osztályozott Linné. A római jezsuita patikus, *Pucciarini* és *Lugo* bíboros propagálta erősen (kardinalispor), a Rómában megforduló jezsuiták terjesztették szerte a világon, Londonban már 1658-ban kapható volt a „jezsuita-por”.

Az orvostudomány történetében elévülhetetlen nevet vívott ki *de Almeida Lajos* (1525—1586), aki Japán első kórházát (Oita, 1557) és lele-

házát létesítette. *Lefèvre (Fabri) Honoré* francia jezsuita matematikus (1607—1688) volt az első, aki Harveytól függetlenül állapította meg a vérkeringést (1666). A kórházügy fejlesztésének nevese a szudétánemet *Siebert János* (1708—1745), aki Kókin-Kína első kórházait alapította. *Wieger Leó* (1856—1932) nemcsak nagy kínai nyelvtudásával, hanem mint a missziós-gyógyyszerészet megalapítója is nevezetes.

Mind az elméleti, mind a gyakorlati *fizika* történetében nagy-jelentőségű tudósokat adott a Jézustársaság, holott a fizika művelése távolról sem kapcsolódott úgy a hittenjesztéshez, mint az előbb említett szaktudományok.

Scheiner Kristóf bajor jezsuita (1575—1650) különösen a fénytánerén jeles. Ő fedezte fel elsőnek a recehártya és a pupilla jelentőségét a látás terén s kimutatta a szem alkalmazkodó képességét. Mindezt kora kezdetleges orvosi eszközeivel (szarvasmarha szemeken végzett kísérletekkel) tudta elérni. Feltalálta ugyanő a pantográfot (1603), a mai mikroszkóp őst. Kepler szerint Scheiner volt az első, aki két domború lencsével elkészítette a világ első távcsövét (1613) és a Nap képének vetítésével elsőnek szemlélte a Nap fáklyáit. Róla nevezték el a Scheiner-féle kísérletet a szem alkalmazkodásának igazolására és a fényképészet ma is „scheinerekben” méri a lemez fényérzékenységet. Galileitől függetlenül 1611-ben ő fedezte föl nemcsak a napfáklyákat, hanem meghatározta a Nap forgási idejét és a Föld egyenlítőjének hosszát is. Hasonlóan kitűnt a német *Schall Ádám* (1591—1666), aki a kínai naptárreformot végezte s a kínai császár udvari csillagásza lett. Hatalmas ágyúk öntésére és nagy hadihajók készítésére is ő szerkesztett technikai eszközöket. Ő volt az első európai, akit mandarinna nevezett ki a császár.

Riccioli János olasz jezsuita (1598—1671) határozta meg rendtársával, Grimaldival a szabadesés törvényeit Galileivel egyidőben, Atwood előtt 250 évvel (1640). Különösen a Hold-kutatás terén szerzett elévülhetetlen érdemeket, a Hold felszínének elnevezései máig is tőle s Grimalditól valók. A Saturnus gyűrűjéről, az állócsillagokról (Andromeda) és az üstökös-pályákról való fölfedezéseit máig is tartja a tudomány (*Almagestum novum*, 1651). A német *Schott Gáspár* (1608—1666) találta fel a légszivattyút, melyről elsőnek barátját, Guerickét tudósította. Első volt, aki élő állatokon végzett kísérleteket (a légritka és légüres tér hatásait figyelve), s elsőnek fecskendezett a vérbe különféle folyadékokat, amivel az orvostudomány-nak új lehetőségeket nyitott meg (*Technica curiosa*, 1652).

Riccioli tanítványa volt a fizikai fénytáner neves alakja, az olasz *P. Grimaldi Ferenc* (1613—1663), aki felfedezte a fényelhajlás jelenségét s annak magyarázatát is adta (diffrakciónak nevezte). Ugyancsak ő bukkant rá elsőnek a Nap fényének prizmán való szétszóródására és a színekre, Marci prágai orvossal egyidőben (1648), 20 évvel Newton előtt és 170 évvel Fraunhoffer előtt. A fény interferenciáját is elsőnek ő tanulmányozta, de megoldani még nem tudta. Ricciolival együtt elsőnek készítették el a Hold térképét s a Hold felszínének változatait híres bölcselekről és csillagászokról nevezték el; e nevek máig használatban vannak. Így került Ricciolinak és Grimaldinak is a neve később a Hold-térképre. Grimaldi fedezte föl a poláris fénytörés szokatlan jelenségét is, melyet csak 25 év múlva kezdett tanulmányozni Huygens és 150 év múlva Fresnel. A fény-

elhajlási kísérletezés közben fedezte föl a laterna magicát, vetítógépet, a mai moziknak őseit *Kircher Athanáz*.

Bár a léghajózást már az angoloknál a bencés Olivier de Malmesbury († 1060) s a zseniális ferences Roger Bacon († 1294) tudományosan tanulmányozták, a németek közt pedig a premontrei K. Mohr († 1625) tudott sikereket elérni, legtöbbször mégis az olasz jezsuita *Lana-Terzi Ferenc* jutott (1631—1687), aki Prodro-mo c. művében egész sereg ilyenirányú találmányát sorolja fel. Ő találta fel a vetítógépet, valamint a vakoknak való betűket (200 évvel Braille előtt!); ő adta meg a távbeszélőnek és a mikroszkópnak is a tervét és elkészítésének elveit. E művében (5—6. rész) elmondja azt a sikerült kísérletét, amikor egy fémgömböt levegőnél könnyebb forró levegővel töltött meg, miután először légüres gömböt használt, erre a fémgömbre vitorlát, kormánylapátot és hajócskát szerelt s mindez fel is tudott szállni. Ő találta fel tehát 250 évvel Zeppelin előtt a szilárd vázú léghajó elvét. Ezt az elvet kísérletileg is igazolta az egykori portugál jezsuita novicius, majd világi pap: L. de Gusmão Lisszabonban, 1709-ben. *Lana-Terzi* művét számtalanszor kiadták s Zeppelin is tőle vette át a modern léghajózás eszményét. A léghajózás lehetőségével különben már *P. Schott Gáspár* is foglalkozott, aki étterrel akarta megtölteni a léggömböt.

A forró levegővel való repülést a Montgolfier testvérek valósították meg a 20. században, de azt már elvben a nagy *Kircher Athanáz* is pontosan leírta előttük 260 évvel (*Ars magna*, 1645) s az indiai jezsuita hithirdetők alkalmazták is a varázslók hitelvesztésére. Még *Kircher* előtt az olasz *P. Lauro Laureto* (1610—1658) is készített ilyen levegőhajtotta légi sárkányt, melyen kisebb tárgyakat szállított.

A francia *P. Castel Lajos* (1688—1757) főleg a színek optikája és a zenei összhangzattan terén dolgozott eredménnyel. A német *Helfenzrieder János* (1724—1803) a tiszta matematika elemeit rendszerezte; úttörők a villámhárítóról, légszivattyúról, tűzifecskendőről, léghajózásról és a mezőgazdasági módszerekről való kutatásai. A magyar természettudományos élet egyik nevese *P. Makó Pál* matematikus (1723—1793), a későbbi váci kanonok s egyetemi rektor, aki kora természettudományát hozta közel könyveiben a magyarsághoz. A *Ratio educationis* megszerkesztésében nagy része volt.

Kora legtudósabb emberének, „doctor centum artium”-nak nevezték *P. Kircher Athanáz*t (1601—1690), a római polihisztort. Eleinte nyelvészettel foglalkozott s elsők közt kereste az egyiptomi hieroglifek nyitját, és mert főgondja volt az elszakadt keleti egyházaknak újraegyesítése Rómával, azért azok irodalmát s történetét kutatta, főleg „*Oedipus Aegyptiacus*” c. négykötetes művében, melyen 20 évig dolgozott, s amelyhez maga készítette a héber, káld, arám, kopt és szamariai betűket is. E műve közben jött rá a kínai műemlékek nagy tudományos értékére és ő dolgozta föl először a jezsuita hithirdetőktől kapott kínai térképeket. Ismerte és elsőnek térképezte ki az óceán főbb tengeráramlatait. 1638-ban a Vezúv kitörése után fölment a kráterig s ott tanulmányozta a földrengést. „*Mundus subterraneus*” c. műve (1665) az első fizikai földrajz, melynek adatait máig is használják. Egyaránt jelentős sikerei vannak a mágnesség, az égitestek erőviszonyainak s fizikájának kutatása terén, melyet Tycho de Brahe is igen nagyra becsült. Hatalmas régiséggyűjteménye ma is a római Museum Kircherianumban van főlhalmozva. Itt vannak magakészítette műszerei is: a világ legelső számológépe, a mai logarléc őse (pantometrum), a csillagászat akkori eredményeit mutató ú. n. máltai kilátó (specula melitensis),

a gyújtótűkör, laterna magica stb. Elsőnek jött rá, hogy a pestist „kis állatka”, a bacillus okozza (1658). 44 hatalmas tudományos könyvet írt, levelezése 114 kötetet tesz ki.

A jezsuita feltalálók közt sokat emlegetik a német *Maser Péter* segítőtestvért (1728—1802), aki fogatnélküli kocsit készített, melyet a benne ülő két ember a lábával hajt két kis kerék és áttétel segítségével. E találmánya hatalmas feltűnést keltett s 150 évvel megelőzte Michaud mai kerékpárját. Az újkori jezsuita fizikusok közül *Dressel Lajos* (1840—1916) a bazaltképződést és Ecuador ásványvizeit kutatta, *Wulf Tivadar* (1868—) pedig a modern fizika s a bölcselet határterületeit vizsgálta.

A csillagászathoz a Jézustársaság szinte első perctől kezdve különös szeretettel fordult. A világi tudományoknak talán egyik ágában sem mutatott föl annyi kiváló tudóst, mint a csillagászatban.

Már a legelső jezsuita generációban neves csillagászok voltak. A világon akkor működő 7 csillagvizsgáló közül négyet ők vezettek: a pekingit, bécsit, wilnóit és mannheimit. Az első száz év alatt a Társaság 21 csillagvizsgálót létesített, köztük a nagyszombatit is. A sokszáz jezsuita csillagász közül csak a legnevesebbeket említjük, bármily érdekes volna az egyes eredményeket külön is tárgyalni. Csak egyedül azokban az években, amikor a Társaságot feloszlatták (1750—1773), 42 jezsuita csillagásznak 87 szaktudományos műve keltett feltűnést.

Az első jezsuita csillagászok között is feltűnt a német *Grienberger Kristóf* (1561—1636), Scheiner munkatársa. Ő találta fel a csillagászati látcsőnek parallaktikus felállítási módját, melyet azóta is minden obszervatórium követ. *Clavius (Klau) Kristóf*ot „a 16. század Euklidesze”-nek nevezték (1538—1612). Nagyrészt ő dolgozta ki részletesen azt a naptár-reformot, melyet 1582 óta máig is használunk (Gergely-naptár). Feltalálta a nóniusz nevű hosszúságmérő eszközt (1604), melyhez hasonlót Nuñez (Nonius) és Verdier is szerkesztett, de máig is a Clavius-féle nóniuszt használják. Euklidesz „Elemiei”-ről írt matematikai művét kínaira is lefordították. Keppler, Tycho de Brahe és Galilei nagyra becsülték. Az ő tanítványa volt Grienberger.

A már említett *P. Schall* a kopernikusi világrendet és a Gergely-naptárt vezette be Kínában. *Riccioli*t és *Grimaldi*t már említettük. Galilei barátainak köréből lépett be a rendbe a svájci *Terrentius (Schreck) János* (1576—1630), aki a kínai naptárreform egyik vezetője s az első európai volt, akit a kínai matematikai akadémia tagjává választott mint kiváló csillagászt. A svájci *Cysat János* (1586—1657) a maga feltalálta távcsővel fedezte fel az Orion-csillagködöt és máig helytálló felfedezéseket tett a napfáklyák természetére vonatkozólag. Elsőnek figyelte meg az üstökösök fizikáját, s az üstökösfizikában ma is az ő elnevezéseit használjuk. Hasonlóképp neves matematikus volt a flamand *Verbiest Ferdinánd* (1623—1688), aki hatalmas hithirdetői tevékenysége mellett Kínában mint híres csillagász is nagy becsben állott. A kínai udvari csillagászok tudományos párbajra hívták ki, melyet Verbiest diadalmasan megoldott, mire őt is udvari csillagásznak nevezték ki, s megbízták a kínai naptárhibák kijavításával. A bolygók fizikájáról, s főleg a nap- és holdfogyatkozásról végzett kísérletei számottevők; ez utóbbiakat a 2000. évig előre kiszámította.

A magyar jezsuiták között neves szaktekintély volt *Kéri Ferenc* (1702—1768), akinek fényelméleti és az üstökösről szóló műveit egész

Európában használták. Ő hirdette hazánkban elsőnek Newton tételeit s a gravitációt, ami akkoriban szinte tudományos forradalmi újítás volt. Másik neves jezsuita volt a selmebányai születésű *Hell Miksa* (1720—1792), akit az általa alapított kolozsvári csillagdából hívtak meg a bécsi egyetemre. Ezenkívül ugyanő Budán, Egerben s Nagyszombatban állított csillagvizsgálót. A magyarok őstörténetének is lelkes kutatója volt. A dán király meghívására a Venus-bolygó átvonulásának megfigyelésére a Lapp-földre ment munkatársával, *Sajnovics Jánossal*, aki ezen az útján fedezte fel a magyar, finn és lapp nyelvek rokonságát (1770).

A napkutatásban a már említett *P. Scheiner* annyi eredménnyel működött, hogy utána alig maradt kutatható a Napon, mint a csillagász Wienecke vallja. Ismerte a Nap forgását, elemeit, tengelyhajlását az ekliptikára, a felkelő csomó hosszúságát, a granulációt, a fátolfoltok fizikáját, a fáklyákat, a napfoltokat. A bolygókat a dalmát *Boscovich Roger* vizsgálta. A Jupiter holdjait *P. Zupi* olasz jezsuita fedezte föl (1590—1664), a Merkúr-bolygóról is ő készítette el az első képet. A pároscsillagok terén *Mayer Keresztély* (1719—1783) tett oly felfedezéseket, hogy Humboldt magasztalta érte. Most sem vagyunk tovább a sarkifény mibenlétét s fizikáját illetőleg, mint amit *P. Noël Ferenc* (1640—1725) és *Pézénas Esprit* (1692—1776) kutattak ki. A csillagászati műszerek felfedezői közt említeni kell az olasz *Zucchi Miklóst* (1586—1670), aki a tükröteleszkópot találta fel, míg *Boscovich* a teleszkóp diafragmájára való körmikrométer felfedezője.

A visszaállítás után is nagyot művelt a Társaság a csillagászatban. Rómában működött a mult század egyik legkiválóbb csillagásza, *Secchi Angelo* (1818—1878), aki öt nyelven 12 nagy csillagászati művet adott ki és 700-nál több csillagászati értekezést írt, megvizsgálta 10,000 pároscsillag fizikáját, megállapította az Uranos és Neptunus fizikáját, 4000 állócsillag vegyi összetételét állapította meg a színképelemzés útján. A Nap fizikájáról szóló műve máig is mestermű e téren, ő jött rá a Nap koronájának eredetére és fizikájára. Feltalálta a Nap- és a csillagspektroszkópot és a meteorográfot, mely minden meteorológiai tünetényt magától jelez és feljegyez. Ezzel elnyerte az 1867-i híres párizsi világiállítás legnagyobb díját (100,000 fr). Tudományos híre oly nagy volt, hogy a Rómát elfoglaló s a pápát előző liberális olasz kormány szenátorrá akarta tenni s rábízni az olasz állami csillagdák legfőbb vezetését. Ő azonban visszautasította ezt, de a kormány még így sem merte elűzni őt csillagdájából, mint ahogy a többi jezsuitákat száműzte. Az újabb jezsuita csillagászok közt kiválik a kalocsai csillagvizsgáló alapító igazgatója, *Braun Károly* (1831—1907), aki *Secchi* tanítványa volt és számos csillagászati műszert talált fel: a Nap protuberanciáinak sajátos és biztos fényképezési módszerét, a passage-mikrométert, a nefoszkópot, a trigonometert, az ellipszográfot. Külön műszert talált föl a földvonzásnak, a gravitációs állandónak meghatározására és a Föld középsűrűségének és a földmágnességnek (oszcilláció) meghatározására. Műveiből tudjuk, hogy a ma is használatos és a leeséskor robbanó henger alakú bombát *Braun* találta föl, melyet 1859-ben nyújtott be a hadügy-minisztériumnak. Ugyancsak ő talált föl egy 200 lövetű gépfegyvert is. A kalocsai csillagvizsgálón dolgozott csaknem 30 évig *Fényi Gyula* (1845—1927), a magyar csillagászat büszkesége, aki főleg a Nap protuberanciáit, a Napból feltörő óriási hidrogén-gázlángokat tanulmányozta oly sikerrel, hogy az angol középiskolások ma is *Fényi* protuberanciaképeit használják tankönyveikben. Meteorológiai kutatásai és irodalmi munkássága folytán az európai tudóstársaságok egymásután választották dísz-

tagjukká, kivéve a Magyar Tudományos Akadémiát, mely csak nagykéson vett róla tudomást.

A német *Epping József* (1835—1894) alapította a quitói műegyetemet, az ecuadori köztársaság elnökének, Garcia Morenónak meghívására. Epping volt az első, aki másik nagynevű rendtársának, a kiváló assziriológusnak és ékírásmegfejtőnek, *Strassmaiernek* felhívására az ősbabiloni holdjárasi táblákat megfejtette s az asszír csillagászati ismereteket hozzáférhetőkké tette. Amerika tudományos életének büszkesége *P. Odenbach Frigyes* (1857—1933), akit tudományos érdemeiért „a földrengéskutatás atyjának” neveztek el. Ugyancsak neves *P. Ricard* amerikai jezsuita, akit viszont „az esők atyjának” neveztek el, akinek időjárásjóslatai nagy szolgálatot tettek a Csendes Óceán partvidékén, időjelzéseivel milliókra menő károktól mentette meg a farmereket. Századfordulónk neves csillagásza a német *Hagen János* (1847—1930), aki mint a vatikáni csillagda igazgatója XIII. Leó megbízásából két évtizedes munka és 40 ezer megfigyelés után elkészítette a világ csillagterképét (1921). Euler matematikai műveit adta ki kritikai rendezésben (45 kötet). Hellerich kielii csillagász szerint Hagen „a mai napig a legnagyobb szaktekintély az egész világon”. A szintén jezsuita alapítású manilai csillagdában a Fülöp-szigeteken a spanyol *Algué József* (1856—1930) mérhetetlen vagyont és életet mentett meg a Csendes Óceánon pusztító ciklonok és tájfunok útjának előrejelzésével. Amikor a Fülöp-szigetek amerikai fennhatóság alá kerültek s e csillagdát fel akarták osztlatni, a keletázsiai csillagdák és hajózási társaságok heves védelmére keltek Alguénak s a hódítók meg is hagyták e csillagdát Algué vezetése alatt. Algué találta fel a barociklonométert, mely a hajókon a tájfunok jelzésére szolgál. Algué elődje volt e csillagdában *Fr. Faura* († 1897), aki a ma már közismert aneroid-barométert találta fel (1883). Amerika nagy veszedelme, a tájfunok és ciklonok előrejelzésével tűnt ki a braziliai Belem csillagvizsgálójának vezetője, *Vines* és utóda *Gangoiti*. A kínai zi-ka-wei csillagvizsgáló vezetője, a francia *Dechevrens Márk* találta fel a klinoanemotrum-készüléket, mely a francia nagyjutalmat nyerte el. Ugyancsak ő találta fel a kampilográfot, mely egyszerre ötféle mozgás összehátételét mutatja, s a hajósok és a földrengéskutatók nagy hasznát veszik.

A jezsuita rend feloszlatakor tíz hatalmas jezsuita csillagvizsgáló intézet került különféle államok birtokába s máig is állami kezelésben vannak, bár a Jézustársaságot régóta visszaállították. Poggendorf az exakt tudományok történetében a régebbi csillagászok közül 379 jeles jezsuitát említ 1414 művel. De Backernek hatalmas kötetei az utolsó 50 évet leszámítva 435 jezsuita csillagásznak 1717 nagy művét sorolják fel.

Nem maradtak el a jezsuiták a *matematikai* fejlődésből sem, pedig erről is, mint a természettudományok műveléséről általában, csupán annyit mond a Társaság alkotmánya, hogy csak a Társaság céljainak megfelelő keretek között kell művelni. (IV. 12.)

Bár a matematika tanítása az egyetemi szakok közt csak a 18. század derekától kezdődik, az antwerpeni jezsuita kollégiumban a flamand *Scribani Károly* másfél száz évvel előbb, 1612-ben rendszeresen tanította a felsőbb matematikát. Neves tudományos jelentőségre tett szert a svájci

Guldin Habakuk (1577—1643), aki Grácban Pázmány utóda lett. Ő találta fel a körmozgású testek meghatározásának tételét, melyet róla neveztek el „Guldin-szabálynak”. Keppler és utóbb Cauchy rendkívül nagyra értékelte őt. Ezen a téren is egész sor jezsuita kiválóságot jegyzett fel a tudománytörténelem.

A Jézustársaság a történeti tudományok terén

A hitújítás többi közt az egyháztörténet átszínezésével igyekezett önmagát igazolni (magdeburgi „centuriátorok”). Ezzel szemben a katolikus hitvédők is derekasan hozzáálltak a történeti tudományok szakszerű műveléséhez s e munkában a Jézustársaság járt az élen. E mellett a világi történelemnek mint külön szaktudománynak, valamint a történelem segédtudományainak művelésében is első helyen találjuk a jezsuitákat.

Igy a régészet terén máig is előkelő nevet szerzett *Orban Ferdinánd* német jezsuita (1655—1732), aki nemcsak a szegények legendás híró jótevője volt, hanem nagy és rendszeres régészeti gyűjteményét múzeummá szervezte. Ez volt az első múzeum Bajorországban (Museum Orbanianum, 1722), a mai müncheni állami múzeum alapja. A magyar történeti kutatás is sokat köszön a francia *Gaubil Antalnak* (1689—1758), aki elsőnek kutatta fel Dzsingisz kán uralmát és a tatárjárás okait, de elsőnek írt az óskínai emlékművekről is. Ő fordította le elsőnek Konfucse törvénykönyvét (1770). Az olasz tudományos világ a firenzei S. Croce-templomban Michelangelo sírja mellé temette *Lanzi Lajos* olasz jezsuitát (1732—1810), aki elsőnek fedte föl Itália őslakóinak, névleg az etruszkoknak nyelvét. Ő rendezte egyébként Hesiodos műveinek kritikai kiadását is elsőnek.

Garrucci Rafael (1812—1885), Rossinak és Marchinak tanítványa, mint katekombakutató szerzett nevet. A kereszténység első 8 századának emlékműveit dolgozta fel s ő fedezte fel az aventinusi császárpalotában a gúnykeresztet (1856). Az ősbabiloni kutatás egyik nevese a német *Kugler Ferenc* (1862—1925), aki mint csillagász lett figyelmessé társának, az ékíráskutató Strassmaiernek adataiból az assziriológia megoldatlan kérdéseire; így lett az ősszír csillagászati emlékek felderítője.

Az *éremtan* (numizmatika) csak a 18. század derekán lendült tudománnyá. Nagy kutatást végzett benne a francia *P. Hardouin János* (1646—1729), aki 11 főlíótkötetben adta ki az egyházi zsinatok kritikai kiadását egészen 1714-ig. Munkáját *R. Tournemine* és *De Grainville* folytatták. *Menestrier*, *G. Lacarry*, *Graneli Károly*, *Frölich Erazmus* és *Eckhel József* jeleskedtek még az éremtan terén.

A történeti tudományok fontos segédforrása a *felirattan* (epigrafika), melyet a régi görögök, a középkori tudósok s a humanista mecénások egyként műveltek, az Egyház pedig mindig nagy hitvédelmi erőt látott benne. A tudományos felirattan megalapítójaként *Morcelli István* olasz jezsuitát ünneplik (1737—1822), aki főleg az északafrikai őskeresztény és a pogány latin feliratok stílusát tanulmányozta s megállapításai ma is elvülhetetlenek. Honfitársa, *Zaccaria Antal* (1714—1795) több mint 100 művet adott ki s ezek jó részét a felirattanra fordította s ezzel a dogmafejlődés tanának nyújtott szolgálatot. Ugyancsak olasz volt *F. Danzetta* († 1766), aki folytatta Zaccaria művét és megalapította a „theologia

lapidariá"-t. A feliratkutatók közt előkelő helyet vívott ki az olasz *Marchi József* (1795—1860), a Lateráni múzeum alapítója. XVI. Gergely a római katakombák legfőbb felügyelőjévé nevezte ki. Ő tárta fel és dolgozta fel tudományosan a Szent Ágnes-katakombát. Tanítványa volt *De Rossi*. Jelesek voltak még e téren *Strassmaier János*, *Martin Artúr*, *Grossi-Gondi Félix*, *Szczepanski László*.

A magyar régészek nevese az eperjesi születésű *Schönwisner István* (1738—1818), aki nálunk elsőnek végzett rendszeres feliratkutató munkát. Ő volt az, aki Aquincumnak évszázadok óta feledésbe ment nevét a feliratok segítségével megfejtette, rendszeres ásatásokat végzett Aquincumban és feltárta a budai Flórián-téri hipokausztrumot.

A modern okirattan megalapítója *Mabillon* francia bencés volt (1681), akinek művét lendülettel folytatták a bollandisták. Nálunk *Hevenyessy Gábor* (1656—1715) kezdett hozzá Mabillonnal csaknem egyidőben a régi oklevelek és emlékiratok szakszerű gyűjtéséhez. 128 hatalmas főlírkötetet kitöltő okiratgyűjteménye a magyar történetírás elévülhetetlen kútforrása. *Kaprinay István* (1714—1786) okiratgyűjteménye is máig keresett forrásmű Közép-Európa történetéhez.

A szorosan vett történetírás terén akár világtörténetileg, akár az egyes országok vagy mozgalmak történetére vonatkozólag neves jezsuita tudósokkal találkozunk.

A francia *Catrou Ferenc* (1659—1737) elsőnek írta meg a római birodalom oknyomozó történetét Claudius császárig 20 hatalmas kötetben. Azonkívül megírta az amerikai quakerek történetét (1733). A klasszikus kor történészei még a spanyol *Burriel*, az olasz *Zaccaria*, a lengyel *Naruszewicz* és a francia *Du Chêne*. *Dufrène Miksa* (1688—1765) a hitújítók életének kutatásával s a hitújítás oknyomozásával ért el sikereket. A jezsuita történetírók egyik jelese a német *Gretser Jakob* (1562—1625), korának egyik legrettegettebb hitvédője, aki egyaránt volt nagy és fáradhatatlan a nyelvészetben, a hittudományokban s a történetírásban (229 kötetet írt). Méltó kortársa volt a francia *Sirmond Jakab* (1559—1651), aki első művét csak 51 éves korában írta, de azután évente értékes könyveket adott ki. Ő mutatta ki többi közt, hogy Areopagita Szent Dénes nem azonos a franciák nemzeti szentjével, amivel nagy irodalmi viharokat keltett. A Jézustársaságnak egyik legtöbbet támadott tagja a spanyol *de Mariana János* (1536—1624) voltaképpen mint történetíró volt híres. Spanyolország történetéről írt hatalmas művét 160 éven keresztül állandóan kiadták különféle nyelveken. E művéért „spanyol Livius”-ként tisztelték. A bajorok neves krónikása volt *Brunner András*. A nagyszombati egyetem tudós rektora, *Dobronoky György* (1588—1649) gyűjtött gazdag történeti forrásanyagot; a magyar jezsuitákról írt története a hitújításkori magyar történetírás nélkülözhetetlen adattára.

Franciaország jeles történésze volt *Daniel Gábor* (1649—1723), akinek „Histoire de France” c. műve máig használt forrásmunka. Ő írta meg az első katonai történelmet (*Histoire militaire*, 1721). Kiváló forráskutató volt az olasz *Farlati Dániel* (1690—1773), aki 20 éven át 300 kötetnyi történeti dokumentumot gyűjtött össze s kiadta az Adriai tenger melléknek máig egyedülálló történetét. A francia *Labbé Fülöp* (1607—1667) egyaránt nagy volt irodalmi, egyháztörténelmi s hittudományi téren. Több mint 80 kötetre rúgó munkásságának nagy részét 18 kötetes zsinati forrásgyűj-

teménye teszi ki. *Garnier János* (1612—1681) főleg a szentatyák irodalmi működését kutatta s a patrisztikában máig is szaktekintély. Munkáját *Hardouin János* folytatta hihetetlen szorgalommal (1646—1729). Száznál több műve közt világhírű lett 12 kötetes egyházi zsinat-forrásgyűjteménye, melyben az első apostoli zsinattól kezdve 1714-ig minden zsinatot szigorú kritikai vizsgálódással dolgozott fel.

Páratlanul áll a világon a legnagyobb egyháztörténetírói vállalkozás, a *bollandistáké*. Ez az irodalmi vállalkozás még a mi Pázmányunk idejében kezdődött s máig sincs befejezve. Eddig 63 kötet jelent meg a bollandisták működésének eredményeként. A munka 300 év óta szakadatlanul folyik; ha valamelyik munkatárs elhal, más lép helyére. Közvetlenül a szentek életére vonatkozó kéziratokat s forrásokat kutatják fel. Az elgondolás Rosweyde *Heribert* flamand jezsuitától ered (1569—1629), aki mint neves történész sajnálkozva látta, hogy épp az Egyház hősei, a szentek közkezen forgó életrajzai felületesek, történelmi érzék nélkül valók és sokszor tévedésekkel vannak tele. Egy mintapéldányt akart írni ezirányban s *Fasti Sanctorum* c. művében megállapításaihoz 1300 maga-másolta kéziratot közöl s egy gigantikus történelmi munka körvonalait vázolja. (Működése szétforgácsolódott ugyan s csak egy hatalmas *Vitae Patrum* c. kötetben az ősremeték életét adta közre, meg több patrológiai iratot nyújtott erős kritikai apparátussal.)

Az általa gyűjtött anyagot honfitársa, *van Bolland János* (1596—1665) rendezte s Rosweyde munkáját úgy folytatta, hogy azokat a szenteket is feldolgozta művében, akikről hagiográfiai irodalom alig van, de más szentek feljegyzései s más történeti bizonyíték szól róluk. Munkatársa, *Henschen (Henskens) Gottfried* nem elégedett meg a Bolland-féle szövegközléssel s jegyzetekkel, hanem a szentek különböző életrajzeit, életadataik időrendjét, a kortörténeti magyarázatokat is közzétette. Egy szegényes antwerpeni padlásszobában készült el a hatalmas vállalkozás első kötete (1643), melyet a tudományos világ nagy lelkesedéssel fogadott. Ekkor már ott dolgozott *van Papenbroeck (Papebroch) Dániel* is (1628—1714), sok hamis okirat leleplezője. Munkájára feleletül írta *Maillon* francia bencés „*De re diplomatica*” c. művét, mellyel az okirattudományt alapította meg. A tudományos vállalkozásra nagy csapás volt a Jézustársaság feloszlata, de a munka Mária Terézia jóvoltából nagyobb zökkenő nélkül ment tovább. Annál nagyobb volt a francia forradalom pusztítása, mely csaknem megsemmisítette a bollandisták munkáját. Napoleon azonban újra évjáradékot nyújtott munkájukhoz.

A múlt század viharait a bollandistáknak sikerült több-kevesebb bajjal átvészelníök, könyvtáruk 150,000 kötetre gyarapodott. Van külön múzeumuk, levéltáruk, sőt folyóiratuk is (*Analecta Bollandiana*). Nemcsak száraz életrajzi adatokat nyújtanak, hanem a régi misszionáriusok leírásai nyomán megismertetnek a távoli népek életével, korviszonyaival. Egyesek (O. Hartig) szerint ezért a bollandistákra vezetendő vissza a modern földrajztudomány, a mai néprajz és művelődéstörténet. A protestáns E. Fueter történetíró szerint a bollandisták alapították meg az első nagy történeti forráskritikai vállalkozást.

A Jézustársaság neves magyar történettudósokat is termelt. Pázmány Péter Grácból a magyar történetírás mélypontján, 1605-ben így ír az egyetlen magyar történésznek, Istvánffy Miklósnak: „Édes Istenem, micsoda sötétség! Micsoda mesék honolnak a magyar történetben Ulászló király idejétől kezdve. Sokfeléket lehet olvasni, de ezek inkább megromtják, semmint illusztrálják a megtörtént eseményeket. Mégis szerény véleményem-

nyem szerint a magyar utódok emlékezetére semmik sem alkalmasabbak, mint az utóbbi évek eseményei, amelyben sok minden megváltozott s felfordult. Van-e ugyanis jobb példa, mint a lehanyatló Magyarország, amelyből üdvös tanácsok következnek? Ki az, akit ez nem érdekel, vagy ha érdekel, ismerünk-e mindent?" Ebből a tudományos veszteglésből lendítette ki a magyar történetírást *Kazy Ferenc* (1695—1760), aki Istvánffy Miklósnak könyvét kritikai apparátussal és lelkes hazafisággal folytatta. A magyar kritikai történetírás igazi mestere azonban *Pray György* (1723—1801), aki először történeti adatgyűjteményekkel foglalkozott, majd magyar őstörténeti kutatásokhoz látott éles kritikai módszerrel. Történeti munkája közben genealógiai kérdéseket is bogoz, amivel rendkívül érdekessé teszi műveit, különösen a magyar királyok történetét (*Annales Regum Hungariae*, 1770), bár főleg a politikai történetírás terén dolgozott (*Historia regum Hungariae*). A pesti egyetemi könyvtárnak ő volt első igazgatója s e könyvtárhoz csatolta saját, több mint 2000 kötetes könyvtárát is. Mária Terézia „historiographus Hungariae”-nek nevezte. A magyar pecsétannak is ő vetette meg alapját és 1770-ben ő találta meg a róla elnevezett Pray-kódexet, melyben a legrégebb magyar nyelvemlék, a Halotti Beszéd van; erre is ő hívta fel a magyar közvélemény figyelmét. Irt Árpádházi Szent Erzsébetről és Bethlen Gáborról is jeles műveket.

A tudományos magyar történetírás tulajdonképeni megalapítója azonban *Katona István*, nagyszombati jezsuita s később a rend feloszlása után kalocsai kanonok (1732—1811). Egymásután írta nagy feltűnést keltő történeti műveit. 1778-ban jelent meg *Historia critica regni Hungariae* c. 42 kötetes műve első része. Nagy művét 1810-ben fejezte be. Egyéni jellemzést ritkán használ, igazságszeretete rendesen csak a forrásokat engedi szóhoz. II. József megfosztotta Katonát pesti egyetemi tanszékétől, de azért ő lankadatlanul dolgozott tovább.

A lengyel nemzeti történetírás megalapozója *Naruszewicz Szaniszló* smolenski jezsuita s később püspök (1733—1796), hatkötetes lengyel történelmével. Korunk jezsuita történetírói közül kimagaslik a Luther-kutató *Grisar Hartmann* (1845—1932), aki nemcsak Luther-monográfiáival szaktekinély, hanem a középkori pápák és Róma történetének is jeles kutatója. *Duhr Bernát* (1852—1930) négykötetes rendtörténeti műve (*Geschichte der Jesuiten in d. Ländern deutscher Zunge*, 1928) a német államok megújuló katolicizmusának kiváló forrásmunkája. *Ehrle Ferenc* bíboros (1845—1934) sokat tett a Vatikáni Könyvtár korszerűsítésére, melyet 1895-től vezetett; hivatali utóda lett a későbbi XI. Pius pápa. Sok művet írt a Vatikáni Könyvtár kézíratairól s a középkori skolasztikáról. Nyolc egyetem tisztelte meg díszdoktorsággal. A szabadkőművességnek jeles kutatója volt *Gruber Hermann* (1851—1930), akinek tudományos pártatlanságát maguk a szabadkőműves nagymesterek is elismerték. Ő leplezte le a Taxil Leó és Miss Diana Vaughan-féle álnok szabadkőműves játékot, akik megtért szabadkőművest játszva meséikkel nevetségessé akarták tenni a hiszékeny katolikus tudósokat.

Jezsuita történészek általában csaknem minden nemzet történetét megírták; felsorolásuk véget nem érne.

Legyen szabad ide iktatnunk néhány sort a *szociológia* jezsuita kutatóiról is.

A szociológia egyik megalapozója az olasz *Taparelli D'Azeglio Lajos* (1793—1862), aki „Saggio teoretico di diritto naturale” c. művében 27 évvel

Marx „Kapital”-ja előtt rámutatott a munkásosztály kizsákmányolásának bűnére és megadta a megoldást is; a munka s a tőke viszonyát azóta sem fejtegették meggyőzőbben. E művében egyébként 80 évvel a genfi Népek Szövetségét megelőzően fejtegette egy európai államszövetség (ethnarchia) tervét és előnyeit. Pozsonyban tanított *P. Costa-Rossetti Gyula* (1842—1900), a szociális eszmék egyik úttörője, aki a modern nemzetgazdaságtant és társadalomtudományt elsőnek helyezte bele a skolasztikus bölcsélet kereteibe. (Staatslehre d. christl. Philos.) *Biederlack József* (1845—1930) lett a katolikus szociológia elmélyítésének egyik legfőbb megindítója. A német *Cathrein Viktor* (1845—1931) már a szociáldemokrácia történeti felmérésével is foglalkozik. A szocializmust bíráló műve (Sozialismus) 8 nyelven jelent meg. A „nemzetgazdaságtan nagy rendszerezője” névvel említik *Pesch Henriket* (1854—1926), aki elsőnek követelte a munkásnak természetjogi alapon a családi bért. (Lehrb. d. Nationalökonomie, 1923.) Nem a termelési eszközök szocializálásával akarja célját elérni, hanem az ember szociális felemelésével. A mai társadalombölcselek egyik nevesebbje *von Nell-Breuning Osvald* (1890), aki elsőnek írta meg a tözsdemorált és a kereskedelmi erkölcsant. XI. Pius világhírű szociális körlevelének, a „Quadragesimo anno”-nak megszerkesztésében is nagy része volt.

Jezsuita irodalomkutatók, nyelvészek és költők

A nemzetek történeti tudatának fejlődésével karöltve járt a hazai irodalom művelése s felkutatása. A humanizmus közvetlen hatásaként azonban először a klasszikus ókori népek irodalmának feltárása, ismertetése és fordítása jelentkezett. A jezsuita iskolák ma már névtelen tanárai örök emléket állítottak maguknak azoknál a nemzedékeknél, amelyek nevelése az izzó hazafiságot, a szellem felsőbbiségét s egyetemességét és az édes anyanyelv művelését juttatta érvényre. Az *irodalomtörténetírás* hamar megtalálta jezsuita szakembereit szerte az egész világon, akár a klasszikus ókori irodalom történetének felkutatásában, akár egyes nemzetek irodalomtörténetírásában.

A flamand *Schott András* jezsuita (1552—1629) mint neves humanista főleg az ókori görög s latin klasszikusokkal foglalkozott. Ő találta meg s adta ki elsőnek *Cornelius Nepos* életrajzi munkáit. „Európai Konfucsnak” nevezték a kínaiak nagy irodalmi tudása és életszentsége miatt az olasz *P. Aleni Gyulát* (1582—1644), akinek az ősi kínai irodalomra vonatkozó művei úttörők. 30 nagyobb kínai nyelvű munkájában az európai irodalomtörténetet tárja a kínai világ elé. Az ókori klasszikus filológia nevese a bajor *Rader Máté* (1561—1634), míg a már említett *Sirmond* elsőnek adta ki *Fulgentius*, *Facundus*, *Avitus*, *Theodoretus*, *Eusebius* és *Paschasius Radbertus* műveit.

A mai olasz irodalomtörténetírás atyjának *Zaccaria Antoniót* tekintik, akinek 14 kötetes olasz irodalomtörténete korszakalkotó. *Tiraboschi Jeromos* (1731—1794) 13 kötetes irodalomtörténetében Itália szellemi történetét írta meg az etruszoktól kezdve 1700-ig. E művében az olasz nyelv jeles stílművészeinek is mutatkozik. A klasszikus filológia örökké hálás

az olasz *Mai Angelonak* (1782—1854), aki felfedezte és szövegkritikailag feldolgozta a Vatikáni Könyvtár 350 kétszer átirrt kéziratát (palimpsestus). Mai találta meg s dolgozta fel Cicero 5 nagy beszédét s több más klasszikus művet, Philo, Dionysius Halicarnassus töredékes műveit, Eusebius Chronicáját és számos gót szentírási szöveget, amivel a germán filológiának nyit új utakat. Ő tárta a nyilvánosság elé elsőknek a Szentírás ősi Vatikáni-kódexét. Mérhetetlen irodalomtörténeti jelentőségű felfedezéseit 37 kötetben adta ki. A klasszikus verstan jeles kutatója, a spanyol himnológus, *Arevalo Faustinus* (1747—1824), akinek az ősi hispániai verselés történetéről írt művei (*Hymnodia Hispanica*) ma is használatos. *Cahours Arzén* francia irodalomtörténész és költő (1806—71) hatalmas kötetekben adta ki a francia közmondások gyűjteményét (1856). Az arab irodalom kutatása terén vezetős szerepet vitt *Cheikho Lajos* arab jezsuita (1859—1927), aki mint nyelvész elsőknek írta meg az arab nyelv lexikológiáját és kiadta Eutyches történeti munkáit. Több mint 900 mohamedán arab író s költő műveit egybegyűjtötte, megírta az arab irodalom történetét és Szíria Mohamed előtti keresztény arab irodalmát.

A középkori irodalmi virágzás történetírói közül kimagaslik a német *Dreves Guidó* (1854—1909), aki kizárólag a középkori költészet kutatásával töltötte életét s megalapította az eddig 50 kötetes „*Analecta hymnica*” c. hatalmas művet. Az összes európai országok középkori himnusz-költészetét gyűjti össze erős kritikai apparátussal és tudományos részletességgel. E téren máig is egyetlen forrásmunka. Olaszországban *Palmieri Domokos* 3 kötetes Dante-tanulmányával tűnt ki. A svájci *Baumgartner Sándor* (1841—1910) Lessingről és Goethéről írt hatalmas monográfiákat; legfőbb műve azonban hétkötetes *Világirodalomtörténete*. Jeles irodalomtörténészek és kritikusok még: a francia *Bouhours* és *Longhaye*, a német *Muckermann* és *Overmans*.

A nyelvtudomány terén a Társaság azért is mutatott föl különös sikereket, mert tanári és hithirdetői tevékenységük egyként erre utalták tagjait.

Indiának, ennek a szellemileg s nyelvileg teljesen különálló világ-résznek nyelvtudományi meghódítása legnagyobb részben a jezsuita hithirdetők munkája volt. Xavéri Szent Ferenc volt az első európai, aki a dravidák nyelvét megtanulta. Utóda a portugál *Henriquez H.* (1520—1600) elsőknek készítette el az Indiában nagyon elterjedt tamil nyelv grammatikáját és szótárát. Eleinte latin betűkkel írták át a tamil szavakat, később *Gonsalvez*, egy spanyol segítőtestvér külön tamil betűket metszett. A goai jezsuita kollégiumban nagy nyomdát is rendeztek be ily betűkkel s így az európai értelmű könyvnyomtatást is Indiába a jezsuiták hozták be. A tamil nyelv kutatója és klasszikusa az olasz *Beschi Konstantin* (1698—1747), aki e nyelven hatalmas vallásos époszt is írt. A tamil nyelvről írt nyelvtanait és szótárait tanulják Angliában ma is, még a protestáns misszióiskolákban is. Igaz, hogy ennek elkészítésén 30 évig dolgozott. A többi indiai nyelvek is megtalálták a maguk jezsuita kutatóit. Így a konkani nyelv első nyelvésze *Stephen Tamás* volt, míg a mundarit és a ma híres hindu bölcsnek, Rabindranath Tagore-nak anyanyelvét, a száadhanat szintén jezsuita, *J. Hofmann* ismertette meg nyelvtanilag Európával; művét a német állam nyomatta ki.

Az indogermán nyelvészet alapját képező szanszkrit-kutatás szintén

főleg jezsuita kezdeményezés. Müller Miksa írja, hogy *Roberto de Nobili-ről*, a híres olasz jezsuita misszionáriusról (1577—1656) „mindig mint a legelső európai szanszkritkutatóról kell beszélni”. *P. Roth Henrik* által vonult be a szanszkrit nyelv az európai egyetemekre s lett az indogermán nyelvtudomány alapvetése. Roth írta meg a világ első könyvét a szanszkrit nyelvről, ő készítette el az első szanszkrit ábécés könyvet, melyhez Kircher csinálta a rézmetszetes betűket. Kircher is adta ki Roth művét (*China illustrata*, 1667). *P. Hanxleden Ernő* (1680—1732), „kora legjobb európai szanszkrit tudósa” készítette el latinul az első szanszkrit nyelvtant s egy hatalmas malabári-szanszkrit-portugál szótárt. A szanszkrit nyelv teljesebb kifejtésével a jezsuiták egész sora foglalkozott (*Bischopink Bernát, Calmette János, Hegglin Alajos*, stb.).

Ázsia másik nagy nyelvcsoportjának, a kínainak is legfőbb irodalmi s nyelvi kutatói a jezsuiták voltak. Az osztrák *Christian W. Herdrich* (1625—84) részletes kínai-latin szótára úttörő volt, úgyszintén Konfucseről szóló műve (a „*Confutius*” elnevezés is tőle van). Sír feliratára a császár ezt íratta: „a legkitűnőbb európai”. A szinológia nyelvészeti jelei közül előkelő nevű a francia *H. M. de Prémare*, aki „*Notitia linguae sinicae*” c. művében (1730) az addigi kicsinyes módszerektől teljesen eltér, az irodalmi és a népnyelv alaktanát, mondattanát és stilisztikáját 12,000 példával világítja meg, ami máig az egyedül helyes módszer a kínai nyelv tanulásánál. E művét elküldte a kínakutató Fourmont-nak, aki elsikkasztotta azt s végül a malakkai protestáns kollégium adta ki az anglikán Lord Kingsborough másfélszer font adományával. Rémusat, a nagynevű szinológus fedezte fel a kéziratot, melyet ő „a kínai missziók legragyogóbb filológiai teljesítményének” nevez. Prémare egy egészen sajátos és úttörő kínai-latin szótárt készített s több őskínai drámát fordított franciára. A már előbb említett jezsuita kínakutatók irodalmi működése nélkül a szinológia talán ma is elképzelhetetlen lenne.

Az őскеleti kultúrnyelveket sem hagyta figyelmen kívül a Jézus-társaság, különösen mert azok a szentírástudományhoz nyújtottak nagy világosságot és hitvédelmet. Így az asszír és ósbabiloni nyelv művelése s kutatása körül, amely a mult századi ásatások nyomán kelt életre, a német orientalista *Deimel Antal* (1865—) jeleskedett. A sumér nyelv kutatásában is kitűnt. Sokat foglalkozott az ékírás kutatással, nélkülözhetetlen sumér nyelvtant készített. Kezdet óta jeles jezsuiták működtek az ószövegségi héber nyelvészet terén is. Maga Bellarmino is írt már zsidó nyelvtant (1578). A francia *F. Bouton* már 1626-ban szinte másfélszáz évig használt zsidó-latin szótárt készített. Egész Európa egyetemein használták *Aigenler* 25 féle kiadású héber nyelvtanát. A héber filológia terén kivált *Weitenauer Ignác*, a szír nyelvészet terén *Bollig János*, aki a vatikáni zsinat előkészítésében a keleti szír hittudósok érveit dolgozta fel és kiadta Nisszai Szent Gergely legrégebbi szír költeményeinek fordítását. Az egyiptológia modern fejlődése sokat köszön *Kircher Athanáz*nak, aki az elsők közt kereste a hieroglifák nyitját és kiadta nagy egyiptológiai művét. Itália őslakóinak, az etruszkoknak nyelvészetével és régiségtanával *Tarquini Kamill* jezsuita bíboros (1810—74) foglalkozott. Ő az első, aki külön etruszk nyelvtant és szótárt készített és e kihalt ősnép magas kultúráját a tudományos világ elé tárta.

A klasszikus filológia művelését maga a szentignáci alap-

szabály (IV. 5, 1) írja elő, külön hangsúlyozva a görög nyelv művelését is.

A Jézustársaság érthetően inkább a keresztény klasszikusokhoz és egyházatyákhoz fordult s a patrisztika mutatja a jezsuiták roppant jelenlétét e téren. De a pogány klasszikusok művelésében sem maradtak el főleg a francia jezsuiták; *Peltanus Tivadar*, *Petau Dénes*, *Labbe Fülöp*, *Fronton du Duc*, *de Jouvancy József*, *Gretser Jakab*, *Schott András* stb.

Alvarez Manuel portugál jezsuitának (1526–82) 3 kötetes latin nyelvtana (1572) a jezsuita iskoláknak évszázadokon át hivatalos latin nyelvtana lett, 300 év alatt több mint 400 kiadást ért, 8 nyelvre lefordították (magyarra is), s e téren máig egyedülálló mű a világon. E nyelvtan későbbi kiadásait az olasz *Orazio Torsellini* dolgozta át (1562–99) s tökéletesítette. *Juan L. de la Cerda* spanyol jezsuita filologus hasonlóképp kiváló latin nyelvtant írt (1613) s átdolgozta Calepinus 8 nyelvű nagy szótárát (1643). Mint Gretser a görög nyelvészet terén, úgy *Pontanus (Spanmüller) Jakab* a latin nyelvészet terén évszázados tekintély (1542–1626). Filológiai tekintélyét jellemzi, hogy Scaligerrel és Lipsiussal együtt emlegették, s mások. A szótárírás terén a jezsuita szaktudósok egész sora jeleskedett.

Amerika népeinek nyelvészetével századokon át a jezsuiták foglalkoztak ferences, domonkos és ágostonos munkatársaik nyomán. *Antonio Ruiz de Montoya* spanyol jezsuita hithirdető és nyelvész (1585–1652) mentette meg a guarani nyelvet a pusztulástól. Chile legkitűnőbb néprajzkutatója és nyelvésze *L. de Valdivián* kívül *Bernhard Havestadt* német jezsuita. Brazíliában két nyelv uralkodott, a túpi és a guarani. A jezsuiták egy közös harmadik nyelvet készítettek (*lingua geral*) a hithirdetés megkönnyítésére. Ez volt az első gyakorlati megoldása egy mesterséges nyelvnek, mely az eszperantót 300 évvel megelőzte. A régi nyelvet sem hanyagolták el és nyelvészileg mind a túpi (*Anchieta*), mind a guarani nyelvet feldolgozták (*Figueira*, *Ruiz de Montoya*). A jezsuita *Fritz* az északbrazíliai nyelveket, *G. Mayr* a Titicaca-melléki indián törzsek nyelvét mentették meg. Közép-Amerika sokféle nyelve közül a mexikóiak nyelvtanát *Carocchi Horác* és *I. de Paredes* készítették el, *F. Gomes* pedig az yucatan-indiánokét. Az inkák ősi nyelvének felderítése és nyelvtanának elkészítése is jezsuiták érdeme. A Csendes-Óceán szigetvilágának bennszülött nyelveit is nagyban kutatták. A maláji nyelvet is jezsuiták adták át a nyelvésznek (*Hervás y Panduro*). Japánnak elzárt nyelvi s irodalmi életét is jezsuiták tárták az európai tudomány elé. Japán nyelvtant *Rodriguez János* spanyol jezsuita készített először, melyet már a Nagaszakiban működő jezsuita nyomdában készített el *Fernandez János*, egy spanyol jezsuita segítőtestvér, japán ábécé-könyvével együtt. 1595-ben már japán szótárt is készítettek a jezsuiták s figyelemreméltó, hogy jezsuiták voltak az elsők, akik a japán szavak átírására már ekkor nem a kínai írásjeleket, hanem európai latin betűket használtak.

Az újkorban épp jezsuita hithirdetők által Európában megismertetett ázsiai és amerikai nyelvek a jezsuita nyelvészeknél kézenfekvővé tették a nyelvek összehasonlításának gondolatát. A ma oly nagy tudományággá kibővült összehasonlító nyelvtudományt így részben ők teremtették meg és egyedül is művelték hosszú időig.

William Bathe ír jezsuita zenetudós, az ír hárfa feltalálója és nyelv-

vész (1564—1614) a missziósoknak írt „Janua linguarum” (Salamanca, 1611) nyelvtani műve 11 nyelvet vesz szemügyre (5300 latin szó alapján), köztük a cseh és a magyar nyelvet is és rábukkan a nyelvek közösségének eszméjére, melyet következetesen ki is mutat. Ez volt az összehasonlító nyelvészet alapvetése. Maga Komensky János (Comenius), a későbbi sárospataki cseh nyelvész is ennek felhasználásával írta nyelvpedagógiai művét. Munkatársa volt Bathe-nek ebben a munkában honfitársa, *Stephen White* író irodalomtörténész (1574—1646). Az összehasonlító nyelvészet terén kiváló jelentősége van *Gaston L. Coeurdoux* kínai francia hithirdetőnek (1691—1779), aki már 1767-ben tudományos értekezést és hosszú szójegyzéket küldött be a Francia Akadémiához arról, hogy a szanszkrit nyelvben feltűnően sok szó és szóalakzat van, amely feltűnően hasonlít a görög és latin szókincshez. Az Akadémia e tanulmányt az avesztakutató Anquetil du Perron-nak adta kivizsgálásra, aki azonban elgáncsolta és sutba dobta az ügyet s ez a nagyszerű munka a tudományos világ nagy kárára csak 40 év múlva, 1808-ban jelent meg nyomtatásban. Alapos módszerességgel s átfogó értelemben magában foglalja az indogermán összehasonlító nyelvészet minden problémáját (Bréals, Max Müller). Coeurdoux-tól teljesen függetlenül a világ másik felén *Lorenzo Hervás y Panduro* spanyol nyelvész, a süketnémaoktatás egyik ragyogó alakja (1735—1809), Humboldt barátja. Hatkötetes nyelvtudományi munkájában (*Catálogo de las lenguas*, Madrid 1800) arra a zseniális gondolatra jött rá, hogy a madagaszkári szigetek legkisebb néptörzsei is faji és nyelvi egységben állnak a Föld másik féltekéjén élő maláji szigetvilág legtávolabbi néptörzseivel. Mindezt mély rendszerkutatással s nyelvész tudással mutatja ki. Ez „a nyelvtudomány legragyogóbb fölfedezése” volt Müller Miksa szerint. Nem szabad itt mellőznünk a magyar nyelvészet büszkeségét, a csillagász *Sajnovics Jánost* sem (1733—85), a finn-ugor nyelvészet megalapítóját.

Nem hiányoztak a jezsuiták a szépirodalom műveléséből sem.

Már a legelső jezsuiták közt Brazília apostola, *Anchieta József* a gyarmatosok művelésére latin szindarabokat írt, melyekben a közjátékot indián nyelven adták elő, hogy a bennszülöttek is megértsek. Szűz Máriáról 2086 disztichonból álló latin költeményt írt (*Em lovor da Virgem*, 1677), melyet a vad tamoyo törzsnél töltött fogságában szerzett, a tengerpart homokjában írta le, onnan könyv nélkül megtanulta, majd fogságából kiszabadulva papírra vetette. Ő adta Sao Paulo állam és város nevét és őt tekintik „a brazil irodalom igazi megalapítójának” (*verdadeiro fundador de literatura brasileira*, E. Perié). Ő csinálta meg egyébként a brazil tupi-nyelv első nyelvtanát és szótárát. A bennszülöttek nyelvén is több szépirodalmi s hittani művet írt. *Eliano János* alexandriai megtért zsidót még Szent Ignác vette fel a Társaságba († 1589); ez a zsidóság megtérésére arab és kopt nyelven szépirodalmi műveket írt. Megtérése miatt saját anyja halála kereste s életét csak a véletlen mentette meg.

Két világrész nevezi „nagy”-nak a portugál-brazil irodalom klasszikusát, *Vieira Antalt* (1608—97), aki elbeszélő kötetiben nem ment kora dagályos gongorizmusától, de a népies és erőteljes portugál stílust ő tette irodalmilag szalonképessé.

Az európai spanyol irodalom egyik neves alakja *Gracian Baltazár* (1601—1658), aki külön irodalmi irányt (a gongorizmust) teremtett meg. „*Criticon*” c. műve (Madrid, 1650) a szépirodalmat a nevelés szolgálatába állította. Ez a „*Criticon*” adott ösztönzést Defoe-nak híres „*Robinson*

Crusoe"-ja (1719) megírására. A magyar Faludi Ferenc is ennek hatása alatt írta prózai műveit. A gongorizmus túlhajtása ellen 100 év múlva metsző gúnnyal kelt ki egy másik jezsuita író, *Isla José Xavier* (1703–81); szatírás kötetei közül a „Fray Gerundio” tett szert világhírré (1758); az első órában 300 példányra, 4 nap alatt az egész kiadás elfogyott, az állami inkvizíció pedig tilalmazta. Ez a mű amolyan egyházi Don Quixoté-kat kacagtat ki oly hatással, hogy e típus el is tűnt a közéletből is, meg az irodalomból is. „Aventuras de Gil Blas” című négykötetes művében kimutatja, hogy a francia irodalom Gil Blas-a, melyet Le Sage írt meg, voltaképpen kasztíliai műnek francia eltolvajlása. Ezzel is nagy vitát keltett.

A francia szépirodalom is neves jezsuitákat tud felmutatni. *Bouhours Domokos* (1628–1702) műveit több nyelvre, némelyiket még arabra is lefordították. „Latin Lafontaine”-nek és „az utolsó római írónak” nevezték kortársai is *Desbillon Ferencet* (1711–89). *Cordara Gyula* olasz jezsuita (1704–1785) számos drámával, elégiával, szatírával és epigrammával ért el nagy sikert; azonkívül ő a jezsuita rendnek a feloszlás előtti utolsó történetírója.

Az újabb jezsuita szépírók közül világszerte ismeretes *Spillmann József* svájci jezsuita (1842–1905), akinek 20 kötetes ifjúsági regénysorozata a nagy ifjúsági világirodalom remekei közé került. Regényei 32 kötetben jelentek meg, részben magyarul is. A spanyol irodalomban tekintélyes helyet foglal el *Coloma Luis* (1851–1915), aki főleg az előkelő spanyol társadalom fonákságait pellengérezte ki (Lappáliák, Boy). Regényei csaknem minden európai nyelvre le vannak fordítva. Az amerikai *Francis Finn* (1859–1928) 22 ifjúsági regényében a fiatal kor veszélyein s bűnein át is diadalmaskodó becsületet dicsőíti. Az ő regénye adta gondolatát „A fiúk városa” c. világfilmnek. A németek közül meg kell említeni *Kreiten Vilmost*, az aszkétikát szépirodalmi stílusban kezelő *Lippert Pétert* és *Svensson Jánost*.

A prózai szépirodalom jeles jezsuita művelői mellett a jezsuita költők sem hiányoznak.

Itt valósággal saját irodalmi műfajt teremtettek: az iskoladráma műfaját, amely nevelői s apostoli törekvéseiknek is megfelelt (Gretser, Massen, Balde, Avancini, Jouvancy, Weitenauer, Porrée stb.). Külön sikereket arattak a jezsuiták a maguk teremtette paraszt tárgyú népszínművekkel (*Brunner* német nyelvű népszínművei), melyek közvetve nálunk is meglendítették a népiség művészi kifejlését. A barokk korszak drámaírója, a német *Bidermann Jakab* (1578–1639) kisebb lírai költeményei után verses drámái révén a „jeszuita színműírás legerősebb tehetsége” lett. *Sarbiewski Kázmér*, „Lengyelország Horatiusa” (1595–1640), lett a latin lírikus költészet egyik nevese. Még életében öt nyelvre fordították költeményeit. VIII. Orbán pápa megbízásából versmértékileg átdolgozta a római breviárium himnuszait (1624). A német *Balde Jakab* (1604–68) a „német Horatius” nevet vívta ki, korának egyik legjelentősebb német és latin költője volt. Egyaránt nagy volt mint lírai költő, mint epikus és verses drámaíró. Verseiről Goethe azt írta, hogy „tele vannak gazdag tartalommal s erős hazafias érzülettel”. Kiváló német költő volt *Spee Frigyes* (1591–1635), a boszorkányüldözés nagy ellenfele, valamint a déltiroli *Avancini Miklós* (1611–86), aki népies drámáit a német nemzeti hőskről írta (míg latin lírai költeményeiben Horatius nyomán a harmincéves háború borzalmait, Alemanian szét dúltságát és a német nép szenvedéseit

énekli meg). A német nemzeti öntudat megizmosításához nagy szolgálatot tett. Az olaszok közt mint költő Ceva Tamás, a franciák közt Porrée Károly, Brumoy Péter, Bougeant Vilmos és Cahours Arzén tűnt ki. Kevesen tudják, hogy az osztrák nemzeti himnusz, a „Gott erhalte“-t, szintén jezsuita, a kremsi Haschka Lőrinc (1749—1827) írta, akit „osztrák Wieland“-nak is neveztek.

Az angol nyelvű költészet nagy alakja a boldoggá avatott vértanú, Southwell Róbert (1561—95). Hitéért 3 évig volt a londoni Tower foglya, utóbb kivégezték. Mint költő az angol irodalom jelese, aki az üldözött katolikusokat csodásan szép költeményekkel vigasztalta. Olasz minták szerint írta nagy művét (S. Peter's Complaint), amelyet maga Shakespeare is felhasznált „Lucrece” c. művében. Manley Hopkins Gerard angol jezsuita költő (1844—89) eleinte szonettjeivel tűnt fel, majd szokatlanul fordulatos stílusával egy új irodalmi irány egyik előőrsé lett.

Míg a jezsuita írók a jóság, a becsület s az erkölcsös élet diadalát hirdették, érdemes kissé szemügyre venni, hogyan írt viszont a jezsuitákról a világirodalom. Érthető, hogy a tudásnak s az erkölcsi kiműveltségnek az a hadserege, amelyet a Jézustársaság a világtörténelemben felvonultatott, hamar meglegelte a maga ellenfeleit, sőt heves rágalmozóit is. A zsidó Sue Jenő híres jezsuita-regényében (Le Juif errant) gyűlölködő hangon ír a jezsuitákról. Erről mondja egy híres író (F. Coppée): „écrit mal et c'est une vilaine âme — rosszul ír s hitvány lélek”. Schiller „Geisterseher”-e komoly tárgybán foglalkozik a Jézustársasággal. Karl F. Gutzkow-nak irányregénye (Zauberer von Rom, 1858) az európai civilizáció és a múlt századi liberalizmus ellenfeleiként festi a jezsuitákat. A mai írók közül H. Bahr (Himmelfahrt) és Thomas Mann (Zauberberg) igen méltányos hangon szólnak a jezsuitákról mint határozott életfelfogású, bölcs emberekről. Az orosz írók nem tudnak megbékélni a jezsuitákkal. Tolsztoj Leó „Háború és béke” című regényében szereplő Mr. Jobert-et civilruhás jezsuitának festi. Dosztojevszkij, az orosz messzianizmus szószólója és a pánszlávizmus hirdetője, nemcsak ördögi színben festi a jezsuitákat (Karamazov testvérek c. regényének Nagyinkvizitor jelenetében), hanem mindig megvetéssel szól róluk, mint az oroszág s a pravoszlávia nagy ellenfeleiről. Számos elbeszélés és regény van, melynek állandó témája a jezsuiták „vak engedelmissége” és az eszközt szentesítő cél meséje; ilyen a német Rossegger regénye (Jakob der Letzte) és a dán Thit Jensené (Aphrodite fra Fuur). Jókai Mórnak Péter Péter c. regénye a jezsuitagyűlölet sötét mélyeire száll alá; Kühnelt-Leddihn Erik színdús regénye. (Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikok, Budapest, 1935) viszont a jezsuiták mellett tör lándzsát. Újabban sok tévedéssel, de szinte meglepő jóindulattal tárgyalja a Társaságot Fülöp-Miller René (Macht und Geheimnis der Jesuiten) és Emmet Lavery színdarabja: The first Legion (magyarul: Az Úr katonái).

A Jézustársaság tudományos és irodalmi működéséről rajzolt kép nem volna teljes, ha szó nélkül hagynók a jezsuiták munkásságát a könyvészet és könyvtárak létesítése terén.

A könyvészet mint szaktudomány csak a 18. században fejlődött ki. Denis Mihály osztrák jezsuita (1729—1800) akkor írta „Grundriss der Bibliographie” (1777) c. szakkönyvét. Am Denis előtt is foglalkoztak a jezsuiták könyvészettel. Már Ribadeneira Péter (1526—1611) készítette el legelsőnek a jezsuita íróknak s műveiknek katalógusát (Illustrium virorum S. J. catalogus, 1602), melyet a belga Philip de Alegambe foly-

tatott (1621). Természetesen a jezsuiták tudományos és irodalmi működésének növekedtével később többen is sorbavették a jezsuita írók műveit is. Nálunk *Szentiványi Márton*, a nagyszombati egyetem kancellárja (1633—1705), jóval Czvittinger előtt megírta a magyar irodalom első könyvészetét (*Curiosa... miscellanea*, 1689).

A Társaság legteljesebb írói és irodalmi felsorolását adja *Ch. Sommervogel* 9 hatalmas főlíóköteté, melyet a spanyol Uriarte folytatott 1930-ig. Sommervogel maga kb. 120,000 jezsuita íróat sorol fel.

Más jezsuiták természetesen nemcsak saját rendtársaik könyvésztelével foglalkoztak, hanem a tudományos irattárak s könyvtárak bibliográfiáit általában is feldolgozták. Így tettek a bollandisták, *Sirmond*, *Labbe*, *Mai* és *Ehrle*. *Hurter Hugó* a katolikus hittudományi írókat gyűjtötte össze (*Nomenclator*, 1871).

Ily messzeágazó tudományos és irodalmi működés természetesen maga után vonta a könyvtárak alapítását és gazdagítását is. A Jézustársaság szabályai ugyan előírják (IV. 6, 7) a közös könyvtárak létesítését, de a jezsuiták nem tudtak olyan gazdag és értékes könyvtárakra szert tenni, mint tették a klasszikus szerzetesrendek, melyek a középkor s a humanizmus virágzó századaiban utolérhetetlen drágaságú könyveket s kéziratot műveket készítettek s gyűjtöttek.

A jezsuitáknál a könyvtár nem is annyira dísz, mint inkább közhasznú célokra van rendelve, bár a bambergi s a prágai díszes jezsuita könyvtárak mint klasszikus könyvtárak is bámulatosak. Legnagyobb jezsuita könyvtárakat lehet találni a római Gregoriánán (150,000 kötet, melyből 100 ősnymtatvány), a valkenburgi rendházban (180,000 kötet), a brüsszeli bollandistáknál (200,000 kötet), a löweni (140,000 kötet és 240 ősnymtatvány), a maastrichti (100,000 kötet) rendházban. *P. Jan Chrzciel* (*Albertrandy*) lengyel polihisztor (1731—1808) a híres 300,000 kötetes kijevei Zaluski-könyvtár igazgatója és szervezője volt. Ez a könyvtár lett Lengyelország felosztása után a szentpétervári cári könyvtár alapja.

A jezsuita íróknál sokszor csodás termékenységgel találkozunk. Gerster Jakobnak 229 műve jelent meg nyomtatásban és 39 műve kéziratban forgott közkézen. M. de Boylèsve 170 könyvet, a magyar Hevenessy Gábor 128 hatalmas főlíókötetet írt, Garrucci 118-at, Boero 79 könyvet, de Buck 74-et, Denis 91-et, Zaccaria 161 könyvet, Boscovich 107-et, Franz Neumayr 112-t, Hardouin 108-at, Hazart 87-et, Labbe 83 könyvet, maga J. Bolland 61 könyvet, Nieremberg 57 könyvet írt, Becanus 52-t, Kircher csak római tanár korában 44 vaskos és úttörő könyvet.

Ma is százakra tehető ama kötetek száma, amelyek jezsuiták tollából évről-évre megjelennek. Természetes, hogy ezek nem mindig időálló vagy egy bizonyos szűkebb érdeklődési körön túlmenő

alkotások. De éppoly bizonyos az is, hogy mindig van köztük világ-nevezetességet érdemlő irodalmi termék is elég.

Fel kell itt említenünk az újabbkori jezsuiták folyóiratirodalmi tevékenységét is, amely részben hitbuzgalmi, részben társadalmi, részben tudományos vagy szorosabban irodalmi vonalon mozog. Nagy tekintélynek örvendenek a jezsuiták általános érdekű havi, heti, kétheti, vagy negyedévi szemléi az egyes országokban: Olaszországban a *Civiltà Cattolica*, Németországban a *Stimmen der Zeit*, Franciaországban az *Études*, Angliában a *Month*, Spanyolországban a *Razon y Fe*, Amerikában az *America*, Hollandiában a *Studien*, Írországbán a *Studies*, Argentínában az *Estudios* stb.

Ez a vázlatos összefoglalás is mutatja, hogy a jezsuiták a tudománynak és irodalomnak minden szakában valóban jeleset alkottak. A természetfölötti és apostoli cél, amely őket e tevékenységükben lelkesítette, nemhogy nem vont le semmit munkájuk értékéből, ellenkezőleg: csodálatos eleveniséget s ugyanakkor felsőbbrendű egységet juttatott neki.

A jezsuiták a magyar irodalomban

Irtá: ALSZEGHY ZSOLT dr.

A lelkek regenerálására induló Jézustársaság hármastűztűt maga elé: tudatossá, biztossá és mélylé akarta tenni a katolikus vallásos életet. Magasztos céljának megvalósítására a példa mellett legfontosabb eszköze a szó volt: az élőszó és az írás. A terület, amelyen célja felé haladt: a gyóntatószék, az iskola, a szószék és a nyomda. A rend tagjainak nevelésében az aszkézis és az értelem képzése egy erővel érvényesül. Amannak eredménye, hogy minden rendtag állandóan tudatában él a fenséges hivatásnak, annak, hogy egész életét, akarátát, értelmét és minden vágyát eszközül ajánlotta fel Isten céljának megvalósítására; hogy önmagának nincs más jelentősége a földön, csak az Isten és Egyház szolgálata; hogy életének nincs más értéke, csak az, amit ebben a szolgálatban hasznosít; hogy számára nincs más dicsőség, csak az Isten dicsősége. Az értelem képzése is ezt a tudatot mélyíti el, de fegyvert is ad a kézbe, fegyvert az életszolgálat gyakorlati területein, a lélekhódítás munkájában.

A jezsuita léleknek ez az elsősorban értelmi kiformalása természetesen azt hozza magával, hogy irodalmi megnyilatkozása is elsősorban az értelemre akar hatni. Az igazságról kell meggyőznie az emberiséget. Az igazságot csak a helyes gondolkodás tudja megállítani; ezért jut olyan fontos szerephez a jezsuita iskolában a logika, a helyes gondolkodás útjainak feltárása. A logika tanításának eszköze a könyv és a vitatkozás. A *tankönyv* a külföldi jezsuita kollégiumokban is használt, világhírű kézikönyvek menetéhez és rendszeréhez alkalmazkodott, de — amint éppen Pázmány előadásainak kéziratáról megállapították — lehetett és volt is eredetisége: az anyagmegválogatásban, egyes kérdések megvilágításában, értelmezésében, a nagy mesterek állásfoglalásai közt való eligazodásban, szóval bizonyos józan önállóságban. A tankönyvíró benne él a kor-

ban: természetes tehát, hogy tanítását a jelenhez alkalmazza; így csendül ki az egyiknek írásából a protestáns tanok, másikéből a janzenizmus, később pedig a felvilágosodás tanításainak elítélése. Mintegy a gondolkodás törvényeit akarja kipróbálni a saját korának uralkodó vagy kísértő gondolatmenetén. Az iskolai vitatkozásoknak is ez az egyik célja; de a borotvaéles megkülönböztetéseket kívánó vitapontok sokszor csak az értelemnek érvelő ügyességben elgyönyörködő vívógyakorlatai.

A tankönyvnek a 16—18. században sokkalta nagyobb és messzebbható volt a jelentősége, mint ma. A tudományos ismeret foglalatát adta, nem próbálta azt az olvasó életkorához hozzáalkalmazni. A jezsuita tankönyvirodalom gazdag termésének nagy a szerepe a magyar tudományos irodalomban. Sajnos, ennek a szerepnek elfogulatlan megítélésére még nem történt kísérlet. Pedig nincs az egyetemes tudománynak olyan ága, amelyet a hazai jezsuita iskolák számára hazai jezsuita könyve nem közvetítene. De a tankönyvek összefoglalásán túl, az önállóbb tudományos műveknek is rendkívül gazdag a soruk. Csak szemléltetésül említek néhányat a különböző tudományok köréből: a győri *Ambschell Antal* a gravitációról értekezik, a komáromi *Grossinger János* a földrendésekről, *Lippay János* nagy művet ír a kertészetről, *Akai János* cosmografiát ad ki, *Kalatai Ferenc* oroszországi útját írja le, *Szluha János* Brazília egy részének térképét készíti el, *Eder Ferenc* Peru egyik tartományát ismerteti meg, *Csiba István* Magyarország vizeiről értekezik stb. Ismertebb a jelentősége *Árvai György* munkájának, amelyben a magyar művelődéstörténet ismertetésére tesz próbát (1735), *Sajnovics János* értekezésének, mely a magyar nyelvnek a finn-ugor nyelvekkel való rokonságára figyelmeztet (1770), *Pereszélyi Pál* magyar nyelvtanának (1682). Vannak világhírre emelkedett művelői is a tudománynak, mint a selmeci születésű *Hell Miksa* csillagász.

A leggazdagabb termést három területen látjuk: a teológia, a jogtudomány és a történelem terén. A legszorgalmasabb természetesen a teológiai munkásság. Az elméleti művek ezek között is latin nyelvűek és nagyrészt az egyes szerzők főiskolai vagy egyetemi tanításából segédkönyvvül készültek. Ilyenek a rendkívül sokoldalú *Szentiványi Márton* munkái is. Az erkölcsstani és pasztorális tudomány művelői közül *b. Sennyey László* és *Tapolcsányi Lőrinc*, a scholastica theologia tanárai közül *Kapi Gábor* nevét emeli ki a tudománytörténet. Mindezek szakkönyvek, a papságra készülőknek és a lelkipásztoroknak használatára. A polemikus irodalom már

kétféle közönséget tart szeme előtt: a papságot, amelynek segítségével akar lenni térítő tevékenységében, és a világiakat, akihez közvetlenül kíván hozzáférközni. Az előbbihez latin nyelven is szólhat, de az utóbbinál akkor érhet csak eredményt, ha az anyanyelvén fejt ki érveit. Az ellenfél, amely ellen ez az irodalom küzd: a protestantizmus három ága, a lutheri, kálvini és unitárius ág, de vannak könyvek, amelyek a török vallás tévelygéseire mutatnak rá. Így a legelső magyar jezsuita polemikusok egyike: *Arator Szántó István* is egybeállította az alkorán cáfolatát. A protestantizmus ellen írt vitairatok nagyjában három típust mutatnak: vagy a katekizmus tételei kapcsán érvelnek és cáfolnak, vagy lefolyt, illetve néha elképzelt szóbeli vita közléseként jelennek meg, vagy egy-egy tétel polemikus kifejtését adják támadó célzattal, olykor pedig valamelyik protestáns mű cáfolatául. Ezeknek a vitairatoknak sikerét az érvelés meggyőző ereje és világossága nem mindig biztosította; szükség volt a vitázó fensőbbiségérzetének szuggesztíójára is, amit egyrészt a tudományos tájékozottság csillogtatása, másrészt a gúnyos, sokszor leckéztető, máskor keményen rendreutasító hang hozott magával. Tagadhatatlan, a vitatkozó ellenfelek igen sokszor a gyűlölet tüzével támadtak egymásra, igazságuk érdekében egymást igyekeztek bemocskolni; de azt sem szabad feledni, hogy magának a közbeszédnek a hangja sem volt a régi századokban olyan választékos, mint ma.

A 17. század második felében két jezsuitának volt félelmetes vitatkozó neve: *Kis Imrének* és *Sámbár Mátyásnak*.

Kis Imre vitájának keletkezését Pósházi Jánossal az utóbbi így mondja el: Két udvari ember, egy kálvinista és egy katolikus, mulatozás közben arról disputáltak, megvolt-e a kálvinizmus Kálvin előtt; végül is fogadtak, hogy amelyik vesz, az áttér a győztesnek vallására: „Kis Pater uramnak tudtára esvén a dolog, ottan hívatta a kálvinista udvarit és kényszerítette, hogy fogadásának ura lenne; egyébaránt becsületi ellen fog a dolog esni. Ehez képest találta meg engemet — írja Pósházi uram — a becsületes udvari kálvinista. Beszélgetvén egymással, tetszék írásban adnom ő kegyelmének egy kis instructiót ilyen titulussal: Rövid oktatás, melyben megmutattatik a kálvinista vallásnak isteni régisége. Mely írásocska Kis uramnak kezében akadván, ottan ellene íra. Engemet is nem annyira más, mint az ügynek igazsága arra vűn, hogy írásomnak pártját vöm; és így addig ráncigálók egymás között a villongásnak kötelét, hogy alkalmas írás telék belőle.” Ezzel aztán megindul a polemikus könyvek sora.

Sámbár vitájának alkalmiságáról viszont ezt olvassuk: Amikor Sámbár Patakra került, „a pataki iskola előtt egykor melléje szolítá Pósházi; de csakhamar megnémula a Pater előtt, sok ember láttára. Másodszor: disputálni hívák a Patert a kálvinista oskolába, az egész nemesség jelen lévén; itt is úgy megnémítá Pósházit a Pater, hogy az böcsületes kálvi-

nista ur, Bocskai István ur önagysága szólalt meg Pósaaházi helyett, mondván, nem kell-e hát, Pater Uram, a szentírás? Mire gyorsan megfelele a lizskai prédikátor, akkori kálvinista esperest, mondván: Nem mondja azt a pater, hogy nem kell a szentírás; hanem azt mondja, hogy meg nem mutathatjuk bizonyosan mi kálvinisták, hogy vagy-on-é szentírásunk? Azután is csakhamar, a disputációban nagy hallgatással lévén mindnyájan, csak azt várák, hogy a Pater vetne véget a dologban; de a Pater csak a szepelkedő Pósaaházi feletit várta; ő pedig a kívánt felelet nélkül csak nyakát szakasztá disputációjának. Harmadszor a pataki külső vár piacán való disputációra hogy elhíttuk Pósaaházit; meg nem mutathatta a kálvinista vallásnak csak egy cikkelyét is tiszta szentírásbul, hanem a kálvinista nép csudájára, kinszerítették azt mondani, hogy nem szükség annak szórul szóra lenni a szentírásban, amit hisznek a kálvinisták; elég ha fundamentum szerint ott vagyon. Aztán való esztendőben, azon napra, azon helyre disputálni híttuk Pósaaházit, de elé nem mere jöni." De a vita nyomtatásban folyt tovább; mind a két fél győztesnek hirdette magát, sőt P. Sámárnak még a fogsorát is meg kellett mutatni cáfolatul, mert azzal rágalmazták, hogy vitavesztésének jeléül egyik fogát ellenfelei kirántották.

Mínthogy a vita nem egyszer a vitázó testi épségére ment, érthető a szenvedély is, amivel az ellenfelek egymást támadták. Mivel a könyvbe csak a szenvedély óráinak elmúltá után kerül a polémia, a durva hangnak abban már nincs meg a jogosultsága. P. Kis Imre így menti magát Pósaaházi felháborodása ellen: „Se te, se én ne tegyünk ítéletet, melyikünk írása rakottabb rendetlen szókkal. Olvassák oly értelmes emberek írásainkat, kik tudnak sententiát pronuntiálni. Reflectáld magadat írott actáidra, melyikünk kezdett elsőben rossz ethicából felelni." A szenvedély mind a két félben megvolt, durva volt tehát polémiajuk hangja is; csak a katolicizmus hatalmi állásának visszahódítása után vált ez a hang katolikus részen feleslegessé, amikor a durva kötődést így intézhették el: „Ki győzn minden kákogó varjunak bédugni szájukat? Aki szájunk ízént nem szól, vagy suprimáljuk írását, vagy megégetjük."

A latin és magyar nyelven megjelent polemikus műveknek mérhetetlen volt a jelentőségük a katolikus reformáció hódító munkájában. És mivel a katolikus polemika hetven percentben a jezsuiták tevékenysége volt, a katolikus reformáció győzelme is az ő érdemük. A legtöbbet vitatott tétel: Melyik az ősbibb vallás? Jellemző, hogy a protestánsok ősbibbséget vitató fejtegetéseire még attól sem riadnak vissza, hogy kifejtsék, miben tér el a protestáns felfogás a valdi eretnkség tanításaitól. A biztos jártasság az egyháztörténetben, a gyökeres bibliaismeret, a tájékozottság maguknak a protestáns vallásalapítók írásaiban a mesteri érvelésnek szinte játékos könnyedségével párosulva legyőzhetetlenné teszi a jezsuita polemikusokat.

A protestánsok ellen vívott harc mellett van gondjuk más, bennünket érdeklő probléma megvitatására is. Ilyen a görög-keleti szakadárok visszavezetésének kérdése, amiben *Szentiványi Mártonnak* és *Werntle Antalnak* van különös érdeme; ilyen a felvilágoso-

dás nyomán járó vallástalanság. Az innen fenyegető veszedelemre *Csapodi Lajos* latin nyelvű munkája hívja fel a figyelmet (1771), meglepő tájékozottsággal a felvilágosodás korának bölcseletében. A könyvek olvasásából eredő megtévelyedésekre 1774-ben *Hlatki József* utal; *Faister Ferenc* 1777-ben közlésezi Sacchini páter híres fejtegetéseit a könyvek hasznos olvasásáról; *Molnár János* pedig 1776-ban arról elmélkedik, miként olvassuk kritikus ésszel a modern könyveket a vallás és igazság elvesztése nélkül.

EBBEN AZ UTÓBBIBAN Eckhardt Sándor rámutat a vallásos ember megütöközése mellett a magyar ember felháborodására azon, hogy Montesquieu csak annyit tud írni Magyarországról, hogy lakói nemeslelkűek, jó boruk van, s még a kocsisok is latinul beszélnek. „Hát nem látott Magyarországon semmi mást, a józan ítélet tetszésére méltót, mint a lakosok jellemét és borát? Nincs itt irodalmi élet, nincsenek csillagászok, történetírók? Bibliográfusok, teológusok, költők?”

A jezsuita rend éber szemére vall, hogy egyik tagja, a trencsén-megyei *Kornéli János* már 1735-ben kötetbe gyűjti az indifferentizmus elleni érveket. Hogy a felvilágosodás elleni küzdelemben igazi sikert nem értek el, az annak tulajdonítható, hogy nálunk a felvilágosodás a 18. század hetvenes éveiben kezd erősebben hódítani, amikor már a rendet hatalmas ellenségei feloszlatták.

A vallásos irodalomnak *ájtatossági termékeit* is a Jézustársaság terjeszti el a magyarság körében. Nyomatott könyvben magyar imádságok először *Vásárhelyi Gergely* katekizmus-fordításának függelékében kerülnek a hívők kezébe (1604). Ugyancsak *Vásárhelyi* fordítja le elsőnek *Kempis Tamás* könyvét, *Krisztus követését*. A középkornak ez a fenséges elmélkedő műve azonban *Pázmány* fordításában hódítja meg a magyarságot, ahogy *Pázmány* imádságos könyve válik másfél század legkedveltebb imakönyvévé is. *Hajnal Máttyás* Jézus Szívének szeretetében emeli Istenhez olvasóit, *Ágoston Péter* Szent Gertrud és Szent Mechtild magasztos lendületű ájtatosságait tolmácsolja magyar nyelven, *Tarnóczy István* a Bold. Szűz iránt való bizalmat és hódolatot sugározza lendületes imáiban és himnuszaiiban, *Baranyi Pál* a később általánosan elterjedt *Officium Rakotzianum* őseként az imáknak és himnuszoknak gazdag sorát adja. A lelki olvasmányoknak valóságos könyvtárát teszi közzé a fáradhatatlan *Tarnóczy István* latin és magyar nyelven. Maga Szent Ignác is eljut a magyar közönség kezébe, de lefordítják a Jézustársaság világszerte elterjedt elmélkedései közül *Bellarmin* és *Avancinus* könyveit is. A vallásos elmélkedésnek Szent Ignác meg-

alapozta módszere terjed el így a 17. század közepén, mély szán-tással a magyar katolikus lélekben.

Az egyházi ének megújítására is a Jézustársaságában történik a legjelentősebb kísérlet: *Szöllősy Benedek* 1651-ben közzéteszi Kisdy érsek költségén a régi magyar egyházi ének reánkmaradt termékeit, gazdagítván azokat a protestánsok kedveltebb magyar énekeinek adaptálásával és számos új himnuszfordítással és para-frázissal. Ez az első nyomtatott magyar egyházi énekeskönyv.

Az egyházi szónoklat megújhodása is a jezsuiták működésével kapcsolatos. Hatásuk e téren messze terjed, hiszen a papnevelés is majdnem két századon át az ő kipróbált kezükben volt. Retorikájuk idegenkedik a népszónoklatoktól; arra törekszik, hogy világos tag-lalással és világos érveléssel győzze meg a hallgatóságot. A logi-kailag képzett fő szavát eredményesebbnek tartják a páthosz len-dületénél. Az a hitük, hogy ha a hallgatóság megérti az igazságot, az igazság kényszere annak követésére is vonja. A szónok „az ész-hez szól inkább, s ennek révén a szívhez és akarathoz; nem ő indítja meg hallgatóit, hanem az a logikus következmény, mely fejtegetéseiből folyik; az akarat meghajlása belső processusnak műve, melynek ő csak az irányát jelöli meg”. Amint *Káldy György* hirdeti prédikáció-gyűjteményében, mindannyian abból indulnak ki, hogy az üdvös-ségre csak két dolog szükséges: az igaz hit és a parancsolatok meg-tartása. Fejtegetéseik tehát dogmatikai vagy morális tárgyúak, de a két irány nagyon sokszor egybeolvad. Mint hithirdetők, nem feledhetik a vallás igazságainak hirdetését; *Baranyi Pál* pl. még a halotti beszédekben is szükségesnek tartotta „helyel-hellyel a hit-nek ágazatit, melyek felől villongást támasztanak az ellenkezők, elegyíteni, hogy a katolikusok azoknak igazságát látván, a hitben megerősödjenek, az ellenzők pedig az ő tévelygéseket megismervén, az igaz utra térjenek”. A szentbeszéd sokszor vallásitanítás volt; az első magyarországi jezsuita szónok, Seidel János valósággal a vallástudomány alapjait revelálta a hitükről és papi kötelességeikről jórészt elfeledkezett papok szívében. Mivel pedig a híveket úgy kellett visszahódítani a protestáns táborból, a prédikációban nagy szerepe volt a katolikus hitigazságok világos kifejtésének, a tanítás Krisztusi eredete bizonyításának, a protestáns felfogás és a bibliai tradíció közti ellentét feltárásának. A 16. század végén és a követ-kezőnek első felében valósággal vándorszónokokként járkák be a missziós jezsuiták Magyarországot és viszik az igaz tanítás ígését nemcsak a királyi Magyarország falvaiba és városaiba, hanem a

protestáns hatalom szigorával védekező Erdélybe, sőt a török megszállotta vidékekre is. Szónokolnak a templomokban, ahol mód van arra, hogy a katolikus hívők templomba gyűljenek egybe; de prédikálnak magános házakban a félénk hívők és az érdeklődő protestánsok előtt, vagy tereken, esetleg abban a tudatban, hogy szavuk elhangzása után az ellenfél vitára áll ki velük.

A magyar jezsuitákat a protestánsokkal *vitára* csakugyan egy jezsuita páter szónoklata vonta: *Pitachich Márk* beszéde a szombat-helyi zsinaton 1579-ben. És ez a vita hívja a küzdőtérre *Arator Szántó Istvánt*, a századforduló legtüzesebb szónokát. A polemikus szónokok közt mellette *Sámbár Mátyásnak* és *Csete Istvánnak* volt félelmetes neve.

CSETÉT egyik méltatója a régi rajongó néptribunokhoz hasonlítja, „de abban különbözik tőlük, hogy világosan áll előtte a szent cél, melyet elérni akar, és bír mindannak világos ismeretével, amit eszközül használni lehet”. Hármuk közül csak az ő beszédei maradtak reánk; valóban, még a stílusát is sodró árrá teszi a hév, amivel szól. Mondatai szinte lávaszerűen ragadják a fájdalom, nemzeti aggodalom, harag, kérdőrevonás, szemrehányás hevében. Ezeknek a beszédeknek olvastakor megérti az ember az ugyancsak jeles szónok *Landovics István* megjegyzését: „A mezei vitéz kardjának villámlása az egyházi kalauznak illik mennydörgéséhez; amaz ott kinn, ez itthon indít rémülést az ellenség szívében.”

A *homiletikus beszédek* egy-egy tételt, igazságot fejtegetnek. Lehet ezeknek is polemikus éle, mint pl. amikor az említett *Landovics* böjt harmadik vasárnapján ezt a tételt állítja beszéde élére: „Az egység és egyenlő hit megtartja az országokat, a tévelygés és eretnekség elveszti.” Ám rendesen a napi evangélium szakaszához, az apostoli hitvallás egy-egy ágazatához kapcsolódnak. A dogmamagyarázat mindig erkölcsi tanítás is, az erkölcsi tanítás nem lehet el a dogmatikai alap megvilágosítása nélkül. A legszembetűnőbb ez az egybeolvadás *Káldy György* prédikációiban; célja: „az igaz hitről és jó erkölcsről való világos tanúság”. *Pázmány* a maga prédikációinak célját a lelki haszonban jelöli meg; értelmének gazdag tárházából csak azt szövi beszédeibe, „amit erkölcsünk egyengetésére, akaratunk gerjesztésére, a jóságok és vétkek ismerésére alkalmasnak” ítél. Ez a lelkét felvilágosító tendencia háttérbe szorít minden más szónoki törekvést.

KÁLDY írja: „Az udvari ékesszólásra sem érkeztem, sem nem erőlködtem, nem gondolván azokkal, kik az együgyű igaz tudományt nem kedvelik, hanem viszkető fülök lévén, az emberi bölcseségnek caprágos ígéiben gyönyörködnek; hanem azoknak igyekeztven szolgálni, kik az Isten igéjének hallgatásából vagy olvasásából vagy életüket akarják

*A székesfehérvári egykori jezsuita,
ma cisztercita templom.*

*A nagyszombati egyetem és
egyetemi templom épülete ma.*

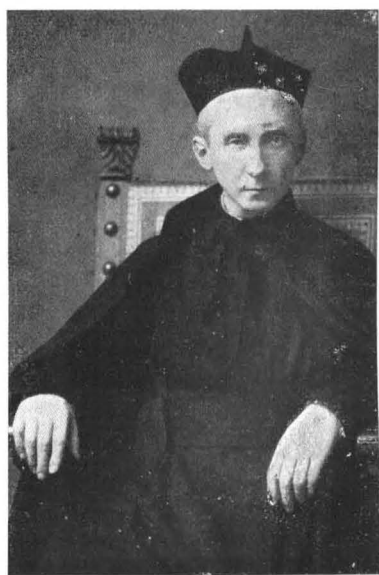
*Katona István történetíró
mint kalocsai kanonok.*

*P. Hell Miksa S. J.
magyar csillagász.*

*P. Roothaan János, a Társaság egyik
legnagyobb generálisa.
Filippo Balbo festménye.*

*P. Ledóchowski Ladomér,
a Társaság jelenlegi generálisa.*

megjobbítani, vagy az elkezdett jóban akarnak gyarapodni.” Pázmány is hangoztatja: „Én, amit írtam, lelki haszonért, nem fülgyönyörködte-tésért írtam. Annak okáért sem ékesenszólásra, sem egyéb cifrára nem szaggattam.” Korántsem azt jelenti ez, mintha a szónoki művészet hiány-zana a magyar prédikáció e legnagyobb mestereiből; de sohasem válik öncéllá. Logikai iskolázottságuk szinte önkénytelenül teremti meg a világos, áttekinthető szerkezetet, a szónoki hatásnak egyik legfőbb eszközét; szillogisztikus felépítésű gondolatmenetük magától is művészi körmondatokban bontakozik ki; aszkézisre nevelt lelkük könnyen veszi magára a stílus fegyelmét, de könnyen engedi át magát a melegebb áhítat rezdüléseinek is; Szent Ignác lelkigyakorlatainak elképzeltető helyzetrésztelezései a morális igazság reális viszonyokban való szemléltetéseire szoktatnak. Magával ragadó erőt ad beszédüknek a külső érvek bősége: a bibliaismeret, a tájékozottság a szentatyákban, a szent és profán történetben, a klasszikus világ bölcseinek írásaiban. A legnagyobb és legmagávalragadóbb erő azonban a hitnek biztonsága, a tanítás kétségbevonhatatlannak hitt bizonyossága. Innen van, hogy ha van is a jezsuita szónokok közt árnyalatokban különbség, annál még szembetűnőbb az a szellemi egység, amelyet nevelésük adott lelküknek.

Meglátták a magyar jezsuiták azt a veszedelmet is, amit a katolikus *bibliafordítás* hiánya jelent, „hogy a keresztények a Szent-írásnak avagy Bibliának méltóságos nevét kedvelvén, válogatás nélkül olvassák a tévelygő újítóknak hamisan fordított Bibliáját, abból az orvosság helyett mérget, az üdvösség helyett kárhozatot” merítvén; a fordítás munkájához már *Arator Szántó* hozzákezdett, a teljes Bibliát azonban *Káldy György* szólaltatta meg magyarul. Ez a magyar Biblia híven ragaszkodik a Vulgata szövegéhez; első érdeme ez a hűség. De magyar stílusa is figyelmet érdemel: „legtöbb kortársát fölülmúlja könnyű folyású, erőteljes és igazán numerózus nyelvével, szemenszedett, csinos szólásaival, válogatott kifejezéseivel, tősgyökeres, érett és zamatos magyarságával”. A katolikus magyarság két és fél századon át az ő bibliafordításából ismerte meg a kinyilatkoztatás ígét.

A *jogtudomány* terén a magyar jezsuiták elsősorban azzal szereztek érdemet, hogy a magyar nemesi jognak forrását, a Tripartitumot, a jogot tanuló ifjúság számára a maguk kora viszonyaihoz alkalmazták. Ebben a munkában elévülhetetlen érdemei vannak a vasmegyei *Szegedi János*nak. A joggyakorlatnak ügyes kézikönyvét készítette el az erdélyi *Dobner István*. Részletproblémákkal is foglalkoztak: a nemesség birtokjogával, az uralkodói hatalom kérdésével, a királyné megkoronázásának alkotmányjogi fontosságával stb. A magyar egyház helyzete megkövetelte, hogy figyelmet fordítsanak a katolikus Egyház magyarországi jogforrásaira, az egyháziak pozíciójára a magyar alkotmányban, az egyházi birtok jogállására;

hiszen ezen az oldalon az Egyház nemcsak a protestánsok, de sokszor a katolikus főurak részéről is támadásnak volt kitéve. Az egyház jog tehát alapjában polemikus terület volt, érthető, hogy az Egyház védői itt is megvillogtatták tudásuk fegyvereit.

Tudjuk, hogy maga Pázmány is a szíven melengette a tervet, hogy egybegyűjti a magyar egyháztörténet emlékeit. A nagy munka anyaggyűjtésében fáradozott Cseles Márton a vatikáni levéltárban; Hevenes Gábor csaknem száz kötet anyagot hordott össze; sokat áldozott rá Szörényi Sándor is. Bár a nagy terv nem valósult meg, a részletmunkáknak egész serege látott napvilágot. Ezek között nevezetesebbek: Cseles Márton művei az erdélyi és a szerémi püspökségről, Szörényi Sándoré az esztergomi érsekekről, Dobronoki György kéziratai a jezsuiták magyarországi megtelepüléséről, Katona István műve a kalocsai érsekségről, Kazy Ferencé a nagyszombati egyetem történetéről. Nagy jelentőségűek ezek a gyűjtések és művek: a forrásokon alapuló, kritikai történetírásnak megindulását jelentik Magyarországon. És ez az új történeti módszer érvényesül a világi történet megírásán dolgozó jezsuita szerzők munkáiban is. Ezeknek sorában elsőnek kell említenünk Kaprinai Istvánt, aki nemcsak régi okiratokat és feljegyzéseket másol és másoltat, hanem a magyar pénztörténettel és éremtannal is foglalkozik; Palma Károlyt, aki a heraldikának egyik legelső magyar kutatója; Wagner Károlyt, a genealógia munkását; Fridvalszky Jánost, a római feliratok gyűjtőjét és magyarázóját. Ezeknek iskolájából és környezetéből nő ki a magyar történetírás két nagysága: Katona István és Pray György.

AMANNAK Historia Criticája az első, forrásokon felépített katolikus magyar történet, szemképráztató adatkincssel, bátor igazságkereséssel, éles forráskritikával. Emezt Hóman Bálint így méltatja: „Munkásságának tiszta történeti karaktere, speciálisan történeti tudása és érdeklődése, fejlett analitikus kritikája, a gyakorlati politika tendenciáitól való idegenkedése, a magyar jezsuita iskola hazai talajában gyökerező műveltsége és történeti felfogása emelték őt, mint történettudóst és mint a magyar történettudomány irányítóját a kortárs történetírók fölé.” A nagy tervek és hatalmas tudományos művek mellett a Jézustársaság tagjainak erős gárdája dolgozott összefoglaló compendiumok (Kazy, Kunics, Szegedi Mihály, Turóczi László, Horváth Mihály, stb.), történeti nagyságokról szóló Mausoleumok (Lanzmar, Hellmár, Kéri, stb.), egy-egy korszak hősi képe (pl. Szideck) közzétételével a magyar dicsőség és nemzeti büszkeség ébrentartásán. Sőt vannak köztük olyanok is, akik nem elégszenek meg ebben a tudomány latin nyelvével, hanem a magyar közönséghez magyarul szólnak; Spangár András a Petthő-féle magyar krónikát egészíti ki, Molnár János pedig „Az Anya-Szent-Egyháznak Történetit” adja ki magyar nyelven.

A magyarnyelvűség azonban még a 18. század végén sem volt nélkülözhetetlen ismerve a magyar nemzeti irodalomnak. Az oktatás latin nyelven történt, a megyei és országgyűlési tanácskozások latin nyelven folytak: jóformán a műveltség alapkötelessége volt a latin nyelv tudása. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a magyar Jézus-társaság tagjainak még *szépirodalmi munkássága* is javarészen latin.

Ez a szépirodalmi munkásság termésének nagyobb részében szoros kapcsolatban marad az iskolával: a diákok számára vagy a diákok nevében készül. A diákok számára, akik a költői művet valamelyik iskolai ünnepélyen előadják, vagy a diákok nevében, hogy előkelő vendéget vagy pártfogót köszöntsének. Néha valósággal az iskolai munkából nőnek ki, mint a szónoki gyakorlatot szolgáló panegyirusok, amelyek a rend egy-egy szentjét ünneplik, vagy a nemzeti történet nagyjait. Az előbbinek típusa egy Kassán 1692-ben megjelent kötet, három dicsőítő beszéd: egyik a szeplőtelenül született Szűz Máriáról, másik Mária mennybemeneteléről, a harmadik Kostka Szent Szaniszlóról. Szinte esztendőnként megújul e panegyirusokban a rendalapító Szent Ignác emléke és mellette a „keresztény Hercules”-é, Xavéri Szent Ferencé. A másik típust szemlélteti az ugyancsak Kassán 1722-ben megjelent Hungaria Apostolica, amely 12 beszédben ünnepli 12 apostoli király vallásosságát. 1723-ban ugyanott Acta Illustria Heroum Hungariae oratiunculis expressa címen a magyar múlt hősi harcainak dicsőítése látott napvilágot. A hősiség azonban nemcsak a fegyverforgatást jelenti e művekben, hanem a vallási állhatatosságot is; 1708-ban pl. ezen a címen kerül elének egy kötet: Panegyrici Praelatorum et Magnatum Hungariae, qui saeculo XVII. pro fide Dei et Regis laureata morte vitam terminarunt. (A hitért és királyért meghalt főpapok és magnások.) 1720-ban viszont három királynét ünnepel egy kötet: Szent István feleségét, Gizellát, II. Endre feleségét, Beatrixot és I. Lipót nejét, Eleonórát. Ezek a panegyricusok nem törekszenek történeti hitelességre; csak az a céljuk, hogy egy-egy eszményképet, vagy egy-egy erény megtestesítőjét emeljék követendő példának az olvasó elé. Ami művészet van bennük, az a stílus művészete: a szónoki beszéd dekorációja, igazi barokk kápráztatás. A jellemformálás mellé így kerül célzatul a magasabb szónoki stílus elsajátítása.

A stílusfejlesztő tendencia érvényesül a *verses művekben* is, de csak a nevelő célzat szolgálatában. A költészetnek éppoly jellemzője akkor az ünneplő jelleg, mint a panegyirusoknak; legvirágzóbb műfajai: az eposz, a heroida, az ecloga, az óda és epigramma. A tiszta műfajú eposz azonban ritkább; ilyen a Hunniás (1731), eposz Attiláról; Nicolaus Zrinius, a sziget-i hős története (1751). Gyakoribbak azok, amelyekben — mint Gyöngösi István magyar eposzaiban is — az epicum hősi levelekkel színeződik. Ezt a műfaj-elegyítést az magyarázza meg, hogy a verses műveket sokszor elő is adták; akkor pedig az egyhangúságot kerülni kellett. A különböző versformák kezelésében való ügyességüket is így mutatták meg a verselők. A „forma heroica” a hexametert, az „elegiaca” a distichont jelentette; az ódai mértékek Horatius mértékei; a heroidák Ovidius leveleinek utánzásai. A megénekelt történeti tárgyak közt szerepel Hunyadi János, akit 1724-ben eposz, 1705-ben heroikus, elégikus és jambikus

hármassor, 1743-ban heroidákkal színezett epikum ünnepel; Szent István emlékéért 1751-ben idézi fel egy verses életrajz; Szent Imréről 1708-ban készül ünnepi vers; Szent Elek alakját 1674-ben elogiumok és ódák jelenítik meg; 1733-ban Erdély tizenhárom fejedelméről, 1753-ban a magyar nádorokról és helytartókról készül poéma; 1727-ben II. Rákóczi György vesztes háborúját éneklük meg; 1688-ban Lotharingiai Károly, 1692-ben Bádeni Lajos haditettei találunk megdallalót. Az ilyen, személyekhez kötött tárgyak mellett nagyobb kompozíciók is elénk kerülnek; a *Diadema Triumphale* 1729-ben az egész magyar sorsot versbe szedi, a hét századot így jellemezvén: *saeculum pium, bellicosum, pacis amans, Romanae Sedis studiosum, aequi observans, sapiens, felix*. A *Felicitas omnis Hungariae* 1738-ban azt bizonyítja, hogy a magyarok minden harci sikere Mária közbenjárásának eredménye; ugyancsak a Mária-tisztelet ősi voltát hirdeti egy 1728-ban megjelent verskötet. Az ünnepelt eszmények közül nem hiányozhat a Jézus-társaság harcos eszménye sem; ezt idézi fel 1715-ben Gyalogi János két verses műve: *Prima Jesu Societas Claudiopolitana* és *Corona Joannaea*. A nagyszombati egyetem alapítóit ünnepli 1668-ban, pátrónusait 1707-ben egy-egy verskötet.

Az ünneplésből természetesen kijut a városoknak is, ahol a magyar jezsuiták a műveltség fellegvárát építették ki: Nagyszombatnak és Kassának, sőt még Ungvárnak is. Allegorikus köntösbe öltöztetett mesetörténetek ezek, Ovidius Átváltozásainak analógiájára. A mesejátékból 1728-ban az összes nevesebb magyar városok keletkezésének mesterkélt gyűjteménye nőtt ki. Tündérek lépnek elénk, források és hegyek keletkezése kapcsolódik azoknak naívnul szótt földi életéhez.

Az ódák a Horatiustól tanult frazeológiával a verselők egyéni érzéseit mondják el. Ez az érzés a leggyakrabban hódolat a világi vagy egyházi pártfogó előtt, de sokszor vallási áhítat is vagy nemzeti lelkesedés. Irodalomtörténeti jelentőségük épp az, hogy előkészítik a későbbi magyar, „deákos költői iskolának” a talajt: stílusban, fogalomkörben. Az eclogáknak teljesen személyi ünneplés a jellegük; híven kapcsolódnak abba a nemzetközi idillköltészetbe, amelyet a humanizmus indított meg. Az epigrammák nemcsak tanító jellegűek, hanem történeti személyeket jellemzők is; *Babai Ferenc* például sorban megénekelte epigrammaiban a magyar királyokat, nádorokat, esztergomi érsekeket. A tanító költészetnek is van néhány érdekes hajtása. Ivancsics János pl. az optika elemeit, *Klaus Ignác* a dohány hasznát és kárát, Kamóczi Ferenc pedig a költészet szabályait foglalta tanító költeménybe. Még szatírával is találkozunk, Horatius hangján (*Kelcz Imre*, 1733; *Platthy Mátyás*, 1752), erkölcsjavítóval, a görög szellem becsületét védővel. A verselő játékoknak legvégletesebb formája az emblema-játék, amelyben betűk vagy szavak sorrendváltogatásával, új vagy ellentétes értelmű mondatok formálásával gyönyörködtet a találékonyság.

Tagadhatatlan, hogy ebben a latin költői termésben kevés az igazi költészet. Ugyanolyan utánpótlás ez, mint a nagy humanisták poézise. A forma és a stílusfigurák az antik világból valók, a tartalom is elveszti a legtöbbször egyéni színét. Nem is költői értékükkel vívják ki a figyelmet, inkább a meglepően gazdag termés kívánná gondos átvizsgálásukat. Sajnos, ez mindezekig nem történt meg, pedig másfél század magyar nemességének kedvelt olvas-

mányai voltak, egy korszak irodalmi ízlésének jellegzetes megnyilvánulásai. Nemzeti szempontból azonban még egy fontosságuk van: latin nyelven, de magyar történeti tudatot ápoltak és terjesztettek. A Jézustársaság hivatásában azzal vettek részt, hogy a latin nyelven való készséget emelték, a nemzeti érzést pedig szoros kapcsolatba hozták a vallásos érzéssel.

A jezsuiták szépirodalmi törekvéseinek másik ága, az *iskolai dráma* a humanista iskolának rendszeréből került át a Jézustársasághoz. Eredeti célja az volt, hogy a latin nyelvben gyakorolják magukat a darabot játszó tanulók és ennek kapcsán a fellépésben is ügyeskedjenek. A Jézustársaság, rendeltetésének megfelelően, új célzatot tett ehhez: a jellemnevelést a bemutatott példa révén. Mivel az iskolai színelőadások egyre nagyobb közönséget vonzottak, épp ez a jellemnevelési célzat sürgette a magyar nyelvű előadások divatját; ha nem is szűnt meg a latin nyelvű színjáték, a 18. század közepétől nő a magyar nyelvű előadások száma.

AZ ERÉNYEK KOZOTT, amelyeket az iskolai tragédiák hőseikben kidomborítottak, a vallásosság az uralkodó; mellette két erény emelkedik ki: a barátság, aminek kultuszát azért is hirdeti annyi darabunk, mert ez pótolta a szerelmet, és a hősiesség. A cselekmény bonyolítása a legtöbbször félreismerésen épül; a bonyodalom megindítója rendszeren bántott önérzet, irigység; ez vagy hamis tanút, vagy költött levelet használ a hős elbuktatására. A vég azonban mindig megnyugtató: az isteni igazság diadalt arat. A szerkezetben az aristotelesi szabályok érvényesülnek: szigorú egység, még az időben is. A stílus a tragédiákban Seneca páthosztát követi, a vígjátékokban Plautust. A magyarországi darabok az egyetemes jezsuita drámához alkalmazkodnak: onnan veszik a hazai szerzők a mintát, sokszor a tárgyat is. Általában valamelyes csereviszony van a rendtartományok drámatermésében; a sikerültebb, nagy hatást arató darabok valósággal körutat tesznek. Témában forrásuk a biblia, a világtörténet és a nemzeti történet. A vígjátékok cselekményének időpontja viszont a jelen. A tragédiák hősei előkelő szereplők: királyok, hadvezérek, szentek; a vígjátékban inkább a mindennapi élet embere. Az előadók iskolás fiúk lévén, a női szereplők ritkák; ha már nőnek is kell szerepelnie, inkább olyan cselekményben viszik színre, amelyben férfiruhában rejti el magát.

A színelőadás mindig ünnepi dolog. Ünnepipé teszi, hogy az Egyháznak valami nagyobb ünnepén rendezik, vagy olyankor, amikor az illető rendháznak van ünnepe, például előkelő látogató keresi fel azt. Innen van, hogy a daraboknak egy része is ünneplő darab: vagy egyenesen a magas látogató köszöntésére készült, vagy legalább a volta-képeni szöveg felvonásai közé illesztett közjáték allegorikus tartalma teszi alkalmivá. Az allegóriának amúgy is nagy a szerepe: a poézis művészete abban kulminál. Ehhez alkalmazkodik az előadás pompája: olyan díszletek és gépezetek biztosítják azt, amilyent az egyszerű néző valószínű csodának látott. Meg is ragadták ezek az előadások a néző bámulatát; csak az ügyesen vezetett párbeszéd kellett még hozzá és a néző

lelke rabja lett a darab célzatának. Különösen akkor volt ez fontos, amikor protestáns nézője is volt a játéknak; és csakugyan, vannak adataink arról, hogy egy-egy színelőadás a lelkeknek egész seregét nyerte meg a katolikus vallásnak. Ismerték a színdarabnak ezt a hatóerejét a jezsuiták; ezért minden városban, rögtön megtelepülésük után, siettek a színjáték bemutatásával.

A magyarországi jezsuita dráma tehát rendkívül bő termésű. Írói nem az eredetiségre törekszenek, hanem a hatásra. Ennek a kedvéért adaptálnak a külföld világi színpadáról is drámákat; Corneille, Holberg, Molière a jezsuiták iskolai színpadáról szól először a magyar közönséghez. A 18. század világszerte ünnepelt operaszerzője, Metastasio a legszívesebben kiaknázott szerzők közé tartozik. A magyar műveltség-történetben ezeknek az előadásoknak éppen az a jelentőségük, hogy a színi kultúrára nevelték rá a magyar közönséget. Megteremtették az érdeklődést a színjátszás iránt. De nagy az érdemük a magyar léleknevelés terén is. A közönség láthatta a színen a magyar múlt nagyjait is, lelkesedhetett azoknak erkölcsi nagyságán. Csak nemrégiben szedte össze Pallós Kornél a Szent István alakjáról szóló jezsuita drámákat; a 16. századból egy, a 17.-ből nyolc, a 18.-ból 18 darabot említ, amelyek mind az első szent király idejében játszódnak. Ámde nemcsak a messzemúlt jelent meg e színpadokon, hanem a közelmúltnak megragadó eseményei is. *Kapi Gábor* pl. már 1686-ban feldolgozta Bécs védelmét a török ellen egy iskolai drámában. Még Attila és Buda testvérharcát is feldolgozták; de megjelentették Hunyadi, Mátyás királyt, Zrínyit, Dobót; I. Endre, I. Béla, Szent László, Imre és Endre viszálya, II. Endre, Károly Róbert, Eszterházy György, Kemény Simon, Nádasdy Tamás — hogy néhány példát említsünk — jezsuita színpadról vált a magyar közönség előtt ismertebbé. Természetes, hogy a darabok a hősi érdem fölött a vallásosságot és erkölcsi értéket hangsúlyozták. Hiszen tendenciájuk a panegyrusával és a verses heroicumával azonos.

A kutatás még nem derítette ki, mikor tértek rá a magyar nyelvű előadásra; adataink vannak azonban arra, hogy ez már a 17. század folyamán megtörtént. E magyar előadások a 18. században kapnak nagyobb erőre, valószínűleg az egyre erősülő nemzeti törekvések természetes következményeként. Ezzel a jezsuita dráma a magyar társalgási nyelv elterjesztésében is jelentős szerepet kapott, egyben erősebben az iskolán kívül álló közönséghez fordult. Részévé vált a magyar dráma fejlődő termésének.

A magyar nyelvű jezsuita dráma az a terület, ahol a rend a legélénkebben kapcsolódik bele a magyar szépirodalom munkájába;

hiszen nemcsak az iskolai színpadról hatnak e magyar drámák, hanem — és ez mutatja magasabb céljukat — könyv alakjában is megjelenik néhány. Így *Illei János*, *Kozma Ferenc* és *Kunics Ferenc* darabjai. És az, hogy Révai Miklós a szerző halála után is szükségesnek érzi *Faludi Ferenc* egyik drámájának közzétételét, nyilvánvaló bizonyosság arról, hogy még a 18. század vége is irodalomnak, nem alkalmi írásnak tekintette a magyar nyelvű iskolai drámákat.

De a rend néhány tagja teljes tudatossággal is részt vesz a magyar irodalom megújulásának mozgalmában. 1768-ban kiadja *Gerő György* Guillaume de Waha könyvének, a Keresztény Herkulesnek magyar fordítását; egyik hajtását annak a regényes életrajzformának, amely a 17. században kezd külföldön divatossá válni s amelynek nálunk első hajtása a valószínűleg Szőnyi Nagy István református lelkész fordításában megjelent Gusztáv Adolf-életrajz volt 1675-ben. A kereszteshadak vezérének, Bouillon Gottfridnak alakja egyébiránt latin epikus versben is megörökítőre talált a magyar jezsuiták közt: 1742-ben jelent meg Kolozsvárt. Hogy az életrajzregényt mennyire korszerűnek érezték, annak más bizonyága is van: *Horváth Mihály* latin nyelvre fordította Marmontel francia Belizár-ját, *Traxler Ferenc* pedig 1755-ben átsimította és sajtó alá rendezte Haller Ferenc gróf Télémaque-ját.

Működésének java részét a *magyar költészet fejlesztésére* fordította néhány magyar jezsuita. *Faludi Ferenc* a 18. század legnagyobb írói értékei közé emelkedett: szépirodalmi eszközökkel dolgozó erkölcsstani fordításai, novellisztikus Téli Éjtszakái, a külföld gáláns költészetének hangját és motívumait hozzánk átültető versei hangjuk és stíljük ujságával frissítették fel irodalmunkat. Különösen dalainak formai művészete, az idegen strófaképletben érvényesülő magyar ritmus volt hatással a magyar dal fejlődésére. Tanítványának, a későbbi szanyi plébános *Nagy Jánosnak* is leginkább népi hangú versei szereztek nevet. *Baróti Szabó Dávid* és *Rajnis József* viszont a klasszikus költészet versformáira szabják verseiket s ezzel a művészebb magyar verselésnek vívnak ki tiszteletet. A deákos költőcsoportnak harmadik tagja, a piarista Révai Miklós pedig őszintén és hálával ismeri el, hogy neki a klasszikus formájú verselésben mintája és bátorítója a jezsuita *Molnár János* volt. Molnár e formai újításban megelőzte Barótit és Rajnist, avval viszont, hogy Magyar Könyvház című folyóiratában közzétette magyar és külföldi olvasmányairól ismertető megjegyzéseit, a magyar olvasóközönség rendszeres tájékoztatására tette meg az első kísérletet. Ime, néhány

név, a sok közül a legjelentősebbek kiragadva, melyeket a magyar irodalomnak minden kézikönyve számontart.

A magyar irodalom fejlődésében a legjelentősebb jezsuita író azonban nem a szépirodalom sorából kerül ki: *Pázmány Péter* az, a katolikus egyházi irodalomnak mindmáig a legnagyobb mestere, a művészi szónoklat megteremtője, akiről Sík Sándor meggyőző erővel igazolja, „hogy ő a magyar irodalomban az első tudatos nyelv-művész”. Nyelv-művész, akinek prózája nemcsak a saját, kiválasztott egyéniségének, hanem egyben a jezsuita rend embernevelő tudatosságának is jele és megnyilatkozása. Művei nemcsak tartalmi értékükkel emelkednek magasra, hanem szerkezeti és kifejező művészetükkel is példát adók és mintát teremtők. Egyéniségének kifejlődésében, lelki nagyságának kialakulásában, életcéljának felismerésében és megvalósításában fennköltebb megvalósítása annak az eszménynek, amelyet magyar jezsuitának nevezünk. Rövid vázlatunkat nem végezhetjük mással, mint utalással erre az eszmény-megvalósításra, mert ez sejteti meg a legjobban azt, ami a jezsuita rend irodalmi tevékenységének érdeme.¹

¹ Áttekintésünk a rend munkáját 1773-ig, a feloszlatásig kíséri nyomon.

A Jézustársaság a szentség fényében

Irtta: HEMM JÁNOS S. J.

Minden szerzetesrendnek az a célja, hogy tagjait magas keresztény tökéletességre segítse. Természetes tehát, hogy a hivatásuk magaslatán álló szerzetekben gyakran fellelhetők a valódi életszentség példái. Inkább az volna érthetetlen, ha a szerzeteséletben nyújtott oly sok kegyelem s lelki segítség mellett csak kevesen emelkednének a nyárspolgári közepszerűség fölé.

Nem lephet meg e szerint, hogy a 400 éves Jézustársaság fiai közt is 24 szentet, 141 boldogot és száznál több olyan tagot találunk, akik a szentség hírében hűnytak el, vagy kiknek boldoggáavatási eljárása már megindult. Nem szólunk most arról a számtalan jezsuitáról, akiknél kétségbenvonhatatlan, hogy életük tökéletessége messze meghaladta a köznapi mértéket, de akiknek életszentségéről az Egyház nem nyilatkozott. Ezek a hősök díszére válnának bármely intézménynek, hiszen öt világrészben verejtékeztek és véreztek Krisztus országáért; százszámra áldozták fel életüket a ragályos betegek ápolásában, vagy megosztva a vad törzsek primitív szokásait s életmódját, akik elmentek Amerikába, Afrikába és Ázsiába, vagy Európa különféle, nekik idegen országaiba, a szerint, amint Isten nagyobb dicsősége ezt megkívánta. A szenvedéstől és áldozattól soha nem riadtak vissza, amikor a lelkek üdvéről és az Egyház ügyéről volt szó.

De bármily nagy tisztelettel is adózzunk dicső emléküknél, jelenleg csupán az oltárra emelt jezsuiták életének rövid ismertetésére kell szorítkoznunk.

Loyolai Szent Ignác (1491—1556.)

Mivel a rendalapítóról már külön fejezetben volt szó, itt csak arra a kérdésre szeretnénk válaszolni, vajjon Loyolai Szent Ignác, a nagy alkotó és szervező tehetségen túl mindenekelőtt szent volt-e? Hogy lángeszű szervező és korát meghaladóan biztos ítéletű lélek-

ismerő volt, azt művének barátai és ellenségei egyaránt elismerik. Hogy úgy tudta mozgatni embereit, mint kevés hadvezér, abban sem kételkedik senki. De e mellett és mindezt megelőzően szent volt-e nemcsak alkotásában, hanem személyes lelki életében is? Mi magyarázza meg életének és művének titkait; csodálatos szervező tehetsége-e, avagy mélységes életszentsége? A kérdés annál jogosultabbnak látszik, mert még személyes ismerősei és tisztelői közt is akadtak, akik csodálkozva hallották halála után, hogy szenttéavatását akarják szorgalmazni.

Ezek a jezsuita rendalapítónak és első generálisnak csak külső arculatát ismerték, vagy csak nagyon kezdetleges fogalmuk lehetett az életszentség mivoltáról. Ha sejtették volna ritka, misztikus adományait, ha tanúi lettek volna a megtérést követő évek hallatlan vezekléseinek, amikor Ignác még koldusruhában járt és napokon át semmi ételt sem vett magához, amikor az inkvizíció börtönében ült s örvendezett, hogy ártatlanul üldözést szenvedhetett, — készségesen elismerték volna rendkívüli életszentségét. De mert ezek a dolgok rejtve voltak előttük, ezért csodálkoztak a szenttéavatási eljárás megindításakor azok, akik szem elől tévesztették, hogy nem ilyenekben van az életszentség lényege.

Megtérése kezdetén maga Loyolai Ignác is kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonított e külsőségeknek vagy mellékes jelenségeknek, de minél többet haladt és tapasztalt, annál inkább fektette a súlyt a belső önfegyelmezésre és a természetfölötti beállítottságra. Lelkigyakorlatos könyvében még így ír a vezeklésről: „Quo plus, eo melius.” (Minél több, annál jobb.) Minél jobban sanyargatjuk magunkat, annál jobb, de mindig „ügyelni kell arra, hogy kárt ne okozunk szervezetünkben”. Idővel azonban Ignác mindjobban megtapasztalta, hogy a kezdők túlzásai később esetleg káros hatásukat is éreztethetik. Ezért Borgia Szent Ferencet már nagyon komolyan intette, hogy az önsanyargatás és a sok ima csak eszköz, annyit végezzünk ebből, amennyi szükséges, hogy mindenben csak Istent keressük. Még mérsékeltebb rendje alkotmányában: „A testi sanyargatás ne legyen se túlzott, se meggondolatlan... mert ezek rendszerint kárt okoznak és nagyobb jónak útját szokták állani.” (III., c. 2. n. 5.)

Szent Ignácnál mindvégig ez marad az alapvető elv: „A belső dolgokból kell kiáradnia a hatóerőnek a kitűzött célunknak megfelelő külső működésre.” (Const. X. n. 2.) Az apostol maradjon mindig „instrumentum coniunctum cum Deo”, azaz Istennel összeköttetésben

élő eszköz. Ezért vezeti be rendjébe az addig szokásos egyéves ujoncidó helyett a kétéves próbaidőt és az ünnepélyes fogadalmakhoz is csak 10—20 év után bocsátja a rend fiatal tagjait. Hogy előbb annál tökéletesebben elsajátítsák, miként kell teljes összhangot teremteniök a mély lelki élet és az intenzív apostoli működés között.

Szent Ignác lelkületének egyik legjellegzetesebb kivetítését a rendi alkotmánynak abban a részében találjuk, ahol a megválasztandó jezsuita generálisban kívánatos képességekről szól. Nem csupán lángészt, nem ügyes politikust, nem is lankadatlan szervezőt, hanem elsősorban szentet akar a Társaság élén látni. A generálisnak „első tulajdonsága az legyen, hogy imádságban és minden cselekedetében is minél szorosabb és bensőségesebb kapcsolatban éljen a mi Urunkkal és Istenünkkel”, hogy így a minden jónak forrásából minél bőségesebb kegyelmeket és adományokat esdjen le a Társaság egész testületére és a lelkek javára. „Másodszor, tündököljön rajta a felebaráti szeretet és az alázat ragyogása, amely Isten és ember előtt kedvessé tesz... Harmadszor legyen ment minden rendezetlen hajlamtól, amely megzavarhatná helyes ítéletét”...

Ignác a rendi alkotmány e részében szinte önarcképét adta és jobban nem is festhette volna le önmagát. Ő valóban állandóan a „minden jó forrásánál” maradt, innen merített világosságot és erőt nagy művének felvirágoztatására. Előfordult, hogy hetekig, sőt hónapokig is ugyanegy célra ajánlotta fel szentmiséit és imádságait, míg csak tisztán nem látta, mit kíván Isten nagyobb dicsősége. Saját személye, kényelme vagy más földi szempont egyáltalán nem érdekelte, mindig és mindenben Isten nagyobb dicsőségét kereste. A rendi alkotmánynak csaknem minden oldalán visszatér mint legmélyebb motívum a „maior Dei Gloria”, „maius divinum servitium”, „Isten nagyobb dicsősége, Isten nagyobb szolgálata”.

Szent Ignác szívéből fakadó és mély életszentségre vall a rendi alkotmánynak ez a szabálya is: „Szándékunk legyen egyenes minden dologban... Az isteni jósnak inkább önmagáért szolgáljunk és tessünk, mint a büntetéstől való félelemből vagy a jutalom reményében... Keressük mindenkor Istent... Őt szeretvén minden teremtetett lényben és mindent őbenne.” (Const. III. 1. 26.) Nem más ez az előírás, mint a lelkigyakorlatok befejező megajánlásának alkalmazása: „Vedd, Uram, és fogadd... mindenemet... te adtad nekem mindezt; neked, Uram, visszaadom... rendelkezézl mindezzel az akaratod szerint! Add nekem szeretetedet és kegyelmedet, mert ez nekem elég.” (Az isteni szeretetről szóló elmélkedés.)

Kétségtelen, hogy Szent Ignác mindazt, amit a Lelkigyakorlatos könyvben vagy a rendi alkotmányban ajánl és előír, előbb önmagán próbálta ki. Mindkét munka Szent Ignác lelkéből lelkedzett. Bennük találjuk meg a szentignáci életformát, szentségének visszatükröződését. Már a lelkigyakorlatok bevezető elmélkedésében nem kevesebbre törekszik, mint hogy „egyedül azt kívánjuk és válasszuk, ami jobban segít a cél elérésére”, azaz Isten tiszteletére és szolgálata. A Krisztus királyságáról szóló elmélkedésben pedig így imádkozik: „Egyedül azért, hogy Krisztus Urunkat kövessem és valóban mind hasonlóbb legyek hozzá, inkább akarom és választom a szegénységet a szegény Krisztussal... a gyalázatot a meggyalázott Krisztussal...” Szent Pálhoz hasonlóan Szent Ignác sem akar mást ismerni, mint Krisztust, a keresztfeszítettet (1 Kor. 2, 2). A lelkigyakorlat „vincat seipsum”-ja és a rendi alkotmány „continua mortificatio”-ja (önlegyőzés és állandó önmegtagadás) csak Krisztus személyének e rajongó szeretetében és elhatározott követésében találja meg alapját és igazolását.

Mennyire félreismerik tehát Szent Ignácot azok, akik benne csak a rideg, számító észembert látják. Indítóokait mindig a szeretetből vette, de a gyeplőt az ész tartotta kézben.

Pascal szava: „Le coeur a ses raisons que la raison ne connait pas”, jut eszünkbe, mikor a Krisztus királyságáról szóló elmélkedésben ezt olvassuk: „Akiknek józan eszük van, egészen megajánlják magukat Krisztus követésére... Akik pedig különösen akarnak lelkesedni és kitűnni örök Királyuk szolgálatában, ... magasabbrendű és nagyobb megajánlást tesznek, hogy közelről kövessék a meggyalázott Krisztust.”

Az ily sorok megértetik, hogy a pusztá józan észre és természetes akaraterőre való hivatkozás nem adhatja meg Szent Ignác életének és cselekedeteinek kielégítő magyarázatát. René Fülöp-Miller jóakarató és szépen megírt könyvének is az a legnagyobb hibája, hogy nem akar elismerni Szent Ignácban a számító észnél magasabb hatótényezőt. Pedig Szent Ignácot mindenekelőtt Krisztus személyének lelkes és minden áldozatra kész szeretete hevítette és az a nemes vágy, hogy Krisztus ügyét minél nagyszerűbben segítse diadalra. Ez életének és művének egyedüli titka. Mindent alárendelt Isten szeretetének, mindent meg akart nemesíteni és megszentelni e szeretet által. Ez volt az ő módszere és ez egyszersmind életszentségének is legerősebb bizonyítéka.

Xavéri Szent Ferenc (1506—1552.)

Xavéri Szent Ferenc életszentsége szembeötlőbb, mint Szent Ignácé. Amit a rendalapító a római középponti házban rendszerbe szed, azt ő nagystílusban s világrészek távlatában valósítja meg. Akit a szentekben a csodák, a hódító sikerek vagy a hátborzongató nélkülözések s az önsanyargatások ragadnak meg, az Xavérben eszményi szentet talál. Pedig nem ezek a külső sikerek, vagy a rendkívüli jelenségek, hanem éltető szelleme tesz ki Xavér nagyságát. Krisztus szeretete sürget engem, mondotta Szent Pál, a népek apostola. S ugyanezt mondhatta Xavér is, akit Krisztus szeretete szintén népek apostolává tett. Mintha csak érezte volna, hogy csupán tíz év adatik neki ázsiai térítéseire. Fel is használt minden percet, hogy „az Egyház határait messzebbre tolja”.

„Már 19 éves korában kicsinek találja baszk hazáját és a párizsi egyetemre iratkozik, hogy nagyratörő ábrándjait annál biztosabban megvalósíthassa. A doktorátust fényes sikerrel teszi le, de azért nem szobatudós, mert a játékban és sportban is az elsők közé tartozik. Szeret táncolni, sokat jár társaságba, de megőrzi magát minden erkölcsi rossztól. Élni és vigadni akar s így Ignácra, aki a Szent Barbara-kollégiumban szobatársa lesz, sajnálkozással néz. Ignác kedvessége eleinte terhére van, de amikor pénzforráshoz segíti, már komolyabban hallgat rá. El is mondja Ignácnak nagy terveit. De barátja nem tud lelkesedni ábrándjaiért, melyek gazdagságnál, hírnévnél és érvényesülésnél magasabbra nem szállnak. Ignác minderre csak az Udvozító szavait ismétli: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkének kárát vallja?” Ferenc először csak mosolyog, azután bosszankodik a folyton megismétlődő intelmen, míg végre mégiscsak győz rajta a kegyelem hívása és elhatározza, hogy ő is más nagyságra és más érvényesülésre törekszik s Ignáchoz meg Faberhez csatlakozik.

A nagy lelkigyakorlat már teljesen Krisztus országának szolgálatába állítja. Értesítés érkezik, hogy hazájában beválasztották egy káptalanba, de későn jött, mert Ferencnek most már más tervei vannak, és a most megalakult Jézustársaság első tagjaival ő is Olaszországba megy.

Épp Rómában van, mikor a portugál király Ignáctól India számára hithirdetőket kér. Ignác Bobadillát szánta oda, de ennek betegsége miatt kénytelen legjobb barátját, Xavért küldeni Indiába. Útközben Lisszabonban Ferencet annyira megszeretik, hogy akarnák

visszatartani Portugáliában, de hivatása ellenállhatatlanul viszi Ázsiába felderítő és hódító munkájára. A pápa nunciusi meghatalmazásokat ad neki, ő azonban ezután sem engedi, hogy kiszolgálják, viszont az utolsó hajós szolgálatára is szívesen vállalkozik. Mindenkinél mindenév lesz, hogy mindenkit megnyerjen Krisztusnak.

Indiában szédítő távlatok bontakoznak ki szemei előtt. De ő a katekizmus igazságait először a szegény és egyszerű lelkeknek hirdeti. Eljár a kórházakba, a börtönökbe, a bélpoklosok telepeire, a kaszárnnyákba. Majd az utcán gyűjti össze a sok rakoncátlan gyermeket és oktat, tanít kora reggeltől késő estig; a gyermekek révén kapcsolatba jut a szülőkkel, akik a legtöbbször névleg keresztények ugyan, de a valóságban nagyon távol állnak Krisztus szellemétől. Miattuk kell Xavérnek oly sokszor hallania: „Ha ilyenek a keresztények, minek keresztelkedjünk akkor meg?” Goában Ferenc sok botrányt megszüntet, és számtalan lelket vezet vissza Istenhez.

De őt nem azért küldték Indiába, hogy csak az idekerült fehéreknek legyen lelkiatyja s ezért a goai munkát másokra hagyva, Ferenc megkezdi felfedező útjait. A Kap-Komorin halászeit a portugálok tömegesen megkeresztelték ugyan, de arra már nem volt gondjuk, hogy a keresztény vallást is megismerjék és szerinte éljenek. Xavér a fehérek után először őket látogatja meg, hiszen a felvett keresztség által több joguk van erre, mint a pogányoknak. Mindenütt katekizál, de ez a katekizálás nem elvont tanítás, hanem ima, hit és élet. Amikor röviden elmagyarázta a tant, mindjárt fel is indítja hallgatóival együtt, közös ima formájában, a hitet, és elhatározást tétet velük, hogy e szerint akarnak élni, halni. Ez imáit mindenütt hátrahagyja s a keresztények távollétében is naponkint ismétlik őket.

Xavér térítőmódszerének eredményei csodálatosak voltak. Az egyszerű emberek még évtizedek múltán is kitartanak tanítása mellett, bármennyire akarják az eretnekek ettől eltántorítani őket. „Műveljeteek csodákat, mint a Santo Padre tette, — ismételtgették — akkor majd mi is meggondoljuk, hogy tihozzátok csatlakozzunk-e.”

A kap-komorin-i keresztények után a szomszédos pogány törzsek következtek. Szavainak hatására itt oly bő volt a termés, hogy Xavér egy hónap alatt tízezer pogányt keresztelhetett meg. Felhalmozódott munkái miatt ekkor már csak a hit elemeit magyarázhatta meg nekik, de gondoskodott arról, hogy legyen, aki folytassa munkáját. Mikor utódai arról panaszkodnak neki, hogy a szegény emberek igen nehezen értik a tanítást s amit már megtanultak, azt is

könnyen elfelejtik, hogy régi babonáikba és rossz szokásaikba nem egyszer visszaesnek, — Szent Ferenc így vigasztalja őket: „Öreg gyermekek ezek, legyetek hozzájuk nagyon kedvesek, viseljétek nagy türelemmel a gyengéiket és vigasztaljon meg benneteket az, hogyha most még nem is jók, majd azok lesznek. Legyünk hozzájuk mindig türelmesek. Jó purgatórium a velük való foglalkozás. Örülünk kell, hogy még ha akarnánk, sem lehetnénk köztük tétlenek.”

Ez nagyon is igaz volt. Már Goából azt írja Xavér, hogy ha megtízszerezhetné erejét és idejét, akkor sem tudna mindenkinek eleget tenni. És Travankurban már nem is megtízszerezni, de megszásszorozni kellett volna erejét. Küldi is egyre-másra Európába a sürgető leveleket, ír a rendházakba és az egyetemekre munkatársakért... A coimbriai rektor félig gúnyosan meg is jegyezte: „Akár egész kollégiumunkkal Indiába költözhetnénk, hogy kéréseit csak részben is teljesítsük.” Kevés apostol érezte át annyira az Üdvözítő szavait: „Nagy az aratás, kevés a munkás”, mint Xavéri Szent Ferenc. De azért nem csügged, tovább látogatja a portugál gyarmatokat, Malakka után leírhatatlan veszélyek és szenvedések közepette a Hátsó-Indiához tartozó szigeteket is felkeresi, itt már a mohamedánok hatását kell ellensúlyoznia. Nehezebb és lassúbb a haladás, de csodái, kifogyhatatlan türelme és folytonos imái úrrá lesznek a nehézségeken, és itt is szép számú a megtérés, ha nem is oly tömeges, mint Elő-India halászáinál. Számra kisebb, de tartósabb itt az eredmény.

Mivel Európából csak lassan szállingózik a segítség, Szent Ferenc kollégiumot létesít a bennszülött papok képzésére. De ennek vezetését sem veszi át személyesen, mert Malakkában egy japánnal találkozott, s oly dolgokat tudott meg tőle hazájáról, hogy feltétlenül utána kell néznie, valóban oly kedvezőek-e az apostoli kilátások ennél a tehetséges és nagyrahatott népnél?

Japánban nem áll majd a térítés útjában sem a gyarmatosok önző zsarolása és rossz példája, sem az európai hivatalnokok kicsinyeskedése. Xavérnek mégis rengeteget kell Japánban szenvednie, főleg a hidegtől, és a hosszú gyaloglásoktól. Amikor felolvassa katekézisének japán fordítását, kinevetik rossz kiejtését, rongyos ruhája miatt pedig nem is engedik a császár elé.

Végre azonban mégis megnyeri több tartomány királyának kegyét. A kétezer keresztségnél nagyobb eredmény volt számára a tapasztalat, hogy Japánban nem lehet az Indiában bevált módszerrel dolgozni, hanem tudományos felkészültséggel kell elsősorban a

vezető körök megnyerésére törekedni. Ugyanakkor belátja azt is, hogy még Japánnál is fontosabb a kínai hithirdetés, hiszen a japánok részéről folyton azt kellett hallania, hogy ha a kereszténység igaz tant hirdetne, tudnia kellene arról a kínai bölcseknek is.

Xavér kettős elhatározással tér vissza Goába. Megfelelő számú hithirdetővel akarja ellátni Japánt és maga Kínában szeretne partraszállni. Programja első pontját részben sikerül is megvalósítania, a másik azonban már utódaira marad, mert Kína kapujában, Sancian-szigetén sok nélkülözésben és gyötrő lázban, 46 éves korában befejezi földi pályafutását. 1552 december 3-tól már az égből folytatja apostoli munkáját.

Xavéri Szent Ferenc ritka tünemény az Egyház történetében. Csak tíz évet töltött Ázsiában, de oly lökést adott az Egyház hiterjesztő munkájának, hogy ez évszázadokra kihatott és biztos irányt jelölt. Onmagával soha nem törődött, hanem egyedül csak Krisztus ügyével. Tápláléka kevéske rizs, keserű növény, répa vagy uborka volt... Útjait csaknem állandóan gyalog és mezítláb tette meg, Malakka forró homokjában éppúgy, mint Japán jeges mezőin. A portugálok kishitűsége és önzése, a brahmánok áskálódása és a japánok fölényeskedése ellenére is rendületlenül haladt előre diadalmas hódításában. Másnak bőven elég lett volna Goa, de az ő nemes ambíciója nem tudott e szűknek érzett keretek közt megmaradni. Amplius... többet... Végigjárja Elő-India partjait s mikor itt munkáját másokra is ráhagyhatta, Hátsó-Indiába ment. Buzgalmának azonban nem szabhat határt a portugál gyarmatvilág... Amplius... Japánba megy. Ez sem elég, Kína kell neki... Krisztus szeretete űzi s nem enged neki nyugalmat.

Módszere az oktatás s a legemberibben megértő szeretet. Mindenkinnek mindenévé lesz... A katonákkal kockán játszik... Az előkelőkkel előkelő tud lenni... A halászokkal megosztja gondjait és megvédi őket pogány szomszédjaik támadásaival szemben... A japán bonccokkal vitába száll s a királyok kedvéért leteszi rongyos ruháit és értékes ajándékokkal kedveskedik nekik.

S ennyi munka, nehézség és küszködés nem szórakoztatja el imáiban. Állandóan imádkozik, imádkozik útközben, imádkozik éjjel s oly vigasztalásokat érez, hogy gyakran felsóhajt: „Uram, mérsékelj a sok vigasztalást!” Imái természetfölötti boldogsággal töltötték el, amelyet soha meg nem zavartak a földi dolgok. Pedig amint maga írja: „Amit Indiában szenvedtem, semmi ahhoz képest, amit Japánban

kellett eltűnnöm.” S valóban, a japáni két év alatt egészen őszbeborult a haja.

Lovag volt, aki észre sem vette a kapott sebeket, hanem csak vezérére és annak ügyére gondolt.

Borgia Szent Ferenc (1510—1572.)

Kevés szent képét torzították el annyira életírói, mint Borgia Szent Ferencét. A szigorúságában is mindig emberi, csodálatosan szelíd, megértő és jóságos Szentből mogorva, félszedségig kicsinyes és érzéketlen emberijesztőt faragtak. Pedig kevés oly megnyerő szenttel találkozunk az Egyház történetében, mint Borgia Szent Ferenc.

1510 október 28-án született Gandiában, mint a fiatal hercegi pár elsőszülöttje. Atyai ágon VI. Sándornak, anyai ágon Ferdinándnak, Aragonia királyának leszármazottja. Vérével örökölte a jogot s amint ő mondotta, a kötelességet is, hogy ősei botrányaiért vezekeljen, noha szüleiben már a katolikus élet példaképeit tisztelhetette. Édesanyja hatását kell látnunk abban, hogy a kisfiú legnagyobb öröme, ha oltárt készíthet és misét játszhatik. De atyjának ez visszatetszik, mert örököse kezében inkább kardot akar látni, mint kelyhet. S a kis Ferenc ezentúl déli vérenek egész hevével sportra, vívásra és a művészetekre adja magát.

A császári udvarnál Borgia Ferenc rövidesen a legkedveltebb és legünnepeltebb fiatalok egyike lesz. Nem egy társa megirigyelte, amikor 20 éves korában oltárhoz vezette a császárnő legkedvesebb kísérlőnljét, Eleonórlát. Ugyanakkor kinevezték Borgiaát a császárlő udvarnagylává. A sors különös kegyeltjének látszott, hiszen alig 20 éves, s már nemcsak a császárl pár legmeghittebb barátja, de egyszersmind a legboldogabb férj is. E 9 évnél, melyet a császárl udvarnál töltött, talán még álmodni sem tudott volna szebbet.

De 1539 május elsején olyasvalami történt, amit Ferenc sohasem tudott feledni: élete végéig visszatér e dátum naplójában. E napon halt meg Izabella császárlő; ez az eszményi nő, aki édesanyja és hitvestársa mellett legközelebb állott szívéhez s akinek Isten után szeretett Eleonórlját is köszönte. Mint a császárlő udvarnagylának, neki kellett május 17-én Izabella holttestének azonosságát esküvel erősítenie. A halotti beszédet e napon Boldog Avila János tartja s Borgia még aznap felkeresi a szentéletű szónokot, hogy megbeszélje vele lelki ügyeit. Eddig is gyónt, áldozott évente párszor, magánélete is feddhetetlen volt, vallásos érzésű volt, és sokat jótékony-

kodott, amint atyjánál és oly sok más spanyol nagyúrnál is látta, de mélyebb lelki életet csak mostantól kezdve él. Ezentúl havonként járul a szentáldozáshoz, többet imádkozik és keményebben bánik testével.

De mi adta neki erre a belső indítást? A halott Izabella arcának eltorzulása? Szépségének eltűnése? A szónokok így szeretik feltűntetni, de a történelmi tények mást mondanak. Borgia naplója sohasem emlékezik meg május 17-éről, de annál gyakrabban május elsejéről. Nem a szépség elmúlása, hanem a szinte fiúi szeretettel körülrajongott császárné távozása támasztotta lelkében azt az ürt, amelyet csak Isten fokozottabb szeretete volt képes betölteni. De azért Ferenc még nem gondol arra, hogy a világtól búcsút vegyen, hisz vele maradt drága hitvestársa és nyolc gyermeke.

Alig egy hónappal a császárné temetése után V. Károly a 29 éves Borgiát Katalónia alkirályává és helytartójává nevezi ki. E méltóságot rendszerint nagymultú hadvezérek vagy politikusok kapták. Miért gondolt V. Károly a fiatal Borgiára? Bizonyára feledhetetlen felesége iránti kegyeletos emléke volt az egyik indítók, de ugyanakkor meg volt győződve, hogy Borgia megfelel nehéz feladatának.

Borgia mint alkirály három évet töltött Barcelónában. Nehéz és hálátlan munkája volt, mert féken kellett tartania a folyton civakodó és marakodó nemeseket, egész rablóbandákat kellett kirtania, a kényelmes tisztviselőket kicserélnie. Az igazságszolgáltatás megjavítása is reá várt és közben évek mulasztásait kellett jóvátennie ebben a városban, amelynek falai befejezetlenek, kikötője hasznavehetetlen volt a megérkezésekor s amelyben sem hajókat, sem felszerelést, sem élelmezést nem talált. Mindenre megvan ugyan a meghatalmazása, de nincs hozzá pénz, mert V. Károlynak minden jövedelme világbirodalma terjesztésére kell. Borgia a lehetetlent is megkísérli, saját pénzéből fizeti testőreit és panaszos leveleket ír, melyek azonban süket fülekre találnak. Ez időben a nép már szentnek nevezi, de légből kapott az az állítás, mintha csak hosszas belső tusakodás és kegyetlen önostorozás után írta volna alá a rablók halálos ítéletét. Fennmaradt leveleinek kitételei nyomát sem mutatják az ilyen aggályoknak: „Harmincat felakasztattam, — írja — Isten legyen irgalmas a többinek, ha a kezembe kerülnek.” A „szent” bizony nem áttallja, hogy apáti és püspöki jövedelmet kérjen rengeteg kiadása fedezésére. Feddhetetlen, önmehtagadott és imádságos életet él, de a szerzetesi gondolkozástól még távol áll.

V. Károly annyira meg van elégedve Borgia barcelónai működésével, hogy őt és feleségét újabb kitüntető méltóságra szemeli ki. A trónörökös feleségéül III. János leányát kérték meg. A leendő császárnő nevelését Eleonórának, Borgia nejének kellene irányítania, míg Ferenc a trónörökös udvarnagynak méltóságát kapja, ami azt jelentette, hogy II. Fülöp uralkodása alatt ő lesz a mindenható első miniszter. Úgy tervezték, hogy míg a formalitásokat elintézik, Borgia rendezi atyja örökségét. Ferenc így elhagyta Barcelónát, de új méltóságát nem foglalhatta el. A portugál udvar ugyanis kifogást emelt Eleonóra ellen, mert annak egyik nagybátyja kétségbevonta egyszer a portugál király törvényességét.

Két évig húzódtak a tárgyalások, közben Borgia így panaszkodik leveleiben: „Ezt érdemeltem meg tehát szolgálataimért, melyeket a boldogult császárné mellett, majd meg alkirály koromban tettem?” Valóban nem ezt érdemelte, de Istennek ezzel is megvoltak a maga tervei. Semmi úgy meg nem útáltatta Borgiával a világ hiúságát, mint ennek a két évnek sok megaláztatása és meddő küzdelme az igazságosabb bánásmódot. Nem volt ugyan kegyvesztett, de a helyzete rosszabb volt, mintha büntetésből mozdították volna el. Ehhez járult, hogy ekkor felesége is mind többet betegeskedett. Borgiának épp jókor jött a túlzóan szigorú, vezeklő ferences, Texeda testvér. Az ő hatása alatt Borgia naponként több órát imában tölt és mind szigorúbb vezekléseket végez. Ezidőben már megkedveli a szerzetesi életideált. Boldog Faberrel és néhány spanyol jezsuitával való találkozása csak megerősíti új irányában. Közben meghal a trónörökös felesége és követi őt a sírba Eleonóra is. Borgia pedig nagy fájdalommal csillapultával, egy hónappal szeretett hitvestársa halála után, fogadalommal kötelezi magát, hogy mihelyt teheti, a Jézustársaságba lép. Előbb azonban gyermekeiről kell gondoskodnia, akik közül a legidősebb 15, a legfiatalabb 8 éves.

Titokban máris hozzáfog a teológia tanulásához. Négy év alatt megszerzi a doktorátust, legidősebb fiát kiházasítja és örökösevé teszi s többi gyermekének jövőjét is biztosítja. De amikor 1550-ben Rómába indul, még csak örököse, és 2—3 páter tudja: mi van készülöben. Rómában a Szentatya és a császár hozzájárulásával a Jézustársaságnak tagja lesz.

Pappászentelése után visszatér Spanyolországba és egész szívvel a lelkipásztori működésre adja magát. Prédikációin óriási tömeg jelenik meg és rengeteg a gyónója. Kilenc éven át valóságos vándor-misszionárius. Spanyolorzágnak, majd Portugáliának csaknem min-

den jelentősebb városában új lendületet ad a hitéletnek. Azt mondják, mégha meg sem szólalt volna, csupán a megjelenésével Krisztushoz ragadta volna az embereket. Szent Ignác a spanyol és portugál rendi tartományok ellenőrzésével és fejlesztésével bízta meg és Borgia néhány év alatt húsz új rendházat vesz át. De amikor népszerűsége tetőfokára ér, újra áskálódni kezdenek ellene, úgyhogy elhagyja Spanyolországot. Rómában Lainez generálist helyettesíti, míg az a trienti zsinaton van, majd utódja lesz az egész rend élén.

Megválasztatása napján, 1565 július 2-án ezt írja naplójába: „Dies meae crucis” (Az én keresztem napja). Régi álmának, hogy visszavonultságban készüljön elő halálára, egyszersmindenkorra vége. Habár hajlama szerint a szemlélődő ima embere, mégis tud engedelmességből tevékeny lenni. „A Társaság igavonó állata leszek”, írja elhatározásaiban. Külön imáit, kedvelt ájtatosságait és személyes lekipásztori munkáit elhagyva, reggeltől-estig leveleket ír és olvas, hivatali ügyeket intéz, mintha soha más ambíciója nem lett volna. Azelőtt szerette a neve után írni: a „peccator” (a bűnös) megjelölést. De Szent Ignác akarására ezt is elhagyta régen. Lelkületé most is a régi marad. Úgy engedelmeskedik volt alkalmazottjának, Marcos testvérnek az egészségét, pihenését és étkezését illetően, mintha ez a legtermészetesebb volna. A régi, bizonyos nagyúri felületességnek nyoma sincs többé rendelkezéseiben. A pápa óhajára magas kora és gyenge egészsége ellenére is azonnal hajlandó elkísérni a pápa követét Spanyolországba, Portugáliába és Franciaországba. A portugál királyi pár előtt, akik karrierjének megrontói és drága hitvesének sirásói voltak, alázatból csak térdenállva beszél. Kérlik, üljön le, de ő avval mentegetődzik, hogy miután nagyot hall, így térdenállva jobban érti a királyné szavát. A pápa kívánságára a professzusházakban előírja a közös karimát. Egész haláláig minden tetteben csupa alázat és engedelmesség volt.

Fennmaradt naplója tanúsítja, mennyire katolikus volt érzelmeiben. Imáiba zárja az összes országokat, a vezető személyeket, a nagy ügyeket. Különösen a missziók érdeklik. Ő veti fel először a későbbi propaganda-kongregáció gondolatát. Felvirágoztatja a perui, brazíliai és floridai missziókat. Legnagyobb öröme, amikor alattvalói hősies áldozatairól kap híreket. És sok ily örömben volt része, mert generalátusa alatt 66 jezsuita mint vértanú és 36 mint a ragályos betegek iránti szeretet áldozata adta életét. A római pestis alkalmával Borgia szervezi meg a betegek gondozását és személyesen jár körül alamizsnát gyűjteni a betegek számára.

A noviciusoknál tett látogatásai alkalmával nem győzi ismételni: „Öröm és jókedv! Szeretet és alázat!” a „Deo gratias!” (Hála Istennek) naplójának állandó refrénje akár jó, akár rossz hírt könnyel el. „Csak Jézust kívánom”, ezek voltak utolsó szavai. Lélekben már régen nem ezen a földön élt.

Egyes elcsavart gondolkozású életírói azt állítják, hogy annyira meghalt a világnak, hogy még saját gyermekeinek leveleit is olvasatlanul a tűzbe vetette. Ez azonban csak mesés kitalálás, Borgia nem ilyenekben látta a tökéletességet. Lelkiségétől mi sem állt távolabb, mint az ilyen félszeg és elcsavart aszkézis. Fennmaradt irataiból tudjuk, hogy állandó levelezést folytatott nemcsak gyermekeivel, hanem nővérével is, sőt a családi ünnepek alkalmával ajándékot küldött és kapott is tőlük. Halála előtt pedig még egyszer elsoroltatta magának összes gyermekeit és unokáit, hogy utoljára is külön imádkozzék mindegyikükért. Mennyivel szebb és meghatóbb ez a valóság egyes szűklátókörű „aszkéták” apriorisztikus ábrándjainál! Kár, hogy Borgia Szent Ferencet inkább szubjektív ötletek, mint komoly történeti kutatások alapján ismerik.

Canisius Szent Péter, egyháztanító (1521—1597.)

Canisius Szent Péter rászorgált arra, hogy Németország második apostolának nevezzék. Annyit prédikált és tanított, hogy már ezzel egymagában megérdemelte volna e megtisztelő címet; oly sok és oly nagyjelentőségű művet írt, hogy ha mást nem is tett volna, már ezért az Egyház legnagyobb fiai közé kellene sorolni. Annyi tanáccsal és nehéz ügy elintézésével szolgálta a pápai, fejedelmi és püspöki udvarokban az Egyház ügyét, hogy joggal láthatjuk benne az akkori német katolicizmus egyik leghatásosabb irányító szellemét; a jezsuita rendnek is oly sok intézetet szervezett és annyi fontos ügyét vitte előre, hogy már ez is kitölthetett volna egy egész életet. Egyszerűen, ha négy-öt ember végezte volna el mindazt, amit ő egymaga megvalósított, mind e négy-öt embert meg kellene örökítenie a történelemnek. Szétágazó tevékenysége mellett a lelkéről sem feledkezett meg, állandó belső összeszedettségben élt s így emelkedett az életszentség s az imádság legmagasabb fokáig. Szent volt és apostol a szó legteljesebb értelmében.

Szent Ignác előtt 1521-ben bontakozott ki élethivatásának nagy terve, s ugyanebben az évben született, az akkor Németország-hoz tartozó Nymwegenben, Canisius, aki az ifjú rendnek egyik leg-

kiválóbb alakja lett. Canisius atyja kilencszer volt Nymwegen polgármestere, de vállalta a mellett általánosabb jellegű megbízatások lebonyolítását is. A kis Pétert a családban vallásosan és komolyan nevelték. 15 éves korában Kölnbe küldték tanulmányai folytatására. A tanulás mellett a diákok mulatozásai is érdekelték, s később azzal vádolta magát a Szent, hogy sok időt elpazarolt a szokásos diákcsinnyekkel és sörözgetésekkel. De társait sohasem követte a bűn útján. Esch Miklós volt a lelki vezetője, a későbbi híres karthauzi, Surius Lőrinc pedig barátja volt; Tauler műveit előszeretettel olvasta, — mindez sokkal tartalmasabbá teszi ifjúságát, semhogy a züllésben tudná boldogságát keresni. Amikor barátja belép a karthauziakhoz, ő még nem tudja, mi lesz, de azt már érzi, hogy az egyházi pályán van a helye.

Lelki élete mélyen öntudatosul és 19 éves korában örök szűzességi fogadalmat tesz. Későbbi tanulmányai folyamán hírét hallja a Németországban tartózkodó Faber Péter jezsuitának, felkeresi Mainzban és vezetése alatt lelkigyakorlatot végez. 22 éves korában pedig felvételét kéri a Jézustársaságba. Ő az első német származású tagja az alig három év előtt jóváhagyott rendnek. Működése azonnal nagy eredményt mutat fel, mert még pappászenteleése előtt kiviszi a császárnál, hogy az eretnekké lett kölni érseket állásától megfossza s így megmenti Köln városát a katolicizmusnak. Teológiai tanulmányai közben már előadásokat és szentbeszédeket tart és kiadja Tauler, Szent Cyrill és Nagy Szent Leó munkáit.

24 éves korában szentelik pappá s ekkor a császár kíséretében Truchses bíborossal találkozik, aki a trienti zsinatra küldi helyettese tanácsadójául. Mikor a zsinati tárgyalások megszakadnak, Szent Ignác Canisiust Rómába hívja, hogy nagyrahivatott fiának lelkén ő maga végezze a szerzetesi kiképzés utolsó simításait. Canisius engedelmességét is erős próbára teszi azzal, hogy a német fejedelmek állandó sürgetése ellenére, Szicíliába, a messinai kollégiumba küldi egy évre. 1549-ben Szent Ignác kezébe teszi le Rómában ünnepélyes fogadalmait. Két nappal előbb az Úr Jézus látomásban részesíti, feltárja neki szent Szívét, békét, szeretetet és kitartást ígér neki viszonzásul áldozatos szeretetéért. E látomás után azzal a megrendíthetetlen elhatározással tér vissza Németországba, hogy Egyházáért és hazájáért erejét végsőkéig megfeszítve fog dolgozni. Szent Ignácól kieszközli azt is, hogy a Társaság papjai havonként egy-egy szentmisét ajánljanak fel a protestánsok megtéréséért, amint ezt még ma is megteszi a Jézustársaság az egész világon.

Canisius a bajor herceg felkérésére először Ingolstadtba megy. Első jelentésében azt írja, hogy az egyetemi hallgatók még pénzért sem volnának hajlandók misére menni. De egyéniségének varázsa hamarosan meghódítja a várost, tömegesen hallgatják beszédeit s járulnak a szentségekhez. Népszerűsége oly nagy volt, hogy a következő évben már az egyetem rektorává választották. Három év múlva Bécs rekrisztianizálásával bízzák meg. Innen Augsburgba megy, hogy e várost, amelyben a katolikusok száma a lakosságnak már csak egy tizedét teszi, visszavezesse az Egyházba. Hét évig működik itt oly öröndetes eredménnyel, hogy IV. Pius pápa külön brévében köszöni meg neki apostoli fáradozásait. S valóban, száz év óta nem lehetett hasonló buzgóságot tapasztalni Augsburgban. Leírhatatlan tömegek tódulnak a bűnbánati körmenetekre, gyónáshoz és áldozáshoz. Pedig közben ki kellett egyenlítenie a zsinat ügyében a pápa és császár közt támadt ellentéteket. Be kell járnia a német püspökök és fejedelmek székhelyeit is, hogy a trienti zsinat határozatait elfogadtassa velük és megsürgesse kihirdetésüket. De kiadja Canisius e közben háromféle katekizmusát is, amelyek élete végéig 200 és azóta is számos kiadásban jelentek meg.

A lankadatlan Szent 60 éves koráig szinte állandóan úton van: hol Rómába hívják a német ügyek megtárgyalására, hol valamelyik német birodalmi gyűlésen kell a katolikus álláspontot képviselnie, hol valamely intézetet kell életrehívnia a papság és a vezető világiak képzésére. Mindenütt lelkesít s az eltévedt testvérekhez megértést és szeretetet visz. Örül, amikor a zsinatra meghívják a protestánsokat is s mindent elkövet, hogy legalább Németország számára engedjék meg a két szín alatti áldozás. Ezt ugyan nem éri el, de sokszor kijárja a Szentszéknél, hogy Németországot külön enyhe intézkedésekben részesítsék. Érdemeiért püspökséget és bíbornoki méltóságot kínálnak neki, de a megtisztelő ajánlatokkal az alázatos szerzetesi kérését szegezi szembe: „Hagyják, hogy egyszerű szerzetes módjára szolgáljam Egyházamat, míg erőim engedik.”

V. Szent Piustól kieszközli, mentse fel őt az előző pápa ama megbízatásától, hogy neki kelljen a zsinati határozatokat a német fejedelmekkel elfogadtatnia, mert „nem az a mi hivatásunk, hogy vezessünk, hanem az, hogy szolgáljunk”. A pápa megbízza a magdeburgi Centuriáták számos tévedésének cáfolatával. Amíg tartományfőnök, nem sok időt szentelhet e sok tudományos kutatást igénylő munkának, de amikor P. Hoffaeus veszi át a német rendtartomány vezetését, Canisius Dillingenbe vonul és teljes energiával fog a mű

megírásához. Az első kötet 1571-ben, a második 1577-ben jelenik meg. Közben azonban XIII. Gergely Rómába hívja, ahonnan Morone bíborost kell elkísérnie a regensburgi gyűlésre. Élete így állandó fárasztó utazásban, felelősségteljes és nagyjelentőségű munkákban telik.

60 éves korában azonban már érzi, hogy nem bírja a szüntelen utazást és agitálást. Elüljárója a csendesebb Freiburgba küldi s itt tölti élete utolsó 17 évét. De itt is fáradhatatlan: jezsuita kollégiumot alapít, rendszeresen prédikál, megírja a svájci szentek életét s a kisgyermekeket katekizálja. Mikor már erre sincs ereje, tanácsaival és folytonos imádságaival támogatja fiatalabb szerzetes testvéreit. 1597 december 21-én hunyt el. Temetése valóságos diadalmenet volt s a nép kívánságára a székesegyház főoltára elé helyezték örök nyugalomra. A városi tanács emléktáblát helyezett sírjára e fölirattal: „Freiburg pártfogójának, Svájc atyjának, a katolikus vallás oszlopának, akit az egész kereszténység ismer.”

Canisius imaéletét egészen átjárja a Jézus Szíve iránti lángoló tisztelet, de irataiban mindenütt kicsillan a Szent Szűz iránti nagy szeretete is. Öregségének is legvigasztalóbb öröme az volt, ha a gyermekeket maga köré gyűjthette, hogy velük közösen imádkozza az olvasót. Szelídségét a protestánsok félreértették és titkos protestánsnak akarták feltüntetni; irataiban és tanácsai közt gyakran visszatér e gondolat: „Nem rosszak a mi elszakadt keresztény testvéreink, hanem tévedés áldozatai.” Hálát adott Istennek, hogy annak a Jézustársaságnak lehetett tagja, amelyet annyira gyaláznak s így is kivette részét Krisztus keresztjéből.

Bellarmino Szent Róbert, bíboros és egyháztanító (1542—1621.)

Bellarmino élő és ékesen szóló cáfolata annak a tévhitnek, mintha a jezsuita szinte természetyszerűleg kétszínű, furfangos, a másvallásúakkal szemben pedig türelmetlen lenne. Szent Róbert maga az őszinte nyíltság, olyannyira, hogy önéletrajza olvasásakor helyelközzel az ember szinte a naívság benyomását kapja róla. Maguk a protestáns írók is elismerik, hogy soha nem ferdítette el tanításukat, sőt akárhányszor világosabban fogalmazta meg tételeiket, mint saját hittudásaik. Sőt akadtak a katolikus oldalon olyanok is, akik azt kifogásolták benne, hogy nagyobb gondot fordít a tévtan megértetésére, mint cáfolatára, ami mindenesetre pártatlanságát és lelkiismeretességét bizonyítja.

Bellarmino 1542 október 4-én született Montepulcianóban, nemes származású, de elszegényedett szülőktől. Anyja, II. Marcell pápa nővére, mélyen vallásos asszony volt, hetenkint háromszor áldozott, ami abban a korban ritkaság számba ment, hiszen akkoriban még a havi áldozást is sokan túlzásnak tartották. Gyermekét is áhítatos szellemben nevelte és arra vágyott, bárha mind az öt fia jezsuitának menne. 12 gyermeke közül két fia és három leánya csakugyan egyházi pályára lépett. Róbert atyja, akit erősen terheltek a nagyszámú család anyagi gondjai, minden vallásossága mellett sem lelkesedett azért, hogy éppen a legtehetségesebb fia, Róbert, a jezsuita rendbe lépjen. S ezidőben a fiatal Bellarmino még maga is arra gondolt, hogy orvosi pályára lép, de mihelyt megismerte a jezsuiták kollégiáját, megváltoztatta tervét és csakhamar a Társaságba való felvételét kérte. Egy évi kemény ellenállás után édesatyja is megadta beleegyezését.

Bellarmino szerzetesi életének első évei nem teltek símán. A gyenge szervezetű ifjút a nehéz tanulmányok nagyon kimerítették, de ilyenkor így vigasztalta magát: „Nem azért léptem be a szerzetbe, hogy tudós, hanem hogy szent legyek.” És lett mind a kettő. Már néhány évvel pappásztenelése előtt jelentős szónoki sikereket ért el Firenzében, Mondoviban és Páduában is, ahol teológiai tanulmányait végezte. Innen Löwenbe került mint teológiai tanár s egyetemi hitszónok. Majd felszentelése után az ifjúság lelki vezetőjéül is őt jelölték ki. Szónoki hírére még más országokból is Löwenbe özönlöttek a hívek, hogy szónoklatait és előadásait hallgassák. Ez időben kezdte Baius tévtanait terjeszteni a löweni egyetemen. Mivel Baius jóakarató és nagytekintélyű ember volt, Bellarmino soha meg nem nevezte előadásaiban, de annál világosabban és határozottabban állást foglalt téves felfogása ellen, amelyet később a Szentszék is elítélt. Hét évi löweni tartózkodás után Bellarminót Rómába rendelik.

Az Örök Városban a széles látókörű XIII. Gergely, aki a Gergely-egyetem és a Német-magyar-kollégium anyagi megalapítója és felvirágoztatója volt, Bellarminót kívánta a hitviták számára felállított tanszékre. Szent Róbert 11 évig tanította a Gregoriánán a protestánsokkal szembeni hitvédelmet, majd a három kötetes „*Controversiae*” című könyvében közkinccsé tette előadásait. A könyv 40 kiadást ért el. Szerzőjét a katolikusok új Athanázként vagy újra fel támadt Ágostonként ünnepelték, a protestánsok megdöbbenését pedig legjobban Béza hittudósuk felkiáltása fejezi ki: „Hic liber nos per-

didit" (e könyv minket tönkre tett). A hitújítók több mint száz röpirattal, majd az úgynevezett Collegia Antibelharminianák-kal, Bellarmino elleni vitázó iskolákkal iparkodtak védekezni műve áttörő erejével szemben.

A tanítás és az írás mellett Szent Róbertnek még sok más elfoglaltsága is volt: lelki vezető s mint ilyen, Szent Alajosnak is lelkiatyja volt, a házfőnöki és tartományfőnöki tisztséget is betöltötte s ezek mellett igen gyakran igénybe vették szolgálatait a pápai bíboroskongregációk. 1598-ban írt katekizmusa már 400 kiadást ért el s 60 nyelvre lefordították. Rákövetkező évben bíboros lett, de életének szerzetesi egyszerűségén és szegénységén ez mit sem változtatott. Bőkezősége és szeretete miatt a szegények atyjának nevezték. Ha maga már nem tudott valakin segíteni, másoknál járt közben érte, de soha senkit sem akart segítség nélkül hagyni. Szegény rokonságát viszont nem gazdagította, csak nagy anyagi szükségben segítette. Egész életében lankadatlan erővel dolgozott a papság reformján. Amikor pedig VIII. Kelemen terhesnek találja tanácsait, alázatosan és igaz örömmel távozik Capuába. Alig van ország, amelynek érdekében ne dolgozott volna. V. Sixtus és VIII. Kelemen elhidegülték tőle. A konklávékban senkitől kétségbe nem vont tekintélye és szentségének híre nagyon fokozták esélyeit a választásokon, de ő nem kívánt pápa lenni. Még a bíborosi méltóságáról is le akart mondani, de XV. Gergely ellenezte ezt, megengedte azonban, hogy a többi munkája alól felmentsék. Ekkor visszavonul a jezsuita noviciátusba s néhány nap múlva súlyosan megbetegszik. Orvosainak mindenben pontosan engedelmeskedik. Amikor pedig maga a pápa látogatja meg, csak egyet kér tőle: „Kérem Szentséged imáit, hogy Isten akarata teljesedjék rajtam. Elég sokáig éltem, az Egyháznak már úgysem használhatok. Hazakívánkozom.” Mikor pedig P. Viteleschi jelenti neki, hogy már közel a vég, örvendezve ismételteti: „Jó hír, jó hír!” Soha nem kérte a jó Istentől, hogy szenvedései csökkenjenek, hanem csak, hogy Isten akarata erősödjék ezek elviselésére.

Munkássága szinte csodálatos. Minden kérdésénél felkeresi az eredeti forrásokat. Igazságszeretete és szelidsége nem egy — a hitviták légkörében felhevült tudós előtt túlzottnak tűnt fel. Kegyeszettségét erős lélekkel viselte el. Nyíltan megintett, ha kellett, püspököket, bíborosokat, királyokat, sőt magát a pápát is, úgy, amint lelkiismerete parancsolta. Mélyen alázatos volt, de a hízélgést vagy a meghunyászkodást nem ismerte.

Kosztka Szent Szaniszló (1550—1568.)

Amikor a 17 éves Szaniszló a Jézustársaságba lépett, már szent volt. Nála a noviciátusnak, melyben csak tíz hónapot töltött, nem a lelki élet megalapozása, hanem annak betetőzése lett a feladata. Atyja ellenezte, hogy fia szerzetbe lépjen, mert úgy vélte, hogy ez szégyenfolt lesz a Kosztkák történetében. E „szégyenfolt” nélkül ki tudna manapság a Kosztkákról? Az Úr gondolatai nem a mi gondolataink... Szaniszlót főnemes szülei gondos és vallásos nevelésben részesítették. Mégsem tudták megakadályozni, hogy a finomlelkű gyermeknek ne kelljen a kastélyban megforduló vendégek durva tréfáit hallania. Megtörtént egyszer, hogy a kisfiút a bűnnek közelről érzett lehellete oly iszonyattal töltötte el, hogy elájult. Ettől fogva szülei jobban ügyeltek arra, hogy idején másra tereljék a beszédet és Szaniszlót, szívük büszkeségét, megvédjék minden szabados beszédétől. Kosztka Szaniszlót 14 éves korában szülei Bécsbe küldték a jezsuiták intézetébe. Társainak hamar feltűnt, mily áhítattal ministrál s mily élő hittel járul a szentáldozáshoz. Szaniszló, mihelyt tehette, belépett a Szent Borbála-egyletbe, melynek az volt a célja, hogy a protestáns áramlattal szemben az eucharisztikus szellemet mélyítse az ifjúságban.

De nem sokáig örülhetett Szaniszló a kedves intézeti életnek, Miksa császár ugyanis visszakövetelte a jezsuitáktól atyjának ajándékát s így ki kellett üríteniök az I. Ferdinándtól kapott házat s a fiúknak a városban kellett elhelyezkedniök. Szaniszló, Pál bátyjával és Bilinszky nevelőjükkal egy lutheránus házában vett lakást. Társai örültek az így beköszöntött arany szabadságnak, ez azonban Szaniszlóra a megpróbáltatások korát hozta, amelyek igen megedzették jellemét. Mint testvére, ő is táncolni tanult, de bátyjának és barátainak mulatozásaiban nem vett részt, inkább otthon dolgozott és imádkozott. Viselkedése bosszantotta a többieket, akik durva módon töltötték ki rajta bosszújukat. De Szaniszló minden támadásra és gúnyolódásra önérzetesen ezt felelte: „Én nagyobbra születtem, nem az idelentiekért, hanem az örök, égi javakért élek.” Hiába ütlegelték, rúgták és tapostak át rajta, amikor éjjel hazatérve, Szaniszlót ágya előtt imában találták, a fiatal Szent hajthatatlanul kitartott az elvei mellett. Nehéz küzdelmeiben az ég rendkívüli kegyelmekkel is erősítette. Mikor megbetegedett és a házigazda nem akart papot engedni a házba, angyal jelent meg neki Szent Borbála társaságában és megáldoztatta őt. Majd a Szent Szűz jelenésében részesült, aki meg-

engedte neki azt is, hogy karjaiba zárja a kis Jézust. És felszólította, hogy lépjen a Jézustársaságba. A látomás valódiságáról Szaniszlót hirtelen felgyógyulása biztosította.

Bécsben azonban a jezsuiták nem merték felvenni, mert atyja bosszújától féltek. Hiába fordult Szaniszló magához a pápai nuncius-hoz, az sem tudta felvételét keresztülvinni. Nem maradt más hátra, mint másutt tenni próbát. Az egyik páter reményt ébresztett benne, hogy Canisius Péter, a német rendtartomány főnöke, majd bizonyára felveszi. Erre Szaniszló koldusruhát öltött s mivel szépszerével nem távozható, Augsburg irányában megszökött. Bátyja és nevelője, amikor észrevették eltűnését, előbb a jezsuitáknál keresték, majd megneszelve, hogy merre távozott, lóháton üldözőbe vették. Útközben találkoztak is vele, de nem ismerték fel a mellékösvényen gyalogló koldusban Szaniszlót. Augsburgban Szaniszló arról értesült, hogy Canisius Szent Péter Dillingenben tartózkodik. Az erőselelkű ifjú habozás nélkül folytatta útját Dillingen felé. Útközben, amikor egyszer templomtornyot látott, nagy vágyat érzett, hogy Krisztus szent testével erősítse meg magát. Be is tért a templomba, de mily nagy volt szomorúsága, amikor azt látta, hogy protestáns imaházba tévedt. A síró angyali ifjún megkönyörült az Úr és Szaniszló másodszor is angyal kezéből áldozható.

Dillingenben Canisius Szent Péter először próbára teszi Szaniszlót: a Kosztkák sarját felszolgáló fiúnak osztja be az intézeti ebédlőbe. Szaniszló itt két hónapra keresztül a legalacsonyabb munkát végzi. Alázata és önmegtagadása oly példás volt, hogy halála után dillingeni kis szobácskáját azonnal kápolnává alakították át.

Végre alkalma nyílik Szaniszlónak, hogy két rendtársával Rómába menjen. Canisius úgy vélte, hogy még Németországban is elérheti őket Szaniszló atyjának bosszúja. Borgia Szent Ferenchez küldött levelében Canisius így ír róla: „Nos praeclara de illo speramus.” (Nagy dolgokat várunk tőle.)

Rómába e közben befutott a bécsi jelentés is Szaniszló történetéről: „A szorgalom és az erény példaképe — írják Szaniszlóról a bécsi páterek. Mindenki szerette... Még fiatal, de ítélete érett emberhez méltó... Kis termete nagy és fennkölt szellemet hordoz... Naponkint két misét hallgatott, többször gyónt és áldozott, mint társai... szívesen és sokat imádkozott... Kezdetben mások megelőzték a tanulásban, de a retorikán már valamennyi társán túltett... Gondolatai éjjel-nappal Jézusnál voltak... Sokszor kérte felvételét a Társaságba, mikor pedig még a nuncius sem tudott rajta segíteni,

akkor szánta rá magát a szökésre. Elhatározta, ha nem veszik fel a Társaságba, egész életén át vezeklő zarándok lesz, hogy hön szeretett Mesterét a szegénységben és gyalázatok elviselésében annál tökéletesebben követhesse... Erős és komoly jelleme arról biztosít minket, hogy nem szeszély, hanem az Isten kegyelme vezeti." Végre Borgia Szent Ferenc nagy készséggel felvette Szaniszlót a Jézus-társaság római noviciátusába. Leirhatatlan volt Szaniszló öröme, mikor 1567 október 28-án megkezdhette ujoncéveit. A szerzetesi életbe egyik ujonctársa, a már nagytapasztalatú Aquaviva vezette be. De a pápai prelátusból lett novicius úgy találta, hogy inkább ő tanulhatna Szaniszlótól, mint Szaniszló őtőle.

Szaniszló nagyon komolyan vette a noviciátust. Sietett lemásolni magának a szabályokat, hogy annál gondosabban szabhassa hozzájuk életét. Még a legcsekélyebb munkákban is kitűnt pontos, meggyőződéses engedelmességével. Örömmel viselte a legkopottabb ruhát is és a legalantasabb munkát is szívesen végezte. Különösen imáiban volt buzgó. Nem egyszer úgy elragadta a hév, hogy imádság közben a kertbe kellett mennie vagy hideg borogatást kellett tennie szívére, hogy el ne ájuljon. Szűz Máriát természetes, gyengéd, igazán gyermeki odaadással szerette. „Hogyne szeretethetném, hisz ő az édesanyám” — felelte kipirulva, mikor erről kérdést intéztek hozzá. Gyermeki közvetlenséggel tárta Szűz Mária elé gondolatait és szíve vágyait.

Mikor a Rómában tartózkodó Canisius arra buzdítja a noviciusokat, hogy úgy töltsék a kezdődő augusztus hónapot, mintha ez volna életükben az utolsó, Szaniszló sugallatot érez, hogy őneki valóban ez lesz az utolsó földi hónapja. Ettől fogva azt az egyet kéri a Boldogságos Szűztől, hogy mennybevitelének ünnepét már az égben tölthesse. Havi pártfogójának, Szent Lőrincnek ünnepén, augusztus 10-én még bizonyosabb lett abban, hogy égi Anyja meghallgatta imáját. S amikor ezen a napon kis lázzal ágybadólt, a házbeliek hitetlenkedő mosolya ellenére is egyre csak azt erősítette, hogy már többé nem gyógyul föl.

A noviciátusi szép hónapokban az egyedüli zavart Szaniszló atyjának egy levele okozta, amelyben keserű szemrehányást tesz fiának, amiért elszökött és szerzetbe lépett. Szaniszlónak fájt, hogy atyja nem érti meg, de amikor értesült róla, mennyire haragszik az édesatyja, szelíden csak így felelt: „Ha jó atyám tudná, mily boldog vagyok itt, nem illelne ily szemrehányással. Én akár Indiába is elmennék, hogy Isten hívását kövessem.”

De nem kellett Szaniszlónak atyja követelődzései elől Indiába szöknie, égi Anyja sokkal biztosabb helyre vitte... Augusztus 14-én Kosztka Szaniszló az öröm és meghiúsultság könnyei közt vette fel a szentkenet szentségét, azután újra esdve kérte, fektessék a földre, mert alázatból így akart meghalni. E kérését teljesítették is és így a földre tett pokrócon, kezében a feszülettel és olvasóval várta mennyei Anyját. Nagyboldogasszony ünnepén egyszerre csak mosoly ömlött el arcán, látható szeretettel köszöntötte a szűzek társaságában előtte megjelenő égi Királynőt... Környezete csodálkozik... Szaniszló oly szép, az arcán szinte természetfeletti derű ragyog, nem is tudják, él-e még. Ekkor Mária-képet tartanak elébe, de már nem veszi észre és nem mosolyog. Tehát biztos, hogy már elköltözött a szebb hazába. A kis Szaniszló egyszerűen intézte el a sokaknak oly félelmetes örök útra indulást: addig kiáltozott mennyei Anyja után, míg az el nem jött érte... Amint az Egyház imája mondja róla: „Az időt állandó munkával megváltván, sietett az örök nyugalomba térni. Kedves volt a lelke Isten előtt és sietett őt a siralomvölgyéből magához venni.”

Gonzága Szent Alajos (1568—1591.)

Az angyali Alajos nem egészen angyali családból származott. Sok erőszakoskodás és sok kevésbé épületes esemény vet árnyékot a Gonzága-nemzetség történetére. De amint az isteni igazságosság az emberiség bűneiért az ártatlan Istenembertől fogadott el elégtételt, hasonlóan a Borgiák bűneiért egy ártatlan Borgia, a Gonzágák vétkeiért pedig az angyali Gonzága Alajos vezekelt. Nem hiába emeli ki az Egyház imája, hogy Szent Alajos mind az ártatlanságnak, mind a vezeklésnek csodálatos példája volt. Sok mindent kevésbé értünk meg életében, ha szemünk elől tévesztjük lelkületének e két fővonását.

Alajos a lombardiai Castiglione várában született 1568 március 9-én. Atyjának nagy tervei voltak az elsőszülöttel: az ő feladata lesz, hogy az őrgrófságot két férfiutód nélküli nagybátyjának tartományai-val egyesítse s így a Gonzága-család hatalmát és dicsőségét eddig soha nem látott magaslatra emelje. Épp ezért nagyon örült, amikor már a kis Alajosban felcsillanni látta a vezetésre hivatott emberek tulajdonságait. A még alig 4 éves Alajost magával viszi a táborba s a kis Alajosnak nagyon tetszik ez az élet. A katonának kedvence s így nem egy csínyt elnéznek neki. De ugyanakkor a katonai durva-

ság is érinti lelkét. A gyermek már azon az úton volt, hogy erőszakos és zsarnokoskodó elődeihez méltó Gonzágává fejlődjék.

Szerencséjére 1573-ban a tuniszi hadjárat atyját a messze idegenbe hívta s így Alajos négy évre megint édesanyja nevelésébe került. A finomlelkű és mélyen vallásos anya hamarosan lecsiszolta Alajos lelkéről a rátapadt durvaságokat, naponta szentmisét hallgatott vele, maga oktatta a hit igazságaira, s így mély vallásos tartalommal töltötte el gyermeke lelkét. Ekkor tanul meg Alajos imádkozni. Mind több örömet talál abban, ha bensőségesen társaloghat a jó Istennel és szentjeivel. Atyja azonban 1577-ben visszatér Tuniszból s azonnal elhatározza, hogy a vallásos Alajos nevelésének új irányt szab. Firenzébe küldi, hogy ott az udvari élethez szokjon és a világtudományokat sajátítsa el. A tízéves Alajos nem vonhatja ki magát a Mediciek udvarának ünnepélyeiből és szórakozásaiból, de minél inkább akarják, hogy megkedvelje ezt az életet, annál erősebb undort érez iránta, mert üresnek és léhának találja.

Amikor csak teheti, a templomba menekül, itt keresi az igazi örömöket. Ez időben már természetes haragja és türelmetlensége ellen is keményen küzd. Szűz Máriáról olvas s úgy érzi, hogy semmivel sem szerezhetne mennyei Anyjának nagyobb örömet, mintha ebben a léha környezetben szüzességi fogadalommal teljesen neki szenteli életét. S valóban, a szerviták templomának szép Annuntiata-oltáránál örök szüzességet fogad.

1579-ben már Mantuában, a Gonzágák ősi fészkeben találjuk, itt folytatja tanulmányait. De könnyelmű környezetétől mindjobban elzárkózik és másban keresi örömét, mint társai. 1580-ban Castiglione-ban kezébe jut Canisiusnak az imádságról írt műve. Ezentúl már órákig merül imába, úgyhogy már az imaélet magas fokán áll, amikor Milánó szent érseke, Borromei Károly, az első szentáldozás kegyelmeiben részesíti.

Az Eucharisztia csak mégjobban előreviszi Alajost az önfeláldozás útján. Atyja, aki maga is havonta gyónt, áldozott, amit az ő korában kivételes jámborságnak tekintettek, mégsem örült fia ilyen irányú fejlődésének és azért vitte magával Casalába, hogy személyesen irányíthassa utódja nevelését. De nem sok eredményt ért el, mert minél jobban igyekezett Alajost az élvezetekbe vinni, az annál inkább a szerzetesekhez menekült, és meg is vallotta nekik, hogy csak szerzetben lehetne boldog.

Alajos ezidőben már szigorúan vezekel, bizonyára azért is, hogy felvértesse magát az esetleges kísértésekkel szemben, de még inkább

azért, mert már egész valóját átjárja a vágy, hogy szenvedő Mesterehez minél hasonlóbbá legyen. Mind öntudatosabban a szenvedő Krisztus lesz eszményképe, mely betölti lelkét. Már ily fiatalon megérti, hogy miért jó, ha az ártatlanok is vezekelnek.

A MADRIDI FÉNYES UDVAR, ahova szülei magukkal viszik, már nem tudja kizökkenteni e gondolat- és érzésvilágból. A spanyol udvarban töltött három év alatt ismeri fel, hogy Isten kegyelme a Jézustársaságba hívja. De atya teljes erejéből ellenáll e tervnek. Először azt hiszi, hogy ez a fia részéről csak tüntetés akar lenni játékszenvedélye ellen, amely rohamosan az anyagi pusztulás veszélyének teszi ki házát, de csakhamar be kell látnia, hogy Alajosnak sokkal mélyebb indítóokai vannak. Atyja nagyon szerette elsőszülöttét, de mégjobban csüngött családja dicsőségén. Azt is könnyen belátta, hogy könnyelmű másodszülött fia nem fog sok dicsőséget hozni a Gonzága-családra. Ezért mindenképpen azt akarta, hogy Alajos maradjon a család leendő feje. S hogy eltérítse fiát a szerzetbelépés gondolatától, Alajost 1584-ben öccsével körútra küldte a főbb olasz udvarokba. De amikor látta, hogy Alajost a folytonos ünnepek sem tántorítják el szándékától, családjuk pap, szerzetes és püspök barátait küldi hozzá, hogy lebeszéljék szándékáról, vagy legalább arra bírják, hogy világi pap legyen. De Alajosnál az egyházi közbenjárók sem érnek célt, amire atya heves szemrehányásokat tesz fiának, hogy engedetlen, csökönyösségével beteg atyját a sírba kergeti, majd eltiltja, hogy megjelenjék előtte, mert látni sem akarja.

Igy folyik az atya elkeseredett harca fia ellen mindaddig, míg csak a szolgák besúgására titokban ki nem lesi Alajos véres ostromzásait s könnyes sóhajtasait. Erre nem tud többé ellenállni s ő maga írja meg Rómába, hogy legdrágább kincsét, örökösét a Jézustársaságnak adja. De az elsőszülötti jogokat csak a bécsi udvar engedélyével lehetett másra átruházni. Jó hosszú idő telik el, míg a válasz megjön s az ügyvédek is meg tudnak egyezni az okirati formalitásokban. Atyja közben megbánja engedékenységet s újból egyházi személyeket küld Alajoshoz, térítsék el szándékától. De Alajos látva, hogy most minden előlről kezdődik, beteg atyjának komolyan megmondja, hogy viselkedése ellenkezik Isten világos akaratával. Atyja végre is feltétel nélkül beleegyezik fia távozásába.

Alajos 1585 november 2-án Mantuában, az egész Gonzága-család jelenlétében lemond elsőszülötti jogairól. Miután ő és öccse is aláírták az okmányt, Alajos vidáman odaszól Rudolfnak, az új örökösnek: „Nos, melyikünk a boldogabb?... Bizonyára én.” Az ünnepi ebédén már jezsuita talárisban jelenik meg. Soha ily jókedvűnek és ily beszédesnek nem látták.

A noviciátust 1585 november 25-én kezdi; vezekléseit csökkentik, de a legnehezebbnek azt találja, amikor meghagyják neki,

hogy gondoljon kevesebbet a jó Istenre, mert állandó imái és szeretetgerjedelmei láthatólag felemésztik testi erőit. Gyenge egészsége miatt már a következő évben Nápolyba küldik, ahol megkezdí filozófiai tanulmányait, melyeket 1587-től Rómában folytat. Itt teszi le szerzetesi fogadalmait. Erényei ekkor már vakítóan ragyognak mindenki előtt: alázata, egyszerűsége tökéletes, mindenben a silányabbat kívánja s aki vele tölthette az esti üdülést, másnap nagyobb áhítattal ment a szentmisére. Buzgóság, engedelmesség és a szabályok pontos betartása jellemzik Alajost.

1589-ben hazaküldik, hogy rendezze öccsének a mantuai herceggel való viszályát. Eddig minden békítési kísérlet kudarcot vallott, de a „szent” szavának engedtek. Ugyanekkor öccsének titkos házasságát erélyesen nyilvánosságra hozza, s ezzel véget vet annak a botránynak, hogy Rudolf oly nőt tart magánál, akiről még édesanyja sem tudta, hogy egyháziilag hites felesége. Amikor Alajos szentbeszédet tart, a környék papjai és szerzetesei egész éjjel gyónatnak és sok vadházasságot rendeznek.

1590 májusában Alajos visszatér Rómába. Milánóban imában megtudja, hogy már csak rövid ideig lesz e földön. Élete utolsó évét még fokozottabb buzgóságban tölti. 1591-ben kitör a pestis. Alajos azonnal kéri, hogy a betegeket ápolhassa, de először csak alamizsnát gyűjthet, majd pedig oly kórházba engedik, ahol nincsenek ragályos betegek. Egy azonban mégis odakerül és Alajos március 4-én megkapja tőle a bajt. Állapotában hamarosan javulás áll be s mindnyájan bíznak felépülésében. Egyedül Alajos várja a halált Úrnapjának nyolcadán. Állhatatos kérésére megáldoztatják, elbúcsúzik rendtársaitól, de mivel nem látszik közeli veszély, csak két páter marad mellette éjtszakára. Éjjel 11 óra körül mégis beáll a haláltusa. Szerzetes testvérei ekkor megkezdik a haldoklók imáit; égő gyertyával a kezében követi imáikat és Jézus nevével ajkán röppen el lelke az örökkévalóságba.

23 éves volt. Sem pap nem lett, sem a pogány missziókba nem kerülhetett, ahová annyira vágyott, de ma is apostoli munkát végez, mint az ifjúságnak ragyogó és vonzó példaképe.

Berchmans Szent János (1599—1621.)

Amikor az utolsó idők egyik legnagyobb pápája, XIII. Leo Berchmans Jánost szentté avatta, kijelentette, hogy ezt nagy örömmel teszi, mert mindig kegyelettel viseltetett a fiatal Szent iránt. Ugyan mit tanulhatott a nagy pápa, Aquinói Szent Tamás kiváló

ismerője, a világegyház lángeszű tanítója, a 22 éves korában elhunyt ifjútól? Berchmans úgynevezett „szerencsés természet” volt, akit a Gondviselés szinte tenyerén hordozott. Nemigen voltak nagy problémái, sem heves küzdelmei a vallástól mindjobban elforduló kortársaival. Mit tanulhatott tőle a világi uralmától megfosztott pápa, aki azután az új ellenséges érzületű társadalomban mégis oly tekintélyt tudott szerezni a pápaságnak, amely az Egyház történetében ritkítja párját? Bizonyára, — mint utóbb XI. Pius Kis Szent Terézben — XIII. Leo Berchmansban, az ő sajátos lelkületét akarta felmagasztalni. A nagy alkotások XI. Piusza a Lisieux-i Szent „kis útját” magasztalja és járja, hasonlóan XIII. Leo Berchmans hangyaszigalmának biztos és kitartó célratörekvésének a tisztelője. Mert ha Berchmans, mint Kis Szent Teréz, szerencsés természet is, nagyságát nem ez, hanem a továbbépítés következetes megvalósítása teszi.

Berchmans Dies belga városcában született; édesatyja fiatal korában tanulni kezdett, de szüleinek szegénysége miatt kénytelen volt ezt abbahagyni és mesterségre térni. Mint tímár kereste meg a maga, és családja kenyerét. A szülőknek különös örömük telt Jánosban, aki szelídségével és kedvességével kivált testvérei közül. Tanítója kiemeli, hogy a tanulásban kitartó, a játékban jókedvű, de nem veszekedős. Már 7 éves korában örömét lelte, ha két-három szentmisénél ministrálhatott. Amint megtanult olvasni, sokat olvasta a szenteknek, különösen Szűz Máriának életét; nem csoda tehát, ha korán jelentkezett nála a vágy, hogy pap legyen. Szülei annál szívesebben hozzájárultak terveihez, mivel a helybeli plébános, a premontrei Emmerich Péter, örömmel házába fogadta, hogy példája ösztönözze a nála lakó többi diákot is. Társai már nyugodtan aludtak, amikor a kis Berchmans még mindig Udvozítójével, mennyei Anyjával és Őrzőangyalával beszélt. Annyi mondanivalója volt, nappal pedig nem maradt idő mindenre. Sokszor ellátogatott a közeli Scherpenheuvel Mária-kegyhelyre és már 12 éves korában itt örök szűzeséget fogadott. Már ekkor buzgón gyakorolta, amit később a jegyzeteibe írt: „Nem nyugszom, míg Mária iránti bensőséges áhítat nem hevít!”

Mint derült égből a villámcsapás, érte atyjának az a kijelentése, hogy édesanyja folytonos betegeskedése miatt abba kell hagynia tanulmányait és mesterséget kell tanulnia. János térdénállva kérte atyját, engedje meg, hogy továbbtanulhasson. Mégél ő akár kenyéren és vizen, csak a papság kegyelmétől ne fossza meg atyja. El-

zarándokolt Szűz Mária kegyhelyére és ott is könyörgött, hogy tanulmányait folytathassa. Mikor atyja arról értesült, hogy Froymont mechemni kanonok felszolgáló fiút keres bentlakói számára, aki e mellett tanulmányait is folytathatja, elengedte fiát a kanonokhoz. Ez felismerte benne a nagy értéket és atyai jóakarattal viseltetett iránta. De ez nem jelenti azt, hogy Jánosnak ettől fogva könnyű lett volna a sora. A tanulást kora reggel és késő este kellett végeznie, napi misehallgatását, rózsafüzérét sem hagyta el, pedig nem kevés munkát adott neki a kanonok és a bentlakók kiszolgálása. De alázatos készséggel mindenre vállalkozott, csak hogy pappá lehessen. A fiúkra is igen jó benyomást tett és egy protestáns növendék később bevallotta, hogy az ő hatása alatt lett katolikus és később jezsuita is.

MIKOR 1516-ban a jezsuiták Mechelnbe érkeznek, János az ő iskolájukat keresi fel, noha eddigi tanárai is mindenképpen maguknál szerették volna tartani. Berchmans lesz itt az egyik első kongreganista és legbuzgóbb a szabályok betartásában. Imaélete feltűnően mélyül s túlzó vezekléseitől csak lelkiatyjának tilalma tudja őt visszatartani. Ekkor kerül kezébe az 1591-ben elhunyt Gonzága Alajos élete. Elhatározza, hogy minél tökéletesebben akarja követni. Hetenkint többször áldozik s fokozott imával s vezekléssel iparkodik pályaválasztására az ég kegyelmét biztosítani. Sok ima és alapos megfontolás után úgy érzi, hogy Isten a Jézustársaságba hívja. Ezért fogadalommal kötelezi magát, hogy nem nyugszik, míg szándékát meg nem valósítja. De atyját csak nehezen tudta megnyerni tervének. Atyja Mechelnbe jött, hogy meggyőzze fiát, hogy a családnak szüksége van az ő támogatására, majd egy papot is küldött fiához, de János minden rábeszéléssel szemben hajthatatlan maradt. Atyja végre is engedett és áldását adta fia szándékára. Megjutalmazta ezért az ég, feleségének rövidesen bekövetkezett halála után János atyjának sikerült folytatnia valamikor abbamaradt tanulmányait és két év múlva pappá szentelték az apát. Két más fiát pedig a jezsuiták, illetőleg az Ágostonrendiek szerzetében láthatta. János 1616 szeptember 24-én kezdi meg noviciátusát. Első benyomását így fejezi ki: „Uram, hogy érdemeltem meg ekkora boldogságot?!“ Rövidesen megszövegezi életprogramjának legfőbb pontját: „Ha fiatalon nem leszek szent, sohasem leszek az.“ S valóban, elkéssett volna, hacsak hat évvel is kitolja elhatározásának megvalósítását. A bűn elleni küzdelmet olyan komolyan veszi, hogy halála óráján boldogan kiemelheti: „Mióta a szerzetben vagyok, nem emlékszem, hogy egyszer is egészen tudatosan bocsánatos bűnt követtem volna el.“ De ebben nem a félelem vezetete, hiszen még a lelkigyakorlatban sem tudták megindítani azok az elmélkedések, melyek a bűnről és a bűnhődésről szóltak.

De mégis ismert egy félelmet; a hivatását elveszteni! E veszély ellen védekezik azáltal, hogy imáit mindig jól végzi, mert „ha jól végzem imáimat, nem fenyeget a veszély, hogy elvesztem hivatásomat; minden távozás a Társaságból az imádság elhanyagolásával veszi kezdetét“. Jellemző lelkiismeretére másik nyilatkozata is:

„Különösen nagyrabecsülöm az imádságot, az általános és részleges lelkiismeretvizsgálatot, nem is emlékszem, hogy ezek ellen valaha vétkeztem volna, a világ minden kincséért el nem hagynám ezeket.”

Az ima mellett különösen a közös életet tartotta a tökéletesedés nagy eszközének. Gyengébb egészsége és komoly tanulmányai miatt nem engedték, hogy Szent Alajos módjára bánják testével. De kárpótolja magát: „maxima mea poenitentia, vita communis”, (a közös élet az én legnagyobb vezeklésem). S csakugyan, nagyobb penitencia alig képzelhető, mint úgy bekapcsolódni a közös életbe, ahogy azt Berchmans tette: „Úgy viselkedem valamennyi testvéremmel, mintha utolsó szolgájuk volnék. Senkinél sem becsülöm magam többre és mindenkiről csak jót gondolok. Senkivel külön barátságot nem kötök...” Így lett mindenütt a közösség kedvence, a legkeresettebb társ, mert mindenkiben Krisztust szerette, a nélkül, hogy megakadt volna tekintete az emberek jó vagy rossz tulajdonságain.

„INKÁBB MEGSZAKADOK, — írja máshol — semhogy a legkisebb szabályt is megvessem... Nem könnyen kérek általános engedélyt...” Csak az, aki maga is szerzetesi életet él, tudja, mennyire nem kicsiség az ilyen elhatározásokat nap-nap után valóra váltani.

Bellarmino Szent Róbert tanúsága szerint Berchmansnak nagyon élénk természete volt. Ennek is van talán része abban, hogy testvérei „Fater Hilaris”-nek, Vidám Testvérnek nevezték. Viszont a „Fater Modestus”, a Szerény Testvér elnevezés, mellyel szintén őt illették, az önmagán mindig uralkodó és mindenegyes mozdulatát öntudatosan fékező Berchmans találó elnevezése. S ez éppen élénk temperamentuma miatt annál több hősi áldozatról tanúskodik. Épp az ilyen, külsőleg alig észrevehető, de folytonos áldozatok miatt nevezik a szentek a szerzetesi életet állandó vértanúságnak.

Berchmansnál bizonyára Szent Ignác Lelkigyakorlatos könyvének hatása, hogy lelki jegyzeteiben holmi sopánkodásnak nyoma sincs, mindig határozott, katonás keménységgel ír: „volo... non quiescam... disrumpar potius...” (Akarom... nem nyugszom... inkább megszakadok...) Még a gyermekkorából magával hozott Mária-tiszteletébe is beleviszi ezt a férfias erőt: „Akarom Máriát szeretni... Nem nyugszom, míg gyengéd szeretet nem fűz legédesebb mennyei Anyámhoz...” Szent Szaniszló gyermeki lelkületénél pl. elképzelhetetlen az ily kemény elhatározás. Pedig Berchmans is már gyermekora óta minden bajában Szűz Máriához fordult. A kísértés idejére is ez az elhatározása: „Imádkozni, mással foglalkozni, türelem és a Szent Szűzbe kapaszkodni.” Élete három nagy kincsét is Máriára bízta: „Patrona sanctitatis, sanitatis et studiorum tu es, mea Mater, Virgo Maria.” (Életszentségemnek, egészségemnek és tanulmányaimnak te vagy a pártfogója, én Anyám, Szűz Mária.)

Ily elvek mellett Berchmans János hamar nagy tökéletességre emelkedett. Filozófiai tanulmányai vége felé közeledett, amikor kis

rosszullét fogta el. Első érzelmeit e vallomás fejezi ki: „Mennyire emészt a szeretet! Bárcsak elszakadnának a kötelékek, amelyek a földhöz fűznek. Mégis, legyen meg Isten akarata.” Betegsége azonban nem látszott oly súlyosnak, hogy be ne ugorhatott volna az egyik megbetegedett szereplő helyett az augusztus 6-ra hirdetett nyilvános bölcséleti vitába. Az összes bölcséleti tételek védelmében fényesen megállta helyét, de amúgy is legyengült szervezetét a nagy hőség és a megerőltetett munka annyira tönkre tette, hogy ágyba kellett feküdnie. A tüdőgyulladással azonban nem képes megbirkózni. Augusztus 11-én a betegápoló testvér könnyek közt figyelmezteti, hogy jó volna a szentkenetet kérnie. „Mi az, kérdi Berchmans, ön sír? Inkább örüljön velem együtt! Mily boldogító hírt közölt ön most velem!” Kérésére megengedi az ápoló, hogy kiterített szőnyegen térdelve vegye magához a szent Útravalót, oly komoly áhítattal mondja el a hitvallást és veszi fel a szentkenetet, hogy a jelenlevők mind zokognak a fájdalomtól, csak ő nyugodt és boldog. „Legédesebb vigasztalásom, mondja, hogy mióta a Társaságba léptem, sohasem követtem el tudatosan bocsánatos bűnt sem és sohasem tettem semmit a szabályok vagy az eljárások ellen.”

Berchmans szentségének híre oly nagy volt, hogy halálos ágyához csak úgy tódultak a látogatók, köztük a rend generálisa, Vitelleschi és bíboros tagja, de Lugo is. Este János felolvastatja magának Szent Alajos halálát. Példáját követve ő is Te Deumot mond. Mindenkitől külön elbúcsúzik... Ekkor még egy rendkívüli erős kísértéssel támadja meg a sátán, amely alatt mindig csak ezt ismétli: „Milliószor inkább meghalni, mint Istent megbántani.” Majd Jézusnak és Máriának nevével ajkán, a feszülettel, olvasójával és szabálykönyvével kezében, csendesesen és boldogan szenderült át az örökkévalóságba 1621 augusztus 13-án.

Szent Alajos mellé temették. Más volt a természetük, más az életkörülményeik, de mindkettőjüket ugyanaz az isteni szeretet hevítette és tette az ifjúság követhető példaképeivé.

Rodriguez Szent Alfonz (1531—1617.)

Szent Alfonz pusztán emberi szemmel nézve, jámbor, készséges, de nagyon egyszerű portás volt, akit 45 évig a kis Majorka-szigetén felejtettek, mintha másutt nem is tudtak volna mit kezdeni vele. A lélek szemével nézve azonban ő a nagy misztikus, aki Majorka-szigetén oly állandóan együtt él Jézussal és a Szeplőtelen Szűzzel,

mintha csak másfél évezreddel előbb Názáretben töltötte volna életét, — ő az, aki a néger rabszolgákhoz legnagyobb apostolukat küldi, akihez imáért és tanácsért fordulnak hittudósok, püspökök és alkirályok egyaránt.

Rodriguez Alfonz Segovában született. Felsőbb tanulmányokhoz akart fogni, amikor atyja meghalt és annak helyét kellett elfoglalnia a kereskedésben. Házassága boldoggá teszi szeretett feleségét és gondosan nevelt gyermekeit, de ő maga nem volt a kereskedői életre való, a család vagyonát nem gyarapítja, de bőkezűen osztogatja a szegények között. Hitvесе és leánya meghalnak, megmaradt kisleányával, édesanyjával és két nővérével szegénységükben is az irgalmasság gyakorlatainak szentelik magukat. S a jutalom...? Kisleányát is ki kell kísérnie a temetőbe. Ezekután mit keres még ő a világban? Felvételét kéri a Jézustársaságba, de mit kezdjenek ott a közel 40 éves jelentkezővel? A tanulmányok folytatásához már idős, a segítőtestvérek munkájára gyenge... Mégis, amikor másodszor is kéri felvételét, a rendi tartományfőnök nem tudja megtagadni kérését, mert mint mondta, nem akarta rendjét megfosztani egy szenttől. S valóban, ha nem mást, ezt megkapta benne a Társaság. S ha nem másért, egyedül ezért is érdemes volt felvenni őt. A történelem igazolta a tartományfőnök nézetét.

Szent Alfonz 1571-ben kezdte meg noviciátusát Valenciában. Már félév múlva Majorca-szigetére küldték portásnak a pálmái kollegiumba. Haláláig itt maradt és nap-nap után nagy szeretettel nyitogatta minden érkezőnek az ajtót. Sem diák, sem koldus nem hallott tőle soha türelmetlen szót, mert minden csengetéskor Jézus elé sietett és őt fogadta mindenegybes érkezőben. Ami szabadideje maradt a forgalmas portánál, azt a szentolvasó végzésére fordította. Így nem volt egy percig sem tétlen. Az unalmat vagy egyhangúságot nem ismerte, mert szíve állandóan Istennél vagy Szeplőtelen Anyjánál volt.

Még belépése előtt történt vele, hogy egyszer így sóhajtott fel: „Jó Anyám, ha tudnád, mennyire szeretlek! Akármennyire szeretsz is engem, nem szerethetsz jobban, mint én téged!” A Szent Szűz pedig megjelent neki, megintette kijelentéséért és megmagyarázta, mennyire nem közelíti meg iránta való anyai szeretetét. Szent Alfonz mindig lelkesen védte Szűz Mária szeplőtelen fogantatását; amikor egy pap megkérdezte tőle, hogy lehet ebben annyira biztos, hiszen az Egyház még nem döntött e kérdésben, ezt felelte: „Szűz Mária maga mondta nekem.”

Érdekes jelenség életében, hogy noha igen gyakran részesült a Szent Szűz és az isteni Udvozító megjelenésében, mégis élete végéig rengeteget zaklatta az érzékiség és a lelki szárazság. Még a szentek életében is ritkán olvas az ember olyan gyötrelmekről, amilyeneket neki okozott a sátán. Elöljárói parancsára leírta lelki élményeit s az egyszerű segítőtestvér ez írása a misztikus irodalom remekműve lett. Címe: Lelkünk egyesülése Jézus Krisztussal.

Különösen megható, amit a szenvedésről ír. „A szenvedés keserű tengerében tárult elém a Szeretet és én rabjává lettem... Kimondhatatlanul gyöttrődtem, amiért Uramat a kereszten láttam és kínjait én is átéreztem...” Az ily elmélkedések hatása alatt az édest keserűnek, a keserűt édesnek találta, az evilági dolgokat semmibe vette, az üldözést és a viszontagságot magához ölelte és csak azt szerette, ami mennyei. Különösen Jézus szenvedésében ismerte fel, mennyire jó az Isten, mert „aki a szenvedésben szeret, az szeret igazán”.

IME, imádságait hogyan írja le: „Imádság alatt úgy szenvedtem, mintha Krisztussal lettem volna a kereszten. Mindenfelől bizonytalanság és szorongatás vett körül. Nagy nyomorúságomban úgy éreztem, hogy elmerülök az undor és az irtózás tengerében, vagy összeroppanok, mint a kisgyermek az óriási teher alatt. A gyöttelelem és a keserűség úgy átitatta lelkemet, mint a víz a belemártott kenyeret.”

„Imádság közben az Udvozító fönségesen felemel és magával egyesít engem. És e nagy csendben egyedül vagyunk mi ketten. Amikor a kereszten megsebzett Szeretetet látom, ellenállhatatlan vágyódással vonzódok e kimondhatatlan Szeretethez lángtengerébe és nem nyugszik a szívem, míg vele egyesülve el nem merül benne. Úgy vonz engem a Szeretet, mint a nagy mágnes a kis vasdarabot. Amikor a lelkem megnyugszik Krisztusban, ő nekem adja mindenét és én is neki adom, amim csak van. Mindez az igazi szeretet szent egyszerűségében történik zaj és feltűnés nélkül. Ilyenkor úgy érzem, hogy az isteni gyönyör árja magával sodor, értelmem is és érzékeim is boldogok.”

„Ezt az egyesülést így világíthatom meg: a tűzben izzó vas maga is áttűzesedik. Magasfokú izzásnál már alig lehet megkülönböztetni a vasat a tűztől, mert tűz is és vas is, önmagában véve nem tűz, mert csak részesült benne. Hasonló egyesülés megy végbe az Istenben merült lélekben is. Megistenül a lélek, de azért teremtmény marad. A lélekben Isten szeretete izzik és szinte elemésztí e lángnak forró lehellete. Majd látja a lélek Istent, amint lakást vesz nála és szeretete mindenhatóságában megpihen benne. Gyakran oly elevenen látom magamban a mi legszentebb Urunkat, hogy mellette a szembejövő emberek olyanok nekem, mint az árnyék.”

Szent Alfonznál mindez nem volt üres érzelem. A világi nem keresheti oly hévvel az élvezeteket, amilyen mohósággal ő kapott az önmegtagadási alkalmakon. Mire észrevette, hogy romlott ételt

adtak elébe, már el is fogyasztotta; szobájából tévedésből elvitték az egyetlen széket, s ő egy teljes évig megvolt nélküle. Ha elfáradt, az ágya szélére ült. Csak élete végefelé használt alváskor derékaljat, mert így kívánta előljárója. Alázatosságában a legnagyobb bűnösnek tartotta magát. Engedelmissége pedig annyira egyszerű és hitből fakadó volt, hogy szinte megütközünk eljárásán. Előljárója egyszer nyitva látja Alfonz szobájának ajtaját s megkérdezi, miért nem zárja be, mikor elhagyja. Ezentúl Alfonz napjában százszor is lezárja az ajtót. A templom kórusán tiszteletből fel akar állni, amikor előljárója arra közeledik, de ez int, hogy maradjon ülve és Alfonz ülve marad mindaddig, míg sok keresés után a kóruson rá nem bukkannak. Csintalan gyerekek gyakran meghúzták a porta csengőjét, de ő ilyenkor sem haragudott, ha rajtakapta őket, szívesen mosolygott és kedves megjegyzéssel búcsúzott tőlük, mintha csupa élvezet lett volna neki, hogy a portához siethet. A pestises betegeket csak az előljárója parancsára hagyja el. Élete utolsó hat hónapját teljesen tehetetlenül, ágyban töltötte, de soha senki nem látta türelmetlennek, soha senki panaszszót nem hallott ajkáról. Most is lelkeket mentett s mint egészséges korában, most is állandóan morzsolta a szentolvasót. Halála előtt mind fokozottabb vágyakozással ismételtette Jézus szent nevét, e névvel ajkán és tekintetével a feszületen, szállt az örökkévalóságba, amelynek előízét nem egyszer tapasztalta, amikor napokon át szinte állandóan szemlélte Istent.

Kláver Szent Péter (1580—1654.)

Kláver Szent Péter a négerek apostola és a rabszolgák rabszolgája volt. Nem mintha előtte vagy utána nem törődtek volna a Dél-Amerikába hurcolt néger rabszolgákkal, hanem mert senki oly sokáig és oly szinte anyaián gyengéd szeretettel nem szentelte életét az emberiség e legutolsóinak, mint Kláver Szent Péter. XIII. Leó szerint a Szent minden csodájánál nagyobb csoda volt, az ő közel 40 éves működése a négerek között.

Katalónia Verdu nevű falujában született. Eleinte kanonok nagybátyja tanította, majd a jezsuiták barcelónai intézetébe került. 22 éves lehetett, amikor felvételét kérte a rendbe. Mikor Majorka-szigetén filozófiai tanulmányait végezte, a kollégium idős, szentéletű portásának, Rodriguez Szent Alfonznak hatása alá került. Az előljárók engedélyével naponta meglátogatta a nagytapasztalatú testvért, és gondosan feljegyezte magának mindazt, amit tőle hallott.

Az aggastyán különösen a szerencsétlen néger rabszolgák lelki nyomorát festette le oly hévvel, hogy Kláver az elsők közt jelentkezett Dél-Amerikába, amikor a rend generálisa felszólította a spanyol rendtartományokat, hogy ajánljanak fel egy-egy fiatal szerzetest e nehéz munkára.

Kláver 1610-ben érkezett társaival Karthagénába. Először azonban Bogotában kellett teológiai tanulmányait elvégeznie. Pappá szenteltetése után P. Sandoval mellé osztották be a négerek lelki gondozására. Mivel azonban P. Sandovált előljárói csakhamar Peruba rendelték, Kláverre maradt az Afrikából Karthagénába érkező és Karthagéna közelében alkalmazott négerek gondozása. Kláver annyira életfeladatának ismerte fel ezt a munkát, hogy előljárói engedélyével, ünnepélyes fogadalmakor még külön fogadalommal kötelezte magát, hogy egész életét a rabszolgák szolgálatára szenteli.

Évenként átlag tízezer négert hoztak Afrikából Karthagénába, hogy a földeken és a bányákban a legnehezebb munkát velük végeztessék. Nem volt könnyű e szerencsétlen emberekhez férközni. Afrikában összefogdosták és a hajón barmok módjára összezsúfolták, ütlegették és a legembertelenebb módon gyötörték őket. Nem csoda, ha a szegények a fehér embertől már semmi jót sem vártak. Megnehezítette a helyzetet az is, hogy a sok különféle tájszólást szinte lehetetlen volt megtanulni. A Szent elsajátította a legelterjedtebb nyelvet, a többi törzsszel azonban csak tolmácsok által érintkezhetett.

Mielőtt a rabszolgákkal megrakott hajó megérkezett volna, Kláver sok élelmiszert, édességet és gyümölcsöt koldult össze az ő „kedves gyermekeinek”. Majd buzgó imával és kemény vezekléssel esdette le munkájára az ég hathatós kegyelmét. A hajó érkezésének hírére a kikötőbe sietett, hogy már a hivatalos vizsgálatnál is jelen lehessen. A bizalmatlanul bámészkodó fekete rabszolgáknak nagy szeretettel mondogatta: „Bizalom, testvéreim!” Néger tolmácsai pedig megmagyarázták az újonnan érkezetteknek, Kláverre mutatva: „Ő barátotok, ő atyátok!” Amikor Kláver kitergette a négerek előtt zsákjainak tartalmát, e nagy gyerekek mind köréje gyülekeztek és ugrándoztak örömben. „Ne féljete, biztatta őket, jobb dolgokat lesz itt, mint Afrikában volt.” Ezután a betegek fedélzetére sietett, ahol mindig szörnyű látvány tárult szeme elé: a betegek és a halottak a legnagyobb összevisszaságban feküdtek. Kláver átölelte a szerencsétleneket, sebeiket bekötözte, étellel kínálta őket és gondoskodott a holtak eltemetéséről. Mikor kiszállásra került a sor, már

mindnyájan tudták, hogy legalább e szerető atyjuknak gondja lesz rájuk.

A rabszolgakereskedőknek sürgős volt az üzlet és azért minél hamarabb szeretnék volna eladni a néger rabszolgákat, de Kláver kijárta a hatóságoknál, hogy ne lehessen őket továbbvinni addig, míg a katolikus tanban ki nem oktatta őket. Ez idő alatt a betegeket is gondozhatta. Kláver krisztusi szeretete fogékonnyá tette a lelkeket szavának befogadására. Csakhamar egész szívvel ismételtették rövid, de megkapó imáit: „Jézus, Isten-Fia, légy atyám, anyám mindenem! Nagyon szeretlek, szívből bánom, hogy megbántottalak! . . . Istenem, nagyon, nagyon szeretlek!” Amikor a négerek már megtanulták a főbb hitigazságokat, Kláver megkeresztelte azokat, akik azt kérték. A keresztelest mindig a legnagyobb ünnepélyességgel végezte. Külön oltárképet festetett, amely a kereszten függő Krisztust ábrázolja, az oldalából folyó vért a pap ezüst kehelyben felfogja és megkereszteli vele az előtte térdelő négert. A kép felső részén az egyik oldalon a mennyei örömökben lehet látni rengeteg négert, a másikon pedig a pokol kínjai vannak szemléltetve.

De a keresztség megható ünnepélyével még nem fejeződött be Kláver munkája. A megtérteket katolikus életre kellett szoktatni. Ez könnyebben ment azoknál, akik Kláver közelében maradtak, mert ezeknek továbbra is megtarthatta rendszeres oktatásait. Akiket azonban messze vittek, azokat egy értelmesebb társukra bízta, hogy később is vigaszt találjanak a vallás igazságaiban. Amikor hozzájutott, ellátogatott a távolabbi telepekre is. Sok telepes kérte, foglalkozzék a szolgálival. A Szent ilyenkor nem törődött sem a távol-sággal, sem a hőséggel, csakhogy kedves gyermekein segíthessen. A betegeknek ő volt az ápolója és egyetlen gondozója. Pedig a sok ragályos nyavalya leginkább a pizsokban élő rabszolgák közt szedte áldozatait. Szemtanúk megfigyelték, hogyan hozta rendbe szegény betegei ágát, miként tisztogatta undok sebeiket. Minél elviselhetlenebb bűz fogadta egy-egy viskóban, annál nagyobb szeretettel ölelte magához szenvedő gyermekét és iparkodott gyengédségével enyhíteni és elviselhetőbbé tenni a nagyon is súlyos keresztet. Olyan-kor, amikor természete túlságosan visszaborzadt az elviselhetetlen bűztől, csak azért is nagy áhítattal megcsókolta a szörnyű sebeket. Ekkora szeretetnek nem lehetett ellenállni. Még aki eleinte ellen-szegült is neki, most már maga kérte a keresztséget, vagy hogy meggyónhasson. A gyógyíthatatlanok kórházának is ő volt a lelkiatyja. Amikor négy évvel halála előtt megkérdezték, hogy eddig hány négert

keresztelt: „300,000-nél többet”, felelte a Szent. Pedig nemcsak négeket, hanem mohamedánokat és eretnekeket is szép számmal nyert meg az Egyház tanításának.

Honnan merített Kláver erőt és áldást munkáihoz? Imáiból és hátborzongatóan kemény vezekléseiből. Annyira bensőségesen együttélt Istenével, hogy nehezére esett gondolatban mással foglalkoznia. Nem egyszer egy szentséglátogatás, sőt egy szentkép megpillantása is elragadtatásba ejtette. Éjjel kemény ágyán legfeljebb két-három órát pihent, a többi időt imára és vezekléseire fordította. Minden péntek éjjel durva bűnbánó ruhában, a fején töviskoszorúval, vállán nehéz kereszttel járta a kollégium folyosóján a keresztutat. Minden éjjel háromszor véresre ostorozta magát. Kenyéren és burgonyán kívül mást nemigen evett. Ruhája alatt a hátán keresztet viselt napközben is, amelynek éles szögei testének állandó fájdalmat okoztak. Nagy alázatosságában ismételten kérte előjáróit, hogy a testvérek házimunkájára alkalmazzák. Kortársai szerint a legnagyobb csoda, hogy az ottani rettentő hőségben ennyi munka mellett is oly szigorú vezekléseket végezhetett a nélkül, hogy összeroppant volna.

Már 70 éves volt, amikor egy, az orvosok előtt is ismeretlen betegség következtében elvesztette tagjainak használatát. Mivel az 1561-i pestis csaknem az összes segítőtestvéreket elragadta, az előjárók egy négerre bízták a tehetetlen beteg ápolását. Csak igen későn jöttek rá, mily gonoszul fizette vissza ez a néger Klávernek mindazt a jót, amit népével tett. A Szent azonban sohasem panaszkodott és senkinek sem mondta, mily durván ráncigálta, lökte, mily embertelenül kezelte ez az „ápoló”. A nagy vezeklő ezt a szenvedést is elfogadta, mintegy Isten kezéből.

Betegségében Kláver Szent Péter nagy vigasztalással hallgatta, amikor lelki mesterének és atyai barátjának, Rodriguez Szent Alfonznak ekkor megjelent életrajzából olvastak fel neki egy-egy részt. Kláver előre megmondta, hogy Szűz Mária ünnepén fog meghalni. 1654 szeptember 6-án, két négerrel a templomba vitette magát, hogy itt megáldozzék. Este magas lázt kapott. Kisboldogasszony ünnepén már nem tudott beszélni, halála előtt szinte átszellemülten szép volt. Amikor halálának híre ment, oly sokan tolongtak a koporsójához, és a környék rabszolgái annyi emléket akartak vinni tőle, hogy alig tudták a templomban felállítani ravatalát. „A mi atyánk halt meg!” — hangozott a zokogó négerek ajkáról. Már a temetéskor is csodák bizonyították, hogy mily kedves volt élete az Úr színe előtt. Kláver

Pétert XIII. Leó szentté avatta és az összes néger missziók pártfogójává tette.

Regis Szent Ferenc (1597—1640.)

Szent Ferenc halála után 70 évvel a janzenisták azt kezdték suttogva terjeszteni róla, hogy halála előtt elbocsátották a Jézus-társaságból. Olyan ügyesen s annyira kitartóan terjesztgették e mesét, hogy nem is oly régen még jezsuita író is akadt, aki félig-meddig hitelt adott e légből kapott állításnak. Pedig a megőrzött hivatalos levelekben nemhogy semmi nyoma nincs az elbocsátás gondolatának, hanem mindvégig mélységes tisztelet nyilvánult meg az iránt, akit a nép már évek óta csak a szentnek nevezett.

Bizonyos, hogy Regis nem volt a kora ízlése szerinti apostol; elég egyszerű volt ahhoz, hogy az evangéliumban százszázalékig higgyen és elég egyenes jellemű, hogy megalkuvás nélkül hirdesse is mindenkinek. Rómába is eljutottak a panaszok, hogy túlságosan egyszerűen beszél és nem eléggé csiszolt. A rendfőnök azonban mindenre csak így felelt: „Szívből kívánok sok hasonló munkást a Társaságnak.” A rendfőnök annyira értékelte Regis működését, hogy alig három hónappal a szentnek bekövetkezett halála előtt azt sürgeti, Regis Ferencet bízzák meg Dél-Franciaország misszióinak központi szervezésével és állandósításával.

Vianney Szent János Regis sírjához zárandokolt, amikor nem boldogult teológiai tanulmányaival. Kettejük működése közt sok a hasonlóság, de azzal a különbséggel, hogy míg az arsi plébános egy helyben várta a hozzá özönlő bűnösöket, addig Regis rendszeren talpon volt és hegyen-völgyön, havon, jégen keresztül utánajárt az eltévedt bárányoknak; s míg Vianney 40 évig győzte az iramot, Regisnek csak tíz év adatott népmissziós munkájára.

Regis Ferencet szülei oly gondosan nevelték, hogy plébánosuk csak a „plébánia angyalának” nevezte a gyermeket. A jezsuitákhoz került iskolába, ahol már kisdíák korában kitűnt az Oltáriszentséghez való nagy tiszteletével és a Szent Szűz iránti szeretetével. A Mária-kongregációban vezetőszeretpet vitt és társaira nagy hatással volt. Amikor 19 éves korában a pályaválasztás kérdésével foglalkozott, belső hangot hallott, amely ezt mondta neki: „Légy jezsuita és szenteld magad a bűnösök megtérítésére.” A Társaságba nehézség nélkül nyert felvételt.

Noviciusmesterének erősen fékeznie kellett, nehogy hosszú

imaival és nehéz vezekléseivel tönkre tegye egészségét. Amikor rendi tanulmányait végezte, feltűnt társainak, hogy éjszakánként mennyi időt tölt az Oltáriszentség előtt. Aggódva tettek jelentést erről a ház főnökének, de tőle, nem kis meglepetésükre ezt a választ kapták: „Hagyják ezt az angyalt Istenével! Szent ő és én azt hiszem, hogy az Egyház oltárra fogja emelni.” Ferenc már a bölcséleti tanulmányok idején többször elkísérhette a pátereket a szomszédos falvakba, hogy a katekéziséknél segítségükre legyen. Oly ügyesen készítette elő a rábízott gyermekeket a gyónásra, hogy ezentúl a ház alkalmazottait is neki kellett katekizálni. Ekkor annyira nekimelegedett az apostoli munkának, hogy az előjáróit arra kérte, végezhesse rövidebben a teológiát.

S valóban, a körülmények megkívánták, hogy pappászenteltetése után azonnal munkába állítsák. Ferenc ugyan ismételten a kanadai missziókba kéredzkedett, de előjárói úgy találták, hogy Franciaországban még nagyobb szükség van rá. S Regis csakugyan mentőangyalként jelent meg a hugenotta háborúban elvadult és teljesen magárahagyott nép között. A hegyekben elszórtan lakó falusiak, kezdetben nem egyszer kövekkel fogadták, de Regis Ferenc türelme és kimondhatatlan alázata rendesen hamar megnyerte számára e nem rosszakaratú nép bizalmát.

Missziós munkáját rendesen a gyermekekkel kezdte. Ezek hamarosan elhozták szüleiket, a szülők pedig a szomszédokat, sőt még a szomszéd falvak lakóit is oda csődítették szószeke köré. Ha valahová megérkezett, hamar híre ment a „Szentnek” és egész tömegekben zarándokoltak oda, ahol missziót tartott. Még a protestánsok sem tudtak ellenállni neki és a katolikusokkal vetekedve siettek meghallgatni Ferencet, aki — mint mondták — úgy beszél Istenről és a vallás dolgairól, mintha mindezt a saját szemével látná. A gyóntásnak nem akart vége szakadni. Mikor végre úgy látszott, hogy Regis kicsit pihenhet, nem egyszer újabb csoport jelentkezett: „Atyánk, egész éjjel gyalogoltunk, hogy téged hallhassunk.” S erre előlről kezdődött az oktatás, a prédikáció és a gyóntatás, amíg csak mindenkit ki nem elégített. Igaz, a darabka kenyeret és a néhány burgonyát este éppúgy elfogyaszthatta, mint délben. És sokszor így ment ez heteken keresztül. Hazatérte után rendtársai kérdezték: nem fárasztja-e ez a munka? „Nem, felelte egyszerűen, frissebb vagyok, mint valaha!”

Az összes tanúk megegyeznek abban, hogy nagyon egyszerűen és keresetlenül, sőt egyesek szerint közönségesen beszélt. Mégis, job-

ban megindította hallgatóit, mint korának divatos, nagynevű szónokai. Életének szentsége révén főleg szívből fakadó alázatosságával és meleg szeretetével férkőzött a szívekhez. De azért nem mindenki lelkesedett érte. Ellenségei, különösen a nyugalomukban és a bűnös életükben megzavart egyháziak, bevádolták Vivarais püspökénél, hogy erőszakos, túlzó, nincs józan ítélete stb. A hirtelen természetű főpap, aki kezdetben igen örült a Szent jelenlétének, erre azt kívánta, hogy hívják vissza egyházmegyéjéből és Rómába is felterjesztette panaszra. Hamarosan belátta azonban, hogy félrevezették és akkor őszintén iparkodott, mind Regis francia előjáróinál, mind Rómában is, jobb színben feltüntetni a Szentet. Egyházmegyéjének azonban már nem tudta megnyerni őt, mert elég nagy és elég elhanyagolt volt Dél-Franciaország ahhoz, hogy az olyan apostoli tűztől hevülő pap, mint Regis, ne unatkozhasnék benne. De la Motte grófhhoz hasonlóan Regis kiváló kortársai közül sokan életük legnagyobb kegyelmének tartották azt, hogy megismerhették és hallhatták őt. Érthetetlen volt az emberek előtt, miként bírja Regis a sok munkát, hiszen alig evett, a pusztta földön vagy csak néhány deszkán hált s ezenfelül kegyetlenül ostorozta is gyenge testét. Róla igazán nem lehetett azt állítani, hogy vizet prédikál és bort iszik, mert még ennél a végtelenül igénytelen népnél is igénytelenebbül élt.

1636-tól kezdve csak a téli hónapokat szánhatta a hegyi nép misszióinak, mert nyáron Le Puy püspökének óhajára a város megreformálásán kellett dolgoznia. Alighogy megkezdte katekéziseit a városban, kicsinynek bizonyultak Le Puy gyönyörű templomai, mert négyezernél is több ember tolongott a szószéke körül. Pedig Ferenc annyira egyszerűen beszélt, hogy egyesek a jezsuita tartományfőnöknél panaszt emeltek, s alkalmatlannak mondták arra, hogy Isten ígését hirdesse. A tartományfőnök személyesen akart meggyőződni a dologról, de a tömeg miatt csak nehezen tudott bejutni a templomba. A beszéd alatt meghatottságában folyton könnyezett és utána kijelentette a vádaskodóknak: „Bárcsak minden pap így beszélne! Ha ebben a városban lagnék, egyetlen beszédét sem mulasztanám el!”

REGIS AZONBAN NEMCSAK BESZÉLT, hanem cselekedett is. Először a szegények gondozását vette kézbe. Megszervezte a város hölgyeit úgy, hogy mindennap más-más házba került a „nagy üst”. Így sorban megvendégelték Krisztus szegényeit. Akiknek pedig így sem jutott, azokról a saját raktárából gondoskodott.

— Legyen bőkezű! — mondta egyszer egyik munkatársának, mikor új szegények jelentkeztek.

— Miből legyenek bőkezű? A ládában már egy szem gabona sincs.

— Nézze csak meg jobban! — felelte a Szent.

— Jól megnéztem, sőt ki is söpörtem, mielőtt lezártam volna. Egészen biztos, hogy nincs abban egyetlen szem gabona sem!

— Azért nézze csak meg újra — volt a Szent határozott válasza.

Munkatársa megnézte a ládát és telve találta gabonával. S így történt ez nem egyszer, se kétszer, amint munkatársai eskü alatt vallották. Regis rászolgált „a szegények atyja” elnevezésre, pedig a nagy tömeg mégcsak nem is sejtette, hogy állandóan mily sok szegénylős szegényen is segít, akiknek ügyét Ferenc mindig személyesen kezelte.

A szegények mellett a betegek sem kerülték ki figyelmét. Az egyszerűbb eseteket munkatársaira bízta, de a legviisszatartóbb betegeket magának tartotta fenn.

A börtönök lakóin kívül még különösen a bukott nőkre volt gondja, pedig épp e munkája miatt gyalázták, rágalmazták és bántalmazták leírhatatlan módon. Szent Ignác példájára külön intézetet létesített e nők számára, akik szakítani akartak a bűnnel. Egy-egy szerencsétlen lányt sokszor látszólag jámbor emberektől szabadított meg s ezek aztán bosszút forraltak ellene. Fiatalembereket béreltek fel, hogy ezek erőszakkal kihozzák a Szent Ágota lakóit. A támadás és az ostrom azonban nem sikerült, ekkor cselhez folyamodtak és összeköttetéseik révén igyekeztek megfélemlíteni a ház elöljáróját, elmondván, hogy mennyi gyanúsításra ad alkalmat az, hogy P. Regis nap-nap után a Szent Ágotában látható... Kár ilyen nőkre pazarolnia idejét, hiszen ezek amúgy is visszatérnek a bűnbe...

A hiszékeny elöljáró végre is engedett és megtiltotta Regisnek, hogy a Szent Ágotába járjon. Ez a tilalom azonban nem tartott sokáig, mert a félénk elöljárót hamarosan olyan páter váltotta fel hivatalában, aki Regisnek csodálója volt s így teljes szabadságot hagyott neki e munkában is.

Nem egy bűnös ügy találta, hogy Regis mindenáron, még alkalmatlankodva is meg akarja menteni a lelkét. Amikor azonban engedett a Szent szeretetteljes erőszakának, ő volt érte a leghálásabb és a legboldogabb. Egyízben egy kereskedőről azt hallotta Regis, hogy folyton gúnyolódik rajta. A Szent ezentúl folyton nála vásárolt szegényei számára; egyszer-másszor el is árulta a kereskedőnek, hogy mire kellenek neki ezek az áruk. A kereskedő ekkor abbahagyta a gúnyolódást, majd alamizsnával támogatta a Szentet és végül meg is győnt nála. Élete sok bűnéért azonban csak egy Miatyánkot kapott penitenciául. A kereskedő nem tudta ezt megjegyzés nélkül hagyni, de a Szent megnyugtatta: „Majd végzek én ön helyett 40 ostorozást.” Máskor, amikor az utcán két asszony veszekedett és P. Regis hiába

csitította őket, csak folytatták a szitkozódást, a Szent hirtelen mozdulattal lehajolt, sarat kapott fel a földről és betömte szájukat. Erre a körülállók hahotája közt elpárologtak az utcáról, sőt ki is békültek. Különös térítési módszer, amely nem mindenkinél válnék be. Máskor egy fiatal párral találkozott s a leányról tudta, hogy bűntársától szabadulni szeretne, de gyenge. Ezért odament és a fiatalember karjaiból ő maga szabadította ki a lányt. Azonban a legény sem volt rest, arcul ütötte és a földre tiporta a Szentet. Ferencnek azonban mégis csak sikerült kiszabadítania a leányt csábítója hatalmából. Később, mikor szóba került az eset, a Szent mosolyogva csak ennyit mondott: „Tekintve a legény erejét, még örülhettem, hogy ennyivel megúsztam.”

Nem is úszta meg mindig ilyen símán, — ne feledjük, hogy a hevesvérű déliek közt működött — de sem fegyverrel, sem bottal, sem más erőszakkal nem lehetett Ferencet útjáról letéríteni. Sőt boldog lett volna, ha a bűn elleni küzdelemben vértanú lehetett volna. Az elmaradott vértanúságáért az kárpótolta, hogy legtöbb merénylőjét sikerült Istenhez térítenie. Vértanú nem lett, de erőit a nem ritkán elviselt testi bántalmazások nem kis mértékben csökkentették s így korai halálának is közvetlen okai voltak. Regis halála után az egyik fiatalember, aki dühében arculütötte, éveken keresztül elzarándokolt sírjához.

Bármily csodálatosak voltak is Ferencnek Le Puy-ben elért sikerei, azért mégis inkább a falvak népe közt volt elemében. A téli hónapokat mindig nekik szentelte s nem elégedett meg azzal, hogy csak a nagyobb központokban tartson missziót, hanem napokon keresztül, szüntelenül járta a hegyek közt elszórt kunyhókat és egymás után külön-külön kereste fel az egyes családokat. Megosztotta egyszerű ételüket, sokszor a padlásokon vagy kamrájukban töltötte az éjszakát. Nem egy helyen még most is kegyelettel mutatják, hol vett szállást a Szent. Amikor ruhája elszakadt, annál készségesebben akarták megjavítani, mert így könnyebben jutottak erekléhez. Volt eset, hogy az így megőrzött ruhadarab érintésére meggyógyultak a családtagok. Nemcsak Ferenc művelt sok csodát, de már életében a ruhája is a legfeltűnőbb kegyelmeket eszközölte.

AZ EGYIK PLÉBÁNOS HÁZIGAZDÁJA csak úgy tudja Ferencet rendes táplálkozásra bírni, hogy előjárójától felhatalmazást szerez arra, hogy a táplálkozás dolgában neki legyen alávetve. És a Szent készségesen engedelmeskedett. Egyszer oly szállodába érkezik, ahol csupa hugenotta tartózkodik és nincs egy fillérje sem. Mivel azonban társa halálra fáradt, nyugodtan szobát és vacsorát rendelt. Miután szobájában egyideig imád-

kozott, lemegy a közös terembe, és figyelni kezdi a játszó fiataltságot. Ezek azonban nem akarták egy jezsuitának bemutatni a tudományukat és ezért rosszindulatú megjegyzéseket tettek és mulattak rajta. Azonban a Szent sem volt rest és oly lángoló beszédet rögtönzött a felebaráti szeretetről és illendőségről, hogy a fiatalok szégyenkezve bocsánatot kértek. Ferenc megbocsátott, de büntetésből arra kötelezte hugenotta hallgatóit, hogy vállalják szállodai költségeit, amit azok szívesen megtettek, mert nagyon megszerették őt.

1640 karácsonyán P. Regis La Louvesc-be indult misszióba. Útközben azonban eltévedt, végre az éj sötétjében magános házra talált, bebocsátást kért, de nem engedték be. Elhagyatott viskóban, a fagyos földön próbál egy kicsit pihenni. Másnap tüdőgyulladással érkezik a faluba, mégis egész nap prédikál és gyóntat. Karácsony ünnepén ismét háromszor szónokol, de amikor a gyóntatószékbe készül, elájul. A plébániára viszik s amint itt magához tér, ágyában azonnal folytatja a gyóntatást. A következő napokon azonban már oly gyenge, hogy ezt is el kell hagynia. Egész nap fohászkozik és buzgó imával készül a nagy útra. December 31-én azt kéri, vigyék az istállóba, mert ott szeretne meghalni, ha már kereszten nem halhat meg. Kérését azonban, nagy gyengeségére hivatkozva, nem teljesítik. Hosszú elragadtatásba esik, amely után felkiált: „Mily boldogan halok meg! Látom Jézust és Máriát! Eljöttek, hogy a boldogok honába kísérjenek... Jézusom, Megváltóm, kezeidbe ajánlom lelkemet!” Ez volt utolsó fohásza.

44 évet élt, 24-et töltött a Társaságban.

Három hónappal a halála előtt rendfőnöke azt írja: „Bízzák meg P. Regis Ferencet a missziós munka szervezésével és állandósításával”, mert eredményes vándorútjairól már régóta öröndetes beszámolókat ad. És gratulál a kollégiumnak, amelyből ilyen nagy jelentőségű munka indul ki. A generális óhaja, habár más formában, mint ő gondolta, később teljesedésbe ment. Egyrészt Regis halála után rendtársai folytatják munkáját, másrészt 300 év óta sírjához zarándokol Dél-Franciaország népe, hogy ott résztvegyen az évenként kétszer tartott nagy misszión.

A Szent Ágota-ház feloszlik Regis halálakor, de már négy év múlva még nagyobb méretekben folytatják e munkát s azóta a Regis-társulatok már szinte az egész világra kiterjesztették a vadházaságok elleni küzdelmet.

Brébeuf Szent János és társai, kanadai szent vértanúk

A kanadai vértanúkat csak 1930-ban avatták szentté, amikor már közel 300 éve volt, hogy hitükért hősi halált haltak, és pedig oly halállal, amelynek borzalmai még a vértanúk történetében is hallatlanok. Mind a nyolc kanadai vértanú francia. A legnehezebb és legkilátástalanabb misszióba kérték kiküldetésüket, hogy egy nép és egy törzs se maradjon, amelyhez ne jutott volna el Krisztus vigasztaló tanítása, evangéliuma. P. Brébeuf 1625-ben jött Kanadába a misszionáriusok első csapatával, társai csak később követték. Mindnyájan fenntartás nélkül lemondtak nemcsak a civilizáció kényelméről, de még a legelemibb emberi kényelemeiről is, csak hogy megmentsék az indiánok lelkét. Közéjük vegyülve felvették életüket és szokásaikat, csak hogy annál könnyebben szívükhöz férközzenek és szerencsétleneknek és züllött életük megváltoztatására bírják őket.

Hogy mit jelentett számukra ez az asszimiláció, arra ízelítőt nyújt P. Le Jeune jelentése a téli vadászatra indult csoport életről. Lakásuk így készült: a kiszemelt helyen eltakarították a havat nem egészen emberi mélységben, a hófalakra aztán néhány tetőgerendát helyeztek, erre több rétegű hánctetőt tettek és ezzel kész is volt a téli szállás ember és kutya számára egyaránt. „A kunyhó nincs ember-magas, tehát nem lehet felállani benne, de ha lehetne is, akkor sem volna tanácsos a sűrű füst miatt. Napokon keresztül ebben guggolunk. Kimennünk nem lehet a hideg miatt; bent maradni pedig a füst miatt szörnyű. A középen égő friss fától lábunk csaknem megég, de ugyanakkor fejünk a jéggé fagyott havon pihen. Ha lehet itt pihenésről egyáltalán szó az egymás mellett szorongó emberek és a marakodó kutyák között. Az egyetlen helyzetváltozásra akkor kerül sor, amikor a fojtogató füsttel szemben úgy védekezünk, hogy hasravágódva, a hóba temetkezünk. Mert amint az indiánok mondják, jobb rágni a földet, mint inni a füstöt. A bennszülöttek jobban hozzászoktak ehhez az élethez, de nekem — folytatja P. Le Jeune — állandóan folyik a könnyem, pedig nem emészt semmi bánat, de már alig látok... Szegény szemek, torok, orr! Hej, de keserű ital ez a füst! És sokszor óráig kell innunk ezt a keserűséget.”

És milyen volt e lakásban az étkezésük? „Sokszor napokig nincs mit enniök, de azután, ha az indiánok vadat ejtenek, bepótolják a mulasztást és oly mennyiséget falnak, hogy az nekünk szinte hihetetlen. Mikor aztán megint fogytán van az étel, az éhes kutyák ki-

ragadnak a közös tából egy-egy falatot, a kezünkből is kiverik porciónkat, — folytatja a levél — hacsak faháncstányérunkat a földhöz nem nyomjuk s nem védekezünk így a kutyák ellen. Így sózzuk itt az ételt. Tisztaságról vagy az ételek rendes elkészítéséről szó sem lehet. Mikor még jobb napjaink voltak, angolna bőrral foltoztam meg a reverendámat; később azonban olyan éhes lettem, hogy a foltokat leszedtem ruhámról és megettem. Megettem volna egész ruhámat, ha bőrből lett volna...”

Ez nem lehetett valami gyönyörűséges élet, de így ismerhették meg legjobban az indiánok nyelvét, szokásait, jellemét és jó tulajdonságait. A bűnön kívül mindenben velük tartottak a misszionáriusok. Pedig mennyi gúnyt és röhejt kellett elviselniök, amikor először próbálkoztak az indián szavak kiejtésével. Megtörtént, hogy a mit sem sejtő pátert a legocsmányabb szavakra tanították meg s nagy volt a kacaj, amikor a páter új tudományával a nyilvánosság előtt szerepelt. E nehézségek ellenére is P. Brébeuf telelésének eredménye az első algonkin nyelvtan és szótár lett.

Mit értek el ennyi áldozat és nélkülözés árán a hit-hirdetés terén? Évek multán is csak néhány haldoklót és csecsemőt sikerült megkeresztelni. Az indiánok megcsodálták a „Fekete Kabát” bátorságát, szelídségét, feddhetetlen, tiszta életét, de megtérni nem akartak. Meghallgatták a páterek tanítását, de nem akartak szakítani erkölcstelenségükkel, játékszenvedélyükkel, falánkságukkal és bosszúálló kegyetlenségükkel: „Más a ti életetek és mások a szokásaitok, mint a mieink”, mondogatták, mikor a misszionáriusok életük megváltoztatását sürgették. Ellensége a Fekete Kabátnak csak a kuruzsló volt, aki a hatalmát féltette tőle. Tekintélyével és áskálódásaival nem egyszer már-már kieszközölte a hiszékeny és állhatatlan indiánoknál a páterek kivégzését. A kuruzsló szerint minden bajnak, ragálynak, szárazságnak, vereségnek mindig a Fekete Kabát volt az oka. A páterek el is voltak készülve arra, hogy valamelyik fanatizált indián bármelyik pillanatban leütheti a fejüket. Az isteni Gondviselés azonban azt akarta, hogy ha már a vérüket ontják, azt népük védelmében tegyék.

Az első évek meddő kísérletein okulva, a páterek új módszert próbáltak. A Közép- és Dél-Amerikában bevált redukciókhoz hasonló központokat létesítettek és ide iparkodtak csalogatni az indiánokat, akiknek nyelvét, szokásait most már ismerték. Szerzetesi életet is könnyebben élhettek így, s a vadak megnevelése is rendszeresebb lett az új módszerrel. Előbb öt központtal kezdték, de számuk hama-

rosan nőtt a különféle törzseknél. Az indiánok délelőtt és délután eljártak az oktatásokra és lassan-lassan mégis megbarátkoztak a kereszténység gondolatával. Mind többen kérték a keresztséget, de tömegessé a megtérési mozgalom csak a vértanúság éveiben fejlődött. A verejtékes munkához a véráldozatoknak kellett járulnia, hogy a misszionáriusok szava megtermékenyüljön.

Elsőnek a huron törzs nagy apostola, P. Jogues tapasztalta meg, milyen az indiánok kegyetlensége. Néhány huronnal útban volt a Sancta Maria-központ felé, amikor az irokézek elfogták. Miután botokkal ájulásig verték, fogukkal lerágták ujjairól a körmeit és két mutatóujját egészen összeroncsolták; azután napokig magukkal cipelték útjukon. A csónakban az evezősök lábzsámolyul használták a pátert, a szárazföldön pedig csomagokat kellett hordania. Éjjelre négy karót vertek a földbe s P. Jogues-ot kezén-lábán a cölöpökhöz kötötték s így kellett a földön feküdnie. A férgek és a hangyák elepték ilyenkor nyitott sebeit, reggel pedig az indián fiatalság kegyetlenségét növelték avval, hogy töviseket és szilánkokat szurkálhattak a páter testébe. S így ment ez napokon át. Amikor megérkeztek állandó telepükre, P. Jogues-nek az indiánok sorfala között kellett végighaladnia, mialatt vesszőkkel ütlegették. Majd előlről kezdődtek a szokásos kínzások és csonkítások.

P. Jogues már a halálát várta, amikor egy idegen törzsbeli levágta köteleit. A vendégjog miatt nem merték a tolakodót bántani, és mert a Páter mégis életben maradt, rabszolgának adták oda egy indián mellé. Csaknem egy évig tartott ez a rabszolgaság. Ez idő alatt P. Jogues 60 haldoklót megkeresztelt, köztük azt is, aki elvágta köteleit. Szíve nagy bánatára, azt az indiánt, aki az ujját leharapta, még a halálos ágyon sem tudta megtéríteni. Társát, Goupil-t lefejezték, mert egy indián homlokára a kereszt jelét tette. De P. Jogues-t nem merték kivégezni, mert a törzsből mind többen melléje álltak s ezek legfőleg abba akartak beleegyezni, hogy a holland kereskedőknek váltságdíjúl kiadják. A kereskedők sokat biztatták, hogy szökjék meg, de ő erről hallani sem akart, nehogy a társain álljanak e miatt bosszút. És nehogy keresztség nélkül haljanak meg azok, akiket más törzsekből fogtak el és tűzhalálra ítélték. Végül mégis engedett a kálvinista holland kormányzónak és átszökött a hollandusok területére. Hosszú és viszontagságos út után, 1644 karácsonyán érkezett Franciaországba. Mindenfelé ünnepték, s a pápa megengedte, hogy csonka kezével is misézhesen,

mert „nem volna méltányos Krisztus vérért megvonni Krisztus vértanújától”.

Jogues ekkor is Kanadába, az ő indiánjai után vágyott. Vissza is tért hamarosan és épp az irokézeknél, akik annyira meggyötörték, közvetítette a békét a franciákkal. Mivel e látogatása alkalmával egyesek nagyon hívták, visszatért hozzájuk és nekik akarta szentelni még fennmaradt erőit. Később azonban a fiatalok harcias pártja kerekedett felül s ezek őt is és társát, de la Lande-ot álnok módon lefejezték. P. Jogues gyilkosa kevés idő múlva az ellenség kezébe került. Az algonkinek halálra ítélték, de ő halála előtt megtért és beismerte, hogy ő fejezte le orvul P. Jogues-t. Halálát a gyilkos elégtételül ajánlotta fel nagy bűnéért és a keresztségben is áldozatának nevét: Ignácot kapta.

P. Jogues halálával 30 évre megszűnt a misszió a vad irokézek között, de ez idő alatt annál feltűnőbben fejlődött a megtérési mozgalom a huron törzsnél, akiknek kiirtása volt az irokézek egyedüli vágya.

Az irokézek vadságának legközelebbi áldozata P. Daniel lett. Épp a templomban prédikált huronjainak, amikor megszólalt az irokézek érkezését jelző vészharang. Amíg csak lehetett, keresztelt és feloldozta a bűnbánókat, majd az ellenség elébe ment, hogy e közben hívei elmenekülhessenek. De néhány lándzsaszúrás és nyíl kioltotta életét, holttestét pedig égő templomának lángjaiba vetették. P. Danielnek régi vágya teljesedett így: ott vérzett el a teste, ahol még aznap bemutatta Krisztus vérontás nélküli áldozatát.

Nem ilyen egyszerűen végeztek P. Brébeuffel és társával, P. Lalemant-nal. Ők azt remélték, hogy az irokéz túlerővel szemben még megmenthetik a nagyon legyengült huronokat, ha távolabbra mennek telepükkel. De alighogy elkészült az új telep, már itt is megjelentek a vad irokéz csapatok. Éspedig éppen olyan időben, amikor a harcosok nagyrésze távol volt. Gyujtogatás és gyilkolás jelezte az irokézek útját, egészen a Szent Alajos-telepig, ahol a két páter ekkor működött. Hiába kérték őket a huronok, hogy meneküljenek, ők a népük közt maradtak, pedig világos volt, hogy 80 ember nem sokáig állhat ellen 1000 irokéznek. Amíg csak az ádáz harc tartott, kereszteltek és gyóntattak. Végre elfogták őket s magukkal cipelték a következő községekbe.

Nehéz elmondani, hogy mit szenvedtek útközben, de sejthetjük ezt P. Jogues történetéből. Mindez azonban csak előjáték volt, a főmulatság a két páternek és huron fogolytársaiknak kivégzése volt.

P. Brébeuffel kezdték: először forgácsot gyújtottak lábai között, a tűzön szegeket melegítettek és ezeket P. Brébeuf testébe szúrták. Közben egyes húsdarabot kihasítottak belőle, és jelenlétében elfogyasztották. Mivel bűnbánatra indította kínzóit, levágták ajkait, kitépték a nyelvét és a torkába égő üszköt dugdostak. Azután háromszor leöntötték forró vízzel, hogy így kigúnyolják a keresztséget. Derekat és felsőlábszárait szurokbamártott faháncsba pólyázták és meggyújtották. Azután a fejbőrét nyúzták le. Végre három órai kínzás után vasdoronggal fejbeütötték, mellét felhasították, itták a vérét, kitépték és megették a szívét, hogy a francia hithirdető rettenthetetlen bátorsága beléjük szálljon. Az indiánok előtt nem volt semmi nagyobb, mintha valaki ennyi szenvedést egyetlen sóhaj nélkül tudott eltűrni. Ezt a bátorságot és erőt irigyelték gyűlölt áldozatuktól.

P. Lalemant gyengébb szervezetű volt, mint P. Brébeuf, s ezért azt gondolták, hogy majd sikerül őt megingatni. De ő még tovább bírta ugyanezeket a kínokat és este hat órától reggel kilencig szenvedett. Mivel a kínzásuk előtt az égre nézett, kitépték a szemét és égő széndarabokat tettek a helyükbe. Imára kulcsolódó kezeit szétütötték, s ha le akart térdelni, addig ütötték, míg fel nem állt. P. Brébeuf 56 éves volt, P. Lalemant pedig 39 éves, mikor ily hősi halállal fejezték be áldozatokban gazdag életüket.

P. Garnier-vel egyszerűbben végeztek. Amikor egy irokéz megpillantotta, épp arra emelte fel a kezét, hogy egy huront megkereszteljen. Két lövés látszólag halálát okozta s ezért a gyilkosok sietve továbbálltak. A páter azonban magához tért s mivel a közelében haldokló indiánt látott, minden erejét összeszedve, feléje kúszott, hogy a vallás vigaszában részesíthesse. Már majdnem a haldoklóhoz ért, amikor egy irokéz észrevette, odaugrott és két fejszeccsapással szétloccsantotta agyvelejét. 1649 december 7-én szállt szép lelke az égbe.

P. Chabanel másnap követte őt a vértanúság útján. Menekülés közben gyilkolta meg egy renegát huron, mert — amint később bevallotta. — keresztsége óta csupa szerencsétlenség szakadt családjára.

A vértanúk vére megtermékenyítette Kanada földjét. A megmaradt huronokat Quebec közelébe telepítették át, ahol 300 év után is mély vallásosságban élnek utódaik. A vad irokézek még vagy 30 évig a szomszéd törzsek rémei voltak, végül azonban ők is Krisztus szelíd igájába hajtották kemény nyakukat.

Bobola Szent András (1592—1657.)

A Ritus-kongregáció Bobola szenttéavatási eljárásakor kijelentette: „Ilyen kegyetlen vértanúságot ritkán vagy talán még sohasem tárgyalt ez a szent kongregáció.” Pedig az Egyház története hemzseg az esetektől, amelyekben az emberségükből kivetkőzött kínzók valósággal ördögi leleményességgel töltötték ki bosszújukat az erény és életszentség hősein.

Bobola Szent András életéről keveset tudunk. Lengyelország ezidőben folytonos háborúk színhelye volt, nem csoda, hogy a kortársai feljegyzéseiből kevés maradt reánk. Amit azonban tudunk, az megsejteti velünk, hogyan készült Bobola véres áldozatának bemutatására. Megérdemelni a vértanúság kegyelmét nem lehet, de arra előkészülni igen. Isten előtt nincs véletlen, ő létünk első pillanatától úgy válogatja össze kegyelmeit, hogy ne találjon minket készületlenül a nekünk szánt nagy erőpróba. Az Isten Anyját is már fogantatásában előkészítette későbbi hivatására, hasonlóképp tesz mindenegyes emberrel, amikor segítő kegyelmeit a nekik kijelölt nagy életcélra való tekintettel kínálja. Bobola Szent András azzal készült a vértanúságra, hogy már ifjúkorától lelke egész hevével átölelte Krisztust, keresztjével együtt.

Mélyen vallásos családból származott, amely nem egy jezsuita rendházat nagylelkűen támogatott. Mikor András 1611 július 31-én a vilnai noviciátusba lépett, voltaképen hazajött, mert a noviciátust, miután az tűznek esett áldozatul, a nagyatyja építette újra. Noviciátusáról annyit tudunk, hogy Andrást már ekkor igen erős vágy hevítette, hogy Krisztus szenvedéseiből és gyalázatából minél jobban kivegye részét.

Szent Ignác és Xavéri Szent Ferenc szenttéavatásának napján, 1622 március 12-én szentelték pappá. Tanulmányai után kilenc évig a vilnai jezsuita templom hitszónoka és az akadémikusok kongregációjának prézese volt. Az ifjúság lelkesedett érte és szavainak hatására sokan szerzetbe léptek. Szónoki híre oly nagy, hogy Varsó akarja magának megszerezni, de Vilna városa is oly erősen ragaszkodik hozzá, hogy az előljárók kénytelenek voltak Varsó kérését megtagadni.

Négy éven keresztül a bobruiski rendház főnöke volt, de ekkor már legfőképpen a népmissziókban működött. Húsz éven keresztül lankadatlanul járta Lengyelország és Litvánia városait és falvait, hogy gátat vessen a mindjobban terpeszkedő protestantizmusnak és

a hitszakadásnak. Különösen Pinszk közelében ért el óriási sikereket. Janov, vértanúságának színhelye szintén az ő szavára tért vissza csaknem utolsó emberig a katolikus Egyházba. Joggal nevezték Bobolát „lélekvadásznak“, mert kedves modorával és fáradhatatlan munkájával számtalan lelket ragadott ki a szakadárók karmai közül. Gyűlöltek is szívük mélyéből. Csak ez az állati gyűlölet teszi valamiképpen érthetővé azt a kéjelgő leleményességet, amellyel szinte elképzelhetetlenül megkínózták.

A szakadároktól pénzelt és felizgatott kozákoknak P. Bobolán kívül még más, kb. 50—60 jezsuita is áldozatul esett. Bobola kivégzésének mintegy előjátéka volt P. Maffon vértanúsága (1657 május 15.) Éppen áldoztatott a páter, amikor a kozákok a templomba törtek. P. Maffont levetkőztették, kezén, lábán egy padra szegezték, fejét kötelekkel úgy összeszorították, hogy a szemei kidőltek, s végre, miután hátán, mellén a bőrt lenyúzták, lefejezték. A főpróba sikerült, de csak a következő nap hozta meg az embertelen hóhérok igazi ördögi farsangját.

P. Bobola május 16-án Janov közelében egy kis faluban misézett. Menekülni akart a kozákok elől, de ezek utolérték. „Uram, legyen meg a te akaratod!“ e szavakkal adta meg magát üldözőinek. A kozákok először nem bántalmazták, hanem szépszerével akarták rávenni, hogy a szakadárokhöz pártoljon. Mikor a szép szó nem hatott, egy fához kötötték és tetőtől-talpig megostorozták. Mivel a közelben nem volt tövis, amellyel megkoronázhatták volna, tölgy- és fűzfaágak pótolták a tövist. Ezekkel körülkötötték fejét, ráncigálták és ütötték, míg csak a csontjai ki nem látszottak. Megfelelőbbnek találták azonban, hogy ne e faluban, hanem működésének egyik főhelyén végezzenek vele s azért kötelet erősítettek Bobola nyakába, két ló kantárszarához kötötték s így kellett a két rohanó ló nyomában az ő Golgotájára, Janovba vonulnia. Ha ellankadt, husáng és kardcsapásokkal biztatták előre.

Janovban újra felszólították, hogy hagyja el hitét, de erre így felelt: „Katolikus pap vagyok, katolikusnak születtem, katolikus hitemben akarok meghalni . . . Térjete ti is az egyedül üdvözítő, igaz hitre!“ A kozákok vezetője erre dühében kardot rántott, hogy a Szent fejét kettéhasítsa. Bobola azonban hirtelen félrehajolt, s karjával kivédte a csapást. De összeroskadt, s ekkor szemeit könyörgően az égre emelte. Ezen egy katona annyira feldühödött, hogy a jobb szemét kiszúrta. Ekkor egy mészárszékbe vitték, itt tüzet gyújtottak és testét a tűz fölé tartva, folyton hite megtagadására nógat-

ták. Mikor erre is ráuntak, papi méltóságát akarták kigúnyolni azzal, hogy a hajkoronáját „kibővítették”, azaz lenyúzták fejéről a bőrt. A hátán és a mellén pedig miseruhát faragtak ki bőréből, s a vérző sebeket pelyvával tömték ki. Pappászentelésekor a püspök felkente a kezét: ennek emlékére a tenyeréről is lenyúzták a bőrt. A vértanú e közben folyton Jézus és Mária nevét szólítja, ezért a nyelvét tövestől kitepték, végül szöveget vertek a szívébe és vonagló testét gerendára erősítve, szörnyűséges, vad, kozák táncot járattak kihűlő testével.

Mikor 1701-ben felnyitották Bobola sírját, megkínzott testét egészen épnek és hajlékonynak találták.

„Fejére, Uram, drágakőből koronát helyeztél; életet kért tőled és te megadtad neki. Alleluja!” — zengi Bobola Szent András vértanúról az Egyház a szentmisében.

Hieronimo Szent Ferenc (1642—1716.)

Szent Ferenc polgári családból származott. Elsőszülött volt 11 gyermek között. Szülei gondos nevelésben részesítették, jámborságra és irgalmasságra szoktatták. Édesanyjának egyszer mégis úgy tetszett, hogy a kis Ferenc túlzásba viszi az adakozást és figyelmeztette, ne osztogassa oly nagyilelkűen a kenyeret. Fia azonban elszomorodott és komolyan felelte: „Édesanyám, ne félj attól, hogy a túl bő alamizsnák miatt nem lesz kenyér a házban, nézd meg a szekrényt, és győződjél meg magad róla, hogy nincs így. Mivel édesanyja úgy találta, hogy Ferencnek igaza van, ezentúl szabadjára engedte és mindig annyit adhatott, amennyit szeretete sugallt.”

A papi pályára már korán készült és a hajkoronát 16 éves korában vette fel. Eucharisztikus élete, engedelmessége, szerénysége és szorgalma kedvessé tették Isten és ember előtt. Még nem volt 24 éves, amikor pappá szentelték, de ezidőben még nem tudta eldönteni: egyházmegyei vagy szerzetes pap legyen-e. Olyan állást keresett tehát, amely mellett teológiai tanulmányait is folytathatja és lelki életét is nyugodtabban elmélyítheti, mindaddig, míg világosan fel nem ismeri Isten akarátát.

Igy került a jezsuiták nápolyi nemesi intézetébe mint felügyelő. Itt érlelődött meg benne az az elhatározás, hogy a Jézustársaságba kéri felvételét. Gyengéd testalkata miatt azonban nem merték felvenni. Végre 28 éves korában mégis megkezdhette a noviciátust. Itt oly erényesnek ismerték meg, hogy a második ujoncévben már

állandóan missziókra küldték. Nagyon szép eredményeket ért el, de a pogány missziókba vágyott, hogy ott többet szenvedhessen Krisztusért. Egymásután küldi kérése leveleit a rend generálisához, alázatosan esedezik, bízzák meg a pogány missziókban akár a legalantasabb munkákkal. Mikor pedig azt látja, hogy az elöljárók mégis itthon akarják tartani, azt kérte, hogy inkább az egyszerű falusi népnek szentelhesse erőit, mint a városiaknak. „A városokban van elég tudós és szent pap, mondogatta, de sok faluban magára marad a szegény tanulatlan nép.”

Isten akarata azonban az volt, hogy életének nagy részét Nápolyban töltsen. S valóban, itt egy év alatt többet művelt Isten dicsőségére, mint amit a falvakban tíz év alatt elérhetett volna. Mert ha volt is Nápolyban sok tanult és buzgó szerzetes, de ezt a puha népet csak az ő lángoló buzgósága tudta aléltságából felrázni. Pedig Hieronimói Ferencnek a megjelenése igénytelen, az egészsége gyenge, a hangja gyatra volt és a tudományokban is sokan felülmúlták. De szent volt.

Elöljárói először csak kisegítő szerepet juttattak neki, de amikor látták, hogy alkalmi beszédei mily megtéréseket eszközöltek, rábízta Nápoly összes misszióinak gondozását. Különféle csapások elhárítására az érsek nyolc napi bűnbánati ájtatosságot írt elő. Mindennap más szerzetesek tagjai vezették a körmenetet a székesegyházba. Mikor a jezsuiták templomából indult el a menet, valami híres jezsuita szónoknak kellett volna a székesegyházban a befejező beszédet tartania. Sokan kiszorultak azonban a templomból, P. Hieronimo ezért megszánta ezt a tolongó tömeget és a templom előtti téren egy állványon oly tüzes beszédben ostorozta a nyilvános botrányokat, a káromkodást és az erkölcstelenséget, hogy a téren nagyobb volt a meghatottság, mint a templomban. Ettől fogva ő lett Nápoly állandó misszionáriusa.

Egy másik hivatala volt a vasárnap délutáni istentiszteletek megszervezése. Ferenc körüljárta a város tereit s ahol embercsoportot látott, felállította a keresztet és kis ájtatosságot rögtönzött. Amikor továbbállt, mind többen követték s a végén a tömeg a jezsuiták templomába kísért, meghallgatta szentbeszédét és résztvett a bűnbánati szertartáson.

Hieronimo legfőbb munkája a havi közös áldozások előkészítése és rendezése volt. Magánházakban, tereken és ahol csak hallgatója akadt, mindenkit a havi közös áldozásra buzdított. És nemcsak a várost, hanem — hol gyalog, hol öszvéren — a környéket is

bejárta. — A kemény munka nem is maradt eredménytelen, mert gyakran 15—20 ezer ember is résztvett e közös áldozásokon.

P. Hieronimónak elve volt: „Nápoly misszionáriusa álljon mindenkinnek a szolgálatára. Nem is látták őt soha tétlenül. Mint Nápoly élő lelkiismerete, hol a kórházakban, hol a börtönökben, hol a gályaraboknál, hol meg a kaszárnnyákban tűnt fel. A játékosok barlangjai, sőt a bűntanyák sem lehettek tőle nyugodtak. Mindíg, mindenütt üldözte a bűnt... S a bűnösök nem egyszer megrökönyödve látták, hogy nincs előle menekvés... Folyton a nyomukban volt, hogy Istenre, felelősségükre és az örök számadásra figyelmeztesse őket. Élete nem egyszer veszélyben volt e miatt, de amikor vakmerőségét fékezni akarták, akkor is ezt ismételte: „Féljen a bűnös, aki Isten ellen vétkezik, de sohase féljen a pap, aki a bűnösnek Istentől beszél!”

A haldoklók mellett csupa gyengédség és szeretet volt; sokan kérték, hogy maradjon náluk mindvégig, mert így nyugodtabban várják be a döntő pillanatot. Az egyik rossz nő, akit nem sikerült eltérítenie a bűntől, bánat nélkül halt meg. Hieronimo nagy tömeg kíséretében elment a ravatalához és háromszor parancsoló kérdést intézett a halotthoz: „Mondd meg, hol vagy?” A harmadik kérdésre a halott felnyitotta a szemét és sötéten megvallotta: „A pokolban vagyok... a pokolban vagyok.”

Különösen az 1688-i földrengés és az 1707-i vezúvi kitörés lett sok megtérés kiindulópontja. Hieronimónak nem volt nyugta, folyton körüljárt a városban és megrázóan kiáltozta: „Hagyjatok fel a bűnnel, ha azt akarjátok, hogy Isten ne büntessen tovább!” S amikor a Vezúv úgy szórta a hamut, hogy világos nappal sötét leplet borított a városra, Hieronimo egyórás hatalmas beszédet tartott a Szent Katalin-téren és messze elhallható hangon kiáltotta: „Nápoly, hányat ütött az óra?” „Hányat ütött az óra?” Annyi megrögzött bűnös tért meg ekkor, hogy úgy látszott, az ég azért rendelte e nagy csapást, hogy Hieronimo áldásos működését még jobban felfokozza. Sokezer megrögzött bűnöst sikerült ekkor Ferencnek Istennel kibékítenie s példás életre rávennie.

Legkedvesebb foglalkozása mégis a lelkigyakorlat adása volt. Nem volt Nápolyban kolostor, kongregáció, testület, amelynek buzgóságát lelkigyakorlattal ne emelte volna. A szemináriumban soha nem tapasztaltak oly jó szellemet, mint az ő lelkigyakorlatai után. A nemesi konviktusban háromszor is adott lelkigyakorlatot és mindannyiszor páratlan hatást ért el. Egyik ilyen lelkigyakorlata után

15 fiú lépett a szerzetbe. A papok és úrinők évi lelkigyakorlatát is ő tette népszerűvé.

Ily szenteket nem bír el a nyárspolgári világ. Hieronimo is heves ellentmondásra talált. A legjobban az fájt neki, hogy még egyházi előljáróit is sikerült ellene hangolni. Az érseknél úgy befeketítették, hogy az eltiltotta a prédikálástól és minden lelkipásztori munkától az összes, joghatósága alá tartozó intézetekben és kolostorokban. A Szent szó nélkül engedelmeskedett, de buzgóbban gyónatott a jezsuiták templomában, míg az érsek be nem látta, hogy félrevezették és vissza nem vonta tilalmát. Egyidőben még a rendház előljárója is ellene fordult és nyilvánosan szemére vetette, hogy a városban való folytonos szaladgálása minden egyéb inkább, mint buzgólkodás a lelkekért. Azt kívánta tőle, hogy mindenegyes esetben külön engedélyt kérjen, ha a városba akar menni. És a Szent hónapokon keresztül zokszó nélkül engedelmeskedett a különös parancsnak. Fennmaradt ez évről a beszámolója, melyet az évi tartományfőnöki látogatáskor a Szent ez előljárójánál végzett. Ebben ezt írta: „Csak az fáj nekem, hogy nem dolgozhatom többet, mert előljáróim szeretetből nem engedik.” A tartományfőnök azonban visszavonta az indokolatlan megkötést.

SZENT FERENCNEK másik keresztje az ő állandó kísérője volt, aki nyakasságával, zsörtölődéseivel és kritizálásával sok kellemetlenséget okozott neki. Ő azonban tizennégy éven keresztül minden alkalmat felhasználott arra, hogy örömet szerezzen annak, aki a helyett, hogy segítségére lett volna, annyi szenvedésben részesítette. Megtért „hívei” is sok gondot okoztak Hieronimónak. Hogy vissza ne térjenek a bűnre, ő maga akart gondoskodni róluk, sajnos, sok utánjárásáért és önzetlen fáradozásáért igen sokszor csak zúgolódás, gyalázkodás és követelődzés volt jutalma.

Öregségének egyik öröme az volt, hogy részben megvalósíthatta ifjúságának álmát és közel hetvenéves korában egyszer végigmissziózhatta az Abruzzók elhagyott falvait. Ez a tudatlan, de romlatlan nép szentként fogadta és amerre csak megjelent, harminc-negyven községből is tömegesen odatódult a szentbeszédeire és térdénállva kérte áldását.

Hieronimo még öregségében sem akart a pihenésről hallani. Amikor vért köpött, kérték, hogy ne prédikáljon, vagy legalább is rövidebben szójon. A szent lelkipásztor erre így felelt: „Adja Isten, hogy prédikáció közben haljak meg”... És máskor, amikor a túlnagy fáradságtól óvták: „Isten dicsőségéért és a lelkekért nem szabad félni a fáradságtól. Majd megsegít a jó Isten”, volt a válasza.

Apostoli munkájára folytonos imával és szigorú vezekléssel iparkodott leesdeni az Ég áldását. Noha gyöngye szervezetű volt, három-négy óráig is prédikált. A kegyelem érezhetően pótolta benne azt, amit a természet megtagadott az alázatos lelkű és igénytelen

apostoltól. Huszonnégy éven keresztül a lépcső alatti kis, sötét szobában lakott, kopott ruhában járt és sok munkája közt talált időt arra is, hogy a konyhán edényt mosogasson és számtalan más módon megálázza „Ferencet”, a „bűnöst”, amint magát nevezte. Az Úr azonban felmagasztalta őt: sok csodát művelt, betegeket gyógyított, csodálatosan szaporította a kenyeret, elő is megmondta a jövőt és két esetet tudnak, amikor csodálatos módon gyidőben két helyen volt jelen.

Halála előtt két hónappal még lelkigyakorlatot adott, de magas láza ágyba kényszerítette. Ettől kezdve már csak a halálra készült. Miután rendtársaitól bocsánatot kért „botrányaiért” és alázatosan megköszönte az előljáróknak, hogy mindvégig megtűrték a Társaságban, azzal a vigasztaló tudattal készült az örökkévalóságba, hogy életében sohasem a saját, hanem mindig csak az Isten dicsőségét kereste. Mária nevével az ajkán halt meg 1716 május 11-én, 74 éves korában.

Miki Szent Pál, Goto Szent János, Kizai Szent Jakab és a japán egyházüldözés boldoggáavatott jezsuita vértanúi

Joggal hasonlítják össze a japán egyházüldözést azzal, melyben az ősegyháznak volt része. A japánok alig maradtak el kegyetlenségben a rómaiak mögött, számító tervszerűségben azonban túltettek rajtuk. Az áldozatok számát nehéz meghatározni, hiszen nemcsak tűzhalállal lehetett vértanúságra jutni, a mérgek és a börtönök kínzásai ugyanígy célhoz vezettek.

A jezsuita áldozatok közül hármat szentté és harminchármat boldoggá avatott az Egyház. Mind a három szent japán származású. Mivel újkeresztények voltak, még nem merték őket pappá szentelni, hanem mint papnövendékek tartottak nagysikerű hitoktatásokat. Sok honfitársukat megnyerték már a kereszténységnek, amikor Martinez püspök tervbe vette papászentelésüket. A véres egyházüldözés azonban a papi méltóság helyett a vértanúság dicsőségéhez juttatta őket.

A hatalmára féltékeny Taikozáma már előbb is megszorította a kereszténység terjedésének lehetőségeit. Száműzetés, mérgezés és a különféle tilalmak nagyon megnehezítették a hithirdetést, de csendben mégis folyt a munka és már háromezernél több volt a keresztények száma, amikor 1593-ban egy spanyol kapitány okatlan fenyegetőzése kirobbantotta a nyílt egyházüldözést, amelynek

huszonhat első áldozata közt találjuk a három jezsuita szentet is: Miki Szent Pált, Goto Szent Jánost és Kizai Szent Jakabot.

Amikor a Nagazaki melletti dombon a vértanújelöltek megpillantották a nekik szánt keresztek, felujjongtak és himnuszokat énekeltek. Majd örömkönnyek közt ölelték át és csókolták a gyalázatnak szánt fákat. Miki Szent Pál, aki az egész csapatnak vezére volt, már a kereszten függve tartotta utolsó beszédét. Szívhez szóló szavakkal hirdette, hogy Krisztuson kívül nincs senki és semmi másban üdvösségünk. Goto Szent János a rózsafüzért adta emlékebe szüleinek, akik az utolsó búcsúkor biztosították fiukat, hogy ők is szívesen adják majd életüket Krisztusért. Adott jelre a hóhérok egyszerre átszúrták az áldozatok szívét. A keresztyények és a pogányok tolongva siettek a keresztekhez, hogy felfogják a vértanúk kiömlő véré, vagy legalább ruháikból ereklyét vihessenek magukkal. Nagazaki-hegye fel volt avatva, amelyet még sok keresztyény vér fog megszentelni.

Egyelőre Taikozama rövidesen bekövetkezett halála aránylag békés korszakot nyitott meg. Daifuzama uralkodásának első húsz évében a keresztyények száma már hétszázötvenezerre szökkent, nagyszámban voltak köztük tartományi fejedelmek, tisztviselők és más befolyásos személyek is. A jezsuiták már nem bírták a sok munkát, a Japánba özönlő más szerzetesek pedig nem voltak olyan óvatosak, mint a jezsuita misszionáriusok. Azonkívül a holland és angol kereskedők csakhogy megszabaduljanak a spanyol és portugál hajósok kereskedelmi versenyétől, mindent elkövettek, hogy a japánok képzésében minél élénkebben kiszínezzék az állítólagos spanyol, illetve portugál hódítás rémképét. Így 1616-ban a japánok megszigorították az eddigi tilalmakat, és mind több keresztyénynek életét vették. 1617-ben lefejezték páter Machadót, mert a számkivetési rendelet ellenére is Japánban maradt és titokban tovább működött; 1619-ben pedig a katekéta Kimura testvért ítélték tűzhalálra. Boldog Kimura harmadfélévig húzódó fogságában kilencvenhat honfitársát keresztelte meg. A máglyán a felcsapó tűz lángjait magához ölelte és vidáman mondta: „Milyen tűz ez? Ég, de nem okoz fájdalmat!” A japánok tehetetlenségükben más kínzási módokat találtak ki. Arima jezsuita katekétával rengeteg vizet itattak és utána kegyetlenül ütötték-verték. S ezt a kínzást addig ismételték, míg bele nem halt.

1622 lett a vértanúság nagy éve, amelyben halomra ölték a keresztyényeket. A jezsuiták közül ekkor fejezte be Boldog Spinola Károly 20 éves japáni működését. Bambusznád börtönében négy évig

szorongott 20 társával együtt. Nyáron a meleg, télen a hideg és az egész idő alatt az éhség és a piszok kiállhatatlan volt. Száz napig tartó magas lázában nem volt senki, aki akár egy pohár vizet nyújtott volna neki; egyedüli öröme, amely minden másért kárpótolta, az volt, hogy a keresztények szeretete itt is lehetővé tette neki, hogy misézhesen. Ha ételt hoztak „atyjuknak”, kiosztotta fogolytársai közt és példájára még világi fogolytársai is követték a hét jezsuita napirendjét. Vezeklő övét még ekkor is viselte és az ünnepek kivételével mindennap ostromozta magát. Ennyi szenvedés után megváltás volt neki a vértanúság.

Harmincezer keresztény nézte végig a huszonkilenc vértanú dicső halálát. Spinola a „Laudate Dominum” (Dicsérjétek az Urat) kezdetű zsoltárénekebe kezdett s azután oly meghatóan szólott a tömeghez, hogy szem nem maradt szárazon. Már meggyújtották máglyáját, de ő még tovább buzdított, feloldozást adott, majd imába merült másfélóra mulva bekövetkezett haláláig.

Kimura Sebestyén volt az első japán vértanú-pap, három órahosszat bírta a tüzet s így követte jezsuita bátyját, aki már három évvel előbb vértanúhalált szenvedett. Boldog Kimura harmincnyolc évet töltött a Jézustársaságban. Öt nap mulva követte őt P. Constanzo, a volt katonatiszt, aki katonaruhában osont Japánba, majd ennek katekétája, Ota Ágoston, P. Navarro Pál és két novicius fejezik be az év vértanúsorát.

A következő évek vértanúi: a nagy térítő de Angelis, az egyik Carvalho, akit órákhosszat fagyos tóba merítettek, majd kivettek, hogy néhány óra mulva előlről kezdjék a kínzást és a másik Carvalho, aki Pachello rendi tartományfőnökhöz és öt társához hasonlóan máglyán nyeri el a vértanúság pálmáját.

1627-től kezdve a japánok előszeretettel választották kínzásaik eszközéül a forró kénforrásokat. Először leégették az áldozatokról a bőrt, a húst, azután orvosokkal kezeltették őket, hogy annál tovább lehessen folytatni a kínzásokat. E leírhatatlan gyötrelmeket igazán angyali türelemmel viselte el Nakaxina testvér, P. Ixida és számtalan más keresztény vértanú. Azonban a legszörnyűbb halálnem talán az volt, amelynél az áldozatokat a bűzös barlangokban fejjel lefelé lógatták, sokszor napokon keresztül. De még ez sem tartotta vissza Japánból a jezsuita hithirdetőket. Csak akkor sikerült őket távol-tartani, amikor ahhoz, hogy valaki Japánba juthasson, a feszületet kellett lábbal taposnia.

Igy pap nélkül maradt az oly szép virágzásnak indult és oly

sokezer vértanút számláló japán kereszténység. Az Egyház történetében páratlan jelenség azonban, hogy Japánban a keresztény hit századokon keresztül pap nélkül is fennmaradt. Amikor a 19. században újra megnyíltak Japán kapui az európaiak előtt, a hithirdetők százezer keresztényt találtak, akiknél a szülők oktatásában nemzedékről-nemzedékre szállott a hit és így szolgáltatták ki a szent keresztséget is több mint két századon keresztül.

A jézustársasági Boldogok

A száznegyvenegy boldoggá avatott jezsuita közül százharminchat vértanú. A felekezetekre tépett Európának a vér bizonyossága kellett és a kemény pogány rögöt is sokszor csak a vér termékenyíthette meg... A Társaság fiai isteni vezérükhöz, Jézushoz híven bőven áldozták vérüket a lelkekért... A hősök e beláthatatlan seregéből kiválasztott az Egyház száznegyvennyolcat; tizenkettőt szentté, százharminchatot boldoggá avatott, példaképül állítván őket az utódoknak, hogy meg ne feledkezzenek arról, hogy „nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mintha valaki életét adja” (Ján. 15, 13) Krisztusért.

Időrendben a *brazíliai vértanúk* tették először a vértanú bizonyosságát. Azevedo Ignác még csak két évig dolgozott Braziliában, amikor Európába kellett visszatérnie, hogy munkatársakat toborozzon. A sok jelentkezőből harminckilencet jelöltek ki az előjárók. Csaknem mind lelkes, fiatal portugálok voltak, akiket a generális Borgia Szent Ferenc levele így figyelmeztetett: „Nem milliókat keresztelni, hanem Krisztusért mindenről lemondani és sokat szenvedni mentek a miszsióba.” Ők mindenre készek Krisztusért, de azt nem is sejtik, hogy mily közel már a pálma.

1570-ben alighogy elindultak, a Kanári-szigetek közelében hajójuk kálvinista kalózok hatalmába került. Szűz Mária képe köré gyülekezve, buzgó imával és lelkes örömmel fogadták a kardcsapásokat és a lándzsadöféseket. Példájuk ragadós volt: a szakácsot a kalózok életben akarták tartani, de önként a helyébe lép a kapitány unokaöccse, aki még nem volt beöltözött jezsuita... Gyorsan magára öltötte az egyik, az imént vértanúhalált halt jezsuita ruháját, hogy a páterek, skolasztikusok, fráterek és noviciusok mellől ne hiányozzék a kandidátusok csoportjának képviselője sem. Így az életével, a vérével szerezte meg jogát a szent ruhához...

Az *angolországi egyházüldözés* első jezsuita vértanújának feje 1573-ban hullott le, hogy száz éven keresztül még gyakran megismétlődjék ez a jelenet a lelkiismeret és vallás nagyobb dicsőségére. Az áldozatok közül huszonhatot boldoggá avatott az Egyház. Történetük nagyjából hasonló: teológiai tanulmányaikat külföldön, számkivetésben kénytelenek végezni, azután álruhában visszatérnek hazájukba, ott rejtve élnek és titokban dolgoznak, néhány év után azonban mindig akad egy Júdás vagy egy gyenge teremtes, aki a kínzásokba belefáradva, nyomravezeti a hatóságokat. Erre a börtön következik, mely néhány hónapig vagy néhány évig tart, és amelybe változatosságot csak az éheztetések és kínzások más-más formája visz. S amikor sem a kínzások, sem az ígéretek meg nem törik az áldozatok állhatatosságát, akkor jön az akasztás és testük felnégyelése „elrettentő például”...

De a vértanújelöltek nem akartak elrettenteni s igaz volt, amit Boldog Campion Odön mondott: „Mi jezsuiták egymást fogjuk felváltani a vértanúságban; ki fogjuk fárasztani üldözőinket.”

Campion volt az első angol jezsuita. Először letette a tiltott esküt és anglikán diakonussá lett, de azután felébredt lelkiismerete, külföldre szökött, visszatért az Egyházba és felvételét kérte a Társaságba. Néhány év multán rejtve visszatért hazájába. Csak két évig működhetett itt, de ezalatt is „rengeteg” megtérésről tesz jelentést a legmagasabb körökből, a középosztályból és a népből, különbség nélkül. Vitairataival még több lelket vezet vissza a katolikus Egyházba, de ekkor egy júdáslélek elárulja.

A börtönben a canterbury-i érsekséget, vagyont, méltóságot ígértek neki és maga Erzsébet királyné iparkodott az angol főnemesi sarjat jobb belátásra bírni, de Campion hajlíthatatlan maradt és még a bitófa alatt is az igaz hitet védte. A halált mosolyogva, boldogan fogadta.

B. Southwell Róbert szintén előkelő angol családból származott. Neki hat évig sikerült folytatnia térítő munkáját, de viszont a börtönben is harmadfélévig gyötörték és nem kevesebb, mint tizenháromszor húzták kínpadra, nem is beszélve a szenvedések többi változatáról. Amikor a vesztőhelyre vitték, őrének emlékebe adta sapkáját. „Ha más értékesebb holmim volna, azt adnám” — mondta neki mosolyogva.

B. Ogilvie János, a nagy skót jezsuita négyévi működés után került a börtönbe. Itt nyolc nap és kilenc éjjelen keresztül nem hagyták aludni. Mihelyt szundikálni kezdett tükkel és hegyes kínzó esz-

közökkel gyötörték. Kivégzése előtt ügyes kérdésével nyílt vallo-
másra bírta a bírót, aki kijelentette, hogy egyedül azért kell meg-
halnia, mert katolikus, de ha anglikán lesz, szabadon engedik. Ogilvie
is örömmel ment a halálba, az utolsó percben rózsafűzérét a kivég-
zését néző sűrű tömegbe vetette s ez egy épp ott álló magyar kál-
vinista fejére hullott, mint a vértanúság által kieszközölt kegyelem
záloga, mert hamarosan visszatért a katolikus Egyházba.

Az anglikánok a krisztusi szeretetnek és türelemnek ilyen
példáit adták száz éven keresztül! De végre mégis belefáradtak az
üldözésbe és a vértanúk vére új, igazi keresztények magja lett.

*

B. Aquaviva Rudolf és négy társa 1583-ban szenvedett vértanú-
halált Kelet-Indiában. Aquaviva hercegi sarj volt, rokona Szent
Alajosnak. Már fiatalon megismerkedett P. Bobadillával, s ettől
kezdvé hetenkint áldozott, minden szombaton bőjtölt s az alamiznál-
kodásban kifogyhatatlan volt. Arra a hírre, hogy unokabátyja a
Jézustársaságba lépett, fogadalmat tett, hogy követni fogja példáját.
Atyja azonban ellenállt, sőt a noviciátusból is visszahozta és csak
V. Pius pápa közbelépésére adta meg végre hozzájárulását fia
tervéhez.

Tanulmányai után előljárói engedtek kérésének és P. Aquavivát
az indiai missziókba küldték. Alig volt egy éve Indiában, amikor
a hatalmas Akbár nagymogulhoz kellett mennie két rendtársával.
Akbárnak harminc fejedelem hódolt, gazdagsága és kincsei mesébe
illők voltak, de a mellett a nemes érzésű fejedelmet magasabb vágyak
vezérelték. Egész birodalmában betiltotta a mohamedán vallást és
a saját különféle vallásokból egybevont észvallását tette kötelezővé.
Nagyrabecsülte a katolikus hitet és felujjongott, valahányszor
Aquaviva a birodalom vallásainak képviselőire rábizonyította téve-
déseiket, de nem tudta magát rászánni a döntő lépésre, hogy kövesse
is a belátott igazságot. „A kereszténység sokkal tisztább, semhogy
én, az én romlott természetemmel vállalhatnám”, felelte Aquavivá-
nak, amikor ez arra kérte, hogy ne tusakodjék tovább a megismert
igazság ellen.

Aquaviva két évig imádkozott és vezekelt érte, de végre be
kellett látnia, hogy ennél az akaratnélküli vallásrajongónál nincs
kilátás a megtérésre, ezért azt kérte a fejedelemtől, hogy elhagy-
hassa udvarát. Barátai, sőt még ellenfelei is sokáig marasztalták, de
végre, három évi tartózkodás után búcsút mondott Akbárnak azzal

a reménnyel, hogy másutt több eredménnyel hirdetheti az evangéliumot.

Előljárói ekkor a Salsette-félsziget sokat zaklatott missziójának vezetésével bízták meg. Az itt élő nyolcezer keresztényt még a portugálok hatalma sem tudta megvédeni a szomszéd pogányok betöréseivel szemben. Aquaviva szinte a lehetetlenségre vállalkozott, amikor e pogányok megtérítését tűzte ki céljául. Előérzete az volt, hogy ezt a sivár földet csak a vér termékenyítheti meg, de társaival annál buzgóbban látott a munkának. Épp útban voltak, hogy helyet szemeljenek ki a templom számára, amikor ezer fanatikus pogány körülfárta őket és végzett velük.

A vértanúhalál hírére Akbár hangos zokogásban tört ki, a jezsuiták pedig diadalmenetben vitték el a vértanúk tetemeit. Negyvennégy év múlva pedig 122,000 salsettei keresztény kérte a Szentzéktől a vértanúk boldoggáavátását. Amit életükben nem tudtak elérni, elérték halálukkal: Salsette ma is katolikus...

*

B. Sales Jakab és társa, *Saultemouche Vilmos* 1593-ban a francia Aubenasban tettek vértanú bizonysgot a legméltóságosabb Oltáriszentség mellett. P. Sales filozófiát, majd teológiát tanított rendje főiskoláján, de gyenge egészsége miatt ki kellett kapcsolni e munkából. Mikor megerősödött, több városban nagy sikerrel tartott missziót. E munkának nagyon örült, azért ismételtelen jelentkezett a pogány missziókba, hogy közvetlenebbül foglalkozhasson a lelkekkel. Mikor az ádventi és nagybőjti beszédssorozat megtartására az erősen kálvinista Aubenasba küldték, megérezte, hogy régi vágya közel van a teljesüléshez.

Évek óta magán hordta B. Campion ereklyéjét s arra kérte a Boldogot, hogy eszközölje ki neki a vértanúság kegyelmét.

Beszédjeire kezdetben nemcsak a katolikusok, hanem a környék kálvinistái is nagyszámban eljártak. Karácsony után azonban megcsappant az érdeklődés, mert híre terjedt, hogy végezni fognak a két jezsuitával. S valóban, február 6-án a hugenották a városba hatoltak és börtönbe vetették a két áldozatot. Először pénzt követeltek tőlük, majd vitázni kezdtek a legméltóságosabb Oltáriszentségről. P. Sales átadta nekik a saját könyvét e tárgyról: „Itt láthatjátok, mit hiszek. E hitemért szívesen halok meg.”

Éjtszakára magukra hagyták őket nedves, nyirkos börtönükben s ennivalóul csak egy darabka kenyeret hozott nekik egy fiú. Másnap

reggel előlről kezdték a vitát, de amikor a páter érveire már nem tudtak felelni, kijelentették: „Bálványozó tanításodért meg kell halnod!” A város főterére vitték őket, hogy ott végezzenek velük. P. Sales arra kérte a kálvinistákat, hogy a társát, aki csak egyszerű segítőtestvér, ne bántsák. Saultemouche Vilmos testvér azonban nem volt hajlandó magára hagyni a páttert: „Társul rendelték melléd, én követlek a halálba is”, — mondotta elszántan.

A téren újra felszólították P. Salest, hogy tagadja meg eddigi tanítását. „Soha, — felelte — soha, inkább meghalok!” Erre dühösen rátámadtak és néhány kardcsapással végeztek vele. „Jézus! Mária!” volt utolsó kiáltása. A jó Vilmos testvér tetemére borult és átkarolta s néhány kardcsapással ő is elnyerte a vértanúság pálmáját. A két vértanú holttestét megfosztották ruháiktól és így hagyták őket napokon át a téren a csócselék csúfos gúnyának kitéve. Végre egy befolyásos hölgynek sikerült megszereznie a vértanúk drága tetemeit, katolikus templomban temettette el őket, míg később méltó sírhoz nem jutottak a jezsuiták avignoni templomában.

Az időrendben ezután következő japán egyházüldözésről, Miki Szent Pál és vértanútársai életének és szenvedésének ismertetéséről már volt szó.

*

A kassai vértanúk, Boldog Kőrösi Márk kanonok, Boldog Pongrácz István és Boldog Grodetz Menyhért 1619 szeptember 7-én estek áldozatul a vak katolikus gyűlöletnek. Rákóczi György először ígéretekkel szeretne volna Kőrösit hitétől eltántorítani, majd pénzt akart kicsikarni a gyűlölt papoktól. Amikor ez sem sikerült, reájuk szabadította hajdúit.

— Meg kell halnotok! — ordította.

— Miért? — kérdezi P. Pongrácz.

— Mert pápisták vagytok — volt a világos válasz.

Kőrösi Márkkal kezdetben még kíméletesen bántak, de annál embertelenebbül meggyötörték a két jezsuitát. P. Pongráczot buzogánnyal a földre terítették, P. Grodetzet pedig kegyetlenül rugdosták, s közben arra biztatták őket, térjenek Kálvin hitére. Mikor azonban erről hallani sem akartak, P. Pongráczot kezénél fogva kötéllel a magasba húzták, szíjat csavartak feje köré és addig szorították, míg a halántéka repedezett és a szemei kidülledtek. Ruháját is lerángatták róla és szűzi testét csúfosan megcsonkították. Oldalát fáklyákkal sütögették, mígsak a belei ki nem látszottak. Ezután Kőrösi kanonokot, akit egy újabb kísérletükkel sem bírtak hitében

megingatni, szintén gerendákra húzták, megcsonkították, oldalát sütötték, végre levágták a fejét és testével együtt a közeli szennygödörbe dobták. Ugyanoda került az újra meggyötört, de még élő P. Pongrácz, a lefejezett P. Grodetz testével együtt.

P. Pongrácz még húsz órán keresztül vergődött e szörnyű helyen. Sóhajtozására figyelmes lett a sekrestyés, a közelébe lopódzott, de a hajdúktól való félelmében nem mert rajtuk segíteni. P. Pongrácz a szennygödörben fuldokolva is a hitben való kitartásra buzdította a sekrestyést és imában töltötte az időt, míg Kisboldogasszony ünnepén az Isten meg nem elégelte szenvedését és magához vette bátor harcosát. Hármuk közt ő volt a legkeményebb, a kínokat a legtöbb bírta, Jézushoz való szeretete lesz mértéke örök dicsőségének.

*

Kilenc évvel a kassai vértanúk halála után, 1628-ban pecsételték meg áldozatos életüket dicső halállal a *paraguayi vértanúk*, a redukció pártfogói, Boldog Gonzáles Rókus, Boldog Rodriguez Alfonz és Boldog Castillo János. Vezetőjük Gonzales volt, aki Dél-Amerikában született, előbb világi pap lett, de amikor püspöki helytartóvá akarták kinevezni, a Jézustársaságba kérte felvételét. Már előzőleg is nagy barátja volt az indiánoknak, de mostantól fogva egész életét nekik szentelte. Egymásután alapította a redukciókat, összesen tizenegyet s azokba pezsgő hitéletet és fokozott jólétet vitt, noha az indiánok minden lustasága és az európaiak kapzsi erőszakoskodása igen megnehezítette munkáját. Nem volt könnyű a féktelen és gyerekes indiánokat rendes életre szoktatni, de még nehezebb volt megküzdenie a zsaroló, botrányos életű európaiakkal. E mellett állandó kimerültség, kínzó fejfájás és szüntelen lelki aggályok is gyötörték, hogy nem egyszer azt gondolta, hogy meg kell örülnie.

P. Gonzales kitartott a nehéz harctéren. Jutalma az volt, hogy tizennyolc év alatt sokezer indiánt keresztelhetett meg. Élete utolsó két évében a misszió főnöke volt. November 15-én az egyik új telep kápolnájában misézett. Épp az újonnan szerzett harang kötelét akarta megerősíteni, mikor a pogány kuruzslótól megvadult két indián nekirohant s a földre terítette. Mégcsak ennyit mondhatott: „Fiacskáim, mit műveltek? Hisz úgy szeretlek benneteket...” Erre egy újabb ütés kioltotta életét.

P. Gonzáles fiatal társa, P. Rodriguez Alfonz, aki ekkor a szobájában zsolozsmázott, a lármára kinézett. Az indiánok nekitámadtak

és ő sebekről borítva a kápolna felé menekült, és ennek küszöbén halva rogyott össze.

P. Castillo János a szomszéd telepet gondozta. Mitsem tudott az előző nap eseményeiről, amikor az indiánok orvul megtámadták és megkötözve kihurcolták a faluból. Itt falhoz erősítették, kövekkel dobálták és addig gyötörték, míg ki nem adta nemes lelkét.

*

Boldog Britto János, aki az indiai madurai misszió nagy apostola volt, 1693-ban adta életét Krisztusért. Előkelő portugál család sarja volt, gyermekkorában Xavéri Szent Ferenc közbenjárására gyógyult meg súlyos betegségéből és hálából már 15 éves korában felvételét kérte a Társaságba, majd Xavéri missziójába, Indiába jelentkezett.

A híres P. de Nobili módszerét követte, ő is az indiai élethez alkalmazkodott, felvette az alsó kasztok szokásait és életmódját. Működése elején árvíz öntötte el a misszióját, az emberek a kígyókkal versenyezve kerestek menedéket a fák tetején. Szegénység, éhínség és ragály szedte mindenfelé áldozatait, de P. Britto annál fáradhatatlanabb volt és mint Szent Pál, valóban mindenkinek mindenévé lett.

A hinduk mindjobban megszerették P. Brittot és minden bajukban hozzá folyamodtak, mert úgy találták, hogy imájának csodatevő hatása van. 1679-ben az egész Madura missziófőnökévé lett. Nyolcvanezer, szétszórta élő keresztényt kellett ekkor kilenc missziós társával gondoznia. Nagy nehézségei is voltak: a pogány helytartó a keresztényeket kaszton kívüli páriákká akarta lefokozni, máskor meg azt a hírt terjesztették róluk, hogy az Indiában elképzelhető legnagyobb gazságra vetemedtek, azaz megöltek egy tehenet! ... Mennyi utánjárásba és gondba került, míg a kedélyek megint lecsillapodtak! Hányszor menekült meg P. Britto éppen csak az utolsó pillanatban az orgyilkosok kezétől.

Egyízben elfogták, kezénél és lábánál fogva fára akasztották, véresre verték és végre, mert társát, akinek a kínzásban a szemét kitepték, meggyógyította, mint kuruzslót halálra akarták ítélni. De P. Britto a vallató király előtt oly bátran viselkedett, hogy az szabadon bocsátotta, de meghagyta neki, hogy többé ne hirdesse ezt a vallást, amelynek követelményeit India népe amúgy sem teljesítheti.

Kiszabadulása után a rendi tartományfőnök P. Brittot európai körútra küldte. Hiába ünnepelte azonban hazájában, Portugáliában

a királyi udvar, az egyetemek és az egész ország, szívét ekkor csak két vágy hevítette: Madura és a vértanúság! Indiába való visszatérése után hét hónap alatt nyolcezer pogányt vett fel a katolikus Egyházba és megkeresztelte az egyik alkirályt is. Ennek elbocsátott másodfelesége azonban panaszra ment a királyhoz. P. Britto tudta már ekkor, hogy közel a vég.

Keresztényeit menekülésre kötelezte és így csak három embere maradt mellette, mikor elfogták. A katonák lovaikhoz kötve hurcolták maguk után a négy foglyot. Húsz napos fogság és sok kínzás után a király kimondta a halálos ítéletet, de a kivégzést nem merték a király székhelyén végrehajtani, hanem kisebb vidéki városba vitték őket. A hóhér nem mert P. Brittóhoz nyúlni, amíg csak az fel nem szólította: „Tedd a kötelességedet.” Feje a harmadik ütésre hullott le... Áldozata teljes lett, a lelke odaszállt, ahova oly nagy vágyakozással tekintgetett kivégzése előtt, imája közben.

*

A francia forradalom áldozatai közt sok volt jezsuita is szerepelt, akik a Társaság feloszlata előtt a rend tagjai voltak. Közülük huszonhármat a Szentszék 1926-ban boldoggá avatott. A Társaság feloszlata után is a régi hűséggel ragaszkodtak a Szentszékhez és megtagadták a forradalmároktól kívánt esküt s így dicső halálukkal is azt igazolták, hogy a XVIII. század jezsuitái sem tértek el a Társaság ősi szellemétől. A XVIII. század többi vértanújának boldoggáavatási ügye megakadt a feloszlata körüli időkben, de újabban megint tárgyalás alá kerültek. A visszaállított Társaságnak is vannak szépszámban vértanúi. Megindult a boldoggáavatási eljárás az 1860-i libanoni, az 1871-i párizsi és az 1900-i kínai boxerlázadásban elesett vértanúk, továbbá az 1927-ben megölt P. Prónak ügyében.

*

A Társaság boldoggáavatott hitvallói közül *Fáber Péter* Szent Ignác első társai közé tartozott. Francia pásztorfiú volt, nagybácsija, a karthauzi szerzetes, amikor nagy jámborságáról értesült, a segítségére sietett, hogy tanulhasson és pap lehessen. Fáber a párizsi egyetemen ismerkedett meg Szent Ignáccal. Ignác megszabadította lelki aggályaitól és beavatta nagy terveibe. Fáber lelkesen csatlakozott hozzá és eredményesen toborzott új társakat. Xavér is ő hozta közelebb Szent Ignáchoz, Jajust, Coduret, Broetet, később Canisiust, Criminálét (a Társaság első vértanúját), Gonzalest, Szent

Ignác önéletrajzának megörökítőjét és nagyrészt Borgiát is, Fáber szerzi meg a Társaságnak.

Szent Ignác szerint ő adta legjobban a lelkigyakorlatokat. Szónoki sikereket nem nagyon könyvelhetett el, de annál mélyebben szántott a lelkekben egyeseknek adott lelkigyakorlataival. Olaszország, Németország, Spanyolország és Portugália sok főpapja, szerzetese és vezetőférfija az ő hatására lett a katolikus ellenreformáció lankadatlan harcosa. Fáber Péter szíve tele volt Krisztus lángholó szeretetével. Szinte állandóan társalgott Istennel, bensőségesen tisztelte az őrzőangyalokat, akiket mindig segítségül hívott és elmélyült imáival folyton közbenjárt Istennél, az Egyháznak és a világnak minden elképzelhető ügyében.

Mikor a pápa Szent Ignácól hittudósokat kért a trienti zsinat számára, a rendalapító mindjárt Fáberre gondolt. III. János portugál király is őt kérte Aethiopia első pátriárkájának. Mindezeket a terveket megíúsította azonban Fáber korai halála. Már beteg volt, amikor megkapta Szent Ignác rendelkezését, hogy térjen vissza Rómába. A hosszú út mégsem riasztotta vissza, mert azt tartotta, hogy a jezsuitának nem élni, hanem mindenekelőtt engedelmeskednie kell. Haladéktalanul útnak indult, de Rómába igen megviselten érkezett és kevéssel utóbb, negyvenéves korában Szent Ignácnak karjai közt kilehelte lelkét. Társait nagy bánatukban egy gondolat vigasztalta: a helyébe jön Borgia.

*

Boldog Bernardin Realino is még az első atyák korához számítható, habár magát Szent Ignácot már nem ismerte. 1530-ban Capriban, jogi tanulmányai után egy kisváros polgármestere lett. 28 éves volt, amikor temetőbe kellett kísérnie szíve választottját. Bánatában az imában keresett vigasztalást. Ekkor P. Carminata azt ajánlotta neki, hogy végezzen lelkigyakorlatot. Ezekben egész új világ tárult szeme elé. Elhatározta, hogy belép a rendbe, de a kora miatt a laikus testvérek közé kérte felvételét. Elöljárói azonban a mellett döntöttek, hogy folytassa tanulmányait.

MÉG BE SEM FEJEZTE egészen teológiáját, amikor a nápolyi noviciusok gondozásával bízták meg. E mellett azonban kifelé is működött és oly sikerrel, hogy csakhamar megnyerte egész Nápoly bizalmát. De nem sokáig maradhatott Nápolyban. Lecce városa jezsuitákat kért és a jezsuiták Realinót bízták meg az új ház szervezésével. Itt először lelkipásztori állomást, majd tanulmányi házat létesített, filozófiai és teológiai főiskolával.

42 évet töltött Leccében és annyira mindenkinek mindenévé lett,

hogy nélküle már nem is lehetett elképzelni a várost. Az előljárói több-
 izben máshová akarták vinni, de ilyenkor mindig gondviselészerűen
 megbetegedett s nem is gyógyult meg addig, míg vissza nem vonták a
 rendeletet. Sok csodát is tulajdonítottak P. Bernardin Realinónak. Imája
 pedig oly hathatósan bizonyult, hogy nemcsak Olaszország püspökei,
 papjai, szegényei és szenvedő sorsüldözöttei, hanem sok fejedelem, a
 francia király, a német császár és maga a pápa is neki ajánlotta fonto-
 sabb ügyeit. Halálos ágyához Lecce polgármestere küldöttséget vezetett
 és felajánlották neki a város égi patrónátusát. És az egyszerű, jóságos,
 85 éves aggastyán elfogadta a megtisztelő kérést és megígérte, hogy
 pártfogója lesz az égből Lecce városának.

Boldog de la Colombière Kolos, a Jézus Szíve-tisztelet nagy
 apostola volt. E hivatására azzal készült, hogy Berchmans Szent János
 példájára, különös leleményességgel felhasználta a napi kis alkalmat
 az állandó önfegyelmezésre és önlegyőzésre. Külön fogadalommal
 kötelezte magát az összes rendi szabályok betartására. Szent Ignác
 nem akarta, hogy a jezsuita szabályok bűn terhe alatt kötelezzenek,
 mert azt kívánta, hogy a félelem helyett inkább a szeretet szelleme
 hassa át a tagok minden cselekedetét. Azonban de la Colombière egész
 lényét annyira jellemezte a nagylelkű szeretet, hogy nála nem kel-
 lett félni a veszélytől, hogy esetleg a kicsinyes aggályoskodás útjára
 téved. Másik fogadalma, hogy mindenben a tökéletesebbet választja,
 szintén csak a hozzá hasonló beállítottságú lelkeknel lehetett oly
 hatalmas lendítő kerék, mint nála.

A Szent Szív kegyelmének köszönhette, hogy Isten fönségé-
 nek vagy a saját kicsinységének szemlélete őt soha el nem nyomta,
 hanem fölemelte és hatalmas léptekkel vitte előre Krisztus útján.

P. de la Colombière Kolos annyira a belső lelki élet embere
 volt, hogy e ragyogó lelkiiség mellett szinte elhalványodnak életének
 külső eseményei: nagy szónoki sikerei Lyonban, gondviselészerű
 szerepe Alacoque Szent Margit lelki vezetésében, működése a yorki
 herceg udvaránál, angliai fogsága s végül a rendi növendékek lelki
 gondozása. Életében és halálában csak egyet tett: szeretete és engesz-
 telte Jézus szent Szívét!

*

Boldog Baldinucci Antal Hieronimo Szent Ferencnek volt kor-
 társa és hozzá hasonlóan különösen népmiszióiával ért el nagy sike-
 reket Olaszország harminc egyházmegyéjében. Firenzében szü-
 letett, mélyen vallásos szülőktől. Már 13 éves korában ezt írja lelki
 feljegyzéseiben: „Ne dicsérd magadat, kívánj inkább ismeretlenül
 és megvettetésben élni. Sem szóval, sem cselekedettel ne szomoríts
 meg senkit. Figyelj lelkiismereted szavára. A legutolsónak tartsd

magadat a földön." Kongreganista diák volt és oly szép életet élt, hogy amikor felvételét kérte a Társaságba, joggal mondhatták róla: „Csak a ruha hiányzik még ahhoz, hogy tökéletes szerzetes legyen.”

Boldog Baldinucci Antal a tanulmányai alatt háromszor is kérte a rend generálisától, hogy a pogány missziókba mehessen, de gyengébb egészségére való tekintettel kérését nem teljesítették. Kárpótulásul Olaszország misszionálásának szentelhette csaknem egész életét. Élénk beszédei és meleg szeretete hamar megindították az olaszokat. Tömegesen vettek részt az általa rendezett bűnbánati körmeneteken, amelyeknek élén a papság és az előkelőségek haladtak mezítláb, keresztel a vállon, töviskoszorúval a fejen és kötéllel a nyak körül. Missziós sikereinek másik titka az a csodás Madonnakép volt, amelyet P. Baldinucci mindenhol magával vitt. Még a legmegrögzöttebb bűnösök is megtörtek a Szent Szűz anyai szeretetének hatása alatt. P. Baldinuccinak a halála előtt még utolsó pillantása is szeretett Madonnájának szólt. Volt is mit megköszönnie, hogy ily gyenge egészséggel 52 éves koráig bírta a nehéz munkát és tömegesen vezette vissza a sok tékozló fiút az atyai házba.

*

Boldog Pignatelli Józsefet XI. Pius pápa „erős és hatalmas gyűrű”-nek nevezte, amely egybekapcsolja a visszaállított Társaságot a feloszlatás előtti ú. n. régi Társasággal. Élete valóságos regény. A Társaság ellenségei valóban nem válogattak az eszközökben, hogy elhárítsák „a jezsuita veszedelmet”! Rágalom, gyilkosság, gyújtogatás, a tömegek forradalmasítása... mindez jó eszköz volt a jezsuiták ellen. És mégis, nem a Pombalok, Choiseulok, Arandák, hanem a Pignatellik, a Malagridák, a Fáy Dávidok szerepeltek, mint az emberiség ellenségei! Minden bajnak forrása és oka a jezsuiták voltak... Tehát pusztulniok kellett! Ez üldöztetésekben különösen sokat kellett szenvednie P. Pignatellinek.

Pignatelli József 1737-ben született Saragossában grófi családból. Már 14 éves korában felvételét kérte az üldözött jezsuiták közé, mert azt tartotta legnagyobb boldogságának, ha Istenért szenvedhet és ha a lelkekért akár a véré is onthatja. Néhány évi működés után már választania kellett: vagy elhagyja a jezsuita rendet, vagy társaival együtt a számkivetésbe megy. Ő a számkivetést választotta, jutalmul ő lett a rendtartományból való hatszáz számkivetett jezsuita számára a látható gondviselés. A hajón, Olaszországban, San Bonifazio kikötőjében, Korzika sziklái közt ő tartja a lelket a sok nélkü-

lözés és a sok megaláztatások miatt annyira szenvedő jezsuita testvéreiben... Mindenütt mint a legutolsókkal bántak velük, senkinek sem kellett, a beutazási engedélyeket minduntalan megtagadták, innen is, onnan is száműzték őket, és mindenki másra akarta hárítani a róluk való gondoskodást...

Ily körülmények között P. Pignatelli lakást, élelmet, könyveket szerzett és biztosította övéinek a rendes szerzetesi életet és a komoly szellemi továbbképzést a terméketlen és elhagyott korzikai sziklák közt is.

Ily üdöztetések közt tette le P. Pignatelli József ünnepélyes fogadalmait „in Societate Jesu”, a Jézustársaságban, 1771-ben két évvel a feloszlítás előtt. Öröme és boldogsága leírhatatlan volt, de az 1773-as feloszlítás csak még teljesebbé tette számkivetését. Egyideig még a gyóntatástól is eltolták s így Bolognában szinte kizárólag az imádságnak és tanulmányoknak élt. Közben azonban lelkileg és anyagilag is igen segítette szűkölködő és küszködő volt rendtársait.

Amikor P. Pignatelli értesült róla, hogy a Társaság II. Katalin Oroszországában jogszerűen fönmaradhatott, odafordult és visszavételét kérte. De szíve vágya teljesedésbe ment a nélkül, hogy Oroszországba kellett volna mennie, mert Párma hercegének kérésére VI. Pius megengedte, hogy országában a jezsuiták újra felvegyék működésüket. Az új noviciátus vezetője P. Pignatelli lett, 1803-ban pedig az olasz rendtartomány élére állítják. Nápolyban diadalmenetben fogadják a visszatérő jezsuitákat, kollégiumukba 1000 diák iratkozott és templomukat zsúfolásig megtöltötte a nép. De nemsokáig tartott az öröm, mert a franciák 1806-ban elfoglalták Nápolyt és kiűzték a jezsuitákat. P. Pignatellinek kijelentik, hogy semmi kifogást sem tudnak felhozni munkájuk ellen, de azért mégis menniök kell, mert jezsuiták. Rómában is nehezebb lett a helyzet, amikor bevonultak a franciák, de az egész éjszakákon át imádkozó, alázatos lelkű P. Pignatellinek mégis sikerült bocsánatukat megszerezni azért, hogy létezni mernek.

Minél nehezebbek voltak az idők, annál jobban elemében találta magát felelősségteljes munkájában a már 73 éves Pignatelli. Nemcsak övéiről és sok szegényről gondoskodott, hanem a fogoly pápának, az üldözött bíborosoknak és papoknak is küldött alamizsnát. De akármilyen bőkezű volt is, erszényét nem sikerült kiürítenie. Szó szerint és gyakran feltűnően csodás módon beteljesedett rajta a Szentírás szava: „Adjatok és adatik nektek.” 1811 november 15-én

szólította magához az Úr. Isten akaratát mindenek fölé helyezte és ezért sohasem volt szomorú, sem el nem csüggedt, még a legkétségbeejtőbb helyzetekben sem. Imádságos hitével, emberfeletti bizalmával és sziklánál erősebb szeretetével egész életén át az isteni Gondviselés látható, érezhető, jóságos keze volt.

*

Boldog Pignatellin kívül a visszaállított Társaságból mást még nem emelt oltárra az Egyház, de a már említett vértanúkon kívül körülbelül húsz jezsuitának boldoggáavatási eljárása már folyamatban van. Így P. de la Clorivière-é, aki a visszaállításakor Franciaországban olyan kimagasló szerepet vitt, mint Olaszországban P. Pignatelli; P. Roothan-é, aki az új Társaságnak egyik legnagyobb generálisa volt, P. Gin hac-é († 1895), P. Tarin-é († 1910), P. Petit-é († 1914), P. Eberschweiler-é († 1921). Hatvan rendtagnak, akik az utolsó században éltek, boldoggáavatási eljárása ugyan még nem indult meg, de életszentségük híre oly nagy, hogy ez csak idő kérdése.

*

Bellarmin Szent Róbert, aki a római kollégium előljárója, majd lelki vezetője volt, azt állította, hogy a rend római kriptájában nem egy oly jezsuitának hamvai pihennek, aki az életszentségben nem maradt Szent Alajos mögött. Bizonyos, hogy nagyon sok szentéletű embert az Egyház nem avatott szentté és így csak az ítéletnapján fogjuk megismerni életszentségüket. A Jézustársaságnak is sok rejtett vagy elfelejtett szentje fog akkor fölragyogni.

A sok, oltárra emelt jezsuita közt tulajdonképen csak egy magyart találunk: Pongrácz Istvánt, a kassai boldog vértanút. Szomorú volna, ha Szent Ignác szelleme a magyar talajon annyira meddő maradt volna, hogy a századok folyamán csak egy tagot segített volna az igaz életszentségre. Szerencsére a fennmaradt jelentések az ellenkezőről győznek meg minket. A régi magyar jezsuiták közül nem kevesen az életszentség magas fokán tündököltek és csakis a mostoha körülményeknek kell tulajdonítanunk, hogy az Egyház figyelmét nem lehetett rájuk terelni, és hogy emlékük még nálunk is meglehetősen feledésbe ment.

Igy már P. Törösyről († 1586) azt olvassuk, hogy szentnek tartották és halála után tíz évvel még egészen épen találták holttestét. Amit P. Horváth Miklósnak († 1681), Andocs és a Dunántúl nagy apostolának életében olvasunk, az még a szenteknél is ritkaság-

számba megy. Róla mondotta a budai pasa: „Ez a pap több embert tud összehozni az imára, mint ahányat a török szultán a hadakozásra kényszerít.” Andocson kívül még nyolcvan községnek viselte gondját. Szinte állandóan úton volt, hol szegényes viskókban, hol meg a szabad ég alatt töltötte az éjszakát. Eledele hagyma és fekete kölespogácsa volt, ritkán kevés gyümölcs. Tizenötévi szakadatlan munka után pihenőre ment Győrbe, de itt kitört a pestis. P. Horváth Miklós azonnal jelentkezett a betegek ápolására. Mint az önfeláldozó szeretet áldozata halt meg a pestises betegek szolgálatában. Saját bevallása szerint tízezernél több protestánst vezetett vissza a katolikus Egyházba.

P. Dobokay († 1621), P. Szini († 1645), P. Dobronoki († 1649), P. Vid († 1686), P. Szarka és P. Sennyey († 1700), P. Hevenessy († 1715), P. Kolozsvári és P. Kiris († 1731), P. Sigray († 1734), P. Fáy Dávid († 1767), Klobusiczky († 1843), a későbbi kalocsai érsek stb. nemcsak elsőrendű szónokok és szervezők voltak, hanem erkölcsi óriások is, akik Szent Ignác előírása szerint semmit el nem mulasztottak, hogy a lelki tökéletesség oly magas fokára emelkedjenek, amelyet csak elérhetnek az isteni kegyelem segítségével. Az ítélet napján bizonyára az Anchietákkal, a Lessiusokkal, az Alvarezekkel, a de Hoyosokkal és annyi más szentté nem avatott szentéletű jezsuitával fognak tündökölni a szentség fényében.

Az újabb időkből elég lesz megemlíteni P. Belust († 1873), P. Czentárt († 1901) és P. Fiedlert († 1933) annak igazolására, hogy a magyar jezsuitáknál sem halt ki az életszentségre való komoly és kitartó törekvés.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ. Irta Serédi Jusztinián, bíboros hercegprímás . . .	3
A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA	7
MAGYAR JEZSUITÁK. Irta Hóman Bálint	11
A JÉZUSTÁRSASÁG AZ EGYHÁZ ÚJKORI FEJLŐDÉSÉBEN. Irta Bangha Béla S. J.	17
A RENDALAPÍTÓ: LOYOLAI SZENT IGNÁC. Irta Hunya Dániel S. J.	40
I. Szent Ignác egyéniségének alapvonásai. 1. Sebesülten. — 2. Manrézában. — A lelki élet különleges tapasztalatai. — A rendkívüli kegyelmi ajándékok. — Belső átalakulás. — Útban az „Isten nagyobb dicsősége” felé. — II. Szent Ignác jellem- képe. 1. Az ember. — 2. A szent. — 3. A vezér.	
A REND ERŐFORRÁSA: A SZENTGYAKORLATOK. Irta Csávossy Elemér S. J.	91
A JÉZUSTÁRSASÁG SZERVEZETE. Irta Lányi Ede S. J. . .	108
A jelöltek. — Az alkalmatlan tagok kizárása. — A kiképzés. — A tudományos és lelkipásztori képzés. — A rend belső tagozódása. — A tagok személyes kötelezettségei. — A mun- kák elosztása. — Egység a tagok és a fő között. — A rend általános főnöke, a Generális. — A szerzetegésznek irányí- tása. — Néhány általános megjegyzés.	
A JEZSUITA LELKISÉG. Irta Hitter József S. J.	130
„Isten nagyobb dicsősége.” — Krisztusba öltözötten. — A tett lelkisége. — Ontevékenység az imában is. — Harcias vonás a lelkiségben. — Korszerűség és egyetemesség.	
A JEZSUITA SZELLEM. Irta Gálffy László S. J.	148
A Világmegváltó munkatársai. — Az örök korszerűség titka. — Egyetemes szellem. — A valóságok érzéke. — A jezsuiták humanizmusa. — Harcos szellem. — A szeretet szelleme. — „Ti szerettetek engem.”	
A JÉZUSTÁRSASÁG MINT TANÍTÓREND. Irta Petruch Antal S. J.	175
A kezdeti alakulás. — A kollégiumok. — A jezsuita iskolák sikerének kulcsa: a Ratio studiorum. — Összhangzatos keresz-	

tény nevelés. — A jezsuita nevelő. — A jezsuita tanítási rend sajátosságai. — Az újkori fejlődés. — Az internátusi nevelés. — Papnevelőintézetek.

A JÉZUSTÁRSASÁG A MISSZIÓK SZOLGÁLATÁBAN.

Irta Reisz Elemér S. J. 202
Történeti háttér. — A missziós gondolat a rendalapító lelkében. — A Társaság törvénykönyve. — A Társaság missziós munkája. — A jezsuita hithirdetés sajátosságai. — A jezsuita missziók az újabb korban.

A JÉZUSTÁRSASÁG ÉS AZ EGYHÁZI TUDOMÁNYOK.

Irta Borbély István S. J. 219
Az egyházi tudományosság a rend fellépése előtt. — A Jezus-társaság tudományos aranykora. — Nagynevű jezsuita egyháztudósok. — A jezsuita teológiai működés fő irányai. — A teológiai hanyatlás kora. — A felvilágosodás korszaka. — A magyar jezsuita hittudósok. — A teljes hanyatlás kora. — Az újabb korban. — A jezsuita tudományosság jellegzetes vonásai.

A JÉZUSTÁRSASÁG ÉS A VILÁGI TUDOMÁNYOK.

Irta Bíró Bertalan. 259
A Jezus-társaság a természettudományok terén. — A Jezus-társaság a történeti tudományok terén. — Jezsuita irodalomkutatók, nyelvészek és költők.

A JEZSUITÁK A MAGYAR IRODALOMBAN.

Irta Alszeghy Zsolt 282

A JÉZUSTÁRSASÁG A SZENTSÉG FÉNYÉBEN.

Irta Hemm János S. J. 297
Loyolai Szent Ignác. — Xavéri Szent Ferenc. — Borgia Szent Ferenc. — Canisius Szent Péter. — Bellarmino Szent Róbert, bíboros és egyháztanító. — Kosztka Szent Szaniszló. — Gonzága Szent Alajos. — Berchmans Szent János. — Rodriguez Szent Alfonz. — Kláver Szent Péter. — Regis Szent Ferenc. — Brébeuf Szent János és munkatársai, kanadai vértanúk. — Bobola Szent András. — Hieronimo Szent Ferenc. — Miki Szent Pál, Goto Szent János, Kizai Szent Jakab és a japán egyházüldözés boldoggáavatott jezsuita vértanúi. — A jezsuita társasági Boldogok.

